IESV CHRISTI D. N. NOVVM TESTAMENTVM.

THEODORO BEZA INTERPRETE.

MATTH. XVII.

Hic est filius meus dilectus, in quo acquiesco: ipsum audite.

LONDINI.
Excudebat Thomas Vautrollerius Typographus.
1582.
Cum priuilegio Regiæ Maiestatis.

Brackley
me tenet
ex Dono
Patrissui.

BRITISH MUSEUM

Brackley.

EX EPISTOLA TH. Bezæ: Ad Sereniſſimam, D. Elizabetham, Angliæ, Franciæ & Hiberniæ Reginam.

VAM neceſſe ſit in Eccleſia Dei extare emendatam vtriuſque Teſtamenti Latinam interpretationem, non eſt quòd pluribus conemur oſtendere, quum de eo nemo poſſit dubitare, quin ſeſe pietati ac religioni Chriſtianæ inimicum eſſe profiteatur. Dicendum eſt igitur mihi potius quę me cauſa impulerit, vt poſt aliorum interpretationes, in hoc argumento verſarer. Vulgatæ illius editionis quæ iampridem vtimur, quis author fuerit, video inter doctos homines non conſtare. Hoc quidem conſtat, præterquam quòd plurimis locis à librarijs eſt de-

Latina interpretatio.

prauata, sæpe illam à Græcis discedere, sæpe obscurè multa interpretari, quædam prætermittere, quædam adijcere: vt eam minime mirum sit eruditis hominibus nunquam satisfeciſſe, imperitis autem multis magnos errores obiecisse. Eruditos voco, non eos duntaxat qui præcipue hoc nomine digni sunt, quales sane perpauci semper extiterunt: sed eos quoque qui vel mediocrē vtriusque linguæ peritiam ad pietatis studium attulerunt. Cæteros autem, quod ad id attinet de quo agimus, nihil moror: quorum tamen duo genera esse video.

Eruditi.

Imperiti.

Vnum, eorum qui per imperitiam, quòd pleraque errata non modò non intelligant, sed ne suspicari quidem possint, idcirco in receptā illa interpretatione acquiescunt: qui tamē proculdubio meliora amplecterentur, si quis illa commonstraret. Alterum, eorū qui peruerso quodam ingenio præditi, ita in crassis illis & obscuris tenebris versantur, vt veritatis lucem sponte refugiant. Illi commiseratione aliqua digni sunt: isti verò plane indigni quorum corruptis & deprauatis iudicijs quisquam commoueatur: quinimo aperti sunt veritatis hostes

Peruersi.

mirus

mirus enim est inter mendaciũ & ignorantiam, qua isti tantopere delectantur, consensus. Adferunt tamen ipsi aliquid, ne nihil dicere videantur: Maiores nostri (inquiunt) illa interpretatione fuerunt contenti. Cedo vero quos maiores appellatis? Nam Augustinum, Ambrosium, Hilarium, vllum denique scriptorem eruditum esse nego, qui non ab illa sæpenumero discesserit. Id si pernegatis ipsorum libros vobis iudices fero. Ad Hieronymum autem quod attinet, si Vetus illa tam erat emendata quàm vos esse vultis, cur ipse Damasi Romani Episcopi hortatu, idem in illa tentauit quod olim Origines in Veteris testamenti Græca interpretatione? Nam ista certe de qua agimus, si Hieronymo tribuatur, necesse est fateamur illum plurimis, & ijs quidem manifestissimis erratis teneri. Denique quum (vt olim idẽ conquerebatur) tot penè sint huius editionis exẽplaria quot sunt codices, primùm omnium oportuit decidere, quænam illa sit cæteris anteponẽda. Veritas certè quamuis vetustior sit mẽdacio, tamẽ non perinde vt vinum probatur vetustate. Quum igitur in illa Vulgata edi-

Obiectio.

Maiores.

Hieronymus.

Origenes.

Vulgata editio.

tione (quam tamen ego quoad eius fieri potuit integram seruaui) permulta requirantur, laudãdus est profectò eorum labor qui illam emendare studuerunt. Ex illis autem alij, vt omnem nouitatis suspicionẽ effugerent, ex collatione antiquissimorum codicum conati sunt quę luxata videbantur restituere: alij, Hieronymi exẽplum & Pontificum decreta ipsamque adeo rationẽ sequuti, ad Grę-corum vsque fontes recurrerunt. Nam de Nouo testamento hîc à nobis quęritur. In vtrisque nonnulla probo, quædã reprehendo, illos in eo laudo, quòd antiquitati tantum honorem habuerint: in eo vitupero, quòd dum à Latinorum codicum vestigijs nunquam volunt discedere, sæpenumero errata erratis cumularũt. Istorum verò consilium, eruditionem, diligentiam, sicut non possum non vehementer approbare, ita quædam (quod eorum pace dixerim) in ipsis desidero.

Collatis antiquiss. codicib.

* *

*

EVAN-

EVANGELIVM, id est summa beatæ illius doctrinæ quam nobis Iesus Christus annuntiauit. Quum enim Euangelium Græcis quemuis bonum & optatum nuntium declaret, propriè dici cœpit de vera illa salutis doctrina, quæ non est excogitata ab hominibus, sed è cælo ad nos allata, sicut prædictum fuit Esa. 52 7. vt mutua sit inter fidem & verbū prædicatum relatio, Rom. 10.17. Quoniam autem Christus est non tātum huius rei nuntius, sed etiam ille ipse in quo tota hæc fœlicitas residet, idcirco Euangelij nomen peculiari ratione inscriptū est quatuor istis Matthæi, Marci, Lucæ & Iohannis libellis, quibus rerum à Christo dictarum & gestarum historia continetur, Sed & illud obseruandum est, interdum Euangelij nomine neque hos quatuor libellos neq; ipsam propriè doctrinam, sed eius potius doctrinę annuntiationem significari, vt Rō. 11. & 1. Cor. 4. 15, & 2. Cor. 8. 18, & alibi sæpe. Nos autem vbiq; hoc vocabulū, quasi Ecclesiæ Christi peculium, vt alia eiusmodi omnia, libenter retinuimus.

ORDO

LIBRORVM NOVI TESTAMENTI.

EVANGELIA

Secundum Matthæum, cap. XXVIII.
Secundum Marcum XVI.
Secundum Lucam XXIII.
Secundum Iohannem. XXI.
Acta Apostolorum. XXVIII.

EPISTOLAE

Pauli ad Romanos cap. XVI.
I. Ad Corinthios XVI.
II. Ad Corinthios XIII.
Ad Galatas VI.
Ad Ephesios VI.
Ad Philippenses IIII.
Ad Colossenses IIII.
I. Ad Thessalonicenses V
II. Ad Thessalonicenses III
I. Ad Timotheum VI.
II. Ad Timotheum IIII.
Ad Titum III
Ad Philemonem vnic

Ad Hebræos XIII.

Iacobi epistola, cap. V.
I. Petri V.
II. Petri III.
I. Iohannis V.
II. Iohannis vnic.
III. Iohannis vnic.
Iudæ vnic.
Apocalypsis XXII.

EVAN-

EVANGELIVM SECVNDVM MATTHAEVM.

CAPVT I.

1 *Quòd Iesus sit Messias ille promissus seruator patribus.* 18. *Christi natiuitas.*

1 LIBER generationis IESV Christi, filij Dauid, filij Abraham. *Luc.3.24.*

2 ||Abraham genuit Isaac, ||Isaac autem genuit Iacob. ||Iacob autem genuit Iudam, & fratres eius. *Gen.21.2. Gen.35.24. Gen.29.35.*

3 ||Iudas autem genuit Phares & Zaram è Thamar, ||Phares autem genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram. *Gen.38.27. 1.Paral.2.5.*

4 Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon,

5 Salmon autem genuit Boos è Rachab, ||Boos autem genuit Obed è Ruth. Obed autè genuit Iesse. *Ruth.4.18.*

6 ||Iesse autem genuit Dauid regem. ||Dauid autem rex genuit Solomonem ex ea quæ *fuerat* vxor Uriæ. *1.Reg.16.1. & 17.12. 2.Reg.11.24.*

7 ||Solomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Asa. *3.Reg.11.43. 1.paral.3.10*

8 Asa autem genuit Ioſaphat. Ioſaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Hoziam.

9 Hozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam.

4.Reg.20.21, & 21.18, 1.par.3.13. 4.Reg.24.34, & 24.1, 2.par.36.4. 4.Reg.24.6, 2.par.36.9, 1.par.3.16. 1.Eſd.3.4. & 5.1.

10 ‖Ezechias autem genuit Manaſſe. Manaſſes autem genuit Amon. Amon autem genuit Ioſiam.

11 ‖Ioſias autem genuit Iakim. Iakim autē genuit Iechoniam & fratres eius, in deportatione Babyloniea.

12 Poſt verò deportationem Babylonicam, ‖Iechonias genuit Salathiel. ‖ Salathiel autem genuit Zorobabel

13 Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.

14 Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud.

15 Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autē genuit Matthan. Matthan autē genuit Iacob.

16 Iacob autem genuit Ioſeph virum Mariæ, ex qua genitus eſt IESVS ille qui dicitur Chriſtus.

17 Vniuerſæ igitur progenies ab Abraham vſque ad Dauid, progenies quatuordecim: & à Dauid vſq; ad deportationem Babylonicam, progenies quatuordecim: & à deportatione Babylonica vſque ad Chriſtum progenies quatuordecim.

18 ¶ IESV verò Chriſti natiuitas ita fuit. Luc.1.27. ‖ Nam quum mater eius Maria deſponſa eſſet Ioſeph, priuſquam ipſi conueniſſent, inuenta eſt vteram ferre ex Spiritu ſancto.

19 Porrò Ioſeph vir eius quum eſſet iuſtus, &

& nollet eam ‖ ignominiæ exponere, voluit clàm eam dimittere. *Deut.24.1.*

20 Hæc autem quum cogitasset, ecce, Angelus Domini in somnio apparuit ei dicens, Ioseph fili Dauid, ne metuito accipere Mariam vxorem tuam. Nam quod in ea genitum est, ex Spiritu sancto est.

21 Pariet autem filium, ‖ & vocabis nomen eius IESVM. Ipse enim ‖ seruabit populum suum ex peccatis ipsius. *Luc.1.31. Act.4.12.*

22 (Porrò totum hoc factum est vt impleretur quod ait Dominus per Prophetã, dicentem:

23 ‖ Ecce virgo quædam vterum feret, & pariet filium, & vocabis nomen eius Emmanuel: quod est, si interpreteris, Nobiscum Deus.) *Esa.7.14.*

24 Experrectus autem Ioseph ex somno, fecit vt ei imperarat Angelus Domini, & accepit vxorem suam.

25 Et non cognouit eam quousque peperisset filium illum suum grimogenitum: vocauitque nomen eius IESVM.

CAP. II.

1 *Magi primitiæ Gentium Christum adorant.*
14 *Fugit Ioseph cum Iesu & matre in Aegiptũ*
16 *Herodes pueros occidit.*

1 QVVM ‖ ergo natus esset Iesus in *ea* Bethleem *quæ est* Iudææ, temporibus Herodis regis, ecce Magi ab Oriẽte aduenerunt Hierosolyma, *Luc.1.6.*

2 Dicentes, vbi est ille rex Iudæorum qui natus est? vidimus enim eius stellam in Oriente, & venimus vt adoremus eum.

3 His autem auditis Herodes rex turbatus est, & tota Hierosolyma cum eo.

4 Et conuocatis omnibus principibus sacerdotum & scribis populi, percontatus est ab eis vbi Christus nasceretur.

5 At illi dixerunt ei, in *ea* Bethleem *que est* Iudææ. Sic enim scriptum est per Prophetam,

Mich.5.2, ioh.7.41.

6 ‖Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es inter duces Iuda: Ex te enim exibit dux qui pascet populum illum meum Israel.

7 Tum Herodes clam vocatis Magis, exquisiuit ab eis quo tempore stella apparuisset.

8 Et eis Bethleem dimissis, dixit, Profecti illuc, penitus exquirite de puerulo: postquam autem inueneritis, renunciate mihi, vt & ego veniam & adorem eum.

9 Ipsi verò audito rege, profecti sunt, & ecce, stella quam viderant in Oriente, præibat eis, donec venit stetitque supra *locum* in quo erat puerulus.

10 Visa autem stella gauisi sunt gaudio magno valde.

11 Et ingressi domum, inuenerunt puerulum cum Maria matre ipsius: & procidentes adorauerunt eum: apertisque thesauris suis obtulerunt ei munera, aurum, & thus, & myrrham.

12 Et diuinitus admoniti in somnio ne reuerterentur ad Herodem, per aliam viam regressi sunt in regionem suam.

13 Ipsis autem regressis, ecce Angelus Domini apparet in somnio Ioseph, dicens, Experrectus accipe puerulum & matrē eius, & fuge in Aegyptum, & esto illic vsque dum dixero tibi. Futurum est enim vt Herodes quærat puerulum ad eum perdendum.

14 Ille vero experrectus accepit puerulum & matrem eius nocte, & secessit in Aegyptum.

15 Et fuit illic vsque ad obitum Herodis, vt imple-

impleretur quod ait Dominus per Prophetam dicentem, || Ex Aegypto vocaui filium meum. *Osea.11.2.*

16 ¶ Tum Herodes quum vidisset *se* illusum esse à Magis, excanduit valde: & missis carnificibus interemit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus eius à bimulis & inferioribus, secundum tempus quod exquisierat ex Magis.

17 Tunc impletum fuit quod ait Dominus per Hieremiam Prophetam, dicentem:

18 || Vox in Rhama audita est, lamentatio & fletus & eiulatus multus, Rachel plorans filios suos: & noluit consolationem admittere *de eo* quòd non sint. *Hier.31.13.*

19 ¶ Quum autem abijsset Herodes, ecce, Angelus Domini in somnio apparet Ioseph in Aegypto,

20 Dicens, Experrectus accipe puerulum & matrem eius, & proficiscere in terram Israel. Mortui sunt enim qui petebant animã pueruli.

21 Ille verò experrectus accepit puerulum & matrem ipsius, & venit in terram Israel.

22 Quum autem audisset Archelaum regnare in Iudæa pro Herode patre eius, timuit illuc abire: verum diuinitus admonitus in somnio, secessit in partes Galilææ.

23 Et quum *eò* venisset, habitauit in vrbem quæ dicitur Nazareth: vt impleretur quod dictum est per prophetas, fore vt Nazarenus vocaretur.

CAPVT III.

1 *Iohannes concionatur.* 4 *Vestitus & victus ipsius.* 5 *Baptizat.* 8 *Fructus pœnitentiæ.* 10 *Securis ad radicem.* 12 *Ventilabrum paleæ.* 13 *Christus baptizatur.*

Marc.1.4, luc.3.3. 1 TEmporibus||autem illis adfuit Iohãnes Baptista, prædicans in deserto Iudææ.

2 Dicensque, Resipiscite, appropinquauit enim regnum cœlorum.

Esa.40.3, marc.1.4, luc.3.4, ioh.1.23. 3 Nam hic est ille de quo dictum est per Esaiam Prophetam, dicentem, || Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, complanate semitas eius.

Mar.1.6. 4 ||Ipse verò Iohannes habebat vestimentum suum è pilis camelorum, & zonam pelliceam circum lumbos suos, alimentum autem eius erat locustæ & mel agreste.

Mar.1.5, luc.3.7. 5 ||Tunc exiuit ad eum Hierosolyma, & tota Iudæa, totaque regio circumiacens Iordani:

6 Et baptizabantur ab eo in Iordane, confitentes peccata sua.

7 Quum vidisset autem multos ex Pharisæis, & Sadducæis venientes ad baptismum suum, dixit eis, || Progenies viperarum, quis vobis præmonstrauit vt fugeretis à futura ira?

Infrà 12.34. 8 Ferte igitur fructum dignum ija qui resipuerint:

9 Et ne putetis *vobis* dicendum apud vos ipsos || Patrem habemus Abraham, dico enim vobis, Deum posse etiam ex lapidibus istis excitare liberos Abrahamo.

Iohan.8.39, act.13.26.

Infrà 7.19. 10 || Iam verò securis ad radicem arborum posita est. omnis igitur arbor non ferens fructum bonum, exciditur & in ignem abijcitur.

Mar.1.8, luc.3.16, iohan.1.26, act.1.5.& 19.4. 11 || Ego quidem baptizo vos aqua ad resipiscentiam: is verò qui ponè me venit, validior me est, cuius non sum dignus qui soleas portem: ipse vos baptizabit Spiritu Sancto & igni.

Mar.1.9. 12 || Cuius ventilabrum in manu ipsius, & perpur-

perpurgabit aream suam: & coget triticum suum in horreum, paleam autem exuret igni inextinguibili.

13 ¶ ||Tunc aduenit Iesus à Galilea in Iordanem ad Iohannem, vt baptizaretur ab eo. *Luc.3,21.*

14 At Iohannes obnixè prohibebat eum, dicens, Ego necesse habeo à te baptizari, & tu venis ad me?

15 Respondens autem Iesus dixit ad eum, Omitte *me* nunc, ita enim decet nos implere omnem iustitiam. Tunc omittit eum.

16 Et baptizatus Iesus ascendit statim ex aqua. & ecce aperti sunt ei cœli, & vidit Spiritum Dei descendentem tanquam columbam, & venientem super ipsum.

17 Et ecce vox è cœlis, dicens, ||Hic est Filius ille meus dilectus in quo acquiesco. *1 Pet.1.17. coloss.1.13.*

CAP. IIII.

1 Tentatur Christus. 4 Scripturis conuincit Diabolum. 11 Angeli ei inseruiunt. 12 Prædicat pœnitentiam, & se aduenisse. 18 Vocatio Petri & Andreæ. 21 Iacobi, Iohannis. 23 Prædicat Euangelium, & sanat infirmos.

1 TVnc ||Iesus subductus fuit in desertum à Spiritu, vt tentaretur à Diabolo. *Mar.1.12. luc.4.1.*

2 Et quum ieiunasset dies quadraginta & noctes quadraginta, postea esurijt.

3 Et quum venisset ad eum tentator, dixit, Si filius es Dei, dic vt isti lapides panes fiant.

4 At ille respondens dixit, Scriptum est, ||Non è solo pane viuet homo, sed ex omni verbo prodeunte per os Dei. *Deut.8.3.*

5 Tunc transfert eum diabolus in Sanctam urbem, & statuit eum super pinnas templi.

6 Dicitque ei, si filius es Dei, iace teipsum deorsum: nam scriptum est, ||Quia Angelis suis
Psal.90.12. mandabit de te, *ipsi* tollent te in manus, nequando offendas ad lapidem pedem tuum.

7 Dixit ei Iesus, Rursum scriptum est,
Deut.6.16. ||Non tentabis Dominum Deum tuum.

8 Rursum transfert eum diabolus in montem sublimem valde, & ostendit ei omnia regna mundi, & gloriam eorum.

9 Dicitque ei, Hęc omnia tibi dabo si procidens adoraueris me.

10 Tunc dicit ei Iesus, Abi Satana. scriptū
Deut.6.13. est enim, ||Dominum Deum tuum adorabis, &
& 10.20. ei soli seruies.

11 Tunc omittit eum diabolus: & ecce, Angeli accedebant, & ministrabant ei.

12 ¶||Quum audisset autem Iesus Iohannē
Mar.1.14. traditum esse *in custodiam*, redijt in Galilęam.
luc.4.14.

13 Et relicta Nazareth venit & habitauit
iohan.4.14. in Capernaum, *vrbe* maritima in finibus Zabulon & Nephthalim:

14 Vt impleretur quod dictum est per Esaiā prophetam dicentem,

15 ||Terra Zabulō & terra Nephthalim ad
Esa.9.1. viam maris trans Iordanem, Galilæa Gentium.

16 Populus positus in tenebris, vidit lucem magnam: & positis in regione & vmbra mortis, lux exorta est.

17 ||Ex eo tempore cœpit Iesus prædica-
Marc.1.15. re, & dicere, Resipiscite, appropinquauit enim regnum cælorum.

18 ¶Ambulans autem Iesus ad mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui dicitur Petrus & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare. (erant enim piscatores.)

19 Et dicit eis, Sequimini me, & faciam vos
piscatores

piſcatores hominum.

20 Illi verò ſtatim omiſſis retibus, ſequuti ſunt eum.

21 Tunc progreſſus illinc, vidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedæi & Iohannem fratrem eius, in nauigio cum Zebedæo patre ſuo, ſarcientes retia ſua: & vocauit eos.

22 Illi autem ſtatim omiſſo nauigio & patre ſuo ſequuti ſunt eum.

23 ¶ Et circumijt totam Galilæam Ieſus, docens in ſynagogis ipſorum, & prædicans Euangelium regni, & ſanans quemuis morbum & quemuis languorem in populo.

24 Tuncq; exijt fama eius in totam Syriam: & obtulerunt ei omnes malè affectos, variis morbis & cruciatibus detentos, & dæmoniacos, & lunaticos, & paralyticos: ſanauitq; eos.

25 Et ſecuta eſt eū turba multa à Galilea ac Decapoli & Hieroſolymis & Iudæa & *regionibus* trans Iordanem *ſitis*.

CAP. V.

1 Qui beati. 13 Apoſtoli ſal & lux mundi. 14 Verbs ſupra montem poſita. 15 Lucerna. 16 Opera bona. 19 Mandatorum Chriſti impletio. 21 Occidere quid. 23 Reconciliatio ſacrificiis præfertur. 27 Adulterium. 29 Oculi eruti. 30 Manus abſciſſio. 31 Libellus abſceſſionis. 35 Non iurandum. 43 Inimici diligendi. 48 Perfectio.

1 QVum vidiſſet autem turbam, aſcendit in mōtem: & quum conſediſſet, adierunt eum diſcipuli eius.

2 Tunc aperto ore ſuo docebat eos, dicens,

3 ¶ Beati pauperes ſpiritu: quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum. *Luc. 6. 20.*

Luc.6 21, esa.61.2.3. 4 ‖ Beati qui lugent: quoniam ipsi consolationem accipient.

Psal. 37. 11. 5 ‖ Beati mites: quoniam ipsi hæreditatis iure terram possidebunt.

Esa.65.13. 6 ‖ Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur.

7 Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.

Psal.24.4. 8 ‖ Beati mundo corde: quoniam ipsi Deũ videbunt.

9 Beati pacifici: quoniam filij Dei vocabuntur.

1.Pet.3.14. 10 ‖ Beati qui persequutionem patiuntur iustitiæ causa: quoniam ipsorum est regnum cœlorum.

1.Pet.4.14. 11 ‖ Beati eritis cum conuitiati fuerint vobis & persequuti fuerint, & dixerint quoduis mali aduersus vos, mentientes, propter me.

12 Gaudete & exultate, quoniam merces vestra multa *est* in cœlis: ita enim persequuti fuerunt Prophetas qui *fuerunt* ante vos.

Mar.9.50, luc.14.34. 13 ¶ ‖ Vos estis sal terræ: quod si sal infatuatus fuerit, quo salietur? ad nihil valet amplius nisi vt abijciatur foras, & conculcetur à quibusuis.

14 Vos estis lux mundi. Non potest vrbs occultari supra montem posita.

Mar.4 21, luc.8.16, & 11.33. 15 ‖ Neque accendunt lucernam & ponunt eam subter modium: sed in candelabrum, & splendet omnibus qui sunt in domo.

1.Pet. 2.12. 16 ‖ Ita splendeat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera, glorificentque Patrem vestrum qui est in cœlis.

17 ¶ Ne existimate me venisse vt dissoluam Legem, aut Prophetas: non veni vt dissoluam, sed vt impleam.

18 ‖ Amen

18 ‖ Amen quippe dico vobis, Vsque dum præterierit cœlum & terra, iota vnum aut vnus apex nequaquam præterierit ex Lege vsque dum omnia facta fuerint. *Luc.16,17.*

19 ¶ ‖ Quisquis igitur soluerit vnum ex mandatis hisce minimis, & ita docuerit homines, minimus vocabitur in regno cœlorum: quisquis autem fecerit & docuerit, iste magnus vocabitur in regno cœlorum. *Iac.2.10.*

20 Dico enim vobis nisi abundauerit vestra iustitia ‖ plus quàm Scribarũ & Pharisæorũ, vos nequaquã ingressuros in regnũ cœlorũ. *Luc.11.39.*

21 ‖ Audistis dictũ fuisse antiquis, ‖ Nõ occides: quisquis autẽ occiderit, tenebitur iudicio. *Exo.20.13, deut.5.17.*

22 Ego vero dico vobis, quicunque irascitur fratri suo temerè, tenebitur iudicio: quicunque verò dixerit fratri suo, raca, tenebitur consessu. quisquis autem dixerit, Fatue, tenebitur gehenna ignis.

23 Igitur si munus tuum attuleris ad altare, & illic memineris fratrem tuum habere aliquid contra te,

24 Omitte illic munus tuum coram altari, & abi: primùm reconciliator fratri tuo, & tum veniens offer munus tuum.

25 ‖ Esto amicus aduersario tuo citò, dum es in via cum eo: ne quando te tradat aduersarius iudici, & iudex te tradat ministro, & in custodiam conijciaris. *Luc.12.58.*

26 Amen dico tibi, nequaquam exibis illinc vsque dum reddideris vltimũ quadrantem.

27 ¶ Audistis dictum fuisse antiquis, ‖ Non mœchaberis: *Exo.20.14.*

28 Ego verò dico vobis, Quicunque aspicit mulierem vt eam concupiscat, iam adulterauit eam in corde suo.

Infra,18.8, *mar*.9.47.

29 || Quòd si oculus tuus dexter facit vt tu offendas, erue eum, & abijce abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum ex membris tuis, ac non totum corpus tuum conijciatur in gehennam.

30 Et si dextra tua manus facit vt tu offendas, excinde eam, & abijce abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum ex membris tuis, ac nō totum corpus tuum conijciatur in gehennam.

Infra.19.7, *deut*. 24.1, *mar*. 10. 4, *luc*.16.18, 1 *cor*.7.10.

31 ¶ Dictum est autem, || Quisquis dimiserit vxorem suam, det ei libellum diuortij.

32 Ego verò dico vobis, eum qui dimiserit vxorem suam, extra rationem scortationis, facere vt ea mœchetur, & eum qui dimissam duxerit, mœchari.

Exod. 20.7, *leuit*. 19. 12, *deut*.5.11.

33 ¶ Rursum audistis dictum fuisse antiquis, || Non peierabis: sed reddes Domino quæ tu iuraueris.

34 Ego verò dico vobis, Ne iuretis omnino: neque per cœlum, quia thronus Dei est

35 Neque per terram, quia scabellum est pedum eius: neque per Ierololyma, quia vrbs est magni regis.

36 Neque per caput tuum iures: quia non potes vnum capillum album aut nigrū facere.

Iac. 5. 12.

37 || Esto autem sermo vester, etiam etiam non non: quod autem supra hæc redundat, a malo est.

Exo.21.24, *leuit*. 24.20, *deut*. 9.21. *Leui*. 6.29.1 *Rom*. 12. 17, 1. *Cor*.6.7.

38 ¶ Audistis dictum fuisse, || Oculum pro oculo, & dentem pro dente.

39 Ego verò dico vobis, || ne resistatis malo: sed quisquis te cædet in dextram tuam maxillam, obuerte ei & alteram.

40 Et ei qui vult tecum iudicio contendere, ac tunicam tuam capere, dimitte ei etiam pallium.

41 Et quisquis te angariabit *ad* miliare vnum, abi cum eo duo.

42 ‖ Petenti abs te dato: & volentem mutuari abs te, ne auersere. *Deut.15.8.*

43 Audistis dictum fuisse, ‖ Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. *Leu. 19. 18.*

44 Ego verò dico vobis, ‖ Diligete inimicos vestros, benedicite ijs qui deuouent vos, benefacite ijs qui oderunt vos, ‖ & precamini pro ijs qui vos infestant & persequuntur vos: *Luc. 6. 27. Luc. 23. 34. act. 7.60. 1. Cor. 4. 13.*

45 ‖ Vt sitis filij Patris vestri qui est in cœlis. facit enim vt sol suus exoriatur super malos ac bonos, & pluit super iustos & iniustos. *Luc. 6.15.*

46 Nam si dilexeritis eos qui diligunt vos, quam mercedem habebitis? nónne & publicani idem faciunt?

47 Et si complexi fueritis fratres vestros solùm, quid amplius facitis? nónne & publicani ita faciunt?

48 Estote igitur vos perfecti, vt pater vester qui est in cœlis, perfectus est.

CAP. VI.

1 *Eleemosyna.* 3 *Oratio.* 14 *Condonandum fratri.* 16 *Ieiunium.* 19 *Thesauri.* 20 *Pauperibus subueniendum.* 24 *Deus & diuitiæ.* 25 *Solicitudo de victu & vestitu tollenda.* 33 *Regnum Dei & eius iustitia.*

1 Attendite ne eleemosynam vestram detis coram hominibus, vt spectemini ab eis: alioqui mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui est in cœlis.

2 ‖ Itaque quum dabis eleemosynam, ne cures buccinam cani coram te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis & in plateis, vt gloriam consequantur ab hominibus. amen dico vobis *Rom. 12.8.*

eos referre mercedem suam.

3 Quum verò tu das eleemosynam, ne noueriit sinistra tua quid faciat dextra tua:

4 Vt sit tua eleemosyna in occulto: Pater autem tuus qui te aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

5 ¶Et quum precaris, ne sis vt hypocritæ. amant enim in conuentibus & in angiportis platearum stando precari, vt appareant hominibus, amen dico vobis, *eos* referre mercedem suam.

6 Tu verò quum precaris, introito in conclaue tuum, & clauso ostio tuo precare Patrem tuum qui est in occulto: & Pater tuus qui *te* aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

7 Precantes autē ne sitis loquaces vt Ethnici. putant enim fore vt sua illa loquacitate exaudiantur.

8 Ne igitur ipsis assimilemini. nouit enim Pater vester quibus sit vobis opus, antequam vos petatis ab eo.

*Luc.*11.2. 9 Vos igitur ita precamini, ‖ PATER noster qui *es* in cœlis, sanctificetur nomen tuum:

10 Veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in cœlo, *ita* etiam in terra.

11 Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

12 Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris.

13 Et ne nos inducas in tentationem, sed *Infrà* 13.19. libera nos à ‖ malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in secula. Amen.

*Mar.*11.28, *ecc.*28.2. 14 ‖Nam si remiseritis hominibus offensas ipsorum, remittet etiam vobis Pater ille vester cœlestis:

15 Sin autem non remiseritis hominibus ipsorum

ipsorum offensas, nec pater vester remittet vobis offensas vestras.

16 Quum autem ieiunatis, ne fitis vt hypocritæ, tetrici, obscurant enim facies suas, vt appareant hominibus ieiunare. amen dico vobis, referunt mercedem suam.

17 Tu verò quum ieiunas, vnge caput tuum & faciem tuam laua.

18 Vt ne appareas hominibus ieiunare, sed Patri tuo qui *est* in occulto: & Pater tuus qui aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

19 ¶ Ne thesauros congerite in terra, vbi tinea & eroſio corrumpit, & vbi fures perfodiunt ac furantur.

20 || Sed congerite vobis thesauros in cœlo, vbi neque tinea neque eroſio corrumpit, & vbi fures non perfodiunt neque furantur: *Luc.12.33. 1.tim.6.19.*

21 Nam vbi est thesaurus vester, illic erit etiam cor vestrum.

22 ¶ || Lucerna corporis est oculus: itaque si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit: *Luc.11.34.*

23 Quòd si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebroſum erit. Ergo si lumen quod est in te, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ?

24 ¶ || Nemo potest duobus dominis seruire, aut enim vnum habebit odio, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & mammonæ. *Luc.16.13.*

25 ¶ || Propterea dico vobis, ne estote solliciti de anima vestra, quid esuri fitis, aut quid bibituri: neque de corpore vestro, quare fitis induendi. nónne anima plus est quam alimentum, & corpus quam vestitus? *Luc.12.23. philip.4.6. 1.tim.6.8. 1 pet.5.7. psal.55.23.*

26 Intuemini in volucres cœli: non serunt enim, neque metunt, neque cogunt in horrea, & Pater vester cœlestis alit eas: nónne vos multò præstatis eis?

27 Quis autem ex vobis solicitè cogitando potest apponere ad staturam suam cubitum vnum?

28 Ac de vestitu quid soliciti estis? discite quómodo lilia agrorum crescant: non fatigantur, neque nent.

29 Sed dico vobis, ne Solomónem quidem cùm vniuersa gloria sua, sic amictum fuisse vt vnum ex istis.

30 Quòd si herbam agri quæ hodie extat, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circumuestit, nónne vos multò magis, ô exigua fide præditi?

31 Ne igitur estote soliciti, dicentes, Quid edemus, aut quid bibemus? aut quo amiciemur?

32 (Nam omnia ista Gentes requirunt) nouit enim pater vester cœlestis vos indigere his omnibus.

33 Sed quærite primò regnum Dei, & iustitiam eius, & ista omnia adijcientur vobis.

34 Ne sitis igitur soliciti de crastino: nam crastinus dies solicitus erit de *rebus* suis. sufficit diei sua vexatio.

CAP. VII.

1 *Non iudicandum de proximo.* 6 *Non dandum sanctum canibus.* 13 *Via lata & arcta.* 15. *Pseudoprophetæ.* 18 *Arbor & fructus.* 24 *Domus super petram fundata.* 26 *Super arenã.*

Luc. 6. 37. rom. 2. 1. 1. cor. 4. 3.

1 Nè iudicate, vt ne iudicemini.

2 Quo enim iudicio iudicatis, iudicabimini,

bimini,& || qua mẽsura metimini, viciſſim metientur vobis. *Mar.4.25, luc. 6.38.*

3 Quid autem aſpicis feſtucam quæ eſt in oculo fratris tui, trabem verò quæ eſt in oculo tuo, non animaduertis?

4 || Aut quomodo dices fratri tuo, Sine eijciam feſtucam ex oculo tuo: & ecce trabes in oculo tuo? *Luc. 6.41.*

5 Hypocrita, eijce primùm trabem illam ex oculo tuo, & tum deſpicies vt eijcias feſtucam ex oculo fratris tui.

6 ¶ Ne date *quod* ſanctum *eſt* canibus, nec proijcite margaritas veſtras coram porcis: ne quando conculcent eas pedibus ſuis, & conuerſi lacerent vos.

7 ¶ || Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulſate, & aperietur vobis. *Infra.21.22, mar.11.24.*

8 Quiſquis enim petit accipit, & qui quærit inuenit: & pulſanti aperietur. *luc.11.9, iohan.14.13,*

9 Nam quis eſt ex vobis homo, qui, ſi filius eius petierit ab eo panem, det ei lapidem? *16.14, iac. 1.6.*

10 Et ſi piſcem petierit, num ſerpentem dabit ei?

11 Si vos igitur, quum ſitis mali, noſtis dona bona dare liberis veſtris, quanto magis Pater veſter qui eſt in cœlis, dabit bona ijs qui ab ipſo petent?

12 ¶ || Quæcunque igitur voluerit vt faciant vobis homines, ita & vos facite eis. iſta enim eſt Lex & Prophetæ. *Luc.6.31, Iob. 4.16.*

13 ¶ || Introite per angustam portam: quoniam lata eſt porta, & ſpacioſa via quæ adducit in exitium, multiq; ſunt qui introeunt per eam. *Luc.13.24.*

14 Quia angusta eſt porta & ſtricta via quæ ducit ad vitam, & pauci ſunt qui inueniãt eam.

15 ¶ Cauete verò vobis à pſeudoprophe-

tis, qui veniunt ad vos cum vestimentis ouium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces.

Luc.6.43.44 16 A fructibus eorum agnoscetis eos. || Num colligunt ex spinis vuam, aut ex tribulis ficus?

17 Ita omnis arbor bona fert fructus bonos, putris autem arbor fert fructus malos.

18 Non potest arbor bona fructus malos ferre, neque arbor putris fructus bonos ferre.

Suprà 3.1. 19 ¶ || Quæcunque arbor non fert fructum bonum, exciditur, & in ignem conijcitur.

20 Nempe igitur ex fructibus ipsorũ agnoscetis eos.

Rom.2.13, Iac.1.22. 21 ¶ || Non quisquis dicit mihi, Domine Domine, introibit in regnum cœlorum, sed qui facit quod vult Pater meus qui in cœlis est.

22 Multi dicent mihi in illo die, Domine Domine, nónne per nomen tuum prophetauimus, & per nomen tuum dæmonia eiecimus, & per nomen tuum multas virtutes edidimus?

Lu.13.25.27 Psal.6.9. 23 Tunc autem profitebor eis, || Nunquam noui vos: || discedite à me qui facitis iniquitatem.

Luc.6.47. 24 ¶ || Quisquis igitur audit ex me sermones istos, & eos præstat, assimilabo eum viro prudenti, qui ædificauit domum suam super petram.

25 Descendit autem pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & inciderunt domui illi: & non cecidit. fundata enim fuerat super petram.

26 Et quisquis audit ex me hos sermones, & eos non præstat, assimilabitur viro fatuo, qui ædificauit domum suam super arenam.

27 Descendit autem pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti & impacti sunt domui illi: & cecidit, & fuit casus eius magnus.

28 || Et

28 ‖ Et factum est quum finisset Iesus ser- *Mar.1.12,*
mones istos, percellebatur turba super doctrina *luc.4.32.*
ipsius.

29 Docebat enim eos vt habens autoritatẽ, & non vt Scribæ.

CAP. VIII.

2 Leprosus purgatus. 5 Cẽturionis fides. 11 Gẽtium vocatio.. 12 Iudæorum reiectio. 14 Socrus Petri sanatur. 19 Scriba Christum sequi volens. 23 Tempestas in mari. 28 Duo demoniaci sanantur. 32 Dæmones in porcos abeunt,

1 QVum autem descendisset è monte, secuta est eum turba multa.

2 ‖ Et ecce, leprosus veniens adorauit *Mar.1.40,*
eum, dicens, Domine, si velis, potes me pur- *luc.5.12.*
gare.

3 Extensáque manu tetigit eum Iesus, dicens, Volo, purgator. Statim igitur purgata fuit eius lepra.

4 Tunc dicit ei Iesus, Vide *vt* nulli dicas, sed abi, ostende teipsum sacerdoti, & offer donum illud quod ‖ imperauit Moses, *vt hoc* sit eis *Leuit.14.4.*
testimonio.

5 ¶ ‖ Ingressum autem Iesum in Caper- *Luc.7,1.*
naum adijt Centurio precans eum,

6 Et dicens, Domine, puer meus proiectus est domi paralyticus, vehementer vexatus.

7 Tunc dicit ei Iesus, Ego quum venero sanabo eum.

8 Et respondens Centurio dixit, Domine non sum dignus vt sub tectum meum ingrediaris, sed solùm loquere, & sanabitur puer meus.

9 Nam & ego sum homo sub potestate cõ-

stituatus, & habeo sub me milites: & dico huic: Proficiscere, & proficiscitur: & alteri, Veni, & venit: & seruo meo, Fac hoc, & facit.

10 *Hæc* autem quum audisset Iesus miratus est: & ait sequentibus, Amen dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni.

11 Dico autem vobis multos ab Oriēte & Occidente venturos, & discubituros cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum:

Infrà 22. 13. 12 ‖ Filios verò regni eiectum iri in tenebras exteriores: illic erit fletus & stridor dentium.

13 Et dixit Iesus Centurioni, Abi, & vt credidisti fiat tibi. Sanatusq; est puer eius eo ipso momento.

Mar. 1. 29, luc. 4. 38. 14 ¶ ‖ Et quum venisset Iesus domum Petri, vidit socrum eius in lecto proiectam & febricitantem.

15 Tetigitque manum eius, & reliquit eam febris: & surrexit, ac ministrauit eis.

Mar. 1. 32, luc. 4. 40. 16 ‖ Quum autem serum *diei* esset, obtulerunt ei demoniacos multos, & ejecit spiritus verbo, omnésque malè affectos sanauit.

Esa. 53. 4, 1. pet. 2. 24. 17 ‖ Vt impleretur quod dictū est per Esaiā prophetam, dicentem, Ipse inualetudines nostras accepit, & morbos portauit.

Luc. 9. 57. 18 ‖ Quum vidisset autem Iesus turbā magnam circum sese, iussit *suos discipulos* abire in vlteriorem *ripam*.

19 ¶ Et quum accessisset quidam Scriba, dicit ei, Magister, sequar te quocūq; abieris.

20 Tunc dicit ei Iesus, vulpes lustra habēt, & volucres cæli, nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.

21 Alius autem ex discipulis eius dixit ei, Domine, permitte mihi primum abire, & sepelire Patrem meum.

22 Iesus

22 Iesus autem dixit ei, Sequere me, & sine vt mortui sepeliant mortuos suos.

23 ¶ || Et quum ipse esset ingressus nauigium, secuti sunt eum discipuli eius. *Mar. 4.35, luc. 8.22.*

24 Et ecce motus magnus factus est in mari, adeò vt nauis operiretur à fluctibus: ipse verò dormiebat.

25 Et accedentes discipuli excitauerunt eũ, dicentes, Domine serua nos, perimus.

26 Et dicit eis, Quid timidi estis, ô exigua fide præditi? Tunc experrectus obiurgauit ventos & mare: & facta est tranquillitas magna.

27 Homines verò mirati sunt, dicentes, Qualis est iste, vt venti quoque & mare auscultent ei?

28 ¶ || Et quum ipse venisset ad vlteriorem *ripam*, in regionem Gergesenorum, occurrerunt ei duo demoniaci, è monumentis exeuntes, sæui valdè: adeò vt non valeret quisquam præterire per viam illam. *Mar. 5.2, luc. 8.26.*

29 Et ecce clamarunt, dicentes, Quid nobis tecum, Iesu Fili Dei? venisti huc vexatum nos ante tempus?

30 Erat autem longè ab eis grex porcorũ multorum pascens.

31 Dæmones verò precabantur eum, dicentes, Si eiicis nos, permitte nobis abire in gregem porcorum illorum.

32 Et ait eis, Abite. Illi verò egressi abierũt in illum gregem porcorum: & ecce ruit totus ille grex porcorum è præcipitio in mare, & mortui sunt in aquis.

33 Pastores autem fugerunt: & quum abiissent in vrbem, renunciarũt omnia, & quæ dæmoniacis facta fuerant.

34 Et ecce, tota vrbs exiuit in occursum

Iesu: & quum vidissent eum, rogarunt vt digrederetur à finibus ipsorum.

CAP. IX.

1 *Paralyticus sanatur.* 5 *Remissio peccatorum.* 9 *Matthæus vocatur.* 10 *Peccatores.* 17 *Vinum nouum.* 18 *Principis filia suscitatur.* 20 *Mulier à fluxu sanguinis sanatur.* 28 *Duo cæci fide sanantur.* 32 *Mutus dæmoniacus sanatur.* 37 *Messis. Operarij.*

1 ET ingressus nauigium, traiecit, & venit in suam vrbem.

*Mar.*2.3, *luc.*5.18. 2 ‖Et ecce, obtulerunt ei paralyticum in lecto proiectum: quúmque vidisset Iesus fidem eorum, dixit paralytico, Confide fili, remissa sunt tibi peccata tua.

3 Et ecce, quidam è Scribis dicebant apud se, Iste blasphemat.

4 Et quum vidisset Iesus cogitationes eorum, dixit, Quid cogitatis mala in cordibus vestris?

5 Vtrum enim est facilius dicere, Remissa sunt tibi peccata: an dicere, surge & ambula?

6 Vt autem sciatis autoritatem habere Filium hominis in terra remittendi peccata (tunc dicit paralytico) Surge, tolle tuum lectum, & abi domum tuam.

7 Tunc *ille* surrexit, abiitque domum suã.

8 Turba verò quum *hoc* vidisset mirata est, & glorificauit Deum qui dedisset talem potestatem hominibus.

*Mar.*2.14, *luc.*5.27. 9 ¶ ‖ Et quum prætergrederetur Iesus illinc, vidit quendam sedentem ad telonium qui Matthæus dicebatur, & dixit ei, Sequere me. Atque *is* surgens secutus est eum.

10 Et factum est quum Iesus accumberet domi

domi *illius*, ecce, multi publicani & peccatores qui venerant, simul accubuerunt cum Iesu & discipulis eius.

11 Quúmq; *id* vidissent Pharisæi, dixerunt discipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus edit magister vester?

12 Iesus autem quum *hoc* audisset, dixit eis, Qui valent non egent medico, sed malè affecti.

13 Profecti verò discite quid sit, ‖ Misericordiam volo, & non sacrificium. non enim veni vt vocarem iustos, ‖ sed peccatores ad resipiscentiam. *Osee 6.6, Infra 12.7. 1.Tim.1.15.*

14 ¶ Tunc adeunt eum discipuli Iohannis, dicentes, ‖ Quare nos & Pharisæi multum ieiunamus, discipuli verò tui non ieiunant? *Mar.2.18, luc.5.33.*

15 Et dixit ei Iesus, Num possunt filij thalami lugere quandiu cum eis est sponsus? Aderunt autem dies quum tolletur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt.

16 Nullus autem immittit panniculum impexum in vestimentum vetus: illud enim ipsius supplementum tollit *aliquid* ex illo vestimento, & fit peior fissura.

17 Neque injciunt vinum nouum in vtres veteres: alioqui rumpuntur vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt: sed injciunt vinum nouum in vtres recentes & vtraque conseruantur.

18 ¶ ‖ Hæc eo loquente ipsis, ecce, quidam princeps *synagogæ* quum venisset, adorauit eum, dicens, Filia mea modò defuncta est: sed veni & impone manum tuam super eam, ac viuet. *Mar.5.22, luc.8.41.*

19 Tunc surgens Iesus sequutus est eum, & discipuli eius.

20 (Et ecce, mulier sanguinis profluuio la-

borans à duodecim annis, accedens à tergo, tetigit fimbriam vestimenti illius.

21 Dicebat enim apud se, Si solùm tetigero vestimentum eius, seruabor.

22 Iesus verò conuersus & intuitus eam dixit, Confide filia: fides tua te seruauit. Et seruata est mulier ab eo momento.

23 ¶ Et quum venisset Iesus domum principis *synagógæ*, vidissetque tibicines & turbam tumultuantem.

24 Dicit eis Recedite: non enim mortua est adolescentula, sed dormit. Et deridebant eum.

25 Quum autem fuisset eiecta turba, ingressus, prehendit manum eius: & surrexit adolescentula.

26 Et exiit hæc fama in totam illam regionem.

27 ¶ Quúmque prætergrederetur illinc Iesus, sequuti sunt eum duo cæci, clamantes, & dicentes, Miserére nostri fili Dauid.

28 Quum autem venisset domum, adierunt eum cæci illi, & dicit eis Iesus, Creditis me hoc posse facere? Dicunt ei, Etiam Domine.

29 Tunc tetigit oculos eorum, dicens, Secundùm fidem vestram fiat vobis.

30 Et aperti sunt oculi eorum: & grauiter interminatus est eis Iesus, dicens, Videte nemo sciat.

31 At illi egressi spargerunt eius famam in tota illa regione.

32 || Ipsis autem egredientibus, ecce, obtulerunt ei hominem mutum dæmoniacum. *Luc. 11, 14.*

33 Et eiecto dæmónio loquutus est mutus: & mirata est turba, dicens, Nunquam apparuit tale quidpiam in Israel.

34 ||Pha-

34 || Phariſæi verò dicebant, Per principem dæmoniorum eijcit dæmonia. *Infrà 12.24, mar. 3.22, luc.11.15.*

35 || Et circumibat Ieſus vrbes omnes ac vicos, docens in ſynagogis eorũ, & prædicans Euangelium regni, & ſanans quemuis morbum & quemuis languorem in populo. *Mar.6.6, luc.13.22.*

36 || Quum vidiſſet autem turbam, miſericordia cõmotus eſt ſuper eis, quòd eſſent diſſipati & diſiecti quaſi oues non habẽtes paſtorẽ. *Mar.6.34.*

37 Tunc dicit diſcipulis ſuis, || Ipſa quidem meſſis multa, operarij autem pauci. *Luc.10.2.*

38 Rogate igitur dominum meſſis vt emittat operarios in meſſem ſuam. *ioban.4. 36.*

CAP. X.

1 Apoſtolis datur gratia ſanitatum. 5 Mittuntur ad prædicandũ Euangelium. 13 Pax. 14 Pulueris excuſſio. 16 Afflictio. 22 Perſeuerantia. 23 Fuga. 28 Timor. 29 Paſſeres duo. 30 Capilli. 32 Confiteri Chriſtũ. 34 Pax. Gladius. 35 Diſſidia. 37 Amor parentũ. 38 Crux. 39. Perdere animã. 40 Recipere Euangeliſtam.

1 TVnc aduocatis duodecim diſcipulis ſuis dedit eis poteſtatẽ aduerſus ſpiritus impuros, vt eijcerent eos, & ſanarent omnem morbum & omnem languorem. *Mar.3.13, luc.9.1.*

2 Porro duodecim Apoſtolorum nomina ſunt hæc: primus, Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius: Iacobus filius Zebedæi, & Iohannes frater eius.

3 Philippus & Bartholomæus: Thomas, & Matthæus ille publicanus: Iacobus *filius* Alphęi & Lebbæus, cognominatus Thaddæus.

4 Simon Cananites, & Iudas Iſcariotes, qui etiam prodidit eum.

5 Hos duodecim miſit Ieſus, & addidit eis

mandata, dicens, In viam Gentium ne abieritis, & in vrbem Samaritanorũ ne ingrediamini.

Act.13.46. 6 Sed proficiſcimini potius || ad oues perditas domus Iſrael.

Luc.10.9. 11. 7 ¶ Profecti verò predicate, || dicentes, Appropinquauit regnum cœlorum.

8 ¶ Aegrotos ſanate, leproſos purgate, mortuos excitate, dæmonia eijcite: dono accepiſtis, dono date.

Mar.6.8, luc.9.3, & 22.35. 9 ¶|| Ne comparate aurum, neque argentum, neque æs in zonis veſtris.

1.Tim.5.18. 10 Neque peram ad iter, neque binas tunicas, neque ſoleas, neq; virgam. || nam dignus eſt operarius alimento ſuo.

Luc.10.8. 11 ¶|| In quamcunque verò vrbem aut vicũ introieritis, exquirite quis in ea ſit dignus: & illic manete vſquedum exeatis.

12 Introeuntes autem domum, ſalutate eam.

13 Et ſi quidem fuerit domus digna, veniat pax veſtra ſuper eam: ſin autem non fuerit digna, pax veſtra ad vos reuertatur.

Mar.6.11, luc 9.5. Act.13.51, & 16.8. 14 || Et quicunque non receperit vos, neq; audierit ſermones veſtros, exeuntes domo aut vrbe illa, || excutite puluerem pedum veſtrorum.

15 Amen dico vobis, tolerabilior erit conditio terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij, quam vrbis illius.

Luc.10.3. 16 ¶ || Ecce ego mitto vos vt oues in medio luporum. eſtote igitur prudentes vt ſerpẽtes, & innocentes vt columbæ.

17 Cauete autem ab hominibus, tradent enim vos in conſeſſus, & in ſynagogis ſuis flagellabunt vos.

18 Sed & ad præſides ac reges ducemini

mea

mea causa, *vt hoc sit* eis & Gentibus testimonium.

19 ||Sed quum tradiderint vos, ne estote soliciti quomodo aut quid loquamini. dabitur enim vobis illo momento quod loquamini. *Mar.13.11, luc.10.11.*

20 Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, *is est* qui loquitur in vobis.

21 || Tradet autem frater fratrem ad mortem,& pater filium:& insurgent liberi in parẽtes,& morte multandos eos curabunt. *Luc.21.16.*

22 ||Et eritis exosi omnibus propter nomen meum: verùm qui sustinuerit ad finem vsque is seruabitur. *Mar.13.13. luc.21.17.*

23 Quum autem persequentur vos in ea vrbe,fugite in aliam. Amen enim dico vobis, nequaquam obieritis vrbes Israelis quin venerit Filius hominis.

24 ||Non est discipulus supra magistrum, neque seruus supra dominum suum. *Luc.16.40, iob.13.16, & 15.20.*

25 Sufficit discipulo vt sit sicut magister ipsius,& *vt* seruus *sit* sicut dominus ipsius. || si ipsum patremfamiliâs Beelzebub vocarunt, quanto magis domesticos eius? *Infra 12.24.*

26 Itaque ne eos timete. || nihil enim est opertum quod non sit retegendum,& nihil occultum quod non sit cognoscendum. *Mar.4.22, luc.8.17, & 12.2.*

27 Quod dico vobis in tenebris, dicite in luce:& quod in aurem auditis,prædicate supra domos.

28 Et ne timete *vobis* ab ijs qui trucidant corpus,animam autem non possunt trucidare: sed timete potius eum qui potest & animam & corpus perdere in gehenna.

29 Nónne duo passerculi assario væneunt,

& vnus ex eis non cadet humi sine Patre vestro.

30 Vestri verò etiam ‖ capilli capitis omnes numerati sunt.

1 Reg. 14. 45, act. 17. 34.

31 Ne igitur timete: vos multis passerculis præstatis.

Marc. 8. 38, luc. 9. 26, & 12. 8,

32 ¶ ‖ Quisquis igitur confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo qui est in cælis.

2. timot. 2. 12.

33 Quisquis autem negauerit me coram hominibus, negabo eum & ego coram Patre meo qui est in cælis.

Luc. 12. 51.

34 ¶ ‖ Ne existimetis, me venisse missurũ pacem in terram: non veni missurus pacem, sed gladium.

Mich. 7. 6.

35 ‖ Nam veni facturus vt dissideat filius aduersus patrem suum, & filia aduersus matrẽ suam, & nurus aduersus socrum suam.

36 Et inimici hominis *erunt qui sunt* domestici ipsius.

Luc. 14. 16.

37 ¶ ‖ Qui amat patrem aut matrem supra me, non est me dignus: & qui amat filium aut filiam supra me, non est me dignus.

Infrà, 16. 24 mar. 8, 34, luc. 9, 23, & 14. 37.

38 ‖ Et qui nõ accipit crucem suam, ac sequitur me à tergo, non est me dignus.

39 ‖ Qui inuenerit animam suam, perdet eam. & qui perdiderit animam suam mea causa; inueniet eam.

Infra. 16. 25, marc. 8. 35, luc. 9. 24, & 17. 33, ioha. 12. 25.

40 ¶ ‖ Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui misit me.

Luc. 10. 6, ioha. 13. 20. Mar. 9. 41.

41 ¶ Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet.

42 ‖ Et quicunque potum dedit vni ex his paruis poculum frigidę solum, in nomine discipuli

puli, amen dico vobis, non perdiderit mercedem suam.

CAPVT. XI.

2 Iohannes mittit discipulos ad Christum. 7 Testimonium Christi de Iohanne. 13 Lex & Prophetæ. 18 Christus & Iohannes. 21 Chorazin Bethsaida. 25 Euangelium renelatum parvulis. 28 Fatigati & onerati.

1 ET factum est quum finem fecisset Iesus præcipiendi duodecim discipulis suis, digressus est illinc vt doceret, & prædicaret in vrbibus eorum.

2 ‖ Iohannes autem quum audisset in vinculis opera Christi, missis duobus ex discipulis suis. *Luc. 7. 18.*

3 Dixit ei, Túne is es qui venturus erat, an alterum exspectabimus?

4 Et respondens Iesus dixit eis, Profecti renuntiate Iohanni quæ auditis & videtis.

5 Cæci visum recipiunt, & claudi ambulãt, leprosi mundantur, & surdi audiunt, mortui excitantur, & pauperibus euangelizatur.

6 Et beatus est qui non fuerit offensus in me.

7 ¶ Illis autem abeuntibus cœpit Iesus dicere turbę de Iohanne: Quid existis in desertum vt spectaretis? arundinem quæ agitetur à vento?

8 Sed quid existis vt videretis? hominem mollibus vestibus amictum? ecce, qui gerunt molles vestes, in domibus regum sunt.

9 Sed quid existis vt videretis? Prophetam? certè dico vobis etiã amplius quàm Prophetam.

10 Iste enim est de quo scriptum est, ‖ Ec- *Malach. 3. 1*

ce, ego mitto nũtium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam coram te.

11 Amen dico vobis, non surrexit inter eos qui gignuntur è mulieribus quisquam maior Iohanne Baptista: sed qui est minimus in regno cœlorum, maior eo est.

Luc.16 18. 12 ‖ Porrò à diebus Iohannis baptistæ vsque nunc regno cœlorum vis adfertur, & violenti rapiunt illud.

13 Nam omnes Prophetæ & ipsa Lex vsque ad Iohannem prophetarunt.

Malach.4. 5. 14 Et si vultis recipere. ‖ ipse est Elias ille qui venturus erat.

15 Qui habet aures ad audiendum, audiat.

Luc.7.31. 16 ¶ ‖ Sed cui assimilabo generationem hanc? Similis est puerulis qui sedent in foris: & acclamant sodalibus suis,

17 Ac dicunt, Tibia cecinimus vobis, & non saltastis: lamentati sumus vobis, & non planxistis.

18 Venit enim Iohannes nec edens nec bibens, & aiunt, Dæmonium habet.

19 Venit Filius hominis edens ac bibens, & dicunt, Ecce homo edax & vini potor, publicanorum amicus & peccatorum. Sed iustificata est sapientia à filijs suis.

20 ¶ ‖ Tunc cœpit *ita* exprobrare vrbibus *Luc.10 13.* in quibus æditę fuerant plurimę virtutes ipsius, quòd non resipuissent.

21 Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaidan. nã si in Tyro & Sidone editæ fuissent virtutes quę editæ sunt apud vos, olim cum sacco & cinere *sedentes* resipuissent.

22 Quinetiam dico vobis, Tyri & Sidonis tolerabilior erit conditio in die iudicij quàm vestra.

23 Et

23 Et tu Capernaum, quæ es vſque ad cœlum ſublata, vſque ad inferos deprimêris. nam ſi Sodomis editæ fuiſſent virtutes quæ editæ ſunt apud te, mãſiſſent vſq; ad hodiernũ diem.

24 Quinetiam dico vobis, terræ Sodomorum tolerabilior erit conditio in die iudicij quàm tua.

25 ¶ || In illo tempore reſpondens Ieſus dixit, Confiteor tibi, Pater, Domine cœli & terræ, quòd abſconderis hæc à ſapientibus & intelligentibus, & ea detexeris infantibus. *Luc.10.25.*

26 Etiam Pater, quia ita placuit tibi.

27 ¶ || Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo: & nemo nouit Filium niſi Pater, neque Patrem quiſquam nouit niſi filius, & cuicunque voluerit Filius retegere. *Ioan.3.35. & 6.46.*

28 Venite ad me omnes qui fatigati eſtis & onerati, & ego faciam vt requieſcatis.

29 Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me quòd mitis ſum & humilis corde: || & inuenietis requiem animabus veſtris. *Ierem.6.16.*

30 || Iugum enim meum facile eſt, & onus meum leue eſt. *1.Ioan.5.3.*

CAP. XII.

1 Diſcipuli ſpicas vellunt. 6 Miſericordia. Sacrificium. 10 Arida manus ſanatur. 12 Sabbathũ bene faciendum. 22 Dæmoniacus ſanatur. 25 Regnum diuiſum. 31 Peccatum, blaſphemia. 33 Arbor bona aut mala. 34 Viperæ. 41 Niniuitæ. 42 Regina Sabæ. 48 Veri parentes Chriſti.

1 || In illo tempore ibat Ieſus ſabbatho per ſata: diſcipuli verò ipſius eſuriebant, cœperúntque vellere ſpicas, & edere. *Mar.2.23. luc.6.1.*

2 Phariſæi autem, quum *eos* vidiſſent, dixe-

*Deut.*23.25. runt ei, Ecce, discipuli tui faciunt || quod non licet facere in sabbatho.

*1 Reg.*21.6. 3 Ipse verò dixit eis, Non legistis quid fecerit || Dauid, quum esuriret ipse, & ij qui erant cum eo?

4 Quomodo introierit domum Dei, & panes propositionis ederit, quibus vesci non erat ipsi licitum, neq; ijs qui cum eo erant, sed || sa-
*Exo.*29. 33. cerdotibus solis?

5 Aut non legistis || in Lege, sabbathis sa-
*Leuit.*8. 32, cerdotes in templo sabbathum prophanare, &
& 24.9. sine crimine esse?
*num.*28. 9. 6 Dico autem vobis, *quendam* templo maiorem hîc esse.

*Hos.*6.7. 7 Quòd si nosset is quid sit || Misericordiam volo & non sacrificium: non condemnasse tis insontes.

8 Nam dominus est etiam sabbathi Filius hominis.

*Mar.*3.1, 9 ¶ || Et digressus illinc venit in synago-
*luc.*6.6. gam eorum.

10 Et ecce, quidam *illic* erat manum habens aridam: & interrogarunt eum dicentes, Licétne sabbathis *quempiam* sanare? vt accusarent eum.

11 Ipse verò dixit eis, Quis erit ex vobis qui habeat ouem vnam, & si ea inciderit sabbatho in foueam, non apprehendat eam & erigat?

12 Quantum autem homo præstat oui? Itaque licet sabbathis benefacere.

13 Tunc dicit homini illi, Extende manum tuam. Et *is* extendit: estque restituta sana vt altera.

14 ¶ Pharisæi verò egressi cœperunt consilium aduersus eum vt eum perderent.

15 Iesus

15 Iesus autem quum *hoc* nosset, secessit illinc, secutáque est eum turba multa, sanauítque eos omnes,

16 Et interminatus est eis ne ipsum palam facerent:

17 Vt impleretur quod dictum erat per Esaiam prophetam dicentem.

18 ‖ Ecce seruus meus, quem elegi: dilectus meus, in quo acquiescit anima mea: ponam Spiritum meum super eum, & iudicium Gentibus annuntiabit. *Esa.42.1.*

19 Non litigabit, neque clamabit, neq; audiet quisquam in plateis vocem eius.

20 Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non exstinguet, vsquedum proferat ad victoriam iudicium.

21 Et in eius nomine Gentes sperabunt.

22 ¶ ‖ Tunc oblatus est ei dæmoniacus cæcus & mutus: & sanauit eum, adeò vt qui cæcus ac mutus *fuerat*, & loqueretur & videret. *Supr.9.32. luc.11.14.*

23 Et obstupuit tota turba, dicebátque, Nónne iste est filius ille Dauid?

24 Pharisæi verò, quum *hæc* audissent, dicebant ‖ Iste non eiicit dæmonia nisi per Beelzebub principem dæmoniorum. *Supr.9.34. marc.3.2.*

25 ¶ Iesus autem quum sciret cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum dissidens aduersus sese, vastatur: & omnis vrbs aut domus dissidens aduersus seipsam, non stabit. *luc.11.17.*

26 Sed si Satanas Satanam eiicit, aduersus seipsum dissidet: quomodo ergo stabit regnum eius?

27 Et si ego per Beelzebub eiicio dæmonia, filij vestri per quem eiiciunt? propterea ipsi erunt vestri iudices.

28 Sin autem per Spiritum Dei ego eiicio

dœmonia, nempe peruenit ad vos regnum Dei.

29 Nam quomodo potest aliquis ingredi domum validi *alicuius*, & vasa eius diripere, nisi primò vinxerit validum illum & tunc domum illius diripiet?

30 Qui non est mecum, aduersum me est: & qui non cogit mecum, spargit.

*Mar.*3.29, *luc.*12 10, 1.*ioha.*5.13. 31 ¶ || Propterea dico vobis, quoduis peccatum & Blasphemia remittetur hominibus: blasphemia verò in spiritum non remittetur hominibus.

32 Et quisquis loquutus fuerit aduersus Filium hominis, remittetur ei: quisquis autem fuerit loquutus aduersus Spiritum sanctum, non remittetur ei neq; in hoc seculo, neq; in futuro.

33 Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem putrem, & fructum eius putrem, nam è fructu arbor cognoscitur.

*Luc.*6.45. 34 ¶ Progenies viperarum quomodo possitis bona loqui, quum sitis mali? ||nam ex abũdantia cordis os loquitur.

35 Bonus homo è bono thesauro cordis profert bona: & malus homo ex malo thesauro profert mala.

36 Sed dico vobis, quodcunque verbum otiosum loquuti fuerint homines, de eo reddituros rationem in die judicij.

37 Ex sermonibus enim tuis iustificaberis, & Ex sermonibus tuis condemnaberis.

Infrà 16.3, *luc.*11.29, 1.*cor.*1.22. 38 Tunc responderunt quidam è Scribis ac Pharisæis, dicentes, Magister, || velimus ex te signum videre.

39 Ipse verò respondens dixit eis, Natio mala & adulterina signum requirit: sed signum non dabitur ei nisi signũ illud Ionæ prophetæ.

40

40 ‖ Sicut enim fuit Ionas in vētre ceti tres dies & tres noctes, ita erit Filius hominis in corde terræ tres dies & tres noctes. *Ion.2.1.*

41 ¶ Niniuitæ resurgent in iudicio cum natione hac,& condemnabunt eam. ‖ quòd ipsi resipuerint ad prædicationem Ionæ: & ecce, plus quàm Ionas *est* in hoc loco. *Ion.3.5.*

42 ‖ Regina Austri surget in iudicio cum natione hac,& condemnabit eam: quòd venerit à terminis terræ vt audiret sapientiam Solomonis,& ecce,plus quã Solomō *est* in hoc loco. *2 Reg.10.1. 2.paral.9.1.*

43 ‖ Cæterum quum impurus spiritus exierit ab homine,ambulat per arida loca,quęrens requiem: & non inuenit. *Luc.11.24.*

44 Tunc dicit,reuertar domum meam:vnde exiui Et quum venit,inuenit *eam* vacantem, versam & ornatam.

45 Tunc proficiscitur,& accipit secum septem alios spiritus peiores quàm ipse *sit*: & ingressi habitant illic ‖ fitq; vltima conditio hominis illius deterior priore: ita etiam erit nationi huic malæ *Heb.6.4,& 1.26, 2.pet.2.20.*

46 ¶ ‖ Quum autem adhuc loqueretur turbæ,ecce,mater & frater eius stabant foris,quærentes eius colloquium. *Mar 3.31, luc.8.20.*

47 Dixit autem ei quidam,Ecce,mater tua & fratres tui foris stant quęrentes tuum colloquium.

48 Ipse verò respondens, dixit illi qui *hoc* ei dixerat,Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?

49 ¶ Et protensa manu sua in discipulos suos dixit,Ecce mater mea & fratres mei?

50 Quisquis enim fecerit quod vult Pater meus qui est in cœlis,is est meus frater, & soror,& mater.

CAP. XIII.

1 *Parabola seminantis.* 11 & 13 *Cur in parabolis loquutus Christus.* 18 *Expositio parabolæ.* 24 *Parabola zizaniorum.* 31 *Grani sinapis.* 33 *Fermenti.* 44 *Thesauri absconditi.* 45 *Margaritæ.* 47 *Sagenæ iactæ in mare.* 53 *Christus à Nazareis non suscipitur.*

1 ILlo verò die egressus Iesus domo, sedit iuxta mare.

2 Et coacta est ad eum turba multa, adeò vt nauigium ingressus sederet: tota autem turba supra litus stabat.

3 Et loquutus est eis multa per parabolas, dicens: Ecce, *quidam* sator exiit ad seminandum.

4 Et in seminando, alia quidem ceciderunt iuxta viam: & venerunt volucres, & deuorauerunt ea.

5 Alia verò ceciderunt in petrosa, vbi non habebāt terram multam: & statim exorta sunt, propterea quòd non habebant profundam terram.

6 Sole autem exorto torrefacta sunt, & propterea quòd non habebant radicem, exaruerunt.

7 Alia verò ceciderunt in spinas, & ascēderunt spinæ, & suffocarunt ea.

8 Alia vero ceciderunt in terram bonam: & ediderunt fructum, aliud quidem centena, aliud verò sexagena, aliud verò tricena.

9 Qui habet aures ad audiendum, audiat.

10 Tunc accedentes discipuli dixerunt ei, Quare per parabolas loqueris eis?

11 ¶ Ipse verò respondens dixit, Quia vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum, illis

illis autem non est datum.

12 ‖ Quisquis enim habet, dabitur ei, & redditur abundantior: quisquis autem non habet, etiam quod habet tolletur ab eo. *Infrà, 25.29.*

13 Propterea per parabolas loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, nec intelligunt.

14 ‖ Itaque completur in ipsis prophetia Esaiæ, quę dicit, Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non cernetis. *Esa.6.9, mar.4.12, luc.8.10,*

15 Pinguefactum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculis suis conniuerunt: nequando cernant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos. *ioh.12.40, act.28.26, rom.11.8.*

16 ¶ Vestri verò beati sunt oculi, quòd cernant, & aures vestræ, quòd audiant.

17 ‖ Amen enim dico vobis, multi Prophetæ & iusti desiderarunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt. *Luc.10.24.*

18 Vos igitur audite parabolam eius qui seminat.

19 ‖ Quoties quisquam audit sermonem de regno illo, & non intelligit, Venit ille malus, & rapit quod satum est in corde ipsius: is est qui iuxta viam semen excepit. *Mar.4.15, luc.8.11.*

20 Qui verò in petrosa semen excepit, is est qui sermonem audit, & eum statim cum gaudio accipit.

21 Non habet autem radicem in sese, sed temporarius est: ortaq; oppressione vel persequutione propter sermonẽ, statim offenditur.

22 Qui verò in spinas semen excepit, is est qui sermonem audit: sed solicitudo seculi huius, & fallacia diuitiarũ suffocat sermonem, &

sit infructuosus.

23 Qui verò in terram bonam excepit semen, is est qui sermonem audit & intelligit, qui videlicet fructum fert, editque alius quidem centena, alius sexagena, alius verò tricena.

24 ¶ Aliam parabolam proposuit eis, dicens, Simile est regnum cœlorum homini seminanti bonum semen in agro suo.

25 Quum autem dormirent homines, venit eius inimicus, & seminauit zizania inter triticum: abijtque.

26 Quum verò germinasset herba, & fructum edidisset, tunc apparuerũt etiam zizania.

27 Accedentes autem serui patrisfamilias, dixerunt ei, Domine, nónne bonum semen seminasti in tuo agro? vnde ergo habet zizania?

28 Ille verò dixit eis. Inimicus quispiam hoc fecit. Serui autem dixerunt ei, Vis igitur abeamus & colligamus ea?

29 At ille dixit, Non: ne colligendo zizania, eradicetis simul cum eis triticum.

30 Sinite simul crescere vtraque vsque ad messem: & tempore messis dicam messoribus. Colligite primùm zizania, & ligate ea in fasciculos, ad exurendum ea: triticum verò cogite in horreum meum.

Mar.4.30, luc.13.18. 31 ||Aliam parabolam proposuit eis, dicẽs, Simile est regnum cœlorũ grano sinapis, quod acceptum quispiam seminauit in agro suo.

32 Quod minimum quidem est omnium seminum: quum autem excreuerit, maximum est olerum, & fit arbor: adeò vt veniant volucres cœli, & nidulentur in ramis ipsius.

Luc.13.20. 33 ||Aliam parabolam loquutus est eis, *dicens*, Simile est regnũ cœlorum fermento, quod acceptum mulier condidit in farinæ satis tribus,

bus, vsquequò fermentaretur tota.

34 Hæc omnia loquutus est Iesus per parabolas ad turbam: || & absque parabola nihil loquutus est eis: *Mar.4.33.*

35 Vt compleretur quod dictum fuit per Prophetam, dicentem, || Aperiam per parabolas os meum: eructabo occultata à iactis fundamentis mundi. *Psal.77.2.*

36 Tunc dimissa turba venit domum Iesus: & adierunt eum discipuli eius, dicentes, Edissere nobis parabolam zizaniorum agri illius.

37 ¶ Ipse verò respondens dixit eis, Qui seminat bonum semen, est Filius hominis.

38 Ager autem est mundus: bonum verò semen, sunt filij regni: zizania verò sunt filij illius Mali:

39 Inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus: || messis verò, consummatio seculi est: messores autem, Angeli sunt. *Apo.14.14. ioel.3.13.*

40 Sicut ergo colliguntur zizania, & igni exuruntur: ita erit in consummatione seculi huius.

41 Mittet Filius hominis Angelos suos, qui colligent ex ipsius regno omnia offendicula, & eos qui faciunt iniquitatem:

42 Proijciéntque eos in fornacem ignis: illic erit fletus, stridorque dentium.

43 Tunc iusti fulgebunt vt sol, in regno patris sui Qui habet aures ad audiendum, audiat. *Sapien.3.7. dan.12.3.*

44 ¶ Rursus Simile est regnum cœlorum thesauro occultato in agro? quem inuentum homo occultauit, & præ gaudio quod accipit ex eo, subducit *sese*, & omnia quę habet vendit, emitque agrum illum.

45 Rursus simile regnum cœlorum cuipiã negotiatori, quærenti pulchras margaritas:

46 Qui inuẽtà quapiam magni pretij margarita, abiens venundedit omnia quæ habebat, & emit eam.

47 ¶ Rurſum ſimile eſt regnum cœlorum ſagenæ iactæ in mare, & quæ ex omni *rerum* genere coegit:

48 Quam impletam *piſcatores* ſubduxerunt in litus: & ſedentes, collegerunt quæ bona ſunt in vaſa, putria verò foras abiecerunt.

49 Ita erit in conſummatione ſeculi: prodibunt Angeli, & ſeparabunt malos è medio iuſtorum.

50 Proiiciẽtque eos in caminum ignis: illic erit fletus & ſtridor dentium.

51 ¶ Dicit eis Ieſus, Intelexiſtis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam Domine.

52 Ipſe verò dixit eis, Propterea omnis Scriba edoctus in regno cœlorum, ſimilis eſt cuipiam patrifamilias, qui profert è theſauro ſuo noua & vetera.

53 Et factum eſt quum finiſſet Ieſus parabolas iſtas, ſoluit illinc.

54 ¶ || Et quum veniſſet in patriam ſuam, docuit eos in ſynagoga eorum: *adeò* vt percellerentur, ac dicerent, Vnde huic ſapientia iſta & virtutes? *Mar.6.1, luc.4.16.*

55 Nónne iſte eſt ille fabri filius? nónne mater eius dicitur Maria, || & fratres eius Iacobus & Ioſes & Simon & Iudas? *Iohan.6.42.*

56 Et ſorores eius nónne omnes apud nos ſunt? vnde igitur iſti hæc omnia?

57 Et offendebantur in eo. Ieſus autem dixit eis, || Non eſt propheta inhonoratus niſi in patria ſua, & domo ſua. *Marc.6.4, luc.4.24, iohan.4.44.*

58 Neque edidit illic virtutes multas, propter incredulitatem eorum.

CAP

CAP. XIIII.

1 Herodis iudicium de Ieſu. 3 Iohannes quare vinctus. 10 Capite truncatur. 13 Secedit Ieſus. 18 De quinque panibus, &c. 23 Orat Chriſtus. 24 Apoſtoli iactati fluctibus. 27 Fides. 30 Petrus periclitatur. 36 Fimbria veſtimenti.

1 IN illo tẽpore audiuit Herodes Tetrarcha famam de Ieſu. *Mar.6.14, luc.9.7.*

2 Et dixit pueris ſuis, Iſte eſt Iohannes ille Baptiſta: ipſe ſurrexit à mortuis. & propterea virtutes agunt in eo.

3 Nam Herodes prehenderat Iohannem, & vinxerat eum, & coniecerat in carcerẽ, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris ſui. *Mar.6.17, luc.3.19.*

4 Dicebat enim ei Iohannes, Non licet tibi eam habere.

5 Et quum vellet eum occidere, timebat turbam, quod eum haberent vt Prophetam. *Infrà 21.26*

6 Quum autem agerentur natalitia Herodis, ſaltauit filia Herodiadis in medio: & placuit Herodi:

7 Vnde cum iureiurando ſpoſpondit *ſe* daturum ei quicquid petijſſet.

8 Illa verò producta à matre ſua, Da mihi (inquit) hic in patina caput Iohannis Baptiſtæ.

9 Et contriſtatus eſt rex: ſed propter iuſiurandũ & eos qui ſimul accumbebãt, iuſſit dari.

10 Et miſſo *carnifice* decollauit Iohannem in carcere.

11 Et allatum eſt caput eius in patina datúmque eſt puellæ: & *ipſa* obtulit matri ſuæ.

12 Tuno acceſſerunt diſcipuli eius, & ſuſtulerunt corpus, idque ſepelierunt: & venientes renuntiauerunt Ieſu.

Mar.6.32, luc.9.10. 13 ¶ || Quum autem hoc audisset Iesus, secessit illinc in nauigio in desertum locum priuatim: & quum audisset turba, pedibus sequuta est eum ab vrbibus.

14 Et egressus Iesus vidit multam turbam: & misericordia cõmotus est erga eos, sanauitque eorum ægrotos.

Mar.6.35, luc.9.12, iohan.6.50. 15 || Quum autem serum diei esset, adierunt eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & tempus iam præteriit: dimitte turbam vt abeat in vicos, & emant sibi escas.

16 Iesus autem dixit eis, Non habent necesse abire: date eis vos quo vescantur.

17 Ipsi verò dicunt ei, Non habemus hic nisi quinque panes & duos pisces.

18 Ipse autem dixit, Adferte mihi eos huc.

19 Et iussa turba per herbas discumbere, & acceptis quinque illis panibus ac duobus piscibus, suspiciens in cœlum benedixit: & quum fregisset dedit discipulis panes, discipuli verò turbæ.

20 Et comederunt omnes, & saturati sunt: fustu erúntque quod superfuerat fragmentorum, duodecim cophinos plenos.

21 Qui autem ederant, fuêre viri quasi quinquies mille, absq; mulieribus ac pueris.

22 ¶ Et statim coegit Iesus discipulos suos inscendere in nauigium, & præire sibi in *ripam* vlteriorem, dum dimitteret turbam.

23 Dimissa igitur turba ascendit in montem priuatim, ad orandum, || Quum autem serum diei esset, solus erat illic. *Mar.6.46, iohan.6.16.*

24 Nauigium verò iam in medio maris erat, vexatum à fluctibus: nam ventus erat contrarius.

25 Quarta autem noctis vigilia abijt ad e-

os Ieſus, ambulans ſuper mare.

26 Et eo viſo ſuper mare ambulante, diſcipuli turbati ſunt dicentes, ſpectrum eſt: & præ metu clamarunt.

27 Sed ſtatim loquutus eſt eis Ieſus, dicens, Confidite: ego ſum, ne timete.

28 ¶ Reſpondens autem ei Petrus dixit, Domine, ſi tu es, iube me ad te venire ſuper aquas.

29 Ipſe verò dixit, Veni. Et quum deſcendiſſet è nauigio Petrus, ambulauit ſuper aquas, vt veniret ad Ieſum.

30 Videns autem ventum validum, timuit: & quum cœpiſſet demergi, clamauit dicens, Domine ſerua me.

31 Statim verò Ieſus, extenta manu, apprehendit eum, dicítque ei, O exigua fide prædite, quid dubitaſti?

32 Et quum eſſent ingreſſi nauigium, quieuit ventus.

33 Qui autem erant in nauigio, venientes adorauerunt eum, dicentes, Verè Dei Filius es.

34 ||Et quum traieciſſent, venerunt in ter- *Mar.6.53.*
ram Genneſaret.

35 ¶ Et quum agnouiſſent eum viri loci illius, miſerunt in totam circumiacentem regionem illam, & obtulerunt ei omnes malè affectos.

36 Et precabantur eum vt ſolùm tangerent fimbriam pallij ipſius, & quotquot tetigerunt, ſeruati ſunt.

CAP. XV.

3 *Mandata & doctrinæ hominum.* 12 *Scandalli.*
13 *Plantatio quæ eradicatur.* 14 *Cæci cæcos.*

ducentes. 18 *Cor.* 21 *Chananæa.* 26 *Panis filiorum.Catelli.* 28 *Fides.* 32 4000.*hominum ſatiantur.* 36 *Gratiarum actio.*

Mar.7.1. 1 TVnc ‖ accedunt ad Ieſum Ieroſolymitani quidã Scribæ & Phariſæi,dicẽtes,

2 ¶ Quare diſcipuli tui tranſgrediuntur traditionem ſeniorum?non enim lauant manus ſuas quum edunt panem.

3 At ille reſpondens dixit eis,Quare & vos tranſgredimini mandatum Dei per traditionẽ veſtram?

Exo.20.12, & 21.17, deut.5.16, epheſ.6.2. 4 Nam Deus mandauit,dicens, ‖ Honora patrem tuum & matrem:&, ‖ Qui maledixerit patri aut matri,morte moriatur.

Exo.21.17, leuit.20.9, pro.20.20. 5 Vos autem dicitis,Quicunque dixerit patri aut matri,Donum quodcunq; à me erit,tibi proderit,etiam ſi nequaquam honorauit patrem ſuum aut matrem ſuam,*inſons erit.*

6 Et irritum feciſtis mandatum Dei per traditionem veſtram.

7 ¶ Hypocritæ,benè de vobis prophetauit Eſaias,dicens.

Eſa.29.13. 8 ‖ Appropinquat mihi populus hic ore ſuo,& labiis me honorat: cor autem eorum procul abeſt à me.

9 Sed fruſtra me colunt, docentes doctrinas *quæ ſunt* mandata hominum.

Mar.7.17. 10 ¶ ‖ Et aduocata turba dixit eis, Audite & intelligite:

11 Non quod ingreditur in os, polluit hominem,ſed quod egreditur ex ore,hoc polluit hominem.

12 Tunc accedentes diſcipuli eius dixerunt ei,Noſti Phariſæos audito ſermone iſto offenſos fuiſſe?

Iohan.15.8. 13 Ipſe verò reſpondens dixit, ‖ Omnis plan-

planta quam non plantauit Pater ille meus cœleſtis, eradicabitur.

14 Sinite eos: || duces ſunt cæci cæcorum, porrò ſi cæcus cæco prærierit, ambo in foueam cadent. *Luc.6.39.*

15 || Reſpondens autem Petrus dixit ei,Ediſſere nobis parabolam iſtam. *Mar.7.17.*

16 Ieſus autem dixit, Adhuc & vos ſine intelligentia eſtis?

17 Nondum intelligitis, quicquid ingreditur in os, in ventrem cedere, & in latrinam eijci?

18 Quæ autem prodeunt ex ore, ex ipſo corde egrediuntur, & illa polluunt hominem.

19 || Nam ex corde egrediuntur cogitationes malæ, cædes, adulteria, ſcortationes, furta, falſa teſtimonia, obtrectationes. *Gen.6.5. & 8.21.*

20 Hæc ſunt quæ polluunt hominem: illotis autem manibus veſci, non polluit hominem.

21 || Egreſſus illinc Ieſus receſſit in partes Tyri & Sidonis. *Mar.7.24.*

22 Et ecce, mulier Chananæa à finibus illis egreſſa, clamauit, dicens ei, Miſerere mei Domine, fili Dauid: filia mea malè à dæmonio vexatur.

23 ¶ Ille verò non reſpondit ei quicquam. Tunc accedentes diſcipuli eius rogarunt eum, dicentes, Dimitte eam: Nam clamat poſt nos.

24 Ipſe verò reſpondens dixit, || Non ſum miſſus niſi ad oues perditas domus Iſrael. *Suprà. 10.6*

25 Illa autem venit & adorauit eum, dicens, Domine, ſuccurre mihi.

26 Ipſe verò reſpondens dixit, Non eſt bonum accipere panem liberorum, & obijcere catellis

27 Ipsa autem dixit, Etiam Domine. etenim catelli vescuntur micis quæ cadunt è mensa dominorum suorum.

28 Tunc respondens Iesus dixit ei, O mulier, magna *est* fides tua: fiat tibi vt vis. Et sanata fuit filia eius ab eo momento.

Mar.7.31. 29 ¶ || Et digressus illinc Iesus venit iuxta mare Galilææ, & quum ascendisset in montem, sedit illic.

30 Tunc adijt eum turba multa, habens secum || claudos, cæcos, mutos, mancos, & alios *Isa.35.5.* multos. & abjecerunt eos ad pedes Iesu: & sanauit eos.

31 Adeo vt turba mirata sit, quum videret mutos loquentes, mancos sanos, claudos ambulantes, cæcos videntes: & glorificarunt Deum Israel.

Mar.8.1. 32 ¶ || Iesus autem aduocatis discipulis suis dixit, Commoueor misericordia erga turbam, quia iam triduum permanent apud me, & non habent quo vescantur: & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via.

33 Tunc dicunt ei discipuli eius, Vnde nobis in deserto tot panes vt saturemus turbam tantam?

34 Dicit igitur eis Iesus, Quot panes habetis? Illi autem dixerunt, Septem, & paucos piscsiculos.

35 Tunc iussit turbam discumbere humi.

36 Et acceptis septem illis panibus ac piscibus, quum gratias egisset, fregit, dedítque discipulis suis discipuli verò turbæ.

37 Comederúntque omnes, & saturati sunt & sustulerunt quod superfuerat fragmentorum, septem sportas plenas.

38 Erant autem qui comederant, quatuor

mille

mille viri absque mulieribus & puerulis.

39 Tunc dimissa turba inscendit in nauigium: venitque in fines Magdala.

CAP. XVI.

4 *Signum Ionæ.* 5 *Fermentum Pharisæorum.* 12 *Prodoctrina.* 13 *Opinio populi de Christo.* 17 *Fides à Deo.* 18 *Petra.* 19 *Claues.* 21 *Prædicit Christus mortem suam.* 24 *Abnegatio sui, & crux.* 25 *Perdere animam.*

1 ET ‖ quum accessissent Pharisæi & Sadducæi, tentantes rogarunt eum, vt signũ è cœlo ipsis ostenderet. *Suprà* 12.39 *mar.*8.11, *luc.*22.54.

2 Ipse verò respondens dixit eis, Quando serum est diei, dicitis, Serenitas *erit* rubet enim cœlum.

3 Et manè, Hodiè *erit* tempestas: rubet enim cœlum triste. Hypocritæ, faciem quidem cœli nostis discernere, signa verò temporum non poteſtis?

4 ‖ Natio mala & adultera signum requirit: sed signum non dabitur ei nisi ‖ signum illud Ionæ Prophetæ. Et relictis ipsis abijt. *Suprà*, 12.34 *Ion.*2.1.

5 ¶ ‖ Et quum venissent discipuli eius in vlteriorem ripam, obliti fuerant sumere panes: *Mar.*8,14 *luc.*12.1.

6 Iesus autem dixit eis, Videte & cauete à fermento Pharisæorum & Sadducæorum.

7 Ipsi verò disceptabant inter se, dicentes, Panes non sumpsimus.

8 *Id* autem quum nosset Iesus, dixit eis, Quid disceptatis inter vos exigua fide præditi, quòd panes non sumpsistis?

9 Nondum intelligitis, neque meministis ‖ quinque illos panes *hominum* quinquies mille, & quot cophinos acceperitis? *Suprà*, 14.17 *ioban.*6.9.

10 Neque septem illos panes ‖ quater *Suprà* 15.34.

mille *hominum*, & quot ſportas acceperitis?

11 Quomodo non intelligitis me non dixiſſe vobis de pane, vt caueretis à fermento Phariſæorum & Sadducæorum.

12 Tunc intellexerunt eum non dixiſſe vt caueren t à fermẽto panis, ſed à doctrina Phariſæorum & Sadducæorum.

Mar.6.27, luc.9.18. 13 ¶ || Quum veniſſet autem Ieſus in partes Cæſareæ *quæ dicitur* Philippi, interrogauit diſcipulos ſuos, dicens, Quem me dicunt homines eſſe, Filium hominis?

14 Illi verò dixerunt, Alij quidem Iohannem Baptiſtam, alij verò Eliam, alij verò Ieremiam, aut vnum ex Prophetis.

15 Dicit eis, Vos autem quem me dicitis eſſe?

Iohan.6.69. 16 || Reſpondens verò Simon Petrus dixit, Tu es Chriſtus ille Filius Dei viuentis.

17 ¶ Tunc reſpondens Ieſus dixit ei, Beatus es Simon bar-Iona. quia caro & ſanguis *hæc* non retexit tibi, ſed Pater meus qui eſt in cœlis.

Iohan.1.42. 18 ¶ || Sed & ego tibi dico, tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo meam Eccleſiam, & portæ inferorum non ſuperabunt eam.

Ioha.20.21. 19 ¶ || Et tibi dabo claues regni cœlorum: & quicquid ligaueris in terra, erit ligatum in cœlis: & quicquid ſolueris in terra, erit ſolutum in cœlis.

20 ¶ Tunc interdixit diſcipulis ſuis vt nemini dicerent ipſum eſſe Ieſum illum Chriſtũ.

21 ¶ Ex eo tempore cœpit Ieſus indicare diſcipulis ſuis, oportere ſe abire Hieroſolymam, & multa pati à ſenioribus & principibus Sacerdotum & Scribis, & occidi, & tertio die ſuſcitari.

22 Et prehenſum eum Petrus cœpit obiurgare, dicens Propitius tibi ſis Domine: nequaquam erit tibi hoc.

23 ¶ At ille conuerſus dixit Petro, Abſcede à me ſatana, ſcandalo es mihi: nam non ſapis que *ſunt* Dei, ſed que *ſunt* hominum.

24 ¶ || Tunc Ieſus dixit diſcipulis ſuis, Siquis vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, ac ſequatur me. *Suprà 10.38 mar.8.34, luc.9.23, & 14.27.*

25 || Quiſquis enim voluerit animam ſuam ſeruare, perdet eam: quiſquis autem perdiderit animam ſuam mea cauſa, inueniet eam. *Sup. 10.39, mar.8.35,*

26 || Quid enim prodeſt cuipiam ſi totum mundum lucratus fuerit, anima verò ſua mulctetur? aut quam dabit quiſpiam compenſationem animæ ſuæ? *luc. 9.24. & 17.33, iohan, 12.25. Mar.8.36,*

27 Futurum eſt enim vt Filius hominis veniat cum gloria Patris ſui cum Angelis ſuis. || & tunc reddet vnicuique ſecundum facta eius. *luc.9.25. Pſal.61.13, rom,2.6.*

28 || Amen dico vobis, ſunt quidam ex iis qui hic adſtant qui nequaquam guſtabũt mortem vſquedum viderint Filium hominis veniẽtem in regnum ſuum. *Mar.9.1, luc.9.17.*

CAP. XVII.

1 *Trãsformatio Chriſti.* 5 *Audiendus Chriſtus.* 11 *Elias.* 13 *Ioh. Baptiſta.* 17 *Infidelitas Apoſtolorum.* 20 *Fidei vis.* 21 *Oratio & Ieiunium.* 22 *Paſſionem ſuam prædicit.* 24 *Tributum ſoluit.*

1 S || Exto verò pòſt die accepit Ieſus Petrũ ac Iacobum & Iohãnem fratrem eius, & ſubducit eos priuatim in montem ſublimem. *Mar.9.2, luc.9.27.*

a Transformatúſque eſt coram eis, & ſplẽ-

duit facies eius vt sol: vestimenta autem eius facta sunt alba vt lux

3 Et ecce, conspecti sunt eis Moses & Elias, cum eo colloquentes.

4 Respondens autē Petrus dixit Iesu, Domine, bonum est nos hic esse: si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi vnum, & Mosi vnum, & Eliæ vnum.

Supra, 3.17. *2.pet.1.17.* 5 Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida inūbrauit eos: & ecce vox è nube, dicens || Hic est filius ille meus dilectus, in quo acquiesco: ipsum audite.

6 Et quū *hæc* audissent discipuli, ceciderunt in faciem suam, & timuerunt vehementer.

7 Tunc accedens Iesus tetigit eos, dixitq;, Surgite, & ne timete.

8 Sublatis autem oculis suis neminem viderunt, nisi Iesum solum.

9 Et quum descenderent de monte, mādauit eis Iesus, dicens: Nemini dixeritis hāc visionem, vsquequò Filius hominis à mortuis resurgat.

Mal.4.5. *supra*, 11.14. *mar.9.11.* 10 Tunc interrogauerunt eum discipuli sui, dicentes, Quid igitur Scribæ || dicunt, oportere vt Elias primùm veniat?

11 Iesus autem respondens dixit eis, Elias quidem veniet primum, & restituet omnia.

12 Sed dico vobis Eliam iam venisse: quem non agnouerunt, sed fecerūt ei quæcunq; voluerunt: ita futurum est vt & Filius hominis patiatur ab eis.

13 Tunc intellexerunt discipuli *eum* de Iohanne Baptista *hæc* sibi dixisse.

Mar.17.9. *luc.9.37.* 14 ¶ || Et quū venissent ad turbam, adijt eū quidam, accidens ei ad genua,

15 Do

15 Et dicens, Domine, miserere filij mei, quoniam lunaticus est, & maiè afficitur: nam sæpe cadit in ignem, & sæpe in aquam.

16 Et obtuli eum discipulis tuis, nec eũ potuerunt sanare.

17 Respondens autem Iesus dixit, O natio incredula & peruersa, quousque tandẽ ero vobiscum? quousque tandem tolerabo vos? adducite mihi eum huc.

18 Et obiurgauit dæmonium Iesus, exijtque illud ab eo: & sanatus est puer ex illo momento.

19 ¶ Tunc adeuntes discipuli Iesum priuatim, dixerunt, Quare nos non potuimus illud eijcere?

20 Iesus autem dixit eis, Propter incredulitatem vestram. ||amen quippe dico vobis, si habeatis fidem quantulum *est* granum sinapis, dicetis monti huic, Demigra hinc illuc, & demigrabit & nihil impossibile erit vobis. *Luc.17.6.*

21 ¶ Hoc verò genus *dæmoniorum* nõ egreditur nisi per præcationem & ieiunium.

22 ¶ ||Versantibus autẽ ipsis in Galilea, dixit eis Iesus, futurum est vt Filius hominis tradatur in manus hominum. *Infrà, 20.17. mar.9.13. luc.9.44.*

23 Et trucidabunt eum, sed tertio die suscitabitur. Et contristati sunt vehementer.

24 ¶ Quum autem venissent Capernaum, venerunt ad Petrum qui didrachma accipiunt, dixerúntque, Magister vester non soluit didrachma?

25 Dicit, Etiam. Et quum ingressus fuisset domum, præuenit eum Iesus, dicens, Quid tibi videtur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributa aut censum, à filijs suis an ab alienis?

26 Dicit ei Petrus, Ab alienis. Ait ei Iesus, Nempe igitur liberi sunt filij.

27 Sed ne offendamus eos, profectus ad mare mitte hamum: & eum piscem qui ascenderit primus, tolle: & aperto ore eius, inuenies staterem: acceptum illum da eis pro me & pro te.

CAP. XVIII.

1 Maximus in regno Dei. 5 Suscipere puerulum. 6 Scandalizare. 7 Scandala. 9 Oculi erutio. 10 Angeli. 12 Ouis perdita. 15 Correptio. 17 Excommunicatio. 21 Fratri resipiscenti semper parcendum. 23 Parabola Regis conferentis rationem cum seruis suis.

Mar.9.33, luc.9.46. 1 EO ||ipso tẽpore adierũt Iesum discipuli, dicentes, Quisnã maximus est in regno cœlorum?

2 ¶ Et quum aduocasset puerulum Iesus, statuit eum in medio eorum.

Infrà 19.14, 1.cor.14.20. 3 || Et dixit, Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, & fiatis vt pueruli, nequaquam ingrediemini in regnum cœlorum.

4 Quisquis igitur demiserit seipsum sicut *est* puerulus iste, is est maximus ille in regno cœlorum.

5 Et quisquis exceperit aliquẽ puerulum talem in nomine meo, me excipit.

Mar.9.42, luc.17.1. 6 ¶ || Quisquis autem offenderit aliquem ex paruis istis qui in me credunt, præstiterit ei vt suspendãtur mola asinaria in collo eius, ac demergatur in profundo maris.

7 ¶ Væ mundo ab offendiculis. necesse est enim vt eueniant offendicula: veruntamen væ homini illi per quem offendiculum euenit.

Suprà 5.30, marc.9.43. 8 || Si verò manus tua vel pes tuus facit vt tu offendas, excinde ea, & abijce abs te. bonum est

est tibi ad vitam ingredi claudum aut mancum *potius*, quàm duas manus vel duos pedes habẽtem conijci in ignem æternum.

9 Et si oculus tuus facit vt tu offendas, erue eum, & abijce abs te: bonum est tibi luscũ ingredi in vitam *potius*, quàm duos oculos habentem conijci in gehennam ignis.

10 ¶ Videte ne cõtemnatis aliquem ex paruis istis: dico enim vobis, || Angelos eorum in cælis per omne *tempus* videre faciẽ Patris mei qui in cælis est. *Psal.* 34.8.

11 ||Venit enim filius hominis vt seruet quod perierat. *Luc.* 19.10.

12 || Quid vobis videtur? si fuerint alicui homini centũ oues, & errauerit vna ex eis, nónne relictis ipsis nonagintanouẽ, profectus in montes, quærit eam quæ aberrauerat? *Luc.* 15.4.

13 Quòd si acciderit vt inueniat eam, amen dico vobis, gaudet super ea magis quàm super illis nonagintanouem quæ non aberrarunt.

14 ¶ Ita non vult Pater vester qui in cælis est, vt pereat vnus ex paruis istis.

15 || Si verò peccauerit in te frater tuus, veni & argue eum inter te & ipsum solũ, si te audierit, lucratus es fratrem tuum: *Leui.* 19.17, *eccle.* 19.13, *luc* 17.3,

16 Sin verò te non audierit, accipe tecum adhuc vnum aut duos: ||vt in ore duorum aut trium testium stabile sit omne verbum. *iac.* 5,18. *Deut.* 19.5, *iohan.* 18.17,

17 ¶ Quòd si neglexerit eos audire, dic Ecclesiæ: quòd si Ecclesiam audire neglexerit, sit tibi velut quispiam || ethnicus & quispiã publicanus. 1.*cor.* 5.9, 2.*cor.* 13.1, 2.*thes.* 3.14, *hebr.* 10.28.

18 Amen dico vobis, || quæcũq; ligaueritis in terra, erunt ligata in cælo: & quæcũq; solueritis in terra, erunt soluta in cælo. 1.*Cor.* 5.9, 2.*thes.* 3.14. *Ioha.* 20.23.

19 Rursum dico vobis, si duo ex vobis con-

senserint in terra, quodcunque petierint, fiet eis à patre meo qui in cœlis est.

20 Vbi enim sunt duo vel tres coacti in nomine meo, illic sum in medio eorum.

21 ¶ Tunc audiens eum Petrus dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus & remittam ei? *Luc.17.4.* || vsque septies.

22 Dicit ei Iesus, Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies. *Luc.17.4.*

23 || Propterea simile est regnum cœlorum regi qui voluit conferre rationem cum seruis suis.

24 Et quum cœpisset conferre, oblatus est ei quidam debitor decies mille talentorum.

25 Quum autem is non posset *hæc* reddere, iussit eum Dominus eius venundari, & vxorem eius & liberos, & omnia quæ habebat: & reddi *debitum*.

26 Procidens ergo seruus ille adorabat eum, dicens, Domine, differ iram erga me, & omnia tibi reddam.

27 Commotus autem misericordia dominus serui illius, dimisit eum, & mutuum remisit ei.

28 Egressus verò seruus ille inuenit vnum ex conseruis suis, qui debebat ei centum denarios & prehensum eum suffocabat, dicens, Redde quod debes.

29 Procidens ergo conseruus eius ad eius pedes, precabatur eum, dicens, Differ iram erga me, & omnia reddam tibi.

30 Ille verò noluit: sed abiens coniecit eũ in carcerem, quousque redderet debitum.

31 Quum autem vidissent conserui eius quæ facta fuerant, contristati sunt vehemẽter, & quũ veniss̃ent

reniſſent, declararunt domino ſuo omnia quæ facta fuerant.

32 Tunc eo aduocato Dominus ipſius dixit ei, Serue male, totum debitum illud remiſi tibi, quia precatus es me:

33 Nónne oportuit & te miſereri conſerui tui, vt & ego tui miſertus ſum?

34 Tunc iratus Dominus eius tradidit eum tortoribus, vſquequò redderet id omne quod ſibi debebatur.

35 Ita & pater meus cœleſtis faciet vobis, niſi remiſeritis ſuo quiſq; fratri ex cordibus veſtris offenſas eorum.

CAP. XIX.

Sanantur infirmi. 3. 7 *Libellus diſceſſionis.* 12 *Eunuchi.* 13 *Pueruli oblati.* 17 *Bonus Deus. Mandata ſeruanda.* 21 *Perfectus.* 23 *Diues.* 26 *Salus à Deo.* 27 *Relinquere omnia, & Chriſtum ſequi.*

1 ET || factum eſt quũ finiiſſet Ieſus ſermones iſtos, ſoluit à Galilæa, & venit in fines Iudææ, traiecto Iordane. *Mar.10.1.*

2 Et ſequuta eſt eum turba multa: ſanauitque eos illic.

3 Tunc adierunt eum Phariſæi, tentantes eum, & dicentes ei, Licétne homini dimittere vxorem ſuam quauis ex cauſa?

4 Ille verò reſpondens dixit eis, Non legiſtis || opificem ab initio feciſſe maſculum & fœminam? *Gen.1.14.*

5 Et dixiſſe, || Propterea relinquet homo patrem & matrem, & agglutinabitur vxori ſuæ: & qui duo *fuerant*, erunt vna caro. *Gen.2.24. 1.cor 6.16. ephes.5.31.*

6 Itaq; nõ amplius ſunt duo, ſed vna caro, quod ergo Deus coniunxit, homo ne ſeiungat.

Deut.24.1. 7 ¶ Dicunt ei,Cur ergo|| Moſes mandauit dare libellum diſceſſionis,& eam dimittere?

8 Dicit eis,Moſes pro duritia cordis veſtri permiſit vobis dimittere vxores veſtras: cæterùm à principio non fuit ita.

Suprà 5.12, mar.10.11, luc.16.18, 1.cor.7.12. 9 Dico autem vobis, || quicunque dimiſerit vxorem ſuam,niſi ob ſcortationem,& aliam duxerit,eum mœchari:& qui dimiſſam duxerit, mœchari.

10 ¶ Dicunt ei diſcipuli eius,Si tale eſt negotium hominis cum vxore,non expedit contrahere matrimonium.

11 Ipſe verò dixit eis,Non omnes capiunt hunc ſermonem,ſed quibus datum eſt.

12 Sunt enim eunuchi qui ex matris vtero nati ſunt ita:& ſunt eunuchi qui caſtrati ſunt ab hominibus:& ſunt eunuchi qui ſeipſos caſtrarunt propter regnum cœlorum. Qui poteſt capere,capiat.

Suprà.18.3, mar.10.13, luc.18.15. 13 ¶ || Tunc oblati ſunt ei pueruli vt manus eis imponeret,& precaretur: diſcipuli autem obiurgarunt eos.

14 Ieſus autem ait,Sinite pueruloſ, & ne prohibete eos ad me venire.taliũ eſt enim regnum cœlorum.

15 Et quum impoſuiſſet eis manus, profectus eſt illinc.

Mar.10.17, luc.18.18. 16 ¶ || Et ecce,quidam accedens dixit ei, magiſter bone,quid boni faciam vt habeam vitam æternam?

17 Ipſe verò dixit ei,Cur me dicis bonum? nullus eſt bonus,niſi vnus,*nempe* Deus. Si vis autem ad vitam ingredi,ſerua mandata.

Exo.20.13. 18 Dicit ei,Quæ? Ieſus autem dixit, || Non occides,Non mœchaberis,Non furaberis,Nõ dices falſum teſtimonium.

19 Honora

19 Honora patrem & matrem. Et, Diliges proximum tuum vt teipſum.

20 Dicit ei adoleſcens, Omnia hæc obſeruaui à iuuentute mea: quo adhuc deficior.

21 Ait ei Ieſus, Si vis perfectus eſſe, abi, vẽde quæ habes, & da pauperibus: & habebis theſaurum in cœlo: & veni, ſequere me.

22 Quum audiſſet autem adoleſcens eum ſermonem abijt contriſtatus. Habebat enim bona multa.

23 Ieſus autem dixit diſcipulis ſuis, Amen dico vobis, diues difficilè introibit in regnum cœlorum.

24 Rurſum verò dico vobis, Facilius eſt camelum per foramẽ acus tranſire quàm diuitem in regnum Dei introire.

25 *Hæ* autem auditis diſcipuli eius perculſi ſunt valde, dicentes, Quis ergo poteſt ſeruari?

26 Intuitus autem *eos* Ieſus dixit eis, Apud homines hoc impoſſibile eſt: apud Deum autem omnia poſſibilia ſunt.

27 ‖Tunc reſpondens Petrus dixit ei, Ecce, nos reliquimus omnia, & ſequuti ſumus te. quid ergo erit nobis? *Mar.10.21, luc.18.28.*

28 Ieſus autem dixit eis, Amen dico vobis, vos qui ſequuti eſtis me in generatione quum ſederit filius hominis in throno gloriæ ſuæ, ‖ſedebitis etiã, vos, *inquam*, ſuper thronos duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſrael. *Luc.22 30.*

29 Et quiſquis reliquerit domos aut fratres aut ſorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorẽ, aut liberos, aut agros, cauſa nominis mei: centuplicia accipiet & vitam æternam hæreditatis iure poſſidebit. *Mar.10.31, luc.13.30.*

30 ¶ ‖Multi autem primi, erunt vltimi: &

vltimi primi.

CAP. XX.

1 *Operarij conducuntur in vineam.* 15 *Oculus nequam.* 17 *Passionem suam prædicit.* 20 *Zebedæi filij.* 22 *Calix.* 28 *Minister noster Christus.* 30 *Cæci duo.*

1 SImile enim est regnum cœlorum patrifamiliãs, qui exijt cũ prima luce ad conducendos operarios *quos mitteret* in vineam suam.

2 Pactus autem cum operarijs denario in diem, misit eos in vineam suam.

3 Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos:

4 Et illis dixit, Abite & vos in vineam, & quodcunque iustum fuerit dabo vobis.

5 Illi autem abierunt. Rursum egressus circa sextam & nonam horam, fecit itidem.

6 Circa horam autem vndecimam egressus inuenit alios stantes otiosos, ac dicit eis, Cur hîc statis totum diem otiosi?

7 Dicunt ei, Quia nemo nos conduxit. Dicit eis, Abite & vos in vineam: & quicquid fuerit iustum accipietis.

8 Quum autem serum diei esset, dicit Dominus vineæ procuratori suo, Voca operarios, & redde eis mercedem, incipiens ab vltimis vsque ad primos.

9 Et quum venissent qui circa vndecimam horam *conducti fuerant*, acceperunt singuli denarium.

10 Venientes autem & primi, existimarunt se plus esse accepturos: sed acceperũt ipsi quoque singuli denarium.

11 Et

11 Et quum accepissent, murmurabant aduersus patremfamilias,

12 Dicentes, Isti vltimi vnam horam *opus* fecerunt, & eos æquales nobis fecisti, qui portauimus pondus diei, & æstum.

13 Ipse verò respondens dixit vni eorum, Amice, non facio tibi iniuriam: nónne denario pactus es mecum?

14 Tolle quod tuum est, & abi, volo autem huic vltimo dare vt & tibi.

15 ‖ Annon licet mihi quod volo facere in meis? an oculus tuus malus est quia ego bonus sum? *Sup.19.13, mar.10.31, luc.13.40, infrà 22.14.*

16 Sic vltimi erunt primi: & primi vltimi. multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

17 ¶ Et ascendens Iesus Hierosolyma, assumpsit duodecim discipulos suos priuatim in via, & dixit eis,

18 ¶ ‖ Ecce, ascendimus Hierosolyma, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotũ ac scribis, & condemnabunt eum morte: *Mar.10 33, luc.18.31.*

19 ¶ ‖ Tradentque eum gentibus vt illudant, & flagellent, & crucifigant: sed tertia die resurget. *Iohan.18.23.*

20 ¶ ‖ Tunc venit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs suis, adorans, & petens aliquid ab eo. *Mar.10 35.*

21 Ipse verò dixit eis, Quid vis? Ait ei, Dic vt sedeant isti duo filij mei, vnus ad dextram tuam, & alter ad sinistram, in regno tuo.

22 Respondens autem Iesus dixit, Nescitis quid petatis, potestis bibere poculum quod ego bibiturus sum, & baptismate quo ego baptizor, baptizari? Dicunt ei possumus.

23 Tunc dicit eis, Poculum quidem meum bibetis, & baptismate quo ego baptizor,

baptizabimini: sedere autem ad dexteram meã & sinistram meam, non est meum dare, sed *dabitur* quibus paratum est à Patre meo.

Mar.10.41. luc.22.25. 24 ‖Et quum *hæc* audissent *alij* decem, indignati sunt de duobus fratribus.

25 Iesus autem quum eos aduocasset, ait, Scitis principes Gentium in eas dominari, & qui magni sunt, licentia vti in eas.

26 Verùm nõ ita erit inter vos: sed quicunque voluerit inter vos magnus fieri, sit vester minister.

27 Et quicunque voluerit inter vos primus esse, sit vester seruus.

28 Sicut Filius hominis non venit vt sibi ministraretur, sed vt ministraret, ‖ darétque animam suam *in* redemptionis pretium pro multis.

Philip.2.7.

Mar.10.46. luc.18.35. 29 ¶ ‖ Tunc egredientibus ipsis ex Ieri-cho, sequuta est eum turba multa.

30 Et ecce, duo cæci sedentes iuxta viam quum audissent Iesum prætierire, clamarunt dicentes, Miserere nostri Domine, fili Dauid.

31 Turba autem obiurgabat eos vt silerent: illi verò magis clamabant dicentes, Miserere nostri Domine, fili Dauid.

32 Et quum substitisset Iesus, vocauit eos, & ait, quid vultis faciam vobis?

33 Dicunt ei, Domine, vt aperiantur oculi nostri.

34 Misericordia autem commotus Iesus tetigit oculos eorum: & statim visum recepe-runt oculi eorum, & sequuti sunt eum.

CAPVT XXI.

1 *Christus asinæ insidens ingreditur Ierusalem.* 10 *Vendentes eiicit.* 13 *Orationis domus.* 19 *Ficus*

eus arefacta. 25 *Baptiſmus Iohannis.* 28 *Qui voluntatem Dei faciant.* 30 *Publicani. Meretrices.* 33 *Vinea Dei. Iudæi.* 38 *Filius occiſus ab agricolis.* 42 *Lapis angularis.*

1 ET quum appropinquaſſent Hieroſolymis, & veniſſent Beth-phage ad montem Olearum, tunc Ieſus miſit duos diſcipulos, *Mar.11.1, luc.19.29.*

2 Dicens eis. Ite in vicum qui vobis eſt exaduerſo, & ſtatim inuenietis aſinam ligatam, & pullum cum ea: ſoluite, & adducite mihi.

3 Et ſi quis vobis aliquid dixerit, dicite, Domino his opus eſſe: ſtatim enim mittet eos.

4 Hoc autem totum factum eſt vt impleretur quod dictum eſt per prophetam, dicentem:

5 ‖ Dicite filiæ Sion, Ecce, rex tuus venit tibi manſuetus, & inſidens aſinæ, ac pullo filio ſubiugis *aſinæ.* *Eſa 62.11, zach. 2.9, iohan.12.15.*

6 Profecti ſunt autem diſcipuli, fecerúntque ſicut imperarat eis Ieſus,

7 Et adduxerunt aſinam & pullum, & eis impoſuerunt pallia ſua, & collocarunt *ipſum* ſuper ea.

8 Plurima autem turba ſtrauerunt pallia ſua in via: alij verò cedebant ramos ex arboribus, & ſternebant in via.

9 Porrò turba quæ præibat & quę ſequebatur, clamabat, dicens, Hoſanna filio Dauid: benedictus qui venit in nomine Domini: hoſanna *o qui es in cælis* altiſſimis,

10 Et quum introiſſet Hieroſolyma, commota eſt vniuerſa vrbs, dicens, Quis eſt hic.

11 Turba autem dicebat, hic eſt Ieſus ille Prophęta ex Nazareth *vrbe* Galilææ.

*Marc.*11.12, *luc.*19.45, *iohan.*2 13. *Deut* 4.25. *Esa.*56.7. *Iere.*7.11.

12 || Et introiuit Iesus in templum Dei, & eiecit omnes || vẽdentes & ementes in templo: mensásque numulariorum, & cathedras vendentium columbas subuertit.

13 Et dixit eis, Scriptum est, || Domus mea, domus orationis vocabitur: || at vos feciſtis eam ſpeluncam latronum.

*Mar.*11.17, *luc.*19.46.

14 || Tunc venerunt ad eum cæci & claudi in templo: & ſanauit eos.

15 ¶ Quum vidiſſent autem principes ſacerdotum & Scribæ miranda illa quæ fecerat, & pueros clamantes in templo, & dicentes, Hoſanna filio Dauid, indignati ſunt.

16 Et dixerunt ei, Audis quid iſti dicant? Iesus autem dixit eis, Etiam, nunquam legiſtis, *Pſal.*8.3. || Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem?

17 ¶ Et eis relictis, exijt extra vrbem in Bethaniam: & diuerſatus eſt illic.

18 ¶ Manè autem rediens in vrbem, eſurijt.

19 Et quum vidiſſet ficum quandam in via, venit ad eam, & nihil inuenit in ea niſi folia *Marc.*11.13. ſolùm: tunc dicit ei, || Ne amplius ex te fructus naſcatur in æternum. Et exaruit illico ficus.

20 ¶ Quum igitur hoc vidiſſent diſcipuli, irati ſunt dicentes, Quomodo illico exaruit ficus?

21 Reſpondens autem Iesu, ait eis, Amen dico vobis, ſi habueritis fidem, neque hæſitaueritis, non ſolùm hoc *quod factum eſt* ficui, facietis, verum etiam ſi monti iſti dixeritis, Tollitor, & proijcitor in mare, fiet.

*Marc.*11.17, *luc.*10.3. 22 || Et quæcunque precando petieritis, ſi credideritis accipietis.

23 ¶ Et quum veniſſet in templum, princi-

pes

pes Sacerdotum & seniores populi eum docentem adierunt, dicētes, Qua autoritate facis ista? & quis tibi dedit istam autoritatem?

24 Respondens autem Iesus dixit eis, Interrogabo vos & ego rem quandam: quam si dixeritis mihi, dicam & ego vobis qua autoritate ista faciam.

25 Baptisma Ioannis vnde erat? è cœlo, an ex hominibus? At illi ratiocinabantur apud se, dicentes, Si dixerimus, E cœlo, dicet nobis, Quare ergo non credidistis ei?

26 Sin autem dixerimus, ex hominibus: timemus turbam. || omnes enim habent Iohannem vt Prophetam. *Suprà, 14.5.*

27 Et respondentes Iesu dixerunt, Nescimus. Ait eis & ipse, Nec ego vobis dicam quo iure ista faciam.

28 ¶ Quid autem vobis videtur? Quidam habebat duos filios? & accedens ad priorem, dixit, Fili abi, hodie operare in vinea mea.

29 Ille verò respondens ait, Nolo: sed postea quum respuisset, abijt.

30 Et accedens ille ad secundum, dixit itidem. Is verò respondens ait, Ego *ibo*, Domine, sed non abijt.

31 Vter è duobus fecit quod voluit *eius* pater? Dicunt ei, Prior. Dicit ei Iesus, Amen dico vobis, publicani & meretrices præeunt vobis in regnum Dei.

32 Venit enim ad vos Iohannes via iustitiæ, & non credidistis ei: publicani verò & meretrices crediderunt ei. vos autem qui *hoc* vidistis, non pœnituistis postea, vt ei crederetis. *Esa. 5.1.5, ierem. 2.21, mat. 12.1, luc. 20.9.*

33 ¶ || Aliam parabolam audite. Fuit quidam paterfamilias qui plantauit vineam, &

sepem circumposuit ei, fodítque in ea torcular, & ædificauit turrim & elocauit eam agricolis, ac peregrè profectus est.

34 Quum autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, vt eius fructus acciperent.

35 Agricolæ verò, captis eius seruis, alium quidem ceciderunt, alium verò trucidarunt, alium autem lapidarunt.

36 Rursum misit alios seruos plures prioribus: & fecerunt eis itidem.

37 Postremò autẽ misit ad eos filium suũ dicens, Reuerebuntur filium meum.

38 Agricolæ verò viso filio dixerunt inter sę, ‖ iste est hæres, venite, trucidemus eum, & obtineamus hæreditatem eius.

Infr. 26 3, & 27.1, *ioban.* 11.53.

39 Tunc captum eum eiecerunt extra vineam, & trucidarunt.

40 Quum igitur venerit Dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

41 Dicunt ei, Malos ipsos malè perdet: & vineam suam elocabit alijs agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis.

42 Dicit eis Iesus, Nunquã legistis in Scripturis, ‖ Quem lapidem reprobarunt ædificantes, is factus est caput anguli: à Domino factum est illud, & est mirabile in oculis nostris?

Psal. 118.22, *act.* 4.11, *rom.* 9 33, 2. *pet.* 2.7.

43 Propterea dico vobis, fore vt tollatur à vobis regnum Dei, & detur genti quæ ferat eius fructus.

44 ‖ Porrò qui ceciderit super lapidem istũ, conquassabitur: super quem verò ceciderit, dissipabit eum.

Esa. 8.14.

45 Et quum audissent principes sacerdotum ac Pharisæi parabolas eius, cognouerunt *haec* de se dici.

46 ¶ Et

46 ¶ Et quum ſtuderent eum prehendere timuerũt turbam, quoniam vt prophetam eum habebant.

CAP. XXII.

1 Nuptiarum parabola. 9 Gentium vocatio, 11 Veſtis nuptialis ſides. 16 De cenſu Cæſaris. 23 Et de reſurrectione interrogatur Chriſtus. 32 Deus viuentium. 36 Mandatum maximum. 37 Dilectio Dei. 39 Dilectio proximi. 42 Interrogat Ieſus Phariſæos de Meſſia.

1 TVnc || reſpondens Ieſus, rurſum loquutus eſt eis per parabolas, dicens, *Luc. 14. 16. apoc. 19. 9.*

2 Simile eſt regnum cœlorum cuidam regi qui fecit nuptias filio ſuo.

3 Et miſit ſeruos ſuos qui vocarent vocatos ad nuptias: ſed noluerunt venire.

4 Rurſus miſit alios ſeruos, dicens, Dicite vocatis, Ecce, prãdium meum paraui, tauri mei altilia mactata ſunt, & omnia parata: venite ad nuptias.

5 Illi autem quum *hoc* neglexiſſent, abierunt: alius quidem in agrum ſuum, alius verò ad mercaturam ſuam.

6 Reliqui verò prehenſos ſeruos eius contumeliis affecerunt, & trucidarunt.

7 Rex autem quum *hoc* audiſſet, iratus eſt: & miſſis exercitibus ſuis, perdidit homicidas illos, & vrbem eorum incendit.

8 Tunc dicit ſeruis ſuis, Nuptiæ quidem paratæ ſunt: ſed qui vocati erant, non erant digni.

9 Ite ergo ad compita viarum, & quoſcunq; inueneritis, vocate ad nuptias.

10 Et egreſſi ſerui illi in vias, congregarunt omnes quos inuenerunt, malos pariter ac bonos, & impletæ ſunt nuptiæ conuiuis.

11 Ingressus autem rex vt spectaret conuiuas, vidit illic hominem non indutum veste nuptiali:

12 Tunc dicit ei, Amice, quomodo huc introisti non habens vestem nuptialem? At illi os occlusum est.

13 Tunc dicit rex ministris, Ligatis pedibus & manibus eius, tollite eum, & conijcite in tenebras exteriores: || illic erit fletus & stridor dentium.

Supra 8 12, 13.42, *infra* 25 30.

14 Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

Mar. 12.13. *luc.* 20.26.

15 ¶ || Tunc profecti Pharisæi consilium ceperunt vt illaquearent eum in sermone.

16 Itaq; mittunt ad eum discipulos suos cũ Herodianis, dicentes, Præceptor, scimus te veracem esse, & viam Dei in veritate docere, nec quemquam curare. non enim respicis in personam hominum.

17 Dic ergo nobis, quid tibi videtur? licet censum dare Cæsari, an non?

18 Cognita autem Iesus malitia eorum, ait, Quid me tentatis hypocritæ?

19 Ostendite mihi numisma census. Ipsi verò obtulerunt ei denarium.

20 Tunc dicit eis, Cuius, est imago ista & inscriptio?

Rom. 13.7.

21 Dicunt ei, Cæsaris. Tunc dicit eis, || Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo.

22 Quum igitur *hoc* audissent, mirati sunt: & omisso eo abierunt.

Mar. 12.19, *luc.* 20.27. *Act* 23.6. *Deut.* 25.5.

23 ¶ || In illo die adierunt eum Sadducæi, || qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogarunt eum,

24 Dicentes, Magister, || Moses dixit, Si quis

quis mortuus fuerit non habens filios, eius frater ducet affinitatis iure vxorem eius, & suscitabit semen fratri suo:

25 Fuerunt autem apud nos septem fratres, & primus vxore ducta obijt: & quum non haberet semen, reliquit vxorem suam fratri suo.

26 Similiter etiam secundus & tertius, vsq; ad illos septem:

27 Post omnes autem mortua est & mulier.

28 In resurrectione ergo, cuius è septem erit vxor? omnes enim habuerunt eam.

29 Respondens autem Iesus dixit eis, Erratis, nescientes Scripturas, neque potestatem Dei.

30 Nam in resurrectione neque vxores ducunt, neque nuptum dantur: sed sunt vt Angeli Dei in cælo.

31 De resurrectione verò mortuorum non legistis quod vobis dictum est à Deo, dicente,

32 || Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Deus, non est Deus mortuorum, sed viuentium. *Exod.3.6.*

33 Et quum *hoc* audisset turba, perculsa est ob doctrinam eius.

34 ¶ || Pharisæi verò quum audissent *eum* occlusisse os Sadducæis, coacti sunt in vnum. *Marc.12.28*

35 Tunc interrogauit *eum* quidam ex *ipsis* Legis interpres, tentans eum, & dicens,

36 Magister, quod est mandatum magnum in Lege?

37 Iesus autem dixit ei, || Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua. *Deut.6.5. matt.22.37.*

38 Istud est primum & magnum mandatum.

Mar.12.35. 39 Secundum autem simile est huic, || Diliges proximum tuum vt te ipsum.

40 Ab istis duobus mandatis tota lex & Prophetæ pendent.

Luc.10.41. 41 ¶ || Coactis autem Pharisæis, interrogauit eos Iesus,

42 Dicens, Quid vobis videtur de Christo? cujus filius est? Dicunt ei, Dauidis.

43 Dicit eis, Quomodo ergo Dauid per Spiritum vocat eum Dominum, dicens,

Psal.110. 44 || Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam vsque dum ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

45 Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?

46 Et nemo poterat ei respondere quicquã: neque ausus fuit quispiam ab illo die amplius eum interrogare.

CAP. XXIII.

2 Scribæ docentes populum Legem Mosis, quales. 5 Phylacteria, Fimbria. 7 Salutationes. 8 Fratres. 9 Pater. 10 Minister. 13 Claudere regnum cœlorum. 14 Comedere domos viduarum. 15 Proselytus. 16 Iurare per templum. 23 Decimare mentham. 25 Purgare exteriorem poculi partem. 27 Sepulchra dealbata. 33 Serpentes, Vipera. 37 Gallina.

1 TVnc Iesus loquutus est turbæ & discipulis suis,

2.Esa.8.4. 2 Dicens, || In cathedra Mosis sedent Scribæ & Pharisæi:

3 Omnia ergo quæ dixerint vobis vt seruetis, seruate & facite: sed secundum opera eorum ne facite, dicunt enim & non faciunt.

Luc.11.46, act.15.10. 4 ¶ || Ligant enim onera grauia difficiliáque

que portatu, & imponunt in humeros hominũ: digito autem suo nolunt ea mouere.

5 ¶ Omnia verò opera sua faciunt vt spectentur ab hominibus. dilatant enim || phylacteria sua, & producunt fimbrias palliorum suorum, *Nu.15.38, deut.6.8, & 22.12.*

6 || Amántque primos accubitus in cœnis: & primos consessus in conuentibus, *Mar,12.38, luc.11.43, & 20.46.*

7 Et in foris salutationes, & vocari ab hominibus, Rabbi, Rabbi.

8 ¶ Vos autem ne vocemini Rabbi. vnus enim est doctor vester, *nempe* Christus: omnes autem vos fratres estis.

9 || Et patrem vestrum neminem vocetis in terra: vnus enim est Pater vester qui in cœlis est. *Malac.1.6.*

10 Ne vocemini doctores. vnus enim vester est doctor, *nempe* Christus.

11 Sed qui maximus est vestrum, sit minister vester.

12 || Porrò qui sese extollet, deprimetur: & qui sese demiserit, extolletur. *Luc.14.11, & 18.14.*

13 ¶ Sed væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ quoniam clauditis regnum cœlorum coram hominibus. || vos enim non introitis, nec introeuntes finitis introire. *Luc.11.52.*

14 ¶ || Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam exeditis domos viduarum, & in speciem vtimini longis precibus: propterea auferetis grauius iudicium. *Mar.12.40, luc.20.47.*

15 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam circumitis mare & aridam vt faciatis vnum proselytum: & quum fuerit factus, facitis eum filiu n gehennæ duplo magis quàm vos *sitis.*

16 Væ vobis duces cæci, qui dicitis, Quis-

quis iurauerit per templum, nihil est: quicunque autem iurauerit per aurum templi, debet.

17 Stulti & cæci: vtrum enim maius est, aurum, an templum quod sanctificat aurum?

18 Et, Quisquis iurauerit per altare, nihil est: quicunq; autem iurauerit per donum quod est super ipsum, debet.

19 Fatui ac cęci: vtrum enim maius est munus, an altare quod sanctificat munus?

20 Qui ergo iurauerit per altare, iurat per ipsum, & per omnia quæ super illud sunt.

3.Reg.8.13. 2.par.6.2. 21 Et qui iurauerit per templum, iurat per ipsum & per eum qui habitat in eo:

22 Et qui iurauerit per cœlum, iurat per thronum Dei & per eum qui sedet super ipsum.

Luc.11.48. 23 ¶ || Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam decimatis mētham & anethum & cuminum, & omittitis quæ grauiora sunt Legis, iudicium & misericordiam ac fidem, hæc oportuit facere, & illa non omittere.

24 Duces cæci, qui excolatis culicem: camelum autem deglutitis.

Luc.11.39. 25 ¶ || Væ vobis Scribæ & pharisæi hypocritæ, quoniam purgatis exteriorem poculi patinęque partem, intus autem *illa* plena sunt rapina & intemperantia.

26 Pharisæe cæce, purga primùm quod est intra poculum & patinam, vt id quoque quod extrà est, purum fiat.

27 Vę vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam assimiles estis sepulcris dealbatis, quæ extrà quidem apparent speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum, omnique immunditia.

28 Ita & vos extrà quidem apparetis hominibus

minibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate.

29 ¶Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam ædificatis sepulchra Prophetarum & ornatis monumenta iustorum:

30 Et dicitis, si fuissemus temporibus patrum nostrorum, non fuissemus eorum socij in cęde Prophetarum.

31 Itaque testamini aduersus vosmetipsos, vos esse filios eorum qui Prophetas occiderunt.

32 Vos quoque complete mensuram patrũ vestrorum.

33 Serpentes, progenies viperarum, quomodo effugere possitis iudicium gehennæ.

34 ¶Propterea ecce, ego mitto ad vos prophetas & sapientes, & scribas. & ex ipsis *nonnullos* trucidabitis & crucifigetis: & ex ipsis *nonnullos* flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini ex vrbe in vrbem:

35 ¶Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, effusus super terram à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ *filij* Barachiæ, ‖quem occidistis inter templum & altare. 1.*Par.*14.22

36 Amen dico vobis, venient hæc omnia super nationem istam. *Luc.*13.34.

37 ¶‖Ierusalem, Ierusalem, quæ trucidas prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare liberos tuos ‖quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluistis? 4.*Esd.*1.30.

38 Ecce, relinquitur vobis domus vestra deserta.

39 Dico enim vobis, nequaquam me videbitis ab hoc tempore vsquedum dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

CAP. XXIIII.

1 *Destructio templi.* 4 *Signa aduentus Christi.* 12 *Iniquitas.* 23 *Pseudochristi.* 29 *Signa consummationis seculi.* 31 *Angeli.* 32 *Ficus.* 37 *Tempora Noe.* 42 *Vigilandum.* 45 *Seruus.*

Mar. 13.1, *luc.* 21.5, & 39.44.

1 ET || egressus Iesus è templo abibat: & accesserunt discipuli eius vt ostentarent ei ædificia templi.

2 Iesus autem dixit eis. Nónne videtis hæc omnia? amen dico vobis, non relinquetur hîc lapis super lapidem, qui non dissoluatur,

3 Sedente autem eo in monte olearum, adierunt eum discipuli priuatim dicentes, Dic nobis, quando hæc erunt, & quod *erit* signum aduentus tui, & consummationis seculi?

Ephes. 5.6, *coloss.* 2.8.

4 ¶ Et respondens Iesus dixit eis, ||Videte nequis vos seducat.

5 Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: multósque seducent.

6 Futurum est autem vt audiatis bella, & rumores bellorum: videte nè turbemini. oportet enim omnia *hæc* fieri, sed nondum erit finis.

7 Insurget enim gens in gentem, & regnum in regnum: & erunt fames, & pestilentiæ, & terræ motus singulis locis.

8 Hæc autem omnia principium sunt dolorum.

Sup. 10.17, *luc* 21,12, *iohan.* 15.20, & 16.2.

9 ‖ Tunc tradent vos oppressioni, & trucidabunt vos: & odio eritis omnibus gentibus propter nomen meum.

10 Et tunc offendentur multi: & alius alium prodet, & odio habebit alius alium.

11 Et multi pseudoprophetæ surgent ac seducent

ducent multos.

12 Et quoniam multiplicata erit iniquitas, refrigescet charitas multorum.

13 ¶ Sed qui sustinuerit ad finem vsque, is seruabitur.

14 Et prædicabitur istud Euangelium regni in vniuersa terra, vt sit testimonio omnibus gentibus & tunc veniet finis.

15 ¶ || Quum ergo videritis abominationem illam vastatricem quę dicta est || à Daniele Propheta, posita in loco sancto: (qui legit animadvertat) *Mar.13.14, luc.21.20, Dan.9.27.*

16 Tunc qui in Iudæa *fuerint*, fugiant in montes.

17 Qui supra domum, non descendat vt sumat quicquam è domo sua.

18 Et qui in agro, non reuertatur retrò vt sumat vestimenta sua.

19 Væ autem vterum ferentibus & lactantibus per illos dies.

20 Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme, || neque sabbathio.

21 Erit enim tunc oppressio magna, qualis non fuit à principio mundi ad hoc vsque tempus, neque erit. *Act.1.22.*

22 Et nisi contracti fuissent dies illi, periret omnis caro sed propter electos, contrahentur dies illi.

23 Tunc si quis vobis dixerit, || Ecce, hic Christus, aut hic: ne credite. *Mar.13.21, luc.17.23.*

24 Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & edent signa magna & miracula: ita vt seducant (si fieri possit) etiam electos.

25 Ecce prædixi vobis.

26 Itaque si dixerint vobis, Ecce, in deserto est: ne egredimini. Ecce, in conclauibus: ne

credite.

27 Sicut enim fulgur exit ab oriente, & apparet vsque in occidentem: ita etiam erit aduentus Filij hominis.

Luc.17.37. 28 ¶ || Vbicunque enim fuerit cadauer, illuc congregabuntur aquilæ.

Mar.13.24, Luc,21.25, esa.13.10, ezech.32.2, ioel,2.31. & 3.15. Apocal.1.7, dan.7.13, zach. 12.11. 1.Cor.15.52, 1.Thes.4.16.

29 ¶ || Statim autem post oppressionem dierum illorum sol obscurabitur, nec dabit Luna splendorem suum, & stellæ cadent è cœlo, & potestates cœlorum concutientur.

30 Tunc apparebit signum Filij hominis in cœlo: & tunc omnes tribus terræ plangent, || & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli cum potentia & gloria multa.

31 || *Is* verò mittet Angelos suos cum tubæ voce magna, & cogent electos eius à quatuor ventis, à cœlorum extremo ad eorum extremum.

32 ¶ A ficu autem discite parabolam, quum iam ramus eius tener sit, & folia germinat, nostis propè esse æstatem.

33 Ita & vos, quum videritis hæc omnia, scitote illum propè esse & ad fores.

34 Amen dico vobis, nequaquam præterierit ætas hæc vsquedum omnia ista facta sint.

Marc.13.32. 35 ¶ || Cœlum & terra præteribunt: sermones autem mei nequaquam præteribunt.

36 ¶ De die autem illo & hora nemo scit, ne Angeli quidem cœlorum, sed Pater meus solus.

37 Sicut autem *erant* dies Noe, ita erit & aduentus Filij hominis.

Luc.17,28, genes.7.5, 2.pet.3.2.

38 || Sicut enim diebus *qui præcesserunt* diluuium, edebant, & bibebant, vxores ducebant & nuptum dabant, ad eum vsque diem, quo ingressus

gressus est Noe in arcam,

39 Nec cognouerunt diluuium vsquedum veniſſet, & ſuſtuliſſet omnes: ita erit & aduentus Filij hominis.

40 ¶ || Tunc duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur. *Luc.17.35. 1.theſ.4.17.*

41 Duæ molentes in piſtrino: vna accipietur, & altera relinquetur.

42 ¶ || Vigilate ergo: neſcitis enim qua hora Dominus veſter venturus ſit. *Mar.13.35.*

43 || Illud autem ſcitote, ſi ſciret paterfamilias qua vigilia fur venturus ſit, vigilaret, nec ſineret perfodi domum ſuam. *Luc.12.39, 2.theſ.5.2, apoc.16.18.*

44 Propterea & vos eſtote parati: quia qua hora non putatis Filius hominis venturus eſt.

45 || Quis igitur eſt fidelis ſeruus & prudens, quem conſtituit dominus ſuper famulitium ſuum, vt det illis alimentum in tempore? *Luc.12.42.*

46 Beatus ſeruus ille, quem quum venerit dominus eius, inuenerit ita facientem.

47 Amen dico vobis, omnibus bonis ſuis præficiet eum.

48 Quod ſi dixerit ſeruus ille malus in corde ſuo, Tardat dominus meus aduentum:

49 Cœperítque verberare conſeruos, quinetiam edere & bibere cum ebrijs:

50 Veniet dominus ſerui illius die quo non expectat, & hora qua non nouit.

51 Et ſeparabit eum, ac partem ei aſſignabit cum hypocritis: || illic erit fletus & ſtridor dentium. *Suprà 13.42, infra, 25.33.*

1 *Virgines expectantes sponsum.* 13 *Vigilandum.* 14 *Talenta seruis tradita.* 24 *Seruus nequam.* 30 *Extremum iudicium quale.* 41 *Maledicti.*

1 TVnc erit simile regnum cælorum decem virginibus, quæ sumptis lampadibus suis prodierunt in occursum sponsi.

2 Quinque autem ex eis erant prudentes, & quinque fatuæ.

3 Quæ *erant* fatuæ, acceptis lampadibus suis, non ceperunt oleum secum.

4 Prudentes verò ceperant oleum in vasis suis vnà cum suis lampadibus.

5 Tardante verò sponso, nictarunt omnes, ac dormierunt.

6 Media autem nocte clamor ortus est *dicentium*, Ecce sponsus venit, exite in occursum eius.

7 Tunc surrexerunt omnes illæ virgines, & præpararunt lampades suas.

8 Fatuæ autem prudentibus dixerunt, Date nobis ex oleo vestro: quia lampades nostræ extinguuntur.

9 Respondérunt verò prudentes illæ, dicentes, *Nequaquam*, ne non sufficiat nobis & vobis: ite verò potius ad eos qui vendunt, & ipsæ vobis emite.

10 Quum autem irent emptum, venit sponsus: & quæ paratæ erant, introierunt cum eo ad nuptias, clausáque est ianua.

11 Postea verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes, Domine, Domine, aperi nobis.

12 Ipse verò respondens ait, Amen dico vobis, non noui vos.

13 ‖ Vi-

13 ‖Vigilate itaque, quia neſcitis diem neque horam qua filius hominis veniet. *Supr.24.43. mar.13.33.*

14 ¶ ‖ Ita enim *eſt*, vt *quum* quiſpiam peregrè proficiſcens vocauit ſeruos ſuos, & tradidit eis bona ſua. *Luc.19.12.*

15 Et huic quidem dedit quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum: vnicuique ſecundum ipſius facultatem: & peregrè profectus eſt ſtatim.

16 Profectus autem qui quinque talenta acceperat, negotiatus eſt ex ijs: & fecit altera quinque talenta.

17 Itidem & qui duo *acceperat*, lucratus eſt & ipſe altera duo.

18 Qui autem vnum acceperat, abiens defodit *illud* in terram, & abſcondit pecuniam domini ſui.

19 Poſt multum verò tempus venit dominus ſeruorum illorum, & confert rationem cum eis.

20 Tunc accedens is qui quinque talenta acceperat, attulit altera quinque talenta, dicens, Domine quinque talenta tradidiſti mihi: ecce, altera quinque talenta lucratus ſum ex eis.

21 Dixit autem ei dominus eius, Bene *habet*, ſerue bone & fidelis: in paucis fuiſti fidelis, ſuper multa te conſtituam: ingredere in gaudium domini tui.

22 Accedens autem & qui duo talenta acceperat, ait, Domine, duo talenta tradidiſti mihi: ecce, alio duo lucratus ſum ſupra ea.

23 Ait ei dominus eius, Bene *habet*, ſerue bone & fidelis: in paucis fuiſti fidelis: ſuper multa te conſtituam: ingredere in gaudium domini tui.

24 Accedens autem & qui vnum talentum

acceperat, ait, Domine, noueram te hominem durum esse, qui metas vbi non seminasti, & inde cogas vbi non sparsisti:

25 Itaque timens abij & occultaui talentum tuum in terra: ecce, habes quod tuum est.

26 Respondens autem dominus eius dixit ei, Serue male & cunctator, sciebas me metere vbi non seminaui, & inde cogere vbi non sparsi:

27 Oportuit ergo te committere pecuniam meam mensarijs: & veniens ego recepissem meum, cum fœnore.

28 Tollite ergo ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta.

Supr. 13.10, *mar.* 4.25, *luc.* 8.18, *& 19.26.*

29 ‖ Omni enim habenti dabitur, & augebitur, qui verò non habet, etiam quod habet, tolletur ab eo.

Supra 8.12, 22.13.

30 Et inutilem seruum eijcite ‖ in tenebras extimas: illic erit fletus & stridor dentium.

31 ¶ Quum autem venerit Filius hominis cum gloria sua, & omnes sancti Angeli cum eo, tunc sedebit super thronum gloriæ suæ.

32 Et cogentur coram eo omnes gentes: & separabit eos alteros ab alteris, vt pastor separat oues ab hædis.

33 Et statuet, oues quidem ad dextram suam, hœdos autem ad sinistram.

34 Tunc dicet rex ijs qui ad dextram ipsius *erunt*, Venite benedicti Patris mei, possidete regnum paratum vobis à iactis fundamentis mundi.

Esa. 58.7, *ezech.* 18.7.

35 ‖ Esuriui enim, & dedistis mihi quo vescerer: sitiui, & dedistis mihi potum: hospes eram,

ram, & collegistis me.

36 Nudus, & amicuistis me: || ægrotaui, & inuisistis me: in carcere eram, & venistis ad me. *Eccles.7.39.*

37 Tunc respondebunt ei iusti dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, & aluimus? aut sitientem, & dedimus tibi potum?

38 Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te? aut nudum, & amiciuimus?

39 Aut quando te vidimus ægrotum, aut in carcere, & venimus ad te?

40 Et respondens rex dicet eis, Amen dico vobis, quatenus id feciſtis vni ex istis fratribus meis minimis, mihi feciſtis?

41 Tunc dicet etiam ijs qui ad siniſtram *erunt*, || Maledicti, abite à me in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. *Psal.6.9, supra 7.23, luc.13.27.*

42 Esuriui enim, & non dediſtis mihi *quo* vescerer. sitiui, & non dediſtis mihi potum:

43 Hospes eram, & non collegistis me: nudus, & non amiciuistis me: ægrotus & in carcere *eram*, & non inuisistis me.

44 Tunc ipsi quoque respondebunt ei, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut ægrotum, aut in carcere, & non ministrauimus tibi?

45 Tunc respondebit eis dicens, Amen dico vobis, quatenus *id* nõ feciſtis vni ex istis minimis, nec mihi feciſtis:

46 || Et abibunt isti in supplicium æternum: iusti verò in vitam æternam. *Dan.12.8, Iohan.5.29.*

3 *Consiliũ Sacerdotum cõtra Christum.* 6 *Christo pedes vnguntur.* 15 *Illum vendit Iudas.* 29 *Institutio Cœnæ* 34. & 69. *Petri abnegatio.* 38 *Tristus Christus.* 47 *Osculo proditus.* 57 *Ad Caiphum ducitur.* 64 *Fatetur se Christum.* 67 *Conspuitur.*

*Mar.*14.1, *luc.*22.1. 1 ET || factum est quum finisset Iesus omnes istos sermones, dixit discipulis suis.
2 Scitis intra duos dies pascha fore, & Filium hominis tradendum vt crucifigatur.
*Iohan.*11.47 3 ¶ || Tunc coacti sunt principes sacerdotum & Scribæ & seniores populi in aulam Pontificis maximi, qui dicebatur Caiapha:
4 Et simul consultarunt vt Iesum dolo prehenderent, & trucidarent.
5 Dicebant autem, Non in festo, ne tumultus fiat in populo.
*Mar.*14.3, *iohan.*11.2. 6 ¶ || Quum autem Iesus esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi,
7 Venerat ad eum mulier, habens alabastrum vnguenti grauis pretij, & effuderat super caput ipsius accũbentis.
8 Videntes autem discipuli eius indignati sunt, dicentes, Quorsum perd. tio hæc?
9 Potuit enim istud vnguentum venundari magno, & dari pauperibus.
10 Quum autem *hoc* cognouisset Iesus, ait eis quid molestiam exhibetis isti mulieri? opus enim bonum operata est erga me.
*Deut.*15.11. 11 || Semper enim pauperes habebitis vobiscum, me verò non semper habebitis.
12 Quòd enim hæc vnguentum hoc iniecit corpori meo, ad sepeliendum me fec t.
13 Amen dico vobis, Vbicunque prædicatum

tum fuerit hoc Euangelium in toto mundo, etiam quod hæc fecit, dicetur ad memoriam ipsius.

14 || Tunc profectus vnus ex duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes sacerdotum, *Mar.14.12. luc.21.4.*

15 Ait eis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? Ipsi verò appenderunt ei triginta argenteos numos.

16 Et ex eo tempore quærebat opportunitatem vt eum proderet.

17 ¶ || Primo autem *die* Azimorum venerunt discipuli ad Iesum, dicentes ei, Vbi vis paremus tibi ad vescendum pascha? *Mar.14.12. luc.22.7.*

18 Ipse verò dixit, Abite in vrbem ad quendam, & dicite ei. Magister dicit, Tempus meum prope est, apud te faciam pascha cum discipulis meis.

19 Et fecerunt discipuli sicut præceperat eis Iesus: & parauerunt pascha.

20 Quum autem serum diei esset, recubuit cum duodecim.

21 || Et edentibus ipsis, dixit, Amen dico vobis, vnus vestrûm me prodet. *Mar.14.18. luc.12.14. iohan.13.21.*

22 Tunc contristati vehementer, cœperunt dicere singuli eorũ ei, Num ego sum, domine?

23 Ipse verò respondens ait, qui intingit mecum manum in catino, iste me proditurus est.

24 Filius quidem hominis abit sicut scriptum est de eo: væ autem homini illi per quem Filius hominis proditur: bonum erat homini illi si natus non fuisset.

25 Respondens autem Iudas qui prodebat eum, dixit, Num ego sum, Rabbi? Dicit ei, Tu dixisti.

1.Cor.11.24. 26 ¶ ||Edentibus autem eis, accepit Iesus panem: & quum benedixisset, fregit, deditque discipulis, & ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum.

27 Et accepto poculo, ac gratijs actis, dedit eis, dicens, Bibite ex eo omnes:

28 Hoc est enim sanguis meus Noui testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum.

29 Dico autem vobis, Non bibam ab hoc tempore ex hoc fructu vitis, vsque ad diem illum quum ipsum bibam vobiscum nouum in regno Patris mei.

30 ¶ Et quum hymnum cecinissent, abierunt in montem Olearum,

Mar.14.27, Iohan.16.30. & 18.8. Zach.13.7. 31 || Tunc dicit eis Iesus, Omnes vos ista nocte offendimini in me. scriptum est enim, || Percutiã pastorẽ, & dispergentur oues gregis.

Mar.14.28. & 16.7. 32 Postquam autem surrexero, || præibo vobis in Galilæam.

33 Respondens verò Petrus dixit ei, etiamsi omnes offendantur in te, ego nunquam offendar.

Iohan.13.38. 34 Dixit ei Iesus, ||Amen dico tibi, ista nocte antequam gallus vocem mittat, ter me abnegabis.

Mar.14.32, luc.22.39. 35 || Dicit ei Petrus, Etiam si oportuerit me mori tecum, non te abnegabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.

36 ¶ Tunc venit Iesus cum eis in locum qui dicitur Gethsemane: & dicit discipulis, Sedete hic, vsquequò abiens, precatus fuero illic.

37 Et assumpto Petro & duobus filijs Zebedæi, cœpit contristari, & grauissimè angi.

38 ¶ Tunc dicit eis Iesus, Vndiquaque tristis est anima mea vsque ad mortem: manete hic,

hic,& vigilate mecum.

39 Et progreſſus paululum, procidit in faciem ſuam precans,& dicens Pater mi, ſi poſſibile eſt,abeat à me poculum iſtud. veruntamen non vt ego volo,ſed vt tu.

40 ¶ Tunc venit ad diſcipulos, & reperit eos dormientes,& dicit Petro, Itáne non potuiſtis vnam horam vigilare mecum?

41 Vigilate & orate, ne introeatis in tentationem. ſpiritus quidem promptus, ſed caro infirma *eſt*.

42 Rurſum ſecundò abijt, & precatus eſt, dicens, Pater mi,ſi non poteſt hoc poculum abire à me quin bibam ipſum, fiat voluntas tua.

43 Et quum veniſſet, reperit eos rurſum dormientes;erant enim oculi eorum grauati.

44 Et relictis eis,rurſum abijt: & precatus eſt tertiò, eundem ſermonem dicens.

45 Tunc venit ad diſcipulos ſuos, & dicit eis,Dormite quod ſupereſt,& requieſcite: ecce, appropinquauit hora,& Filius hominis traditur in manus peccatorum.

46 Surgite, eamus: ecce appropinquauit qui me prodit.

47 ¶‖ Et adhuc eo loquente, ecce, Iudas vnus ex duodecim,venit,& cum eo turba multa cum gladijs & fuſtibus,à principibus ſacerdotum & ſenioribus populi. *Mar.*14.43. *luc.*22.47. *iohan.*18.3.

48 Is verò qui prodebat eum, dederat eis ſignum, dicens, Quemcunque oſculatus fuero, is eſt:prehendite eum.

49 Itaque ſtatim quum veniſſet ad Ieſum, dixit,Aue rabbi.Et deoſculatus eſt eum.

50 At Ieſus dixit ei, Amice, quorſum ades? Tunc acceſſerunt, & manus iniecerunt in Ie-

ſum,& prehenderunt eum.

51 ¶Et eccè, vnus ex ijs qui *erant* cum Ieſu, extenſa manu exeruit gladium ſuum, & percuſſo ſeruo Pontificis maximi,abſtulit auriculam eius.

Gen.9.6, apoc.13.10

52 Tunc ait ei Ieſus, Conuerte gladium tuum in locum ſuum. || quicunque enim acceperint gladium,gladio peribunt.

53 An putas me non poſſe nunc precari Patrem meum,qui huc ſiſtat mihi plures quàm duodecim legiones Angelorum?

Eſa.53.10.

54 Quomodo ergo implerentur || Scripturæ,*quæ dicunt* ſic oportere fieri?

55 In illa hora dixit Ieſus turbæ,Vt aduerſus latronem exiuiſtis cum gladijs & fuſtibus, vt comprehenderetis me. quotidie apud vos ſedebã docẽs in templo,nec prehendiſtis me.

Suprà,14.31

56 || Hoc autem totum factum eſt vt implerentur Scripturæ Prophetarum. Tunc diſcipuli omnes,relicto eo fugerunt.

Mar.14.53, luc.22.54, iohan.18.14.

57 || Illi verò prehenſum Ieſum adduxerunt ad Caiaphan Pontificem maximum, vbi Scribæ & ſeniores coacti erant.

58 Petrus autem ſequebatur eum procul vſque in aulam Pontificis maximi: & ingreſſus intrò,ſedebat cum miniſtris, vt videret finem.

Mar.14.55.

59 || Principes autem ſacerdotum & ſeniores & totus conſeſſus quærebant falſum teſtimonium contra Ieſum, vt eum morte multarent:

60 Et non inuenerunt: etiam quum multi falſi teſtes acceſſiſſent,non inuenerunt. Poſtremò verò aduenientes duo falſi teſtes,

Iohan.2.19.

61 Dixerunt, iſte dixit, || Poſſum diſſoluere templum Dei,& triduo ipſum ædificare.

62 Et ſurgens Pontifex maximus dixit ei, Nihil

Nihil respondes? quid *illud est quod* isti aduersum te testificantur?

63 Iesus autem silebat. Et respondens Pontifex maximus dixit ei, Adiuro te per Deum viuentem vt dicas nobis an tu sis Christus ille Filius Dei.

64 Dicit ei Iesus, Tu dixisti: quinetiam dico vobis, ab hoc tempore videbitis || Filium hominis sedentem ad dexteram potentiæ *Dei*, & venientem in nubibus cœli. *Suprà*, 16.17 *rom.* 14.10, 1. *thes.* 4.14.

65 Tunc Pontifex maximus dirupit vestimenta sua, dicens, blasphemauit. quid amplius egemus testibus? ecce, nunc audistis blasphemiam eius.

66 Quid vobis videtur? Ipsi verò respondentes dixerunt, Tenetur mortis pœna.

67 || Tunc inspuerunt in faciem eius, & colaphos ei inflixerunt: alij verò bacillis eum ceciderunt. *Esa.* 50.6.

68 Dicentes, Vaticinare nobis Christe, quis sit qui te percussit.

69 ¶ || Petrus autem sedebat extrà in aula: & accessit ad eum quædam ancillula, dicens, Et tu cum Iesu Galilæo eras. *Mar.* 14.66, *luc.* 22.25, *iohan.* 18.25.

70 Ipse verò negauit coram omnibus, dicens, Nescio quid dicas.

71 Eum autem egredientem in vestibulum vidit alia *ancilla*: & dixit ijs qui *erant* illic, Et iste erat cum Iesu Nazareno,

72 Tunc rursus negauit cum iurejurando, Non noui hominem.

73 Paulò pòst autem accesserunt qui adstabant, & dixerunt Petro, verè & tu ex ipsis es: nam & loquutio tua te manifestum facit.

74 Tunc cœpit seipsum deuouere, & iurare, *dicens*, Non noui hominem. Et statim gallus

misit vocem.

75 Tunc meminit Petrus verborum Iesu, qui dixerat ei, Priusquam gallus vocem mittat, ter me abnegabis. Et egressus extrà fleuit amarè.

CAP. XXVII.

2 *Pilato vinctus traditur.* 5 *Iudas seipsum strangulat.* 19 *Vxor Pilati.* 20 *Barabbas petitur.* 24 *Pilatus lauat manus.* 29 *Christus spinis coronatur.* 34 *Crucifigitur.* 40 *Conuitijs incessitur.* 50 *Emittit spiritum.* 57 *Sepulchro imponitur.* 62 *Custoditur à militibus.*

*Mar.*15.1, *luc.*22.66, *iohan.* 18.28. 1 MAnè autem quum esset, consilium ceperunt omnes principes sacerdotum & seniores populi aduersus Iesum, vt eum morte multarent.

2 Et vinctum eum abduxerunt, ac tradiderunt Pontio Pilato præsidi.

3 ¶ Tunc Iudas qui eum prodiderat, videns eum damnatum esse, pœnitens, retulit triginta argenteos *numos* ad principes sacerdotum & seniores.

4 Dicens, peccaui, prodito sanguine innoxio. At illi dixerunt, Quid ad nos? tu videris.

5 Et *ipse* abiectis illis *numis* argenteis in templum, secessit, & abiens strangulauit *sese*.

*Act.*1.18. 6 Principes autem sacerdotum acceptis *numis* illis argenteis, dixerunt, Non licet eos mittere in corbanan, quoniam pretium sanguinis est.

7 Consilio autem capto, emerunt ex eis agrum illum figuli, ad sepulturam hospitum.

*Act.*1.19. 8 Quapropter vocatus est ager ille, ager sanguinis, vsque in hodiernum diem.

9 (Tunc impletum est quod dictum est per Iere-

Ieremiam Prophetam, dicentem, || Et acceperunt triginta *numos* argenteos, pretium æstimati, quia æstimatus fuit à filijs Israel. *Zac.11.13.*

10 Et dederunt eos ad *emendum* agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.)

11 ¶ ||Iesus autem stetit coram præside, & interrogauit eum præses, dicens, Tu es rex ille Iudæorum? Dixit autem ei Iesus, Tu dicis. *Mar.15.3. luc.23.3. iohan.18.33.*

12 Et quum ipse accusaretur à principibus sacerdotum & senioribus, nihil respondit.

13 Tunc dicit ei Pilatus, Non audis quàm multa aduersum te testificentur?

14 Et non respondit ei ad vllum verbum: ita vt miraretur præses valde.

15 ¶ Præses autem in festo consueuerat turbæ dimittere vnum vinctum, quem voluissent.

16 Habebant verò tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas.

17 Ipsis igitur coactis, dixit eis Pilatus, Vtrum vultis dimittam vobis? Barabbam, an Iesum qui dicitur Christus?

18 Sciebat enim quòd per inuidiam tradidissent eum.

19 Sedente autem eo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicens, Nihil tibi *rei sit* cum iusto illo: multa enim passa sum hodie in somnijs propter eum.

20 ||Principes autem sacerdotum & seniores persuaserunt turbæ vt peteret Barabbam, Iesum verò perderet. *Mar.15.11. luc.23.18. iohan.18.40. act.3.14.*

21 Respondens autem præses dixit eis, Vtrum è duobus illis vultis vt vobis dimittam? Ipsi verò dixerunt, Barabbam.

22 Dixit eis Pilatus, Quid igitur faciam

Iesu qui dicitur Christus? Dicunt ei omnes, Crucifigatur.

23 Præses autem ait, Enimuero quid mali fecit? At illi amplius clamabant, dicentes, Crucifigatur.

24 ¶ Videns autem Pilatus se nihil proficere, sed maiorem tumultum fieri, accepta aqua abluit manus coram turba, dicens, Innoxius ego sum à sanguine huius iusti: vos videritis.

25 Et respondens vniuersus populus dixit, Sanguis eius super nos & super filios nostros.

26 Tunc dimisit eis Barabban: Iesum autem flagellatum tradidit vt crucifigeretur.

Mar.15.16, iohan.19.1. 27 ¶ ‖ Tunc milites præsidis, quum abduxissent Iesum in prætorium, coegerunt ad eum vniuersam cohortem.

28 Et quum exuissent eum, circumposuerunt ei chlamydem coccinam.

29 Et coronam è spinis contextam imposuerunt eius capiti, & arundinem in dextram eius: & genu ante eum summisso, illudebant ei, dicentes, Aue rex Iudæorum.

30 Et quum inspuissent in eum, ceperunt arundinem illam, & verberabant caput eius.

31 Et quum illusissent ei, exuerunt eum chlamyde, induerunt que vestimentis suis: & abduxerunt eum vt crucifigerent.

Mar.15.21, luc.23.26. 32 ‖ Exeuntes autem inuenerunt quendam Cyrenæum, nomine Simonem, hunc angariauerunt vt portaret crucem eius.

33 ¶ ‖ Et quum venissent in locum qui dicitur Golgotha, quod est Caluariæ locus.

Mar.15.20, luc.23.32, iohan.19.16. 34 ¶ Dederunt ei acetum bibendum cum felle mistum: & quum gustasset, noluit bibere.

Mar.15.24. 35 ‖ Postquam autem crucifixerunt eum, partiti

partiti sunt eius vestimenta, sortem iacientes: vt impleretur quod dictum est à Propheta, ||Partiti sunt sibi vestimenta mea, & super vestē meam iecerunt sortem. *Psal.* 21. 19.

36 ¶ Et sedentes seruabant eum illic.

37 Et imposuerunt super caput eius crimen ipsius scriptum, HIC EST IESVS REX ILLE IVDAEORVM.

38 ¶ Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones: vnus ad dexteram, & alter ad sinistram.

39 ¶ Qui verò præteribant conuitiabantur ei, mouentes capita sua.

40 Et dicentes, ||Tu qui destruis templum & triduò ædificas, serua temetipsum: si filius Dei es, descende è cruce, *Ioan.* 2. 19.

41 Similiter autem etiam principes sacerdotum illudentes cum Scribis & senioribus, dicebant,

42 Alios seruauit, seipsum non potest seruare: si rex Israel est, descendat nunc è cruce, & credemus ei.

43 ||Confidit in Deo, liberet eum nunc, si vult eum, dixit enim, Filius Dei sum. *Psal.* 21. 9, *Sapient.* 1. 28.

44 Idipsum autem etiam latrones qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei.

45 ¶ A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super vniuersam regionem, vsque ad horam nonam.

46 Circiter verò horam nonam exclamauit Iesus voce magna, dicens, ||Eli, Eli, lama sabachthani? Hoc est, Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me? *Psal.* 21. 2.

47 Quidam autem ex ijs qui illic stabant, quum *hoc* audissent, dicebant, Eliam vocat iste.

48 Et statim currens quidam ex eis,

Psal.69.22. ||quum acceptam spongiam impleuisset, aceto,& circumposuisset Calamo, dedit ei vt biberet.

49 Reliqui verò dicebant, Sine, videamus an veniat Elias seruaturus eum.

50 ¶Iesus autem quum rursum clamasset voce magna,emisit spiritum.

2.Par. 3.14. 51 ¶|| Et ecce,aulæum templi fissum est in duas partes à summo vsque ad imum : & terra mota est,& petræ fissæ sunt.

52 Et monumenta aperta sunt: & multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt:

53 Qui egressi è monumentis post resurrectionem eius,introierunt in sanctam vrbem, & apparuerunt multis.

54 Centurio verò & qui cum eo erant seruantes Iesum,viso terræ motu & ijs quæ facta fuerant, timuerunt vehementer,dicentes,Verè filius Dei erat iste.

55 Erant autem illic mulieres multæ procul spectantes, quæ sequutæ fuerant Iesum à Galilæa, ministrantes ei.

56 Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Iose mater, & mater filiorum Zebedæi.

*Mar.*15.42, *luc.*23.50, *iohan.* 19.38. 57 ¶|| Quum autem serum diei esset, venit homo diues ab *vrbe* Arimathæa, nomine Ioseph, qui & ipse discipulus fuerat Iesu.

58 Is adijt Pilatum, & petit corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus.

59 Et Ioseph quum accepisset corpus, inuoluit illud Sindone pura:

60 Posuitque in monumento suo nouo quod exciderat in petra : & aduoluto saxo magno ad ostium monumenti, abijt.

61 Erat

61 Erat autem illic Maria Magdalene & altera Maria, sedentes contra sepulchrum.

62 Postero autem die quæ sequitur Parasceuen, coacti sunt principes sacerdotum & Pharisæi ad Pilatum,

63 Dicentes, Domine, meminimus planum illum dixisse quum adhuc viueret, Tertio post die surgam.

64 Iube ergo muniri sepulcrum vsque in diem tertium: nequando veniant discipuli eius nocte, & furentur eum, dicántque populo, Surrexit à mortuis, & erit vltimus error peior priore.

65 Dixit ei Pilatus, Habetis custodiam, abite, munite sicut scitis.

66 Ipsi autem profecti munierunt sepulcrum, obsignato lapide, cum custodia.

CAP. XXVIII.

1 *Mulieres sepulcrum adeunt.* 2 *Angelus.* 7 *Christus conspicitur à mulieribus.* 18 *Mittit Apostolos ad prædicandum.*

1 EXtremo || autem Sabbatho, quum lucesceret in primum *diem* hebdomadis, venit Maria Magdalene & altera Maria vt spectarent sepulchrum. *Mar.16.6, iohan.20.11.*

2 Et ecce terræ motus factus est magnus. Angelus enim Domini quum descendisset è cœlo, & accessisset, deuoluit lapidem ab ostio, sedebátque super eum.

3 Erat autem visus eius vt fulgur, & vestimentum eius album sicut nix.

4 Custodes autem concussi sunt præ ipsius timore & facti sunt sicut mortui.

5 Respondens autem Angelus, dixit mulieribus, Vos *verò* ne timete: scio enim vos

Iesum crucifixum quærere.

6 Non est hic: surrexit enim prout dixit. Venite, videte locum vbi iacebat Dominus.

7 Et citò profectæ dicite discipulis eius, eum surrexisse à mortuis. Et ecce præit vobis in Galilæam: illic eum videbitis. Ecce, dixi vobis.

8 Tunc egressæ citò a monumento cum timore & gaudio magno, currebant, vt renuntiarent discipulis eius.

9 ¶ Quum autem proficiscerentur vt annuntiarent discipulis eius, ecce, Iesus occurrit eis dicens, Auete: Illæ autem accesserunt, & prehenderunt pedes eius, & adorauerunt eum.

10 Tunc ait eis Iesus, Ne timete abite. annuntiate fratribus meis vt abeant in Galilæam: & illic me videbunt.

11 ¶ Proficiscentibus autem ipsis: ecce, quidam ex custodia venerunt in vrbem, & annuntiauerunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant.

12 Tunc coacti cum senioribus, consilio capto, pecuniam multam dederunt militibus,

13 Dicentes, Dicite, Discipuli eius nocte venerunt & eum furati sunt nobis dormientibus.

14 Quòd si hoc auditum fuerit apud præsidem, nos persuadebimus ei, & securos vos præstabimus.

15 Ipsi verò accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti: & diuulgatus est iste sermo apud Iudæos vsque ad hodiernum diem.

16 ¶ Vndecim autem discipuli profecti sunt in Galilæam, in montem vbi constituerat eis Iesus.

17 Et

17 Et quum vidissent eum, adorauerunt eum: quidam autem dubitauerunt.

18 Et accedens Iesus loquutus est eis, dicens, || Data est mihi omnis autoritas in cœlo & in terra. *Heb.1.2.*

19 ¶ || Profecti ergo docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti. *Marc.16.13.*

20 Docentes eos seruare omnia quæ mandaui vobis. & ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Amen.

EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM.

CAP. I.

4 Baptizat Iohannes. 6 Vestitus & victus ipsius. 9 Baptizatur Iesus. 12 Tentatur. 14 Prædicat Euang. 16 21 & 39 Docet in synagogis. 23 Sanat Dæmoniacum. 29 Socrum Petri, 32 Multos infirmos. 40 Leprosum.

1 INCIPIVM Euangelij Iesu Christi Filij Dei.

2 Vt Scriptum est in Prophetis, || Ecce, ego mitto nuncium meum ante faciem tuam, qui parabit viam tuam coram te. *Malach.3.1.*

Esa.40.3, luc.3.4, iohan.1.15. Mat.3.4.

3 ‖ Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, complanate semitas eius.

4 ¶ ‖ Baptizabat Iohannes in deserto, & prædicabat baptismum resipiscentiæ ad remissionem peccatorum.

Mat.3.5.

5 ‖ Et exibat ad eum tota Iudææ regio ac Hierosolymitæ: & baptizabantur omnes abeo in Iordane flumine, confitentes peccata sua.

Leuit.11.21. Mat.3.12, luc.3.16, iohan.1.27. Act.1.5,& 2.4.& 11.16 & 19.4

6 Induebatur autem Iohannes pilis camelorum,& zona pellicea circa lumbos suos: ‖ & edebat locustas,& mel syluestre.

7 ¶ ‖ Et prædicabat,dicens,Venit pone me qui validior me est, cuius non sum dignus qui incuruatus soluam corrigiam solearum.

8 ‖ Ego quidem baptizaui vos aqua: ipse verò baptizabit vos spiritu sancto.

Mat.3.14, luc.3,22, iohan.1.39.

9 ¶ ‖ Et factum est diebus illis, venit Iesus à Nazareth *vrbe* Galilææ, & baptizatus est in Iordane à Iohanne.

10 Et statim ascendens ex aqua, vidit findi cœlos,& Spiritum tanquam columbam descēdere super eum.

11 Et vox extitit è cœlis, Tu es Filius ille meus dilectus,in quo acquiesco.

Mat.4.1, luc.4.1.

12 ¶ ‖ Statimque spiritus eum expellit in desertum.

13 Et fuit illic in deserto dies quadraginta, tentante eum Satana, erátque cum feris:& Angeli ministrabant ei.

Mat.4.12, luc.4.14, iohan.4.43.

14 ¶ ‖ Postquam autem traditus fuit Iohannes in custodiam, venit Iesus in Galilæam, prædicans Euangelium regni Dei.

15 Et dicens, Impletum est tempus, & appropinquauit regnum Dei, resipiscite,& credite Euangelio.

16 ‖ Am-

16 ‖ Ambulans autem ad mare Galilææ, vidit Simonem & Andræam fratrem eius, iacientes rete in mare, (erant enim piscatores.) *Mat.*4.18, *luc.*5.2.

17 Et dixit eis Iesus, Sequimini me, & faciam vt sitis piscatores hominum.

18 Et *ipsi* statim omissis retibus suis sequuti sunt eum.

19 Tunc progressus illinc paululum, vidit Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannem fratrem eius, qui & ipsi in nauigio sarciebant retia.

20 Statimque vocauit eos: & *ipsi* omisso patre suo Zebedæo in nauigio cum mercenarijs, sequuti sunt eum.

21 ¶ ‖ Et ingrediuntur Capernaum: statimque sabbatho ingressus Iesus in synagogam, docebat. *Mat.*4.23, *luc.*4.31.

22 ‖ Et percellebantur super doctrina eius. docebat enim eos vt autoritatem habens, & non vt Scribæ. *Mat.*7.28.

23 ‖ Erat autem in synagoga eorum quidam in quo erat spiritus impurus, qui exclamauit. *Luc.*4.32.

24 Dicens, Ah, quid nobis tecum Iesu Nazarene? venisti vt perderes nos? noui te quis sis, *nimirum* Sanctus ille Dei.

25 Et obiurgauit eum Iesus, dicens, obmutesce, & exi ab eo.

26 Tunc, quum discerpsisset eum spiritus impurus, & clamasset voce magna, exijt ab eo.

27 Et expauerunt omnes, ita vt mutuò quærerent inter se dicentes, Quid est hoc? quæ doctrina noua hæc, vt per potestatem imperet etiam spiritibus impuris, & auscultent ei?

28 Peruenit autem fama eius statim in totam regionem circumiacentem Galilææ.

*Esa.*40.3, *luc.*3.4, *iohan.*1.15. *Mat.*3.4. 3 ‖ Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, complanate semitas eius.

4 ¶ ‖ Baptizabat Iohannes in deserto, & prædicabat baptismum resipiscentiæ ad remissionem peccatorum.

*Mat.*3.5. 5 ‖ Et exibat ad eum tota Iudææ regio ac Hierosolymitæ: & baptizabantur omnes abeo in Iordane flumine, confitentes peccata sua.

*Leuit.*11.21. *Mat.*3.12, *luc.*3.16, *iohan.*1.27. *Act.*1.5.& 2.4.& 11.16 & 19.4. 6 Induebatur autem Iohannes pilis camelorum,& zona pellicea circa lumbos suos: ‖ & edebat locustas,& mel syluestre.

7 ¶ ‖ Et prædicabat,dicens,Venit pone me qui validior me est, cuius non sum dignus qui incuruatus soluam corrigiam solearum.

8 ‖ Ego quidem baptizaui vos aqua: ipse verò baptizabit vos spiritu sancto.

*Mat.*3.14, *luc.*3,22, *iohan.*1.39. 9 ¶ ‖ Et factum est diebus illis, venit Iesus à Nazareth *vrbe* Galilææ, & baptizatus est in Iordane à Iohanne.

10 Et statim ascendens ex aqua, vidit findi cœlos,& Spiritum tanquam columbam descēdere super eum.

11 Et vox extitit è cœlis, Tu es Filius ille meus dilectus,in quo acquiesco.

*Mat.*4.1, *luc.*4.1. 12 ¶ ‖ Statimque spiritus eum expellit in desertum.

13 Et fuit illic in deserto dies quadraginta, tentante eum Satana, erátque cum feris:& Angeli ministrabant ei.

*Mat.*4.12, *luc.*4.14, *iohan.*4.43. 14 ¶ ‖ Postquam autem traditus fuit Iohannes in custodiam, venit Iesus in Galilæam, prędicans Euangelium regni Dei.

15 Et dicens, Impletum est tempus, & appropinquauit regnum Dei, resipiscite,& credite Euangelio.

16 ‖ Am-

16 || Ambulans autem ad mare Galilææ, vidit Simonem & Andræam fratrem eius, iacientes rete in mare, (erant enim piscatores.) *Mat.4.18, luc.5.2.*

17 Et dixit eis Iesus, Sequimini me, & faciam vt sitis piscatores hominum.

18 Et *ipsi* statim omissis retibus suis secuti sunt eum.

19 Tunc progressus illinc paululum, vidit Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannem fratrem eius, qui & ipsi in nauigio sarciebant retia.

20 Statimque vocauit eos: & *ipsi* omisso patre suo Zebedæo in nauigio cum mercenarijs, secuti sunt eum.

21 ¶ || Et ingrediuntur Capernaum: statimque sabbatho ingressus Iesus in synagogam, docebat. *Mat.4.23, luc.4.31.*

22 || Et percellebantur super doctrina eius. docebat enim eos vt autoritatem habens, & non vt Scribæ. *Mat.7 28.*

23 || Erat autem in synagoga eorum quidam in quo erat spiritus impurus, qui exclamauit. *Luc.4.32.*

24 Dicens, Ah, quid nobis tecum Iesu Nazarene? venisti vt perderes nos? noui te quis sis, *nimirum* Sanctus ille Dei.

25 Et obiurgauit eum Iesus, dicens, obmutesce, & exi ab eo.

26 Tunc, quum discerpsisset eum spiritus impurus, & clamasset voce magna, exijt ab eo.

27 Et expauerunt omnes, ita vt mutuò quærerent inter se dicentes, Quid est hoc? quæ doctrina noua hæc, vt per potestatem imperet etiam spiritibus impuris, & auscultent ei?

28 Peruenit autem fama eius statim in totam regionem circumiacentem Galilææ.

Mat.8.14, luc.4.32.

29 ¶ || Et ſtatim è ſynagoga egreſſi, venerunt domum Simonis & Andreæ cum Iacobo & Iohanne.

30 Socrus autem Simonis decumbebat febricitans: & ſtatim dicunt ei de illa.

31 Tunc accedens erexit eam, prehenſa manu eius: & dimiſit eam febris ſtatim: & miniſtrauit eis.

32 Quum autem ſerum *diei* eſſet, occidente ſole, adducebant ad ſum omnes malè affectos & dæmoniacos.

33 Et vrbs tota coacta erat ad oſtium.

34 Et ſanauit multos malè affectos variis morbis: & dæmonia multa eiecit: & non ſinebat loqui dæmonia quòd ipſum noſſent.

35 Et manè valde multa nocte quum ſurrexiſſet exijt, & abijt in deſertum locum, & illic precabatur.

36 Et proſequuti ſunt eum Simon & qui cũ ipſo erant.

37 Et quum inueniſſent enm, dicunt ei, Omnes te quærunt.

38 Tunc dicit eis, eamus in contigua oppidula, vt & illic prædicem. ad hoc enim ſum egreſſus.

39 Et prædicabat in ſynagogis eorum, in tota Galilæa, & dæmonia eijciebat.

Mat.8.2, luc.5.12.

40 ¶ || Venitque ad eum leproſus, precans eum, eique ad genua accidens, ac dicens, ei, Si velis, potes me purgare.

41 Ieſus autem miſericordia commotus, extenſa manu, tetigit eum, & dixit ei, Volo, purgator.

42 Et quum *hæc* dixiſſet, ſtatim abiſt ab eo lepra, & purgatus fuit.

43 Et grauiter interminatus ei *Ieſus* ſtatim able-

ablegauit eum:

44 Dixitque ei, Vide, *vt* nemini quicquam dicas sed abi, ostende teipsum sacerdoti, & offer pro purgatione tui quæ ‖ imperauit Moses, vt hoc sit eis testimonio. *Leuit.14.4.*

45 ‖ Ille verò egressus cœpit prædicare multa, & rem diuulgare, ita vt iam non posset Iesus manifestè introire in ciuitatem: sed foris in desertis locis erat, & veniebant ad eum vndique. *Luc.5.18.*

CAP. II.

3 & 5 Paralyticus remissis peccatis sanatur. 14 Matthæi vocatio. 19 Ieiunia & affl. Ctiones prædicuntur. 23 Discipuli spicas vellunt. 26 Panes propositionis.

1 ET ‖ rursus intrauit Capernaum interiectis *aliquot* diebus, & auditum est eum domi esse. *Matth.9.1.*

2 Statimque coacti sunt multi, *adeò* vt iam non caperent *eos* ne ea quidem *loca* quæ *erant* ad ostium: & loquebatur eis sermonem *Euangelij*.

3 Tunc veniunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur.

4 Et quum non possent ei appropinquare propter turbam, detexerunt tectum *ædium* in quibus erat, eoque perfosso, *funibus* demiserunt grabatum in quo paralyticus iacebat.

5 Quum autem vidisset Iesus fidem eorum, dixit paralytico, Fili, remissa sunt tibi peccata tua.

6 Erant autem illic quidam ex Scribis sedentes, & ratiocinantes in cordibus suis.

7 Quid iste ita loquitur blasphemias? ‖ quis potest remittere peccata, nisi solus *Iob.14.4. Esa.43.25.*

Deus?

8 Et quum ſtatim cognouiſſet Ieſus ſpiritu ſuo, eos ita ratiocinari apud ſe, dixit eis, Quid iſta ratiocinamini in cordibus veſtris?

9 Vtrum eſt facilius, dicere paralytico, Remiſſa ſunt tibi peccata: an dicere, Surge, & tolle grabatum tuum & ambula?

10 Vt autem ſciatis Filium hominis præditum eſſe autoritate remittendi peccata in terra, (ait paralytico)

11 Tibi dico, ſurge, ac tolle grabatum tuum, & abi domum tuam.

12 Tunc *ille* ſtatim ſurrexit: ſublatóque grabato, egreſſus eſt coram omnibus: adeò vt obſtupeſcerent omnes, & glorificarent Deum, dicentes, Nunquam tale quicquam vidimus.

Matt.9.9, luc.5.27. 13 ‖ Et egreſſus eſt rurſus ad mare: totáque turba veniebat ad eum, & docebat eos.

14 Et quum prætergrederetur, vidit Leuin Alphæi *filium* ſedentem ad telonium: dixítque ei, Sequere me. Et *is* ſurgens ſequutus eſt eum.

15 Et factum eſt quum Ieſus accumberet in domo illius, multi etiam publicani & peccatores ſimul diſcumbebant cum Ieſu & diſcipulis eius: erant enim multi, & ſequuti fuerant eum.

16 Quumque Scribæ ac Phariſæi vidiſſent eum edentem cum publicanis & peccatoribus, dixerunt diſcipulis eius, quid *eſt* quòd cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit?

17 Et quum *hæc* audiſſet Ieſus, dixit eis, Ijs qui valent non opus eſt medico, ſed ijs qui 1.Tim. 1.13. malè affecti ſunt. ‖ non veni vt vocarem iuſtos,

ſed

sed peccatores ad resipiscentiam.

18 ¶ Discipuli autem Iohannis ac Pharisæorum ieiunabant: veniunt igitur & dicunt ei, Quare discipuli Iohannis & Pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant?

19 || Tunc ait eis Iesus, Num possunt filii thalami quo *tempore* cum ipsis est sponsus, ieiunare? quamdiu habent secum sponsum, non possunt ieiunare. *Mat.9.14, luc.5.33.*

20 Aderunt autem dies cum tolletur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt illis diebus.

21 Sed nemo panniculum impexum insuit vestimento veteri: alioquin, illud ipsius supplementum nouum detrahit *aliquid* ex vetere *vestimento*, & fit peior fissura.

22 Et nemo inijcit vinum nouum in vtres veteres: alioquin vinum nouum disrumpit vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt: sed vinum nouum in vtres recentes inijciendum est.

23 ¶ || Factum est autem vt ipse præteriret Sabbatho per sata, & cœperunt discipuli eius iter faciendo vellere spicas. *Mat.12.1, luc.6.1.*

24 Tunc Pharisæi dixerunt ei, Ecce, cur faciunt Sabbatho quod non licet?

25 Et ipse dixit eis, Nunquã legistis || quid fecerit Dauid quum egeret, & esuriret ipse & qui cum eo *erant*. *1.Reg.21.6.*

26 Quomodo ingressus sit domum Dei sub Abiathar Pontifice maximo, & panes propositionis ederit, quos non licet edere || nisi sacerdotibus, & dederit etiam ijs qui secum erant? *Exod.29.33, leuit.8.31, & 24.9.*

27 Dixit etiam eis, Sabbathum propter hominem factum est, non homo propter

Sabbathum.

28 Itaque filius hominis est etiam Sabbathi dominus.

CAP. III.

1 Arefactæ manus sanatur. 6 Pharisæi cum Herodianis consilium ineunt. 19 Tactu Christi sanantur multi, 11 Eiusdem aspectu dæmones genibus accidunt. 14 Duodecim Apostoli. 24 Regnum aduersus sese partitum. 29 Blasphemia in Spiritum. 33 Parentes Christi.

Matt.12.9, luc.6.6.

1 ET ‖ introiuit rursus in synagogam: erátque illic quidam arefactam manum habens:

2 Et obseruabant an Sabbathis sanaturus esset eum, vt ipsum accusarent:

3 Tunc ait homini habenti manum arefactam, Surge in medium.

4 Eis autem dixit, Licet Sabbathis benefacere, an malè facere *cuipiam*? hominem seruare, an trucidare? Ipsi verò silebant.

5 Et quum circumspexisset eos cum ira, condolescens quòd occalluisset cor eorum, dicit homini, Extende manum tuam. Et *ut* extendit: restitutáque est manus eius sana vt altera.

6 ¶ Tunc egressi Pharisæi statim cum Herodianis consilium inierunt aduersus eum, vt eum perderent.

7 Sed Iesus cum discipulis suis secessit ad mare: & magna multitudo sequuta est eum à Galilæa, & à Iudæa.

8 Et ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & *regione quæ est* trans Iordanem: & qui circa Tyrum ac Sidonem habitabant, magna multitudo, quum audissent quanta faceret, venerunt

ad

ad eum.

9 Ipse autem dixit discipulis suis vt nauigiolum sibi semper adesset, propter turbam, ne ipsum opprimerent.

10 Multos enim sanauerat, adeò vt ruerent in eum vt ipsum tangerent quotquot tenebantur flagellis.

11 Et spiritus impuri quum eum conspexerant, accidebant ei *ad pedes*, & clamabant, dicentes, Tu es filius ille Dei.

12 Ipse verò multum interminabatur eis ne ipsum palàm facerent.

13 ¶ Tunc ascendit in montem, & aduocauit ad se quos ipse voluit: & venerunt ad eum. *Infrà.c.7. matth.10.14 luc.9.1.*

14 Et constituit duodecim qui secum essent, & quos mitteret vt prædicarent:

15 Haberéntque potestatem sanandi morbos, & eijciendi dæmonia.

16 Primum Simonem, (cui imposuit nomen Petrum,)

17 Et Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannem fratrem Iacobi, (& imposuit eis nomina Boanerges, quod est filij tonitrui.)

18 Et Andræam, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Iacobum Alphæi *filium*, & Thaddeum, & Simonem Cananitem.

19 Et Iudam Iscariotem, qui & prodidit eum. veneruntque domum.

20 Conuenit autem rursum turba, adeò vt ne capere quidem cibum possent.

21 ¶ Et quum *hæc* audissent ipsius propinqui, venerunt vt prehenderent eum. dicebant enim eum apud se non esse.

22 Scribæ verò qui Hierosolymis descen-

derant: dicebant eum habere Beelzebub, &
Mat.9.34, & 12.24. luc.11.14. ‖ per principem dæmoniorum eijcere dæmonia.

23 ¶ Quum autem eos aduocasset, dixit eis per parabolas, Quomodo potest Satanas Satanam eijcere?

24 Neque si regnum aduersus sese dissideat, potest stare regnum illud:

25 Neque si domus contra semetipsam dissideat, potest stare domus illa.

26 *Sic* quoque si Satanas insurrexit, & dissidet, aduersus semetipsum, stare non potest, sed finem habet.

27 Non potest quisquam validi *alicuius* vasa, ingressus domum eius, diripere, nisi primò validum illum vinxerit: & tunc domum eius diripiet.

Mat.12.38, luc.12.10, 1.ioh.5.16. 28 ‖ Amen dico vobis, quæuis peccata remittentur filijs hominum, & blasphemiæ quibuscunque blasphemarint:

29 Sed quicunque blasphemauit in Spiritum sanctum, non habet remissionem in æternum, sed tenetur æterno iudicio.

30 Dicebant enim, Spiritum impurum habet.

Mat.12.45, luc.8.19. 31 ‖ Veniunt igitur fratres & mater eius: & foris stantes, miserunt ad eum, & eum vocarunt.

32 Sedebat autem circa eum turba. *illi* verò dixerunt ei, Ecce, mater tua & fratres tui foris quærunt te.

33 Tunc respondit eis, dicens, Quæ est mater mea, aut fratres mei?

34 Et quum circumspexisset in circuitu circum se discipulos sedentes, ait, Ecce mater mea & fratres mei.

35 Qui-

35 Quicunque enim fecerit quod Deus vult is est frater meus, & soror mea, & mater.

CAP. IIII.

4 Parabola seminantis. 14 Eiusdem expositio. 18 Spinæ. 21 Lucerna. 26 Semen iactum in terram. 31 Granum sinapis. 38 Dormit Christus in puppi.

1 ET || rursus cœpit docere iuxta mare: & coacta est ad eum turba multa, adeò vt ipse nauigium ingressus, sederet in mari: tota autem turba iuxta mare in terra erat. *Mat.13.1. luc.8.4.*

2 Et docebat eos per parabolas multa, dicebátque eis in doctrina sua.

3 ¶ Audite, Ecce, *quidam* qui seminabat, exijt ad seminandum.

4 Et factum est in seminando, aliud quidem cecidit iuxta viam: venerúntque volucres cœli, & deuorauerunt illud.

5 Aliud verò cecidit in Petrosa, vbi non habebat terram multam: & statim exortum est, propterea quòd non habebat profundam terram:

6 Sole autem exorto torrefactum est, & propterea quòd non habebat radicem, exaruit.

7 Et aliud cecidit in spinas & assurrexerunt spinæ: ac suffocarunt illud, & fructum non dedit.

8 Et aliud cecidit in terram bonam, dedítque fructum assurgentem ac crescentem: & tulit aliud tricena, & aliud sexagena, & aliud centena.

9 Tunc dixit eis, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

10 Quum autem esset solus, interrogarunt eum qui circa eum erant cum duodecim, de parabola.

11 Et dixit eis, Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: ijs autem qui foris sunt, per parabolas omnia *ista* fiunt:

Esa.6.9, mat.13.14, luc.8.10, ioh.12.40. Act.28.26, rom.11.8.

12 ‖ Vt videntes videant, & non cernant: & audientes audiant, & non intelligant: ne quando conuertantur, & remittantur eis peccata.

13 Præterea dixit eis, Nescitis parabolam istam? & quomodo omnes parabolas cognoscetis?

14 Seminator ille sermonem seminat.

15 Isti autem sunt qui iuxta viam *semen excipiunt*, in quibus *videlicet* seminatur sermo: sed postquam audierunt, statim venit Satanas, & tollit sermonem seminatum in cordibus eorum.

16 Et isti sunt similiter qui in petrosa semen excipiunt: qui *videlicet* quum audierint sermonem, statim cum gaudio accipiunt eum:

17 Et non habent radicem in se, sed temporarij sunt: deinde orta oppressione aut persequutione propter sermonem, statim offenduntur.

18 Hi sunt autem qui in spinas semen excipiunt, hi sunt *inquam*, qui sermonem audiunt:

19 Sed solicitudines seculi huius, & fallacia ‖ diuitiarum, & cupiditates quæ in cæteris rebus *versantur*, introeuntes suffocant sermonem, isque redditur infructuosus.

1.Tim.6.17.

20 Hi sunt verò qui in terram bonam semen exceperunt, qui *videlicet* audiunt sermonem, & accipiunt, & fructum ferunt, aliud tricenta, aliud sexagena, aliud centena.

21 ¶ Di-

21 ¶Dixit etiam eis,||Num lucerna venit vt subter modium ponatur aut subter lectũ? nónne vt candelabro imponatur? *Matt.* 5.15, *luc.* 8.16, & 11.33.

22 Non est enim quicquã occultum quod non manifestandum sit: vel *quod* abscondatur: sed *oportet* vt palàm proferátur. *Matt.* 10.26, *luc* 8.17, & 12.2.

23 Si quis habet aures ad audiendum, audiat.

24 ¶ Præterea dixit eis, Videte quid audiatis:||qua mensura metimini, alij vobis metientur, & adijcietur vobis qui auditis. *Matt.* 7.2, *luc.* 6.38.

25 || Qui enim habet, dabitur ei, & qui non habet, etiam quod habet, tolletur ab eo. *Mat.* 13.13, & 15.29, *luc.* 8.18, & 19.26.

26 ¶Item dicebat, ita est regnum Dei vt si quispiam iaciat semen in terram,

27 Et dormiat, & exurgat nocte ac die: & semen germinet, & assurgat quomodo ipse nescit.

28 Sponte enim terra fructum fert primùm herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica.

29 Quum autem prodiderit *sese* fructus, statim mittit falcem: quoniam adest messis.

30 ||Dicebat etiam, Cui *rei* assimilabimus regnum Dei? aut qua collatione conferemus illud? *Matt.* 13.31, *luc.* 13.19.

31 Velut grano sinapis: quod quum seminatur in terra, minimum est omnium seminum quæ in terra sunt.

32 Sed quum seminatum fuerit, assurgit, & fit maximum omnium olerum: editque ramos magnos, ita vt possint sub eius vmbra volucres cœli nidulari.

33 ||Et talibus multis parabolis loquebatur eis sermonem, prout poterant audire. *Matt.* 13. 34.

34 Absque parabola verò non loquebatur

eis: priuatim autem discipulis suis explicabat omnia.

*Mat.*8.23, *Luc.*8.22. 35 ¶ Dixit autem eis die illo, quum serum *diei* esset, Transeamus vlteriorem *ripam*.

36 Dimissa igitur turba acceperunt eum vt erat in nauigio: sed alia nauigiola erant cum eo.

37 Tunc oritur turbo venti magnus: fluctúsque irruebant in nauigium, ita vt iam impleretur.

38 Erat autem ipse in puppi, ceruicali indormiens. tunc expergefaciunt eum, dicúntque ei, Magister, non est tibi curæ quòd perimus?

39 Experrectus igitur obiurgauit ventum, dixitq; mari, Sile, obmutesce. Tum quieuit ventus, factáque est tranquillitas magna.

40 Dixit autem eis, quid ita timidi estis? quomodo fidem non habetis?

41 Et timuerunt timore magno, dicebántque alius ad alium, Quisnam iste est, vt etiam ventus & mare auscultent ei?

CAP. V.

1 *Dæmoniacus sanatur.* 6 *Dæmon agnoscens Christum.* 9 *Legio Dæmoniorum.* 13 *In porcos intrat.* 22 *Iatri filia.* 25 *Mulier à fluxione sanguinis sanatur.* 26 *Medici.* 34 *Fides.* 39 *Dormire.*

*Mat.*8.28, *Luc.*8.26, 1 ET || venerunt in vlteriorem *ripam* maris, in regionem Gadarenorum.

2 Egressóque ei è nauigio, statim occurrit è monumentis homo in quo erat spiritus impurus:

3 Qui domicilium habebat in monumentis, & ne catenis quidem quisquam poterat eum vincire:

4 Pro-

4 Propterea quòd sæpè pedicis & catenis vinctus fuerat, sed discerpte fuerant ab eo catenæ, & pedicæ contritæ: neque quisquam potuerat eum domare.

5 Et per omne *tempus* die ac nocte in montibus & in monumentis erat clamans, & concidens seipsum lapidibus.

6 Quum vidisset autem Iesum procul, occurrit, & adorauit eum:

7 Et clamans voce magna dixit, Quid mihi tecum Iesu Fili Dei altissimi? adiuro te *per* Deum ne me torqueas.

8 (Dicebat enim ei, Exi spiritus impure ex isto homine.)

9 Tunc interrogauit eum, Quod tibi nomen *est*? Et respondit dicens, Legio mihi nomen *est*, quia multi sumus.

10 Et multum precabatur eum ne mitteretur extra illam regionem.

11 Erat autem illic ad montes grex porcorum magnus pascens.

12 Et precati sunt eum omnes *illi* dæmones, dicentes, Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus.

13 Et permisit eis statim Iesus. Et egressi spiritus illi impuri introierunt in porcos: & ruit ille grex è præcipitio in mare, (erant autē quasi bis mille) & suffocati sunt in mari.

14 Qui verò pascebant porcos fugerunt, & renuntiauerūt in vrbē & in agros. Et *illi* egressi sunt vt viderent quid illud esset quod factum fuerat.

15 Veniunt igitur ad Iesum, & conspiciunt eum qui fuerat dæmoniacus, sedentem ac vestitum, & sanæ mentis, eum *inquam* qui habuerat legionem: & timuerunt.

16 Et qui *id* viderant, narrauerunt eis quomodo actum esset cum dæmoniaco, & de porcis.

17 Tunc *illi* cœperunt eum rogare vt abiret ex finibus ipsorum.

18 Ipso verò ingresso in nauigium, rogabat eum ille qui fuerat dæmoniacus vt esset cum ipso.

19 Iesus autem non permisit ei, sed ei dixit, Abi domum tuam ad tuos, & eis renütia quanta tibi Dominus præstiterit, & *quantopere* misertus sit tui.

20 Abijt igitur *ille*, & cœpit prædicare in Decapoli quanta ipsi fecisset Iesus. & omnes mirabantur.

21 Et quum Iesus rursum traiecisset nauigio in vlteriorem *ripam*, coacta est turba multa ad eum: eratque apud mare,

Mat.9.18, luc.8.41.

22 || Et ecce venit vnus ex principibus synagogæ, nomine Iairus: & quum vidisset eum, accidit ad pedes eius.

23 Et multum precabatur eum, dicens Filiola mea in extremum adducta est: *rogo* vt venias & imponas ei manus, vt seruetur, & viuet.

24 Abijt igitur *Iesus* cum eo: & sequebatur eum turba multa, & comprimebant eum.

25 Tunc mulier quædam quæ erat in fluxione sanguinis ab annis duodecim:

26 Fuerátque multa perpessa à multis medicis, & expenderat omnia sua & nihil adiuta fuerat, sed potius in deterius venerat:

27 Quum audisset de Iesu, venit in turba à tergo, & tetigit vestimentum eius.

28 Dicebat enim, Si vel vestimenta eius tetigero, seruabor.

29 Et statim exaruit fons sanguinis eius: & sensit

ſenſit corpore ſe ſanatam eſſe ex eo flagello.

30 Statim autem Ieſus quum apud ſe cognouiſſet vim quæ ex ipſo exierat, cõuerſus in turbam, dixit, quis tetigit veſtimenta mea?

31 Et dixerunt ei diſcipuli ipſius, Vides turbam te opprimentem, & dicis, Quis me tetigit.

32 *Ipſe* verò circumſpiciebat vt videret eam quæ hoc fecerat.

33 Mulier autem, timens & tremens, quum ſciret quod in ſe factum fuerat, venit & accidit ei *ad pedes*, dixítque ei omnem veritatem.

34 Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te ſeruauit: abi in pace, & eſto ſana ex flagello tuo.

35 Adhuc eo loquente veniunt *quidã* à principe ſynagogæ, dicentes, Filia tua mortua eſt: quid amplius vexas magiſtrum?

36 Ieſus autem, ſtatim vt audijt hunc ſermonem qui dicebatur, dicit præfecto ſynagogæ Ne metue, ſolummodò crede.

37 Neque permiſit vt quiſquam ipſum conſequeretur, niſi Petrus & Iacobus, & Iohannes frater Iacobi.

38 Tunc venit domum præfecti ſynagogæ, & tumultum conſpicit, flentes & eiulantes multum.

39 Et ingreſſus dicit eis, Quid tumultuamini & fletis? puella non eſt mortua, ſed dormit.

40 Et deridebant eum. Ipſe verò, eiectis omnibus, accipit patrem & matrem puellæ, & eos qui ſecum erant, & ingreditur *eò* vbi puella erat iacens.

41 Prehenſaque manu puellæ, dicit ei, Talitha cumi. quod eſt, ſi interpreteris, Puella (tibi dico) ſurge.

42 Et ſtatim ſurrexit puella & ambulabat

erat enim annorum duodecim. & obstupuerunt stupore magno.

42 *Ipse* verò multum imperauit eis nequis id resciret: dixítque vt daretur puellæ quo vesceretur.

CAP. VI.

2 3 *Prædicans Christus à suis in patria contemnitur. 6 Incredulitas Nazarenorum. 7 Mittuntur Apostoli. 13 Eiciunt dæmonia: vngũt oleo ægrotos. 14 Iudicium Herodis de Christo. 18 Iohannes quare coniectus in carcerem. 22 Saltare. 27 Iohannes decollatus. 29 Sepultus. 30 Apostoli reuersi à prædicatione. 34 Christus docet in deserto. 37 Pascit populum quinque panibus. 48 Apostoli vexantur in mari. 56 Sanantur infirmi tactu vestimenti Christi.*

Mat.13.54, luc.4.16. 1 ET || egressus est illinc, venítque in patriam suam: & sequuti sunt eum discipuli eius.

2 Quúmque aduenisset Sabbathum, cœpit in synagoga docere: multíque audientes percellebantur, dicentes, vnde huic ista? & quę est hæc sapientia quæ data est ei, vt etiam virtutes tales per manus eius edantur?

3 Nónne iste est faber ille, filius Mariæ, frater Iacobi & Iose & Iudæ & Simonis? nónne & sorores eius hic sunt apud nos? Et offendebantur in ipso.

Iohan.4.44. 4 Dicebat autem eis Iesus, ||Non est Propheta inhonoratus nisi in patria sua, & inter cognatos, & in domo sua.

5 Neque potuit illic virtutem vllam edere, sed quum paucis ęgrotis imposuisset manus, sanauit *eos*.

Mat.9.33, luc.13.32. 6 || Mirabatúrque propter incredulitatem

tem eorum: & circuibat vicos in orbem, docens.

7 ¶|| Tunc aduocauit duodecim illos, cœpítque eos mittere binos. dedítque eis potestatem *aduersus* spiritus impuros. *Mat.10.1, luc.9.1, supr. 3.14.*

8 Et præcepit eis vt nihil sumerent ad iter, nisi virgam tantum, non peram, non panem, non æs in zona:

9 Sed *vt* calcearentur || sandalijs: & ne induerentur binis tunicis. *Act.12.8.*

10 Et dicebat eis, Vbicunq; introieritis domum, illic manete vsque dum exeatis illinc.

11 ||Et quicunque non receperint vos, neq; audierint vos, egressi illinc, ||excutite puluerem qui subest pedibus vestris. *vt hoc sit* testimonio aduersus eos. Amen dico vobis, tolerabilior erit Sodomorum *conditio* siue Gomorrhorum in die iudicij, quàm vrbis illius. *Mat. 10.14, luc.9.5. Act.13.51. & 18.6.*

12 Egressi igitur *illi* prædicabant vt resipiscerent *homines*.

13 Et dæmonia multa eijciebant: || vngebantque oleo multos ægrotos, & sanabant *eos*. *Iac.5.14.*

14 ¶|| Audiuit autem *hæc* rex Herodes, (clarum enim factum erat nomen eius) dixítq;, Iohannes ille qui baptizabat, surrexit à mortuis, & propterea virtutes agunt in eo. *Mat.14.1, luc.9.7.*

15 Alij dicebant, Helias est. Alij verò dicebant, Propheta est, vel vnus ex Prophetis illis.

16 || Quum igitur *hæc* audisset Herodes, ait, Hic est Iohannes quem ego decollaui, ipse surrexit à mortuis. *Luc.3.19.*

17 Ipse enim Herodes missis *satellitibus* prehenderat Iohannem, & vinxerat eum in carcere, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui, qui duxerat eam vxorem.

Leuit.18.16. 18 Dicebat enim Iohannes Herodi, ‖Non licet tibi habere vxorem fratris tui.

19 Herodias autem imminebat ei, & cupiebat eum trucidare: nec poterat.

20 Herodes enim metuebat Iohannem, *Mat.14.26.* sciens eum *esse* ‖virum iustum ac sanctum: & obseruabat eum: auditóque eo multa faciebat, & libenter eum audiebat.

21 Quum igitur dies opportunus adesset, quo tempore Herodes in natalitijs suis cœnam faciebat proceribus suis ac chiliarchis & primarijs Galilææ.

22 Et introisset filia ipsius Herodiadis, ac saltasset, placuissétque Herodi & simul accumbentibus, rex ait puellæ, Pete à me quodcunque volueris, & dabo tibi.

23 Iurauítq; ei, Quodcunq; à me petieris, dabo tibi, vsque ad dimidium tegni mei,

24 At illa egressa dixit matri suæ, Quid petam? Illa verò dixit, caput Iohannis Baptistæ.

25 *Puella* igitur cupidè statim ad regem ingressa, id petijt, dicens. Velim vt iam nunc des mihi in patina caput Iohannis Baptistæ.

26 Rex autem valdè tristis factus, noluit *tamen*, propter iusiurandum & eos qui simul accumbebant, eam reijcere.

27 Et statim rex, misso speculatore, imperauit vt adferretur caput eius.

28 Ille verò abijt ac decollauit eum in carcere: attulítque caput eius in patina, & dedit illud puellæ, & puella dedit illud matri suæ.

29 Quúmque *hoc* audissent discipuli eius, venerunt & sustulerunt cadauer eius, & posuerunt in monumento.

Luc.9.10. 30 ‖ Coacti sunt autem Apostoli ad Iesum, &

& annuntiauerunt ei omnia & quæ egerant & quæ docuerant.

31 Et dixit eis, Venite vos priuatim in desertum locum, & requiescite paululum. Erant enim multi venientes & abeuntes: & ne cibum quidem capere ipsis vacabat.

32 ‖Abierunt igitur in desertum locum nauigio seorsim. *Matt.14.13. luc.9.10.*

33 Vidit autẽ eos abeuntes turba, & agnouerunt eum multi: & pedibus ex omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, præueneruntq; eos, & conuenerunt ad eum.

34 ‖Tunc egressus vidit turbam multam Iesus, & misericordia commotus est super eis, quoniam erant vt oues non habentes pastorem cœpitq; eos docere multa. *Matt.9.38, & 14.14, luc.9.11.*

35 ‖Quum autem iam multus dies esset, adierunt eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & iam multus dies est. *Matt.14.15.*

36 Dimitte eos, vt profecti in circumiacentes agros ac vicos, emant sibi panes: nam quo vescantur non habent.

37 At ille respondens dixit eis, Date vos ipsis quo vescantur. Tunc dicũt ei. *Num vt* profecti emamus ducentis denarijs panes, & demus eis quò vescantur?

38 Ipse verò dicit eis, Quot panes habetis? abite & videte. ‖Et *illi* re cognita, dixerũt, Quinque, & duos pisces. *Matt.14.17, luc.9.13.*

39 Tunc iussit eos facere vt accumberent *iohan.6.9.* omnes per conuiuia super viridi gramine.

40 Accubuerunt igitur sigillatim per areolas, *partim* centeni & *partim* quinquageni.

41 Et acceptis quinque illis panibus ac duobus illis piscibus, suspiciens in cœlum benedixit, ac fregit panes: deditq; discipulis suis:

vt illis apponerent: & duos piſces partitus eſt omnibus.

42 Comederúntque omnes, & ſaturati ſunt.

43 Et ſuſtulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos, & ex piſcibus.

44 Erant autem qui comederant, quaſi quinquies mille viri.

45 ¶ Et ſtatim coegit diſcipulos ſuos inſcẽdere nauigium, & præire Bethſaidã in vlterioré *ripam*, dum ipſe dimitteret turbam.

46 Et quum amãdaſſet eos, abijt in montem ad precandum.

*Mat.*14.23, *Iohan.*6.16. 47 ‖ Quum autem ſerum *diei* adeſſet erat nauigium in medio mari, & ipſe ſolus in terra.

48 Vidítq; eos vexatos in *nauigio* prouehẽdo: (erat enim ventus eis contrarius) & circa quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulãs ſuper mare: volebátq; eos præterire.

49 Illi verò viſo eo ambulante ſuper mare, putauerunt ſpectrum eſſe: & exclamauerunt.

50 (Omnes enim videbant eum, & turbati ſunt) ſed ſtatim loquutus eſt cum eis, & eis dixit, Confidite, ego ſum, ne timete.

51 Tunc aſcendit ad eos in nauigium, quieuítq; ventus: & *ipſi* multo magis apud ſeſe obſtupeſcebant, & mirabantur,

52 Non enim intellexerant *quod factum fuerat* illis panibus: quoniam cor eorum occalluerat.

53 Et quum traiecíſſent venerunt in terram Genezareth: & appulerunt.

54 ¶ Tunc ipſis egreſſis è nauigio, ſtatim agnito eo,

55 Quum percurriſſent totam illam circumia

cumiacentem regionem, cœperunt in grabatis malè affectos circumferre vbi audiebant eum esse.

56 Et quocunque introisset in vicos, aut vrbes, aut agros, in foris ponebant ægrotos, & precabantur eum vt vel fimbriam pallij ipsius tangerent: & quotquot tangebant eum, seruabantur.

CAP. VII.

1 *Apostoli reprehenduntur comedentes illotis manibus.* 4 *Pharisæorum doctrina de lotionibus.* 6 *Hypocritæ.* 8 *Præcepta hominum, præceptis Dei præferuntur.* 10 *Parentes honorandi.* 14 *Quæ sunt quæ verè coinquinant hominem,* 25 *Chananæa.* 32 *Surdus mutus sanatur.*

1 TVnc || coguntur ad eum Pharisæi, & quidam ex Scribis, qui venerant Hierosolymis. *Mat.15.1.*

2 Et quum vidissent quosdam ex discipulis eius pollutis manibus (id est illotis) edere panem, conquesti sunt.

3 Nam Pharisæi & omnes Iudæi, nisi pugno lauerint manus, non edunt, tenentes traditionem seniorum.

4 Et à foro *venientes*, nisi loti fuerint, non edunt. Et alia multa sunt quæ acceperunt tenenda nempe lotiones poculorum, & sextariorum, & æramentorum & lectorum.

5 Deinde interrogarunt eum Pharisæi & Scribæ, Quare discipuli tui non ambulant secũdum traditionem seniorum, sed illotis manibus edunt panem?

6 ¶ Ille verò respondens dixit eis, Enimuerò bene prophetauit Esaias de vobis hypo-

vt illis apponerent: & duos pisces partitus est omnibus.

42 Comederúntque omnes, & saturati sunt.

43 Et sustulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos, & ex piscibus.

44 Erant autem qui comederant, quasi quinquies mille viri.

45 ¶ Et statim coegit discipulos suos inscẽdere nauigium, & præire Bethsaidã in vlteriorẽ *ripam*, dum ipse dimitteret turbam.

46 Et quum amandasset eos, abijt in montem ad precandum.

Mat.14.23, iohan.6.16. 47 || Quum autem serum *diei* adesset erat nauigium in medio mari, & ipse solus in terra.

48 Viditq; eos vexatos in *nauigio* prouehẽdo: (erat enim ventus eis contrarius) & circa quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulãs super mare: volebátq; eos præterire.

49 Illi verò viso eo ambulante super mare, putauerunt spectrum esse: & exclamauerunt.

50 (Omnes enim videbant eum, & turbati sunt) sed statim loquutus est cum eis, & eis dixit, Confidite, ego sum, ne timete.

51 Tunc ascendit ad eos in nauigium, quieitq; ventus: & *ipsi* multo magis apud sese obstupescebant, & mirabantur,

52 Non enim intellexerant *quod factum fuerat* illis panibus: quoniam cor eorum occalluerat.

53 Et quum traiecissent venerunt in terram Genezareth: & appulerunt.

54 ¶ Tunc ipsis egressis è nauigio, statim agnito eo,

55 Quum percurrissent totam illam circumia

cumiacentem regionem, cœperunt in grabatis malè affectos circumferre vbi audiebant eum esse.

56 Et quocunque introiisset in vicos, aut vrbes, aut agros, in foris ponebant ægrotos, & precabantur eum vt vel fimbriam pallij ipsius tangerent: & quotquot tangebant eum, seruabantur.

CAP. VII.

1 Apostoli reprehenduntur comedentes illotis manibus. 4 Phariseorum doctrina de lotionibus. 6 Hypocritæ. 8 Præcepta hominum, præceptis Dei præferuntur. 10 Parentes honorandi. 14 Quæ sunt quæ verè coinquinant hominem, 25 Chananæa. 32 Surdus mutus sanatur.

1 TVnc || coguntur ad eum Pharisæi, & quidam ex Scribis, qui venerant Hierosolymis. *Mat. 15. 1.*

2 Et quum vidissent quosdam ex discipulis eius pollutis manibus (id est illotis) edere panem, conquesti sunt.

3 Nam Pharisæi & omnes Iudæi, nisi pugno lauerint manus, non edunt, tenentes traditionem seniorum.

4 Et á foro *venientes*, nisi loti fuerint, non edunt. Et alia multa sunt quæ acceperunt tenenda nempe lotiones poculorum, & sextariorum, & æramentorum & lectorum.

5 Deinde interrogarunt eum Pharisæi & Scribæ, Quare discipuli tui non ambulant secũdum traditionem seniorum, sed illotis manibus edunt panem?

6 ¶ Ille verò respondens dixit eis, Enim verò bene prophetauit Esaias de vobis hypo-

Esa.29.13. critis: vt scriptum est. || Populus iste labijs me honorat, cor autem eorum procul abest à me.

7 Frustra verò me colunt, docentes doctrinas *quæ sunt* mandata hominum.

8 Nam omisso mandato Dei, tenetis traditionem hominum, lotiones sextariorum & poculorum: aliáque similia eiusmodi multa facitis.

9 Præterea, dixit eis, *Sanè* benè abrogatis mandatum Dei, vt traditionem vestram seruetis.

*Exod.*20.12, *deut.*5.16, *ephes.*6.2. *Exo.*21.17, *leuit.*20.9, *pro.*20.20. 10 ¶ Moses enim dixit, || Honora patrem tuum & matrem tuam: &. || Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur.

11 Vos autem dicitis, Si dixerit quispiam patri vel matri, Corban (id est munus) quodcunque ex me *erit*, tibi proderit: *munus erit.*

12 Nec permittitis amplius eum quicquam præstare patri suo, aut matri suæ.

13 Abrogantes sermonem Dei traditione vestra quam tradidistis: & similia huiusmodi multa facitis.

*Matt.*15.10. 14 ¶ || Præterea aduocata tota turba, dixit eis, Audite me omnes, & intelligite.

15 Nihil est extra hominem quod ingrediens in eum, possit eum polluere: sed quæ egrediuntur ex eo, illa sunt quæ polluunt hominem.

16 Si quis habet aures ad audiendum, audiat.

17 Et quum introisset domum, *digressus* à turba, interrogarunt discipuli eius de parabola.

18 Tunc dicit eis, Itáne & vos desipitis? nõ intelligitis, quicquid extrinsecus ingreditur in hominem, non posse eum polluere?

19 Non enim ingreditur in cor eius, sed in ven-

ventrem: & in latrinam abit, purgans omnes escas.

20 Dicebat autem, quod ex homine egreditur illud polluere hominem.

21 ||Intus enim ex corde hominum malæ cogitationes egrediuntur, adulteria, scortationes, cædes. *Gen.6,5. & 8.21.*

22 Furta, auaritiæ, scelera, dolus, proteruia, oculus malus, obtrectationes, superbia, amentia.

23 Omnia hæc scelera intus exeunt, & polluunt hominem.

24 ¶ ||Et illinc surgens abijt in confinia Tyri ac Sidonis: & ingressus domũ, neminem volebat *hoc* scire: sed non potuit latêre. *Mat.15.21.*

25 Quum enim de eo audisset mulier cuius filiola habebat spiritum imputum, venit & accidit ad pedes eius.

26 (Erat autem mulier Græca, Syrophenissa genere) & rogauit eum vt dæmonium eijceret ex filia sua.

27 Iesus autem dixit ei, Sine prius saturentur liberi. non est enim bonum accipere panem liberorum, & obijcere catellis.

28 Ipsa verò, respondit, & dixit ei, Etiam Domine: etenim catelli edunt sub mensa ex micis puerorum.

29 Tunc dixit ei, Propter istum sermonem abi: exijt dæmonium ex filia tua.

30 Quum autem *illa* abijsset domum suam, inuenit dæmonium exisse, & filiam proiectam super lectum.

31 ¶ Tunc regressus è finibus Tyri ac Sidonis, venit ad mare Galilææ, per medios fines decapolis.

32 Et offerunt ei surdum difficulter lo-

tem: & precantur eum vt imponat ei manum.

33 *Ipse* verò quum abduxisset eum è turba priuatim, misit digitos suos in auriculas eius: & quum spuisset, tetigit linguam eius.

34 Ac suspiciens in cœlum, ingemuit, dixitque ei, Ephphata, quod est, Adaperitor.

35 Et statim adapertæ sunt eius aures, & solutum est vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè.

36 Et interdixit eis ne cui dicerent sed quãtumcunque ipse eis interdixisset, multo magis *hoc* prædicabant.

37 Et supra modum percellebantur, dicentes, Bene omnia fecit: facit vt & surdi audiant, & muti loquantur.

CAP. VIII.

1 *Miraculum de septem panibus.* 11 *Iudei signa quærunt.* 15 *Cauendum à doctrina Phariseorum.* 22 *Cæcus sanatur.* 27 *Varia populi opinio de Christo.* 29 *Apostolorum de Christo confessio.* 31 *Prædicit mortem suam Christus.* 33 *Petrus, satan.* 35 *Animam seruare & perdere.* 38 *Erubescere Christum.*

1 IEbus || illis, quum multa omnino turba esset, nec haberent quo vescerentur, aduocauit Iesus discipulos suos, dixitque eis. *Mat. 15.32.*

2 Misericordia commoueor erga turbam: quia iam triduum manent apud me, nec habent quo vescantur.

3 Quod si dimisero eos ieiunos domum suam, deficient in via: quidam enim ex eis procul venerunt.

4 Responderunt autem ei discipuli eius. Vnde

Vnde istos quispiam possit hic satiare panibus in deserto?

5 Interrogauit autem eos, Quot panes habetis? Ipsi verò dixerunt, Septem.

6 Tunc precepit turbæ vt discumberet humi: & acceptis septem illis panibus, quum gratias egisset, fregit, deditq; discipulis suis vt apponerent: & apposuerunt turbæ.

7 Habebant autem piscículos paucos, & quum benedixisset, dixit vt hos etiam apponerent.

8 Comederunt autem, & saturati sunt: & sustulerunt fragmentorum quæ superfuerant, septem sportas.

9 Erant autem qui comederant, quasi quater mille, dimisitque eos,

10 ¶ ||Et statim ingressus nauigium cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha. *Mat.15.39.*

11 ||Et venerunt Pharisæi, cœperúntque altercari cum eo, quærentes ab eo signum è cœlo tentantes eum. *Mat.16.1.*

12 Ipse verò, quum altè ingemuisset spiritu suo dixit, Cur natio ista signum requirit? amen dico vobis, si dabitur nationi isti signum.

13 || Et eis relictis, ingressus rursus nauigium, abijt in vlteriorem *ripam*. *Mat.16.4.*

14 ¶ ||Fuerant autem obliti discipuli sumere panes, & panem non habebant nisi vnum secum in nauigio. *Mat.16.5.*

15 Tunc interdixit eis dicens, ||Videte, cauete à fermento Pharisæorum & fermento Herodis. *Mat.16.6.*

16 Disceptabant igitur alij aduersus alios, dicentes, Panes non habemus.

17 *Id* autem quum nosset Iesus, dixit eis,

Quid diſceptatis quòd panes non habetis? nondum animum aduertitis, nec intelligentia præditi eſtis? adhuc ſtupidum habetis cor veſtrum?

18 Quum oculos habeatis, non cernitis? & quum aures habeatis, non auditis nec meminiſtis?

Iohan.6.11. 19 ‖ Quum quinque illos panes fregi *in homines* quinquies mille, quot cophinos fragmentis plenos ſuſtuliſtis? Dicunt ei, Duodecim.

20 Quum autẽ ſeptem illos *hominibus* quater mille, quot ſportas fragmentis plenas ſuſtuliſtis? Illi verò dixerunt, ſeptem.

21 Tunc dixit eis, Quomodo *hæc* non intelligitis?

22 ¶ Venit autem Bethſaidan: & obtulerunt ei cęcum, & precati ſunt eum vt ipſum tangeret.

23 Tunc prehenſa manu cæci, eduxit eum extra vicum: & quum inſpuiſſet in oculos eius, impoſuiſſetque ei manus, interrogauit eum ecquid videret.

24 Qui quum oculos ſuſtuliſſet, dixit, Video homines: nam cerno inſtar arborum ambulantes.

25 Deinde rurſum impoſuit manus oculis eius, fecitque vt *denuò* oculos attolleret & reſtitutus eſt, viditque procul & dilucidè omnes.

26 Tunc *Ieſus* miſit eum domum ſuam, dicens, Neque in vicum illum ingreditor, neque *hæc* dicito cuiquam in vico.

Matt.16.13, luc.9.19. 27 ¶ ‖ Ingreſſus eſt autem Ieſus ac diſcipuli eius in vicos Cæſaręæ *quæ cognominatur* Philippi: & in via interrogauit diſcipulos ſuos, dicens eis, Quem me dicunt homines eſſe?

28 Illi verò reſponderunt, Iohannem Bapti-

ſtam:

ptiſtam: & alij Eliam: alij verò vnum ex Prophetis.

29 Tunc ipſe dixit eis, Vos autem quem me dicitis eſſe? Reſpondens verò Petrus dicit ei, Tu es ille Chriſtus.

30 Tunc interminatus eſt vt nulli *id* dicerent de ſe.

31 ¶ Et cœpit eos docere quòd oporteret Filiũ hominis multa pati, & reprobari à ſeniotibus, principibúſque ſacerdotum, ac Scribis, & trucidari, & tribus pòſt diebus reſurgere.

32 Et apertè eum ſermonem loquebatur. Tunc prehendit eum Petrus, cœpitq; obiurgare.

33 Ipſe verò conuerſus, & intuitus diſcipulos ſuos, obiurgauit Petrum, dicens, Abſcede à me Satana: nam non ſapis quæ Dei *ſunt* ſed quæ *ſunt* hominum.

34 ¶ Et quum aduocaſſet turbam cum diſcipulis ſuis, dixit eis, ||Quicunque vult me ſequi abneget ſemet ipſum, & tollat crucẽ ſuam, ac ſequatur me. *Mat* 10.38, & 16.24. *luc.*6,23, & 17.34.

35 ||Nam quiſquis voluerit animam ſuam ſeruare, perdet eam: quiſquis autem perdiderit animam ſuam cauſa mea & Euangelij, is ſeruabit eam. *Mat.*10.39, & 16.25, *luc.*9.24, &

36 Quid enim profuerit cuipiam ſi lucratus fuerit mundum totum, & anima ſua mulctetur. 17.33, *ioh.*12.25.

37 Aut quam dabit quiſpiam compenſationem animæ ſuæ?

38 || Nam quemcunque puduerit mei ac meorum ſermonum in natione iſta adultera & peccatrice, Filium etiam hominis pudebit eius, quando venerit cum gloria Patris ſui cum Angelis illis ſanctis. *Mat.*10.33, *luc.*10.26, & 12.8.

CAP. IX.

1 Transfiguratio Christi. 7 Christus audiendus. 11 De Elia & Iohanne Baptista. 14 Dæmoniacus sanatur. 23 Fides omnia potest. 31 Prædicit Christus mortem. 33 Quis maior inter Apostolos. 36 Christus puerum accipit in vlnas. 42 Scandalizare. 50 Sal: Pax.

Mat. 16.28, luc. 9.27.

1 PRæterea ‖ dixit eis, Amen dico vobis, sunt quidam ex ijs qui hic adstant qui nequaquam gustabunt mortem, vsquedũ viderint regnum Dei venisse cum potentia.

Mat. 17.1, luc. 9.28.

2 ¶ ‖ Sexto verò pòst die accepit Iesus Petrum & Iacobum & Iohannem, & subduxit eos solos in montem sublimem priuatim: & transformatus fuit coram eis.

3 Et vestimenta eius facta sunt coruscantia, candida valde vt nix, qualia non potest fullo in terram dealbare.

4 Et visus est eis Elias cum Mose, qui colloquebantur cum Iesu.

5 Tunc respondens Petrus dicit Iesu, Rabbi, bonum est nos hic esse: faciamus igitur tabernacula tria, tibi vnum, & Mosi vnum, & Eliæ vnum.

*6 Nec enim sciebat quid loqueretur: erant enim exterriti.

7 Et extitit nubes quæ inumbrauit eos: venitque vox è nube, dicens, Hic est filius ille meus dilectus, ipsum audite.

8 Et repentè quum circumspexissent, non amplius viderunt quenquam, sed solum Iesum secum.

Mat. 17 9.

9 ¶ ‖ Quum verò descenderent è monte, interdixit eis ne cui narrarent quæ viderant, nisi

nisi quũ Filius hominis à mortuis resurrexisset.

10 *Ipsi* igitur id continuerunt apud se, mutuò quærentes quid illud esset, A mortuis resurgere.

11 ¶ Et interrogarunt eum dicentes, Cur Scribæ dicunt oportere vt || Elias prius veniat? *Malac.4.3.*

12 Ipse verò respondẽs dixit eis, Elias quidem prius veniens, restituet omnia: & || vt scriptum est de Filio hominis. *oportet* vt multa patiatur & pro nihilo habeatur. *Esa.53.4.*

13 Sed dico vobis & Eliam venisse, & *istos* ei fecisse quæcunque voluerunt, sicut scriptum est de eo.

14 ¶ || Et quum venisset ad discipulos *suos*, vidit turbam multam circa eos, & Scribas cum eis altercantes. *Mat.17.14, Luc.9.38.*

15 Et statim tota turba viso eo expauit, & accurrentes salutauerunt eum.

16 Tunc interrogauit Scribas, Quid altercamini inter vos?

17 Et respondens quidam è turba dixit, Magister adduxi Filium meum ad te, habentẽ spiritum mutum.

18 Qui vbicunque eum corripuerit, lacerat eum: *ipse* verò spumat, & stridet dentibus suis, & exarescit: & dixi discipulis tuis vt eijcerent, sed non potuerunt.

19 Ipse verò respondens ei dixit, O natio incredula, quousq; tandem apud vos ero? quousque tandem tolerabo vos? adducite eum ad me.

20 Illum igitur adduxerunt ad eum, Quum autem eum vidisset, continuò spiritus discerpsit eum: & *ille* quum cecidisset in terram, voluebatur spumans.

21 Tunc interrogauit *Iesus* patrem eius,

Quãtum temporis est quòd hoc accidit ei? Ipse verò ait, ab infante.

22 Et sæpe eum in ignẽ abiecit & in aquas, vt perderet eum. Sed siquid potes, succurre nobis, misericordia commotus erga nos.

23 Iesus autem dixit ei, Si potes hoc credere, omnia fieri possunt credenti.

24 Pater verò pueri statim clamans, cum lacrymis dixit, Credo, Domine: succurre incredulitati meæ.

25 Quum vidisset autem Iesus turbam simul accurrere, obiurgauit spiritum illum impurum dicens ei, *Tu* spiritus mute & surde, ego tibi impero. Exi ab eo, & ne amplius ingreditor in eum.

26 Et quum clamasset *spiritus*, multúmque discerpsisset eum, exiuit: & *ille* factus est quasi mortuus, adeò vt multi dicerent mortuum esse.

27 Iesus verò prehensa manu eius, erexit eum. & *ille* surrexit.

28 ¶ Et quum esset ingressus domum, discipuli eius interrogauerunt eum priuatim, Cur nos non potuimus *spiritum* illum eijcere?

29 *Ipse* verò dixit eis, Hoc genus *demoniorum* nulla re potest exire nisi per precationem & ieiunium.

Mat.17.22, luc.9.22. 30 ¶ ‖Et illinc egressi, vnà iter faciebant per Galilæam: nec volebat vt quisquam *id* sciret.

31 Docebat enim discipulos suos, & dicebat eis, Filius hominis traditur in manus hominum qui trucidabunt eum: sed trucidatus, tertio die resurget.

32 Ipsi verò ignorabant hoc dictum, & timebant eum interrogare.

33 ‖Ve-

33 ||Venit igitur Capernaum, & quum ve- *Mat.*18.1.
nisset domum, interrogauit eos, Quid in via in- *luc.*9 45.
ter vos disceptabatis?

34 Ipsi verò siluerunt: nam alij aduersus alios disserauerant in via quis *esset* cæteris maior.

35 Et quum consedisset, vocauit duodecim illos, & dixit eis, Si quis vult primus esse erit omnium vltimus, & omnium minister.

36 Et acceptum puerulum statuit in medio eorum: eoque in vlnas recepto dixit eis,

37 Quisquis vnum ex talibus puerulis exceperit nomine meo, me excipit: & quicunque me exceperit, non me excipit, sed eum qui misit me.

38 ¶ ||Respondit autem ei Iohannes, di- *Luc.*9.49.
cens, Magister, vidimus quendam per nomen tuum eijcientem dæmonia, qui nō sequitur nos: & prohibuimus eum, quia non sequitur.

39 Iesus autem ait, Ne illū prohibete, ||nul- 1.*Cor.*12.3.
lus enim est qui edat virtutem per nomen meū, & possit cito maledicere mihi.

40 Nam qui non est contra nos pro nobis est.

41 || Quisquis enim potum dederit vobis *Mat.*10.42.
poculum aquæ in nomine meo, *id est* quòd sitis Christi, amen dico vobis, nequaquam perdiderit mercedem suam.

42 ||Et quisquis offenderit vnum ex paruis *Mat.*18.6,
istis qui credunt in me, bonum esset ei potius *luc.*17.1.
si circumponeretur saxum molare circa collum eius, & proijceretur in mare.

43 ||Quòd si manus tua facit vt tu offendas *Mat.*5.29,
abscinde eam. bonum est tibi ad vitam ingredi & 10.8.
mancum, *potius* quàm duas manus habentē abire in gehennam, in ignem inextinguibilem:

Eſa.66.24. 44 ‖ Vbi vermis eorum non interit, & ignis non extinguitur.

45 Et ſi pes tuus facit vt tu offendas, abſcinde eum, bonum eſt tibi ingredi in vitã claudum: *potius* quàm duos pedes habentem proijci in gehennam, in ignem inextinguibilem.

46 Vbi vermis eorum non interit, & ignis non extinguitur.

47 Et ſi oculus tuus facit vt tu offẽdas, erue eum: bonum eſt tibi introire in regnum Dei luſcum, *potius* quàm duos oculos habentem proijci in gehennam ignis:

48 Vbi vermis eorum non obit, & ignis non extinguitur.

Leuit.2.13. 49 Nam omnis *homo* igne ſalietur ‖ & omnis oblatio ſale ſalietur.

Mat.5.13. *luc.14.34.* 50 ‖ Bonus eſt ſal: ſi verò ſal inſulſus fuerit quónam ipſum condietis? habete in vobiſipſis ſalem, & pacem habete inter vos mutuò.

CAP. X.

1 *Vxor ob ſolam fornicationem dimittenda.* 13 *Paruuli Chriſto offeruntur.* 17 *A diuite interrogatur Ieſus, quomodo vita æterna poſſideatur.* 28 *Apoſtoli relinquentes omnia propter Chriſtum.* 33 *Chriſtus prædicit mortem ſuam.* 35 *Filiorum Zebedæi petitio.* 45 *Bartimæus cæcus ſanatur.*

Mat.19.1. 1 ET ‖ quum illinc ſurrexiſſet, venit in fines Iudææ per *regionem quæ eſt* trans Iordanem: & conuenit rurſum turba ad eum: & vt conſueuerat, rurſum docebat eos.

2 Tunc accedentes Phariſæi interrogarunt eum an liceret viro vxorem dimittere: tentantes eum.

3 Ipſe

3 Ipſe verò reſpondens dixit, Quid vobis mandauit Moſes?

4 Ipſi autem dixerunt, || Moſes permiſit libellum abſceſſionis ſcribere & dimittere *vxorem.* *Deu.24.2.*

5 Tunc reſpondens Ieſus dixit eis, Propduritia cordis veſtri ſcripſit vobis mandatum iſtud.

6 A principio verò creationis, ||maſculum & fœminam fecit Deus. *Gen.1. 27, mat.19.4.*

7 ||Propterea relinquet homo patrem ſuũ & matrem, & agglutinabitur vxori ſuæ: *Gen.2.24, 2.cor.6.16,*

8 Et qui duo *fuerant,* erunt caro vna. Itaq; non ſunt amplius duo, ſed vna caro. *epheſ. 5.31.*

9 || Quod ergo Deus coniunxit, homo ne ſciungat. *1.Cor.7.10.*

10 Et domi rurſum diſcipuli eius eadem de re interrogarunt eum.

11 *Ipſe* verò dixit eis. || Quicunque dimiſerit vxorem ſuam, & duxerit aliam, mœchatur aduerſus eam. *Matt. 5.32, & 19.9, luc.16.18,*

12 Et ſi mulier dimiſerit virum ſuum, & nupſerit alteri, mœchatur. *1.cor.7.10.*

13 ¶|| Tunc obtulerunt ei pueru'os vt tangeret eos: diſcipuli verò obiurgabant eos qui offerebant. *Mat.19.13, luc.18.15.*

14 Quod quum vidiſſet Ieſus, indignatus eſt, & dixit eis, Sinite puerulos venire ad me, & ne prohibete eos, talium enim eſt regnum Dei.

15 Amen dico vobis, quicunque non exceperit regnum Dei vt puerulus, nequaquam in id ingredietur.

16 Et quum accepiſſet eos in vlnas, impoſitis in eos manibus, benedixit eis.

17 ¶Et egrediente eo *vt ſe daret* in viam, ||quidam, quum accurriſſet, & accidiſſet ei ad *Mat.19.16, luc.18.18.*

genua interrogauit eum, Magister bone, quid faciam vt vitam æternam possideam?

18 Iesus autē dixit ei, cur me dicis bonum? nullus est bonus nisi vnus. *nempe* Deus.

*Exod.*20.23. 19 Mandata nosti ‖ Ne mœchare, Ne occidito, Ne furare, ne falsum testimonium dicito, Ne damno afficito *quenquam*, Honora patrem tuum & matrem.

20 Ille verò respondens dixit ei, Magister, hæc omnia obseruaui à iuuentute mea.

21 Iesus autem eum intuitus, dilexit eum, & dixit ei, Vnum te deficit: abi, quæcunque habes vende, & da pauperibus: & habebis thesaurum in cœlo: & veni, sequere me, sublata *in humeros* cruce.

22 Ille verò mœstus factus propter hunc sermonem abijt contristatus: habebat enim bona multa.

23 Et quum circumspexisset Iesus, dicit discipulis suis, Quam difficilè qui opes habent in regnum Dei introibunt!

24 Discipuli verò expauerunt ad eos sermones ipsius. Iesus autem rursum respondens dixit eis, Filij, Quàm difficile est vt qui confidunt opibus, in regnum Dei ingrediantur!

25 Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem in regnum Dei ingredi.

26 Illi verò amplius percellebantur, dicentes inter se, Et quis potest seruari?

27 Intuitus autē eos Iesus dicit, apud homines *hoc est* impossibile, sed non apud Deum: nam omnia possibilia sunt apud Deum.

*Mat.*19.27, *luc.*18.28. 28 ¶ ‖ Tunc Petrus cœpit ei dicere, Ecce, nos reliquimus omnia, & secuti sumus te.

29 Respondens autem Iesus ait, Amen di-

co

eo vobis, nullus est qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem aut matrem, aut vxorem, aut liberos, aut agros mea causa & Euangelij,

30 Quin accipiat centuplicia nunc isto tẽpore, domos, & fratres & sorores, & matres, & liberos, & agros, cum persequutionibus, & in seculo futuro vitam æternam.

31 ||Multi autem primi, erunt vltimi: & vltimi primi. *Mat.19 30, luc.13.30.*

32 ¶|| Erant autem in via ascendentes Hierosolyma: & præibat eis Iesus, & expauescebant, & sequentes timebant, Et ipse assumptis rursum duodecim, cœpit eis dicere quæ sibi erant euentura. *Mat.20.17, luc.18.31.*

33 *Dicens*, Ecce, ascendimus Hierosolyma, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum & Scribis; & condemnabunt eum morte, tradéntque eum Gentibus:

34 Quæ illudent ei, & flagellabunt eum, & inspuent in eum, & trucidabunt eum; sed tertia die resurget.

35 ¶|| Tunc accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filij Zebedæi, dicentes, Magister, velimus vt quicquid petierimus, præstes nobis. *Mat.20.20.*

36 Ipse verò dixit eis, Quid me vultis vobis præstare?

37 Illi autem dixerunt ei, Da nobis vt vnus ad dextram tuam & alter ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua.

38 Iesus autem dixit eis, Nescitis quid petatis: potestis bibere poculum quod ego bibo, & baptismo quo ego baptizor, baptizari?

39 Ipsi verò dixerunt ei. Possumus. Iesus autem dixit eis, Poculum quidem quod ego

bibetis: & baptiſmate quo ego baptizor, baptizabimini:

40 Sed ſedere ad dextram meam & ad ſiniſtram meam, non eſt meum dare, ſed *dabitur* quibus paratum eſt.

41 Et quum *hæc* audiſſent *alij* decem, cœperunt indignari de Iacobo & Iohanne.

42 Ieſus autem quum eos aduocaſſet, dixit eis, || Scitis eos quibus placet imperare Gentibus, dominari in eas: & qui magni ſunt inter eas, licentia in eas vti. *Luc.* 22. 23.

43 Verùm non ita erit inter vos,: ſed quicunque voluerit fieri magnus inter vos, erit miniſter veſter.

44 Et quicunque voluerit ex vobis fieri primus, erit omnium ſeruus.

45 Nam & Filius hominis non venit vt ſibi miniſtraretur, ſed vt miniſtraret, & daret animã ſuam redemptionis pretium pro multis.

46 ¶ Tunc veniunt Hiericho, || eoque egrediente ab Hiericho, ac diſcipulis eius & turba multa, filius Timæi Bartimæus cæcus ſedebat iuxta viam mendicans: *Mat.* 29. 29, *luc.* 18. 35.

47 Et quum audiſſet ipſum eſſe Ieſum illũ Nazarenum, cœpit clamare, & dicere, Fili Dauid Ieſu miſerere mei.

48 Et obiurgabant eum multi vt ſileret: ille verò multo magis clamabat, Fili Dauid, miſerere mei.

49 Tunc Ieſus quum ſubſtitiſſet, iuſſit eum vocari. Vocant igitur cęcum, dicentes ei, Confide, ſurge: vocat te.

50 Ipſe verò abiecto pallio ſuo quum ſurrexiſſet venit ad Ieſum.

51 Et reſpondens dixit ei Ieſus, Quid vis tibi præſtem? Cæcus autem ait ei, Rabboni, vt viſum

visum recipiam.

52 Iesus autem dixit ei, Abi, fides tua te seruauit. Statim igitur recepit visum, & sequebatur Iesum per viam.

CAP. XI.

1 Christus ingreditur Ierusalem vectus asello. 13 Ficus infructuosa maledicitur. 15 Eiciuntur templo vendentes & ementes. 23 Virtus fidei. 24 Fides orationis. 25 Peccata fratri remittenda. 27 Sacerdotes petunt qua authoritate Christus faciat quæ facit. 30 Baptismus Iohannis unde.

1 QVum autem appropinquarent Hierosolymis Bethphage & Bethaniæ ad montem Olearum, misit duos è discipulis suis. *Mat. 21.1, luc. 19.29.*

2 Et dicit eis, Abite in vicum qui vobis est ex aduerso & statim vt ingressi eritis in eũ, inuenietis pullum ligatum, supra quem nullus hominum sedit: soluite eum, & adducite.

3 Quòd si quis vobis dixerit, Cur hoc facitis? dicite Dominum eo opus habere: & eum huc mittet.

4 Abierunt autem & inuenerunt pullum ligatum apud ostium foris in biuio: & soluerunt eum.

5 Tunc quidam eorum qui illic adstabant, dixerunt eis, Quid facitis qui soluitis pullum?

6 Ipsi verò dixerũt eis prout mandarat Iesus: & *illi* dimiserunt eos.

7 Adduxerunt igitur pullum ad Iesum, & iniecerunt ei pallia sua, sedítque super eum. *Ioan. 12.14.*

8 Multi verò pallia sua strauerũt per viam: alij autem frondes cædebant ex arboribus, & sternebant in viam.

9 Et qui præibant,quíq; ſequebantur, clamabant,dicentes,Hoſanna, benedictus qui venit in nomine Domini.

10 Benedictum regnum patris noſtri Dauid, quod venit in nomine Domini: hoſanna ô *qui es* in *cælis* altiſſimis.

*Mat.*21.20, *luc.*19.45. 11 || Et ingreſſus eſt Hieroſolymam Dominus, & in templum. quúmque circumſpexiſſet omnia,& veſpera iam hora eſſet, venit Bethaniam cum duodecim.

*Mat.*21.19. 12 ¶|| Et poſtero die quum exiſſent Bethania,eſurijt.

13 Quúmque procul vidiſſet ficum habentem folia, venit *viſurus* videlicet num inueniret aliquid in ea: & quum veniſſet ad eam,nihil inuenit niſi folia.non enim erat tempus ficuum.

14 Tunc reſpondens Ieſus dixit ficui, Ne amplius ex te in ſeculum quiſquam fructũ comedat.Et *hoc* audierunt diſcipuli eius.

15 Veniunt igitur Hieroſolymam. Et ingreſſus Ieſus in templum, cœpit eijcere eos qui vendebant & emebant in templo,& menſas numulariorum,& cathedras vendentium colũbas ſubuertit:

16 Nec ſinebat vt quiſquam deportaret vas per templum,

17 Et docebat dicens eis, Nónne ſcriptum eſt || Domum meam, domum precationis vocatum iri ab omnibus Gentibus?||vos autẽ eam feciſtis ſpeluncam latronum.

*Eſa.*57.6. *Iere.*7.11.

18 Et *hoc* audierunt Scribæ & principes ſacerdotum,& quærebant quomodo eum perderent, timebant enim eum, quia tota turba percellebatur ſuper doctrina ipſius.

19 Quum verò veſpera eſſet, egreſſus eſt Ieſus ex vrbe.

20 ¶ ‖ Et manè adambulantes ficui, viderunt eam exaruiſſe radicitus. *Mat.21.9.*

21 Tunc recordatus Petrus dixit ei, Rabbi, Ecce, ficus illa cui imprecatus es, exaruit.

22 Et reſpondens Ieſus dixit eis, Habete fidem Dei.

23 Amen enim dico vobis, quicunque dixerit monti huic, Tollitor & proiicitor in mare nec hæſitauerit in corde ſuo, ſed crediderit futura quæ dicit, erit ei quicquid dixerit.

24 ‖ Propterea dico vobis, quæcũque præcantes petitis, credite vos accepturos: & erunt vobis. *Mat.7.7, luc.11.9.*

25 ‖ Et quum adſtiteritis precantes, remittite ſi quid habetis aduerſus aliquem: vt & pater ille veſter qui in cœlis *eſt*, remittat vobis offenſas veſtras. *Mat.6.14.*

26 Nam ſi vos non remiſeritis, nec Pater ille veſter qui in cœlis eſt, remittet offenſas veſtras.

27 ¶ ‖ Tunc veniunt rurſus Hieroſolyma: & quum ipſe ambularet in templo, veniunt ad eum principes Sacerdotum, & Scribæ & ſeniores: *Mat. 21.14. luc.10.1.*

28 Et dicunt ei, Qua autoritate iſta facis? & quis tibi dedit autoritatem iſtam vt hæc facias?

29 Ieſus autem reſpondens dixit eis, Interrogabo vos & ego rem quandam: Reſpondete igitur mihi & dicam vobis qua authoritate hæc faciam.

30 Baptiſma Iohannis è cœlo erat, an ex hominibus? reſpondete mihi.

31 ¶ Ratiocinabantur autem apud ſe dicentes, Si dixerimus, E cœlo: dicet, Quare ergo non credidiſtis ei?

32 Sed si dicamus, Ex hominibus: timemus populum, omnes enim sentiebant de Iohanne eum verè Prophetam fuisse.

33 Tunc respondentes dicunt Iesu, Nescimus. Et Iesus respondens dicit eis, Nec ego dicam vobis qua authoritate hæc faciam.

CAP. XII.

3 De vinea. 10 Christus, lapis reprobatus à Iudeis. 13 De tributo dando Cæsari, 18 Sadducæi negantes resurrectionẽ. 28 Primum mandatum. 31 Dilectio Dei & proximi præponitur sacrificijs. 36 Christus filius Dauidis. 38 Cauendum à Scribis & Pharisæis, 42 Vidua paupercula.

Mat.21.33, luc.2.9, esa.5 1, isre.2.21.

1 ET || cœpit eis per parabolas dicere, Vineam plantauit quidam, & circumposuit sepem, & fodit lacum, & ædificauit turrim, & elocauit eam agricolis: ac peregrè profectus est.

2 Misitque seruum ad agricolas *suo* tempore, vt ab agricolis acciperet ex fructu vineæ.

3 Illi verò captum eum ceciderunt, ac remiserunt inanem.

4 Et iursum misit ad eos alium seruum, & *illi* huic quoque lapidato caput vulnerarunt, & remiserunt dedecoratum.

5 Et rursum alium misit, & illum trucidarunt: multósque alios, hos quidem cædentes, illos verò trucidantes.

6 Quum ergo vnum adhuc haberet filium suum dilectum, misit etiam illum vltimum ad eos, dicens, Reuerebuntur filium meum.

7 Illi verò agricolæ dixerunt inter se, Iste est hæres: venite trucidemus eum, & nostra erit hęreditas.

8 Et

8 Et captum eum trucidarunt, & eiecerunt extra vineam.

9 Quid ergo faciet Dominus vineæ? Veniet, & perdet illos agricolas, & dabit vineam alijs.

10 Ne hanc quidem Scripturam legistis? ‖Quem lapidem reprobarũt ædificantes, is factus est caput anguli: *Psal.*117.22 *esa* 28.16,

11 A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris? *mat.*21.42. *act* 4.11,

12 Studebant igitur eum prehendere: sed timuerunt turbam. norant enim eum aduersus ipsos illam parabolam dixisse: itaque omisso eo abierunt. *rom.*9.33. *1.pet.*2.8.

13 ¶‖ Et miserunt ad eum quosdam è Pharisæis & Herodianis, vt eum captarent sermone. *Mat.* 21.15. *luc.*20.20.

14 Illi verò, quum venissent, dicunt ei, Magister, scimus te veracem esse, neque curare quenquam, non enim respicis in personam hominum, sed in veritate viam Dei doces: Licet censum Cæsari dare, an non? demus, an non demus?

15 Ipse verò, quum sciret eorum hypocrisin, dixit eis, Quid me tentatis? proferte mihi denarium, vt videam.

16 Illi verò protulerũt. Tunc dicit eis, Cuius est imago ista & inscriptio? Illi verò dixerunt ei, Cæsaris.

17 Et respondens Iesus dixit eis, ‖Reddite quæ *sunt* Cæsaris, Cæsari: & quæ Dei *sunt* Deo. Et admirati sunt super eo. *Rom.*13.7.

18 ‖Tunc veniunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogarunt eum, dicentes, *Mat.*22.25. *luc.*22.27.

19 Magister, ‖ Moses scripsit nobis vt si *Deut.*25.5.

ius frater mortuus sit, ac reliquerit vxorem, & filios non reliquerit, accipiat ipsius frater vxorem eius, & excitet semen fratri suo.

20 Septem ergo fratres fuerunt: ac primus accepit vxorem, & moriens non reliquit semen.

21 Et secundus accepit eam & mortuus est, & ne ipse quidem reliquit semen: & tertius itidem.

22 Et acceperunt eam septem illi, neque reliquerunt semen: vltima omnium mortua est & mulier.

23 In resurrectione ergo, quum resurrexerint, cuius eorum erit vxor? nam septem habuerunt eam vxorem.

24 Tunc respondens Iesus dixit eis, Nónne propterea erratis quòd nesciatis scripturas, neque potentiam Dei?

25 Postquam enim à mortuis resurrexerint neque vxores ducunt, neque nuptum dantur: sed sunt vt Angeli qui in cœlis *sunt*.

26 De mortuis verò, quòd suscitandi sint, non legistis in libro Mosis quomodo in rubo lo
Exod.3.6, matth.22.30 quutus sit ei Deus, dicens, ‖ Ego *sum* Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob?

27 Non est Deus mortuorum, sed Deus viuentium: vos ergo multum erratis.

Mat.22.35. 28 ¶ ‖ Et quum accessisset quidam è Scribis qui audierat eos disceptâtes, & sciebat eum bene illis respondisse, interrogauit eum quod esset primum omnium mandatum.

29 Iesus autem respondit ei, Primùm omnium mandatorum *est*, ‖ Audi Israel, Dominus
Deut.6.4. Deus noster, Dominus vnus est.

30 Diliges igitur Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota cogi-

cogitatione tua, & ex totis viribus tuis. hoc *est* primum mandatum.

31 Et secundum *illi* simile hoc *est*, ‖ Diliges proximum tuum, vt teipsum. maius istis aliud mandatum non est. *Leuit.19.18, mat.22.39, rom.13.9,*

32 Tunc dixit ei Scriba ille, Benè, magister, in veritate dixisti. nam vnus est Deus, nec alius est præter eum: *gal. 5.14, iac. 2.8.*

33 Et diligere eum ex toto corde, & ex tota intelligentia, & ex tota anima, & in totis viribus, ac diligere proximum vt seipsum, plus est quàm omnia holocautomata & sacrificia.

34 Tunc Iesus quum vidisset eum cordatè respondisse, dixit ei, Non longè es à regno Dei. Et nemo amplius audebat eum interrogare.

35 ‖ Et respondens Iesus dicebat, docens in templo, Quomodo dicunt Scribæ Christum esse filium Dauid? *Mat. 22.48, luc.20.41.*

36 Nam ipse Dauid dixit per Spiritum sanctum ‖ Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam, vsquedum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum. *Psal.110.1.*

37 Ipse ergo Dauid dicit eum Dominum, vnde igitur filius eius est? Et multa turba audiebat eum libenter.

38 ‖ *Ipse* autem dicebat eis in doctrina sua, Cauete à Scribis, qui volunt stolati ambulare, & *amant* salutationes in foris, *Mat.23.6, luc.11.43.& 20.45.*

39 Primósq; confessus in conuentibus, & primos accubitus in cœnis:

40 ‖ Qui deuorant domos viduarum, & in speciem vtuntur longis precibus, isti auferent grauius iudicium. *Mat.23.14. luc.20.47.*

41 ¶ ‖ Et quum sedisset Iesus ex aduerso gazophylatij, spectabat quomodo turba mitteret æs in gazophilacium. multi igitur diuites *Luc.21.1.*

mittebant multa:

42 Et quum veniſſet quædam vidua pauper, miſit minuta duo, quod eſt quadrans,

43 Tunc *ille* quum aduocaſſet diſcipulos ſuos, dixit eis, Amen dico vobis, vidua hæc pauper plus miſit quàm omnes qui miſerunt in gazophylacium.

44 Nam omnes ex eo quod ipſis redundat miſerunt: hæc verò è penuria ſua miſit omnia quæ habebat totum, *inquam*, victum ſuum.

CAP. XIII.

1 *De deſtructione vrbis Ieroſ.* 9 *Perſecutiones propter Euangelium.* 10 *Euangelium prædicandum omnibus gentibus.* 26 *De aduentu Chriſti ad iudicium.* 33 *Vigilandum, & orandum.*

Mat.24.1, luc.21.5.

1 ET || quum egrederetur è templo, dixit ei quidam è diſcipulis eius, Magiſter vide quales lapides, & qualia *iſta ſunt*, ædificia.

Luc.19.44.

2 Tunc Ieſus reſpondens dixit ei, Vides iſta magna ædificia? || non relinquetur lapis ſuper lapidem qui non deſtruatur.

3 Et quum ſederet in monte Olearum ex aduerſo templi, interrogarunt eum priuatim Petrus & Iacobus & Iohannes & Andreas,

4 Dic nobis quando hæc erunt, & quod ſignum *erit* quando futurum eſt vt omnia hæc conſummentur.

5 Ieſus autem eis reſpondens cœpit dicere, || Videte nequis vos ſeducat.

Epheſ.5.6, 2.theſ.2 3.

6 Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego ſum *Chriſtus*: multóſque ſeducent.

7 Quum autem audieritis bella, & rumores bello-

bellorum, ne turbamini: oportet enim *ista* fieri, at nondum *erit* finis.

8 Surget enim gens in gentem, & regnum in regnum: eruntque terræ motus singulis locis, & erunt fames ac turbæ.

9 Principia dolorum ista. sed cauete vos vobisipsis: tradent enim vos in consessus & synagogas: cædemini, & coram præsidibus ac regibus sistemini mea causa, *vt hoc sit* testimonio aduersus eos.

10 Et apud omnes gentes oportet primùm prædicari Euangelium.

11 ‖ Quum autem vos traditos duxerint, ne ante soliciti estote quid dicturi sitis, neque meditamini: sed quicquid datum fuerit vobis illo momento, id loquimini. non enim estis vos qui loquimini, sed Spiritus sanctus. *Mat.*10.19, *luc.*12,11.& 21.14.

12 Tradet autem frater fratrem ad mortem, & pater filium: & insurgent liberi aduersus parentes, & eos curabunt morte multandos.

13 Et eritis exosi omnibus propter nomen meum: sed qui perseuerauerit ad finem vsque, is seruabitur.

14 ‖ Quum autem videritis abominationem illam vastatricem, quæ dicta est à ‖ Daniele Propheta, positam vbi non oportet, (qui legit, animaduertat) tunc qui *fuerint* in Iudæa, fugiant in montes: *Mat.*24.16, *luc.*21.20. *Dan.*9.25,

15 Qui verò *fuerit* supra domum, ne descendat in domum, nec ingrediatur vt quicquam sumat è domo sua.

16 Et qui fuerit in agro, ne reuertatur retrò vt sumat pallium suum.

17 Væ autem ventrem ferentibus & lactãtibus per illos dies.

18 Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme.

19 Erunt enim dies illi *talis* oppressio, qualis non fuit à principio rerum conditarum quas condidit Deus, vsque ad hoc tempus nec erit.

20 Et nisi Dominus contraxisset dies illos, omnis caro periret: sed propter electos quos elegit, contraxit dies illos.

*Mat.*24. 25. *luc.*21.8. 21 || Ac tum si quis vobis dixerit, Ecce hîc Christus, vel, Ecce illic: ne credite.

22 Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & edent signa ac miracula ad seducendum, si fieri possit, etiam electos.

23 Vos autem cauete. Ecce, prædixi vobis omnia.

*Ezec.*32.7, *esa.*13.10, *ioel.*2.10.31, & 3.15. 24 || Cæterùm per illos dies, post oppressionem illam, sol obscurabitur, nec dabit luna splendorem suum.

25 Et stellæ cœli excident, & potestates quæ in cœlis *sunt* concutientur.

26 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potentia multa & gloria.

27 *Ipse* verò tunc mittet Angelos suos, & suos electos coget à quatuor ventis, ab extremo terræ vsque ad extremum cœli.

28 A ficu verò discite parabolam, Quum ramus eius iam tener fit & germinat folia, nostis propè esse æstatem:

29 Ita & vos, quum hæc videritis fieri, agnoscite propè esse, & ad fores *regnum* Dei.

30 Amen dico vobis, nequaquam præterierit hæc ætas vsque dum facta sint hæc omnia.

31 Cœlum & terra præteribunt, sermones autem mei nequaquam præteribunt.

32 Sed de die illo ac hora nemo scit, ne Angeli quidem qui in cœlo sunt: nec ipse Filius, sed

us, sed *solus* Pater.

33 ‖ Cauete, vigilate & orate: nescitis enim quando tempus illud sit futurum. *Mat.24.13.*

34 *Nam filius hominis ita est* Vt quispiam qui peregrè agens relicta domo sua, datáque seruis suis potestate, ac suo cuique opere, ianitori mandauit vt vigilaret.

35 Vigilate igitur, (nescitis enim quando dominus domus veniet, vespere, an media nocte, an in gallicinio, an manè)

36 Ne quum repentè venerit, inueniat vos dormientes.

37 Quæ autem dico vobis, omnibus dico, Vigilate.

CAP. XIIII.

1 *Consilium Sacerdotum contra Christum.* 3 *Mulier vngens caput Christi vnguento.* 12 *Paschæ præparatio.* 22 *Institutio Cœnæ.* 41 *Christi captiuitas.* 43 *Iudas osculo prodit Christum.* 53 *Christus coram Caiapha.* 66 *Petri negatio.*

1 ERat ‖ autem pascha & azyma duobus pòst diebus & quærebant principes Sacerdotum & Scribæ quomodo eum dolo prehensum trucidarent. *Mat.26.1, luc.22.1.*

2 Dicebant autem, Non in festo, ne tumultus sit populi.

3 Quum autem *Iesus* esset Bethaniæ, in domo Simonis leprosi, accumbente eo venerat mulier habens alabastrum vnguenti nardi liquidæ multi pretij: & confracto alabastro, effuderat ei in caput.

4 Quidam autem indignabantur apud sese, & dicebant, Quorsum prosusio ista vnguenti facta est?

5 Nam poterat hoc vendi amplius quàm trecẽtis denarijs,& dari pauperibus.Et fremebant in eam.

6 Ieſus autem ait, Omittite eam : quid ei moleſtiam exhibetis? bonum opus operata eſt erga me.

7 Semper enim pauperes habebitis vobiſcum,& quandocunque volueritis, poteſtis eis benefacere: me verò non ſemper habebitis.

8 Hæc quod potuit fecit: occupauit enim vngere meum corpus ad ſepulturam.

9 Amen dico vobis, vbicunque prædicatum fuerit Euangelium hoc in toto mundo, etiam id quod iſta fecerit, dicetur in memoriam ipſius.

Matt.26.14, lu.22.4. 10 ¶‖ Tunc Iudas Iſcariotes, vnus ex duodecim, venit ad principes ſacerdotum vt eum ipſis proderet.

11 Illi verò *eo* audito gauiſi ſunt:& polliciti ſunt ſe pecuniam ei daturos. Quærebat igitur quomodo opportunè eum proderet.

Mat.26.17, luc.22.7. 12 ¶‖ Ac primo die Azimorum, quando paſcha mactabant,dicunt ei diſcipuli ipſius,Vbi vis vt profecti paremus vt edas paſcha?

13 Tunc mittit duos è diſcipulis ſuis,& dicit eis, Abite in vrbem : & occurret vobis quidam portans amphoram aquæ:ſequimini eum.

14 Et quocunque introierit, dicite patrifamiliàs,Magiſter dixit, Vbi eſt diuerſorium vbi paſcha cum diſcipulis meis edam?

15 Tunc ipſe vobis indicabit cœnaculum magnum ſtratum, paratum: illic parate nobis *paſcha*.

16 Abierunt igitur diſcipuli eius, veneruntque in ciuitatem,& inuenerunt *omnia* prout dixerat eis; & parauerunt paſcha.

17 Et

17 Et quum serum *diei* esset, venit cum duodecim.

18 ||Quumque accubuissent, & ederent, ait Iesus, Amen dico vobis, vnus ex vobis prodet me, qui edit mecum. *Mat.26.20, luc.22.14. iob.13.21.*

19 Ipsi verò cœperunt contristari, & ei dicere sigillatim, Num ego? & alius, Num ego?

20 Ipse autem respondens dixit eis, Vnus ex duodecim, qui *manum* intingit mecum in catinum, *me prodet.*

21 Filius quidem hominis abit, prout scriptum est de eo: sed væ homini illi per quem Filius hominis proditur: bonum erat homini illi si natus non fuisset.

22 ||Et edentibus ipsis, quum accepisset Iesus panem, & benedixisset, fregit: deditque eis, & ait, Accipite, edite: hoc est corpus meum. *Mat.26.26, 1.cor.11.24.*

23 Et accepto poculo, quum gratias egisset, dedit eis: & biberunt ex eo omnes,

24 Et dixit eis. Hoc est sanguis meus Noui illius testamenti, qui pro multis effunditur.

25 Amen dico vobis, non bibam amplius ex fructu vitis vsque ad diem illum quum ipsum bibam nouum in regno Dei.

26 Et quum hymnum cecinissent, exierunt in montem Olearum.

27 ||Tunc dicit ei Iesus, Omnes offendemini in me nocte ista. Nam scriptum est, || Percutiam pastorem, & dispergentur oues. *Iohan.16.32. Zach.13.7.*

28 ||Sed postquam surrexero, præibo vobis in Galilæam. *Infrà.16.7.*

29 Petrus autem dixit ei, Etiamsi omnes offendantur, at non ego.

30 Tunc dicit ei Iesus. Amen dico tibi hodie nocte ista priusquam bis gallus vocem mittat, ter abnegabis me.

31 At ille multo magis dicebat, Si me oportuerit commori tibi, haudquaquam te abnegabo. Itidem autem etiam omnes dicebant.

Mat 26. 30, luc. 22. 19. 32 || Veniunt igitur in locum cuius nomen *est* Gethsemane. Tunc dicit discipulis suis, sedete hîc vsquedum precatus fuero.

33 Et assumit Petrum & Iacobum & Iohannem secum: cœpítque expauescere & grauissimè angi.

34 Et dixit eis, Vndiquaq; tristis est anima mea vsque ad mortem: manete hic & vigilate.

35 Progressúsque paululum, procidit in terram: & orauit vt, si possibile esset, abiret ab ipso hora illa.

36 Dixítque, Abba Pater, omnia possibilia sunt tibi: transfer à me istud poculum, verùm non quid ego velim, sed quid tu.

37 Tunc venit & inuenit eos dormientes: dicítque Petro, Simon dormis? non potuisti vnam horam vigilare?

38 Vigilate & precamini, ne introeatis in tentationem. spiritus quidem promptus *est*, sed caro infirma.

39 Et quum rursus abijsset, precatus est, & eundem sermonem dixit.

40 Et reuersus inuenit eos rursum dormientes, (erant enim oculi eorum grauati) neque sciebant quid ei responderent.

41 Et venit tertiò: dicítque eis, Dormite quod supereſt, & requiescite: sufficit, venit hora: Ecce, traditur Filius hominis in manus peccatorum.

Mat. 26. 47, luc. 22. 47, iohan. 18. 3. 42 Surgite eamus, ecce qui prodit me, appropinquauit.

43 ¶ || Et statim, adhuc eo loquente, adest Iudas qui erat vnus è duodecim: & cum eo turba mul-

ba multa cum gladijs & fuſtibus, à principibus ſacerdotum & Scribis & ſenioribus.

44 Dederat autem eis iſte qui eum prodebat, commune ſignum, dicens, Quemcunque oſculatus fuero, is eſt: comprehendite eum & abducite tutò.

45 Quum igitur veniſſet, ſtatim accedit ad eum, dicítque ei, Rabbi, Rabbi, ac deoſculatus eſt eum.

46 Illi verò iniecerunt in eum manus, & ceperunt eum.

47 Quidam autem adſtantium exerto gladio percuſſit ſeruum Pontificis maximi, & abſtulit eius auriculam.

48 Et reſpondens Ieſus dixit eis, Vt aduerſus latronem exiſtis cum gladijs & fuſtibus ad comprehendendum me?

49 Quotidie eram apud vos in templo docens, nec cepiſtis me. Sed *oportet* vt impleantur Scripturæ.

50 Tunc relicto eo omnes fugerunt.

51 ¶ Quidam autem iuuenis ſequebatur eum, amictus ſindone ſuper nudum *corpus*: & prehenderunt eum iuuenes.

52 Ipſe verò derelicta ſindone, nudus effugit ab illis.

53 || Tunc abduxerunt Ieſum ad Pontificem maximum: & conuenerunt cum eo omnes principes ſacerdotum, & ſeniores, & Scribæ. *Mat.26.57. luc.22.54. iohan.18.24.*

54 Petrus autem procul ſequutus eſt eum intrò vſque in aulam Pontificis maximi: & erat conſidens cum miniſtris, & calefaciens *ſeſe* ad ignem.

55 || Principes autem ſacerdotum & totus conſeſſus quærebant teſtimonium aduerſus Ieſum, vt eum morte mulctarẽt: nec inueniebant. *Mat.26.59.*

56 Nam multi falsum testimonium dicebant aduersus eum: sed non erant patia ipsorum testimonia.

57 Tunc quidam surrexerunt, & falsa testati sunt aduersus eum, dicentes,

Ioa.2.19. 58 Nos audiuimus eum dicentem, || Ego destruam templum hoc quod est manibus factum, & triduo aliud absque manibus factum ædificabo.

59 Sed ne sic quidem par erat testimonium eorum.

60 Tum Pontifex maximus quum assurrexisset in medium, interrogauit Iesum, dicens, Non respondes quicquam? quid *illud est quod* isti aduersum te testificantur?

61 Ipse verò silebat, & nihil respondit, Rursum pontifex maximus eum interrogauit, & dixit ei. Tú*ne* es ille Christus Filius *Dei* benedicti?

62 Iesus autem dixit, Ego sum, || & videbi-
Mat.14. 30. tis Filium hominis sedentem ad dextram potentiæ *Dei*, & venientem cum nubibus cœli.

63 Pontifex maximus verò diruptis vestibus suis dixit, Quid adhuc nobis opus est testibus?

64 Audistis blasphemiam: quid vobis videtur? Illi verò omnes contra eum iudicarunt, ipsum teneri mortis pœna.

65 Et cœperunt quidem conspuere in eum: & obtegere faciem eius, & colaphos ei infligere, & dicere ei, Vaticinare. ministri verò bacillorum ictibus eum cædebant.

Matt.26.69. luc.22.55. Ioha.18. 66 ¶ || Quum verò Petrus esset in aula inferius, venit quædam ex ancillis Pontificis maximi:

67 Et viso Petro qui *se* calefaciebat, intuita

in

in eum, dixit, & tu cum Nazareno Iesu eras.

68 Ipse verò negauit dicens, Non noui, neque scio quid tu dicas. Et exiuit extrà in vestibulum: & gallus vocem misit.

69 || Tunc ancilla quum rursus vidisset eum, cœpit dicere ijs qui adstabant, hic est *vnus* ex ipsis. *Mat.* 27. 71, *luc.* 22. 56, *iohan.* 18. 25.

70 Ipse verò rursum negauit. Et rursus paulo pòst qui adstabant dixerunt Petro, Verè ex ipsis es: etenim Galilæus es, & loquutio tua similis est.

71 Ipse autem cœpit execrari & iurare, *dicens*, Non noui hominem istum quem dicitis.

72 || Tunc secundo gallus vocem misit, & recordatus est Petrus verborum quæ dixerat ei Iesus, Priusquam gallus vocem bis miserit, ter me abnegabis. Et quum se propipuisset, fleuit. *Mat.* 27. 57, *iohan.* 13. 38.

CAP. XV.

1 *De his quæ Christus sub Pilato præside passus est.* 11 *Barabbas Christo præfertur.* 15 *Christus tradutur à Pilato vt crucifigatur.* 17 *Spinis coronatur.* 19 *Conspuitur & irridetur.* 21 *Simon Cyrenæus portat crucem Christi.* 27 *Christus crucifigitur inter duos latrones.* 29 *Conuitijs afficitur.* 37 *Expirat.* 43 *Ioseph sepelit Christum.*

1 STatim || autem diluculo, consilio inito, summi Sacerdotes cum senioribus & Scribis ac toto consessu, vinctum Iesum abduxerunt, tradiderúntque Pilato. *Mat.* 27. 1, *luc.* 22. 66, *iohan.* 18. 28.

2 Tunc interrogauit eum Pilatus, Tú ne es ille rex Iudæorum? Ipse verò respondens dixit ei, Tu dicis.

3 Et multùm accusabant eum principes

Sacerdotum.

*Mat.*27.12, *luc.*23.3, *ioh.*18.33.

4 || Pilatus autem rursus interrogauit eum, dicens, Non respondes quicquam? ecce, quàm multa aduersus te testificantur,

5 Iesus autem nihil amplius respondit, adeò vt miraretur Pilatus.

6 In festo autem dimittebat eis vnum ex vinctis quemcunque postulassent.

7 Erat verò quidam qui dicebatur Barabbas, vinctus cum seditionis socijs, qui cædem per seditionem fecerant.

8 Et vociferans turba cœpit petere *vt faceret* prout semper ipsis fecerat.

9 Pilatus autem respondit eis, dicens, Vultis dimittam vobis regem illum Iudæorum?

10 (Nouerat enim eum per inuidiam traditum fuisse à Principibus sacerdotum)

11 Principes verò sacerdotum concitarunt turbam vt potius Barabbam ipsis dimitteret.

12 Tunc Pilatus respondens, rursum dixit eis, Quid ergo vultis faciam isto quem dicitis regem Iudæorum?

13 Ipsi verò rursum clamauerunt, Crucifige eum.

14 Pilatus autem dicebat eis, Nam quid mali fecit? Illi autem amplius clamauerunt, Crucifige eum.

15 Pilatus autem volens turbæ satisfacere, dimisit eis Barabban, & Iesum flagellatum tradidit vt crucifigeretur.

16 ¶ Milites verò abduxerunt eum intra aulam, id est prætorium, & conuocarunt totam cohortem.

17 Et induerunt eum purpura, & circumposuerunt ei contextam coronam spineam.

18 Et cœperunt eum salutare, *dicentes*, Aue

Rex

rex Iudæorum.

19 Et verberabant eius caput calamo, & inſpuebant in eum, ac ſummiſſis genibus adorabant eum.

20 Quum autem illuſiſſent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt eum veſtimentis ipſius: eduxerúntque vt crucifigerent eum.

21 ¶ || Prætereà angariarunt prætereuntem quendam Simonem Cyrenæum (venientem rure, patrem Alexãdri & Rufi) vt portaret crucem eius. *Mat. 27.32, luc. 23.26.*

22 ||Duxerũtque eum in locum Golgotha, quod eſt ſi interpreteris, Caluariæ locus. *Mat.27.33,*

23 Et dederunt ei bibendum myrrhatum vinum: ipſe verò non ſumpſit. *luc.23.33, iohan.19.23.*

24 ||Quumque crucifixiſſent eum, partiti ſunt veſtimenta eius, iacta ſorte ſuper ea, quis quid tolleret. *Mat.27.35, luc.23.33, iohan.19.23.*

25 Erat autem hora tertia quando crucifixerunt eum.

26 Erátque inſcriptio criminis ipſius inſcripta *his verbis*, REX ILLE IVDAEORVM.

27 Crucifixerunt etiam cum eo duos latrones: vnum ad dexteram, & alterum ad eius ſiniſtram.

28 Et impleta eſt Scriptura quæ dicit, || Et cum ſceleratis numeratus eſt. *Eſa.53.12.*

29 Et qui præteribant, conuitiabantur ei mouentes capita ſua, ac dicentes, Vah, || *Tu* qui deſtruis templum, & triduò ædificas, *Iohan.2.9.*

30 Serua teipſum, & deſcende è cruce.

31 Similiter autem & principes ſacerdotum illudentes dicebant alij ad alios cum Scribis, Alios ſeruauit, ſeipſum ſeruare non poteſt.

32 Chriſtus ille Rex Iſrael deſcendat nunc

è cruce, vt videamus & credamus, Et qui crucifixi erant cum eo, probris afficiebant eum.

33 Quum verò aduenisset hora sexta, tenebræ factæ sunt super totam regionẽ vsq; ad horam nonam.

34 Et hora nona clamauit Iesus voce magna, dicens, || Eloi, eloi, lamma sabachthani? quod est, si quis interpretetur, Deus meus, Deus meus, cur me deseruisti.

Psal.22.1, mat.27.46.

35 Et quidam adstantium quum audissent, dicebant, ecce, Eliam vocat.

36 Cucurrit autem quidam, || & impleta spongia aceto, & circumpositа calamo, dedit ei potum, dicens, Sinite: videamus an veniat Elias ad detrahendum eum.

Psal.69.22.

37 Iesus autem emissa voce magna, expirauit.

38 Et aulæum templi fissum est in duas partes, à summo vsque ad imum.

39 Quum vidisset autem Centurio qui adstabat ipsi ex aduerso, eum ita emisso clamore expirasse, dixit, Verè, homo iste Filius erat Dei.

40 Erant autem etiam mulieres procul spectantes: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi parui & Iose mater, & Salome:

Luc.8.2.

41 Quę, etiam quum esset in Galilæa, || sequutæ fuerant eum, & ministraũerunt ei: aliæque multæ quæ simul cum eo ascenderant Hierosolyma.

42 || Quum autem serum *dies* iam esset, (quoniam erat parasceue, hoc est, ante sabbathum,)

Mat.27.57, luc.23.50, iohan.19.38.

43 Veniens Ioseph *ortus* ex Arimithæa, honestus senator, qui & ipse exspectabat regnum Dei, fidenti animo introijt ad Pilatum,

&

& petijt corpus Ieſu.

44 Pilatus autem miratus eſt ſi iam mortuus eſſet: & aduocato centurione, interrogauit eum an iamdudum mortuus fuiſſet,

45 Et re cognita ex centurione, donauit corpus ipſi Ioſeph.

46 Is autem emit ſindonem, & detractum eum inuoluit ſindone: depoſuitque in monumento quod erat exciſum è petra: & aduoluit ſaxum ad oſtium monumenti.

47 Maria Magdalene verò & Maria Ioſe *mater*, ſpectabant vbi poneretur.

CAP. XVI.

1 De Chriſti reſurrectione. 9 Chriſtus apparet Mariæ Magdalene, & aliis. 15 Mittit Apoſtolos ad prædicandum. 19 Aſcenſio Chriſti.

1 ET || quum exactum eſſet Sabbathum Maria Magdalene & Maria Iacobi *mater*, & Salome emerunt aromata, vt venientes vngerent eum. *Luc.24.1, iohan.20.1.*

2 Itaque valdè manè, primo die hebdomadis veniunt ad monumentum exorto ſole.

3 Dicebantque inter ſeſe, Quis deuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti?

4 Et intuitæ, conſpiciunt lapidem eſſe deuolutum: nam erat magnus valde.

5 || Ingreſſæ igitur in monumentum, viderunt iuuenem ſedentem ad dextram, amictum ſtola candida, & expauerunt. *Mat.28.1, iohan.20.12.*

6 Ipſe verò dixit eis, Ne expaueſcite: Ieſum illum quæritis Nazarænũ qui fuit crucifixus, reſurrexit, nõ eſt hic, ecce locus vbi poſuerãt eũ.

7 Sed abite, dicite diſcipulis eius & Petro, *ipſum* præire vobis in Galilæam: illic eum videbitis, || Prout dixit vobis. *Sup.14.28, mat.26.32.*

8 Tunc abeuntes citò, fugerunt à monumento: tenebat enim eas tremor & ſtupor. neque cuiquam dicebant: timebant enim.

*Ioa.*20.26. *Luc.*8.2. 9 Quum autem reſurrexit Ieſus, manè, primo die hebdomadis || apparuit primum Mariæ Magdalenæ, || ex qua ciecerat ſeptē dæmonia.

10 Illa profecta annuntiauit ijs qui cum ipſo fuerant, lugentibus ac flentibus.

11 Illi verò quum audiſſent eum viuere, & conſpectum fuiſſe ab ea, non crediderunt.

*Luc.*14.13. 12 ¶Poſtea autem || duobus ex ipſis ambulantibus apparuit alia forma, quum rus proficiſcerentur.

13 Et illi abierunt, & annuntiauerunt reliquis: *qui* ne illis quidem crediderunt.

*Luc.*24.36, *ioan.*20.19. 14 || Poſtremò, vnà ſedentibus ipſis vndecim exhibuit ſeſe, & exprobrauit incredulitatem eorum, & cordis duritiem: quòd ijs qui ipſum conſpexerant excitatum, non credidiſſent.

*Mat.*28.19. 15 Et dixit eis, || Profecti in mundum vniuerſum, prædicate Euangelium omni creaturæ.

16 Qui crediderit & Baptizatus fuerit ſeruabitur: || qui verò non crediderit, condemnabitur.

17 Signa autem eos qui crediderint, hæc ſubſequentur, || Per nomen meum dæmonia ejicient || linguis loquentur nouis:

*Act.*16.18. *Act.*2.4, & 10.46. *Act.*28.5. *Act.*28.8. *Luc.*24.58. 18 ||Serpentes tollent & ſiquid lethale biberint, nequaquam nocebit eis: || ægrotis manus imponent, & bene habebunt.

19 ¶|| Dominus igitur poſtquam loquutus fuiſſet eis: ſurſum receptus eſt in cœlum, & ſedit ad dextram Dei.

*Heb.*2.4. 20 Illi verò egreſſi prædicarunt vbique, || Domino vna operante, & ſermonem confirmante per ſigna ſubſequentia.

EVAN-

EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

CAP. I.

1 *Præfatur Lucas.* 5 *Zacharias, & Elizabet.* 15 *Iohannes qualis futurus.* 20 *Zacharias incredulus, mutus efficitur.* 26 *Angelus salutat Mariam, & annuntiat Christi natiuitatem.* 39 *Maria visitat Elizabet.* 46 *Canticũ Mariæ.* 68 *Canticum Zachariæ nuncians Christũ promissum venisse.* 76 *Iohannis officium.*

1 QVONIAM multi aggressi sunt componere narrationem earum rerum quarum plena fides nobis facta est,

2 Prout tradiderunt nobis qui à principio spectatores ipsi & ministri fuerunt sermonis:

3 Visum est etiam mihi omnia altè *repetita*, penitus consequuto ordine, *de eis* ad te scribere, præstantissime Theophile:

4 Vt agnoscas earum rerum veritatem quas auditione accepisti.

5 FVit diebus Herodis illius regis Iudææ, Sacerdos quidam nomine Zacharias, ex vice Abia: vxor verò ipsius *erat* ex filiabus Aaron, & nomen eius Elizabet. 1. *Par.* 24. 2.

6 Erant autem iusti ambo in conspectu Dei, incedentes in omnibus mandatis & constitutionibus Domini inculpate.

7 Nec erat ipsis proles, eò quòd esset Elizabet sterilis & ambo prouecti iam essent ætate.

8 Factum est autem quum is sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum,

9 Secundum ritum functionis sacerdotalis, sortitus est *munus* suffimenti faciendi, postquã ingressus esset in templum Domini.

Exo.30.7, leuit.16.17. 10 ‖ Et tota multitudo populi foris precabatur tempore suffitus.

11 Visus autem est ei Angelus Domini, stans ad dextram altaris suffitus.

12 Et zacharias *eo* viso turbatus est, & pauor incidit in eum.

13 Dixit autem ei Angelus, Ne time Zacharia nã exaudita est depræcatio tua: vxórq; tua Elisabet gignet tibi filium, & vocabis nomen eius Iohannem.

14 Et erit tibi gaudio & exultationi, multíque super eius natiuitate gaudebunt.

15 Erit enim magnus in conspectu Domini, & vinum siceramque non bibet: & Spiritu sancto implebitur etiam ab vtero matris suæ,

Malac.4.5, matt.1.14. 16 ‖ Multósque filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum.

17 Nam ipse præcedet in conspectu eius cum spiritu & virtute Eliæ, vt conuertat corda patrum in filios, & rebelles ad prudentiam iustorum: vt paret Domino populum instructum.

18 Tunc dixit Zacharias Angelo, Quo *argumento* istud noscam? ego enim sum senex, & vxor mea prouecta est ætate.

19 Et respondẽs Angelus dixit ei. Ego sum Gabriel qui adsto in conspectu Dei: missúsque sum

ſum vt te alloquar,& hæc tibi læta nuntiem:

20 Et ecce,ſilebis ,nec loqui poteris *ad eum* vſque diem quo hæc fiant:eo quòd non credidiſti ſermonibus meis, qui implebuntur tempore ſuo.

21 Erat autem populus expectans Zachariam:& mirabantur quod is tardaret in templo.

22 *Ille* verò egreſſus non poterat eis loqui: & cognouerunt eum viſionem vidiſſe in tẽplo. Nam ipſe innuebat eis:permanſitque mutus.

23 Et factum eſt vt impleti ſunt dies miniſterij ipſius, abijt domum ſuam.

24 Poſt illos autem dies concepit Eliſabet vxor eius: & occultauit ſe menſibus quinque, dicens,

25 Nempe ita mihi fecit Dominus diebus quibus *me* intuitus eſt, *vt* auferret probrum illud meum inter homines.

26 ¶ Menſe autem ſexto miſſus eſt Angelus Gabriel à Deo in vrbem Galilææ cui nomen Nazareth,

27 ‖ Ad virginem deſponſam viro cui nomen erat Ioſeph,ex domo Dauid:nomen autem virginis *erat* Maria. *Mat.*1.18.

28 Ingreſſus igitur Angelus ad eam. dixit, Aue gratis dilecta: Dominus tecum *eſt*, benedicta tu inter mulieres.

29 Illa verò quum *eum* vidiſſet, perturbata eſt ſuper eius ſermone : & cogitabat qualis eſſet ſalutatio iſta.

30 Tunc dixit ei Angelus, Ne time Maria: es enim in gratia apud Deum.

31 ‖ Et ecce concipies in vtero, & paries filium:‖& vocabis nomen eius Ieſum. *Eſa* 7.14. *Infra.*2.21, *mat.*1.21.

32 Hic erit magnus, & Filius altiſſimi vocabitur : dabitque ei Dominus Deus ſedem

Dauid patris ipsius:

Dan.7.14.27 micheæ.4.7. 33 ||Regnabítque super domum Iacob in æternum,& regni eius non erit finis.

34 Dixit autem Maria ad Angelum, Quomodo erit istud,quandoquidem virum non sum cognitura?

35 Et respondens Angelus dixit ei, Spiritus sanctus superueniet in te,& virtus Altissimi inumbrabit te: propterea *id* etiam quod nascetur ex te sanctum,Vocabitur filius Dei.

36 Et ecce,Elisabet cognata tua, & ipsa cõcepit filium in senectute sua: & hic mensis est sextus ipsi quæ vocabatur sterilis:

37 Quia apud Deum non erit impossibile vllum verbum.

38 Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini fiat mihi secundum verbum tuum.Et abijt ab ea Angelus.

39 ¶ Quum autem surrexisset Maria per eos dies profecta est in montanam *regionem* cum festinatione, in vrbem Iuda:

40 Et ingressa est domum Zachariæ, & salutauit Elisabet.

41 Et factum est vt audiuit Elisabet salutationem Mariæ, salijt fœtus in vtero eius: & repleta est Spiritu sancto Elisabet.

42 Exclamauitq; voce magna, & dixit, Benedicta tu inter mulieres, quia Benedictus fructus vteri tui.

43 Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?

44 Ecce enim, vt peruenit vox salutationis tuæ ad aures meas, salijt fœtus exultans in vtero meo.

45 Et beata quæ credidit: nam perficientur ea quæ dicta sunt ei à Domino.

46 Tunc

46 Tunc ait Maria, Magnificat anima mea Dominum,

47 Et exultat spiritus meus super Deo seruatore meo.

48 Quia respexit humilem ancillam suam, ecce enim, ex hoc *tempore* beatam me prædicabunt omnes ætates:

49 Quia magnificè mecum egit potens ille, cuius sanctum *est* nomen.

50 Et cuius misericordia in omnes ætates *parata est* timentibus ipsum.

51 ‖ Forte facinus fecit brachio suo: ‖ dissipauit superbos cogitatione cordis ipsorum. *Esa.51.9. Psal.33.10,*

52 Detraxit potentes è thronis, & extulit humiles. *esa.29.15. 1.Reg.2.6,*

53 ‖Famelicos impleuit bonis, & diuites ablegauit inanes. *psal.34.11. Esa.30.18,*

54 ‖Suscepit Israel puerum suum, vt memor esset misericordiæ. *& 41.8, & 54.5,*

55 (‖ Prout loquutus est patribus nostris, *nimirum* Abrahamo, & semini eius) in æternũ. *iere.31.3.20. Gen.17.19,*

56 Mansit autem Maria cum illa quasi mẽses tres: & *postea* reuertit domum suam. *& 22.15, psal.132.11.*

57 ¶ Elisabetæ verò impletum est tempus pariendi & peperit filium.

58 Et audierunt accolæ & cognati eius, Dominum magnifica misericordia sua vsum esse erga eam: ‖ & ei gratulabantur. *Suprà.14.*

59 Et factum est, die octauo venerunt vt circumciderent puerulum & vocabant eum ex nomine patris ipsius, Zachariam.

60 Sed respondens mater eius, ait, Nequaquam: sed vocabitur Iohannes.

61 Et dixerunt ad eam, Nemo est in cognatione tua qui vocetur isto nomine.

62 Innuebant autem patri eius quid vellet

cum vocari.

63 Isque postulatis tabellis scripsit, dicens, *Suprà 13.* ‖Iohānes est nomē eius. Et mirati sunt omnes.

64 Apertum est autem os eius illico, & lingua eius: & loquebatur benedicens Deo.

65 Ortus est igitur timor omnibus accolis eorum: & in tota montana regione Iudææ diuulgata sunt omnia verba ista.

66 Et omnes qui audierunt, reposuerunt *ea* in corde suo, dicētes, Quisnā puerulus hic erit? Manus autem Domini erat cum eo.

67 Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto: prophetauitque, dicens,

Infrà.2.30, mat.1.22. 68 ‖ Benedictus Dominus Deus Israel, quòd inuiserit & redemerit populum suum.

Psal.132.17. 69 ‖ Et erexit cornu salutis nobis in domo *Psal.132.18, ierem.23.6, & 30.10.* Dauid pueri sui.

70 ‖ Prout loquutus est per os sanctorum qui à seculo fuerunt, Prophetarum suorum.

71 *Fore vt nos* seruaret ex inimicis nostris, & è manu omnium qui oderunt nos.

72 Vt vteretur misericordia erga patres nostros, ac memor esset Testamenti sui sancti:

Gen.12.16, ierem.31.33, heb.6.13.17. 1.Pet.1.15. 73 Et ‖iurisiurandi quod iurauit Abrahamo patri nostro, *nimirum* se daturum nobis:

74 Vt sine metu, è manu inimicorum nostrorum liberati, seruiremus ipsi,

75 ‖ Cum sanctitate & iustitia in ipsius conspectu, cunctos dies vitæ nostræ.

76 Tu verò puerule, Propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini, vt pares vias eius.

Suprà,17, zach. 3.9, & 4.12, malac.4.2. 77 Et des cognitionem salutis populo eius, per remissionem peccatorum ipsorum:

78 Propter viscera misericordiæ Dei nostri, quibus inuisit nos ‖ germen ex alto:

79 Vt

79 Vt appareat ijs qui in tenebris & vmbra mortis positi sunt ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.

80 Ipse autem puerulus crescebat & corroborabatur Spiritu: fuitq; in desertis ad eum vsque diem quo se ostenderet apud Israelem.

CAP. II.

1 *Censetur tota terra à Cæsare Augusto.* 7 *Nascitur Christus.* 13 *Canticum Angelorum.* 21 *Christus circumciditur.* 22 *Puerpuræ Mariæ purgatio.* 28 *Simeon suscipit Christū.* 29 *Canticum Simeonis.* 36 *Anna prophetissa.* 40 *Puer Christus.* 46 *Iesus cum doctoribus disputat.*

1 FActum est autem diebus illis, prodijt edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur tota terra.

2 (Hæc descriptio prima facta est præside Syriæ Cyrenio)

3 Ibant igitur omnes vt describerentur in suam quisque vrbem.

4 Ascendit autem etiam Ioseph à Galilea, ex vrbe Nazareth, in Iudæam, || in vrbem Dauid quæ vocatur Bethleem (propterea quod esset ex Domo & familia Dauid) *Iohan. 7. 42.*

5 Vt describeretur cum Maria desponsata sibi vxore, quæ erat prægnans.

6 Factum est autem quum essent illic, compleri sunt dies quibus ipsa pareret.

7 Peperit igitur filium suum primogenitū, & fasciis eum inuoluit, reclinauit q; eum in præsepi: eo quòd non erat eis locus in diuersorio.

8 ¶ Erant autem pastores in eadem regione excubantes, & agentes vigilias noctis super gregem suum.

9 Et ecce Angelus Domini superuenit ipsis, & gloria Domini circumfulsit eos: & timuerunt timore magno.

10 Tunc dicit eis Angelus, Ne timete: ecce enim euangelizo vobis gaudium magnũ, quod erit toti populo:

11 *Nempe* natum esse vobis hodie Seruatorem (qui est Christus Dominus) in vrbe Dauid.

12 Hoc autem vobis signum *erit*, Inuenietis infantem fascijs inuolutum, iacentẽ in præsepi.

13 Et repentè adfuit cum Angelo multitudo exercituum cœlestium, laudantium Dominum & dicentium.

14 Gloria in *cælis* altissimis Deo, & in terra pax, in homines beneuolentia.

15 Et factum est, vt discesserunt ab eis Angeli in cœlum, tum pastores illi dixerunt alij ad alios, Eamus sanè Bethlehem vsque, & videamus factum istud quod Dominus notum fecit nobis.

16 Venerunt igitur festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem iacentem in præsepi.

17 Quum vidissent autem, diuulgauerunt id quod dictum fuerat ipsis de puerulo illo.

18 Et omnes qui audierunt, mirati sunt ea quæ ipsis dicta fuerant à pastoribus.

19 Maria verò ista omnia conseruabat, cõferens *ea* in corde suo.

20 Reuersi sunt autem pastores, glorificantes & laudantes Deum super omnibus, quæ audierant & viderant, prout ipsis dictum fuerat.

Genes. 17. 18, *leuit.* 12. 3. *Supra*, 1. 31, *matt.* 1. 21, *iohan.* 7. 12.

21 ‖Et quum aduenissent dies octauus vt circumciderent puerulum, ‖tunc vocatum est nomen eius Iesus, quod vocatum fuerat ab Angelo pri-

lo priusquam ipse in vtero conciperetur.

22 Et quum impleti fuissent dies purgationis Mariæ || secundum legem Mosis, adduxerunt eũ Hierosolymam, vt sisterẽt eũ Domino. *Leuit.12.6.*

23 (Prout scriptum est in Lege Domini,) ||Omnis masculus primogenitus, sanctus Domino erit. *Exo.13.21, num.8.6.*

24 Et vt darent oblationem, || secundum *id* quod dictum est in Lege Domini, par turturũ, aut duos pullos columbarum. *Leuit.12.6.*

25 ¶ Et ecce, quidam erat in Hierusalem, cui nomen Simeon: *erátque* homo iste iustus ac religiosus, expectans consolationem Israel: & Spiritus sanctus erat super eum.

26 Fuerátque ipsi diuinitus nuntiatum à Spiritu sancto, *ipsum* non visurum mortem priusquam vidisset Christum illum Domini.

27 Is igitur venit impulsore Spiritu in templum, & quum introducerent puerulum Iesum parentes, vt eius causa facerent quod ex Lege consueuerant.

28 Tunc ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deo, ac dixit,

29 Nunc dimittis seruum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace.

30 Quia viderunt oculi mei salutem tuam,

31 Quam parasti in oculis omnium populorum:

32 Lumen patefaciendum Gentibus, & gloriam populi tui Israel.

33 Pater autem & mater eius mirabantur super eis quæ dicebantur de eo.

34 Et benedixit eis Simeon, dixítque Mariæ matri eis, || Ecce positus est iste in casum & resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicatur: *Esa.8.14, rom.3.31, 1.pet.2.8.*

35 (Quin & tuam ipsius animam traijciet gladius) vt detegantur ex multis cordibus cogitationes.

36 ¶Erat etiam *quædam* Anna prophetissa, filia Phanuel, ex tribu Aser: hæc processerat in multam ætatem, postquam vixisset cum viro annis septem à virginitate sua.

37 Et *quum esset* vidua quasi annorum octoginta quatuor, non abscedebat à templo, ieiunijs ac deprecationibus seruiens *Deo* noctẽ ac diem.

38 Hæc igitur eo ipso momento quum superueniisset, vicissim confitebatur Domino, & loquebatur de eo omnibus qui expectabant redemptionem in Hierusalem.

39 At *illi* vt perfecerunt omnia secundum Legem Domini, reuersi sunt in Galilæam in vrbem suam Nazareth.

40 Puerulus autem crescebat, & corroborabatur Spiritu, implebaturq; sapientia, & Dei gratia ipsi inerat.

41 ¶Ibant verò parentes eius quotannis
Deut. 26.1. Hierosolymam || in festo Paschæ.

42 Quum igitur factus esset annorum duodecim, ascenderunt ipsi Hierosolymam secundum ritum festi.

43 Peractisque *eius* diebus, quum reuerterentur illi, remansit puer Iesus in Hierusalem: quod nescierunt Ioseph nec mater eius.

44 Existimantes autem eum esse in comitatu, ierunt viam *vnius* diei: & requirebant eum inter cognatos & inter notos.

45 Et quum eum non inuenissent, reuersi sunt in Hierusalem, quærentes eum.

46 Iit factum est triduò pòst inuenerunt eum in templo, sedentem in medio magistrorum, & audientem eos, & eos interrogantem.

47 Ob-

47 Obstupescebant autem omnes qui eum audiebant, super intelligentia & responsis eius.

48 Et eo viso fuerunt attoniti: & dixit ei mater eius, Fili, cur ita feciſti nobis? ecce, pater tuus & ego cruciati quærebamus te.

49 Tunc dixit ad eos, Quid est quòd quærebatis me? *an* nesciebatis quòd in ijs quæ Patris mei sunt, oportet me esse?

50 At ipsi non intellexerunt verba quę ipsis loquutus erat.

51 Descendit autem cum eis, venitque Nazareth: & erat eis subiectus. Et mater eius conseruabat omnia hæc in corde suo.

52 Iesus autem proficiebat sapientia & statura ac gratia apud Deum & homines.

CAP. III.

4 *Iohannes hortatur ad resipiscentiam.* 15 *Testimonium ipsius de Christo.* 20 *Herodes illum incarcerem includit.* 21 *Christus baptizatur.* 23 *Catalogus maiorum Christi.*

1 ANno verò decimoquinto imperij Tiberij Cæsaris, Pontio Pilato præside Iudææ, & tetrarcha Galilææ Herode, Philippo autem ipsius fratre tetrarcha Iturææ & Thraconitidis regionis, & Lysania Abilenes tetrarcha.

2 ||Sub Pōtificibus maximis Anna & Caiapha, factum est verbum Domini ad Iohannem Zachariæ filium, in deserto. *Act.4.6.*

3 || Venit igitur in omnem regionem circumiacentem Iordani, prædicans Baptismum resipiscentiæ in remissionem peccatorum: *Mat.3.2, marc.1.4.*

4 Vt scriptum est in libro sermonum Esaiæ Prophetæ, dicentis, || Vox clamantis in deser- *Esa.40.3, iohan.1.23.*

to, parate viam Domini, complanate semitas eius.

5 Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis deprimetur: & quæ curua sunt, fient *via* recta, & asperæ viæ *fient* planæ.

6 Videbítque omnis caro salutem Dei.

Mat. 3.7. 7 Dicebat igitur turbæ venienti vt baptizaretur ab ipso, ||Progenies viperarum, quis prænonstrauit vobis vt futuram iram effugeretis?

8 Ferte igitur fructus dignos ijs qui resipuerint, & ne cœperitis dicere apud vosipsos, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis posse Deum etiam ex lapidibus istis excitare liberos Abrahamo.

9 Iam verò securis etiam ad radicem arborum posita est: omnis igitur arbor non edens fructum bonum, exciditur, & in ignē abijcitur.

10 Tunc interrogauit eum turba, dicens, Quid igitur faciemus?

Lac. 3.11. *1.ioh.* 3.17. 11 Respondens autem dixit eis, || Qui habet duas tunicas, impertiat non habenti: & qui habet escas, similiter faciat.

12 Venerunt autem & publicani vt baptizarētur: & dixerūt ei, Magister, quid faciemus?

13 Ipse verò dixit eis, Nihil amplius quàm quod constitutum est vobis, exigite.

14 Interrogauerunt autem eum etiam milites, dicentes, Et nos quid faciemus? Et dixit eis, Neminē concutite, neque calumniamini: & contenti estote stipendijs vestris.

Mat. 3.11. *marc.* 1.8. *Iohan.* 1.26. *act.* 1.5. & 8. 4. & 11. 16. & 19.4. 15 Expectante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Iohanne, núnam ipse esset Christus ille,

16 Respondit Iohannes, dicens omnibus, || Ego quidem baptizo vos aqua: sed venit qui validior me est, cuius non sum dignus qui solu-

uam

uam ſolearum corrigiam: ipſe vos baptizabit Spiritu Sancto & igni.

17 Cuius ventilabrum in manu ipſius, & perpurgabit aream ſuam: cogétq; triticum in horreum ſuum, paleam autem exuret igni inextinguibili.

18 Multa igitur etiam alia exhortans euangelizabat populo.

19 ¶|| Herodes autem Tetrarcha, quum argueretur ab eo de Herodiade vxore Philippi fratris eius, déque omnibus ſceleribus quæ ipſe fecerat: *Mat.14.3, mar.6.17.*

20 Adiecit & hoc ſupra omnia, quòd incluſit Iohannem in carcere.

21 ¶|| Factum eſt autem quum baptizaretur omnis populus, & Ieſus baptizatus eſſet, & precaretur, vt apertum ſit cœlum: *Mat.3 13, mar.1.9. ioan.1.32.*

22 Ac deſcenderet Spiritus ſanctus corporea ſpecie tanquam columba ſupra eum: & vox de cœlo exiterit, dicens, Tu es Filius ille meus dilectus, in te acquieſco.

23 ¶ Ipſe autem Ieſus incipiebat eſſe quaſi annorum triginta, filius (vt exiſtimabatur) Ioſeph, qui fuit *filius* Heli,

24 Qui fuit Matthat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianna, qui fuit Ioſeph,

25 Qui fuit Mattathię, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Eſli, qui fuit Naggæ,

26 Qui fuit Maath, qui fuit Mattathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioſeph, qui fuit Iuda.

27 Qui fuit Iohanna, qui fuit Rheſa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,

28 Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Coſam, qui fuit Elmodam, qui fuit Er,

29 Qui fuit Ioſe, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Matthat, qui fuit Leui,

30 Qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionam, qui fuit Eliacim.

31 Qui fuit Melea, qui fuit Mainam, qui fuit Mattatha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid.

32 Qui fuit Ieſſe, qui fuit Obed, qui fuit Boos, qui fuit Salmon, qui fuit Naaſſon,

33 Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Eſrom, qui fuit Phares, qui fuit Iuda,

34 Qui fuit Iacob, qui fuit Iſaac, qui fuit Abraham, qui fuit Thara, qui fuit Nachor,

35 Qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Sale,

36 Qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech,

37 Qui fuit Mathuſala, qui fuit Henoch, qui fuit Iared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cainan,

38 Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

CAP. IIII.

1 *De tentatione & ieiunio Chriſti.* 16 *Docet in Nazareth magna omnium admiratione.* 24 *Propheta in patria docens contemnitur.* 33 *Dæmoniacus ſanatur.* 38 *Socrus Petri ſanatur.* 40 *Sanantur & infirmi.* 41 *Et dæmones confitentur Chriſtum.*

1 IEſus autem plenus Spiritu ſancto reuertit
Mat.4.1, mar.1.12. à Iordane, & ‖ actus eſt ab *eodem* Spiritu in deſertum:

2 Dies quadraginta tentante *eum* diabolo. Neque comedit quicquam per illos dies: ſed ijs exactis, poſtea eſurijt.

3 Tunc dixit ei diabolus, Si filius es Dei,
Deut.8.3, mat.4.4. dic iſti lapidi vt fiat panis.

4 Et reſpondit ei Ieſus dicēs, Scriptū eſt, ‖nō pane

pane ſolo victurũ hominẽ,ſed omni verbo Dei.

5 Tunc quum ſubduxiſſet eum diabolus in montem ſublimem, oſtendit ei omnia regna terræ puncto temporis.

6 Et ait ei diabolus, Tibi dabo poteſtatem hanc vniuerſam,& gloriam illorũ *regnorum*, nã mihi tradita eſt,& cuicunque voluero, do eam.

7 Itaq; ſi tu adoraueris me, erũt tua omnia.

8 Reſpondens autem Ieſus dixit ei, Abſcede à me Satana: ſcriptum eſt enim, ‖Adorabis Dominum Deum tuum,& ei ſoli ſeruies. *Deut.6.16, & 10.20.*

9 Tum duxit eum in Hieruſalem, & eum ſtatuit ſupra pinnas templi: & dixit ei, Si Filius Dei es, iace teipſum hinc deorſum.

10 Scriptum eſt enim, ‖ Angelis ſuis mandabit de te, vt cuſtodiant te. *Pſal.91.12.*

11 Et in manus tollent te, nequando offendas ad lapidem pedem tuum.

12 Reſpondens autem Ieſus dixit ei, Dictũ eſt, ‖ Non tentabis Dominum Deum tuum. *Deut.6.16.*

13 Et finita omni tentatione, diabolus abſceſſit ab eo ad tempus.

14 Reuerſus eſt autem Ieſus cum virtute Spiritus in Galilæam & fama de eo exijt in totam circumiacentem regionem.

15 Et ipſe docebat in ſynagogis eorum, omnibus ipſum glorificantibus.

16 ‖Venit igitur Nazaret, vbi fuerat nutritus: & intrauit, vt conſueuerat, die Sabbathi in ſynagogam: & ſurrexit vt legeret. *Mat 13.54. mar.6.1, io.m.4.43.*

17 Tunc datus eſt ei liber Eſaiæ Prophetæ: quumque explicuiſſet librum: inuenit locum *in* quo ſcriptum erat,

18 ‖Spiritus Domini ſuper me, propterea quod vnxit me: vt euangelizem pauperibus miſit me, vt ſanem contritos corde, vt prædicem *Eſa.61.1.*

captiuis dimissionem, & cæcis visus recuperationem, & confractos emittam in libertatem.

19 Vt prædicem annum Domini acceptum.

20 Et complicatum librum quum reddidisset ministro, sedit: & omnium in synagoga oculi erant intenti in eum.

21 Cœpit autem eis dicere, Hodie impleta est hæc Scriptura audientibus vobis.

22 Et omnes testimonium ei dabant ac mirabãtur super sermonibus *plenis* gratia, qui procedebant ex ore ipsius, dicebantq;, Nónne iste est filius Ioseph?

23 Et dixit ad eos, Omnino dicetis mihi hoc prouerbium, Medice, cura teipsum: quæcunque audiuimus facta fuisse in Capernaum, fac etiam hic in patria tua.

Iohan.4.44. 24 Dixit autem, Amen dico vobis, || Nemo Propheta acceptus est in patria sua.

1.Reg.17.9. iac.5.17. 25 Sed in veritate dico vobis, || Multæ viduæ erant diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cœlum ad annos tres & sex menses, *adeò* vt fuerit fames magna per totam regionem:

26 Sed ad nullam illarũ missus est Elias, nisi Sareptam vrbem Sidoniæ, ad mulierem viduã.

2.Reg.5.14. 27 || Et multi leprosi erant in Israel sub Elisæo propheta, sed nemo eorum purgatus est nisi Naaman Syrus.

28 Tum repleti sunt omnes exeandescentia in synagoga, hæc audientes.

29 Et quum surrexissent, eiecerunt eum extra vrbem, & duxerunt eum vsq; ad supercilium montis super quem vrbs ipsorum erat ædificata, vt præcipitarent eum.

30 Ipse verò quum transisset per medium eorum, profectus est.

31 ¶ Et descendit in Capernaum vrbẽ Galilææ,

lęæ,|| ibique docebat eos sabbathis. *Mat.4 13.*

32 ||Et percellebantur super doctrina eius. *mar. 1.21.*
erat enim sermo ipsius cum authoritate. *Matt.7.29,*

33 || Erat autem in synagoga quidam habēs *marc.1.22.*
spiritum dæmoniacum impurum, qui exclama- *Marc.1.23.*
uit voce magna.

34 Dicens, Ah, quid nobis tecum Iesu Nazarene? venisti vt perderes nos? noui te qui sis: *nimirum* Sanctus ille Dei.

35 Et obiurgauit eum Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab eo. Tunc dæmonium abiecto illo in medium, exijt ab eo, nihilque ei nocuit.

36 Et obortus est pauor in omnibus, & colloquebantur alij cum alijs, dicentes, Quid hoc rei est, quod cum autoritate ac potestate imperat impuris spiritibus, & exeunt?

37 Et peruenit rumor de eo in omnem locum circumiacentis regionis.

38 ||Quum surrexisset autem Iesus è synagoga, introiuit domum Simonis. Socrus verò Simonis detinebatur febri magna: & rogauerunt eum pro illa. *Mat.8.14. marc.1.30.*

39 Tunc *ipse* adstans supra eam, obiurgauit febrim: & *febris* eam dimisit: *illa* verò, quum illico surrexisset ministrauit eis.

40 Occidente autem sole, omnes qui habebant ægrotantes morbis [illegible] ad eum: ille verò vnicuique [illegible] manibus, sanauit eos.

41 ¶ || Exi[illegible] multis, cl[illegible] ille Filius [illegible]

venerúntque vſque ad ipſum: & retinebant eum ne ab ipſis diſcederet.

43 Ille verò dixit eis, Certè etiam alijs vrbibus oportet me Euangelizare regnum Dei, nam ad hoc miſſus ſum,

44 Et prædicabat in ſynagogis Galilææ.

CAP. V.

1 Chriſtus docet e nauigio. 6 De captura piſcium. 12 Leproſus. 16 In deſerto orat Chriſtus. 18 Paralyticus. 28 Leui publicanus. 34 Ieiunia & afflictiones Apoſtolorũ poſt aſcenſionem. 36 37 38 Vetuſtis vtribus, & veſtibus diſcipuli debiles & minus robuſti comparantur.

Mat. 4 28, marc. 1. 16.

1 FActum || eſt autem, quum turba immineret ei, audiendi verbi Dei cauſa, ipſe ſtabat apud ſtagnum Gennezaret:

2 Viditque duo nauigia quæ ad ſtagnum erant: piſcatores verò quum ex ijs deſcendiſſent, abluebant retia.

3 Ingreſſus autem in vnum iſtorum nauigiorum, quod erat Simonis, rogauit eum vt à terra proueheret paululum: quumque conſediſſet, docebat turbam ex nauigio.

4 Vt ceſſauit autem loqui, dixit ad Simonem, prouehito in altum, & demittite retia veſtra ad capturam.

5 Tum reſpondens Simon, ait ei, Magiſter, quum per totam noctem nos fatigauerimus, nihil cepimus: tamen ex tuo iuſſu demittam rete.

6 Et quum hoc feciſſent, concluſerunt piſcium multitudinem magnam, dirumpebatur autem rete eorum.

7 Et innuerunt ſocijs qui *erant* in altero nauigio, vt venirent, & ipſis opitularentur. Venerunt

nerunt igitur, & impleuerunt ambas naues, ita vt mergerentur.

8 Quum autem *hæc* vidisset Simon Petrus, accidit ad genua Iesu, dicens, Discede à me: Nã homo peccator sum, Domine.

9 Pauor enim occuparat eum & omnes qui cum eo *erant*, super captura piscium quam comprehenderant.

10 Similiter autem & Iacobum & Iohannẽ filios Zebedæi, qui erant socij Simoni. Tunc ait ad Simonem Iesus, Ne metue: ab hoc *tempore* homines vivos capies.

11 *Illi* autem quum subduxissent in terram nauigia, relictis omnibus, secuti sunt eum.

12 ¶ || Et factum est, quum esset in quadam vrbe, tunc ecce *adfuit* quidam plenus lepra: ac viso Iesu procidens in faciem, rogauit eum dicens, Domine, si velis, potes me purgare. *Mat.* 8. 2, *marc.* 1. 40.

13 *Iesus* autem extensa manu tetigit eum, dicens, Volo, purgator. Et statim lepra abiit ab eo.

14 Ipse verò præcepit ei vt nulli *hoc* diceret: Sed vade, inquit, ostende teipsum Sacerdoti, & offer pro purgatione tua, || prout præcepit Moses, vt *hoc sit* eis testimonio. *Leuit.* 14. 4.

15 ¶ Dimanabant autem eo magis sermones de eo, & conueniebat turba multa vt audirent, & per eum sanarentur à morbis suis.

16 Ipse autem secedens, erat in desertis, & precabatur.

17 ¶ Et factum est quodam die, quum ipse doceret, essentque Pharisæi sedentes ac Legis doctores, qui venerant ex omnibus vicis Galilææ & Iudææ & ex Hierusalem: & potentia Domini adesset *ei* ad sanandum illos;

18 || Tunc ecce *adfuerunt* quidam ferentes in lecto hominem qui erat paralyticus: & stu- *Mat.* 9. 2, *marc.* 2. 3

debant eum inferre, & ponere in ipsius conspectu.

19 Et quum non inuenissent qua parte eum inferrent, propter turbam, ascenderunt supra domum, & per tegulas dimiserunt eum cum lectulo in medium, ante Iesum.

20 Qui fide eorum visa, dixit, Heus tu, remissa sunt tibi, peccata tua.

21 Tunc cœperunt ratiocinari Scribæ & Pharisæi, dicentes, Quis est iste qui loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata nisi solus Deus?

22 Iesus autem quum nosset eorum ratiocinationes, respondens dixit eis, Quid ratiocinamini in cordibus vestris?

23 Vtrum est facilius dicere, Remissa sunt tibi peccata: an dicere, Surge & ambula?

24 Vt autem sciaris Filium hominis præditum esse authoritate in terra remittendi peccata (ait paralytico) Tibi dico, Surge, & sublato lectulo tuo proficiscere domum tuam.

25 *Is* autem illicò quum surrexisset in conspectu eorum, sublato eo in quo iacuerat, abijt domum suam, glorificans Deum.

26 Et stupor cepit omnes, & glorificabant Deum: & repleti sunt timore, dicentes, Certè vidimus inopinata hodie.

Mat.9 9, mar.2 14. 27 || Post hæc verò exijt, & conspexit publicanum nomine Leui, sedentem ad telonium, & dixit ei, Sequere me.

28 Et *ille* relictis omnibus surrexit, & secutus est eum.

29 Et fecit ei Leui epulum magnum domi suæ: eratque turba multa publicanorum, & aliorum qui cum ipsis accumbebant.

30 Qui autem ex ijs erant Scribæ ac Pharisæi,

ſæi, murmurabant aduerſus diſcipulos eius, dicentes, Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis?

31 Et reſpondens Ieſus dixit eis, Non opus eſt iſs qui ſani ſunt, medico: ſed iſs qui malè affecti ſunt.

32 ‖ Non veni vt vocarem iuſtos, ſed peccatores ad reſipiſcentiam. 1.Tim.1.15.

33 ‖ Ipſi verò dixerunt ei, Quare diſcipuli Iohannis ieiunant crebrò, & deprecationes faciunt, ſimiliter & diſcipuli Phariſæorum: tui verò edunt & bibunt? Mat.9.14. mat.2.11.

34 Ipſe autem dixit eis, Num poteſtis facere vt filij thalami, quo *tempore* cum ipſis eſt ſpõſus, ieiunent?

35 Aderunt autem dies quum tolletur ab eis ſponſus, tunc ieiunabunt illis diebus.

36 Dicebat autem eis etiam per parabolam, Nemo panniculum noui veſtimenti immittit in veſtimentum vetus: alioqui & illud nouũ findit *vetus*, & veteri non cõuenit panniculus *ſumptus* ex nouo.

37 Et nemo inijcit vinum nouum in vtres veteres: alioqui diſrumpet vinum nouum vtres, & ipſum effundetur, & vtres peribunt:

38 Sed vinum nouum in vtres recentes inijciendum eſt: & vtraque conſeruantur.

39 Et nemo qui biberet vetus: ſtatim vult nouum: dicit enim, Vetus vtilius eſt.

CAP. VI.

1 *Diſcipuli ſpicas vellunt Sabbatho, 6 De habente manum aridam. 13 Electio Apoſtolorum. 20 De beatitudinibus & maledictionibus. 27 Inimici diligendi. 46 Quo fructu verbum Dei ſit audiendum.*

*Mat.*12. 5, *mar.*3.1.

1 FActum ‖ est verò vt sabbatho altero primo pertransiret per sata: Vellebant autem eius discipuli spicas, edebantq; confricantes manibus.

2 Quidam autem Phariſæorum dixerunt eis, Cur facitis quod non licet facere Sabbathis?

1.*Sam.*8. 16.

3 Tunc respondens Iesus dixit eis, ‖Ne hoc quidē legistis quod fecit Dauid quum esuiret, ipse & qui cum eo erant?

4 Quomodo introierit domum Dei, & panes propositionis sumpserit, ederitque, ac dederit etiam iis qui secum erant, quos panes non licet edere ‖ nisi solis sacerdotibus?

*Exod.*19. 33, *leuit.*8.32, & 24.6.

5 Et dicebat eis, Filius hominis dominus est etiam Sabbathi.

*Matt.*12.5, *marc.*3.1.

6 ‖Factum est verò etiam alio Sabbatho vt ipse ingrederetur in synagogam, ac doceret. Erat autem ibi quidam cuius manus dextera erat arida.

7 Obseruabant autem eum Scribæ ac Phariſæi, an sabbatho sanaturus esset *illum*, vt inuenirent accusationem *aduersus* eum.

8 At ipse norat cogitationes eorum: & dixit homini qui habebat manum aridam, Surge & sta in medio. Ille verò surgens stetit.

9 Dixit igitur eis Iesus, Interrogabo vos quiddam, Licet Sabbathis benefacere, an malefacere *cuipiam*? hominem seruare, an perdere?

10 Et quum eos omnes circumspexisset, ait homini, Extende manum tuam. Ille autem ita fecit: & restituta est manus eius sana sicut altera.

11 Ipsi autem repleti sunt amentia: & colloquebantur alij cum alijs, quidnam facerent Iesu.

12 ¶

12 ¶Factum est autem illis diebus, abijt in montem ad precandum : & pernoctauit *illic*, precans Deum.

13 || Et quum dies ortus esset, aduocauit discipulos suos, & quum ex ipsis elegisset duodecim, quos & Apostolos nominauit, *Infrà, 9.1, matt. 10.1, marc. 3.13, & 6.7.*

14 (*Nempe* Simonem, quem etiam nominauit Petrum, & Andræam fratrem eius, Iacobum & Iohannem, Philippum & Bartholomæum.

15 Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi *filium*, & Simonem qui vocatur Zelotes,

16 Iudam Iacobi *fratrem*, & Iudam Iscarioten, qui etiam fuit proditor.)

17 Descendit cum eis, stetitq; in loco campestri : turbaq; discipulorum eius, & multitudo magna plebis ex tota Iudea, & Hierusalem, & à maritima *regione* Tyri & Sidonis, qui venerant vt audirent eum, & sanarentur a morbis suis.

18 Et qui torquebantur à spiritibus impuris & sanabantur.

19 Et tota turba studebat eum tangere : quia virtus ab eo exibat, & sanabat omnes.

20 || Ipse verò sublatis oculis suis in discipulos, dicebat, Beati pauperes : quia vestrum est regnum Dei. *Mat. 5.1.*

21 || Beati qui nunc esuritis : quia saturabimini. || Beati qui nunc fletis : quia ridebitis. *Esa. 65.13. Esa. 61.37.*

22 || Beati eritis quum vos oderint homines, & separauerint vos, & cõuitiati fuerint *vobis*, & nomen vestrum vt malum eiecerint, propter Filium hominis. *Mat. 5.11.*

23 Gaudete illo die & salite . ecce enim merces vestra multa *est* in cœlis. nam itidem faciebant Prophetis patres eorum. *Amos 6.1, eccle. 31.8.*

24 || Sed væ vobis diuitibus : nam reporta-

tis consolationem vestram.

Esa.65.13. 25 ‖ Væ vobis qui impleti estis: nam esurietis. Væ vobis qui ridetis nunc: nam lugebitis & flebitis.

26 Væ vobis quum bene vobis dixerint omnes homines: nam itidem faciebant pseudoprophetis patres eorum.

Mat.5.44. 27 ‖ Sed vobis dico qui auditis, Diligite inimicos vestros, benefacite ijs qui vos oderunt:

28 Benedicite ijs qui deuouent vos, & precamini pro ijs qui infestant vos.

Mat.5.39. 1.Cor.6.7. 29 ‖ Et qui tibi verberauerit maxillam, præbe & alteram: ‖ & ab eo qui tollit tibi pallium, etiam tunicam ne prohibeto.

30 Cuiuis autem petenti abs te, da: & ab eo qui tollit *res* tuas, ne repetito,

Mat.7.12, ioh.4.16. 31 ‖ Et prout vultis vt faciant vobis homines, vos etiam facite eis similiter.

Mat.5.46. 32 ‖ Nam si diligitis eos qui vos diligunt: quæ vobis erit gratia? nam peccatores etiam diligunt eos à quibus diliguntur.

33 Et si benefeceritis ijs qui vobis benefaciunt, quæ vobis erit gratia? nam & peccatores etiam idem faciunt.

Mat.5.42, deut.15.8. 34 ‖ Et si mutuum dederitis *ijs* à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? nam & peccatores peccatoribus dant mutuum, vt recipiant paria.

35 Itaque diligite inimicos vestros, & benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa, ‖ ac filij eritis illius Altissimi. nam ipse benignus est erga ingratos & malos.

Mat.5.45.

36 Estote ergo misericordes, prout & Pater vester misericors est.

Mat.7.1. 37 ‖ Ne iudicate, & non iudicabimini: ne con-

condemnate, & non condemnabimini: absoluite, & absoluemini:

38 Date, & dabitur vobis: || mensuram, *in-quam*, bonam, pressam, agitatam, & superfluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem enim mẽsura qua metimini, vicissim metientur vobis *alij*. *Matt.7.2. mar.4.24.*

39 ¶ Dicebat autem eis parabolam, ||Num potest cæcus cæco præire? nónne ambo in foueam cadent? *Mat.15.14.*

40 || Non est discipulus supra magistrum suum: sed quisquis *erit* perfectus *discipulus*, erit vt magister. *Mat.10.24. ioan.13.16. & 15.10.*

41 || Quid autem aspicis festucam quæ *est* in oculo fratris tui, trabem autem quæ est in oculo proprio, non animaduertis? *Mat.7.1.*

42 Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater, sine eijciam festucam quæ in oculo tuo est: quum ipse trabem quę est in oculo tuo, non respicias? Hypocrita, eijce primum trabem illã ex oculo tuo: & tum despicies vt eijcias festucam quæ est in oculo fratris tui.

43 ||Non est enim arbor bona quæ ferat fructum putrem, neque arbor putris quæ ferat fructum bonum. *Mat.7.17.*

44 || Vna quæque enim arbor ex fructu proprio cognoscitur. Neque enim è spinis colligũt ficus, neque è rubo vindemiant vuam. *Mat.6.16. & 12.38.*

45 Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo ex malo thesauro cordis sui profert malum. ex abundantia enim cordis loquitur os eius.

46 || Quid autem vocatis me Domine, Domine: & non facitis quæ dico? *Mat.7.21. rom.2.13. iac.1.22.*

47 Quisquis venit ad me, & audit sermones meos, & eos præstat, iudicabo vobis cui similis sit.

48 Similis est cuipiam ædificanti domum, qui fodit & exçauauit, posuitque fundamentum super petram: vbi autē venit inundatio, illisum est flumen domui illi, sed non potuit eam quatere: fundata enim erat super petram.

49 Qui autem *eos* audiuit, nec præstitit, similis est cuipiam qui ædificauit domum suam super solum absque fundamento: cui illisum est flumen: itaque statim cecidit, fuitque ruina domus illius magna.

CAP. VII.

1 De seruo Centurionis. 9 Fides Centurionis. 11 Filius viduæ suscitatur in Naim. 18 Iohannes mittit discipulos suos ad Christum. 33 Eiusdem peculiaris victus ratio. 37 Peccatrix rigat pedes Iesu.

1 QVum autem finisset omnia verba sua audiente populo ingressus est Capernaum. *Matth.8.5.*

2 Centurionis autem cuiusdam seruus male affectus moribundus erat: qui erat ipsi pretiosus.

3 Is verò quum audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum vt veniret & seruaret seruum suum.

4 Isti autem quū venissent ad Iesum, precati sunt eum studiosè, dicētes dignum esse cui hoc præberet.

5 Diligit enim, *aiebant*, gentem nostram & synagogam ædificauit nobis.

6 Iesus ergo proficiscebatur cum eis. Et quum iam non longè abesset domo, misit ad eū Centurio ille amicos dicens ei, Domine, ne vexare: neque enim sum dignus vt tectum meum subeas.

7 Ideo

7 Ideo nec meipsum quidem fum dignum arbitratus qui venirem ad te: Sed dic verbo, & sanabitur puer meus.

8 Etenim ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, & dico huic Proficiscere, & proficiscitur: & alteri, veni, ac venit: & seruo meo, Fac hoc, ac facit.

9 Auditis autem his, Iesus admiratus est eum: & conuersus dixit turbæ quæ ipsum sequebatur, Dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni.

10 Et domum reuersi qui missi fuerant, sanũ inuenerunt seruum qui ægrotus fuerat.

11 ¶ Et factum est *die* sequenti, proficiscebatur in ciuitatem quæ vocatur Naim, & proficiscebantur cũ eo discipuli eius multi, turbaq; multa.

12 Vt autem appropinquauit portæ ciuitatis, ecce, defunctus efferebatur, *qui* vnigenitus *erat* matri suæ, & ipsi *quidem* viduæ: turbaque ciuitatis multa erat cum ea.

13 Et Dominus eam intuitus, misericordia commotus est super ea, & dixit, Ne fleto.

14 Quúmque accessisset, tetigit loculum, (ij vero qui portabant, substiterunt) & dixit, Adolescens, tibi dico, surge.

15 Tunc resedit qui fuerat mortuus, & cœpit loqui: & *ille* dedit eum matri suæ.

16 Cepit autem omnes timor: & glorificabant Deum, dicentes. Certè Propheta magnus surrexit inter nos: & certè Deus respexit populum suum.

17 Peruenitque iste de eo sermo in totam Iudæam, & in totam regionem circumiacentem.

18 ‖ Et annuntiauerunt Iohanni discipuli *Mat.* 11. 2.

ipsius de his omnibus qui cõuocatos duos quosdam è discipulis suis,

19 Misit ad Iesum, dicens, Tú*ne* is es qui venturus erat, an alium expectabimus?

20 Quum igitur venissent ad eum viri illi, dixerunt. Iohannes Baptista misit nos ad te dicens, Tú*ne is* es qui venturus erat, an alium expectabimus?

21 Eadem autẽ hora multos sanauit à morbis & flagellis & spiritibus malis: & cæcis multis visum gratificatus est.

22 Et respondens Iesus dixit eis, Profecti annuntiate Iohanni quę vidistis & audistis: cæcos visum recipere, claudos ambulare, leprosos purgari, surdos audire, mortuos excitari, pauperibus euangelizari.

23 Et beatus est quicunq; non fuerit offensus in me.

24 Quum autem abijssent nuntij Iohannis, cœpit de Iohanne dicere ad turbam, Quid existis in desertum vt spectaretis? arundinem quæ vento agitetur?

25 Sed quid existis vt videretis? hominem mollibus vestimentis amictum? ecce, qui vestitu honorifico & luxu vtuntur, sunt in palatijs Regum.

26 Sed quid existis vt videretis? Prophetam, certè dico vobis, etiã amplius quàm Prophetam.

27 Hic est de quo scriptum est, ‖Ecce mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam coram te. *Malach. 3. 1.*

28 Nam dico vobis, Inter eos qui gignuntur è mulieribus, nemo est maior Propheta Iohanne Baptista: sed qui minimus est in regno Dei, maior est eo.

29 Et

29 Et *his* auditis, totus populus & publicani iustificarunt Deum, qui baptizati fuerant baptismo Iohannis.

30 Pharisæi autem & Legis interpretes cõsilium Dei reiecerunt aduersus semetipsos, non baptizati ab eo.

31 ‖Dixit autem Dominus, Cui ergo assimilabo homines nationis istius? & cui *rei* similes sunt? *Mat.* 11.16.

32 Similes sunt puerulis sedentibus in foro, & qui acclamant alij alijs, & dicunt, Cecinimus vobis tibijs, & non saltastis: lamentati sumus vobis, & non fleuistis.

33 Venit enim Iohannes Baptista neque edens panem, neq; bibens vinum: & dicitis, Dæmonium habet.

34 Venit Filius hominis edens ac bibens & dicitis, Ecce homo edax & vini potor, amicus publicanorum ac peccatorum.

35 Sed iustificata est sapientia à filijs suis omnibus.

36 ¶ Rogauit autem eum quidam ex Phariseis vt cum ipso vesceretur: itaque ingressus domum Pharisæi, discubuit.

37 Et ecce mulier quæ fuerat in vrbe peccatrix, quum cognouisset eum accubuisse in domo Pharisæi, allato alabastro vnguenti,

38 ‖Et stans apud pedes eius retrò, flens cœpit lacrymis rigare pedes eius, & capillis capitis sui extergebat, & deosculabatur pedes eius, & vnguento vngebat. *Mar.* 55.40, *iohan.* 30.11.

39 Quum autem *id* vidisset Pharisæus qui vocauerat eum, dixit apud se, Hic si esset Propheta, nosset quæ & qualis sit ea mulier quæ tangit ipsum: nam est peccatrix.

40 Tunc respondens Iesus dixit ei, Simon,

habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait, Magister, dic.

41 Duo debitores, *inquit Iesus*, erant cuidam creditori: vnus debebat denarios quingentos, alter verò quinquaginta

42 Quum autem illi non essent soluendo, gratificatus est vtrisque. Horum igitur, dic, vter eum plus diliget?

43 Respondens verò Simon dixit, Existimo eum cui plus gratificatus est. At ille dixit ei, Recte iudicasti.

44 Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni, Vides hanc mulierem? ingressus sum domũ tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis sui extersit.

45 Osculum mihi non dedisti: hæc autem, ex quo intraui, non intermisit deosculari pedes meos.

46 Oleo caput meum non vnxisti: hæc autem vnguento vnxit pedes meos.

47 Cuius rei gratia dico tibi, remissa esse peccata eius multa: nam dilexit multum. cui autem paululum remittitur, paululum diligit.

48 Dixit autem ei, Remissa sunt tibi peccata.

49 Et cœperunt qui simul accumbebant, dicere inter se, Quis est hic, qui etiam peccata remittit?

50 Dixit autem ad mulierem, Fides tua te seruauit: vade in pace.

CAP. VIII.

2 *Mulieres ministrantes Christo de facultatibus suis.* 4 *Parabola seminantis.* 16 *Lucernam.* 19 *Mater & fratres Christi.* 22 *Christus ventis imperat.*

imperat. 26 *De legione.* 37 *Geraseni Christū reiiciunt.* 41 *Iairi filia sanatur.* 43 *Mulier à fluxione sanguinis sanatur.* 52 *Fletus ob mortuos.*

1 ET factum est deinceps, ipse iter faciebat per singulas vrbes & vicos, prædicans & euangelizans regnum Dei: & duodecim illi *erant* cum eo.

2 Et quædam mulieres quas sanauerat à spiritibus malis & morbis, Maria quæ vocabatur Magdalene, || ex qua septē dæmonia exierant. *Mar.16.9.*

3 Et Iohanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ ministrabāt ei ex facultatibus suis.

4 || Quum autem multa turba conueniret, & qui in singulis vrbibus erant proficiscerentur ad eum, dixit per parabolam, *Matt.13.3.*

5 Quidā qui seminabat, exijt ad seminandum semen suum: & in seminando aliud cecidit in viam, & conculcatum est. & volucres cœli deuorarunt illud.

6 Et aliud cecidit super petram, & enatum exaruit, quia non habebat humorem.

7 Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinæ suffocauerunt illud.

8 Et aliud cecidit in terram bonam, & quū enatum esset, edidit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

9 Interrogabant autem eum discipuli eius, dicentes, quæ esset ista parabola. *Esa.6.9, mat.13.14, mar.4.12, johan.12.40, act.28.96, rom.11.8.*

10 Ipse verò dixit *eis*, Vobis datum est nosse mysteria regni Dei: reliquis autem per parabolas *loquor*, vt || videntes non videant, & audientes non intelligant.

*Matt.*13.18, *mar.*4.15.

11 ‖Est autem hæc parabola: Semen est sermo Dei.

12 Qui autem in viam, ij sunt qui audiunt: deinde venit diabolus, & tollit sermonē è corde eorum, ne quum crediderint, seruentur.

13 Qui verò super petram, ij *sunt* qui quum audierint, cum gaudio excipiunt sermonem: sed isti radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis abscedunt.

14 Quod autem in spinas cecidit, ij sunt qui audierunt: sed profecti, à solicitudinibus & diuitijs ac voluptatibus vitæ suffocantur, nec fructum perferunt.

15 Quod autem in bonam terram *cecidit*, ij sunt qui in corde honesto ac bono auditum sermonem retinent, & fructum adferunt per patientiam.

*Mat.*5.15, *mar.*4.21, *infrà*, 12. 33, *Matt.*10.26, *mar.*4.22, *infrà.*12.2.

16 ‖Nemo porrò lucernam accensam operit vase, aut subter lectum ponit: sed candelabro imponit, vt qui ingrediuntur videant lumen.

17 ‖Nō est enim *quicquam* occultum quod non sit futurum manifestum: nec absconditum quod non sit cognoscendum, & venturum in apertum.

Mat 13.13, & 23.29, *mar.*4.15, *infrà.*19. 26. *Mat.*12. 46, *mar.*3.32.

18 Videte ergo quomodo audiatis. ‖ quisquis enim habet, dabitur ei: & quicunque non habet, etiam quod videtur habere, tolletur ab eo.

19 ¶ ‖Venerūt autem ad eum mater & fratres eius, & non poterant eum conuenire propter turbam.

20 Et annuntiatum est ei, dicentibus *nonnullis*, Mater tua & fratres tui stant foris, cupientes te videre.

21 Ipse verò respondens dixit eis, Mater mea & fratres mei, isti sunt, qui sermonem Dei audiunt,

audiunt, & eum præstant.

22 ¶ || Factum est autem quodam die, ipse ingressus est in nauigium, ac discipuli eius: & dixit eis, Transeamus in vlteriorem ripam stagni: Et prouecti sunt. *Mat.8.24. mar.4.36.*

23 Nauigantibus autem eis sopitus est, & descendit turbo venti in stagnum: & complebantur, ac periclitabantur.

24 Accedentes autem expergefecerunt eũ, dicentes. Magister, magister, perimus. Ipse verò experrectus obiurgauit ventum ac fluctuationem aquæ: & cessauerunt, factáque est trãquillitas.

25 Dixit autem eis, Vbi est fides vestra? Timentes autem mirati sunt, dicẽtes alij ad alios. Quisnam iste est, vt ventis quoque & aquæ imperet, & auscultent ei?

26 || Et nauigarunt in regionem Gadarenorum quæ est in opposita ripa Galilææ. *Mat.8.28. mar.5.1.*

27 Ipsi autem egresso in terram, occurrit ex vrbe vir quidam qui habebat dæmonia à tẽporibus multis, & vestimento non induebatur: neque in *vlla* domo manebat, sed in monumentis.

28 *Is* ergo quum vidisset Iesum, & exclamasset, accidit ei *ad pedes*, & voce magna dixit, Quid mihi tecum Iesu fili Dei altissimi? rogo te ne me torqueas.

29 Præcipiebat enim Spiritui impuro vt exiret ab eo homine. nam à multo tempore corripuerat eum: itaque vinctus *ille* catenis & pedicis, custodiebatur: sed diruptis vinculis agitabatur à dæmone in deserta.

30 Interrogauit autem eum Iesus, dicens, Quod tibi nomen est? Ipse verò dixit, Legio. nam dæmonia multa ingressa erant in eum.

31 Et rogabant eum ne imperaret ipsis vt abirent in abyssum.

32 Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte: & rogabant eum *dæmonia*, vt permitteret ipsis in illos ingredi. Et permisit eis.

33 Egressa autem dæmonia ex eo homine ingressa sunt in porcos, & grex ruit è præcipitio in stagnum: & suffocatus est.

34 Quum autem pastores vidissent quod factum fuerat, fugerunt & profecti annuntiauerunt in vrbem & in agros.

35 Exierunt igitur vt viderent quod factum erat: venerunt que ad Iesum, & inuenerunt hominem illum à quo dæmonia exierant, vestitũ, ac sanæ mentis, sedentem ad pedes Iesu, & timuerunt.

36 Annuntiauerunt autem ipsis etiam ij qui viderant, quomodo liberatus fuisset qui fuerat dæmoniacus.

37 Et rogauit eum tota multitudo circumiacentis regionis Gadarenorum, vt discederet ab ipsis, quia magno timore tenebantur. ipse autem ingressus nauigium reuersus est.

38 Rogauit autem eum vir ille, à quo dæmonia exierant, vt esset cum eo; sed dimisit eũ Iesus dicens,

39 Reuertere domum tuam, & narra quanta tibi præstiterit Deus. Abijt igitur prædicans per totam vrbem quanta ipsi præstitisset Iesus.

40 ¶ Factum est autem quum reuertisset Iesus, excepit eum turba: nam omnes expectabant eum.

41 ¶ Et ecce venit quidam cui nomen Iairus, qui erat præfectus synagogæ: quumque accidisset ad pedes Iesu, rogabat eum vt ingrederetur

Mat. 9. 18, *mar.* 5. 12.

deretur domum ipsius.

42 Quoniam erat ei vnigenita filia quasi annorum duodecim, eaque moriebatur. (Interea autem verò turba coarctabat eum.

43 Et mulier quę erat in fluxione sanguinis ab annis duodecim, & in medicos impenderat totum victum, nec ab vllo potuerat curari.

44 Quum accessisset à tergo, tetigit fimbriam pallij ipsius: & illico substitit fluxio sanguinis eius.

45 Tunc ait Iesus, Quis *est* qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus & qui cum eo erant, Magister, turba te constringit & opprimit, & dicis, Quis *est* qui me tetigit?

46 Iesus autem ait, Tetigit me aliquis. nam ego cognoui virtutem à me exijsse.

47 Quum autem mulier illa vidisset se non latuisse, tremens venit, & accidens ei *ad pedes*, declarauit ei in conspectu totius populi quam ob causam tetigisset eum, & quomodo sanata fuisset illico.

48 Ipse verò dixit ei, Confide filia, fides tua te seruauit: vade in pace.)

49 Adhuc eo loquente, venit quidam à præfecto synagogæ, dicens ei, Mortua est filia tua: ne vexa magistrum.

50 Iesus autem *hoc* audito, respondit ei, Ne metue: crede solummodo, & seruabitur.

51 Ingressus verò domum, non permisit ingredi quemquam nisi Petrum & Iacobum & Iohannem, & patrem ac matrem puellæ.

52 Flebant autem omnes, & plangebant eam: ipse verò dixit, Ne flete, non est mortua, sed dormit.

53 Et deridebant eum, quòd scirent esse mortuam.

54 Ipse verò, eiectis foras omnibus, & prehensa manu eius, clamauit dicens, Puella, surge.

55 Et reuersus est spiritus eius, ac surrexit illico & *ipse* præcepit vt ei daretur cibus.

56 Et obstupuerunt parentes eius: ipse verò præcepit eis vt nulli dicerent quod factum fuerat.

CAP. IX.

1 Mittuntur Apostoli ad prædicandum. 7. & 10. Opinio vulgi de Christo. 12 De quinque panibus & duobus piscibus. 20 Confessio Apostolorum. 24 Perdere animam. 35 Christus audiendus. 37 Lunaticus. 46 Contentio Apostolorũ de primatu. 49 Quidam eiiciens dæmonia nomine Christi. 52 Samaritani nolunt Christum recipere. 55 Vindicta prohibita. 57.59,61. De tribus Christum sequi volentibus, sed diuersis rationibus.

*Mat.*10.1, *mar.*3.13, & 6.7.

1 COnuocatis || autem *Iesus* duodecim discipulis suis, dedit eis vim ac potestatem in omnia dæmonia, & morbos sanandi.

*Mat.*10.7.

2 || Misitque eos vt prædicarent regnum dei, & sanarent ægrotos.

*Mat.*10.9, *mar.*6.8.

3 ||Et dixit eis, Nihil sumite ad iter, neque virgas, neque peram, neque panem, neque pecuniam: neque binas tunicas habete.

4 Et in quãcunque domum intraueritis, illic manete, & illinc exite.

Infrà,10.11, *mat.*10.14, *mar.*6.11, *act* 13.51.

5 || Et quicunq; non receperint vos, exeuntes ex vrbe illa, etiam puluerem à pedibus vestris excutite, *vt sit* testimonio aduersus eos.

6 Exeuntes igitur obibant singulos vicos euangelizantes & sanantes vbique.

*Mat.*14.1, *mar.*6.14.

7 ¶|| Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia

mnia quæ fiebant ab eo & hæsitabat, propterea quòd dicebatur à quibusdam Iohannem excitatum esse à mortuis.

8 A quibusdam verò, Eliam apparuisse: *ab* alijs autem prophetam quempiam ex antiquis resurrexisse.

9 Tunc ait Herodes, Iohannem ego decollaui: quis est autem iste de quo ego talia audio? Et studebat eum videre.

10 ¶ || Reuersi autem Apostoli narrauerũt ei quæcunque fecerant. || Et *ipse* assumptis illis, secessit priuatim in locum desertum vrbis quæ vocatur Bethsaida. *Mar.6.30. Mat.14.13, mar.6.35.*

11 Quod quum cognouisset turba, sequuta est eum: *ipse* autem excepit eos, & loquebatur eis de regno Dei: & eos quibus sanatione opus erat, sanabat.

12 || Dies autem cœperat inclinare: & accedentes duodecim dixerunt ei, Dimitte turbam, vt abeuntes in circumiacentes vicos & agros, *illic* diuertant, & inueniant cibaria: nam hic in loco deserto sumus. *Matt.14.16, mar.6.35, iohan.6.5.*

13 *Ipse* verò dixit eis, Date ipsis vos quo vescantur. Ipsi verò dixerunt, Non sunt nobis plus quàm quinq; panes & duo pisces, nisi nos profecti emamus toti huic populo escas.

14 Aderant enim quasi viri quinquies mille. Ait autem discipulis suis, Facite vt discumbant per singulos quosque discubitus quinquageni.

15 *Ipsi* igitur ita fecerunt, & discubuerunt *illi* omnes.

16 Ipse verò, acceptis quinque illis panibus & duobus piscibus, suspiciens in cœlum benedixit eis: & fregit, deditque discipulis vt apponerent turbæ.

17 Comederunt igitur omnes illi, & saturati sunt: & sublatum est quod superfuit ipsis fragmentorum, cophini duodecim:

*Matt.*16.13, *marc.*8.27. 18 ¶ || Et factum est quum ipse solus precaretur, erant cum eo discipuli: interrogauitque eos, dicens, Quem me dicit esse turba?

19 Ipsi autē respondentes dixerunt, Iohannem Baptistam: alij autem Eliam: alij verò Prophetam quempiam ex antiquis resurrexisse.

20 Dixit autem eis, vos verò quem me esse dicitis? Respondens autem Petrus dixit, Christum illum Dei.

21 Ipse verò interminatus eis, præcepit vt nulli hoc dicerent?

*Matt.*17.22, *mar.*8.31. 22 Dicens, || Oportet Filiū hominis multa pati, & reprobari à senioribus & principibus Sacerdotum & Scribis, & trucidari, & tertia die

*Infrà.*14.27, excitari.

*mat.*10.38, & 16.24, *mar.*8.34. 23 ||Dicebat autem omnibus, Si quis vult me sequi abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me.

*Infrà.*17.33, *mat.*10.39, & 16.25, *mar.*8.35, *ioan.*12.25. 24 || Quisquis enim voluerit animam suam seruare, perdet eam: quisquis verò perdiderit animam suam mea causa, is seruabit eam.

25 || Quid enim prodest cuipiam si lucretur vniuersum mundum, seipsum autem perdat, siue

*Mat.*16.26, *seipso* mulctetur?

*mar.*9.36. *Infrà.*12.9, *mat.*10.33, *marc.*8.38, 2.*tim.*2.12. 26 || Quē enim puduerit mei ac meorū sermonū, eius pudebit Filiū hominis, quando venerit cū gloria sua & Patris, sanctorumq; Angelorū.

27 ||Dico autem vobis verè sunt quidam ex

Mat. 16. 28, *mar.*9.1. ijs qui hic adstant, qui nequaquam gustabunt mortem vsquedum viderint regnum Dei.

*Mat.*17.1, *mar.*9.2. 28 || Factum est autem, post hæc verba quasi dies octo *interceſſerunt*, quum assumptis Petro & Iohanne & Iacobo ascendit in montem

vt

vt precaretur.

29 Et facta est inter precãdum species vultus eius alia,& vestitus eius albus *ac* emicans.

30 Et ecce, duo viri colloquebantur cum eo,qui erant Moses & Elias:

31 Qui visi cum gloria, dicebant ipsius exitum,quo futurum erat vt defungeretur in Hierusalem.

32 Petrus verò & qui cum ipso erant,grauati erant somno: quum autem euigilassent, viderunt gloriam eius,& duos illos viros qui stabant cum eo.

33 Et factum est quum illi discederent ab eo, dixit Petrus ad Iesum, Magister bonum est nos hic esse: atque *adeò* faciamus tria tabernacula,vnum tibi,& vnum Mosi,& vnum Eliæ:nesciens quid diceret.

34 Hæc autem ipso dicente, extitit nubes quæ inumbrauit eos:timuerunt autem dum ingrederentur in nubem.

35 Et vox extitit è nube,dicens,Hic est Filius ille meus dilectus, ipsum audite.

36 Et postquam vox illa extitisset,inuentus est Iesus solus:ipsi autem siluerunt, & nulli declararunt per id tempus quicquam eorum quæ viderant.

37 ¶ Factum est autem sequenti die, quum ipsi descendissent de monte, occurrit ei turba multa. *Mat.*17.14. *mar.*19.17.

38 Et, ecce, quidam è turba exclamauit dicens,Magister, rogo te,respice ad filium meũ nam vnigenitus est mihi.

39 Et ecce,spiritus arripit eum,& repentè clamat, & discerpit eum cum spuma, & vix discedit ab eo conterens eum.

40 Et rogaui discipulos tuos vt ipsum eij-

cerent, sed non potuerunt.

41 Respondens autem Iesus ait, O natio incredula & peruersa, quousq; tandem ero apud vos, & tollerabo vos? Adduc filium tuum huc.

42 Quum autem adhuc accederet, laceravit eum dæmonium & discerpsit. obiurgavit autem Iesus spiritum impurum, & sanavit puerum, & reddidit eum patri suo.

43 Percellebantur igitur omnes super magnifica Dei virtute. Omnibus verò mirantibus super omnibus quæ faciebat, dixit discipulis suis.

Mat.17.22, mar.9.13. 44 ||Reponite vos in aures vestras sermones istos: futurum est enim vt Filius hominis tradatur in manus hominum.

45 Ipsi verò ignorabant dictum istud, eratque ipsis occultum, adeò vt illud non sentirent & timebant eum interrogare de hoc dicto.

Mat.18.1, mar.9.35. 46 || Incidit autem disceptatio inter eos, quis esset eorum maximus.

47 Iesus autē visa cogitatione cordis ipsorum, acceptum puerulum statuit apud se:

48 Et dixit eis, Quicunque exceperit puerulum hunc nomine meo, me excipit & quicunque me exceperit, excipit eum qui me misit. nā qui minimus est inter vos omnes, is erit magn9.

Mar.9.38. 49 ||Respondens autem Iohannes ait, Magister, vidimus quendam sub nomine tuo eijcientem dæmonia, & prohibuimus eum: quia *te* non sequitur nobiscum.

50 Et dixit eis Iesus, Ne prohibete *illū* qui enim non est aduersum nos, pro nobis est.

51 Factum est autem quum impleretur tempus quo sursum reciperetur, tum ipse sese obfirmauit vt proficiscereturin Hierusalem.

52 Misitque nuntios antē faciem suam: qui

pro-

profecti ingressi sunt in vicum Samaritanorum, vt pararent ei *hospitium*.

53 ||Sed *illi* non receperunt eum, quòd habitum præferret proficiscentis in Hierusalem. 2.*Reg*.8.10. 12.

54 Quum autem hoc vidissent discipuli eius Iacobus & Iohannes, dixerunt, Domine, vis dicamus vt ignis descendat è cœlo, & consumat eos, vt etiam Elias fecit?

55 Sed conuersus Iesus obiurgauit eos, dicens, Nescitis cuius spiritus vos sitis.

56 || Filius autem hominis non venit vt perderet animas hominum, sed vt seruaret. Abierunt igitur in alium vicum. *Matt*. 8. 19.

57 ¶ Factum est autem proficiscentibus ipsis, quidam in via dixit ei, Sequar te quocunque ieris, Domine.

58 Dixit autem ei Iesus, Vulpes lustra habent, & volucres cœli, nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput inclinet.

59 ||Ait autem ad alium *quendam*, Sequere me. Ille verò dixit. Domine, permitte mihi vt prius abeam ac sepeliam patrem meum. *Mat*.8.21.

60 Dixit autem ei Iesus, sine vt mortui sepeliant mortuos suos: tu verò profectus annuntia regnum Dei.

61 Dixit autem etiam alius, Sequar te Domine: sed permitte mihi prius vt valedicam iis qui sunt domi meæ.

62 Ait autem ei Iesus, Nemo qui manu sua admota aratro, respexit ad ea quæ retrò *sunt*, appositus est ad regnum Dei.

CAP. X.

1 *LXX. discipuli*, 10 *Ingratis vrbibus impietas obijcitur*. 17 *Discipulos redeuntes humilitatis admonet*. 30 *Proximus quis*. 38 *De*

Martha & sorore Maria.

1 POst hæc autem designauit Dominus etiam alios septuaginta, misitque eos binos ante faciem suam in omnem vrbem & locum quò futurum erat vt ipse veniret,

Mat.9.37. 2 Dicebat ergo eis. || Messis quidem multa, sed operarij pauci: rogate ergo dominum Messis, vt emittat operarios in messem suam.

Mat.10.16. 3 || Abite: ecce, ego mitto vos vt agnos in medium luporum.

4 Ne portate crumenam, neq; peram, neque calceamenta: *2.Reg.4.29.* || & neminem in via salutaueritis.

Mat.10. 12, mar.6.10. 5 || In quamcunque domum ingrediamini, primùm dicite, Pax huic domui.

6 Quòd si fuerit illic quispiam filius pacis, requiescet super eum pax vestra: sin minus, ad vos reuertetur.

7 Manete autem in ea ipsa domo, edentes & bibentes quæ ab ipsis *apposita fuerint*, || dignus enim est, operarius mercede sua. Ne transite è domo in domum.

Deut.24.14, mat.10.10, 1.tim.5.18.

8 || Sed & in quamcunque vrbem ingressi fueritis, & exceperint vos, edite quæ apponuntur vobis.

Matt.10.11.

9 Et sanate ægrotos qui in ea fuerint, & dicite eis, Appropinquauit ad vos regnum Dei.

10 In quamcunque autem vrbem ingressi fueritis & non exceperint vos, egressi in plateas eius, dicite,

11 || Etiam puluerem qui adhæsit nobis ex vrbe vestra, vobis abstergimus: tamen hoc scitote, appropinquasse ad vos regnum Dei.

Supra.9.5, act.13.51, & 18.6.

12 Dico autem vobis, Sodomorum conditionem die illo tolerabiliorem fore quàm vrbis illius.

13 ||

13 ‖ Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethſaida. *Mat.11.21.*
nam ſi in Tyro & Sidone editæ fuiſſent virtutes
quæ editæ ſunt apud vos, olim cum ſacco &
cinere ſedentes reſipuiſſent.

14 Ideò Tyri & Sidonis tolerabilior erit
conditio in iudicio quàm veſtra.

15 Et tu Capernaum quæ vſque ad cœlum
ſublata es, vſque ad inferos deprimêris.

16 ‖Qui vos audit, me audit: & qui vos re- *Mat.10.40,*
ijcit, me reijcit qui verò me reijcit, reijcit eum *iohan.13.20.*
qui miſit me.

17 Reuerſi ſunt autem ſeptuaginta cum
gaudio, dicentes, Domine, etiam dæmonia ſub-
ijciuntur nobis per nomen tuum.

18 *Ipſe* autem dixit eis, Spectabam Sata-
nam, vt fulgur, è cœlo cadentem.

19 Ecce, do vobis poteſtatem calcandi ſer-
pentes & ſcorpiones, & ſupra omnem vim ini-
mici: & nihil vos lædet.

20 Sed de eo ne gaudete quòd ſpiritus vo-
bis ſubijciantur: gaudete verò potius quod
nomina veſtra ſcripta ſunt in cœlis.

21 ¶ ‖Eo ipſo momento exultauit Ieſus ſpi- *Mat.11.25.*
ritu, & dixit, Confiteor tibi Pater, Domine
cœli & terræ, quod hæc abſconderis à ſapienti-
bus & intelligentibus, & detexeris ea infanti-
bus: etiam Pater quia ita placuit tibi.

22 Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo:
& nemo nouit quis ſit Filius, niſi Pater: & quis
ſit Pater, niſi Filius, & cuicunque voluerit filius
detegere.

23 Tunc conuerſus ad diſcipulos, ſeorſim
dixit, ‖ Beati oculi qui vident quæ vos videtis. *Mat.13.16.*

24 Dico enim vobis, multos Prophetas &
Reges cupiuiſſe videre quæ vos videtis, nec
vidiſſe: & audire quę auditis, nec audiviſſe.

Mat. 22.35, *mar.* 12.28. 25 || Tum ecce, quidam Legis interpres surrexit, tentans eum, & dicens, Magister, quid faciendo, vitam æternam possidebo?

26 At ille dixit ei, In Lege quid scriptum est? quomodo legis?

Deut. 6.1. 27 Ille verò respondens dixit, || Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis: & ex

Leuit. 19.18. tota cogitatione tua: || & proximum tuum vt teipsum.

28 Tum *ipse* dixit ei, Rectè respondisti: hoc fac, & viues.

29 Ille autem volens iustificare seipsum, dixit Iesu, Et quis est meus proximus?

30 Excipiens autem Iesus dixit, Quidam descendebat ab Hierusalem in Iericho, & incidit in latrones, qui expoliato eo & plagis impositis abierunt, *eo* seminece relicto.

31 Fortè autem Sacerdos quidam descendit per eandem viam: qui viso eo, ex aduerso præterijt.

32 Similiter & Leuita, quum venisset ad eum locum, & illũ vidisset, prætерijt ex aduerso.

33 Samaritanus autem quidam iter faciens, venit ad eum, & eo viso, misericordia commotus est:

34 Et accedens obligauit eius vulnera, infundens oleum ac vinum: & ipsum impositum suo iumento, duxit in diuersorium, & eius curam egit.

35 Postero autem die abiens, prolatos duos denarios dedit hospiti, & dixit ei, Curam ipsius age: & quodcunque præterea insumpseris, ego quum rediero, reddam tibi.

36 Quis igitur horum trium tibi videtur proximus fuisse illi qui incidit in latrones.

37 Ille

37 Ille autem dixit, Is qui vſus eſt miſericordia erga eum. Ait igitur ei Ieſus, Abi & tu fac ſimiliter.

38 ¶ Factum eſt verò inter eundum, ipſe ingreſſus eſt in quendam vicum: mulier autem quædam Martha nomine excepit eum domum ſuam.

39 Et huic erat ſoror quæ vocabatur Maria, quæ etiam aſſidens ad pedes Ieſu, audiebat ipſius ſermonem.

40 Martha verò diſtrahebatur circa frequens miniſterium, ſuperueniens igitur ait, Domine, non eſt tibi curæ quòd ſoror mea reliquit me vt ſola miniſtrem? dic ergo ei vt mihi viciſſim opituletur.

41 Reſpondens autem dixit ei Ieſus, Martha, Martha, ſolicita es, & ſatagis de multis:

42 Atqui vna re opus eſt. Maria verò bonam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

CAP. XI.

1 *Docet Apoſtolos orare.* 14 *Dæmonium mutum eiicitur.* 27 *Mulier è turba vocem extollens.* 29 *Iudei ſigna petunt.* 37 *A Phariſæo inuitatus, externam ſanctimoniæ laruam corripit.*

1 ET factum eſt quum ipſe precaretur quodam in loco, vt ceſſauit, dixit ei quidam ex eius diſcipulis, Domine, doce nos precari prout & Iohannes docuit diſcipulos ſuos.

2 || Dixit autem eis, quum precamini, dicite, PATER noſter qui es in cœlis, ſanctificetur nomen tuum: veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, ſicut in cœlo, etiam in terra. *Matt. 4. 6.*

3 Panem noſtrum quotidianum da nobis

in diem.

4 Et remitte nobis peccata nostra: etenim ipsi remittimus omnibus qui nobis debent. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo.

5 ¶ Dixit etiam eis, Quis vestrûm habebit amicum, & proficiscetur ad eum media nocte, & dicet ei, Amice, da mihi mutuò tres panes:

6 Quoniam amicus meus venit de via, ad me, & non habeo quod apponam ei:

7 Et ille intus respondens dicat, Ne mihi molestiam exhibe: iam ostium clausum est, & pueruli mei mecum sunt in cubili: non possum surgere & dare tibi.

8 Dico vobis, etiamsi non dederit ei surgens, eo quod amicus eius sit: at certè propter importunitatem eius surget, ac dabit ei quotquot sunt ei opus.

Matt.7.7, & 21.22, mar.11.24, iohan.14.13, & 16.23, iac.1.10.

9 ‖ Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.

10 ‖ Quisquis enim petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.

Mat.7.7.

11 ‖ Ecquis autem ex vobis pater, si filius *ab eo* petierit panem, lapidem ei dabit? aut si piscem, num pro pisce dabit ei serpentem?

Mat.9.32, & 12.22, mar. 5.20.

12 Aut si petierit ouum, num dabit ei scorpium?

13 Si vos igitur quum sitis mali, nostis bona dona dare liberis vestris: quanto magis Pater vester cœlestis dabit Spiritum sanctum ijs qui ab eo petierint?

Mat.9.32, & 12.22, mar. 3.20.

14 ‖ Eiecit etiam dæmonium quod erat mutum: factum est autem, egresso dæmonio, loquutus est mutus, & mirata est turba.

Mat.9.24, mar.3.22.

15 Quidam verò ex ijs dixerunt, ‖ Per Beelze-

elzebub principem dæmoniorum eijcit dæmonia,

16 Et alij tentantes, ſignum è cœlo petebant ab eo.

17 Ipſe verò quum ſciret cogitationes eorum, dixit eis, ||Omne regnum diſſidens aduerſus ſeſe, vaſtatur: & domus aduerſus ſeſe *diſſidens*, cadit. *Matt.* 12. 25, *marc.* 3. 24.

18 Quòd ſi etiam Satanas aduerſus ſeipſum diſſidet, quomodo ſtabit regnum eius? Nam dicitis, per Beelzebub eijcere me dæmonia.

19 Quòd ſi ego per Beelzebub eijcio dæmonia, filij veſtri per quem eijciunt? propterea ipſi erunt veſtri iudices.

20 Sin autem digito Dei eijcio dæmonia nempe peruenit ad vos regnum Dei.

21 Quum validus quiſpiam armatus cuſtodit ianuam ſuam, in pace ſunt ea quæ habet.

22 Poſtquam verò quiſpiam eo validior inuadens vicerit eum, totam armaturam eius aufert qua confidebat, & ſpolia eius diſtribuit.

23 Qui non eſt mecum, contra me eſt: & qui non cogit mecum, ſpargit.

24 || Quum impurus ſpiritus exierit à quopiam, tranſit per arida loca, quærens requiem: & non inueniens, dicit, Reuertar domum meam vnde exiui. *Mat.* 12. 43.

25 Veniens igitur inuenit eam verſam & ornatam.

26 Tunc proficiſcitur & accipit ſeptem alios ſpiritus peiores quàm ſit ipſe: & ingreſſi habitant illic: || fitque vltima conditio hominis illius deterior priore. *Heb.* 6. 4, 1. *pet.* 2. 20.

27 ¶ Factum eſt autem quum hæc diceret, attollens vocem quædam mulier è turba, di-

xit ei, Beatus vterus qui te portauit, & vbera quæ suxisti.

28 Ipse autem dixit, Imò verò beati qui audiunt sermonem Dei, & eum obseruant.

*Mar.*12.38. 29 ¶ ‖ Quum autem turba congregaretur apud eum, cœpit dicere, Natio hæc scelerata

*Ionæ.*2.1. est: signum requirit, sed signum non dabitur ei, ‖ nisi signum illud Ionæ Prophetæ.

30 Nam prout fuit Ionas signum Niniuitis, ita etiam erit filius hominis nationi isti.

*1.Reg.*10.1, *2.paral.*9.1. 31 ‖ Regina Austri surget in iudicio cum viris nationis huius, & condemnabit eos, quòd venerit à terminis terræ vt audiret sapientiam Solomonis: & ecce, plus quàm Solomon *est* hoc in loco.

*Ionæ.*3.5. 32 Viri Niniuitæ resurgent in iudicio cum hac natione, & condemnabunt eam: ‖ quòd ad præconium Ionæ resipuerint: & ecce plus quàm Ionas *est* hoc in loco.

Suprà, 8.16, *mat.*5.15. *mar.*4.41. 33 ‖ Nullus verò lucernam accensam in occulto ponit, neque subter modium: sed in candelabrum, vt qui ingrediuntur, splendorem videant.

*Mat.*6.22. 34 ‖ Lucerna corporis est oculus: quum igitur oculus tuus fuerit simplex, totum quoque corpus tuum lucidum erit: quum verò malus fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit.

35 Considera ergo num lumen quod in te est, tenebræ sint.

36 Itaque si corpus tuum totum lucidum *fuerit*, non habens aliquam partem tenebrosam: *sic* erit lucidum totum, vt quum lucerna fulgore te illustrat.

37 ¶ Postquam autem loquutus esset, Rogauit eum quidam Pharisæus vt pranderet apud se, Ingressus igitur discubuit.

38 Pha-

38 Pharisæus autem quum *hoc* vidisset admiratus est eum non prius ablutum fuisse ante prandium.

39 Dixit autem Dominus ei, ‖ Vos quidem Pharisæi exteriorem poculi patinæque partem purgatis: sed quod intra vos est, plenum est rapina & scelere. *Mat.* 23. 25.

40 Dementes, nónne qui fecit quod foris est, etiam id quod intus est fecit?

41 Imò, eà quæ adsunt date *in* eleemosynã: & ecce omnia erunt vobis pura.

42 Sed vę vobis Pharisæis, quoniam decimatis mentham & rutam, & quoduis olus, sed præteritis iudicium & charitatem Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.

43 ‖ Væ vobis Pharisæis, quoniam diligitis primum consessum in conuentibus, & salutationes in foris. *Infrà.* 20. 46, *mat.* 23. 6, *mar.* 12. 38.

44 ‖ Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quoniam estis vt monumenta quæ nõ apparent, & quæ nesciunt ij qui super *ea* ambulant. *Mat.* 23. 27.

45 Respondens autem quidam ex Legis interpretibus, ait ei, Magister, quum hæc dicis, etiam nos afficis iniuria.

46 Ipse autem ait, ‖ Væ vobis quoque Legis interpretibus, quoniam oneratis homines oneribus difficilibus portatu: sed ipsi vno ex digitis vestris non attingitis onera. *Mat.* 23. 4, *act.* 15. 10.

47 ‖ Væ vobis, quoniam ędificatis monumenta Prophetarum, patres autem vestri trucidarunt eos. *Matt.* 23. 29.

48 Nempe testimonio vestro comprobatis facta patrum vestrorum: quoniam illi quidem eos trucidarunt, vos autem ædificatis eorum monumenta.

49 Propterea etiam Sapientia Dei dixit,

Mittam ad eos Prophetas & Apostolos, & ex ipsis *quosdam* trucidabunt, & *quosdam* expellet:

50 Vt à natione ista requiratur sanguis omnium Prophetarum, effusus à iactis fundamentis mundi,

Gen.4.8. *2.Par.24.21* 51 || A sanguine Abel vsque ad sanguinem || Zachariæ, qui perijt inter altare & ædem: etiam dico vobis, requiretur ab hac natione.

52 Væ vobis Legis interpretibus, quoniam sustulistis clauem cognitionis: ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis.

53 Quum autem hæc eis diceret, cœperunt Scribæ & Pharisæi vehementer *ipsi* imminere, & eum allicere ad loquendum de multis:

54 Insidiantes ei, & cupidè venantes aliquid ex ipsius ore, vt eum accusarent.

CAP. XII.

1 *Fermentum Phariseorum.* 5 *Quis timendus.* 8 *Confiteri Christum.* 16 *Parabola diuitis cuius regio exuberarat.* 22 *Terrenorum cura despicienda.* 31 *Regnum Dei quærendum.* 39 *Fur in nocte.* 51 *Dissidia ob Euangelium.*

Mat.16.6, mar.8.14. 1 INterea quum coacta esset permulta turba, adeò vt alij alios conculcarent, cœpit dicere discipulis suis, In primis cauete vobis à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis.

Suprà. 8.17, mat.10.16, mar.4.22. 2 || Nihil enim opertum est quod non sit detegendum: neque occultum, quod non sit cognoscendum.

3 Propterea quæ in tenebris dixistis, in luce audientur: & quod in aurem loquuti estis in conclauibus, prædicabitur supra domos.

Matt.10.28. 4 || Dico autem vobis amicis meis, Ne timete

mete *vobis* ab ijs qui trucidant corpus, & postea non habent quod amplius faciant.

5 Præmonstrabo autem vobis quem timeatis: timete eum qui postquam trucidarit, præditus est autoritate inijciendi in gehennam: etiam dico vobis, hunc timete.

6 ||Nónne quinque passerculi væneunt assarijs duobus, & vnus ex ijs non est in obliuione apud Deum? *Mat.10.29.*

7 ||Quin etiam capilli capitis vestri omnes numerati sunt, ne igitur timete, multis passerculis præstatis. *1.Sam.14,45 act.27.34.*

8 ||Dico autem vobis, Quisquis me confessus fuerit coram hominibus, Filius quoque hominis confitebitur eum coram Angelis Dei: *Suprà 9.26, mat.10.32, 2.tim.2.12.*

9 Qui verò negauerit me in conspectu hominum, abnegabitur in conspectu Angelorum Dei.

10 ||Et quisquis dicet quippiam in Filium hominis, ei remittetur: ei verò qui in Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur. *Mat.12.31, mar.3.18, 1.Ioh.5.16.*

11 ||Quum autem adduxerint vos ad synagogas & ad magistratus ac potestates, ne soliciti estote quomodo aut quid pro defensione allaturi, aut quid dicturi sitis: *Mat.10.29, mar.13.12.*

12 Spiritus enim sanctus docebit vos eo ipso momento quæ oporteat dicere.

13 ¶ Dixit autem ei quidam è turba, Magister, dic fratri meo vt partiatur mecum hæreditatem.

14 Ipse verò dixit ei, Heus tu, quis me vobis iudicem aut partitorem præfecit?

15 Dixit igitur eis, Videte, & cauete ab auaritia: neque enim quum *bona* cuipiam redun-

dant, vita ipsi constat ex bonis suis.

16 Dixit autem eis parabolam in hæc verba, || Hominis cuiusdam diuitis exuberarat re- Eccle.11. 19. gio:

17 Itaque ratiocinabatur apud se dicens, Quid faciam? nec enim habeo vbi cogam fructus meos.

18 Et dixit, Hoc faciam: destruam horrea mea, & maiora ædificabo: & illic cogam omnes fructus meos, & bona mea:

19 Et dicam animæ meæ. Anima, habes multa bona reposita in annos multos: requiesce, comede, bibe, oblectare.

20 Dixit autem ei Deus, Demens, hac nocte animam tuam repetunt abs te: quæ verò parasti cuius erunt?

21 Ita *est* qui thesaurum congerit sibi, nec est in Deo diues.

Mat.6.13, 1 pet.5.7, psal.54.26. 22 Dixit autem discipulis suis, || Propterea dico vobis, ne solliciti estote de anima vestra, quid esuri sitis: neque de corpore, quare induendi,

23 Anima plus est quàm alimentum, & corpus quàm vestitus.

24 Considerate coruos, nec enim seminant, neque metunt: quibus non est cella neque horreum, & *tamen* Deus alit eos: quanto vos præstatis volucribus?

25 Quis autem ex vobis solicitè cogitando potest apponere ad staturam suam cubitum vnum?

26 Itaque si ne id quidem quod minimum est potestis, quid de cæteris solliciti estis?

27 Considerate lilia, quomodo crescant, non fatiganturneque nent: dico autem vobis, ne Solomonem quidem cum omni gloria sua

ami-

amictum fuisse vt vnum ex ijs.

28 Quod si herbam quæ hodie est in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circumuestit: quanto magis vos, ô exigua fide prædíti?

29 Vos igitur ne quærite quid esuri sitis aut quid bibituri & ne suspenso animo estote.

30 Hæc enim omnia gentes mundi requirunt: Pater autem vester nouit vos istis indigere.

31 Quin potius quærite regnum Dei, & hæc omnia adijcientur vobis.

32 Ne time, ô parua grex: nam visum est Patri vestro dare vobis regnum.

33 Vendite bona vestra, & date eleemosynam, || Parate vobis crumenas quæ non veterascunt, thesaurum in cœlis qui nunquam deficiat: quò fur non appropinquat, *& vbi* tinea non corrumpit. *Mat.6.20.*

34 Vbi enim thesaurus vester est, illic & cor vestrum erit.

35 ||Sint lumbi vestri præcincti, & *vestræ* lucernæ accensæ: *1.Pet.1.13.*

36 Et vos similes *estote* ijs qui expectant quando dominus suus reuersus sit à nuptijs: vt quum venerit ac pulsauerit, statim aperiant ei.

37 Beati serui illi quos quum venerit dominus, inueniet vigilantes: amen dico vobis, præcinctus faciet vt discumbant, & prodiens ministrabit eis.

38 Et si venerit secunda vigilia, & si tertia vigilia venerit, atque ita inuenerit, beati sunt serui illi.

39 ||Hoc autem scitote, si sciret paterfamilias qua hora fur venturus sit, vigilaret, nec sineret perfodi domum suam. *Mat.24.43. apoc.16.15.*

40 Et vos igitur estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet.

41 Dixit autem ei Petrus; Domine, nobis dicis istam parabolam, an etiam omnibus?

42 Dixit autem Dominus, Quisnam est fidus dispensator ac prudens, quem dominus præficiet famulitio suo, vt in tempore det demensum?

43 Beatus seruus ille, quem dominus quum venerit, inuenerit ita facientem.

44 Verè dico vobis, omnibus suis bonis præficiet eum.

45 Quòd si dixerit seruus ille in corde suo, Tardat dominus meus aduentum: cœperitque verberare seruos & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari,

46 Veniet dominus serui illius die quo nõ expectat, & qua hora non nouit & separabit eũ, partemque cum infidis ei assignabit.

47 Ille autem seruus qui nouit voluntatem domini sui, nec *se* comparauit, nec fecit ex voluntate eius, cædetur multis *plagis*:

48 Qui verò non nouit, & fecit digna plagis, cædetur *plagis* paucis. Porro cuicunque multum datum est, multum repetetur ab eo: & apud quem deposuerunt multa, amplius reposcent ab eo.

49 Ignem veni missurus in terram, & quid volo si iam accensus est?

50 Sed baptismo oportet me baptizari, & quomodo constringor vsquequo *hoc* perficiatur?

51 Putatis me aduenisse pacem daturum in terra? non, dico vobis, imò diuidium.

52 Erunt enim ex hoc *tempore* quinque in vna domo dissidentes, tres aduersus duos, & duo

duo aduerſus tres.

53 Diſſidebit pater aduerſus filium, & filius aduerſus patrem: mater aduerſus filiam, & filia aduerſus matrem: ſocrus aduerſus nurum ſuam: & nurus aduerſus ſocrum ſuam.

54 || Dicebat autem etiam turbæ, Quum videritis nubem exorientem ab occaſu, ſtatim dicitis, Imber venit & ita fit. *Mat.16.2.*

55 Et quum auſtrum flantem, dicitis, Aeſtus erit: & fit *æſtus.*

56 Hypocritæ, faciem Cœli & terræ noſtis probare: hoc autem tempus quî fit vt non probetis?

57 Cur autem & per vos ipſos non iudicatis quod iuſtum eſt?

58 || Enimuerò dum abis cum aduerſario tuo ad magiſtratum, da operam in via vt libereris ab eo, ne pertrahat te ad iudicem, & iudex te tradat exactori, & exactor coniiciat te in carcerem. *Matt.5.25.*

59 Dico tibi, Non exibis illinc vſquequo vltimum etiam minutum reddideris.

CAP. XIII.

1 *De Galilæis. 4. & ijs qui in Siloe oppreſſi ſunt. 6 Ficus non ferens fructum. 11 Mulier ſpiritu infirmitatis, id eſt, morbo à Satana inflicto laborans ſanatur. 19 Parabola grani Sinapis. 21 Fermenti. 23 Queſtio, An pauci ſaluandi. 31 Herodes vulpes.*

1 ADfuerunt autem eo ipſo tempore quidam annuntiantes ei de Galilæis, quorum ſanguinem Pilatus miſcuerat cum ipſorum ſacrificijs.

2 Et reſpondens Ieſus dixit eis, Putatis hos Galilæos præ omnibus Galilæis peccá-

tores fuisse, quoniam talia passi sunt?

3 Non, dico vobis: imò nisi resipiscatis, omnes itidem peribitis.

4 Aut illos decem & octo super quos cecidit turris in Siloam, & trucidauit eos, putatis debitores fuisse præ omnibus hominibus qui habitant in Hierusalem?

5 Non, dico vobis: imò nisi resipiscatis, omnes itidem peribitis.

6 ¶ Dixit autem hanc parabolam, Ficum habebat quidam plantatam in vinea sua: & venit quærens fructum in ea, neque inuenit.

7 Dixit autem vinitori, Ecce anni tres sunt ex quo venio quærens fructum in ficu ista, & non inuenio: excinde eam, quorsum etiam terram inutilem reddit?

8 Ille verò respondens dixit ei, Domine, dimitte eam etiam hoc anno, vsquequo fodero circum eam, & misero stercus:

9 Et siquidem tulerit fructum, *dimittes*: sin minus, in futurum excindes eam.

10 ¶ Docebat autem in quadam synagoga Sabbatho.

11 Et ecce, mulier adfuit habens spiritum inualetudinis *ab* annis decem & octo: erátque incurua, nec prorsus *sese* poterat recuruare.

12 Ipsam autem quum vidisset Iesus, aduocauit, & dixit ei, Mulier absoluta es ab inualetudine tua.

13 Et imposuit ei manus: & illico surrecta est, & glorificabat Deum.

14 Respondens autem præfectus synagogæ indignans quòd Sabbatho sanasset Iesus, dixit turbæ: Sex dies sunt quibus oportet operari: his ergo *diebus* venite & sanamini, & non die Sabbathi.

15 Re-

15 Respondit ergo ei Dominus, & dixit, Hypocrita, vnusquisq; vestrum Sabbatho nónne soluit bouem suum aut asinam à præsepi, & ducit aquatum?

16 Hanc autem filiam Abrahæ, quam vinxerat Satanas ecce decem & octo annos, non oportuit à vinculo isto solui die Sabbathi?

17 Et quum ecce diceret, pudore afficiebātur omnes qui se opponebant ei: sed tota turba gaudebat super omnibus gloriosis rebus quę fiebant ab eo.

18 ||Dixit autem *Iesus*, Cui rei simile est regnum Dei? & cui illud assimilabo? *Mat.*13.31, *marc.*4.31.

19 Simile est grano sinapis, quod aceeptum quispiam misit in hortum suum, & creuit & euasit in arborem magnam, & volucres cœli nidulati sunt in eius ramis.

20 ||Et rursum dixit, Cui rei assimilabo regnum Dei? *Mat.*13.33,

21 Simile est fermento quod acceptum mulier cōdidit in farinæ satis tribus, vsquequo fermentaretur tota:

22 || Transibat igitur singulas vrbes & vicos, docens, & iter faciens Hierosolymam. *Mat.*9.35, *mar.*6.6.

23 Dixit autem ei quidam, Domine, num pauci sunt qui seruentur? Ipse verò dixit eis,

24 || Cōtendite intrare per angustam portam: quia multi (dico vobis) studebunt intrare, & non poterunt: *Mat.*7.13.

25 Ex quo *videlicet* surrexit paterfamilias, & occluserit ostium, & cœperitis foris stare, & pulsare ostium, dicentes, Domine, aperi nobis: qui respondens dicet vobis, Nescio vnde vos sitis.

26 Tunc incipietis dicere, Edimus in tui cōspectu, & bibimus, & in plateis nostris docuisti.

Mat. 7. 13, *& 25.* 41. *Psal.* 6. 13.

27 ‖ Et dicet, Dico vobis, nescio vnde vos sitis: ‖ abscedite à me omnes qui facitis quod iniustum est.

28 Illic erit fletus & stridor dentiũ, quũ videritis Abrahã & Isaac & Iacob & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras.

29 Tunc venient *multi* ab Oriente & Occidente, & Borea & Austro: & discumbent in regno Dei.

Mat. 19. 30, *& 20.* 16, *Mar.* 10. 31.

30 ‖ Et ecce, sunt vltimi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt vltimi.

31 Eo ipso die accesserunt quidam Pharisæorum dicentes ei, Exi, & abi hinc: nam Herodes vult te trucidare.

32 Tunc ait eis, Profecti dicite vulpi illi, Ecce, eijciam dæmonia, & sanationes peragam hodie & eras, & tertia die consummabor.

33 Veruntamen oportet me hodie & eras, & perendie iter facere: quia fieri non potest vt Propheta pereat extra Hierusalem.

Mat. 23 37.

34 ‖ Hierusalem, Hierusalem, quæ trucidas Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui cogere liberos tuos, quemadmodum gallina pullicie suam sub alas, & noluistis?

35 Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta. Amen autem dico vobis, non videbitis me vsquedum venerit *tempus* quum dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

CAP. XIIII.

2 *Hydropicus Sabbatho sanetur.* 8 *Primi accubitus.* 12 *Pauperes ad prandium vocandi.* 16 *Inuitati ad cœnam magnam.* 23 *Compulsi,* 28 *Turrim ædificaturus.*

1 ET factum est quum venit domum cuiusdam ex primoribus Pharisæis Sabba-

thò

tho ad capiendum cibum, ipsi obseruabant eum.

2 Et ecce quidam hydropicus erat coram eo.

3 Tum respondens Iesus, dixit Legis interpretibus & Phariseis, in hæc verba, Licétne sanare Sabbatho?

4 Ipsi verò tacuerunt. Tum ipse prehensum curauit, & dimisit.

5 Et respondens eis, dixit, Quis vestrum, *ipsius* asinus aut bos in puteum incidat, non statim extrahet eum die Sabbathi?

6 Et non poterant ei ex aduerso ad ista respondere.

7 ¶ Dixit autem parabolam ijs qui vocati fuerant, attendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens eis,

8 Quum vocatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accubito primo loco: ne forte honoratior te sit vocatus ab eo:

9 Et is qui te & illum vocauit, veniens dicat tibi, Da huic locum: & tunc incipias cum pudore vltimum locum obtinere.

10 ‖ Sed quum vocatus fueris, vade discubitum in vltimum locum: vt quum venerit qui te vocauit, dicat tibi, Amice, ascende superius. Tunc erit tibi gloria in conspectu eorum qui tecum discumbunt. *Pro.15.7.*

11 ‖ Nam omnis qui se extollit, deprimetur: & qui se depresserit, extolletur. *Infrà.18.24. mat.13.12.*

12 Dicebat autem etiam ei qui ipsum vocauerat, ‖ Quum facis prandium aut cœnam, ne vocato amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos tuos, neque vicinos diuites: nequando & ipsi te vicissim vocent, ac retribuatur tibi gratia. *Tob.4.7. prou.3.9.*

13 Sed quum facis epulum, voca pauperes, mancos, claudos, cæcos:

14 Et beatus eris: quia non possunt *gratiam* retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum.

15 Hæc autem quum audisset quidam ex ijs qui simul accumbebant, dixit ei, Beatus qui comedet panem in regno Dei.

Matt.22.1, apoc.19.9.

16 Ipse autem dixit ei, || Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit multos:

17 Misitque seruum suum hora cœnæ vt diceret vocatis, Venite, quia iam parata sunt omnia.

18 Et omnes cœperunt vno *ore se* excusare, Primus dixit ei, Agrum emi, & necesse habeo exire, & eum inspicere: rogo te, habe me excusatum.

19 Et alter dixit, Iuga boum emi quinque, & proficiscor ad probandum ea: rogo te, habe me excusatum.

20 Et alius dixit, Vxorē duxi, & propterea non possum venire.

21 Quum igitur seruus aduenisset, annuntiauit ista domino suo, Tūc iratus paterfamiliās dixit seruo suo, Abi citò in plateas & vicos vrbis, & pauperes ac mancos, claudósque & cæcos huc introducito.

22 Et ait seruus, Domine, factum est vt imperasti, & adhuc locus est.

23 Tūc ait dominus seruo, Abi in vias & sepes, & coge ingredi, vt impleatur domus mea.

24 Dico enim vobis, neminem virorum illorum qui vocati fuerant, gustaturum cœnam meam.

25 Ibat autem turba multa cum eo: & conuersus dixit eis,

26 ||Si quis

26 ‖ Si quis venit ad me, & nō odit patrem suum & matrem, & vxorem & liberos, & fratres & sorores: atq; adeò etiam animam suam, non poteſt meus eſſe diſcipulus. *Suprà, 9. 23. mat. 10. 38, & 16. 24.*

27 ‖ Et quiſquis non portat crucem ſuam, & *non* ſequitur me, non poteſt meus eſſe diſcipulus. *Mat. 10. 38, & 16. 24. marc. 8. 34.*

28 Quis enim ex vobis ſi velit turrim ædificare, non prius ſedens computat ſumptus, an habeat quæ ad perfectionem *operis requiruntur*?

29 Ne, poſtquam poſuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui ſpectarint incipiant ei illudere.

30 Dicentes, Homo iſte cœpit ædificare, & non potuit *ædificium* perficere.

31 Aut quis rex proficiſcens vt committat prælium aduerſus alterum regem, ſedens prius non conſultat an poſſit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit aduerſus ipſum?

32 Alioquin, quum adhuc ille procul eſt, legatione miſſa, rogat ea quę ad pacem *pertinent*.

33 Sic ergo quiſquis veſtrûm non valedicit omnibus bonis ſuis, non poteſt meus eſſe diſcipulus.

34 ‖ Bonus eſt ſal: ſi verò ſal infatuatus fuerit, quo condietur? *Mat. 5. 13. marc. 9. 50.*

35 Neque ad terram, neq; ad ſterquilinium appoſitus eſt: foras eum abijciunt. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

CAP. XV.

4 Parabolæ ouis perditæ. 8 Drachma. 11 Filij prodigi.

1 ACcedebant autem ad eum omnes publicani & peccatores, vt eum audirent,

2 Et murmurabant Pharisæi & Scribæ, dicentes, Iste peccatores recipit, & manducat cum eis.

3 Ipse verò loquutus est ad eos hanc parabolam, dicens,

4 || Quis ex vobis, si habeat centum oues, *Mat.18.12.* & perdiderit vnam ex illis, non relinquit illas nonaginta nouem in deserto, & pergit ad eam quæ periit, vsque dum eam inueniat?

5 Et inuentam imponit in humeros suos gaudens:

6 Veniénsque domum, conuocat amicos & vicinos? dicens eis, gratulamini mihi; nam inueni ouem meam quæ perierat.

7 Dico vobis ita fore gaudium in cœlo super vno peccatore resipiscente, maius quàm super nonaginta nouem iustis, quibus non opus est resipiscentia.

8 Aut quæ mulier, si habet drachmas decem, & perdiderit drachmam vnam, non accendit lucernam, & verrit domum, quæritque accuratè, vsque quo *eam* inueniat?

9 Et quum inuenerit, conuocat amicas ac vicinas dicens, Gratulamini mihi: nam inueni drachmam quam perdideram.

10 Ita, dico vobis, gaudium est apud Angelos Dei super vno peccatore resipiscente.

11 Ait autem, Quidam habebat duos filios:

12 Quoniam iunior dixit patri, Pater, da mihi partem substantiæ *mihi* contingentem. *Ille* igitur diuisit eis facultates.

13 Post dies autem non multos, quum omnia coegisset iunior ille filius, peregrè profectus est in regionem longinquam: & illic dissipauit substantiam suam, profusè viuendo.

14 Omnibus

14 Omnibus verò ab eo cõsumptis, orta est fames valida in regione illa: & ipse cœpit *victu* deficì.

15 Abiit igitur & adhæsit vni ex ciuibus regionis illius: qui misit eum in agros suos vt pasceret porcos.

16 Et desiderabat implere ventrem suum siliquis quas edebant porci: & nemo ei dabat.

17 Quum autem ad se redijsset, dixit, Quot mercenarij patris mei abundant panibus? ego verò fame pereo.

18 Surgens proficiscar ad patrẽ meũ, & dicam ei, Pater, peccaui in cœlũ, & aduersum te:

19 Neque amplius sum dignus vocari filius tuus: fac me vt vnum ex mercenarijs tuis.

20 Surgens igitur venit ad patrem suum, Quum autem adhuc longè abesset, vidit eum pater ipsius, ac misericordia motus est: & accurrens incidit in collum eius, & deosculatus est eum.

21 Dixit autem ei filius, Pater, peccaui in cœlum & aduersum te, neque amplius sum dignus vocari filius tuus.

22 Dixit verò pater ad seruos suos, Promitte stolam illã præcipuam, & induite eum, & date annulum in manũ eius, & soleas in pedes:

23 Et adductum vitulum illum saginatum mactate: & vescentes oblectemur.

24 Quia filius iste meus mortuus erat, & renixit: perierat, & inuentus est. Cœperunt igitur oblectari.

25 Erat autem filius eius senior in agro: qui vt veniens appropinquauit domui, audiuit concentum & choros:

26 Et vocatum vnum ex pueris percontatus est quid istud esset.

27 Is verò dixit ei, Frater tuus venit: & mactauit pater tuus vitulum illum saginatũ, quòd valentem illum receperit.

28 Indignatus est autẽ *ille*, nec voluit introire. Pater ergo ipsius egressus hortatus est eũ.

29 Ipse verò respondens dixit patri, Ecce, tot annos seruio tibi, nec vnquam mandatum tuum sum transgressus: nec vnquam dedisti mihi hœdum, vt cum amicis meis oblectarer.

30 Sed quum filius iste tuus qui deuorauit facultates tuas cum meretricibus, venit, mactasti ei vitulum illum saginatum.

31 Ipse verò dixit ei, Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt:

32 Oblectari autem & gaudere *te* oportebat, quòd frater eius hic mortuus erat, & reuixit: perierátque, & inuentus est.

CAP. XVI.

1 *Parabola Dispensatoris delati ad Dominum.* 13 *Duobus Dominis seruire.* 16 *Lex & Prophetæ.* 19 *De Diuite & Lazaro.*

1 DIxit autem etiam discipulis suis, fuit homo quidam diues qui habebat dispensatorem: & is delatus est apud eum vt qui dissiparet ipsius bona.

2 Vocauit eum igitur, & dixit ei, Quid hoc audio de te? redde rationẽ dispensationis tuæ, non enim poteris amplius esse dispensator.

3 Dixit autem apud se dispensator, Quid faciam, quum Dominus meus auferat à me dispensationem? fodere non possum, mendicare pudet.

4 Noui quid sim facturus, vt quum amotus fuero à dispensatione, recipiant me *aliqui* domos suas.

5 Con-

5 Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dixit primo, Quantum debes domino meo?

6 Is autem ait, Centum batos olei. Tum ille dixit ei, Accipe tabulas tuas, & sede citò, & scribe quinquaginta.

7 Deinde alij dixit, Tu verò quantum debes? Is autem ait, Centum coros tritici. Tum ipse dixit ei, Accipe tabulas tuas, & scribe octoginta.

8 Et laudauit dominus dispensatorem iniustum, quòd prudenter feciſſet. Quamobrem filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in suo genere.

9 Et ego vobis dico, Facite vobis amicos ex mamona iniusto, vt quum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.

10 Qui fidelis est in pauciſſimis, etiam in multis fidelis est: & qui in pauciſſimis iniustus est, etiam in multis est iniustus.

11 Si ergo in iniusto mamona fideles non fuiſtis, verum *mamona* quis credet vobis?

12 Et si in alieno fideles non fuiſtis, quod vestrum est quis dabit vobis?

13 || Nullus seruus potest duobus dominis seruire: aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet. non potestis Deo seruire & mamonæ. *Mat.6.24.*

14 Audiebant autem hæc omnia etiam Phariſæi, qui erant auari: & sannis eum excipiebant.

15 Tunc dixit eis, Vos estis qui iuſtificatis vosipsos in hominum conſpectu: Deus autem nouit corda vestra. quia quod apud homines sublime est, abominationi est in conſpectu Dei.

Mat.11.21. 16 ‖Lex & Prophetæ vsque ad Iohannem: ab eo tempore regnum Dei annũtiatur,& quiuis in illud vi irrumpit.

Mat.5.18 17 ‖Facilius est autem cœlũ & terram præterire, quàm Legis vnam apicem excidere.

Mat.5.32, & 19.9, 1. cor.7.11. 18 ‖Quisquis dimittit vxorem suam, & alteram ducit, mœchatur: & qui à viro dimissam ducit, mœchatur.

19 ¶ Cæterum quidam erat diues,& induebatur purpura & byssõ,& se oblectabat quotidie splendidè:

20 Erat verò quidam mendicus nomine Lazarus, qui proiectus erat ad vestibulum eius vlceroſus.

21 Et desiderans saturari micis quæ cadebant è mensa diuitis. sed & canes veniebant ac lingebant eius vlcera.

22 Factum est autem vt moriretur mendicus,& asportaretur ab Angelis in sinũ Abrahæ: mortuus est verò etiã diues ille,ac sepultus est.

23 Et apud inferos sublatis oculis suis, quũ esset in tormentis,vidit Abraham procul,& Lazarum in sinu eius.

24 Tum ipse clamãs dixit,Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum, vt intingat extremum digitum suum in aquam, & refrigeret linguam meam: quoniam crucior in ista flamma.

25 Dixit autem Abraham, Fili, memento te bona tua recepisse in vita tua, & Lazarum similiter mala:nunc autem hic solatio fruitur, tu verò cruciaris.

26 Et ad hæc omnia,inter nos & vos hiatus ingens constitutus est,vt ij qui volunt hinc transire ad vos, non possunt, neque istinc huc transire.

27 Dixit

27 Dixit autem *illi*, Rogo ergo te pater, vt eum mittas domum patris mei.

28 Habeo enim quinque fratres: vt testificetur eis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormenti.

29 Dicit ei Abraham, Habēt Mosen & Prophetas: audiant eos.

30 Ille verò dixit, Non, pater Abraham: sed siquis ex mortuis abierit ad eos, resipiscent.

31 Abrahā autem dixit ei, Si Mosen & Prophetas non audiunt, ne si quidem quispiam ex mortuis excitetur, assentientur.

CAP. XVII.

1 Scandala. 3 Peccanti in nos ignoscendum. 10 Serui inutiles sumus. 11 De decem leprosis. 20 Regnum Dei quando venturum. 23 Falsi Christi. 26 Aduentus Christi qualis futurus.

1 AIt || autem discipulis, Fieri non potest quin eueniant scandala: sed væ illi per quem eueniunt. *Mat.18.7. mar.9.41.*

2 Expedit ei si mola asinaria circumponatur collo eius, & abiectus fuerit in mare, *potius* quam vt offendat vnum ex paruis istis.

3 Cauete vobis. || Si peccauerit in te frater tuus, obiurga eum & si resipuerit, remitte ei. *Mat.18.3.*

4 || Et si septies in die peccauerit in te, & septies *vno* die reuertatur ad te, dicens, Resipui: remittes ei. *Mat.18.21.*

5 ¶ Tunc dixerunt Apostoli Domino, Adde nobis fidem.

6 Dixit autem Dominus, || Si haberetis fidem quantulum *est* granū sinapis, diceretis huic sycamino, Eradicator, & plantator in mari: & obediret vobis. *Mat.16.20.*

7 Quis autem vestrum habet seruum arantem, aut pascentem, qui regresso ab agro dicat statim, prodi, & discumbe?

8 Imò nónne dicit ei, Para quod cœnem, & præcinctus ministra mihi vsque dũ edero ac bibero: & postea edito tu & bibito?

9 Num gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ipsi præcepta fuerant? non puto.

10 Ita & vos, quũ feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, serui inutiles sumus: nam quod debuimus facere, fecimus.

11 ¶ Et factum est, inter eundum Hierosolymam, ipse transibat per mediam Samariam & Galilæam.

12 Et quum ingrederetur in quendam vicum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt procul:

13 Et extulerunt vocem dicentes. Iesu magister miserere nostri.

14 Qui quum *eos* vidisset, dixit eis, Profecti || ostendite vos Sacerdotibus. Et factum est vt inter eundum purgati sint. *Leuit. 14. 2.*

15 Vnus autem ex ipsis, vt vidit se sanatum esse, reuertit, glorificans Deum voce magna.

16 Et procidit in faciem ad pedes eius, gratias ei agens: erátque iste Samaritanus.

17 Respondens autem Iesus dixit, Nónne decem illi purgati sunt? nouem autem illi vbi *sunt.*

18 Non sunt reperti qui redierint, vt tribuerent gloriam deo, nisi alienigena iste.

19 Et dixit ei, Surge & abi: fides tua te seruauit.

20 ¶ Interrogatus autem à Pharisæis quãdo venturum esset regnum Dei, respondit eis, &

& dixit, Non veniet regnum Dei ita vt obſeruari poſſit.

21 Neque dicent, Ecce hic, aut ecce illic, ecce enim, regnum Dei intus habetis.

22 Dixit autem diſcipulis, veniet tempus quum deſiderabitis videre vnum ex diebus Filij hominis: nec videbitis.

23 ‖ Et dicent vobis Ecce hic, aut ecce illic: *ſed* ne abite, neque proſequimini. *Mat.24.23. mar.13.11.*

24 Nam ſicut fulgu coruſcans ex *vna* regione quæ ſub cœlo eſt, in *alterum* quæ ſub cœlo eſt, ſplendet: ita erit & Filius hominis die ſuo.

25 Sed prius oportet eum multa pati, & reprobari à natione iſta.

26 ‖ Et prout factum eſt in diebus Noe, ita erit etiam diebus Filij hominis. *Gen.7.5. matt 24.38.*

27 Edebant, bibebant, vxores ducebant, & dabantur nuptum, ad eum vſque diem quo introiuit Noe in arcam venitq; diluuium, & perdidit omnes. *1 pet.3.20.*

28 Similiter etiam vt accidit in diebus Lot: edebant, bibebant, emebant, vendebant, plantabant, ædificabant:

29 ‖ Quo autē die Lot exijt Sodomis, pluit igni & ſulphure è cœlo, & omnes perdidit. *Gen.19.24.*

30 Secundum hęc erit dies quo Filius hominis detegetur.

31 In illo die ſi quis fuerit ſupra domum, & vaſa eius in ipſa domo, ne deſcendat ad ea ſumenda & qui in agro, ſimiliter non reuertatur retro.

32 ‖ Memineritis vxoris Lot. *Gen.19.26. Suprà. 9. 24.*

35 ‖ Quicunque quæſierit animam ſuam ſeruare, perdet eam, & quicunque eam perdiderit, viuificabit eam. *matt. 10. 39. mar.8.35. iohan.12.25.*

Matt.24.41. 34 ‖ Dico vobis,Illa nocte erunt duo in lecto vno: vnus accipietur,& alter relinquetur.

35 Duæ erunt molentes simul:vna accipietur, & altera relinquetur.

36 Duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

37 Tunc respondentes dicunt ei, Vbi Do-
Matt.24.28. mine? Ipse verò dixit eis, ‖Vbi corpus,illuc cogentur & aquilæ.

CAP. XVIII.

2 Iudicis iniqui & viduæ parab. 10 De Pharisæo & publicano. 15 Puerorum est regnum Dei. 22 Vendere omnia,& dare pauperibus. 28 Apostoli relinquunt omnia. 31 Mortem suam prædicit Christus. 35 Cæcus visum recipit.

1 DIxit autem eis etiam parabolam,*huc spectantem*, ‖ quod oportet ipsos semper
Eccle.18.22, rom.12.12, 1.thes.5.17. precari,nec segnescere.

2 Dicens, Iudex quidam erat in quadam vrbe qui Deum non timebat, nec quenquam reuerebatur.

3 Erat autem in illa vrbe quædam vidua, quæ venit ad eum, dicens, Vindica me ab aduersario meo.

4 Ille autem noluit per *multum* tẽpus : post hæc verò dixit apud se, Etsi Deum non timeo, nec quenquam reuereor.

5 Tamen quia Molestiam mihi exhibet vidua ista,vindicabo eam, ne ad extremum veniens obtundat me.

6 Ait autem Dominus, Audite quid iudex ille iniustus dicat:

7 Deus autẽ non vindicabit electos suos, clamantes ad ipsum die ac nocte, etiamsi iram differat super ipsi.?

8 Dico

8 Dico vobis, vindicabit eos citò. Verumtamen Filius hominis, quum venerit, num reperturus est fidem in terra?

9 ¶ Dixit autem etiam quibusdam qui sibi persuaserant se iustos esse, & pro nihilo habebant reliquos, parabolam istam:

10 Duo homines ascenderant in templum vt precarentur, vnus pharisæus, & alter publicanus:

11 Pharisæus stans, hæc apud se precabatur, Deus gratias ago tibi quod non sim vt reliqui homines, rapaces, iniusti, mœchi, vel etiam vt iste publicanus.

12 Ieiuno bis hebdomade, decimo quæcũque possideo.

13 Publicanus autem procul stans, nolebat vel oculos in cœlum attollere: sed percutiebat pectus suum dicens, Deus propitius esto mihi peccatori.

14 Dico vobis, descẽdit iste iustificatus domum suam *potius* quam ille: ‖quia quicunque se extollit, deprimetur: & qui se deprimit, extolletur. *Suprà.14.11 mat.23.12.*

15 ‖Adferebant autem ad eum etiam infantes, vt eos tangeret: quum autem hoc vidissent discipuli, obiurgarunt eos. *Mat.19.13. mar.10.13.*

16 Iesus verò quum puerulos aduocasset, dixit Sinite puerulos venire ad me, & eos non prohibete: talium est enim regnum Dei.

17 Amen dico vobis, Quicunque non acceperit regnum Dei tanquam puerulus, nequaquã introibit in illud.

18 ‖Tunc interrogauit eum quidam ex primoribus, dicens, Magister bone, quid faciendo vitam æternam possidebo? *Mat.19.16. mar.10.17.*

19 Dixit autem ei Iesus, Cur me dicis bo-

num? nemo bonus nisi vnus, *nempe* Deus.

Exod. 20. 13. 20 Mandata nosti, || Ne mœchare, Ne occidito, ne furare, Ne falsum testimonium dicito, Honora patrem tuum & matrem tuam.

21 Ille autem dixit, Hæc omnia obseruaui à iuuentute mea.

22 Iesus verò his auditis dixit ei, Adhuc vnum tibi deest: quæcunque habes vende, & distribue pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo: & veni sequere me.

23 At ille, his auditis, valde tristis factus est: nam diues erat valde.

24 Quum autem vidisset Iesus eum valde tristem factum, dixit, Quàm difficilè qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt!

25 Facilius est enim camelum per foramē acus introire, quàm diuitem introire in regnum Dei.

26 Qui verò *hoc* audierant, dixerūt, Et quis potest saluus fieri?

27 Ipse autem dixit, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum.

Matt. 19. 27, *marc.* 10. 28. 28 || Dixit autem Petrus, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.

29 Ipse verò dixit eis, Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut liberos, regni Dei causa.

30 Qui non recepturus sit multiplicia hoc tempore, & in seculo venturo vitam æternam.

Mat. 20. 17, *mar.* 10. 32, 31 ¶ || Iesus autem, assumptis illis duodecim, dixit eis, Ecce, ascendimus Hierosolymam, & perficientur Filio hominis omnia quæ scripta sunt per Prophetas.

32 Tradetur enim Gentibus, & illudetur, & contumelijs afficietur, & conspuetur.

33 Et

33 Et postquam eum flagellauerint, trucidabunt: sed die tertia resurget.

34 Ipsi verò nihil horum intellexerunt: erantque ista verba ipsis occulta, nec cognouerunt quæ dicebantur.

35 ||Factum est autem dum ipse appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedebat iuxta viam, mendicans. *Matt.22.6, marc.10.46.*

36 Quum igitur is audisset turbam præteruntem, percontabatur quid hoc esset.

37 Nuntiauerunt autem ei Iesum Nazarenum transire.

38 Tunc clamauit dicens, Iesu fili Dauid miserere mei.

39 Et qui præibant, obiurgabant eum vt sileret: ipse verò multo magis clamabat, Fili Dauid miserere mei.

40 Iesus autem quum substitisset, iussit eum adduci ad se: & quum is appropinquasset, interrogauit eum,

41 Dicens, Quid tibi vis faciam? Ille verò dixit, Domine, vt visum recipiam.

42 Et Iesus dixit ei, Recipito visum: fides tua te seruauit.

43 Illico igitur visum recepit, ac sequebatur eum, glorificans Deum & totus populus quum *hoc* vidisset, tribuit laudem Deo.

CAP. XIX.

2 *Zacchæus publicanus.* 14 *Minæ seruis datæ ad negociationem.* 29 *Iesus ingreditur Hierosolymam.* 41 *Flens prædicit vrbis excidium.* 45 *Vendentes ejicit è templo.*

1 Esus autem ingressus Iericho transibat:
2 Et ecce quidam qui nomine vocabatur Zacchæus, magister publicanorum, & di-

ues:

3 Studebatque videre quis esset Iesus, nec poterat præ turba, quòd statura paruus esset.

4 Præcurrens ascendit in sycomorum, vt eum videret: quoniam futurum erat vt illac transiret.

5 Vt autem venit ad eum locum, suspiciens Iesus, eum vidit, & dixit ei, Zacchæe, festinans descende: hodie enim domi tuæ oportet me manere.

6 Tum is festinans descendit, & excepit eum gaudens.

7 Et omnes quum hoc vidissent, murmurabant dicentes eum ingressum esse ad hominem peccatorem, vt *sibi* diuersaretur.

8 Adstans autem Zacchæus dixit Domino, Ecce dimidium bonorum meorum Domine, do pauperibus: & siquid cuipiam per calumniam eripui, reddo quadruplum.

9 Dixit autem ei Iesus, Hodie salus domui huic contigit, eo quòd ipse quoque est filius Abraham.

Mat. 18.12. 10 || Venit enim filius hominis vt quærat & seruet quod perierat.

11 ¶ Hæc autem ipsis audientibus, pergens, dixit parabolam eo quòd esset prope Hierosolyma, & quod putarent fore vt illico regnum Dei appareret,

Mat. 25.14. 12 Dixit ergo, || Homo quidam nobilis profectus est in regionem longinquam, vt acciperet sibi regnum, ac reuerteretur.

13 Vocatis autem decem seruis suis, dedit eis decem minas, & dixit eis, Negotiamini donec veniam.

14 Ciues autem eius oderant eum, misc-

runt

runtque legationem post eum, dicentes, Nolumus hunc regnare in nos.

15 Et factum est quum rediisset accepto regno, tum iussit vocari seruos illos ad se quibus dederat pecuniam: Vt cognosceret quis quid negotiatus esset.

16 Adfuit autem primus, dicens, Domine, mina tua decem minas lucrifecit.

17 *Ille* autem ait ei, Bene habet serue bone: quia in minimo fuisti fidelis, habeto potestatem super decem vrbes.

18 Et alter venit, dicens, Domine, mina tua confecit quinque minas.

19 *Ille* verò & isti dixit, Tu quoque præsto quinque vrbibus.

20 Et alius venit, dicens, Domine, ecce mina tua quam habui sepositam in sudario:

21 Timui enim te, quòd homo sis austerus: aufers quod non deposuisti, metis quod non seminatti.

22 Tum ille dixit ei, Ex ore tuo te iudicabo, serue male: sciebas me hominem austerum esse, qui auferam quod non deposui, & metam quod non seminaui.

23 Quare igitur non dedisti pecuniam meam apud mensam, & ego venieus, cum vsuris eam exegissem?

24 Et astantibus dixit, Tollite ab eo minā, & date ei qui decem minas habet.

25 *Illi* verò dixerunt ei, Domine, habet decem minas.

26 *At ille*, Nam, *inquit*, || dico vobis, Omni habenti dabitur: ei autem qui non habet, etiam quod habet adimetur. *Suprà. 8. 18. mat. 13. 12. & 25. 29. mar. 4. 25.*

27 Quin etiam meos illos inimicos qui noluerunt me regnare supra se, adducite huc, &

iugulate coram me.

28 Et his dictis, antegrediebatur ascendens Hierosolymam.

Mat 21.1, *marc.*11.1. 29 ¶ || Et factum est quum appropinquasset Bethphage & Bethaniæ, ad montem qui vocatur Olearum, misit duos ex discipulis suis,

30 Dicens, Abite in vicum qui est ex aduerso: in quem introeuntes, inuenietis pullum alligatum, cui nemo vnquam hominum insedit: solutum eum adducite.

31 Et si quis vos interrogauerit, Quare soluitis? Sic dicetis ei, Quoniam eo opus est Domino.

32 Profecti autem qui missi erant, inuenerunt prout eis dixerat.

33 Soluentibus autem ipsis pullum, dixerunt eis domini eius, Quare soluitis pullum?

34 Ipsi verò dixerunt, Quoniam eo opus est Domino.

*Mat.*21.7. *iohan.*12.14. 35 || Duxerunt igitur eum ad Iesum. Et pallijs suis pullo iniectis, imposuerunt Iesum.

36 Eunte autem ipso, substernebant pallia sua in via

37 Et quum iam appropinquaret ad descensum montis Olearum, cœpit omnis multitudo discipulorum gaudentium laudare Deum, voce magna de omnibus quas viderant virtutibus.

38 Dicentes, Benedictus Rex ille qui venit in nomine Domini: pax in cœlo, & gloria in *locis* altissimis.

39 Tum quidam Pharisæorum è turba dixerunt ei, Magister, obiurga discipulos tuos.

40 Et ipse respondens dixit eis, Dico vobis, si siluerint isti, mox lapides clamaturos.

41 Et vt appropinquauit, visa vrbe, fleuit

super

super ea.

42 Dicens, Nempe si vel tu nosses vel hoc saltem tuo die, || quæ ad pacem tuam *pertinent*. Sed *ea* nunc occulta sunt oculis tuis. *Infrà.21.6, mat.24.1,*

43 Nam veniet tempus aduersum te, quo circumijciēt tibi inimici tui vallum, & circumcingent te, & constringent vndique. *mar.13.1.*

44 Teque solo æquabunt, & filios tuos intus: neque relinquent in te lapidem super lapidem, eo quòd non noueris tempus illud visitationis tuæ.

45 ¶ || Et ingressus in templum: cœpit ejicere eos qui vendebant in eo & emebant. *Mat 21.12, mar.11.11,*

46 Dicens eis, Scriptum est, || Domus mea, domus precationis est: || vos autem reddidistis eam, spelunca latronum. *Esa.56.7. Icrem.7.11.*

47 Et docebat quotidie in templo. || principes autem sacerdotum & Scribæ, & primores plebis studebant eum perdere. *Mat.21.13, mar.11.17.*

48 Nec inueniebant quid facerent: totus enim populus pendebat ab ipso, quum eum audiret.

CAP. XX.

4 Baptismus Iohannis vnde? 9 Sacerdotum impietas, vineæ & agricolarum similitudine notatur. 21 Tributum Cæsari reddendum. 27 Sadducæos negantes resurrectionem conuincit. 41 Christus quomodo filius Dauidis.

1 ET || factum est quodam dierum illorum, quum ipse doceret populum in templo, & euangelizaret, superuenerunt principes sacerdotum & Scribæ, cum Senioribus, *Matt.21.23, mar.11.27.*

2 Et dixerunt ei, dic nobis qua autoritate ista facias, aut quis ille sit qui dedit tibi istam autoritatem.

3 Respondens autem dixit eis, interrogabo vos & ego rem quandam, dicite igitur mihi:

4 Baptismus Iohannis è cœlo erat, an ex hominibus?

5 At illi ratiocinati sunt apud se dicentes, Si dixerimus, E cœlo: dicet, quare ergo non credidistis ei?

6 Sin autem dixerimus Ex hominibus: tota plebs lapidabit nos: persuasum enim est ei Iohannem Prophetam esse.

7 Responderunt igitur se nescire vnde *esset*.

8 Tum Iesus dixit eis, Neque ego dicam vobis qua auctoritate hæc faciam.

9 ¶ Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc, ‖ Quidam plantauit vineam, & elocauit eam agricolis: & peregrè abfuit multum tempus.

Esa.5.1, ierem.2.31, mat.21.23, mar.12.1.

10 Et in tempore misit seruum ad illos agricolas, vt darent ex fructu vineæ: qui cæsum illum ablegarunt inanem.

11 *Ille* verò perrexit alterum seruum mittere, at ipsi hunc quoque cæsum & contumelia affectum ablegarunt inanem.

12 Et perrexit mittere tertium: at illi & istum vulneratum eiecerunt.

13 Dixit igitur Dominus vineæ, Quid faciam? mittam filium meum dilectum: forsitan quum hunc viderint, reuerebuntur.

14 Viso autem eo agricolæ colloquuti sunt inter se, dicentes, Iste est hæres: venite, trucidemus eum, vt nostra fiat hæreditas.

15 Et eiectum eum extra vineam, trucidarunt. Quid ergo faciet eis Dominus vineæ?

16 Veniet & perdet agricolas istos, & dabit vineam alijs. *Hoc* autem quum audissent, dixerunt,

xerunt, Absit.

17 Ille verò intuitus eos, ait, Quid illud est ergo quod scriptū est, || Quem lapidem reprobauerunt ædificantes, is factus est caput anguli? *Psal.*117.22. *esa.*28.16, *act.*4.11, *rom.*9.13, *1 pet.*2.8.

18 Quisquis ceciderit super illum lapidem, conquassabitur: super quem autem ceciderit, dissipabit eum.

19 Tum studuerunt principes Sacerdotum & Scribæ inijcere in eum manus eo ipso momento: sed timuerūt plebem: cognouerūt enim *eum* aduersus ipsos dixisse similitudinem istam.

20 Itaque obseruantes *eum*, miserunt insidiatores, qui se iustos esse simularent: vt carperent eius sermonem, traditurique eum imperio & potestati Præsidis.

21 || Qui interrogauerunt eum, dicentes, Magister scimus te rectè dicere & docere, nec accipere personam, sed viam Dei in veritate docere. *Mat.*22.16, *mar.*12.13.

22 Licet nobis censum dare Cæsari, an nō?

23 Animaduersa autem eorum calliditate, dixit eis, Quid me tentatis?

24 Ostendite mihi denarium: cuius habet imaginem & inscriptionem? Respondentes autem dixerunt, Cæsaris.

25 Tunc dixit eis, || Reddite igitur quæ *sunt* Cæsaris, Cæsari: & quæ *sunt* Dei, Deo. *Rom.*13.7.

26 Itaque non potuerunt verba eius carpere coram populo. & mirati super eius responso, siluerunt.

27 ¶ || Accedentes autem quidam Sadducæorum, (qui negant esse resurrectionem) interrogarunt eum. *Mat.*22.23 *mar.*12.18.

28 Dicentes, Magister, || Moses scripsit nobis, Si cuius frater mortuus fuerit habens vxorem, & sine liberis mortuus fuerit, vt eius frater *Deut.*25.5.

accipiat vxorem illam, & excitet semen fratri suo.

29 Septem ergo fratres fuerunt, quorum primus accepta vxore mortuus est sine liberis,

30 Accepit igitur eam secundus, *qui* & ipse mortuus est sine liberis.

31 Deinde tertius accepit eam: itidem autem & illi septem: nec reliquerunt liberos, & mortui sunt.

32 Post omnes autem mortua est & mulier.

33 In resurrectione ergo, cuius eorum erit vxor? nam illi septem habuerunt eam vxorem.

34 Tum respondens dixit ei Iesus, Filij huius æui ducunt vxores, & nuptum dantur:

35 Qui verò digni habiti fuerint qui æuum illud consequantur, & resurrectionem ex mortuis, neq; ducunt vxores, neq; nuptum dantur

36 Neque enim mori possunt amplius: pares enim Angelis sunt. & filij sunt Dei, quum sint filij resurrectionis.

Exo.3.6. 37 Mortuos autem excitari, etiam || Moses indicauit apud rubum, quum dicit Dominum Deũ Abraham, & Deum Isaac, & Deũ Iacob.

38 Nam Deus non est mortuorum, sed viuorum: omnes enim viuunt ei.

39 Respondentes autem ei quidam ex Scribis dixerunt, Magister, bene dixisti,

40 Nec amplius audebant eum quicquam interrogare.

Matt.22.44. mar.12.35. 41 || Dixit autem eis, Quomodo dicunt Christum filium esse Dauid?

42 Et ipse Dauid dicit in libro Psalmorum, *Psal.110.1.* || Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis,

43 Vsquedum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

44 Dauid

44 Dauid ergo Dominum eum vocat, & quomodo filius eius est?

45 Audiente verò toto populo, dixit discipulis suis,

46 ‖ Cauete à Scribis, qui volunt ambulare stolati, & amant salutationes in foris, ac primos consessus in conuentibus, & primos accubitus in cœnis. *Suprà.11.43. mat.23.6, marc.12. 38.*

47 Qui deuorant domos viduarum, & in speciem precibus longis vtuntur: isti auferent grauius iudicium.

CAP. XXI.

1 *Viduæ supra opes liberalitas.* 4 *De tempore ruinæ templi.* 19 *& Hierusalem.* 25 *Signa præcedentia extremum iudicium.*

1 INtuitus autem vidit diuites mittentes munera sua in gazophylacium. *Mar. 12. 41.*

2 Vidit autem etiam quandam viduam pauperculam mittentem illuc minuta duo.

3 Et dixit, Verè dico vobis, vidua hæc pauper misit amplius quàm omnes.

4 Nam omnes hi ex eo quod ipsis redundat miserunt quod donarent Deo: hæc autem misit ex penuria sua totum victum quem habebat.

5 ‖ Et quibusdam dicentibus de templo, quòd pulchris lapidibus ac donarijs ornatum esset, dixit, *Suprà.19.43. mat.24.1. marc.13.1.*

6 Hæccine spectatis? venient dies quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.

7 Interrogauerunt autem eum dicentes, Magister, quando hæc erunt? & quod signum quando futurum est vt ista fiant? *Ephe.5.6. 2.thess.2.3.*

8 ‖ Ipse verò dixit, Videte ne seducamini.

multi enim venient in nomine meo dicentes, Ego sum *Christus*: & tempus illud appropinquat, ne igitur sequimini eos.

9 Quum verò audieritis bella & seditiones, ne terreminì: oportet enim ista primùm fieri: sed non statim *erit* finis.

10 Tunc dixit eis, Insurget gens in gentem, & regnum in regnum:

11 Et magni terræmotus erunt singulis locis, & fames ac pestilentiæ, & terriculamenta, & signa è cælo magna erunt.

*Mat.*24.8, *mar.*13.9. 12 || Sed ante hæc omnia injicient vobis manus, & *vos* persequentur, tradentes in synagogas & carceres, adductos ad reges ac præsides, nominis mei causa.

13 Hæc autem cedent vobis testimonio.

*Sup.*12.12, *mat.*10.19, *marc.*13.11. 14 || Habete igitur fixum in cordibus vestris, non esse præmeditandam defensionem.

15 Ego enim dabo vobis os & sapientiam cui non poterunt contradicere, neque resistere omnes qui se vobis opponent.

16 Prodemini autem etiam à parentibus & fratribus & cognatis & amicis: & morte multabunt *quosdam* ex vobis:

17 Et eritis exosi omnibus propter nomen meum.

*Mat.*10.30. 18 || Sed pilus capitis vestri non peribit.

*Matt.*10.22. 19 || Per patientiam vestram possidete animas vestras.

*Matt.*24.15, *mar.*13.14, *dan.*9.17. 20 || Quum autem videritis Hierusalem cingi ab exercitibus, tunc agnoscite appropinquare vastationem eius.

21 Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes: & qui in medio eius, excedant: & qui in agris, non ingrediantur in eam.

22 Nam hi sunt dies vltionis, vt impleantur

tur omnia quæ scripta sunt.

23 Væ autem ventrem ferentibus & lactantibus in illis diebus. erit enim necessitas magna in hac regione, & ira in populo isto.

24 Et cadent acie gladij, & captiui ducentur in omnes gentes: & Hierusalem calcabitur à Gentibus vsquequo impleantur tempora Gentium.

25 ‖Tunc erunt signa in sole & luna & syderibus & in terra angustia Gentium in confilij inopia, resonante mari & salo: *Esa.13.10, ezech.32.7, mat.24.29,*

26 Exanimatis hominibus præ timore & expectatione *malorum* inuadentium orbem terrarum. nam potestates cœlorum agitabuntur. *marc.13.24.*

27 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potentia & gloria multa.

28 Quum autem hæc fieri incipient, erigite & attollite capita vestra, ‖ quoniam appropinquat redemptio vestra. *Rom.8.23.*

29 ¶ Dixit etiam eis *hanc* parabolam, Videte ficum & omnes arbores:

30 Quum iam emiserunt *folia, vos ea* cernentes, per vos ipsos agnoscitis iam propè esse æstatem:

31 Ita & vos quum videritis hæc fieri, agnoscite propè esse regnum Dei.

32 Amen dico vobis, nequaquam præterierit hæc ætas quousque hæc omnia facta fuerint.

33 Cœlum & terra præteribunt, verba autem mea nequaquam præteribunt.

34 ‖ Cauete autem vobis ne quando grauentur corda vestra crapula & ebrietate & curis huius vitæ: & repentè vobis superueniat dies ille. *Rom.13.13.*

35 Nam vt laqueus, inuadet in omnes

qui habitant in ſuperficie totius terræ.

36 Excubate igitur, omni tempore rogantes vt digni habeamini qui effugiatis iſta omnia quæ futura ſunt, & conſiſtatis coram Filio hominis.

37 Docebat autem interdiu in templo, noctu verò exiens diuerſabatur in monte qui vocatur Olearum.

38 Et totus populus diluculo veniebat ad eum, vt eum audiret in templo.

CAP. XXII.

3 *Iudas vendit Chriſtum.* 7 *Paſcha parant Apoſtoli.* 24 *Contendunt de primatu.* 30 *A Satana expetuntur.* 35 *Nihil illis defuiſſe ait Chriſtus.* 42 *Orat in monte.* 44 *Sudat ſanguinem.* 50 *Auriculam Malcho amputatam ſanat.* 57. 58. 60 *Petrus ter Chriſtum abnegat.* 63 *Illuditur & cæditur Chriſtus.* 69 *Fatetur ſe filium Dei.*

Mat.26.1, marc.14.1. 1 APpropinquabat autem feſtum azymorum quod dicitur Paſcha:

2 Et quærebant principes Sacerdotum & Scribæ quomodo eum tollerent *è medio:* timebant enim plebem.

Mat.26.14, marc.14.10. 3 ||Introijt autem Satanas in Iudam cognominatũ Iſcariotẽ, qui erat è numero duodecim.

4 Qui abiens colloquutus eſt cum principibus Sacerdotum ac præfectis *templo,* quomodo ipſis eum traderet,

5 Qui gauiſi ſunt ac pacti ſunt *ſe* daturos ei pecuniam.

6 Et *ipſe* ſpoſpondit: quærebátq; opportunitatem vt traderet eum ipſis abſque turba.

Mat.26.17, marc.14.13. 7 || Venit autem dies azymorum qua oportebat mactari paſcha.

8 Et

8 Et misit Petrum & Iohannem, dicens, Profecti parate nobis pascha vt vescamur.

9 Ipsi verò dixerunt ei, Vbi vis paremus *illud*?

10 At ille dixit eis, Ecce, postquam introieritis in vrbem, occurret vobis quidam aquæ amphoram baiulans: sequimini eum domum in quam ingredietur:

11 Et dicite patrifamiliâs ædium, Dicit tibi Magister, Vbi est diuersorium vbi pascha cũ discipulis meis edam?

12 Tunc ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum: illic parate *pascha*.

13 Profecti autem inuenerunt omnia prout dixerat eis: & parauerunt pascha.

14 ‖Quũ igitur adesset *constitutum* illud tẽpus, discubuit,& duodecim Apostoli cum eo. *Mat.* 26.20. *mar.*14.18.

15 Et dixit eis, Desiderio desideraui hoc pascha vesci vobiscum, antequam ego patiar.

16 Dico enim vobis me non amplius comesturum ex eo, quousque compleatur in regno Dei.

17 Et accepto poculo, cum gratias egisset, dixit, Accipite hoc & partimini vobis ipsis.

18 Dico enim vobis me non bibiturum ex fructu vitis, vsquequo regnum Dei venerit.

19 ‖Et accepto pane, quum gratias egisset, fregit: & dedit eis, dicens, Hoc est corpus meum quod pro vobis datur: hoc facite in mei recordationem, *Matt.* 26.26, *mar.*14 22. 1.*cor* 11. 24.

20 Itidem etiam *dedit eis* poculum, postquã cœnasset, dicens, Hoc poculum, *est* Nouum illud testamentum per sanguinem meum, qui pro vobis effunditur. *Matt* 26.27, *mar.*14.19, *ioh* 13.18.

21 ‖Veruntamen ecce,manus eius qui me prodit, mecum *est* in mensa. *Psal.*40.11.

22 Et filius quidem hominis prout definitum eſt, vadit: veruntamen væ homini illi per quem proditur.

23 Tunc ipſi cœperunt mutuò quærere inter ſe, quiſnam eſſet ex ipſis qui hoc facturus eſſet.

24 Orta eſt autē etiam contentio inter eos, *Mat.20.25,* quis eorum videretur eſſe maior.

mar.10.42. 25 Ipſe verò dixit eis, || Reges gentium dominantur eis: & qui poteſtatem habent in eas, benefici vocantur.

26 Vos autem non ita: ſed qui maximus eſt inter vos, ſit ſicut qui minimus eſt: & qui princeps eſt, ſicut qui miniſtrat.

27 Nam vter maior eſt? qui accumbit, an qui miniſtrat? Nónne qui accumbit? At ego ſum in medio veſtrum vt qui miniſtrat.

28 Vos porrò ij eſtis qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis.

29 Ego igitur paciſcor vobis, prout pactus eſt mihi Pater meus, regnum,

Mat.19.28. 30 Vt edatis & bibatis in menſa mea in regno meo, || & ſedeatis ſuper thronos, iudicantes duodecim tribus Iſrael.

31 Dixit etiam Dominus, Simon, Simon, ecce, || Satanas appetijt vos quos ventilaret ſicut triticum:

1.Pet.5.8.

32 Sed ego rogaui pro te ne deficiat fides tua: tu igitur aliquando conuerſus, confirma fratres tuos.

33 Ipſe verò dixit ei, Domine, tecum paratus ſum & in carcerem & ad mortē proficiſci.

Mat.26 34, 34 || At ille dixit, Dico tibi Petre, non mit-
mar.14.30, tet vocem hodie gallus priuſquā ter neges me
ioh.13.38. tibi notum eſſe.

Mat.10.9, 35 Dixit etiam eis, || Quando miſi vos abſ-

que

que crumena & pera & soleis, num quid defuit vobis? Ipsi verò dixerunt, Nihil.

36 Dixit ergo eis, At nunc qui crumenam habet, sumat *eam*. similiter & peram: & qui nõ habet vendat pallium suum, & emat gladium.

37 Dico enim vobis, adhuc oportere in me perfici ‖ scriptum illud, Et cum sceleratis numeratus est. Nam ea quæ *scripta sunt* de me, finem habent. *Esa.* 53.12.

38 At illi dixerunt, Domine, ecce duo gladij hic. Ipse verò dixit eis. Satis est.

39 ‖ Et egressus, profectus est ex more in montem Oliuarum: sequuti sunt autem eum etiam discipuli eius. *Mat.* 26.36, *marc.* 14.32, *ioan.* 18.1.

40 Quum verò peruenisset ad eum locum dixit eis, Precamini ne intretis in tentationem.

41 Tum ipse auulsus est ab eis quasi ad iactum lapidis, positisque genibus precatus est,

42 Dicens: ‖ Pater, si vis, transfer poculum hoc à me: veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat. *Mat.* 26.41, *mar.* 14.38.

43 Visus est autem ei Angelus è cœlo corroborans eum.

44 Et *ipse* constitutus in angore, intentius orabat. Erat autem sudor eius quasi grumi sanguinis descendentes in terram.

45 Et quum surrexisset à precatione, venissetque ad discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia.

46 Et dixit eis, Quid dormitis? surgite, & precamini, ne introeatis in tentationem.

47 ‖ Adhuc autem eo loquente, ecce turba, & is qui dicebatur Iudas, vnus è duodecim, præibat eis, & appropinquauit Iesu vt oscularetur eum. *Mat.* 26.47, *mar.* 14.43, *ioan.* 18.3.

48 Iesus autem dixit ei, Iuda, osculo Fili-

um hominis prodis?

49 Videntes autem ij qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerant ei, Domine, percutiemúsne gladio?

50 Et quidam ex ipsis percussit seruum Pōtificis maximi, & abstulit auriculam eius dextram.

51 Respondens autem Iesus dixit, Sinite hucu'que, & tacta illius auricula sanauit eum.

52 Dixit autem Iesus eis qui ad ipsum venerant, *nempe* principibus sacerdotum, & præfectis templo, & senioribus, Vt aduersus latronem exijstis cum gladijs ac fustibus?

53 Quum quotidie vobiscum fuerim in tēplo, non extendistis manus in me: sed hæc est hora illa vestra, & potestas tenebrarum.

Mat.26.57, mar.14.53, ioh.18.24. 54 ‖ Comprehensum autem eum duxerūt, & introduxerunt domum Pontificis maximi. Petrus verò sequebatur procul.

Mat.26.69, mar.14.66, ioh.18.26. 55 ‖ Quumque accendissent ignem in medio aulæ, atque vnà consedissent, sedit & Petrus inter eos.

56 Quum verò eum vidisset ancilla quædam sedentem ad ignem, intentis ad eum oculis dixit, Et iste cum eo erat.

57 Ipse autem abnegauit eum dicens, Mulier non noui eum.

58 Et paulo post alius videns eum, dixit, Et tu ex ipsis es. Petrus verò ait, Heus tu, non sum.

59 Et interposita quasi hora vna, alius quidam affirmabat, dicens, Verè & iste cum illo erat: etenim Galilæus est.

60 Ait autem Petrus, Heus tu, nescio quid dicas. Et illico adhuc ipso loquente, vocem misit gallus.

61 Tum

61 Tum cõuersus Dominus intuitus est Petrum: & recordatus est Petrus sermonis Domini, quomodo *ninurum* dixerat ipsi, || Priusquam gallus vocem miserit, ter me abnegabis. *Mat.26.34. ioh.13.13.*

62 Et egressus foras Petrus fleuit amarè.

63 || At ij qui vnà tenebant Iesum, ei illudebant, cædentes *eum*: *Mat.20.67. mar.14.65.*

64 Et quum eum obuoluissent, verberabant faciem eius, & interrogabant eum, dicẽtes, Vaticinare quis sit qui te percussit.

65 Et alia multa conuitiantes dicebãt in eũ.

66 ||Et vt ortus est dies, conuenit ordo seniorum populi, & principes sacerdotũ & Scribæ, & adduxerunt eum in suum consessum. *Mat.27.1. mar.15.1. ioh.18.28.*

67 Dicentes: Num tu es ille Christus? dic nobis. Dixit autem eis, si vobis dixero, nequaquam credetis:

68 Quòd si etiam interrogauero, nequaquam respondebitis mihi, neque dimittetis.

69 Ab hoc tempore erit Filius hominis sedens ad dextram potentiæ Dei.

70 Dixerunt autem omnes, Tu ergo es Filius Dei? Ipse verò dixit eis, Vos dicitis me esse.

71 At illi dixerunt, Quid amplius egemus testimonio? Ipsi enim audiuimus ex ore ipsius.

CAP. XXIII.

1 Accusatur coram Pilato. 7 Mittitur ad Herodem. 11 Illuditur. 24 Cupiditati Iudæorum exponitur à Pilato. 27 Mulieres plangunt eum. 33 Crucifigitur. 39 Conuitiatur vnus ex malefactis. 43 Alter fide seruatur. 45 Expirat Christus. 51 Sepelitur.

1 IVm surgens vniuersa multitudo eorum, duxit eum ad Pilatum.

2 Cœperunt autem eum accusare, dicen-

*Mat.*22.13. tes, Comperimus iſtum peruertere gentem, ‖ & *mar.*12.17. vetare tributa dare Cæſari, quòd dicat ſe Chri- *Mat.*27.11. ſtum *id eſt* regem eſſe.

*mar.*15.2, 3 ‖ Pilatus autem interrogauit eum, dicens, *iohan.*18.33. Tú*ne* es rex Iudæorum? Ipſe verò reſpondens ei dixit, Tu dicis.

4 Ait verò Pilatus ad principes ſacerdotum & turbam, Nullam inuenio noxam in hoc homine.

5 At illi inualeſcebant, dicentes, Concitat populum, docens per vniuerſam Iudæam, exorſus à Galilæa huc vſque.

6 Pilatus verò audita Galilæa, interrogauit num Galilæus eſſet.

7 Et quum cognouiſſet eum ad Herodis poteſtatem pertinere, remiſit eum ad Herodem, qui & ipſe Hieroſolymis erat per eos dies.

8 Herodes autem viſo Ieſu gauiſus eſt valdè. cupiebat enim à multo *tempore* eum videre, eo quòd audiret multa de eo: & ſperabat ſe ſignum aliquod viſurum ab eo fieri.

9 Interrogauit autem eum multis ſermonibus: ſed ipſe nihil ei reſpondit.

10 Stabant autem principes ſacerdotum & Scribæ magna contentione eum accuſantes.

11 Herodes autem cum militibus ſuis, quum eum pro nihilo habuiſſet, & illuſiſſet *ei*, amictũ veſte ſplendida remiſit ad Pilatum.

12 Et facti ſunt amici inter ſeſe Pilatus & Herodes eo ipſo die: nam antea inimici erant inter ſe.

*Mat.*27.23, 13 Pilatus verò, conuocatis principibus ſa- *mar.*15.14, cerdotum & magiſtratibus ac populo, *iohan.*18.38, *&* 19.4. 14 ‖ Dixit eis, Obtuliſtis mihi hunc hominem vt qui auertat populum: & ecce, ego in veſtri conſpectu quæſtione habita, nullam noxam

xam inueni in homine isto, ex ijs de quibus accusatis eum:

15 Sed ne Herodes quidem: nam remisi vos ad illum, & ecce nihil dignum morte factum est ab eo.

16 Castigatum ergo eum dimittam.

17 Necesse autem habebat dimittere eis in festo vnum *quempiam*:

18 Exclamauit autem simul vniuersa turba dicens, Tolle hunc, dimitte verò nobis Barabbam.

19 (Qui erat propter seditionem quandam & cædem factam in vrbe, coniectus in carcerem.)

20 Rursus ergo Pilatus alloquutus est *eos*, volens dimittere Iesum.

21 Ipsi verò reclamabant, dicentes, Crucifige, crucifige eum.

22 Ille autem tertiò dixit eis, Quid enim iste mali fecit? nullam noxam capitalem inueni in eo: castigatum ergo eum dimittam.

23 At illi instabant vocibus magnis, petentes vt crucifigeretur & inualescebant voces eorum ac principum sacerdotum.

24 Tum Pilatus iudicauit vt fieret quod ipsi petebant.

25 Dimisit autem eis illum qui propter seditionem & cædem coniectus fuerat in carcerē quem petierant: Iesum verò tradidit eorum cupiditati.

26 ‖Quum igitur abducerent eum, prehenso Simone quodā Cyrenæo, qui veniebat rure, imposuerunt ei crucem ferendam pone Iesum. *Mat.* 27.32, *mar.* 15.21.

27 Sequebatur autem eum magna multitudo populi & mulierum: quæ & plangebant & lamentabantur eum.

28 Conuersus autem ad eas Iesus, dixit, Filiæ Hierusalem, ne flete super me, verum super vobisipsis flete, & super liberis vestris.

29 Nam ecce, venient dies quibus dicent, Beatæ steriles, & uteri qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt.

Esa. 2. 19, *oseæ* 10. 8, *apoc.* 6. 16.

30 Tum incipient dicere montibus, || Cadite super nos: & collibus, Operite nos.

1. Pet. 4. 17.

31 || Nam si in virente ligno ista faciunt, in arido quid fiet?

Mat. 17. 38, *mar.* 15. 27, *Ioh.* 19. 18.

32 ||Ducebantur autem etiam alij duo malefici, vt cum eo necarentur.

33 Quum igitur venissent in locum qui vocatur Caluaria, illic crucifixerunt eum, & malefícos: vnum ad dexterã, alterum ad sinistram.

34 Iesus autem dicebat. Pater remitte eis: nesciunt enim quid faciant, partientes verò vestimenta eius, iecerunt sortem.

35 Et stabat populus spectãs, sannis autem excipiebant eum etiam primores cum eis, dicentes, Alios seruauit, seruet seipsum si hic est ille Christus Dei electus.

36 Illudebant autem etiam ei milites accedentes, & acetum ei offerentes:

37 Dicentésq;, Si tu es Rex ille Iudæorum serua temetipsum.

38 Erat autem etiam inscriptio scripta super eum literis Græcis & Romanis & Hebraicis, HIC EST REX ILLE IVDAEORVM.

39 ¶ Vnus autem ex maleficis qui erant suspensi conuitiabatur ei, dicens, Si tu es Christus ille, serua teipsum & nos.

40 Respondens autẽ alter obiurgauit eum, dicẽs, Ne Deum quidem times, quòd in eadem sis damnatione?

41 Et nos quidem iustè: nam digna factis recipi-

recipimus: iſte verò nihil inſolens fecit.

42 Dixitque Ieſu, Domine memento mei quum veneris in regnum tuum.

43 Tum dixit ei Ieſus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in Paradiſo.

44 Erat autem quaſi hora ſexta, & tenebræ factæ ſuper totam regionem vſque ad horam nonam.

45 Et obſcuratus eſt ſol, & aulæum templi ſiſſum eſt medium,

46 Quũque clamaſſet voce magna Ieſus ait. || Pater in manus tuas depono ſpiritum meum. *Pſal.* 31.6. Et quum hæc dixiſſet, expirauit.

47 Quum vidiſſet autem Cẽturio quod factum fuerat, glorificauit Deum, dicens, Verè hic homo iuſtus erat.

48 Et omnis turba quæ ſimul ad hoc ſpectandum acceſſerat, ſpectans quæ facta fuerant, verberans pectora ſua reuertebatur.

49 Stabant autem omnes noti eius procul, & mulieres quæ erant eum conſequutæ à Galilæa, videntes iſta.

50 || Tunc ecce vir nomine Ioſeph, ſenator, vir bonus ac iuſtus: *Mat.* 27.57. *mar.* 15.43. *iohan.* 19.38.

51 (Qui non ſuffragatus fuerat conſilio ac facto eorum) ex Arimathæa ciuitate Iudæorũ: qui etiam expectabat & ipſe regnum Dei:

52 Hic, *inquam*, adiens Pilatum, petiit corpus Ieſu.

53 Et detractum inuoluit ſindone, poſuitque illud in monumento quod erat ex lapide exciſum, in quo nondum quiſquam poſitus fuerat.

54 Porrò dies erat Paraſceues, & Sabbathi dies ſuccedebat.

55 Subſequutæ etiam mulieres quæ cum eo

venerant ex Galilæa, ſpectarunt monumentum, & quomodo poſitum eſſet corpus eius.

56 Reuerſæ verò parauerunt aromata & vnguenta: ac Sabbatho quidem quieuerunt ſecundum mandatum.

CAP. XXIIII.

1 Mulieres ad monumentum accedunt. 9 Quæ ab Angelis acceperunt, Apoſtolis nuntiant. 13 Duobus euntibus in Emmaum adiungit ſe Chriſtus. 27 Interpretatur illis Scripturas. 39 Contrectandũ ſe præbet Apoſtolis. 49 Promittit Spiritum ſanctum. 51 Surſum fertur in cœlum.

Mar.16.1, iohan.20.1.

1 PRimo autem die hebdomadis, profundo diluculo venerunt ad monumentum, ferentes quæ parauerant aromata: & nonnullæ cum ipſis.

2 Inuenerunt autem lapidem deuolutum à monumento:

3 Et ingreſſæ non inuenerunt corpus Domini Ieſu.

4 Et factum eſt dum conſternatæ in ea re hæſitarent, ecce duo viri ſuperuenerunt eis, induti veſtibus fulgurantibus:

5 Quum autem expauefactæ inclinarent faciem in terram, dixerunt eis, Quid inter mortuos quæritis eum qui viuit?

Suprà.9.22, mat.17.23, mar.9.30.

6 Non eſt hic, ſed ſurrexit, mementote vt ‖ loquutus ſit vobis quum adhuc in Galilæa eſſet.

7 Dicens, Oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi: & die tertio reſurgere.

8 Recordatæ ſunt igitur verborum illius:

9 Et reuerſæ à monumento nununtiauerunt

runt hæc omnia illis vndecim, & reliquis omnibus.

10 Maria autem Magdalene & Iohanna, & Maria Iacobi *mater*, & reliquæ cum eis erant, quæ hæc dicebant Apostolis.

11 Sed visa sunt apud eos quasi deliramentum verba earum, neque crediderunt eis.

12 ‖ Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum: & quum introspexisset, vidit lintea sola *illic* iacentia: abijtque, apud semetipsum mirans hoc factum. *Iohan.10.6.*

13 ¶‖ Et ecce, duo ex ijs ibant eo ipso die in vicum distantem stadijs sexaginta ab Hierusalem, cui *vico* nomen *est* Emmaus: *Marc.16.12.*

14 Et colloquebantur inter se de ijs omnibus quæ euenerant,

15 Et factum est dum colloquerentur, & *se* mutuò rogitarẽt, ipse Iesus accessit, & vnà iter faciebat cum ipsis.

16 Oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoscerent.

17 Dixit autem eis, Qui sunt hi sermones quos confertis inter vos ambulantes, & *quid* estis tetrico vultu?

18 Respondens autem alter cui nomen Cleopas, dixit ei, Tu solus commoraris in *vrbe* Hierusalem, & ignoras quæ in ea facta sunt his diebus?

19 Ipse verò dixit eis, Quæ? At illi dixerunt ei, Quæ *facta sunt* Iesu Nazareno, qui fuit Propheta, potens operibus & sermonibus coram Deo & toto populo.

20 Et quomodo eum tradiderunt principes Sacerdotum & Magistratus nostri vt morte dãnaretur, & crucifixerunt eum.

21 Nos autẽ sperabamus illum esse qui re-

dempturus esset Israel: atqui præter hæc omnia, tertium hunc diem agit hodie ex quo hæc facta sunt.

22 Sed & mulieres quædam ex nobis obstupefecerunt nos, quæ diluculo venerunt ad monumentum.

23 Et non inuento eius corpore venerunt, dicentes se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eum vivere.

24 Et abierunt quidam eorum qui erant nobiscum, ad monumentum, & ita inuenerunt prout mulieres dixerant: ipsum verò non viderunt.

25 Tum ipse dixit eis, O amentes & tardi corde ad credendum omnibus quæ loquuti sunt Prophetæ!

26 Nónne hæc oportuit pati Christum, & introire in gloriam suam?

27 Et exorsus à Mose & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso *scripta erant*.

28 Appropinquarunt autem vico in quem proficiscebantur: & ipse fingebat se longius ire.

29 Sed *ipsi* adegerunt eum dicentes, Mane nobiscum quoniam aduesperascit & inclinauit dies. ingressus est igitur vt maneret cum eis.

30 Et factum est cum accubuisset cum eis, sumpto pane benedixit, & fractum dedit eis.

31 Adaperti sunt autem oculi eorum, & agnouerunt eum: sed ipse ablatus est ex eorum conspectu.

32 Tum inter se dixerunt, Nónne cor nostrum ardebat in nobis dum loqueretur nobis in via, & quum adaperiret nobis Scripturas?

33 Et surgentes eo ipso momento, reuersi sunt

sunt in Hierusalem,& inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum ipsis erant:

34 Dicentes,Surrexit Dominus verè,& cõspectus est Simoni.

35 Tum ipsi expoſuerunt quæ *geſta erant* in via, & vt fuerat agnitus ab ipsis in tractione panis.

36 ||Hæc autem ipsis loquẽtibus, ſtetit ipſe Ieſus in medio eorum,& dixit eis, Pax vobis. *Mar.16. 14. ioh. 20.19.*

37 Territi verò illi,& expauefacti putabant ſe ſpiritum conſpicere.

38 Tum dixit eis, Quid turbati eſtis,& quare diſceptationes ſubeunt corda veſtra?

39 Videte manus meas & pedes meos:nam ego ipſe ſum. contrectate me, & videte: nam ſpiritus carnem & oſſa non habet,prout me cõſpicitis habere

40 Et quum hęc dixiſſet,oſtendit eis manus ac pedes.

41 Adhuc autem ipſis non credentibus præ gaudio,& mirantibus dixit eis, Habetis hic eſculentum aliquod?

42 Tum ipſi dederunt ei partem piſcis aſſi, & aliquid ex fauo apiario.

43 Quæ *ille* accepit, & in eorum conſpectu comedit.

44 Dixitque eis,Hi *ſunt* ſermones quos loquutus ſum vobis quum adhuc eſſem vobiſcum oportere impleri omnia quæ ſcripta ſunt in Lege Moſis, & Prophetis,& Pſalmis de me.

45 Tunc aperuit eorum mentem, vt intelligerent Scripturas:

46 Et dixit eis,Ita ſcriptum eſt,& ita oportuit Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertio die.

47 Et prædicari in eius nomine reſipiſcen-

tiam ac remissionem peccatorum apud omnes Gentes, incipiendo ab Hierusalem.

48 Vos autem estis horum testes.

Ioh. 15.16, *act.* 1.9. 49 ‖ Et ecce, ego mittam promissum Patris mei super vos: vos autem manete in vrbe Hierusalem vsquequo induamini virtute ex alto.

50 Eduxit autem eos foras Bethaniam vsq; & sublatis manibus suis, benedixit eis.

Marc. 19.19, *act.* 1.9. 51 ‖ Et factum est, dum ipse benediceret eis, disiunctus ab eis sursum ferebatur in cœlum.

52 Ipsi autem adorato eo reuersi sunt in Hierusalem cum gaudio magno.

53 Erántque semper in templo, laudantes & benedicentes Deum.

EVAN-

EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM.

CAP. I.

1 *Sermo ille ante secula ex Deo genitus,* 2 *& qui semper apud Patrem residebat.* 14 *Homo factus est.* 6.7. *Iohannes quorsum à Deo missus.* 16 *Concio ipsius de officio Christi.* 19.20. *Testimonium eiusdem Sacerdotibus redditum.* 40 *Andreæ vocatio.* 42 *Petri.* 43 *Philippi.* 45 *Nathanaelis.*

1 IN principio erat Sermo ille, & Sermo ille erat apud Deū, erátque ille Sermo, Deus.

2 Hic *Sermo* erat in principio apud Deum.

3 || Omnia per hunc *Sermonem* facta sunt, & absque eo factum est nihil quod factum sit. *Coloss.1.16.*

4 In ipso vita erat, & vita erat Lux illa hominum:

5 Et Lux ista in tenebris lucet, sed tenebræ eam non comprehenderunt.

6 ¶ || Fuit quidam missus à Deo, cui nomen Iohannes: *Matt 3.1. mar.1.28, luc.3.2.*

7 Is venit ad *dandum* testimonium, *id est,* vt testaretur de luce, vt omnes per eum crederent.

8 Non erat ille Lux illa, ſed *miſſus* fuit vt teſtaretur de illa luce.

9 *Hic* erat Lux illa vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.

Heb.11.4. 10 In mundo erat, & mundus ‖ per eum factus eſt: ſed mundus eum non agnouit.

11 Ad ſuos venit, & ſui eũ non acceperunt.

12 Quotquot autem eum acceperunt, dedit eis *hanc* dignitatem vt filij Dei fierent, *nempe* ijs qui credunt in nomen eius:

13 Qui non ex ſanguine, neque ex libidine carnis, neque ex libidine viri, ſed ex Deo geniti ſunt.

Mat.1.16, luc.2.7. Act.17.2, 2.pet.1.17. 14 ‖ Et Sermo ille caro factus eſt: & commoratus eſt inter nos (& ‖ ſpectauimus gloriam eius, gloriam *inquã* vt vnigeniti *egreſſi* à Patre) plenus gratiæ ac veritatis.

15 Iohannes teſtatus eſt de eo, & clamauit, dicens, Hic eſt de quo dicebam, *Is* qui pone me venit, prælatus eſt mihi: quia præſtantior me eſt.

Col.1.19 & 2.9. 16 ‖ Et ex plenitudine ipſius omnes accepimus, & gratiam pro gratia.

17 Nam Lex per Moſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum extitit.

1.Ioh.4.12, 1.tim.6.16. 18 ‖ Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus ille Filius qui eſt in ſinu Patris, ille *nobis* expoſuit.

19 Et hoc eſt teſtimonium Iohannis, quando miſerunt Iudæi ab Hieroſolymis ſacerdotes & Leuitas, vt interrogarent eum, Tu quis es?

20 Et confeſſus eſt, neque negauit: confeſſus eſt *inquam* ſe non eſſe Chriſtum illum.

21 Tunc interrogauerunt eum, quid ergo es? Túne es Elias? *Ipſe verò* dixit. Non ſum. Es tu?

Es

Es tu propheta ille? Qui respondit, Non.

22 Dixerunt ergo ei, Quis es? vt responsum demus ijs qui miserunt nos: quid dicis de te ipso?

23 Ait, *Ego sum* vox clamantis in deserto, ‖Complanate viam Domini, prout dixit Esaias Propheta. *Esa.40.3, mat.3.3, luc.3.4.*

24 Porrò qui missi fuerant, erant ex Pharisæis:

25 Et interrogauerunt eum, ac dixerunt ei, Cur ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta *ille*?

26 Respondit eis Iohannes, dicens, Ego baptizo aqua sed in medio vestrum stat quem vos nescitis.

27 ‖Hic ille est qui pone me venit, qui prælatus est mihi, cuius solearum ego non sum dignus vt soluam corrigiam. *Mat 3.11, mar.1.7, luc.3.16,*

28 Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, vbi Iohannes baptizabat. *act 1.5, & 11 16. & 19.4.*

29 ¶ Postero die videt Iohannes Iesum venientem ad se, & ait, Ecce agnus ille Dei qui tollit peccatum mundi.

30 Hic est de quo dicebam, Pone me venit vir qui prælatus est mihi: quia præstantior me est.

31 Et ego non noueram eum: sed vt manifestus fiat Israeli, propterea veni ego baptizans aqua:

32 Tum *inquam* testatus est Iohannes, dicens, ‖ Conspexi spiritum descendentem quasi Columbam de cœlo, *qui* etiam mansit super eũ. *Mat. 3.16, mar.1.10, luc.3.22.*

33 Et ego non noueram eum: sed qui misit me vt baptizarem aqua, ille mihi dixerat, Super quem videris Spiritum descendentem ac manentem super eum, hic est qui baptizat Spiritu

ſancto.

34 Ego igitur vidi, & teſtor hunc eſſe Filium illum Dei.

35 Poſtero die iterum ſtabat Iohannes, & ex diſcipulis eius duo:

36 Et intuitus Ieſum ambulantem, dixit, Ecce agnus ille Dei.

37 Audierunt autem eum duo illi diſcipuli loquentem, & ſequuti ſunt Ieſum:

38 Conuerſus verò Ieſus,& cõſpicatus eos ſequentes *ſe*, dicit eis,

39 Quid quæritis? Illi verò dixerũt ei Rabbi (quod dicitur, ſi interpreteris, Magiſter) vbi moraris?

40 Dicit eis, Venite & videte. Venerunt viderũntque vbi moraretur: & apud eũ manſerunt die illo, hora enim erat quaſi decima

41 Erat Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant *illa* ex Iohanne, & ſequuti fuerant eum.

42 Inuenit hic prior fratrem ſuum Simonẽ, & dixit ei, Inuenimus Meſſiam, quod eſt, ſi interpreteris, Chriſtus.

43 Et adduxit eum ad Ieſum. Intuitus autẽ eum Ieſus, Dixit, Tu es Simon filius Iona: || tu vocaberis Cephas, quod declaratur Petra.

Matt.16.18.

44 Poſtero die voluit Ieſus abire in Galilæam. inuenit autem Philippum, & dixit ei, Sequere me.

Gen.49.10. deut.18.18. Eſa.42.& 40.10, & 45.8, iere.23.5,& 33.14, ezech.34.23, & 37.24, daniel.9.24.

45 Erat verò Philippus ex Bethſaida, ciuitate Andreæ & Petri.

46 Inuenit Philippus Nathanaelem, & dicit ei, Inuenimus *illum* de quo ſcripſit || Moſes in Lege, & ||Prophetæ, *nempe* Ieſum filium Ioſeph illum Nazarenum.

47 Tum dixit ei Nathanael, A Nazareth poteſt

potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus Veni & vide.

48 Vidit Iesus Nathanaelem venientem ad se, & dixit de eo, Ecce verè Israelita in quo dolus non est.

49 Dicit ei Nathanael, Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei. Priusquam te Philippus vocaret, quum esses sub ficu, videbam te.

50 Respondit Nathanael, & dixit ei, Rabbi tu es ille filius Dei, tu es ille Rex Israel.

51 Respondit Iesus, & dixit ei, Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis? maiora his videbis.

52 Præterea dixit ei, Amen, amen dico vobis, Deinceps videbitis cœlum apertum, & Angelos Dei ascendentes & descendentes super Filium hominis.

CAP. II.

1 *Christus aquam in vinum mutatam,* 11 *fecit signorum suorum principium.* 12 *Capernaum descendit.* 13 *hinc Hierosolymam ascendit.* 15 *& mercatum è templo ejecit.* 19 *Templum, nempe corpus suum, soluendum à Iudæis prædicit.* 23 *Multi credunt in eum ob signa quæ edebat.*

1 PORrò die tertio nuptiæ factæ sunt in Cana *oppido* Galilææ: erátque mater Iesu illic.

2 Vocatus est autem etiam Iesus ac discipuli eius ad nuptias.

3 Et quum defecisset vinum, mater Iesu dixit ei, Vinum non habent.

4 Dicit ei Iesus, Quid mihi tecum, mulier? nondum venit hora mea.

5 Dicit eius mater ministris, Quodcunque

dixerit vobis, facite.

6 Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Iudæorum, capientes singulæ amphoras binas aut ternas.

7 Dicit eis Iesus, Implete has hydrias aqua. Impleuerunt eas igitur vsque ad summum.

8 Tunc dicit eis, Haurite nunc, & offerte architriclino. Obtulerunt igitur.

9 Vt autem gustauit architriclinus aquam illam quę facta fuerat vinum, (nesciebat autem vnde esset sed ministri sciebant, qui hauserant aquam) vocat sponsum architriclinus,

10 Et dicit ei, Omnes primo loco bonum vinum apponunt, & quum *comisi* sitim expleuerint, tunc id quod deterius *est*: tu seruasti bonum vinum vsque adhuc.

11 Hoc initium signorum fecit Iesus in Cana *oppido* Galilææ, & manifestam fecit gloriam suam: & crediderunt in eum discipuli eius.

12 ¶ Postea descendit Capernaum, ipse & mater, & fratres & discipuli eius: manseruntq; illic non multos dies.

13 Nam propè erat pascha Iudæorũ, Ascendit igitur Iesus Hierosolymam.

14 Et inuenit in templo, vẽditores boum & ouium & columbarum, & numularios sedentes:

15 Factoq; flagello è funiculis, omnes eiecit è templo, & oues & boues: & argentariorũ numulos effudit, mensasq; subuertit.

16 Et columbarum venditoribus dicit, Tollite hinc ista: ne facite domum Patris mei, domum mercatus.

17 Recordati sunt autem eius discipuli, scriptum esse, || Zelus domus tuæ deuorauit me. *Psal.69.10.*

18 Responderunt ergo Iudęi, & dixerunt ei, Quod signum ostendis nobis vt ista facias?

19 Respon-

19 Respondit Iesus,& dixit eis, ||Destruite templum hoc, & tribus diebus erigam illud: *Matt.26.61, & 27.40, marc.14.58, & 15.29.*

20 Dixerunt ergo Iudæi, Quadraginta & sex annis ædificatum est templum istud, & tu tribus diebus illud eriges?

21 At ille loquebatur de templo corporis sui.

22 Quum ergo surrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius quòd hoc dixisset eis: & crediderunt Scripturæ & sermoni quem Iesus dixerat.

23 ¶ Quum autem esset Hierosolymis in pascha die festo, multi crediderunt in nomen eius,conspicientes signa quæ edebat.

24 Ipse autem Iesus non credebat eis semetipsum,eo quòd nosset omnes.

25 Nec opus esset vt quisquam ei testaretur de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

CAP. III.

1 *Christus Nicodemum ab ipsis fundamentis Christianæ generationis instituit.* 14 *Serpens in deserto.* 23 *Iohannes baptizat:* 27 *& suos docet se non esse Christum.*

1 ERat autem quidam ex Pharisæis cui nomen erat Nicodemo,ex primoribus Iudæorum.

2 Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei, Rabbi,scimus te à Deo venisse magistrum: nemo enim potest hæc signa edere quæ tu edis, nisi Deus sit cum eo.

3 Respondit Iesus & dixit ei, Amen,amen dico tibi,nisi quis fuerit genitus denuo,non potest videre regnum Dei.

4 Dixit ei Nicodemus, Quomodo potest

homo gigni qui sit senex? num potest in uterum matris suæ secundò introire, ac gigni?

5 Respondit Iesus, Amen, amen dico tibi, nisi quis fuerit genitus ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnum Dei.

6 Quod genitum est ex carne, caro est, & quod genitum est ex Spiritu, spiritus est.

7 Ne mireris me dixisse tibi, Oportet vos gigni denuo.

8 Ventus quo vult spirat & sonum eius audis, sed nescis unde veniat & quò vadat: ita est quisquis genitus est è Spiritu.

9 Respondit Nicodemus, & dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri?

10 Respondit Iesus, & dixit ei, Tu es magister Israelis, & hæc non nosti?

11 Amen, amen dico tibi, quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur: sed testimonium nostrum non recipitis.

12 Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo, si dixero vobis cœlestia, credetis?

13 Nullus enim ascendit in cœlum, nisi qui descendit è cœlo, *nempe* Filius hominis qui est in cœlo.

Infrà.12.31, num.21.9. 14 ‖ Prout autem Moses extulit serpentem in deserto, ita extolli oportet Filium hominis:

15 Vt quisquis credit in eum, non pereat: sed habeat vitam æternam.

1.Iohan.4.9. 16 ‖ Ita enim Deus dilexit mundum, vt Filium suum unigenitum dederit, vt quisquis credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

Infrà. 9.39, & 12.47. 17 ‖ Non enim misit Deus Filium suum in mundum vt condemnet mundum, sed vt seruetur mundus per eum.

18 Qui

18 Qui credit in eum, non condemnatur qui verò non credit iam condemnatus est: quia non credidit in nomen vnigeniti Filij Dei.

19 Hæc est autem condemnatio, ‖quòd Lux venit in mundum, sed dilexerunt homines potius tenebras quàm Lucem, quia sunt eorum mala opera. *Suprà.1.9.*

20 Quisquis enim peruersè agit, odit lucem: nec venit ad lucem, ne arguantur opera ipsius,

21 Qui verò sincerè agit, venit ad lucem vt manifesta fiant facta ipsius, quòd secundum Deum facta sint.

22 Postea venit Iesus, & discipuli eius in Iudææ territorium: & illic degebat cum eis, & ‖ baptizabat. *Infrà.4.1.*

23 Baptizabat autem etiam Iohannes in AEnon prope Salim, quoniam aquæ multæ erant illic & veniebant ac baptizabantur.

24 Nondum enim coniectus fuerat Iohannes in carcerem.

25 Orta est igitur quæstio quibusdam ex discipulis Iohannis cum Iudæis de purgatione.

26 Veneruntque ad Iohannem, & dixerunt ei, Rabbi, is qui tecum erat trans Iordanem, cui tu ‖ testimonium dedisti, ecce baptizat, & omnes veniunt ad eum. *Sup.1.17.24.*

27 Respondit Iohannes & dixit, Homo nō potest recipere quicquam nisi fuerit ei datum è cœlo.

28 Vos ipsi mihi testes estis me dixisse, ‖ Nō sum ego Christus, sed missus sum *quis apparerem* coram eo. *Suprà. 1. 20.*

29 Qui habet sponsam sponsus est: amicus autem sponsi qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi: hoc ergo gaudium

meum impletum est.

30 Illum oportet crescere, me verò minui.

31 Qui supernè venit, supra omnes est: qui è terra est, terrenus est, & terrena loquitur: qui è cœlo venit, supra omnes est.

32 Et quod vidit & audiuit, hoc testatur: sed testimonium eius nemo recipit.

33 Qui recipit eius testimonium, is obsignauit || quòd Deus verax sit.

Rom. 3. 4.

34 Nam is quem misit Deus, verba Dei loquitur: non enim *huic* admetitur Deus spiritũ.

Mat. 11. 27.

35 Pater diligit filium, || & omnia dedit in manum eius.

Habac. 2. 4. *1. Iohan.* 5. 10.

36 || Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui verò non credit Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

CAP. IIII.

6 Iesus fatigatus potum petit à muliere Samaritana. 21 Veram adorationem docet. 26 Fatetur se esse Messiam. 32 Cibus ipsius. 39 Samaritani credunt in eum. 46 Regij filium sanat.

1 VT ergo cognouit Dominus Pharisæos audisse ipsum plures discipulos facere || & baptizare quàm Iohannem:

Suprà. 3. 22.

2 (Quanquam Iesus ipse non baptizabat, sed discipuli eius.)

3 Reliquit Iudæam, & abijt rursum in Galilæam.

4 Oportebat autem eum transire per Samariam.

5 Venit ergo in vrbem Samariæ quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit || Iacob Iosepho filio suo.

Gen. 33. 19, & 48. 22, *Iosue.* 24. 32.

6 Erat

6 Erat autem ibi fons Iacob: Iesus ergo fatigatus ex itinere, ita sedit ad fontem, hora enim erat quasi sexta.

7 Venit mulier Samaritana vt hauriret aquam: dicit ei Iesus, Da mihi potum.

8 Nam discipuli eius abierant in vrbem vt cibos emerent.

9 Dicit ergo ei mulier illa Samaritana, Quomodo tu, Iudæus quum sis, potum à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim vtuntur Iudei Samaritanis.

10 Respondit Iesus & dixit ei, Si scires donum illud Dei, & quis sit qui dicit tibi: Da mihi potum: tu petiisses ab eo, & dedisset tibi aquã viuam.

11 Dicit ei mulier, Domine, neq; quo haurias habes, & puteus profundus est: vnde ergo habes aquam illam viuam?

12 Num tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis hunc puteum, ex quo ipse bibit, & filij eius, & eius pecora?

13 Respondit Iesus & dixit ei, Quisquis bibit ex aqua ista, sitiet rursus:

14 Quisquis autem biberit ex aqua illa quã ego ei dabo, non sitiet in æternum. sed aqua illa quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquę salientis in vitam æternam.

15 Dicit ei mulier, Domine, da mihi aquam istam, vt non sitiam, neque veniam huc ad hauriendum.

16 Dicit Iesus, Vade, voca virum tuum, & veni huc.

17 Respondit mulier & dixit ei, Non habeo virum. Dicit ei Iesus, Benedixisti, Non habeo virum.

18 Quinque enim viros habuisti, & nunc

quem habes, non est tuus vir. hoc verè dixisti.

19 Dicit ei mulier, Domine, video te prophetam esse.

20 Patres nostri in hoc monte adorauerũt: *Deut.12.6.* & vos dicitis ‖ Hierosolymis esse locum illum vbi oporteat adorare.

21 Dicit ei Iesus, Mulier, credè mihi, venit hora quando neque in monte hoc neque Hierosolymis, adorabitis Patrem.

2.Reg.17.29. 22 ‖ Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est.

23 Sed venit hora, & nunc est, quum veri adoratores adorabunt Patrem Spiritu ac veritate: etenim Pater tales quærit qui ipsum adorent.

1.Cor.3.17. 24 ‖ Deus est Spiritus: & qui adorant eum, oportet vt Spiritu ac veritate adorent.

25 Dicit ei mulier, Scio Messiam venturũ, qui dicitur Christus: quum venerit ille, nobis annuntiabit omnia.

26 Dicit ei Iesus, Ego *ẽ* sum qui loquor tibi.

27 Interea autem venerunt eius discipuli, & mirati sunt quòd cum muliere loquerentur: nemo tamen dixit, Quid quæris? aut, quid loqueris cum ea?

28 Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abijt in vrbem, dixitque eius loci hominibus,

29 Venite, videte hominem qui dixit mihi quæcunque feci: num iste est Christus?

30 Exierunt ergo ex vrbe, & venerunt ad eum.

31 Interim autem rogabant eum discipuli, dicentes, Rabbi, comede.

32 Ille autem dixit eis, Ego cibum habeo quo vescar, quem vos nescitis,

33 Di-

33 Dicebãt ergo discipuli alij ad alios, Num quis attulit ei quo vescatur?

34 Dicit eis Iesus, Esca mea est exequi voluntatem eius qui misit me, & perficere ipsius opus.

35 Nónne vos dicitis, Adhuc quadrimestre fructum supereſt, & messis aderit? ‖ Ecce, dico vobis, attollite oculos vestros, & spectate regiones: nam albæ iam sunt ad messem. *Mat.9.37, luc.10.2.*

36 Porrò qui metit mercedem accipit, & cogit fructum in vitam æternam: vt & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.

37 Nam in hoc dictum illud verum est, Alius est qui seminat, & alius qui metit.

38 Ego misi vos ad *id* metendum in quo vos non laborastis: alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.

39 Ex vrbe autem illa multi Samaritanorũ crediderunt in eum propter sermonem mulieris, testantis eum ipsi dixisse quæcunque ipsa fecerat.

40 Quum ergo venissent ad eum Samaritani, rogarunt eum vt apud ipsos maneret: & mansit ibi duos dies.

41 Ac multò plures crediderunt propter sermonem ipsius.

42 Et mulieri dicebant, Non amplius propter tuos sermones credimus: ipsi enim audiuimus, & scimus hunc esse verè Seruatorem illum mundi, Christum.

43 ¶ Duobus autem pòst diebus exijt inde, & abijt in Galilæam. *Mat.13.57 mar.6.4, luc.4.2.*

44 Ipse enim Iesus ‖ testatus fuerat, Prophetam in sua patria honorem non habere.

45 Quum ergo venisset in Galilæam, excepterunt eum Galilæi, quum omnia vidissent quæ

fecerat Hierosolymis die festo. nam & ipsi venerant ad diem festum.

Suprà, 1.12. 46 Venit igitur Iesus rursum ‖ Cana *oppidum* Galilææ, vbi fecerat ex aqua vinum. Erat autem in Capernaum regius quidam, cuius filius ægrotabat.

47 Is quum audisset Iesum venisse ex Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, & eum rogauit vt descenderet ac sanaret ipsius filium: erat enim moribundus.

48 Dixit ergo Iesus ei, Nisi signa & miracula videritis, non credetis.

49 Dicit ei regius ille, Domine, descende priusquam moriatur filius meus.

50 Dicit ei Iesus, Vade: filius tuus viuit. Credidit homo sermoni quem dixerat ei Iesus: & profectus est.

51 Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & annuntiauerunt, dicentes, Filius tuus viuit.

52 Percontatus est ergo ab eis horam qua melius habuerat: & dixerunt ei, Heri *circiter* horam septimam dimisit eum febris.

53 Agnouit ergo pater *id factum esse* illa ipsa hora qua dixerat ei Iesus, Filius tuus viuit: & credidit ipse ac domus eius tota.

54 Hoc secundum signum rursus edidit Iesus quum venisset ex Iudæa in Galilæam.

CAP. V.

2 Christus ad piscinam decumbentem, 5 sanat in Sabbatho. 10 Pharisæos præcipiti iudicio factum suum calumniantes, 17 authoritatem patris sui conuincit. 19 20 Diuinam suam virtutem multis argumentis, 45 Mosis etiam testimonio comprobat.

1 POst hæc erat || dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hyerosolymam. *Leuit.* 23. *deut.* 16. 1.

2 Est autem Hyerosolymis ad *forum* pecuariũ, piscina quæ nominatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens.

3 In his iacebat multitudo magna ægrotorum, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum.

4 Angelus enim descendebat certo momento in piscinam, & turbabat aquam: itaque qui primus descendisset post aquæ turbationem, sanus fiebat à quocunque detineretur morbo.

5 Erat autem quidam illic triceſimum octauum annum agens in morbo.

6 Hunc quum vidisset Iesus decumbentem, & cognouisset eum iam multum temporis egisse *in morbo*, dicit ei, Cupis sanus fieri?

7 Respondit ei ægrotus ille, Domine, nullum habeo, qui quum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: sed interim dum ego venio, alius ante me descendit.

8 Dicit ei Iesus, Surge, tolle grabatum tuum, & ambula.

9 Et statim sanus factus est homo ille: & sustulit grabatum suum, & ambulabat. erat autem Sabbathum die illo.

10 Iudæi ergo dicebant ei qui sanatus fuerat, Sabbathum est, || non licet tibi tollere grabatum. *Ierem.* 17. 3.

11 Respondit eis, Qui me sanum fecit, is mihi dixit, Tolle grabatum tuum, & ambula.

12 Interrogauerunt eum ergo, Quis ille est qui dixit tibi, Tolle grabatum tuum & ambula?

13 Is autem qui sanatus fuerat, nesciebat quis esset: Iesus enim euaserat ex turba quæ

erat in illo loco.

14 Postea inuenit eum Iesus in templo, & dixit ei, Ecce sanus factus es: ne pecca amplius, vt nequid deterius tibi contingat.

15 Abijt ille, & nuntiauit Iudæis Iesum esse qui sanum eũ fecerat.

16 Ac propterea persequebantur Iudæi Iesum, & studebant eum trucidare quòd ista fecisset Sabbatho.

17 Iesus autem respondit eis. Pater meus vsque adhuc operatur, & ego operor.

Infrà.7.19. 18 ||Propterea ergo magis studebant eum Iudæi trucidare, quia non solùm soluisset Sabbathum, sed & Patrem suum dixisset Deum, parem se faciens Deo.

19 Respondit ergo Iesus & dixit eis. Amen, amen dico vobis, non potest Filius à semetipso operari, *id est* nisi viderit Patrem operantem: quæcunque enim ille facit, hęc etiam Filius pariter facit.

20 Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit: & opera istis maiora demonstrabit ei, vt vos miremini.

21 Sicut enim pater excitat mortuos, & viuificat, ita & filius quos vult viuificat.

22 Neque enim Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio:

23 Vt omnes honorent Filium, prout honorant Patrem. qui non honorat Filium, non honorat Patrem qui misit eum.

24 Amen, amen dico vobis, qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in condemnationem non veniet sed transiuit à morte in vitam,

25 Amen, amen dico vobis, veniet tempus, & nunc est, quum mortui audient vocem

Filij Dei & qui audierint viuent.

26 Sicut enim Pater habet vitam in seipso, sic dedit & Filio habere vitam in seipso.

27 Et authoritatem dedit ei iudicium etiam exercendi, quatenus Filius hominis est.

28 Ne hoc miremini: nam veniet hora qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem eius.

29 || Et prodibunt qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem condemnationis. *Mat.25.41.*

30 Non possum ego à meipso facere quicquam: prout audio iudico, & iudicium meum iustum est: quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me, *id est* Patris.

31 || Si ergo testor de meipso, testimonium meum non est idoneum. *Infrà.8.14.*

32 || Alius est qui testatur de me, & scio verum esse testimonium quod testatur de me. *Mat.3.17.*

33 || Vos misistis ad Iohannem, & *is* testimonium dedit veritati. *Suprà.1.27.*

34 Ego autem ab homine testimonium non capto: sed hæc dico vt vos seruemini

35 Ille erat lucerna ardens & lucens: Vos autem voluistis & ad tempus exultare in eius luce.

36 At ego testimonium habeo maius *testimonio* Iohannis: opera enim quæ dedit mihi Pater vt ea perficerem, ipsa *inquam* opera quæ ego facio, testantur de me quòd Pater miserit me.

37 || Et qui misit me Pater, ipse testatus est de me. Neq; vocem eius vnquam audistis, || neque speciem eius vidistis. *Mat 3.17. & 17.5. Deut.4.12.*

38 Et sermonem eius non habetis in vobis manentem: quia quem misit ille, huic vos

non creditis.

39 Scrutamini Scripturas: nam vos videmini vobis in ipsis vitam æternam habere & illæ sunt quæ testificantur de me.

40 Nec vultis venire ad me, vt vitam habeatis.

41 Gloriam ab hominibus non capio.

42 Sed noui vos charitatem Dei non habere in vobis.

43 Ego veni nomine Patris mei, nec recipitis me: si venerit alius nomine suo, illum recipietis.

44 Quomodo vos potestis credere, quum
Infrà.12.43. gloriam alij ab alijs captetis, & || gloriam quæ à solo Deo proficiscitur, non quæratis?

45 Ne putate me accusaturum vos apud Patrem: est qui accusat vos, Moses, in quo vos speratis.

46 Si enim crederetis Mosi, crederetis mi-
Gen 3.15.22 28.& 49.10, deut.18.15. hi: || de me enim ille scripsit.

47 Quòd si illius sciptis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

CAP. VI.

5 Quinque panibus & duobus piscibus cibantur 5000. 15 Secedens Christus, 17 Discipulos nauigantes, 19 aquis inambulans assequitur. 26 De vero, 27 & non perituro 35 Pane vitæ disserit. 41 52 Murmurant Iudæi, 60 & Discipuli plerique, 66 recedunt ab eo. 69 Apostoli Dei filium esse fatentur.

1 POsthæc abijt Iesus trans Mare Galilææ, *quod est* Tiberiadis.

2 Et sequebatur eum turba multa, quia videbant eius signa quæ edebat in ægrotis.

3 Subijt autem in montem Iesus, & ibi sedit

dit eum discipulis suis.

4 Propè autem erat pascha, || festum Iudæorum. *Leuit.23.7, deut.16.1.*

5 || Quum ergo sustulisset oculos Iesus, & conspexisset multam turbam ad se venire, dicit Philippo, Vnde ememus panes, vt isti vescãtur? *Mat.14.16, mar.6.38, luc.9.13.*

6 (Hoc autem dicebat, tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus.)

7 Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non sufficient eis, vt singuli eorum paululum quiddam accipiant.

8 Dicit ei vnus ex discipulis eius, *nempe* Andræas frater Simonis Petri,

9 Est hîc puerulus quidam qui habet quinque panes hordeaceos, & duos piscículos: sed hæc quid sunt inter tam multos?

10 Dixit autem Iesus, Facite vt isti discumbant. Erat autem gramen multum in eo loco. Discubuerunt ergo viri numero quasi quinquies mille.

11 Accepit autem panes illos Iesus, & actis gratijs distribuit discipulis, discipuli verò accumbentibus, similiter etiam ex piscículis illis quantum volebant.

12 Vt autem expleti sunt, dixit *Iesus* discipulis suis, Cogite quæ superfuerunt fragmenta, ne quid pereat.

13 Coegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentis ex quinque illis panibus hordeaceis, quæ superfuerant ijs qui comederant.

14 Illi ergo quum vidissent signũ quod Iesus ediderat, dicebant, Hic est verè Propheta ille qui venturus erat in mundum.

15 Iesus ergo quum nosset futurum vt venirent, & ipsum correptum facerent regem,

ſeceſſit rurſus in montem ſolus.

Mat.14.25, mar.6.47. 16 ¶ || Vt autem ſerum *dei* factum eſt, deſcenderunt diſcipuli eius ad mare.

17 Et ingreſſi nauigium, ibant trans mare verſus Capernaum. iam autem tenebræ erant, nec venerat ad eos Ieſus.

18 Et mare vento magno flante, inſurgebat.

19 Quum ergo proiecti fuiſſent quaſi ſtadia viginti quinque aut triginta, conſpiciunt Ieſum ambulantem ſuper mare, & appropinquantem naui: & timuerunt.

20 Ille verò dixit eis, Ego ſum, ne timete.

21 Cupiẽs ergo receperunt eum in nauigium: & ſtatim nauigium peruenit ad regionẽ in quam ibant.

22 ¶ Poſtero die turba quæ ſtabat trans mare, vt vidit illic non eſſe aliud nauigiolum, niſi vnum illud in quod ingreſſi fuerant diſcipuli eius, & Ieſum non introiſſe cum diſcipulis ſuis in nauigium, ſed ſolos eius diſcipulos abijſſe.

23 Alia verò nauigiola Tiberiade veniſſe prope locum vbi comederant panem, poſteaquam gratias egiſſet Dominus:

24 Quum ergo vidiſſet turba Ieſum illic non eſſe, neque diſcipulos eius, ingreſſi ſunt & ipſi in nauigia, & venerunt Capernaum, quærentes Ieſum.

25 Et eo inuento trans mare dixerunt ei, Rabbi, quando huc peruenisti?

26 Reſpondit eis Ieſus, & dixit, Amen, amen dico vobis, quæritis me, non quia vidiſtis ſigna, ſed quia comediſtis panes illos, & ſaturati eſtis.

27 Operemini non cibo qui perit, ſed cibo illi

illi qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis: ||hunc enim Pater signauit, *id est* Deus. *Suprà.1.32, mat. 3.17, & 17.3.*

28 Dixerunt ergo ad eum, Quid faciemus vt operemur opera Dei?

29 Respondit Iesus & dixit eis, || Hoc illud est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille. *1.Ioha.3.23.*

30 Dixerunt ergo ei, Quod ergo tu signum edis, vt videamus & credamus tibi? quid operaris?

31 Patres nostri comederunt manna in deserto: sicut scriptum est, || Panem cœlestem dedit eis vt vescerentur. *Exo.16.14, num.11.7, psa.77.24. sapien.16.20.*

32 Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico vobis, non dedit vobis Moses panem illum cœlestem, sed Pater meus dat vobis panem illum verè cœlestem.

33 Panis enim ille Dei, is est qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo.

34 Dixerunt ergo ei, Domine, da nobis semper panem istum.

35 Dixit autem eis Iesus, Ego sum panis ille vitæ: qui venit ad me, nequaquam esuriet: ||& qui credit in me, non sitiet vnquam. *Eccl.24.29.*

36 Sed dixi vobis, Etiam vidistis me, nec creditis.

37 Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, non eijciam foras.

38 Quia descendi è cœlo vt faciam non voluntatem meã, sed voluntatẽ eius qui misit me.

39 Hæc est autẽ volũtas eius qui misit me, *id est* Patris, vt quicquid mihi dederit, non perdam ex eo, sed suscitem illud in vltimo illo die.

40 Hæc est autem voluntas eius qui misit me, vt omnis qui vidit Filium, & credit in eum,

habeat vitam æternam: ego verò ſuſcitabo eũ vltimo illo die.

41 Murmurabãt ergo Iudæi de eo, quia dixerat, Ego ſum panis ille qui è cœlo deſcendit:
*Mat.*13.55. 42 Et dicebant, || Nónne hic eſt Ieſus, filius Ioſeph, cuius nos nouimus patrem & matrem? quomodo ergo dicit iſte, E cœlo deſcendi?

43 Reſpõdit ergo Ieſus & dixit eis, Ne murmurate inter vos.

44 Nemo poteſt venire ad me, Niſi Pater qui miſit me, traxerit eum: ego verò ſuſcitabo eum vltimo illo die.

*Eſa.*54.13, *ierem.*31.13. 45 Eſt ſcriptum in Prophetis, || Et erunt omnes docti à Deo Quiſquis ergo audiuit à Patre & didicit, venit ad me.

*Mat.*11.28. 46 Non quòd Patrẽ viderit quiſquam, || niſi is qui eſt à Deo: hic vidit Patrem.

47 Amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.

48 Ego ſum panis ille vitæ.

*Exod.*46.15. 49 Patres veſtri comederunt || manna in deſerto, & mortui ſunt.

50 Hic eſt panis ille qui è cœlo deſcendit: vt qui eo veſcitur non moriatur.

51 Ego ſum panis viuificus qui è cœlo deſcendi: ſiquis ederit ex hoc pane, viuit in æternum & panis quem ego dabo, caro mea eſt, quã ego dabo pro mundi vita.

52 Pugnabant ergo Iudæi alij aduerſus alios, dicentes, Quomodo poteſt hic nobis carnem *ſuam* dare qua veſcamur?

53 Dicit ergo eis Ieſus, Amen, ãmen dico vobis, niſi ederitis carnem Filij hominis, & biberitis eius ſanguinem, non habetis vitam in vobis.

1.*Cor.*11.27. 54 || Qui edit carnem meam, & bibit meum ſangui-

ſanguinem habet vitam æternam: & ego excitabo eum in vltimo illo die.

55 Caro enim mea verè eſt cibus, & ſanguis meus verè eſt potus.

56 Qui edit meam carnem, & bibit meum ſanguinem, in me manet, & ego in eo.

57 Sicut miſit me viuens ille Pater, & ego viuo per Patrem: ita etiam qui ederit me, viuet ipſe quoque per me.

58 Hic eſt panis ille qui de cœlo deſcendit: non prout comederunt Patres veſtri manna, & mortui ſunt. qui ederit hunc panem, viuet in æternum.

59 Hæc dixit in ſynagoga, quum doceret in Capernaum.

60 Multi ergo ex diſcipulis eius *hù* auditis dixerunt, Durus eſt hic ſermo· quis poteſt eum audire?

61 Sciens autem Ieſus apud ſe diſcipulos ſuos de hoc murmurare, dixit eis, Hoc vos offendit?

62 *Quid* ſi igitur cõſpiceretis Filium hominis aſcendentem eò || vbi erat prius? *Supra.* 3. 13.

63 Spiritus eſt qui viuificat, caro nõ prodeſt quicquam · verba quæ ego loquor vobis, ſpiritus ſunt & vita ſunt.

64 Sed ſunt quidam ex vobis qui non credunt. nouerat enim à principio Ieſus quinam eſſent qui non credebant, & quis eum proditurus eſſet.

65 Et dicebat, Propterea dixi vobis neminem poſſe venire ad me, niſi fuerit ei datum à Patre meo.

66 Ex eo multi diſcipulorum eius pedem retulerunt, nec amplius cum eo verſabantur.

67 Dixit ergo Iesus duodecim illis, Num & vos vultis abire?

68 Respondit ergo ei Simon Petrus, Domine, ad quem abibimus? verba vitæ æternæ habes:

69 Et nos credidimus & cognouimus te esse Christum illum Filium Dei viventis.

Mat.16.16. 70 Respõdit eis Iesus, ‖Nõne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis est diabolus?

71 Loquebatur autem de Iuda Simonis *filio* Iscariota: futurum enim erat vt hic proderet eum, quum esset vnus ex illis duodecim.

CAP. VII.

2 Christus affines ad festum Tabernaculorum profectos, 10 Clam sequitur. 12 Varia de illo sunt vulgi iudicia. 14 Docet in templo. 32 Sacerdotes iubent eum coprehendi. 41 Dissidium in turba propter eum, 47 & inter Pharisæos & satellites ad capiendum eũ missos, 50 & Nicodemum.

1 VEr sabatur autem Iesus post hæc in Galilæa: non enim volebat in Iudæa versari, quia studebant eum Iudæi trucidare.

2 Propè autem erat festum Iudæorum

Leuit.23.34. ‖Scenopegia.

3 Dixerunt igitur ad eum fratres eius, Digredere hinc, & vade in Iudæam, vt discipuli tui conspiciant opera tua quæ facis.

4 Nemo enim in occulto facit aliquid, & quærit ipse celebris esse: si hæc facis, patefacito teipsum mundo.

5 Nam ne fratres quidem eius credebant in eum.

6 Dicit ergo eis Iesus, Tempus meum non dum

dum adest: tempus autem vestrum semper est paratum.

7 Non potest mundus vos odisse: me autem odit, quoniam ego testor de eo, opera eius mala esse.

8 Vos ascendite ad festum hoc: ego nondum ascendo ad hoc festum. || quia tempus meum nondum impletum est. *Infrà.8.10.*

9 Hæc autem quum eis dixisset, mansit in Galilæa.

10 Vt ascenderunt autem fratres eius, tunc & ipse ascendit ad festum, non manifestè, sed velut in occulto.

11 Iudæi ergo quærebant eum in festo, & dicebant Vbi est ille?

12 Et murmur multum erat in turba de eo, alij quidem dicebant, *Vir* bonus est: alij autem dicebant, Non: sed turbam seducit.

13 Nullus tamen palàm loquebatur de eo, propter metum Iudæorum.

14 Festo autem iam medio ascendit Iesus in templum, ac docebat,

15 Et mirabantur Iudæi, dicentes, Quomodo iste literas nouit, quum non didicerit?

16 Respondit eis Iesus, & dixit, Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.

17 Si quis voluerit eius voluntatem exequi, cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar.

18 Qui à semetipso loquitur, gloriam quærit: qui autem quærit gloriam eius qui misit ipsum, hic verax est, & iniustitia in eo non est.

19 ||Nónne Moses dedit vobis Legem, & tamen nemo ex vobis præstat Legem? || quid me studetis trucidare? *Exod.24.7.* *Supra.5.18.*

20 Respondit turba & dixit, Dæmonium habes: quis te studet trucidare?

21 Respondit Iesus & dixit eis, Vnum opus edidi, & omnes miramini.

Leuit.12.3. Gen.17.10. 22 Attamen || Moses dedit vobis circuncisionē, (non quod ex Mose sit, ||sed *quia* ex Patribus) & Sabbatho circunciditis hominem.

23 Si circumcisionem accipit homo Sabbatho, vt non soluatur Lex Mosis, mihi indignamini quòd totum hominē sanum fecerim Sabbatho?

Deut.1.28. 24 ||Ne iudicate secundum speciem, sed iusto iudicio iudicate.

25 Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis, Nónne hic est quem student trucidare?

26 At ecce, palā loquitur, & nihil ei dicunt, num verè cognouerunt primores hunc verè esse Christum?

27 Sed nouimus vnde hic sit: quum autem venerit Christus, nemo cogniturus est vnde sit.

28 Clamabat ergo Iesus in templo, docens ac dicens, Et me nostis, & vnde sim nostis: & à meipso non veni, sed est verax qui misit me, quem vos non nostis.

29 Ego verò noui eum, quia ab ipso sum, & ille me misit.

30 Studebant ergo eum prehendere: sed nemo iniecit in eum manum, quia nondum venerat hora eius.

31 Ex turba autem multi crediderunt in eū, & dicebant. Christus quum venerit, num signa plura edet ijs quæ hic edidit?

32 Audierūt Pharisæi turbam ista murmurantem de eo, & miserūt Pharisæi ac principes sacerdotum ministros vt eum prehenderent.

33 Dixit

33 Dixit ergo eis Ieſus, adhuc pauliſper ero vobiſcum, deinde adibo ad eum qui me miſit.

34 ||Quæretis me, nec inuenietis: & vbi ego ero, eò vos non poteritis venire. *Infrà.13.38.*

35 Dixerunt ergo Iudæi inter ſeſe, Quò futurum eſt vt iſte proficiſcatur, vt nos non inueniamus eum? num ad eos qui diſperſi ſunt inter Græcos iturus eſt, & Græcos docturus?

36 Quis eſt hic ſermo quem dixit, Quæretis me, & non inuenietis, & vbi ego ero, vos non poteritis venire?

37 ¶|| Vltimo autem die illo magno feſti ſtetit Ieſus, & clamauit, dicens, Siquis ſitit, veniat ad me, & bibat. *Leuit.23.36.*

38 || Qui credit in me, ſicut dixit Scriptura, flumina aquæ viuæ fluent ex ventre eius. *Eſa.55.1.*

39 (Hoc autem dixit de || Spiritu quem acceperuri erant credentes in eum. Nondum enim erat Spiritus ſanctus, quia Ieſus nondum erat glorificatus) *Ioel.2.28, act.2.17.*

40 Multi ergo è turba quum audiſſent hũc ſermonẽ, dicebant, ||Verè hic eſt propheta ille. *Deut.18.15.*

41 Alij dicebant, Hic eſt Chriſtus. Quidam autem dicebant, Num enim è Galilæa veniet Chriſtus?

42 ||Nónne Scriptura dicit, ex ſemine Dauid, & ex vico Bethlehem, vbi erat Dauid, venturum Chriſtum? *Mich.5.2, matt.2.5.*

43 Diſſidium ergo ortum eſt in turba propter eum.

44 Quidam autem ex ipſis volebant eum prehendere, ſed nemo iniecit in eum manus.

45 Venerunt ergo miniſtri ad pontifices & Phariſæos: qui dixerunt eis, Quare non adduxiſtis eum?

46 Responderunt ministri, Nunquam ita loquutus est homo vt homo iste.

47 Responderunt ergo eis Pharisæi, Num & vos seducti estis?

48 Num quis ex primoribus credidit in eũ aut ex Pharisæis?

49 Sed turba hæc quæ nouit Legem, execrabilis est?

Supra 3.2. 50 Dicit eis Nicodemus, ‖is qui venerat ad eum nocte, & vnus erat ex illis,

Deut. 17.8, & 29.15. 51 Num Lex nostra cõdemnat quempiam, nisi prius audierit ab ipso, ‖ & cognouerit quid faciat?

52 Responderunt & dixerunt ei, Nónne & tu Galilæus es? scrutare & vide ex Galilæa Prophetam non surrexisse.

53 Et profectus est vnusquisq; domũ suam.

CAP. VIII.

3 Mulieri in adulterio deprehensæ, 11 condonantur peccata. 12 Christus lux mundi. 19 Pharisæi quærunt vbi sius sit pater. 30 Filij Abrahæ. 42 Filij Dei. 44 Satan mendacij pater. 56 Abraham vidit diem Christi.

1 ‖ IEsus autem profectus est in montem Oliuarum.

2 Et diluculo rursus adfuit in templo, & totus populus venit ad eum: & sedens docebat eos.

3 Adducunt autem ad eum Scribæ & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam: & quum statuissent eam in medio,

4 Dicunt ei, Magister, hæc mulier deprehensa est in ipso facto, quum mœcharetur:

Leuit. 20.10. 5 ‖ In Lege autem Moses mandauit nobis vt tales lapidarentur: tu ergo quid dicis?

6 Hoc

6 Hoc autem dicebant tentantes eum, vt possent eum accusare. Iesus autem incuruatus deorsum digito scribebat in terra.

7 Quum autem perseuerarent eum interrogare, erexit se, & dixit eis, ‖ Qui vestrum immunis est à peccato, primus in eam iaciat lapidem. *Deut.17.7.*

8 Et rursum incuruatus deorsum, scribebat in terra.

9 Auditis autem his, arguente ipsos conscientia, singulatim alius post alium exibant: initio facto à senioribus vsq; ad vltimos: & relictus est solus Iesus, & mulier in medio stans.

10 Quum autem erexisset se Iesus, & neminem conspiceret præter mulierem, dixit ei, Mulier, vbi sunt illi tui accusatores? nemo te condemnauit?

11 Ipsa verò dixit, Nemo, Domine. Dixit autem ei Iesus, Nec ego te condemno: vade, & ne amplius pecces.

12 ¶ Rursum ergo Iesus loquutus est eis, dicens, ‖ Ego sum lux mundi: qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ. *Suprà. 1.5. infrà. 9 5.*

13 Pharisæi igitur dixerunt ei, Tu de teipso testaris: testimonium tuum non est idoneum.

14 Respondit Iesus & dixit eis, ‖ Etiamsi ego testor de meipso, idoneum est testimonium meum: quia scio vnde venerim, & quò vadam: vos autem nescitis vnde venerim, & quò vadam. *Suprà. 5.31.*

15 Vos secundum carnem iudicatis, ego nõ iudico quenquam.

16 Quòd si etiam iudicem ego, iudicium meum firmum est: quia solus non sum, sed ego & qui misit me Pater.

Deut.17.6, & 19.15, matt.18.16, 2.cor.13.1, heb.10.28.

17 Sed & in lege vestra scriptum est, duorum hominum testimonium idoneum esse.

18 Ego *u* sum qui testor de meipso, & testatur de me qui misit me Pater.

19 Dicebant ergo ei, Vbi est tuus ille pater? Respondit Iesus, Neque me nostis, neque Patrem meum: si me nosſetis, Patrem quoque meum nosſetis.

20 Hæc verba loquutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo: & nemo prehendit eum, quia nondum venerat hora eius.

21 Dixit ergo iterum eis Iesus, Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini: quò ego vado, vos non potestis venire.

22 Dicebant ergo Iudæi, Num trucidabit seipsum, quia dicit, Quò ego vado, vos non potestis venire?

23 Tunc dixit eis, Vos ex inferis estis, ego ex supernis sum: vos ex hoc mundo estis, ego non sum ex hoc mundo.

24 Ideò vobis dixi, vos morituros in peccatis vestris, Nam nisi credideritis me *eum* esse, moriemini in peccatis vestris.

25 Dixerunt ergo ei, Tu quis es? Tum dixit eis Iesus, *Id* quod à principio dico vobis.

26 Multa habeo quæ de vobis loquar ac iudicem: sed qui me misit verax est: & ego, quæ audiui ab eo, hæc loquor mundo,

27 Non cognouerunt eum de patre ipsius loqui.

28 Dixit ergo eis Iesus, Quum extuleritis Filium hominis, tunc agnoscetis me *eum* esse, & ex meipso nihil facere, sed prout docuit me Pater, hæc loqui.

29 Nam qui me misit, mecum est, non reliquit

quit me ſolum Pater, quia ego quæ placita ſunt ei facio ſemper.

30 Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

31 Dicebat ergo iis Iudæis qui crediderant ipſi, Si vos manſeritis in ſermone meo, verè diſcipuli mei eritis.

32 Et cognoſcetis Veritatem, & veritas vos in libertatem vindicabit.

33 Reſpondérũt ei, Sẽmen Abrahæ ſumus, neque cuiquam ſeruiuimus vnquam: quomodo tu dicis nos in libertatem vindicandos?

34 Reſpondit eis Ieſus, Amen, amen dico vobis, quiſquis committit peccatum, ‖ ſeruus eſt peccati. *Rom.6 20, 2.pet.2.19.*

35 Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet in æternum.

36 Itaque ſi vos filius in libertatem vindicarit, verè liberi eritis.

37 Scio vos ſemen Abrahæ eſſe: ſed ſtudetis me trucidare, quia ſermo meus non habet locum apud vos.

38 Ego loquor quod vidi apud Patrem meum, & vos facitis quod vidiſtis apud patrem veſtrum.

39 Reſponderunt & dixerunt ei, Pater noſter Abraham eſt. Dicit eis Ieſus, Si filij Abrahæ eſſetis, opera Abrahæ faceretis.

40 Nunc autem ſtudetis me interficere, hominem qui veritatem vobis loquutus ſum, quã audiui à Deo: hoc Abraham non fecit.

41 Vos facitis opera patris veſtri. Itaque dixerunt ei, Nos ex ſcortatione non ſumus geniti: vnum patrem habemus, *nempe* Deum.

42 Dixit ergo eis Ieſus, Si Deus pater veſter eſſet, diligeretis me. ego enim à Deo pro-

fectus sum & veni: neque enim à meipso veni, sed ille me misit.

43 Quare loquutionem istam meam non agnoscitis? quia non potestis audire sermonem meum.

1.Ioh.3.8. 44 || Vos ex patre Diabolo estis, & cupiditates patris vestri vultis explere. Ille fuit homicida à principio, & in veritate non perstitit: non est enim veritas in eo. Quotiescunque loquitur mendacium, de suo loquitur, quia mendax est, & mendacij pater.

45 *Vos* autem, quia ego veritatem dico, nō creditis mihi.

46 Quis ex vobis arguit me de peccato? si veritatem dico, quare vos non creditis mihi?

1.Ioh.4.6. 47 || Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

48 Respondérunt ergo Iudæi & dixerunt ei, Nónne bene dicimus te Samaritanum esse, & dæmonium habere?

49 Respondit Iesus, Ego dæmonium non habeo, sed honoro patrem meum, & vos contumelia afficitis me.

50 Ego verò non quæro gloriam meam: est qui quærat & judicet.

51 Amen, amen dico vobis, siquis sermonem meum seruauerit, mortem non conspiciet in æternum.

52 Dixerunt ergo ei Iudæi, Nunc cognouimus te dæmonium habere. Abraham mortuus est, & Prophetæ: & tu dicis, Siquis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum?

53 Num tu maior es patre illo nostro Abraham, qui mortuus est? etiam prophetę mortui sunt

sunt: quem tu te ipsum facis?

54 Respondit Iesus, Si ego glorificò me ipsum, gloria mea nihil est: Pater ille meus, is est qui glorificat me, quem vos dicitis Deum vestrum esse.

55 Neque nostis eum: ego autem noui eum: & si dixero me eum non nosse, ero similis vestri, *id est*, mendax, sed eum noui, & sermonem eius seruo.

56 Abraham pater vester gestiuit vt videret diem istum meum & vidit, ac gauisus est.

57 Dixerunt ergo ei Iudæi, quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?

58 Dixit eis Iesus, Amen, amen dico vobis, priusquam Abraham fieret, ego sum.

59 Sustulerunt ergo lapides vt iacerent in eum: Iesus autem occultauit se & exiuit è templo, transiens per mediũ eorum: & sic præterijt.

CAP. IX.

1 *Christus cæci nati oculos in Sabbatho aperit.* 13 *Qui cum diu contra Pharisæos disputasset,* 22 35 *à Synagoga eiectum,* 36 *Christus æternæ lucis cognitione donat.*

1 PRæteriens autem vidit quendam cæcum à natiuitate:

2 Et interrogauerunt eum discipuli eius, dicentes, Rabbi, quis peccauit? hic an parentes eius, vt cæcus nasceretur.

3 Respondit Iesus, Neq; iste peccauit neque parentes eius, *vt cæcus nasceretur* sed *oportet* opera Dei manifesta fieri in eo.

4 Oportet me operari eius opera qui misit me, donec dies est: venit nox quum nemo potest operari.

Suprà.1.6, & 8.11, inf.12.35.46

5 Quandiu fuero in mundo, || Lux ſum mundi.

6 Hoc quum dixiſſet, ſpuit humi, & fecit lutum ex ſputo, & illeuit lutum oculis cæci:

7 Dixitque ei, Vade, laua in piſcina Siloam (quod eſt ſi interpreteris, miſſus:) Abijt ergo & lauit, redijtque videns.

8 Vicini ergo, & qui prius viderant eum cæcum eſſe, dicebant, Nónne hic eſt qui ſedebat & mendicabat.

9 Alij dicebant, Hic eſt: alij verò, Similis eſt ei. Ille *autem* dicebat, Ego *is* ſum.

10 Dixerunt ergo ei, Quomodo aperti ſunt tibi oculi?

11 Reſpondit ille, & dixit, Quidam qui dicitur Ieſus, lutum fecit, & illeuit oculos meos, & dixit mihi, Vade ad piſcinam Siloam, & laua. Vt autem abij ac laui, viſum recepi.

12 Dixerunt ergo ei, Vbi eſt ille? Ait, Neſcio.

13 Adducunt eum ad Phariſęos, eum *inquã* qui olim cæcus *fuerat*.

14 Erat autem Sabbathum quum lutum faceret Ieſus, & aperiret oculos eius.

15 Rurſus ergo interrogarunt eum etiam Phariſæi quomodo viſum recepiſſet. Ille autem dixit eis, Lutum impoſuit oculis meis, & laui & video.

16 Dicebant ergo ex Phariſæis quidam, Homo iſte non eſt à Deo, nam Sabbathum non ſeruat. Alij dicebant, Quomodo poteſt homo peccator, talia ſigna edere? Et diſſidium erat inter eos,

17 Rurſus dicunt cæco, Tu quid dicis de illo, quod aperuit oculos tuos? Ille autem dixit, Propheta eſt.

18 Non

18 Non crediderunt ergo Iudæi de eo quòd cæcus fuisset, & visum recepisset, vsquequò vocarunt eius parentes, eius *inquam* qui visum receperat:

19 Et interrogauerunt eos, dicentes, Hiccine est filius vester quem vos dicitis cæcum natum esse? quomodo ergo nunc videt?

20 Responderunt eis parentes eius, & dixerunt, Scimus hunc esse filium nostrum, & cæcum natum esse:

21 Quomodo autem nunc videat, nescimus, aut quis eius aperuerit oculos, nos nescimus: ipse ætatem habet, ipsum interrogate, ipse de se loquetur.

22 Hæc dixerunt parentes eius, quod timerent Iudæos. iam enim constituerant Iudæi vt si quis eum confiteretur *esse* Christum, synagoga moueretur.

23 Propterea parentes eius dixerunt, Aetatem habet ipsum interrogate.

24 Secundò ergo vocarunt hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, Tribue gloriã Deo: nos hunc hominem scimus peccatorem esse.

25 Respondit ergo ille & dixit, An peccator sit nescio: vnum scio, me, quum cæcus fuerim, nunc videre.

26 Dixerunt autem ei iterum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit oculos tuos?

27 Respondit eis, Iam vobis dixi, & non audiuistis: cur iterum vultis audire? num & vos vultis discipuli eius fieri?

28 Itaque conuitiati sunt ei, & dixerunt, Tu discipulus illius esto: nos autem Mosis discipuli sumus,

29 Nos scimus Deum esse loquutum Mosi: hic autem vnde sit nescimus.

30 Respondit eis ille,& dixit eis, Enimuerò in hoc mirum *quiddam* est, quòd vos nescitis vnde sit,& *tamen* aperuit meos oculos.

31 Scimus autem Deum peccatores nõ audire:sed si quis Dei cultor est,& voluntatẽ eius exequitur, hunc audit.

32 Ab *omni* æuo non est auditum aliquem aperuisse oculos eius qui cæcus natus fuerit.

33 Nisi esset hic à Deo,non posset quicquã facere.

34 Respõderunt & dixerunt ei, Tu in peccatis natus es totus,& tu doces nos? Et eiecerunt eum foras,

35 Audiuit Iesus eum eiectum foras:& quũ inuenisset eum, dixit ei, *Túne* credis in Filium Dei.

36 Respondit ille & dixit, Quis est, Domine,vt credam in eum?

37 Dixit autem ei Iesus,& vidisti eum, & qui loquitur tecum ille est.

38 At ille ait,Credo,Domine. Et adorauit eum.

Suprà.3.17. infrà.12.47. 39 Et dixit Iesus,‖ Ad iudicium *exercendum* ego in hunc mundum veni: vt qui non vident, videant,& qui vident,cæci fiant.

40 Audierunt autem hæc quidam ex Pharisæis qui cum eo erant, & dixerunt ei,Num & nos cæci sumus?

41 Dixit eis Iesus. Si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc verò dicitis,Videmus: Itaque peccatum vestrum manet.

CAP. X.

1 *Pharisæos Christus pastores malos,* 8 *Se verò multis argumentis,* 11 14 *bonum comprobat.* 19 *Dissidium propterea oritur.* 31 *Lapides tollentium*

lentium. 39 *Et prehendere cupientium manus euadit.*

1 AMen,amen dico vobis, qui non ingreditur per ostium in caulam ouium, sed ascendit aliunde,ille fur est & latro.

2 Qui verò ingreditur per ostium, pastor est ouium.

3 Huic aperit ianitor, & oues vocem eius audiunt & suas oues vocat nominatim, & educit eas.

4 Quumque suas oues emiserit, antegreditur eas: & oues eum sequuntur, quia norunt vocem eius.

5 Alienum autem nequaquam sequentur, sed fugient ab eo: quia non norunt vocem alienorum.

6 Hanc parabolam dixit eis Iesus. Illi verò non cognouerunt quænam illa essent quæ loquebatur eis.

7 Iesus ergo rursum dixit eis, Amen, amen dico vobis, ego sum ostium ouium.

8 Quotquot ante me venerunt, fures sunt & latrones,sed non auscultarunt eos oues.

9 Ego sum ostium: per me si quis introierit,seruabitur: & ingredietur, & egredietur,& pascua inueniet.

10 Fur non venit nisi vt furetur, & mactet ac perdat *oues*: ego veni vt vitam habeant, & abundent.

11 ‖Ego sum pastor ille bonus, bonus pastor animam suam dat pro ouibus: *Esa.40.11, ezech.34.23*

12 Mercenarius autem, & qui non est pastor,cuius non sunt oues propriæ, videns lupũ venientem, relinquit oues,& fugit:lupus autem rapit & dissipat oues.

13 Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non est illi cura ouium.

14 Ego sum pastor ille bonus, & agnosco oues meas, & agnoscor à meis.

15 Prout nouit me Pater: ita & ego noui Patrem: & animam meam pono pro ouibus.

16 Alias etiam oues habeo quæ non sunt ex hac caula: illas quoque oportet me adducere
Ezech.37.22 nam vocem meam audient, ‖ fietque vnum ouile, & vnus pastor.

Esa.53.7. 17 Propterea Pater me diligit quia ‖ ego pono animam meam vt eam rursus assumam.

18 Nemo tollit eam à me, sed ego pono eã à meipso: potestatem habeo ponendi eam, &
Act.4.28. potestatem habeo rursus eam assumendi. ‖ Hoc mandatum accepi à Patre meo.

19 Dissidium igitur rursum ortum est inter Iudæos propter istos sermones.

20 Dicebant autem multi eorum, dæmoniũ habet, & insanit. quid eum auditis?

21 Alij dicebant, Hæc verba non sunt dæmoniaci: num dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

Mat.4.59. 22 ¶ Facta sunt autem Encænia Hierosolymis, & hyems erat:

23 Et ambulabat Iesus in templo in porticu Solomonis.

24 Cinxerunt igitur eum Iudæi, & dixerunt ei, Quousque animam nostram suspendis? si tu es Christus, dic nobis apertè.

25 Respondit eis Iesus, Dixi vobis, nec creditis: opera quę ego facio in nomine Patris mei hæc testantur de me.

26 Sed vos non creditis: non enim estis ex ouibus meis, sicut dixi vobis.

27 Oues meæ vocem meam audiunt, & ego eas

eas agnosco, & sequuntur me:

28 Et ego vitam æternam do eis: nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quisquam è manu mea.

29 Pater meus qui *eas* dedit mihi, maior omnibus est: neque quisquam potest eas rapere è manu patris mei.

30 Ego & pater vnum sumus.

31 ‖ Sustulerunt ergo rursum lapides Iudæi vt lapidarent eum. *Suprà. 2. 59.*

32 Respondit eis Iesus, multa præclara opera demonstraui vobis ex Patre meo: propter quod illorum operum me lapidatis?

33 Responderunt ei Iudæi, dicentes. Ob bonũ opus non lapidamus te, sed ob blasphemiam: id est, quia tu, homo quum sis, facis teipsum Deum.

34 Respondit eis Iesus, Nònne scriptum est in Lege vestra, ‖ Ego dixi Dij estis? *Psal. 81. 6.*

35 Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui Scriptura:

36 *Me*, quem pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis me blasphemare, quia dixi, Filius Dei sum?

37 Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi:

38 Sin verè facio, etiamsi mihi non credatis, operibus credite: vt agnoscatis & credatis patrem in me esse, & me in eo.

39 Rursus ergo studebant eum prehendere: sed exiuit ex eorum manu.

40 Abijtque rursus trans Iordanem, in eum locum vbi primùm fuerat Iohannes baptizans, mansitque illic.

41 Multi autem veniebant ad eum, & dicebant, Iohannes quidem signum nullum edidit:

13 Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non est illi cura ouium.

14 Ego sum pastor ille bonus, & agnosco oues meas, & agnoscor à meis.

15 Prout nouit me Pater: ita & ego noui Patrem: & animam meam pono pro ouibus.

16 Alias etiam oues habeo quæ non sunt ex hac caula: illas quoque oportet me adducere
Ezech.37.22 nam vocem meam audient, ‖ fietque vnum ouile, & vnus pastor.

Esa.53.7. 17 Propterea Pater me diligit quia ‖ ego pono animam meam vt eam rursus assumam.

18 Nemo tollit eam à me, sed ego pono eã à meipso: potestatem habeo ponendi eam, &
Act.4.28. potestatem habeo rursus eam assumendi. ‖ Hoc mandatum accepi à Patre meo.

19 Dissidium igitur rursum ortum est inter Iudæos propter istos sermones.

20 Dicebant autem multi eorum, dæmoniũ habet, & insanit. quid eum auditis?

21 Alij dicebant, Hæc verba non sunt dæmoniaci: num dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

Mat.4.59. 22 ¶ ‖ Facta sunt autem Encænia Hierosolymis, & hyems erat:

23 Et ambulabat Iesus in templo in porticu Solomonis.

24 Cinxerunt igitur eum Iudæi, & dixerunt ei, Quousque animam nostram suspendis? si tu es Christus, dic nobis apertè.

25 Respondit eis Iesus, Dixi vobis, nec creditis: opera quę ego facio in nomine Patris mei hæc testantur de me.

26 Sed vos non creditis: non enim estis ex ouibus meis, sicut dixi vobis.

27 Oues meæ vocem meam audiunt, & ego eas

eas agnoſco, & ſequuntur me:

28 Et ego vitam æternam do eis: nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quiſquam è manu mea.

29 Pater meus qui *eas* dedit mihi, maior omnibus eſt: neque quiſquam poteſt eas rapere è manu patris mei.

30 Ego & pater vnum ſumus.

31 ‖ Sustulerunt ergo rurſum lapides Iudęi vt lapidarent eum. *Suprà. 2. 59.*

32 Reſpondit eis Ieſus, multa præclara opera demonſtraui vobis ex Patre meo: propter quod illorum operum me lapidatis?

33 Reſponderunt ei Iudæi, dicentes. Ob bonũ opus non lapidamus te, ſed ob blaſphemiam: id eſt, quia tu, homo quum ſis, facis teipſum Deum.

34 Reſpondit eis Ieſus, Nònne ſcriptum eſt in Lege veſtra, ‖ Ego dixi Dij eſtis? *Pſal. 81. 6.*

35 Si illos dixit deos ad quos ſermo Dei factus eſt, & non poteſt ſolui Scriptura:

36 *Me*, quem pater ſanctificauit & miſit in mundum, vos dicitis me blaſphemare, quia dixi, Filius Dei ſum?

37 Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi:

38 Sin verè facio, etiamſi mihi non credatis, operibus credite: vt agnoſcatis & credatis patrem in me eſſe, & me in eo.

39 Rurſus ergo ſtudebant eum prehendere: ſed exiuit ex eorum manu.

40 Abiitque rurſus trans Iordanem, in eum locum vbi primùm fuerat Iohannes baptizans, manſitque illic.

41 Multi autem veniebant ad eum, & dicebant, Iohannes quidem ſignum nullum edidit:

quæcunque autem de isto dixit, vera erant.
42 Et multi illic crediderunt in eum.

CAP. XI.

1 *Christus ostensurus se esse* 25 *vitam & resurrectionem,* 14 *Lazarum mortuum,* 17 34 *& sepultum,* 43 *resuscitat.* 47 *Cõsultantibus pontificibus,* 49 *Caiaphas* 50 *vnum pro multis occidendum prædicit.* 56 57 *præcipiunt vt vbi fuerit prehendatur.*

1 ERat autem quidam nomine Lazarus, à Bethania vico Mariæ & Marthæ sororis ipsius.

Mat.26.7, infrà.12.1.

2 ‖ (Maria autem ea erat quæ vnxit Dominum vnguento,& exterſit pedes eius capillis suis.cuius frater Lazarus ægrotabat)

3 Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes,Domine, ecce *is* quem amas ægrotat.

4 Iesus autem hoc audito, dixit, Morbus iste non est mortifer, sed *immissus* pro Dei gloria, vt per eum *morbum* glorificetur filius Dei.

5 Diligebat autem Iesus Martham & sororem eius,& Lazarum.

6 Vt ergo audiuit illum ægrotare, tum quidem mansit duos dies in eo loco vbi erat.

7 Deinde postea dixit discipulis, Eamus in Iudæam rursus.

8 Dicunt ei discipuli, Rabbi, modò quærebant te Iudæi lapidare, & rursum illuc abis?

9 Respondit Iesus, Nónne duodecim sunt horæ diei? siquis ambulauerit interdiu, non offendit: quia lucem huius mundi videt:

10 Siquis autem ambulauerit nocte, offendit: quia lux ei non adest.

11 Hæc ait: & postea dixit eis, Lazarus amicus

micus noſter dormit ſed proficiſcor vt à ſomno excitem eum.

12 Dixerunt ergo diſcipuli eius, Domine, ſi dormit, ſeruabitur.

13 Hoc autem dixerat Ieſus de ipſius morte, at illi putarunt eum de dormitione ſomni dicere.

14 Tunc ergo Ieſus dixit eis apertè, Lazarus mortuus eſt:

15 Et gaudeo propter vos (vt credatis) me illic non fuiſſe: ſed eamus ad eum.

13 Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus, condiſcipulis, Eamus & nos, vt moriamur cum eo.

17 Venit ergo Ieſus, & inuenit eum quartum iam diem in monumento agere.

18 Erat autem Bethania prope Hieroſolymam ferè ſtadijs quindecim:

19 Multíque ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam vt conſolarentur eas de fratre ſuo.

20 Martha ergo vt audiuit Ieſum venire, occurrit ei: Maria verò domi ſedebat:

21 Dixit ergo Martha Ieſu, Domine, ſi fuiſſes hîc, frater meus non fuiſſet mortuus:

22 Sed & nunc ſcio fore, vt quæcunque petieris à Deo, det tibi.

23 Dicit ei Ieſus, Reſurget frater tuus.

24 Dicit ei Martha, Scio reſurrecturum || in reſurrectione vltimo illo die. *Suprà. 5.29. luc. 14.14.*

25 Dixit ei Ieſus, Ego ſum reſurrectio & vita. || qui credit in me, etiam ſi mortuus fuerit, viuet. *Supra. 6.35.*

26 Et quiſquis viuit, & credit in me, non morietur in æternum: Credis hoc?

27 Ait illi, Etiam Domine, ego credo te eſſe

Christum Filium Dei, qui in mundum venturus erat.

28 Et quum hæc dixisset, abiit, & clàm vocauit Mariam sororem suam, dicens, Magister adest, & te vocat.

29 Illa vt audiuit, surgit citò, & venit ad eum.

30 (Nondum autem venerat Iesus in vicũ: sed erat in eo loco vbi occurrerat ei Martha)

31 Iudæi ergo qui domi erant cum ea, & consolabantur eam, quum vidissent Mariam citò surrexisse & exiisse, sequuti sunt eam, dicentes, Abit ad monumentum, vt illic fleat.

32 Maria ergo quum venisset eò vbi erat Iesus, viso eo accidit ad eius pedes, dicens ei, Domine, si fuisses hîc, non esset mortuus frater meus.

33 Iesus ergo vt vidit eam flentem, & Iudæos qui vnà venerant cum ea flentes, infremuit spiritu, & turbauit seipsum:

34 Et dixit, Vbi posuistis eum? Dicunt ei, Domine, veni & vide.

35 Lachrymatus est Iesus.

36 Dixerunt ergo Iudæi, Ecce quomodo amabat eum.

37 Quidam autem ex ipsis dixerunt, Non poterat hic ‖ qui aperuit oculos cæci, facere vt & iste non moreretur? *Supra. 9. 6.*

38 Iesus ergo rursum fremens apud semetipsum, venit ad monumentum. erat autem spelunca, & lapis erat ei impositus.

39 Ait Iesus, Tollite lapidem. Dicit ei Martha, soror eius qui mortuus fuerat, Domine, iam olet: quatuor enim dierum est.

40 Dicit ei Iesus, Nónne dixi tibi fore, si credideris, vt videas gloriam Dei?

41 Sustulerunt ergo lapidem *è loco* vbi mortuus ille fuerat positus. Iesus autem attollens sursum oculos, dixit, Pater gratias ago tibi quòd me audieris.

42 Ego verò sciebam me semper à te audiri: sed propter turbam circunstantem *hoc dixi*, vt credant me à te missum esse.

43 Et quũ hæc dixisset, clamauit voce magna, Lazare, adesdum foras.

44 Tum, qui fuerat mortuus, prodiit manus & pedes vinctus fascijs, facies autem eius, sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus, Soluite eum, & sinite abire.

45 Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam, & conspexerant quæ fecerat Iesus, crediderunt in eum.

46 Quidam autem ex eis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis quæ fecerat Iesus.

47 Coegerunt ergo Pontifices & Pharisæi concilium, & dicebant, Quid faciemus? nam hic homo multa signa edit.

48 Si ita finamus eum, omnes ei credent: venientque Romani, & delebunt tum locum nostrum, tum gentem.

49 Vnus autem ex ipsis, Caiaphas, Pontifex maximus anni illius, dixit eis, Vos nihil scitis:

50 ‖ Ne cogitatis expedire nobis vt vnus homo moriatur pro populo, & tota gens non pereat. *Infrà.* 18. 14.

51 Hoc autem ex semet ipso non dixit: sed quum esset Pontifex maximus anni illius, prophetauit fore vt Iesus pro gente moreretur:

52 Nec tantùm pro ea gente, sed vt etiam filios Dei dispersos congeret in vnum.

53 Ab illo ergo die consultabant vnà vt

trucidarent eum.

54 Ieſus ergo palàm amplius non verſabatur inter Iudæos: ſed abiit illinc in regionem quæ eſt prope deſertum, in vrbem quæ dicitur Ephraim: & illic agebat cum diſcipulis ſuis.

55 Propè autem erat paſcha Iudæorum: & aſcenderunt multi Hieroſolymã ex illa regione ante Paſcha, vt purificarent ſe,

56 Quærebant ergo Ieſum, & loquebantur alij cum aliis in templo ſtantes, Quid videtur vobis? *an* non venturum eſſe ad feſtum?

57 Dederant autem Pontifices & Phariſæi mandatum, vt ſiquis noſſet vbi eſſet, indicaret, vt prehenderent eum.

CAP. XII.

2 Chriſto apud Lazarum cœnanti, 3 pedes vngit Maria, 5 Accuſatur à Iuda: 7 A Chriſto defenditur. 10 Sacerdotes Lazarum ſublatum cupiunt. 12 Chriſto Hieroſolymam venienti 18 obuiam itur 20 Græci eum videre cupiunt. 42 Principes credentes in eum, & non confitentes, ob metum, 44 ad fidem hortatur.

Mat. 26. 6, mar. 14. 1.

1 IEſus ergo ſex ante paſcha diebus venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem excitauerat à mortuis.

2 Fecerunt igitur ei cœnam illic, & Martha miniſtrabat: Lazarus verò vnus erat ex ijs qui ſimul accumbebant cum eo.

3 Maria ergo, accepta libra vnguenti nardi liquidæ, multi pretij, vnxit pedes Ieſu, & extерſit pedes eius capillis ſuis: domus autem impleta eſt odore vnguenti.

4 Dixit ergo quidam ex diſcipulis eius,

nempe

nempe Iudas Simonis *filius*, Ischariotes, qui erat eum proditurus,

5 Quare hoc vnguentum non veniit trecentis denariis, & datum est pauperibus?

6 Dicit autem hoc, non quòd pauperum ipsi cura esset, sed quia fur erat, || & marsupium habebat, & ea quæ *intrò* mittebantur, portabat. *Infrà.* 13.29.

7 Dixit ergo Iesus, Sine eam: in diem sepulturæ meæ seruauit istud.

8 Pauperes enim semper habebitis vobiscum, me verò non semper habebitis.

9 Cognouit ergo turba multa ex Iudæis eum illic esse: & venerunt non propter Iesum tantùm, sed etiam vt Lazarum viderent, quem excitarat à mortuis.

10 Consultarunt autem principes Sacerdotum vt Lazarum etiam trucidarent.

11 Quia multi ex Iudæis propter eum abibant, & credebant in Iesum.

12 || Postero die turba multa quæ venerat ad festum, quum audissent Iesum venire Hierosolymam, *Matt.* 21.8, *marc.* 11.7, *luc.* 19.35.

13 Acceperunt ramos palmarum, & egressi sunt ei obuiam, & clamabant, Hosanna, Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israelis.

14 Nactus autem Iesus asellum, insedit ei, sicut scriptum est,

15 || Ne time filia Sion: ecce, Rex ille tuus venit, sedens super pullum asinæ. *Zach.* 9.9.

16 Hæc autem non cognouerunt discipuli eius primò: sed quum glorificatus esset Iesus, tunc recordati sunt hæc esse scripta de eo, & sese illi hęc præstitisse.

17 Testabatur autem turba quæ erat cum

eo, quòd Lazarum vocasset è monumento, & excitasset eum à mortuis.

18 Propterea etiam obuiam venit ei turba, quia audierat eum edidisse hoc signum.

19 Pharisæi ergo dixerunt inter se, Videtis vos nihil proficere? ecce, turba eum sequitur.

20 Erant autem quidam Græci ex iis qui ascendere solebant vt adorarent in festo.

21 Isti ergo venerunt ad Philippum qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogarunt eum, dicentes, Domine, vellemus Iesum videre.

22 Venit Philippus & dicit Andreæ: Andreas rursum & Philippus dicunt Iesu.

23 Iesus autem respondit eis, dicens, Venit tempus quo glorificetur Filius hominis.

24 Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet: si verò mortuum fuerit, multum fructum adfert.

Mat. 10 39, & 16. 25, *marc.* 8. 35, *luc.* 9. 24, & 17. 33.

25 ‖ Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiet eam.

26 Siquis mihi ministrat, me sequatur: & vbi ego fuero, illic & minister meus erit, & si quis mihi ministrauerit, honorabit eum Pater.

27 Nunc anima mea turbata est: & quid dicam? Pater, conserua me ab hac hora, sed propterea veni in horam hanc.

28 Pater glorifica nomen tuum. Venit ergo vox è cœlo, *dicens*, Et glorificaui, & rursus glorificabo.

29 Turba ergo quæ adstabat, & audierat, dicebat tonitru esse factum. Alij dicebant, Angelus ei loquutus est.

30 Respondit Iesus & dixit, Non propter me

me hæc vox extitit, sed propter vos.

31 Nunc damnatio adest mundi huius: nunc princeps mundi huius eijcietur foras.

32 Et ego, si sublatus fuero è terra, omnes traham ad meipsum.

33 (Hoc autem dicebat, significans qua morte futurum erat vt moreretur.)

34 Respondit ei turba, Nos audiuimus ex Lege, || Christum manere in æternum: quomodo igitur tu dicis oportere tolli Filium hominis? quis est iste Filius hominis? *Psal. 89.37 & 110.4, & 117.2,*

35 Dixit igitur eis Iesus, Adhuc *ad* paruum tempus || Lux vobiscum est: ambulate dum lucem habetis, ne vos tenebræ deprehendant: nam qui ambulat in tenebris, nescit quò vadat. *esa. 40.8, ezech. 37. 25. Supra. 1.9.*

36 Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis. Hæc loquutus est Iesus: & quum abijsset, occultauit se ab eis.

37 Quum autem tot signa coram eis edidisset, non credebant in eum.

38 Vt sermo Esaiæ prophetæ impleretur, quem dixit, || Domine, quis credidit sermoni nostro, & brachium Domini cui retectum est? *Esa. 53.1, rom. 10.16.*

39 Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias.

40 ||Excæcauit oculos eorum, & obdurauit corda eorum: ne videant oculis, & intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos. *Esa 6.9, matt. 13.14, mar. 4.12, luc. 8.10, act. 28.26, rom. 11.8.*

41 Hæc dixit Esaias quando vidit gloriam eius, & loquutus est de eo.

42 Veruntamen etiam ex primoribus multi crediderunt in eum; sed propter Pharisæos nõ confitebantur, ne synagoga mouerentur.

43 || Dilexerunt enim gloriam hominum potius quàm gloriam dei. *Supra. 5.44.*

44 Iesus autem clamauit, & dixit, Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me.

45 Et qui conspicit me, conspicit eum qui misit me.

Supra, 3.19. & 9.39. 46 || Ego lux in mundum veni, vt nullus qui credit in me, in tenebris maneat.

Supra, 3.17. 47 || Et siquis audierit verba mea, & non crediderit, ego non condemno eum: non enim veni vt condemnem mundum, sed vt seruem mundum.

Mar. 16.16. 48 Qui reijcit me, nec recipit verba mea, habet qui condemnet ipsum: || sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eum vltimo illo die.

49 Quia ego ex meipso non sum loquutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mãdauit quid dicam aut quid loquar.

50 Et scio mandatum eius, vitam æternam esse. quæ igitur ego loquor, prout dixit mihi Pater, ita loquor.

CAP. XIII.

4 A cœna surgens Christus, 5 Humilitatem commendaturus Apostolis, pedes eorum lauat. 21 Proditorem Iudam, 26 certo signo denotat. 34 Charitatem commendat. 37 39 Et Petro lapsum abnegationis prædicit.

Matth. 26.2. *marc.* 14 1. *luc.* 22.1. 1 ANte || festum autem Paschæ, sciens Iesus venisse horam ipsius, vt transiret ex hoc mundo ad Patrem, quum dilexisset suos qui erant in mundo, vsque ad finem dilexit eos.

2 Et cœna facta (quum diabolus iam immisisset in cor Iudæ *filij* Simonis, Iscariotæ, vt pro-

proderet eum)

3 Sciens Ieſus Patrem omnia dediſſe ſibi in manus, & ſe à Deo prodijſſe, & ad Deum abire:

4 Surgit à cœna, & deponit pallium: & accepto linteo, præcinxit ſe.

5 Deinde miſit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes diſcipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus.

6 Venit ergo ad Simonem Petrum: qui dixit ei, Domine, tu mihi lauas pedes?

7 Reſpondit Ieſus & dixit ei, Quod ego facio, tu neſcis nunc, cognoſces autem poſtea.

8 Dicit ei Petrus, Non lauabis meos pedes in æternum. Reſpondit ei Ieſus, Niſi lauero te, nihil mecum habebis commune.

9 Dicit ei Simon Petrus, Domine, non ſolùm pedes meos, ſed & manus & caput.

10 Dicit ei Ieſus, Qui lotus eſt, non opus habet niſi vt pedes lauet, ſed eſt purus totus. || & vos puri eſtis, ſed non omnes. *Infrà. 15. 3.*

11 Norat enim eum qui ipſum prodebat: propterea dixit, Non eſtis puri omnes.

12 Poſtquam ergo lauiſſet pedes eorum, & pallium ſuum recepiſſet, rurſum diſcumbens dixit eis, Intelligitis quid fecerim vobis?

13 Vos me vocatis, Magiſter ac Domine, & rectè dicitis: ſum enim.

14 Itaque ſi ego laui pedes veſtros dominus & magiſter, vos quoque debetis alij aliorum pedes lauare.

15 Exemplum enim præbui vobis vt pro ut ego feci vobis, *ita* & vos faciatis.

16 || Amen, amen dico vobis, ſeruus non eſt maior domino ſuo, neque legatus maior eo qui ipſum miſit. *Infrà. 15. 20 mat. 10. 24. luc. 6. 40.*

17 Si hæc noueritis, beati eritis si ea feceritis.

18 Non de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegerim: sed *oportet* vt impleatur Scriptura, || Qui edit mecum panem, sustulit aduersum me calcem suum. *Psal.* 41. 10.

19 Iam nunc dico vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis me eum esse.

20 || Amen, amen dico vobis, quando aliquem misi, quisquis *eum* recipit, me recipit: qui autem me recipit, recipit eum qui me misit. *Matt.* 10. 40, *luc.* 10. 16.

21 Quum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & testatus est, dixitque: Amen, amen dico vobis, vnus ex vobis prodet me.

22 || Discipuli ergo aspiciebant alij ad alios, dubitantes de quo diceret. *Matt.* 26. 21, *mar* 14. 18, *luc.* 22. 21.

23 Erat autem quidam ex discipulis Iesu recumbens in sinu ipsius, *nimirum* is quem diligebat Iesus.

24 Innuit ergo Simon Petrus vt percontaretur quisnam esset de quo diceret.

25 Ille verò incumbens pectori Iesu, dicit ei, Domine, quis est?

26 Respondit Iesus, Ille est cui ego intinctam offulam dedero. Et quum intinxisset offulam, dedit Iudæ *filio* Simonis Iscariotæ.

27 Et post *sumptam* offulam ingressus est in eum Satanas. Dicit igitur ei Iesus, Quod facis, fac citò.

28 Hoc autem nemo accumbentium intelligebat quorsum ei dixisset.

29 Quidam enim putabant, quia marsupium habebat Iudas, Iesum ei dixisse, Eme ea quibus opus est nobis ad festum: aut egenis vt aliquid

aliquid daret.

30 Ille ergo accepta offula, ſtatim exiuit: erat autem nox.

31 Quum ergo exiuiſſet, dixit Ieſus, Nunc glorificatus eſt Filius hominis, & Deus glorificatus eſt in eo.

32 *Quod* ſi Deus glorificatus eſt in eo, Deus quoque glorificabit eum in ſeſe, & ſtatim glorificabit eum.

33 Filioli, adhuc pauliſper vobiſcum ſum quæretis me. ſed || ſicut dixi Iudæis, Quò ego vado, vos non poteſtis venire: *ita* & vobis nunc dico. *Sup.7.34.*

34 || Mandatum nouum do vobis, vt alij alios diligatis: ſicut *inquam* dilexi vos, vt etiam diligatis alij alios. *Infrà.15.12, leuit.19.18, matt.22.39, 1.ioh.4.21.*

35 Ex hoc omnes cognoſcent vos eſſe diſcipulos meos, ſi charitatem habueritis alij in alios.

36 Dicit ei Simon Petrus, Domine, quò abis? Reſpondit ei Ieſus, Quò ego abeo, non potes me nunc ſequi: ſequeris autem poſtea.

37 Dicit ei Petrus, Domine, quare non poſſum te ſequi nunc? animam meam pro te ponam.

38 Reſpondit ei Ieſus, Animam tuam pro me pones? || Amen, amen dico tibi, non mittet vocem gallus vſque quò ter me abnegaueris. *Matt.26.3, marc.14.30, luc.22.34.*

CAP. XIIII.

1 *Conſolatur diſcipulos ſuos.* 2, 7 *Diuinitatem ſuam & fructũ mortis ſuæ exponens,* 16 *Conſolatorem.* 17 *Spiritum promittens,* 26 *eius officium deſcribit,* 27 *pacemq́ ſuam pollicetur.*

1 NE turbetur cor vestrum: creditis in Deum, etiam in me credite.

2 In domo patris mei habitationes multæ sunt: alioqui dixissem vobis. Proficiscor paraturus vobis locum.

3 Et quum profectus fuero & parauero vobis locum, rursus veniam, & assumam vos ad meipsum: vt vbi sum ego, & vos sitis.

4 Et quò ego abeam scitis, & viam scitis.

5 Dicit ei Thomas, Domine, nescimus quò abeas: quomodo igitur possumus viã scire.

6 Dicit ei Iesus, Ego sum via, & veritas, & vita. nemo venit ad patrem nisi per me.

7 Si nosssetis me, patrem etiam meum nossetis: & iam nunc cognoscitis eum, & vidistis eum.

8 Dicit ei Philippus, Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.

9 Dicit ei Iesus, Tantum tempus vobiscum sum, & non cognouisti me? Philippe, qui vidit me, vidit patrem, quomodo igitur tu dicis, Ostende nobis patrem?

10 Non credis me in patre & Patrem in me esse? Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor. sed pater qui in me manet, ipse facit opera.

11 Credite mihi me in patre, & patrem in me *esse*: sin minus, propter ipsa facta credite mihi.

12 Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio & ipse faciet, & maiora ijs faciet. Nam ego ad patrem proficiscor.

Infrà. 16. 23, mat. 7. 7, mar. 11. 24, iac. 1. 5.

13 || Et quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam vt glorificetur pater in Filio.

14 Si quid petieritis in nomine meo, ego faciam.

15 Si

15 Si diligitis me, mandata mea seruate.

16 Ego autem rogabo patrem, & alium consolatorem dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum.

17 *Nempe* Spiritum illum veritatis quem mundus non potest recipere, quia non videt eum, nec nouit eum: vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet, & in vobis erit.

18 Non relinquã vos orbos: redibo ad vos.

19 Adhuc paululum, & mundus me non amplius conspiciet. vos autem conspicietis me: quia ego viuo, & vos viuetis.

20 In illo die vos cognoscetis me esse in Patre meo, & vos in me, & me in vobis.

21 Qui tenet præcepta mea, & seruat ea, is ille est qui diligit me: qui autem diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligam eum, & conspicuum ei exhibebo meipsum.

22 Dicit ei Iudas, non *ille* Iscariotes, Domine, quid est cur te sis nobis conspicuum exhibiturus, & non mundo?

23 Respondit Iesus & dixit ei, Si quis diligit me, sermonem meum seruabit: & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & apud eum manebimus.

24 Qui non diligit me, sermones meos nõ seruat: & sermo quem audistis, non est meus, sed eius qui misit me Patris.

25 Hæc loquutus sum vobis, apud vos manens.

26 || Consolator autem ille, *id est*, Spiritus sanctus, quem mittet pater, in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quę dixi vobis. *Infrà.* 15. 26, *iac.* 1. 5.

27 Pacem relinquo vobis, pacem illam meam do vobis: non prout mundus dat, ego do

vobis ne turbetur cor vestrum, neq; formidet.

28 Audiuistis me dixisse vobis, Abeo, & redibo ad vos. Si diligeretis me, gauderetis vtique quòd dixerim, Proficiscor ad patrem: nam Pater maior me est.

29 Et nunc dixi vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis.

30 Non loquor amplius multa vobiscum: venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam.

31 Sed *hæc fiunt* vt cognoscat mundus me diligere patrem. prout autem mandauit mihi Pater, ita facio, Surgite abeamus hinc.

CAP. XV.

1 *Vitis*, 2 *& palmitum similitudine*, 5.6. *ostendit quomodo discipuli fructum ferre possint*. 12. 17 *Dilectionem mutuam commendat*. 18 *Ad patientiam in afflictionibus*, 20 *suo exemplo adhortatur*.

1 EGo sum vitis illa vera, & pater meus agricola est.

Mat.15.13. 2 ||Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollit: & omnem qui fert fructum, purgat, vt plus fructus adferat.

Suprà.13.11 3 ||Iam vos puri estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.

4 Manete in me, & ego in vobis. sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, *id est*, nisi manserit in vite: ita nec vos, nisi in me manseritis.

5 Ego sum vitis, vos palmites: is qui manet in me, & in quo ego *maneo*, hic fert fructum multum. nam absque me nihil potestis facere.

Col.1.23. 6 || Nisi quis in me manserit, eiectus extra *vineã*, statim vt palmes arescet: deinde cogũtur isti

isti *palmites*, & in ignem abijciuntur, & ardent:

7 Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, || quicquid volueritis petite, & fiet vobis. *1.Ioan.3.22*

8 In hoc glorificatus est pater meus, vt fructum multum adferatis: & eritis mei discipuli.

9 Prout dilexit me Pater, *ita* & ego dilexi vos: manete in illa mea charitate.

10 Si mandata mea seruaueritis, manebitis in charitate mea: sicut & ego patris mei mandata seruaui, & maneo in eius charitate.

11 Hæc loquutus sum vobis, & gaudium illud meum in vobis maneat, & gaudium vestrũ impleatur.

12 ||Hoc est præceptum meum, vt diligatis alij alios, prout dilexi vos. *Sup.13.34, 1.thes.4.9.*

13 ||Maiorem hac charitatem nemo habet, vt quis animam suam ponat pro amicis suis. *1.Ioha.3.16 & 4.21.*

14 Vos amici mei eritis, si feceritis quæcunque ego mando vobis.

15 Non amplius dicam vos seruos: quia seruus nescit quid faciat dominus eius: vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui à patre meo, nota feci vobis.

16 Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & constitui vos, || vt abeũtes fructum adferatis, & fructus vester maneat: vt quicquid petieritis à patre in nomine meo, det vobis. *Mat.28.16.*

17 Hæc mando vobis, vt diligatis alij alios.

18 Si mundus vos odit, scitis me prius quàm vos illis odio habitum.

19 Si ex mundo fuissetis, mundus quod suũ est amaret: quia verò ex mundo non estis, sed ego elegi vos ex mundo, propterea odit vos mundus.

20 Mementote sermonis quē ego d'xi vo-
Suprà.13.16 bis,||Nō est seruus maior domino suo. ||si me
mat.10.24. persequuti sunt,& vos persequentur: si sermo-
Mat.24.9. nem meum seruauerunt,& vestrum seruabunt.
Infrà.16.4. 21 || Sed hæc omnia facient vobis propter
nomen meum, quia non nouerunt eum qui mi-
sit me.

22 Si non venissem & loquutus essem eis,
peccatum non haberent, nunc autem non ha-
bent quod prætexant peccato suo.

23 Qui me odit, *is* etiā patrem meum odit.

24 Si opera non fecissim inter eos quæ ne-
mo alius fecit, peccatum non haberent: nunc
autem & viderunt,& oderunt & me & patrem
meum.

25 Sed *oportet* vt impleatur sermo qui in
Psal.34.19. Lege eorum scriptus est, || Oderunt me imme-
ritò.

Suprà.14.26 26 Quum autem venerit Consolator ille
luc.24.49. || quem ego mittam vobis à Patre,(Spiritus *in-
quam* ille veritatis qui à patre emanat) ille te-
stabitur de me.

27 Sed & vos testabimini, qui à principio
mecum estis.

CAP. XVI.

1 *Crucem prædicit discipulis.* 7 *Consolatorem
promittens,* 8.9. 13. *eius officium describit.*
21 *Mulieri parienti afflictiones suorū comparat.*

1 HAEC loquutus sum vobis vt ne offen-
damini.

2 Mouebunt vos synagogis: imò veniet
tempus quum quisquis trucidabit vos, putabit
se cultum præstare Deo.

3 Et hæc facient vobis quia non nouerunt
patrem,neque me.

4 ||Sed

4 ‖ Sed hæc loquutus sum vobis, vt quum venerit tempus illud, memineritis eorum, quòd ego *hæc* dixerim vobis. hæc autem vobis à principio non dixi, quia vobiscum eram. *Suprà.15.21.*

5 Nunc autem abeo ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me quò abeam.

6 Sed quia hæc loquutus sum vobis tristitia impleuit cor vestrum.

7 Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego abeam. nisi enim abiero, Consolator ille non veniet ad vos: sin autem profectus fuero, mittam eum ad vos.

8 Et quum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio.

9 De peccato quidem, eo quòd non credunt in me:

10 De iustitia verò, eo quòd ad Patrem abeam, & amplius non conspicietis me:

11 De iudicio autem, eo quòd princeps huius mundi condemnatus sit.

12 Adhuc multa habeo quæ vobis dicam, sed nunc non potestis portare.

13 Quum autem venerit ille, *id est*, Spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem. non enim loquetur, à semetipso, sed quæcunq; audierit loquetur, & quæ ventura sunt, renuntiabit vobis.

14 Ille me glorificabit, quia de meo accipiet quod renuntiabit vobis.

15 Omnia quæ habet Pater, mea sunt: propterea dixi *illum* de meo accepturum quod renuntiabit vobis.

16 Paulisper, & non conspicietis me: & rursum paulisper, & videbitis me, quia ego vado ad patrem.

17 Dixerunt ergo *quidam* ex discipulis eius

alij ad alios, Quid est hoc quod dicit nobis, Paulisper & non cõspicietis me,& rursus paulisper,& videbitis me: &, Quia ego vado ad patrem?

18 Dicebant ergo Quid illud est quod dicit, Paulisper? nescimus quid loquatur.

19 Cognouit autem Iesus eos velle ipsum interrogare,& dixit eis,De hoc quæritis inter vos quod dixi, paulisper & non videbitis me:& iterum paulisper,& videbitis me?

20 Amen,amen dico vobis, flebitis vos, & lamentabimini, mundus autem gaudebit: vos verò tristes eritis, sed tristitia vestra euadet in gaudium.

21 Mulier,quum parit,dolorem habet,quia venit hora eius: quum autem peperit puerulũ, iam non meminit oppressionis, quòd gaudeat hominem esse natum in mundo.

22 Et vos igitur nunc quidem tristitia tenemini: sed rursum videbo vos, & gaudebit cor vestrũ,& gaudium vestrũ nemo tollet à vobis.

Suprà.14.3, mat.7.7, & 21.22, mar.11.24, luc.11.9, iac.1.5.

23 Et illo die me non interrogabitis quicquam. ‖Amen,amen dico vobis, quæcunque petieritis à patre meo in nomine meo, dabit vobis.

24 Vsque adhuc non petiistis quicquam in nomine meo.petite,& accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum.

25 Hæc loquutus sum vobis per prouerbia: at veniet tempus quum iam non per prouerbia loquar vobis, sed apertè de patre meo renuntiabo vobis.

26 Illo die in nomine meo petetis: & non dico vobis me rogaturum patrem pro vobis:

27 Ipse enim pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis me à Deo exiuisse.

28 ‖Exiui

28 || Exiui à patre, & veni in mundũ: iterum relinquo mundum, & proficiſcor ad patrem. *Infrà.17.8.*

29 Dicunt ei diſcipuli eius, Ecce, nũc apertè loqueris, nec prouerbium vllum dicis.

30 Nunc ſcimus te ſcire omnia, nec opus eſt tibi vt quis te interroget: per hoc credimus te à Deo exiuiſſe.

31 Reſpondit ei Ieſus, Nunc creditis?

32 || Ecce, veniet tẽpus, & iam venit, quum diſpergemini vnuſquiſque ad ſuos, méque ſolum relinquetis. ſed non ſum ſolus: nam pater mecum eſt. *Mat.26.31, mar.14.27.*

33 Hæc loquutus ſum vobis, vt in me pacem habeatis, in mũdo oppreſſionem habebitis: ſed confidite, ego vici mundum.

CAP. XVII.

1 *Orat Chriſtus vt mutua ſit illuſtratio gloriæ ſuæ & Patris.* 9 *Orat pro Apoſtolis.* 20 *& toto credentium grege.*

1 HAEc loquutus eſt Ieſus, & ſuſtulit oculos in cœlum, dixítq;, pater venit hora illa, glorifica Filium tuum, vt & Filius tuus glorificet te:

2 || Sicut dediſti ei autoritatem *in* omnem carnem, vt quotquot dediſti ei, det eis vitam æternam. *Mat.28.18.*

3 Hæc eſt autem vita æterna, vt te ſolum cognoſcant *eſſe* Deum verum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.

4 Ego te glorificaui in terra: opus conſummaui quod dediſti mihi vt facerem:

5 Nunc igitur glorifica me tu pater apud temetipſum ea gloria quã habui apud te prius quàm hic mundus exiſteret.

6 Patefeci nomen tuum hominibus quos

dediſti mihi *ſelectos* è mundo tui erant, & mihi eos dediſti, & ſermonem tuum ſeruarunt.

Suprà.2. 27. 7 ||Nunc nouerunt omnia quæ dediſti mihi, à te eſſe.

8 Quia verba quæ tradidiſti mihi, tradidi eis: & ipſi acceperunt, & verè norunt me à te exiuiſſe, & crediderunt me à te miſſum eſſe.

9 Ego pro eis rogo: non pro mundo rogo, ſed pro *iis* quos dediſti mihi, quia tui ſunt.

10 Et mea omnia, tua ſunt, & tua mea *ſunt*: & glorificatus ſum in eis.

11 Et nō ſum amplius in mundo, ſed hi ſunt in mundo, & ego ad te venio. Pater ſancte, ſerua eos per nomen tuum, quos dediſti mihi, vt ſint vnum prout & nos.

12 Quum eſſem cum eis in mundo, ego ſeruabam eos in nomine tuo: quos dediſti mihi, ego cuſtodiui, & nemo ex eis perijt niſi filius ille perditionis: ||vt Scriptura impleretur.

Pſal.108.8.

13 Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum plenum apud ſe.

14 Ego tradidi eis ſermonem tuum: & mundus eos odio habuit, quia non ſunt ex mundo, prout & ego non ſum ex mundo.

15 Non rogo vt tollas eos è mundo, ſed vt ſerues eos à malo.

16 Ex mundo nō ſunt, ſicut & ego non ſum ex mundo.

17 Sanctifica eos tua veritate: ſermo tuus veritas eſt:

18 Sicut me miſiſti in mundum *ita* & ego miſi eos in mundum.

19 Et pro eis ego ſanctificeo meipſum, vt ſint & ipſi ſanctificati per veritatem.

20 Non pro eis autem rogo tantùm, ſed & pro

pro ijs qui per ſermonem eorum credituri ſunt in me.

21 Vt omnes vnũ ſint ſicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipſi in nobis vnũ ſint: vt credat mundus me à te miſſum eſſe.

22 Et ego gloriam quam dediſti mihi, dedi eis: vt ſint vnum, ſicut & nos vnum ſumus.

23 Ego in eis, & tu in me, vt ſint perfecti in vnum, & vt cognoſcat mundus me à te miſſum eſſe, teque eos diligere ſicut me dilexiſti.

24 ‖ Pater, quos dediſti mihi, volim vt vbi ſum ego, & illi ſint mecum: vt conſpiciant gloriam illam quam dediſti mihi, quia dilexiſti me ante iacta mundi fundamenta. *Sup.* 12.26.

25 Pater iuſte, mũdus te non nouit: ego autem te noui, & hi nouerunt me à te miſſum eſſe.

26 Et notum feci eis nomen tuum, & notũ faciam: vt charitas qua dilexiſti me, ſit in eis, & ego in eis.

CAP. XVIII.

1 *Chriſti, à Iuda proditi, virtute, & milites in terram proſternuntur.* 13 *Chriſtus ad Annam: hinc ad Caiaphan ducitur.* 22 23 *Miniſtri bacillo cæſus, quid reſponderit,* 28 *Pilato traditur,* 36 *regnum ſuum declarat.*

1 HAEC ‖ quum dixiſſet Ieſus, egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipſe & diſcipuli eius. *Mat.* 26.36, *mar.* 14.32, *luc.* 22.39, 2. *reg.* 15.23.

2 Nouerat autem eum locum etiam Iudas qui prodebat eum, quia Ieſus frequenter cum diſcipulis ſuis illuc conuenerat. *Mat.* 20.47, *mar.* 14.43, *luc.* 22.47.

3 ‖ Iudas ergo quum accepiſſet cohortem, & à Pontificibus ac Phariſæis miniſtros,

venit illuc cum laternis & facibus & armis.

4 Iesus itaque sciens omnia quæ ventura erant in se, prodiens dixit eis, Quem quæritis?

5 Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego *u* sum. Stabat autem cum eis etiam Iudas qui prodebat eum.

6 Vt ergo dixit eis, Ego *u* sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt humi.

7 Iterum ergo rogauit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum.

8 Respondit Iesus, Dixi vobis me eum esse. ergo si me quæritis, sinite hos abire.

Supra.17.12. 9 Vt impleretur sermo quem dixerat, || Ex iis quos dedisti mihi, non perdidi quemquam.

10 Simon autem Petrus qui gladium habebat, eduxit eum, & percussit seruum Pontificis maximi, & abscidit auriculam eius dextram erat autem nomen seruo Malchus.

11 Dixit ergo Iesus Petro, Reconde gladium tuum in vaginam: annon bibam poculum quod dedit mihi pater?

12 Cohors igitur & tribunus & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & vinxerũt eum.

Luc.3.2. 13 Et adduxerunt primùm || ad Annam. (erat enim socer Caiaphæ, qui erat pontifex maximus anni illius) is verò misit eum vinctum ad Caiapham pontificem maximum.

Supra.11.50. 14 Erat autem Caiaphas is || qui consuluerat Iudæis expedire vnum hominem mori pro populo.

Mat.26.58. mar.14.54. luc.12.54. 15 ||Sequebatur autem Iesum Simon Petrus & alius discipulus: discipulus verò ille notus erat Pontifici maximo, & simul introijt cum Iesu in aulam pontificis maximi.

16 Petrus autem stabat extrà ad ostium: Exiuit

Exiuit ergo discipulus ille alter qui erat notus pontifici maximo, & loquutus est ostiariæ, & introduxit Petrum.

17 Dixit ergo Petro ancilla ostiaria, Nónne & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum.

18 Stabant autem serui & ministri qui prunas congesserant, quia frigus erat, & calefaciebant se. erat autem cum eis etiam Petrus stans & calefaciens *se*.

19 Pontifex maximus ergo interrogauit Iesum de discipulis & doctrina ipsius.

20 Respondit ei Iesus, Ego palam loquutus sum mundo: ego semper docui in synagoga & in templo, quò vndique Iudæi conueniunt, & in occulto loquutus sum nihil:

21 Quid me interrogas? interroga eos qui audierũt, quid sim ipsis loquutus: ecce, hi sciunt quæ dixerim ego.

22 Hæc autem quum ipse dixisset, vnus ex ministris qui adstabat, bacillo cecidit Iesum, dicens, Itáne respondes Pontifici maximo?

23 Respondit ei Iesus, Si malè loquutus sum, testare de malo: sin benè, cur me cædis?

24 ‖Miserat igitur eum Annas vinctum ad Caiapham Pontificem maximum. *Matt.26.57, marc.14.59.*

25 ‖Stabat autem Simon Petrus, & calefaciebat se: dixerunt igitur ei, Nónne & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit, Non sum. *luc.22.54. Mat.26.69, marc.14.55, luc.22.55.*

26 Dicit ei quidam ex seruis pontificis maximi, cognatus eius cuius absciderat Petrus auriculam, Nónne ego te vidi in horto cum eo? *Matt. 27. 2, mar.15.1, luc.23.1, act 10.38, & 11.3.*

27 Rursus ergo negauit Petrus, & statim gallus vocem misit.

28 ‖Ducunt igitur Iesum à Caiapha in Præ-

torium.erat autem manè,& ipſi non introierunt in Prætorium,ne polluerentur, ſed vt ederent Paſcha.

29 Exiuit ergo Pilatus ed eos foras,& dixit, Quam accuſationem adfertis aduerſus hominem iſtum?

30 Reſponderunt & dixerunt ei, Niſi iſte eſſet maleficus,non tradidiſſemus eum tibi.

31 Dicit ergo eis Pilatus,Accipite eum vos, & ſecundum Legem veſtram condemnate eum. Itaque Iudæi dixerunt ei,Nobis non licet occidere quenquam.

Mat.20.19. 32 ‖Vt ſermo Ieſu impleretur, quem dixerat, ſignificans qua morte futurum erat vt moreretur.

Mat.27.11, mar.15.2. luc.23 3. 33 ‖ Introiuit ergo rurſus in prætorium Pilatus,& vocauit Ieſum: dixítque ei, Tú*ne* es rex Iudæorum?

34 Reſpondit ei Ieſus, A te ipſo tu hoc dicis,an alij dixerunt tibi de me?

35 Reſpondit Pilatus, Num ego Iudæus ſum? gens tua & principes Sacerdotum tradiderunt te mihi: quid feciſti?

36 Reſpondit Ieſus. Regnum meum non eſt ex hoc mundo:ſi ex hoc mundo eſſet regnũ meum, miniſtri mei certarent ne traderer Iudæis:nunc autem regnum meum non eſt hinc.

37 Dixit ergo ei Pilatus,Num igitur rex es tu? Reſpondit Ieſus,Tu dicis me regẽ eſſe. Ego ad hoc natus ſum,& ad hoc veni in mundum,vt dem teſtimonium veritati. Quiſquis eſt ex veritate,audit vocem meam.

38 Dicit ei Pilatus,Quid eſt veritas? Et cũ *Matt.27.11, mar.15.6. luc.23.27.* hoc dixiſſet, rurſum venit ad Iudæos, & dicit eis. Ego nullum inuenio crimen in eo.

39 ‖ Eſt autem vobis conſuetudo vt vnum dimittam

dimittam vobis in pascha: vultis ne ergo dimittam vobis regem Iudæorum?

40 ||Clamauerunt ergo rursum omnes, dicentes, Non hunc, sed Barrabbam Erat verò iste Barrabbas latro. *Act.3.14.*

CAP. XIX.

1 Pilatus Christum flagellatiũ, 2 & spinis coronatum, 4 liberare volens, 8 Iudæorum improbitate vincitur: 16 crucifigendum tradit. 26 Iesu matrem discipulo commendat: 30 aceto gustato, moritur. 34 mortui latus lancea confoditur. 40 Sepelitur.

1 TVnc|| ergo acceptum Iesum Pilatus flagellauit. *Mat.27.26, mar.15.18.*

2 Et milites contextam coronam è spinis imposuerunt capiti eius, & pallio purpureo induerunt eum.

3 Et dicebant, Aue rex Iudæorum. Et bacillis eum cædebant.

4 Exiuit ergo rursum Pilatus foras, & dixit eis, Ecce, adduco vobis eum foras, vt noueritis me nullum in eo crimen inuenire.

5 Exiuit ergo Iesus foras, ferens spineam coronam, & purpureum pallium. Tum dicit eis *Pilatus*, Ecce homo.

6 Quum ergo vidissent eum principes Sacerdotum & ministri, clamarunt dicentes, Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite. ego enim non inuenio in eo crimen.

7 Respondérunt ei Iudæi, Nos legem habemus, & secundum legem nostram debet mori, quia Filium Dei se finxit.

8 Quum ergo audiuisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

9 Et rursus ingressus est Prætorium, & dixit Iesu, Vnde es tu? Iesus autem responsum ei non dedit.

10 Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? nescis me potestatem habere crucifigendi te, & potestatem habere te absoluendi?

11 Respondit Iesus, Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset supernè, propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.

12 Ex eo studebat Pilatus eum absoluere: Iudæi verò clamabant, dicentes, si hunc absolueris, non es amicus Cæsaris, quicunque se regem facit, contradicit Cæsari.

13 Pilatus ergo quum audisset hunc sermonem, adduxit foras Iesum, seditque pro tribunali, in loco qui dicitur Listhostrotos, Hebraicè autem Gabbatha.

14 Erat autem parasceue paschę, hora verò quasi sexta: tum dicit Iudæis, Ecce rex vester.

15 Illi verò clamauerunt, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Responderunt principes Sacerdotum, Non habemus Regem nisi Cæsarem.

16 Tunc ergo tradidit eum ipsis vt crucifigeretur. || Acceperũt autẽ Iesum & abduxerũt,

Mat.27. 31, mar.15.25, luc.23.26.

17 Et ipse portans crucem suam venit in eum locum qui dicitur Caluariæ, Hebraicè autem Golgotha.

18 Vbi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Iesum.

19 Scripsit autem etiam titulum Pilatus, & imposuit cruci. Erat verò Scriptum, IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM.

20 Hunc ergo titulum multi Indæorum legerũt, quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus

cifixus erat Ieſus: & erat ſcriptum Hebraicè, & Græcè, & Latinè.

21 Dicebant ergo Pilato principes Sacerdotum Iudæorum, Ne ſcribito, Rex Iudæorum: ſed illum dixiſſe, Rex ſum Iudæorum.

22 Reſpondit Pilatus, Quod ſcripſi, ſcripſi.

23 || Milites ergo quum crucifixiſſent Ieſum, acceperunt eius veſtimenta, (& fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem) & tunicam, erat autem tunica inſutilis à ſummo cõtexta tota. *Mat.27.35. mar.15.14. luc.23.33.*

24 Dixerunt ergo inter ſe, Ne ſcindamus eam, ſed ſortiamur de illa cuius futura ſit, vt Scriptura impleretur, dicens, || Partiti ſunt veſtimenta mea ſibi, & ſuper veſtem meam iecerunt ſortem. Milites igitur hæc fecerunt. *Pſal.22.29*

25 Stabant autem iuxta crucem Ieſu, mater eius & ſoror matris eius, Maria Cleopæ *vxor*, & Maria Magdalene.

26 Quum vidiſſet ergo Ieſus matrem ac diſcipulum adſtantem quem diligebat, dicit matri ſuæ, Mulier, ecce filius tuus:

27 Deinde dicit diſcipulo, Ecce mater tua, Et ex illa hora recepit eam diſcipulus domum ſuam.

28 Poſtea quum ſciret Ieſus *reliqua* omnia iam perfecta eſſe, || vt perficeretur Scriptura dixit, Sitio. *Pſal.69.22, mat. 27.21.*

29 Vas igitur *illic* erat poſitum aceto plenũ. Illi verò impleuerunt ſpongiã aceto, & hyſſopo circumpoſitam admouerunt ori eius.

30 Quum ergo accepiſſet Ieſus acetum, dixit, conſummatum eſt: & inclinato capite tradidit ſpiritum.

31 Iudæi ergo, vt non manerent in cruce

corpora Sabbatho, quoniam erat Paraſceue, (erat enim magnus dies illius Sabbathi) rogarunt Pilatum vt confringerentur eorum crura, ac tollerentur.

32 Venerunt ergo milites, & prioris quidē *latronis* confregerunt crura, & alterius qui crucifixus fuerat cum eo.

33 Ad Ieſum autem quum veniſſent, vt viderunt eum iam mortuum, non confregerunt eius crura.

34 Sed quidam ex militibus lancea latus eius fodit, & ſtatim exiuit ſanguis & aqua.

35 Et qui vidit teſtatur, & verum eſt teſtimonium eius: ille *inquam* ſcit ſe vera dicere, vt & vos credatis.

36 Facta ſunt enim hæc vt Scriptura impleretur, ||Non confringetur *vllum* os ipſius.

Exod. 12.46, *num.* 9.12.

37 Et rurſus alia Scriptura dicit, ||Videbunt quem tranſfixerunt.

Zach. 12.10.

38 ||Poſt hæc autem rogauit Pilatum Ioſeph Arimathæenſis (qui erat diſcipulus Ieſu, ſed occultus propter metum Iudæorum) vt tolleret corpus Ieſu: quod permiſit Pilatus. Venit ergo & ſuſtulit corpus Ieſu.

Mat. 27.57, *mar.* 15.42, *luc.* 23.50.

39 ||Venit autem & Nicodemus, (is qui venerat ad Ieſum nocte primùm) ferens miſturam myrrhæ & aloes libras quaſi centum.

Suprà. 3.2.

40 Acceperunt ergo corpus Ieſu, & obuinxerunt illud linteis cum aromatibus, ſicut mos eſt Iudæis ſepelire.

41 In eo autem loco vbi fuerat crucifixus, erat hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quiſquam poſitus fuerat.

42 Ibi ergo propter Paraſceuen Iudæorū, quòd monumentum illud propè eſſet, poſuerunt Ieſum.

CAP.

CAP. XX.

2 *Maria nuntiat Christum resurrexisse.* 3 *Petrus & Iohannes hoc visuri* 4 *excurrunt.* 15 *Iesus Mariæ apparet.* 19 *& discipulis omni congregatis.* 25 *Thomas ante incredulus,* 28 *credit.*

1 PRimo verò die hebdomadis, Maria Magdalene venit manè, quum adhuc teneбræ essent, ad monumentum: videtque lapidem sublatum à monumento. *Mar.16 1, luc.26.1.*

2 Currit ergo & venit ad Simonem Petrũ, & ad alterum illum discipulum quem amabat Iesus: & dicit eis, Sustulerunt Dominum è monumento, & ne scimus vbi posuerint eum:

3 Exiuit ergo Petrus, & alter ille discipulus, & venerunt ad monumentum.

4 Currebant autem duo simul: sed alter ille discipulus præcurrit citius Petro, venítque prior ad monumentum.

5 Et incuruatus vidit posita lintea: non tamen introiuit.

6 Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & conspexit lintea *ibi* posita:

7 Et sudariũ quod fuerat super caput eius, non cum linteis positum, sed seorsum inuolutũ in vnum locum.

8 Tunc ergo introiuit etiam alter ille discipulus, qui venerat prior ad monumentum, viditque, & credidit.

9 Nondum enim nouerant scripturam, videlicet oportere eum à mortuis resurgere.

10 Redierunt ergo discipuli ad suos.

11 ‖ Maria autem flens stabat ad monumẽtum foris. Dum ergo fleret, incuruauit se in monumentum. *Matt.28.1, mar.16.5.*

12 Et conſpexit duos Angelos albatos, ſedentes, vnum ad caput, & alterũ ad pedes, *illic* vbi iacuerat corpus Ieſu.

13 *Qui* etiam dixerunt ei, Mulier, quid fles? Dicit eis, Sustulerunt dominum meum, nec ſcio vbi poſuerint eum.

14 Et quum hæc dixiſſet, conuerſa eſt retrorſum, conſpexitque Ieſum ſtantem, nec ſciebat Ieſum eſſe.

15 Dixit ei Ieſus, Mulier, quid fles? quem quæris? Illa putans hortulanum eſſe, dicit ei, Domine, ſi tu aſportaſti eũ, dicito mihi vbi poſueris eum, & ego eum tollam,

16 Dicit ei Ieſus, Maria. Conuerſa illa, dicit ei, Rabboni, quod dicitur Magiſter.

17 Dicit ei Ieſus, Ne me tangito: nondum enim aſcendi ad Patrem meum, ſed proficiſcere ad fratres meos, & dic eis, Aſcendo ad Patrem meum & Patrem veſtrum, & Deum meũ & Deum veſtrum.

18 Venit Maria Magdalene annuntians diſcipulis ſe vidiſſe Dominum, eaque ſibi dixiſſe.

Mar. 16. 14, *luc.* 24. 36, 2. *cor.* 13. 5.

19 ‖ Quum ergo veſpera eſſet die illo primo Hebdomadis, & fores eſſent clauſæ *illic* vbi erant diſcipuli coacti propter metum Iudæorum, venit Ieſus, ſtetitque in medio, & dixit eis, Pax vobis.

20 Et quum hæc dixiſſet, oſtendit eis manus ac latus ſuum. Gauiſi ſunt ergo diſcipuli viſo Domino.

Mat. 18. 18.

21 Dicit ergo eis iterum. Pax vobis: ‖ ſic vt miſit me Pater, ita & ego mitto vos.

22 Et quum hæc dixiſſet, afflauit, & dixit eis, Accipite Spiritum ſanctum.

23 Si quorum remiſeritis peccata, remittuntur

t untur eis: siquorum remiseritis remissa sunt.

24 Thomas autem, vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venerat Iesus.

25 Dixerunt ergo ei alij discipuli, Vidimus Dominũ, Ille verò dixit eis, Nisi videro in manibus eius vestigium clauorum, & immisero digitum meum vestigio clauorum, & immisero manum meam lateri eius, nequaquam credam.

26 Octo igitur post diebus rursus erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis: venit Iesus foribus clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.

27 Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas: & profer tuam, & immitte lateri meo: & ne esto incredulus, sed credens.

28 Respondit autem Thomas, & dixit ei, Dominus meus & Deus meus es

29 Dicit ei Iesus, Quia vidisti me, Thoma, credidisti: beati qui non viderunt & crediderunt.

30 || Multa igitur etiam alia signa edidit Iesus in discipulorum suorum conspectu, quæ non sunt scripta in hoc libro. *Infrà. 21. 25.*

31 Hæc autem scripta sunt, vt credatis Iesum esse Christum Filium Dei, & vt credentes, vitam habeatis per nomen eius.

CAP. XXI.

1 *Iesus piscantibus Apostolis apparet.* 6 *7 quem miraculo captorum piscium agnoscunt.* 15 *Petro ouium curam committit,* 18 *mortisq; genus eidem prænuntiat.*

1 POstea patefecit se rursus Iesus discipulis ad mare Tiberiadis: patefecit autem sic.

2 Erant ſimul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat ex Cana Galilææ, & *filij* Zebedæi, aliique ex diſcipulis eius duo.

3 Dicit eis Simon Petrus, Abeo piſcatum. Dicunt ei, Imus & nos tecum. Profecti ſunt, & aſcenderunt in nauigium ſtatim & illa nocte nihil ceperunt.

4 Mane autem iam exorto ſtetit Ieſus in littore: non tamen cognouerunt diſcipuli Ieſum eſſe.

5 Dicit ergo eis Ieſus, pueri, num quid opſonij habetis? Reſponderunt ei, Non.

6 At ille dicit eis, Iacite rete in dextram nauigij partem, & inuenietis. Iecerunt ergo, & non amplius poterant illud trahere præ multitudine piſcium.

7 Dicit ergo diſcipulus ille quem diligebat Ieſus, Petro. Dominus eſt. Simon ergo Petrus quum audiſſet Dominum eſſe, amiculum ſuccinxit, (erat enim nudus) & abiecit ſe in mare.

8 Alij autem diſcipuli nauigio venerunt, (non enim longè aberant à terra, ſed circiter cubitis ducentis) trahentes rete *plenum* piſcium.

9 Vt ergo deſcenderunt in terram, vident prunas poſitas, & piſcem impoſitum, & panem.

10 Dicit eis Ieſus, Adferte ex piſcibus quos modò cepiſtis.

11 Aſcendit Simon Petrus, & traxit rete in terram plenum magnis piſcibus, centum quinquaginta tribus: & quum tot eſſent, non eſt diſſum rete.

12 Dicit eis Ieſus, Venite, prandete. Nullus autem diſcipulorum audebat eum interrogare, Tu quis es? quum ſcirent Dominum eſſe.

13 Ve-

13 Venit ergo Iesus, & accipit panem, & dat eis, & piscem similiter.

14 Hac iam tertia vice patefactus est Iesus discipulis suis, quum resurrexisset à mortuis.

15 Quum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus, Simon *fili* Ionæ, diligis me plus quàm hi? Dicit ei, Etiam Domine: tu nosti quòd amem te. Dicit ei, Pasce agnos meos.

16 Dicit ei rursum secundò, Simon *fili* Ionæ, diligis me? Ait illi, Etiam Domine: tu nosti quòd amem te. Dicit ei, pasce oues meas.

17 Dicit ei tertiò, Simon *fili* Ionæ, amas me? Tristis fuit Petrus, quòd tertiò dixisset ipsi, Amas me? Dixítque ei, Domine tu omnia nosti, tu nosti quòd amem te. Dicit ei Iesus, pasce oues meas.

18 Amen, amen dico tibi, quum esses iunior, cingebas te, & ibas quò volebas: quum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & transferet quò noles.

19 Hoc autem dixit, significans qua morte glorificaturus esset Deum. Et quum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me.

20 Conuersus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Iesus, sequentem, || qui & recubuerat in cœna super pectus eius, & dixerat, Domine, quis est ille qui te prodit? *Supr.* 13.23.

21 Hunc ergo quum vidisset Petus, dicit Iesu, Domine, hic autem quid?

22 Dicit ei Iesus, Si velim eum manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere.

23 Exiit ergo sermo iste inter fratres, discipulum illum non moriturum: sed non dixerat ei Iesus, Non morietur: sed, Si eum velim manere donec veniam, quid ad te?

24 Hic est discipulus ille qui de his testa-

tur, & hæc scripsit: & scimus verum esse testimonium eius.

Suprà.2. 30. 25 ‖ Sunt autem & alia multa quę fecit Iesus: quæ si scribantur sigillatim, ne mundum quidem ipsum opinor capturum eos qui scriberentur libros. Amen.

ACTA SANCTORVM APOSTOLORVM.

CAP. I.

1 *Continuat Lucas hanc historiam ad suum Euangelium.* 9 *Sublato in cœlum Christo,* 10 *Apostoli* 11 *monentibus Angelis,* 12 *reuersi,* 14 *Precibus incumbunt.* 15 *Petri instinctu,* 18 *Iudæ proditoris loco,* 23 *Matthias eligitur.*

1 PRIMVM quidem librum cõfeci, Theophile, de omnibus quæ cœpit Iesus & facere & docere.

2 Ad *eum* vsque diem quo quũ mandata dedisset Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegerat, sursum receptus est.

3 Quibus etiam seipsum, postquã ipse passus fuit, representarat viuum multis indubitatis signis, per dies quadraginta conspectus ab eis, & dicens quæ ad regnum Dei *spectant.*

Luc.24.49, iohn14.25.

4 Et congregans *eos,* ‖ denuntiauit eis ne abscede

abscederent Hierosolymis, sed vt expectarent promissum patris, Quod *inquit* audistis ex me.

5 Nam ‖Iohannes baptizauit quidem aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto istis non multis pòst diebus. *Mat.3.11, marc.1.8, luc.3.16, ioh.1.26, infrà. 2.2, & 11.16, & 19.4.*

6 Quum igitur illi conuenissent, interrogarunt eum, dicentes, Domine, num hoc tempore restitues regnum Israeli?

7 Dixit autem ad illos, Non est vestrum nosse tempora siue opportunitates, quas pater in sua ipsius autoritate posuit.

8 ‖Sed recipietis virtutem Spiritus sancti postquam superuenerit in vos, eritisque mihi testes & in Hierusalem, & in tota Iudæa, Samariaque, & vsque ad vltimas terras. *Infrà.2.2.*

9 ‖Et quum hæc dixisset, aspicientibus ipsis eleuatus est: & nubes susceptum eum abstulit ab oculis eorum. *Luc.24.52.*

10 Et quum essent intentis in cœlum oculis, eo proficiscente, ecce, viri duo adstiterunt illis albo vestitu:

11 Qui & dixerunt, Viri Galilæi, quid statis intuentes in cœlum? hic Iesus qui sursum receptus est à vobis in cœlum, ita veniet quemadmodum conspexistis eũ proficiscentẽ in cœlũ.

12 Tunc reuersi sunt in Hierusalem à monte qui vocatur Olineti, qui est prope Hierusalem, distans itinere Sabbathi.

13 Et quum introissent, ascenderunt in cœnaculum vbi commorabantur & Petrus *videlicet* & Iacobus, & Iohannes & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus *filius* Alphæi & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi *frater*.

14 Hi omnes perdurabant concorditer *in* oratione & deprecatione cum vxoribus & Ma-

ria matre Iesu,& cum ipsius fratribus.

15 Et per eos dies assurgens Petrus in medio discipulorum,dixit,(erat autem turba capitum eôdem *loci* quasi centum viginti)

16 Viri fratres,oportuit impleri Scripturam
*Psal.*41.10, *Ioh.*13.18. hanc, ‖ quam prædixit Spiritus sanctus per os Dauid,de Iuda,qui fuit dux viæ iis qui comprehenderunt Iesum:

17 Quia annumerabatur nobiscum, & sortitus erat partem ministerij huius.

18 Is igitur acquisiuit agrum ex mercede
*Mat.*27.5. iniustitiæ: ‖ & præcipitatus crepuit medius,& effusa sunt omnia viscera eius.

19 Innotuitque omnibus habitantibus Hierosolymæ : adeò vt vocetur ager ille propria ipsorum lingua, Aceldama, hoc est ager sanguinis.

20 Scriptum est enim in libro Psalmorum,
*Psal.*69.36. ‖ Fiat commoratio eius deserta, & non sit qui
Psal. 109.8. habitet in ea.‖Et,Episcopatum eius accipiat alius.

21 Oportet igitur ex ijs viris qui nobiscum conuenerunt toto tempore quo Dominus Iesus munere suo functus est inter nos,

22 Exorsus à baptismo Iohannis, ad eum vsque diem quo sursum receptus est à nobis,vnum fieri nobiscum testem resurrectionis eius.

23 Statuerunt igitur duos, Ioseph qui vocabatur Barsabas,qui cognominatus est Iustus, & Matthiam:

24 Et precantes dixerunt, Tu Domine, qui corda omnium nosti,ostende vtrum elegeris ex his duobus,

25 Vt accipiat sortem ministerij huius & Apostolatus,à quo aberrauit Iudas, vt abiret in locum suum.

26 Ie-

26 Iecerunt igitur sortes eorum: & cecidit sors super Matthiam, qui communibus calculis allectus est cum vndecim Apostolis.

CAP. II.

1 *Apostoli* 4 *Spiritu sancto repleti,* 8 *diuersis linguis loquuntur.* 13 *Ebrietatis notam,* 15 *Petrus tollit:* 34 *Christum Messiam, esse docet.* 37 *Auditoribus consternatis* 38 *pœnitentiam suadet.*

1 QVum autem aduenisset dies Pentecostes, erant omnes concorditer eôdem *loci.*

2 Tum extitit repentè è cœlo sonitus, tanquam ruentis flatus violenti, qui repleuit totam domum vbi erant sedentes:

3 Et visæ sunt eis dispertitæ linguæ instar ignis, *qui* etiam sedit super vnumquemq; eorũ.

4 Repleti sunt autem omnes Spiritu sancto, cœperuntque loqui aliis linguis, prout Spiritus ille dabat eis eloqui.

5 Erant verò Hierosolymis commorantes Iudæi viri religiosi, ex omni natione *eorum* qui sub cœlo *sunt.*

6 Orto autem hoc rumore, conuenit multitudo, & confusa est quòd audiret vnusquisque propria lingua sua eos loquentes.

7 Obstupescebant autem omnes, ac mirabantur, dicentes alij ad alios, Nónne ecce omnes isti qui loquuntur, Galilæi sunt?

8 Quomodo igitur nos audimus *eos* sua quisque lingua in qua nati sumus?

9 Parthi & Medi & Elamitæ, & qui incolimus Mesopotamiam, Iudæamque & Cappadociam, Pontum & Asiam.

10 Phrygiam & Pamphiliam, AEgyptum

& partes Lybiæ quæ est secundum Cyrenen, & aduenæ Romani, Iudæique & proselyti,

11 Cretes & Arabes, audimus eos loquentes nostris linguis magnifica Dei *facta*.

12 Obstupescebant autē omnes, & hæsitabant, dicentes alius ad alium, Quid hoc *rei* esse possit.

13 Alij verò cauillantes dicebant, Vino dulci pleni sunt *isti*.

14 Stans autem Petrus cum vndecim, sustulit vocem suam, & loquutus est eis, dicens, Viri Iudæi, *vos*, & omnes qui habitatis Hierosolymis, hoc vobis notum esto, & auribus percipite verba mea.

15 Non enim vt vos existimatis, isti ebrij sunt, quum sit hora diei tertia.

16 Sed hoc illud est quod dictum est per prophetam Ioel,

Ioel. 2. 28, *esa.* 44. 3.

17 ‖ Et erit vltimis temporibus, (dicit Deus) effundam ex Spiritu meo in quamuis carnem. & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ, & iuuenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt.

18 Et quidem super seruos meos & super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt.

19 Et edam miracula in cœlo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem & ignem, & vaporem fumi.

20 Sol conuertetur in tenebras, & Luna in sanguinem, priusquam veniat dies ille Domini magnus & illustris.

21 Et futurum est vt quicunque inuocauerit nomen Domini, seruetur.

22 Viri Israelitæ, audite sermones istos: Iesum illum Nazarenum, virum á Deo approbatum

tum apud vos præstantibus factis, & miraculis & signis quæ edidit per eum Deus in medio vestri, sicut & ipsi nostis.

23 Hunc *inquam*, definito consilio & prouidentia Dei deditum, quum accepissetis, manibus sceleratis *cruci* affixum interemistis.

24 Quem Deus excitauit, solutis doloribus mortis, eo quòd impossibile erat ipsum ab ea retineri.

25 || Dauid enim dicit de eo, prospiciebam Dominum coram me semper: quoniam est mihi ad dextram ne concutiar. *Psal.16.8.*

26 Propterea oblectatum est cor meum, & exultauit lingua mea: atque adeò caro mea requiescet in spe:

27 Quoniam non derelinques animam meã apud inferos, nec sines Sanctum tuum sentire corruptionem.

28 Notas mihi fecisti vias vitæ, replebis me iucunditate in tui conspectu.

29 Viri fratres, licet liberè dicere apud vos de patriarcha Dauid, || eum & obijsse & sepultum esse, & monumentum eius esse apud nos ad hunc vsque diem. *1.Reg.2.10. infrà.13.36.*

30 Propheta igitur quum esset, & sciret || Deum iureiurãdo sibi iurasse, fore vt ex fructu lumbi ipsius, quod ad carnem attinet, Christum excitaret, *quem* collocaret super eius throno. *Psal.132.11*

31 Præscius loquutus est de resurrectione Christi, || non derelictam esse apud inferos animam eius, neque carnem eius sensisse corruptionem. *Psal.16.10. infrà 13.35.*

32 Hunc Iesum excitauit Deus: cuius *rei* omnes nos sumus testes.

33 Itaque dextera Dei euectus, & promis-

sum Spiritum sanctum adeptus à Patre, effudit hoc quod vos nunc spectatis & auditis.

34 Neque enim Dauid ascendit in cœlos: sed dicit ipse, || Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam, *Psal.* 110. 2.

35 Vsquedum ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

36 Certò sciat ergo tota domus Israel, hûc esse factum à Deo Dominum & Christum: hûc *inquam* Iesum quem vos crucifixistis.

37 *His* autem auditis compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum ac reliquos Apostolos, Quid faciemus viri fratres?

38 Petrus autem ait ad eos, Resipiscite, & baptizetur vnusquisq; vestrum in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum: & accipietis donum Spiritus sancti.

39 Vobis enim *facta* est promissio, & liberis vestris, & omnibus qui longè sunt, quoscunque videlicet aduocauerit Dominus Deus noster.

40 Alijsque sermonibus plurimis obtestabatur, & exhortabatur *eos*, dicens, Seruamini ex natione ista praua.

41 Qui ergo libenter exceperunt sermonem eius, baptizati sunt: & addita sunt *Ecclesiæ* die illo capita quasi ter mille.

42 Erantque perdurantes in doctrina Apostolorum & communicatione, & fractione panis & precibus.

43 Obortus est autem omnibus timor: multaque miracula & signa per Apostolos edebantur.

44 Omnes autem qui credebant, erant eôdem *loci*, & habebant omnia communia:

45 Et possessiones ac facultates vendebant,

bant, & dispertiebant ea omnibus, prout cuiq; opus erat.

46 Et quotidie perdurantes concorditer in templo, ac frangentes domi panem, capiebant cibum cum exultatione & simplicitate cordis.

47 Laudantes Deum, & habentes gratiam apud totum populum. Dominus autem addebat quotidie Ecclesiæ qui salui fierent.

CAP. III.

1 *Petrus cum Iohanne in templum ascendens,*
2 *Claudum sanat.* 9 *Populo ad miraculum cõcurrenti* 12 *Salutis mysterium per Christum exponit,* 14 *ingratitudinem eorum accusans,* 16 *& pœnitentiam ab illis postulans.*

1 CAEterùm Petrus & Iohannes simul ascendebant in templum, sub horam precationis, *nempe* nonam:

2 Quidam autem vir claudus ab vtero matris suæ portabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi quæ dicitur Speciosa, vt peteret eleemosynam ab ijs qui ingrediebantur in templum.

3 Is quum vidisset Petrum ac Iohannem ingressuros in templum, rogauit vt eleemosynam acciperet.

4 Intẽtis autem in eum oculis Petrus cum Iohanne dixit, Aspice ad nos.

5 Ille igitur attendebat eos, sperans se aliquid ab eis accepturum.

6 Petrus autem dixit, Argentum & aurum non est mihi: quod autem habeo hoc tibi do: In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula:

7 Et præhensa manu eius dextera, erexit

eum: illico verò confirmati sunt pedes ipsius ac malleoli.

8 Et exiliens stetit,& ambulauit:& ingressus est cum eis in templum,ambulãs & saliens, & laudans Deum.

9 Viditque eum totus populus ambulantẽ & laudantem Deum.

10 Et agnouerunt eum esse qui ad *petendam* eleemosynam sedebat ad Speciosam portam templi: & impleti sunt pauore & stupore super eo quod ei contigerat.

11 Quum teneret autem qui sanatus fuerat claudus, Petrum & Iohannem, cucurrit totus populus ad eos in porticum qui appellatur Solomonis, expauefactus.

12 Quo viso Petrus respondit populo, Viri Israelitæ quid miramini super hoc, aut quid intentos oculos in nos habetis, quasi propria vi aut pietate effecerimus vt hic ambularet?

Infrà.5.30. 13 ‖ Deus ille Abraham & Isaac & Iacob, Deus *inquam* Patrum nostrorum glorificauit Filium suum Iesum, quem vos prodidistis & abnegastis in conspectu Pilati, quum ille iudicasset esse absoluendum.

Matt.27.20. 14 ‖Vos autem sanctum illum & iustum abnegastis, & postulastis homicidam condonari vobis:

15 Principem autem vitæ trucidastis,quem Deus excitauit à mortuis : cuius *rei* nos testes sumus.

16 Et per fidem in nomen ipsius,hunc quẽ conspicitis ac nostis, cõfirmauit nomen ipsius: fides inquam quæ per ipsum *est*, dedit isti integritatem hanc coram omnibus vobis.

17 Sed nunc, fratres, scio vos per ignorantiam *ista* fecisse, sicut & primores vestros.

18 Deus

18 Deus autem quæ prænunciauerat per os omnium Prophetarum ſuorum Chriſtum paſſurum, ita implꝛuit.

19 Reſipiſcite igitur, & conuertimini, vt deleantur peccata veſtra: poſtquam venerint tẽpora refrigerationis à conſpectu Domini.

20 Et miſerit prænunciatum vobis Ieſum Chriſtum.

21 Quem oportet quidem cœlo capi, vſque ad tempora reſtitutionis omnium: quæ *te mpora* prædixit Deus per os omnium ſanctorum ſuorum à ſeculo Prophetarum.

22 Moſes etenim ad patres dixit,|| prophe tam ſuſcitabit vobis Dominus Deus veſter ex fratribus veſtris, ſicut me: audietis eum in omnibus quæ locutus fuerit vobis. *Deut.* 18. 15, *infra.* 7. 37.

23 Futurum eſt autem vt quiſquis non auſcularit prophetam illum, diſperdatur è populo.

24 Sed & omnes prophetæ à Samuele & ijs qui deinceps *ſequuti ſunt*, quotquot loquuti ſunt, etiam prænunciarunt dies iſtos.

25 Vos eſtis filij prophetarũ, & pacti quod pepigit Deus erga patres noſtros, dicens ad Abraham, || Et in ſemine tuo benedictionem cõſequentur omnes familiæ terræ. *Gen.* 12. 3, *galat.* 3. 8.

26 Vobis primùm Deus excitatum Filium ſuum Ieſum miſit, qui benediceret vobis, vnumquemque auertendo ab ipſius ſcelcribus.

CAP. IIII.

1 *Petrus & Ioannes* 3 *capti concilio ſiſtuntur,* 7 *&* 19 *Chriſti cauſam agunt intrepide.* 24 *Diſcipuli preces ad Deum fundunt.* 32 *Multi poſſeſſiones ſuas vendunt,* 36 *Inter quos & Barnabas numeratur.*

1 LOquentibus autem ipſis ad populum, ſuperuenerũt Sacerdotes & præfectus tẽplo, & Sadducæi,

2 Moleſtè ferentes quòd docerent populũ, & annuntiarent in nomine Ieſu reſurrectionẽ ex mortuis.

3 Et iniecerunt eis manus, poſuerunt́que eos in cuſtodiam in poſterum diem. nam erat iam veſpera.

4 Multi verò eorum qui audierant ſermonem, crediderunt: & factus eſt numerus virorum quaſi quinquies mille.

5 Factum eſt autem poſtero die vt cogerentur primores eorum, & ſeniores, & Scribæ in Hieruſalem.

6 Et Annas pontifex maximus, & Caiaphas & Iohannes & Alexander, & quotquot erant ex genere pontificio.

7 Quũ igitur ſtatuiſſent eos in medio, percontati ſunt, Qua poteſtate aut quo nomine vos hoc feciſtis?

8 Tunc Petrus repletus Spiritu ſancto dixit eis, primores populi & ſeniores Iſrael.

9 Quandoquidem de nobis hodie quæſtio habetur ſuper beneficio in hominem ægrotum *collato*, quomodo *videlicet* iſte ſeruatus ſit:

10 Notum ſit omnibus vobis & toti populo Iſrael, per nomen Ieſu Chriſti Nazareni, quem vos crucifixiſtis, quem Deus excitauit à mortuis, per hoc *inquam* iſtum adſtare in veſtro cõſpectu ſanum.

*Pſal.*118.22, *eſa.*28.15, *matt.*21.42, *marc.*12.10, *luc.*20.17,

11 || Hic eſt lapis ille pro nihilo habitus à vobis ædificantibus, qui factus eſt caput anguli:

*rom.*9.33, *1.per.*2.7.

12 Nec eſt in alio quoquam ſalus: nec enim aliud nomen eſt ſub cœlo quod datum ſit inter homines, per quod oporteat nos ſeruari.

13 Con-

13 Conſpecta verò Petri in dicendo libertate & Iohannis, compertóque homines eſſe illiteratos & idiotas, admirabantur, & agnoſcebant eos cum Ieſu fuiſſe.

14 Illum verò videntes ſtantem cum eis qui ſanatus fuerat, nihil poterant contradicere.

15 Iuſſis autem ipſis extra concilium abire, conferebant inter ſe,

16 Dicentes, Quid faciemus hominibus iſtis? nam conſpicuum ſignum editum eſſe per eos, manifeſtum eſt omnibus habitantibus in Hieruſalem, nec poſſumus negare?

17 Sed ne *id* amplius ſerpat in populum, minaciter interminemur eis, ne poſthac vlli hominum loquantur in nomine iſto.

18 Itaque vocatis ipſis, denuntiarunt ne omnino loquerentur, vel docerent in nomine Ieſu.

19 Petrus autem & Iohannes reſpondentes dixerunt eis, An apud Deum iuſtum ſit, vobis potius auſcultare quam Deo, iudicate.

20 Non enim poſſumus quæ vidimus & audiuimus non loqui.

21 Illi verò, non inuenientes quomodo punirent eos, additis minis eos dimiſerunt propter populum, quia omnes glorificabant Deum ſuper eo quod factum fuerat.

22 Annorum enim erat amplius quadraginta homo ille in quo editum fuerat ſignum iſtud ſanationis.

23 Dimiſſi autem *Illi* venerunt ad ſuos, & annuntiauerunt quæ principes Sacerdotum & ſeniores ipſi dixerant.

24 Iſti verò, quum *hæc* audiſſent, cõcorditer ſuſtulerunt vocem ad Deum, dixeruntq́; Do-

mine, tu es Deus ille qui feciſti cœlum ac terram, mare, & omnia quæ in eis ſunt:

Pſal. 2.1. 25 Qui per os Dauid pueri tui dixiſti, ‖ Cur fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania?

26 Adſtiterunt reges terræ, & principes coacti ſunt eôdē *loci* aduerſus Dominum, & Chriſtum eius.

27 Coacti ſunt enim verè aduerſus ſanctum Filium tuum Ieſum quem vnxiſti, Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & populis Iſrael,

28 Vt facerent quæcunque manus tua & conſilium tuum prius definierat facienda

29 Nunc igitur Domine, intuere in minas eorum, & da ſeruis tuis vt cum omni libertate loquantur ſermonem tuum,

30 Manu tua à te extenſa ad ſanandum, *vtque* ſigna & miracula edantur per nomen ſancti Filij tui Ieſu.

31 Quum autem precati eſſent, commotus eſt locus in quo erant coacti: & repleti ſunt omnes Spiritu ſancto, & loquuti ſunt ſermonē Dei cum libertate.

32 Multitudinis autem eorum qui crediderant, erat cor & anima vna: nec quiſquam aliquid eorum quæ habebat, ſuum eſſe dicebat, ſed erant eis omnia communia.

33 Et Apoſtoli magna vi edebant teſtimonium reſurrectionis Domini Ieſu: & gratia magna erat ſuper eos omnes.

34 Nullus enim erat egens inter eos, quotquot enim erant poſſeſſores agrorum aut domorum, vendentes adferebant pretia eorum quæ vendita fuerant:

35 Et deponebant ad pedes Apoſtolorum, diſtri-

distribuebatur autem *hoc* singulis prout cuique opus erat.

36 Ioses ergo qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis (quod est, si interpreteris, filius consolationis) Leuites, Cyprius genere.

37 Quum haberet agrum, vendidit eum, & attulit pecuniam, depositque ad pedes Apostolorum.

CAP. V.

1 *Ananias ob fraudem interuersi pretij,* 5 *exanimis corruit,* 10 *& Sapphira eius vxor.* 12 *per multa Apostolorum miracula,* 14 *Fides propagatur.* 18 *Carceri inclusos Apostolos,* 19 *Angelus liberat:* 26 *& cum concilio sacerdotum sistuntur,* 35 *Gamalielis consilio seruantur:* 40 *cæsi,* 41 *Deum celebrant.*

1 VIr autem quidam nomine Ananias, cum Sapphira vxore sua, vendidit possessionem.

2 Et interuertit *aliquid* ex pretio, conscia etiam vxore sua: allatamque partem aliquam, ad pedes Apostolorum deposuit.

3 Dixit autem Petrus, Anania, cur impleuit Satanas cor tuum vt mētireris *in* Spiritum sanctum, & interuerteres ex pretio istius prædij?

4 Nónne si seruasses, manebat tibi: & venundatum in tua erat potestate? quid *erat* cur induceres in animū rem istam? non es mentitus hominibus, sed Deo.

5 Audiens autem Ananias hos sermones, cecidit, & animam efflauit. Et obortus est timor magnus omnibus qui hæc audiebant.

6 Surgentes autem iuuenes corripuerunt eum, elatumque sepelierunt.

7 Interceſſit autem fermè horarum trium interuallum, quum vxor quoque ipſius, neſciēs quod factum fuerat, ingreſſa eſt.

8 Dixit autem ei Petrus, Dic mihi, num tanti prædium vendidiſtis? Ipſa verò dixit, Etiam, tanti.

9 Petrus autem dixit ei, Quid *eſt* cur conuenerit inter vos vt tentaretis Spiritum Domini? ecce, pedes eorum qui ſepelierunt virum tuum, ad oſtium *adſunt*, & efferent te.

10 Illicò verò cecidit ad pedes eius, & animam efflauit. ingreſſi autem iuuenes inuenerunt eam mortuam, & elatam ſepelierunt iuxta virum ſuum.

11 Et obortus eſt timor magnus toti Eccleſiæ, & omnibus qui hæc audiebant.

12 Per manus autem Apoſtolorum edebātur ſigna & miracula multa in populo (& erant concorditer omnes in porticu Solomonis.

13 Reliquorum autem nemo audebat ipſis adhærere: ſed magnificabat eos populus.

14 Magis autē accreſcebat multitudo credentium in Domino, virorum ſimul ac mulierum)

15 Adeò vt in plateas efferrent ægrotos, & ponerent in lectis ac grabbatis, vt venientis Petri vel vmbra inumbraret aliquem eorum.

16 Conueniebat autem etiam vulgus vicinarum vrbium in Hieruſalem, adducens ægrotos ac vexatos à ſpiritibus impuris: qui ſanabantur omnes.

17 Exurgens autem Pontifex maximus, & omnes qui cum eo erant (quę eſt ſecta Sadducæorum) repleti ſunt inuidia:

18 Et iniecerunt manus in Apoſtolos, poſueruntque eos in cuſtodia publica.

19 Sed

19 Sed Angelus Domini per noctem aperuit fores carceris: eductisque illis, dixit,

20 Ite, & stantes loquimini populo in templo omnia verba vitæ huius.

21 *Illi* verò quum *hæc* audissent, introierunt sub diluculum in templum, & docebant. Adueniens autem Pontifex maximus, & qui cum eo *erant*, conuocauerunt concilium & vniuersum senatum filiorum Israel: miseruntque in carcerem *ministros*, à quibus illi adducerentur.

22 Quum autem venissent ministri, non inuenerunt eos in carcere: *quod* reuersi annuntiauerunt,

23 Dicentes, Carcerem quidem inuenimus clausum quàm tutissimè, & custodes extrà stantes ante fores: quum aperuissemus autem, neminem intus inuenimus.

24 Vt verò audierunt hos sermones & Pōtifex maximus & præfectus templo, principesque Sacerdotum, ambigebant de illis quònam hoc euasurum esset.

25 Aduenien autem quidam nuntiauit eis, Ecce, viri quos coniecistis in carcerem, stant in templo, & docent populum.

26 Tunc præfectus abiens cum ministris, adducit eos: non *tamen* per vim. (timebāt enim populum ne lapidarentur)

27 Adductos autē eos statuerunt in concilio: & interrogauit eos Pontifex maximus,

28 Dicens, Nônne etiam atque etiam denuntiauimus vobis ne doceretis in nomine isto? & ecce, repleuistis Hierusalem doctrina vestra, & vultis super nos inducere *effusum* sanguinem hominis istius.

29 Respondens autem Petrus & Apostoli,

dixerunt, Obedire oportet Deo potius quàm hominibus.

30 Deus Patrum nostrorum excitauit Iesum, quem vos interfecistis suspensum in ligno.

31 Hunc *inquam* Deus dextra sua euectum *constituit* principem ac seruatorem, vt det resipiscentiam Israeli & remissionem peccatorum.

32 Et nos sumus ei testes, horum quæ dicimus: atque etiam Spiritus sanctus, quem dedit Deus ijs qui obediunt ipsi.

33 At illi *his* auditis, frendebant, & consiliũ inibant eos interimendi.

34 Surgens autem in concilio quidam Pharisæus, nomine Gamaliel, Legis doctor, quem totus populus in pretio habebat, iussit vt paulisper abducerent foras Apostolos:

35 Et dixit illis, Viri Israelitæ, attendite vobis ipsis, quod ad istos homines *attinet*, quod facturi sitis.

36 Nam ante hæc tẽpora exortus est Theudas, dicens se aliquem esse, cui adhæsit numerus virorum circiter quadringentorum: qui interemptus est, & omnes qui assensi sunt ei, dissoluti sunt & ad nihilum redacti.

37 Post hũc exortus est Iudas ille Galilæus temporibus descriptionis, & auertit populum multum post se: perijt & ille, & omnes qui assensi fuerant ei, dispersi sunt.

38 Et nunc dico vobis, abstinete ab hominibus istis, & finite eos: quoniam si est ex hominibus consilium siue opus hoc, dissoluetur.

39 Sin ex Deo est, non poteritis dissoluere, *ac nescio* an etiam cum Deo pugnare comperiamini.

40 Paruerunt autem ei: & quum aduocassent Apostolos: cæsis denunciarunt ne loquerentur

rentur in nomine Iesu: & dimiserunt eos.

41 Ipsi ergo gaudentes profecti sunt à conspectu cōcilij, quod digni habiti essent qui pro nomine Iesu contumelia afficerentur.

42 Et quotidie in templo & domi non cessabant docere & euangelizare Iesum Christum

CAP. VI.

2 Apostoli. 3 Ministrandi officium delegant, 5 septem delectis viris. 8 Inter quos Stephanus fidei plenus, 12 captus, 13 violatæ Legis Mosis accusatur.

1 CAEterùm per eos dies quum multiplicarentur discipuli, ortum est murmur Græcorum aduersus Hebræos, quòd ipsorum viduæ despicerētur in ministerio quotidiano.

2 Itaque duodecim illi, aduocata multitudine discipulorum, dixerunt, Non est æquū nos derelicto sermone Dei, ministrare mensis.

3 Despicite ergo, fratres, ex vobis viros septem, idoneo testimonio ornatos, plenos Spiritu sancto & sapiētia, quos præficiamus huic negotio.

4 Nos verò in precibus & administratione sermonis perdurabimus.

5 Placuit autem hæc oratio toti præsenti multitudini: & elegerunt Stephanum, virum plenum fide ac Spiritu sancto, || & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Permenam, & Nicholaum proselytum Antiochensem. *Infrà. 21.8.*

6 Quos statuerunt in conspectu Apostolorum: qui quum precati essent, imposuerunt eis manus.

7 Itaq; sermo Dei crescebat, & valdè mul-

tiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem: multaq; turba Sacerdotũ auscultabat fidei.

8 Stephanus verò plenus fide ac potentia, edebat miracula & signa magna in populo.

9 Exorti sunt autem quidam è synagoga quæ dicitur Libertinorum, & Cyrenæorum, & Alexandrinorum, & eorum qui sunt ex Cilicia & Asia, altercantes cum Stephano.

10 Sed non potuerunt resistere sapientiæ & Spiritui per quem loquebatur.

11 Tunc subiecerunt quosdam qui dicerent se audiuisse eum loquentem verba blasphema in Mosen & Deum.

12 Commouerunt́que plebem & Seniores & Scribas: & eum adorti correptum adduxerunt in concilium.

13 Statuerunt́que falsos testes qui dicerent, Homo iste non cessat loqui verba blasphema aduersus locum hunc sanctum & Legem.

14 Audiuimus enim eum quum diceret, Iesum istum Nazarenũ destructurum hunc locũ, & mutaturum ritus quos tradidit nobis Moses.

15 Tunc intentis in eum oculis, omnes qui sedebant in concilio, viderunt faciem eius quasi faciem Angeli.

CAP. VII.

1 Stephanus excusam dicens ostendit electos à Deo fuisse Patres, 20 priusquam natus esset Moses, 47 & staret templum: 44 Externos verò omnes ritus ad cœleste exemplar formatos fuisse. 54 Stridentes dentibus Iudei, 59 lapidibus illum obruunt.

1 DIxit autem Pontifex maximus, Num hæc ita habent?

2 Ipse verò dixit, viri fratres & patres

tres audite, || Deus ille gloriæ visus est patri nostro Abrahæ quum esset in Mesopotamia, priusquam habitaret in Carran: Gen.12.4.

3 Et dixit ei, Exi è terra tua, & ex cognatione tua, & veni in terram quamcunque indicaro tibi.

4 Tunc exijt è terra Chaldæorum, & habitauit in Carran. Et illinc postquam mortuus est pater eius transtulit eum in terram hanc in qua nunc vos habitatis.

5 Nec dedit ei possessionem in ea ne vestigium quidem pedis: quanuis pollicitus esset se illam daturum ei obtinendam, & semini eius post eum, quum non haberet prolem.

6 Loquutus autem est ita Deus, || Erit inquit semen tuum inquilinum in terra aliena, vbi seruituti subijcietur & malè accipietur annis quadringentis. Ge.15.13.16

7 Sed gentem cui seruierint puniam ego, dicit Deus: & post hæc exibunt, & ipsi seruient mihi in loco isto.

8 || Deditque ei pactum Circuncisionis: || & ita *Abraham* genuit Isaac, & circuncidit eum die octauo || Isaac autem *genuit* Iacob || & Iacob duodecem patriarchas. Gen.17.9. Gen.21.2. Gen.25.24. Gen.29.35.

9 Patriarchæ verò inuidia moti || Iosephũ vendiderunt *adducendum* in Aegyptum: sed erat Deus cum eo. & 30.5, & 35.23, Gen.37.28.

10 Et eruit eum ex omnibus ipsius oppressionibus, || dedítque ei gratiam & sapientiam coram Pharaone rege Aegypti, qui constituit eum prefectum Aegypto & toti domui suæ. Gen.41.37.

11 Venit autem fames in vniuersam terram Aegypti & Chanaan, & oppressio magna: non inueniebant cibos Patres nostri.

12 || Quum audisset autem Iacob esse triti- Gen.42.1. ||

ticum in AEgypto, misit patres nostros primùm.

Gen. 45.4. 13 ||Et in secunda *profectione* agnitus est Ioseph à fratribus suis,& innotuit Pharaoni genus Ioseph.

14 Missis autem *nuntijs* Ioseph accersiuit patrem suum Iacob,omnémque cognationem suam,capitum septuagintaquinque.

Gen.46.6. 15 || Descendit ergo Iacob in AEgyptum
Gen. 49. 33. ||obijtque ipse & patres nostri.

16 Qui translati sunt in Sichem,& positi in
Gen.23.16. sepulchro ||quod emit Abraham pretio argenti à filijs Emmor *filij* Sichem.

17 Quum autem appropinquaret tempus promissionis cuius *causa* Deus iurauerat Abrahæ, creuit populus & multiplicatus est in AEgypto.

18 Vsquequo exortus est alius Rex qui non nouerat Ioseph.

19 Hic aduersus genus nostrũ ingeniosus, malè accepit patres nostros, *adeò* vt exponerẽt infantes suos ne soboleſcerent.

20 Quo tempore natus est Moses, qui fuit diuinitus venustus: & nutritus fuit tribus mensibus in domo patris sui.

21 Expositum autem illum sustulit filia Pharaonis,& nutriuit eum sibi pro filio.

22 Et eruditus est Moses omni sapientia AEgyptiorum: erátque potens dictis & factis.

23 Vt verò expletum est ei quadraginta annorum tempus,subiit in cor eius vt inuiseret fratres suos filios Israel.

Exo.2.11. 24 || Et quum vidisset quendam iniuria affici, tutatus est : & percusso Aegyptio, vindicauit eum qui opprimebatur.

25 Existimabat autem fratres suos intelligere,

ligere, Deum per manum ipsius dare eis salutem: at illi non intellexerunt.

26 || Porrò sequenti die visus est ipsis pugnantibus, & compulit eos in pacem dicens, Viri, fratres estis vos: cur alij alios iniuria afficitis? *Exod.2.13.*

27 Is autem qui iniuria afficiebat proximũ, repulit eum, dicens, Quis te constituit principem & iudicem super nos?

28 Num tu me vis interimere, quemadmodum interemisti heri Aegyptium?

29 Ad hunc autem sermonem Moses fugit & factus est aduena in terra Madiam, vbi genuit duos filios.

30 Expletis verò annis quadraginta || visus est ei in deserto montis Sina Angelus Domini in flammeo igne rubi. *Exod.3.2.*

31 Moses autem vt conspexit, admiratus est visum: & quum accederet ad considerandũ, extitit ad eum vox Domini, *dicentis,*

32 Ego *sum* Deus ille Patrum tuorum, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Tremefactus autem Moses non audebat considerare.

33 Dixit autem ei Dominus, Solue soleas pedum tuorum: locus enim in quo stas, terra sancta est.

34 Vidi, vidi vexationem populi mei qui *est* in Aegypto, & suspiria eorum audiui, & descendi vt eruam eos: nunc ergo veni, mittam te in Aegyptum.

35 Hunc Mosen quem abnegauerant, dicentes, Quis te constituit principem & iudicem? hunc *inquam* Deus principem & redemptorem misit, ductu Angeli qui visus fuerat ei in rubo.

Exod. 7. 8. 9. 10. 11. 14. *Exod.* 16. 1.

36 ‖ Hic eduxit illos editis miraculis & signis in Aegypto & in rubro mari, ‖& in deserto, annis quadraginta.

Deut. 18. 15, *supra.* 3. 21.

37 Hic est Moses ille qui dixit filiis Israel, ‖Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester è fratribus vestris sicut me: eum audite.

Exod. 19. 2.

38 ‖ Hic ille est qui fuit in cõgregatione in deserto, cum Angelo qui loquebatur ei in mõte Sina, & cum patribus nostris, qui*que* excepit viua eloquia quæ nobis traderet.

39 Cui noluerunt auscultare patres nostri, sed repulerunt *eum*, & auersi sunt corde suo in Aegyptum.

Exod. 32. 1.

40 Dicentes Aharoni, ‖ Fac nobis deos qui præeant nobis. Mosi enim isti qui eduxit nos è terra Aegypti, nescimus quid contigerit.

41 Et vitulum fecerunt per illos dies, obtuleruntq́; sacrificium idolo, & oblectarunt sese operibus manuum suarum.

Amos. 5. 25.

42 Auertit autẽ *se* Deus, & tradidit eos in seruitutem exercitus cœli: sicut scriptum est in libro Prophetarum, ‖Num victimas & oblationes obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel?

43 Imò baiulastis tabernaculum Moloch, & sidus dei vestri Rempham, quas figuras fecistis vt eas adoraretis: itaque transferam vos trans Babylonem.

Iosue. 3. 14.

44 Tabernaculum testimonij fuit patribus nostris in deserto, prout præceperat ‖is qui dixerat Mosi vt faceret illud secundũ exemplar quod viderat.

Exod. 25. 40, *heb.* 8. 5.

45 ‖ Quod etiam acceptum introduxerunt patres nostri cum Iesu in possessionem Gentiũ, quas expulit Deus à conspectu Patrum nostrorum

rum, ‖ vsque ad dies Dauid. 2.*Reg.*2.16,

46 Qui fuit in gratia apud Deum, petiitq; *psal.*13.3.
vt inueniret tabernaculum Deo Iacob.

47 ‖ Solomon autem ædificauit ei ædem. 1.*Reg.*6.1,

48 ‖ Sed Excelsissimus ille in manufactis 1 *par.*17.12.
templis non habitat, sicut Propheta dicit. *Infrà.*17.24

49 ‖ Cælum mihi thronus est, terra autem *Esa.*66.1.
scabellum pedum meorum. Quam ædem ædificabitis mihi? dicit Dominus: aut quis est locus requietis meæ.

50 Nónne manus mea fecit hæc omnia.

51 ‖ Duri ceruice, & incircũcisi corde & au- *Iere.*9.26,
ribus, vos semper Spiritui sancto obnitimini: sicut patres vestri, *ita* & vos. *ezech.*44. 9.

52 Quem Prophetarum nõ sunt persequuti patres vestri? trucidarunt, inquam, eos qui præmuntiarunt aduẽtum Iusti illius, cuius nunc vos proditores & occisores fuistis:

53 ‖ Qui accepistis Legem per dispositionẽ *Exod.*19.1.
Angelorum, nec seruastis.

54 Audientes autem hæc, frendebant cordibus suis, & stridebant dentibus in eum.

55 Quum autem esset plenus Spiritu sancto intentis in cælum oculis vidit gloriam Dei, & Iesum adstantem ad dexteram Dei:

56 Et ait, Ecce, conspicio cælos apertos, & Filium hominis adstantem ad dexteram Dei.

57 Exclamantes autem *illi* voce magna cõtinuerunt aures suas, & irruerunt concorditer in eum:

58 Et eiectum eum ex vrbe lapidabant: testes autẽ deposuerunt pallia sua ad pedes adolescentis qui vocabatur Saulus.

59 Lapidarunt igitur Stephanum, inuocantem & dicentem, Domine Iesu suscipe spiritum meum.

60 Positis autem genibus, clamauit voce magna, Domine, ne statuas eis hoc peccat um. Et quum hoc dixisset, obdormiuit.

CAP. VIII.

2 *Dum Stephanum lugent pij.* 3 *Saulus Ecclesiam vastat.* 5 *Philippus Samariæ Christum prædicat.* 9 *Simonis magi* 18 *auaritia notatur.* 26 *Philippus* 27 *Eunuchum Aethiopem* 38 *baptizat.*

1 SAulus autem consenserat in necem eius. Orta est verò per id tempus persequutio magna aduersus Ecclesiam quę *erat* Hierosolymis: & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apostolos.

2 Extulerunt autem vnà Stephanum viri religiosi, fecerúntq; planctum magnum super eum.

3 Saulus verò vexabat Ecclesiam, intrans in singulas domos: & trahens viros ac mulieres, tradebat *eos* carceri.

4 Illi igitur dispersi peragrabant *regionem*, euan elizantes sermonem *Dei*.

5 gPhilippus verò quum deuenisset in vrbé Samariæ, prędicabat eis Christum.

6 Attendebant autem turbæ concorditer ea quæ à Philippo dicebantur, audientes, & videntes signa quæ edebat.

7 Spiritus enim impuri ex multis qui *eis* tenebantur, exibant, clamantes voce magna: multi autem paralytici & claudi sanati sunt.

8 Et gaudium magnum fuit in illa vrbe.

9 Vir autem quidam nomine Simon, antea in vrbe illa exercuerat artem magicam, & gentem Samariæ obstupefecerat, dicens se esse quempiam magnum.

10 Quem

10 Quem attendebant omnes à minimo vsque ad maximum, Dicentes, Iste est virtus illa Dei magna.

11 Attendebãt autem eum, propterea quod multo tempore magicis artibus eos obstupefecerat.

12 Quũ verò credidissent Philippo euangelizanti quæ ad regnum Dei & nomẽ Iesu Christi *pertinent*, baptizabantur tum viri tum mulieres.

13 Simon verò & ipse credidit, & baptizatus perdurabat apud Philippum: & conspiciens signa & virtutes magnas edi, obstupefiebat.

14 Quum autem audissent Apostoli qui erãt Hierosolymis, Samariam recepisse Sermonem Dei, miserunt ad eos Petrum ac Iohannem.

15 Qui quum descẽdissent, precati sunt pro eis, vt acciperent Spiritum sanctum.

16 (Nondum enim in quenquam illorum illapsus fuerat, sed baptizati tantùm fuerant in nomine Iesu,

17 Deinde imposuerunt eis manus, & receperunt *illi* Spiritum sanctum.

18 Quum autem conspexisset Simon, per impositionem manuum Apostolorum dari Spiritum sanctum, obtulit eis pecunias.

19 Dicens, Date etiam mihi potestatem istam, vt cuicunque imposuero manus, recipiat Spiritum sanctum.

20 Petrus autem dixit ei, Argentum tuum tecum pereat, qui donum Dei existimaris, pecunijs acquiri.

21 Non est tibi pare neque sors in hoc negotio. cor enim tuum non est rectum in Dei cõspectu.

22 Resipisce igitur ab ista malitia tua, & ro-

roga Deum, si fortè remittatur tibi cogitatio cordis tui.

23 Video enim te in felle amariſſimo & nexu iniuſtitiæ poſitum.

24 Reſpondens autem Simon dixit, Precamini vos pro me apud Dominum, nequid me inuadat *iſtorum* quę dixiſtis,

25 Illi igitur teſtificati, & loquuti ſermonē Dei reuerſi ſunt Hieroſolymam, & multis vicis Samaritanorum euangelizarunt.

26 Angelus autē Domini loquutus eſt Philippo, Dicens, Surge, & vade meridiem verſus, ad viam quæ ab Hieruſalem deſcendit Gazam quæ eſt deſerta.

27 *Is* igitur ſurgens profectus eſt: & ecce, quidam Aethiops eunuchus, dynaſtes Candeces reginæ Aethiopum, qui præerat vniuerſis illius opibus, venerátque adoraturus in Hieruſalem,

28 Reuertebatur ſedens in curru ſuo, legebatque Eſaiam prophetam.

29 Dixit autem Spiritus Philippo, Accede, & adiunge te ad currum iſtum.

30 Accurrens autem Philippus audiuit eū legentem Eſaiam prophetam, & dixit, Nempe intelligis quæ legis?

31 At ille ait, Qui enim poſſim, niſi quis mihi præierit? Et precatus eſt Philippum vt aſcenderet, ſederétque ſecum.

Eſa. 53.7. 32 Locus autem Scripturæ quem legebat, hic erat, || Vt ouis ad mactationem ductus eſt: & vt agnus coram ſuo tonſore mutus, ita non aperuit os ſuum.

33 In ipſius deiectione iudicium eius ſublatum eſt: ſeculum autem eius quis enarrabit? quoniam tollitur è terra vita eius.

34 Reſpon-

34 Respondens autem eunuchus Philippo, dixit, Rogo te, de quo propheta hoc dicit? de seipso, an de alio quopiam?

35 Tum Philippus aperto ore suo, & incipiens à Scriptura ista, euangelizabat ei Iesum.

36 Quum verò pergerent in via, venerunt ad quādam aquam: tum ait eunuchus, En aquā: quid prohibet me baptizari?

37 Dixit verò Philippus, Si credis ex toto corde, licet. Respondens autem *ille* dixit, Credo Filium Dei esse Iesum Christum.

38 Iussitq; sisti currum: ac descenderunt ambo in aquam, Philippus simul & Eunuchus: & *ille* baptizauit eum.

39 Quum autem ascendissent ex aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, nec amplius vidit eum Eunuchus, pergebat enim in via sua gaudens.

40 Philippus autem inuentus est Azoti: & præteriens euangelizauit vrbibus, vsquedum veniret Cæsaream.

CAP. IX.

1 *Saulus Damascum petens,* 4 *à Domino prosternitur.* 10 *Ananias mittitur,* 18 *vt eum baptizet.* 23 *Iudæorum insidias,* 25 *per murum demissus euadit.* 33 *Petrus Æneæ paralytico medetur.* 36 *Tabitham defunctam* 40 *vitæ restituit.*

1 SAulus || autē adhuc spirans minas ac cædem aduersus discipulos Domini, adiit Pontificem maximum. *Rom.9.3, galat.1.13.*

2 Et petiit ab eo epistolas *perferendas* Damascum ad synagogas: vt si quos inuenisset huius sectæ tum viros tum mulieres, vinctos duceret Hierosolymam.

3 Quum autem iter faceret, factum est vt appropinquaret Damasco: & repentè circumfulsit eum lux è cælo.

Infrà, 12.6, 1.*cor*.15.8, 2.*cor*.12.2.

4 Et quum cecidisset in terram, audiuit vocem dicentem sibi, Saul, Saul, quid me persequeris?

5 Dixit autem, Quis es Domine? Dominus autem dixit, Ego sum Iesus quem tu persequeris, durum est tibi contra stimulos calcitrare.

6 *Is verò* tremens & pauens dixit, Domine, quid me vis facere? Tum Dominus ad eum, Surge & ingredere vrbem, & dicetur tibi quid te oporteat facere.

7 Viri autem illi qui cum Saulo iter faciebant, steterunt attoniti, audientes quidem *eius* vocem, neminem autem videntes.

8 Surrexit autem Saulus è terra: apertisque oculis suis neminem videbat: itaque manu ducentes eum introduxerunt Damascum.

9 Vbi fuit tribus diebus, non videns: & non comedit, neque bibit.

10 Erat autem quidam discipulus Damasci, nomine Ananias, ad quem dixit per visum Dominus, Anania. Et ille ait, Ecce, ego *adsum* Domine.

11 Tum Dominus ad eum, Surge, & proficiscere in vicum qui vocatur Rectus, & quære in domo Iudæ Saulum *quendam* nomine, Tarsensem, ecce enim precatur.

12 Et vidit per visum virum Ananiam nomine, introeuntem, & imponentem sibi manum vt visum reciperet.

13 Respondit autem Ananias, Domine, audiui ex multis de viro isto, quot malis affecerit sanctos tuos in Hierusalem.

14 Quin-

14 Quin etiam hoc loco habet potestatem à principibus Sacerdotum, vinciendi omnes qui inuocant nomen tuum.

15 Dixit autem ad eum Dominus, Proficiscere: nam instrumentum electum est mihi iste, vt perferat nomen meum in conspectum Gentium,& regum,& filiorum Israel.

16 Ego enim ostendam ei quàm multa oporteat eum pro nomine meo pati.

17 Abiit igitur Ananias, & introiuit domum illam, & impositis manibus, dixit, Saul frater, Dominus misit me, (Iesus *inquam* qui apparuit tibi in via qua veniebas) vt visum recipias,& implearis Spiritu sancto.

18 Statim autem deciderunt ab oculis eius quasi squamæ: & visum recepit illico: ac surgens baptizatus est.

19 Quumque cepisset cibum, corroboratus est. Fuit autem Saulus cum discipulis qui erant Damasci, per dies aliquot.

20 Et statim in synagogis, prædicauit Christum, *nempe* eum esse Filium Dei.

21 Obstupescebant autem omnes qui eum audiebant, & dicebant, Nonne hic est qui populatus est in Hierusalem eos qui inuocabant nomen istud, & huc idcirco venit, vt vinctos eos adduceret ad principes Sacerdotum?

22 Saulus autem magis inualescebat, & confundebat Iudæos qui habitabant Damasci, collatis testimoniis demonstrans eũ esse Christum.

23 Expleto autem multo tempore, inierunt inter se Iudæi consilium illũ interimendi.

24 Sed intellectæ sunt Saulo insidiæ eorum, adseruabant autem portas die ac nocte, vt eum interimerent.

25 Acceptum igitur eum discipuli nocte, per murum demiserunt, fune summissum in sporta.

26 Quum verò Saulus aduenisset Hierosolymam, tentabat se adiungere discipulis: sed omnes timebant eum, non credentes eum esse discipulum.

27 Barnabas autem acceptum eum duxit ad Apostolos, & narrauit quomodo in via vidisset Dominum, qui loquutus esset ei, & quomodo Damasci liberè loquutus esset in nomine Iesu.

28 Versabatur ergo cum eis in Hierusalem.

29 Et liberè in nomine Domini Iesu loquebatur, & disceptabat aduersus Græcos: illi verò conabantur eum interimere.

30 Quod quum cognouissent fratres, deduxerũt eum Cæsaream, & emiserunt Tarsum.

31 Ecclesiæ igitur per totam Iudæã & Galilæam & Samariam habebant pacem, & ædificabantur: & pergentes *in* timore Domini, & consolatione sancti Spiritus, multiplicabantur.

32 Factum est autem vt Petrus, dum *illas* omnes peragraret, ascenderet etiam ad sanctos qui habitabant Lyddæ.

33 Reperit autem illic quendam nomine Aeneam, ab annis iam octo decumbentem in grabbato, qui erat paralyticus.

34 Et dixit ei Petrus, Aenea, sanet te Iesus Christus: surge, & sterne tibi ipsi. *Is* autem statim surrexit.

35 Et viderunt eum omnes qui incolebant Lyddam & Sarona, qui conuersi sunt ad Dominum.

36 Ioppæ autem fuit quædam discipula nomine

mine Tabitha, quę ſi interpreteris, dicitur Caprea. Hæc erat diues operum bonorum & eleemoſynarum quas præſtabat.

37 Factum eſt autem per illos dies vt ex morbo moreretur: quam quum lauiſſent, poſuerunt in cœnaculo,

38 Quum autem Lydda eſſet prope Ioppen, diſcipuli, audito Petrum illic eſſe, duos viros miſerunt ad eum, rogantes ne cunctaretur vſque ad ipſos progredi.

39 Exurgens igitur Petrus venit cum eis: quem, vbi adfuit, duxerunt in cœnaculum: vbi adſtiterunt ei omnes viduæ, flentes & oſtendentes tunicas & veſtimenta quæ Dorcas faciebat quum vnà cum ipſis eſſet.

40 Eiectis verò omnibus foras, Petrus poſitis genibus precatus eſt: & conuerſus ad corpus, dixit, Tabitha ſurge. Illa verò aperuit oculos ſuos, & viſo Petro reſedit.

41 Data autem ei manu *Petrus* erexit eam? & vocatis ſanctis ac viduis, eam viuam repræſentauit.

42 *Id* autem innotuit per totam Ioppen, & multi crediderunt in Dominum.

43 Factum eſt autem vt dies multos maneret Ioppæ apud Simonem quendam coriarium.

CAP. X.

1 *Cornelius centurio* 4 *Angeli iuſſu* 5 *Petrum accerſit:* 11 *Qui & ipſe viſione oblata* 15 20 *ne Gentes aſpernetur, inſtituitur.* 34 *Cornelio & familiæ Euangelium annuntiat:* 45 *Hi autem Spiritu ſancto accepto* 47 *baptizantur.*

1 PORRÒ quidam erat Cæſareæ, nomine Cornelius, centurio ex cohorte quæ dicitur Italica,

2 Pius ac timens Deum, cum tota domo sua, & præstans eleemosynas multas populo.

3 Qui quum assiduè precaretur Deum, vidit per visum manifestè quasi horæ diei nonæ, Angelum Dei introeuntem & dicentem ipsi, Cornelii.

4 At ille intentis oculis in eum,& expauefactus dixit, Quid est Domine? Dixit autem ei, Præces tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderũt memoriæ causa in Dei conspectum.

5 Nunc igitur mitte aliquos Ioppen,& accersè Simonem qui cognominatur Petrus.

6 Hic diuersatur apud Simonem quendam coriarium, cui est domus apud mare. hic dicet tibi quid te oporteat facere.

7 Vt autem discessit Angelus qui loquebatur Cornelio, vocauit duos ex famulis suis, & militem pium ex ijs qui cum ipso assidui erant.

8 Et quum eis exposuisset omnia, misit eos Ioppen.

9 Postridiè verò illis iter facientibus, & appropinquantibus vrbi, ascendit Petrus supra domum vt precaretur, circa horam sextam.

10 Factum est autem vt valdè esuriret, voluitque capere cibum: parantibus autem illis, incidit in eum mentis excessus.

11 Conspexitque cœlum apertum, ac descendens ad se vas quoddam vt linteum magnum, quatuor extremis deuinctum, quod demittebatur in terram:

12 In quo erant quæuis quadrupedia terræ, & feræ, ac reptilia, & volucres cœli.

13 Et extitit vox ad eum, Surge Petre,macta & vescere.

14 Ait autem Petrus, Nequaquam Domine: nunquam enim edi quicquam commune seu

seu impurum.

15 Tum vox rursus ad eum secundò, Quæ Deus purgauit, tu ne polluito.

16 Hoc autem factum est ter: & rursum receptum est vas in cœlum.

17 Quum autem apud sese ambigeret Petrus, quodnam esset visum illud quod viderat, ecce, viri qui missi erant à Cornelio, percontati de domo Simonis, superuenerunt ad vestibulum.

18 Et euocato *quopiam*, percontati sunt an Simon qui cognominaretur Petrus, illic diuersaretur.

19 Petro verò cogitante de visione, dixit ei Spiritus, Ecce tres viri quærunt te:

20 Surgens itaq; descende, & nihil ambigens proficiscere cum eis: nam ego eos misi.

21 Descendens ergo Petrus ad viros qui ad ipsum missi fuerant à Cornelio, dixit, Ecce, ego *ille* sum quem quæritis: quæ causa est propter quam adestis?

22 Ipsi verò dixerunt, Cornelius centurio, vir iustus & timens Deum, & testimonio ornatus totius gentis Iudæorum, diuinitus admonitus est ab Angelo sancto, vt accerseret te domum suam, & abs te quædam audiret.

23 Intrò vocatos igitur eos accepit hospitio. Sequenti verò die Petrus abijt cum eis, & quidam ex fratribus Ioppensibus comitati sunt eum.

24 Postridie verò introierunt Cæsaream. Cornelius autem expectabat eos, conuocatis cognatis suis & necessarijs amicis.

25 Vt autem factum est vt introiret Petrus, occurrens ei Cornelius, & accidens ad eius pedes, adorauit.

26 Petrus verò erexit eum, dicens, Surge: & ego ipse homo sum.

27 Et colloquens cum eo, ingressus est, inuenitque multos qui conuenerant:

28 Dixitque eis, Vos scitis Iudæo nefas esse coniungi aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus ne quem pollutum aut impurum hominem dicerem.

29 Quapropter etiam sine contradictione veni accersitus. Percontor igitur quam ob causam me accersiueritis.

30 Tum Cornelius ait, Nudiusquartus vsq; ad hanc horam eram ieiunus, hora nona precabar domi meæ: & ecce, quidam stetit corã me, veste splendida.

31 Dixitque, Corneli, exauditæ sunt preces tuæ & eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei.

32 Mitte ergo Ioppen, & accerse Simonẽ qui cognominatur Petrus: hic diuersatur in ædibus Simonis coriarij apud mare: qui quum adfuerit, loquetur tibi.

33 Eodem igitur *momento* misi ad te: & tu benefeciſti qui aduenieris. Nunc ergo omnes nos in conspectu Dei adsumus, vt audiamus omnia quæ tibi præcepta sunt à Deo.

Deut. 10.17, *2.par.* 19.7, *iob.* 34.19, *sap.* 6.8, *eccle.* 35.16, *rom.* 2.11, *galat.* 2.6, *ephes.* 6.9, *coloss.* 3.25, *1.pet.* 1.17.

34 Tum aperto ore Petrus dixit, in veritate comperio || Deum non accipere personam.

35 Sed in quauis gente acceptum ei esse quemuis qui eum timeat, & operetur iustitiam.

Isai. 4.14.

36 Id quod significauit filijs Israel, annuntians pacem per Iesum Christum, qui est omnium Dominus.

37 Vos nostis quod gestum est in tota Iudæa, || initio facto à Galilæa, post baptisma quod

quod prædicauit Iohannes:

38 Vt Iesum Nazarenũ vnxerit Deus Spiritu sancto & potentia, qui obambulauit beneficiis afficiens & sanans omnes sub diaboli potestatem redactos, quoniam Deus erat cũ eo.

39 Quorum omnium quæ & in regione Iudæorum & in Hierusalem fecit, nos etiam testes sumus: quem interemerunt suspensum in ligno.

40 Hunc Deus excitauit tertio die, fecitq́; vt conspicuus fieret,

41 Non toti populo, sed testibus quos ipse prius designauerat, *nimirum* nobis, qui comedimus ac bibimus vna cum eo posteaquam resurrexit à mortuis.

42 Præcepit autem nobis vt prædicaremus populo, ac testificaremur eum esse qui definitus sit à Deo iudex viuorum ac mortuorum.

43 || Huic etiam omnes Prophetæ testimoniũ dant,|| remissionem peccatorum accepturũ per nomẽ eius quemuis qui crediderit in eum. *Iere.3.34. mich.7.18. Infrà,15.9.*

44 Adhuc loquente Petro verba ista, illapsus est Spiritus sanctus in omnes qui audiebant hunc sermonem.

45 Fideles autem qui *erant* ex circumcisione, & venerant cum Petro, obstupuerunt quòd etiam in Gentes effusum esset donum Spiritus sancti.

46 Audiebant enim eos loquentes linguis, ac magnificantes Deũ. Tunc respondit Petrus:

47 Num quis aquam prohibere potest quominus *videlcet* baptizentur isti qui Spiritum sanctum acceperunt sicut & nos?

48 Iussitq́ue eos baptizari in nomine Domini. Rogauerunt autem eum vt perseueraret ad dies aliquot.

CAP. XI.

Petrus eo nomine accusatus 5 *sese defendit.* 22 *Barnabas Antiochiam mittitur.* 26 *Vbi discipuli Christiani nominati sunt.* 28 *Ibidem Agabus famem futuram prenunciat.*

1 AVdierunt autem Apostoli & fratres qui erant in Iudæa, Gentes etiam recepisse sermonem Dei.

2 Quum igitur ascendisset Petrus Hierosolymam, certarunt aduersus eum qui *erant* ex circuncisione.

3 Dicentes, Ad viros præputium habentes introisti, & vnà edisti cum eis.

4 Exorsus autem Petrus *omnia* exposuit eis ordine, dicens,

5 Ego etiam in ciuitate Ioppe precans: & visum in mentis excessu vidi, *nempe* descendens vas quoddam, ceu linteum magnum, quatuor extremis *deuinctum*, quod demittebatur è cœlo, & ad me vsque venit.

6 In quod quum intendissem oculos, animaduerti, & vidi quadrupedia terræ, & feras, & reptilia, & volucres cœli:

7 Audiui autem etiam vocem dicentem mihi, Surge Petre, macta & vescere.

8 Dixi verò, Nequaquam Domine: nam nihil commune aut impurum vnquam introiuit in os meum.

9 Respondit autem mihi vox secundò è cœlo, Quæ Deus purgauit, tu ne polluito.

10 Idque ter factum est: & rursus omnia sursum retracta sunt in cœlum.

11 Tum ecce eodem momento tres viri superuenerunt in ædes in quibus eram, Cæsarea missi ad me.

12 Di-

12 Dixit verò mihi Spiritus vt congrederer cum eis, nihil ambigens, Venerunt autem mecum etiam sex isti fratres, & ingressi sumus domum cuiusdam:

13 Qui annuntiauit nobis quomodo vidisset Angelum domi suæ, qui adstitisset ac dixisset ipsi, Mitte aliquos Ioppen, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus:

14 Qui tibi ea dicturus est per quæ seruetis & tu & tota domus tua.

15 Quum autem exorsus essem loqui, illapsus est Spiritus sanctus in eos, quemadmodum & in nos in principio.

16 Memini autem illius dicti Domini, quum diceret, || Iohannes quidem baptizauit aqua, vos verò baptizabimini Spiritu sancto. *Matt.*3.11, *marc.*1.8, *luc.*3.16, *ioha.*1.26, *supr.*2.1, *infrà.*19.4.

17 Postquam igitur par donum dedit eis Deus vt & nobis, quum credidissemus in Dominum Iesum Christum, ego porrò quis eram qui Deum possem prohibere?

18 His autem auditis quieuerunt, & glorificauerunt Deũ, dicentes. Nempe etiã Gentibus Deus resipiscentiam dedit ad vitam.

19 *Illi* porrò qui dispersi fuerant ex oppressione orta ob Stephanum, peruenerunt vsque in Phœniciam & Cyprum & Antiochiam, nemini loquentes sermonem *Dei* nisi solis Iudæis.

20 Quidam autem ex iis Cyprij & Cyrenenses, quum introissent Antiochiam, loquuti sunt Græcis, euangelizantes Dominum Iesum.

21 Fuit autem manus Domini cum eis: multúsque numerus credentium conuersus est ad Dominum.

22 Peruenit autem rumor ad aures Ecclesiæ quæ erat Hierosolymis: miserunt igitur Barnabam vt pergeret Antiochiam vsque.

23 Qui quum aduenisset & vidisset gratiam Dei, gauisus est: & hortatus est omnes vt proposito cordis permanerent in Domino.

24 Nam erat vir bonus & plenus Spiritu sancto & fide: & adiuncta est multa turba Domino.

25 Abiit autem Barnabas Tarsum, vt requireret Saulum, & eum inuentum duxit Antiochiam.

26 Factum est autem vt annum totum conuenirent in Ecclesia, docerentq; turbam multam, & discipuli nominarentur primùm Antiochiæ Christiani.

27 Per id tempus autem descenderũt Hierosolymis prophetæ Antiochiam:

28 Et vnus eorum surgens, nomine Agabus, significauit per Spiritum, famem magnam futuram in toto terrarum orbe: quæ etiam fuit sub Claudio Cęsare.

29 Singuli autem discipulorum, prout cuiq; suppetebat, decreuerunt subsidio mittere *aliquid* fratribus habitantibus in Iudæa.

30 Quod & fecerunt, mittentes ad seniores per manum Barnabæ & Sauli.

CAP. XII.

2 *Herodes Iacobum gladio occidit.* 4 *Petrum incarceratum,* 8 *Angelus liberat.* 20 *Rex Tyrijs infensus,* 21 *placatur,* 22 *& quum diuinos honores sibi vendicat,* 23 *à vermibus erosus, vitam finit.*

1 CAEterùm per id tempus aggressus est Herodes rex malè afficere quosdam ex Ecclesia,

2 Interemit autem Iacobum fratrem Iohannis, gladio.

3 Et

3 Et quum vidisset *hoc* gratum esse Iudæis, perrexit comprehendere etiam Petrum: (erant autem dies Azymorum.)

4 Quem etiam prehensum coniecit in carcerem, traditum quater quaternis militibus, vt eum seruarent: volens post pascha producere eum populo.

5 Petrus igitur servabatur in custodia: præces autem assiduæ fiebant ab Ecclesia ad Deum pro ipso.

6 Quum verò esset productus eum Herodes, nocte illa dormiebat Petrus inter duos milites, vinctus catenis duabus: & custodes ante ostium obseruabant carcerem.

7 Et ecce, Angelus Domini superuenit, & lux splenduit in carcere: & pulsato latere Petri excitauit eum, dicens, Surge velociter. Et exciderunt ei catenæ ex manibus.

8 Dixitq; ei Angelus, Præcingere, & subliga sandalia tua. Fecit autem ita. Tum *ille* dixit ei, Indue pallium, & sequere me.

9 Itaque egressus *Petrus* sequebatur eum, nec sciebat verum esse quod fiebat per Angelum, sed putabat *se* visum videre.

10 Quum autem transissent primam ac secundam custodiam, venerunt ad portam ferream, quæ ducit in ciuitatem: quæ sponte aperta est eis: & egressi, progressi sunt vicum vnum: & statim abscessit Angelus ab eo,

11 Tum Petrus ad se reuersus dixit, Nunc verè agnosco Dominum misisse Angelum suũ, & eruisse me è manu Herodis, & ex omni expectatione populi Iudæorum.

12 Et *re* consideratа, venit domum Mariæ matris Iohannis, qui cognominabatur Marcus, vbi erant multi congregati & precantes.

13 Quum pulsasset autem Petrus ostium vestibuli, prodiit puella vt subauscultaret, nomine Rhode.

14 Quæ agnita voce Petri, præ gaudio non aperuit vestibulum, sed intrò currens annuntiauit adstare Petrum ante vestibulum.

15 Illi verò dixerunt ei, Insanis. Illa autem affirmabat ita se *rem* habere. At illi dicebant Angelus eius est.

16 Petrus autem perseuerabat pulsare: quũ igitur aperuissent, viderunt eum & obstupuerũt.

17 Quum autem manu eis indixisset silentium, narrauit eis quomodo Dominus ipsum eduxisset è carcere: dixitque, Annuntiate ista Iacobo & fratribus. Et egressus, profectus est in alium locum.

18 Orto autem die fuit tumultus nõ paruus inter milites, quidnam factum esset Petro.

19 Herodes verò, quum eum requisiuisset & non inuenisset, quæstione de custodibus habita, iussit *eos* ad supplicium rapi: & quum descendisset à Iudæa Cæsaream, *ibi* commoratus est.

20 Herodes autem infenso animo erat in Tyrios & Sidonios: at illi concorditer venerunt ad eum, & illecto Blasto qui præerat cubiculo regis, petebant pacem: eo quòd aleretur regio ipsorum ex regis *agro*.

21 Statuto autem die, Herodes indutus veste regia, & considens pro tribunali, concionabatur ad eos.

22 Populus verò acclamabat, Vox Dei: & non hominis.

23 Illico verò percussit eum Angelus Domini, eo quòd non tribuisset gloriam Deo: & erosus à vermibus animam efflauit.

24 Ser-

24 Sermo autem Domini creſcebat ac multiplicabatur.

25 Barnabas autem & Saulus reuerſi ſunt ex Hieruſalem, expleto miniſterio, ſimul aſſumpto etiam Iohanne qui cognominabatur Marcus.

CAP. XIII.

2 *Paulum & Barnabam ſibi ſegregari iubet Spiritus.* 6 *Paphi* 8 *Elymas magus* 11 *excæcatur:* 14 *Antiochiam piſidiæ profecti* 17 *Euangelium prædicant,* 45 *Iudæis acriter contradicentibus.*

1 ERant autem Antiochiæ in Eccleſia quæ *illic* erat, quidam Prophetæ & magiſtri, Barnabas, & Simeon qui vocatur Niger, & Lucius Cyrenæus, & Manahen qui fuerat vnà cum Herode tetrarcha educatus, & Saulus.

2 Quum igitur ij miniſtrarent Domino & ieiunarent, dixit Spiritus ſanctus, Separate mihi Barnabam & Saulum operi ad quod eos aduocaui.

3 Tunc *igitur* quum ieiunaſſent & precati eſſent, & impoſuiſſent eis manus, dimiſerũt *eos.*

4 Ipſi igitur emiſſi à Spiritu ſancto, deſcenderunt Seleuciam, & illinc abnauigarunt Cyprum.

5 Quumq; perueniſſent Salamina, annuntiarunt ſermonem Dei in ſynagogis Iudæorum: habebant autem etiam Iohannem miniſtrum.

6 Peragrata verò inſula Paphum vſque, inuenerunt quendam magnum pſeudoprophetam Iudæum, cui nomen *erat* Barieſus,

7 Qui erat cum Proconſule Sergio Paulo, viro prudente. Hic aduocatis Barnaba & Saulo, efflagitauit audire ſermonem Dei,

8 Obsiste bat autem eis Elymas, *id est* magus, (ita enim explicatur nomen eius) quærens auertere Proconsulem à fide.

9 Saulus autem (qui & Paulus) repletus Spiritu sancto, intentis in eum oculis,

10 Dixit, O plene omni dolo & omni maleficentia, fili diaboli, hostis omnis iustitiæ, non cessabis inuertere vias Domini rectas?

11 Nunc igitur ecce, manus Domini aduersum te: eris q; cæcus, non videns solem ad tempus. Illico verò incidit in eum caligo ac tenebræ: & circumiens quærebat qui ipsum manu duceret.

12 Tunc Proconsul quum vidisset quod factum fuerat, credidit, perculsus super doctrina Domini.

13 Profecti autem Papho Paulus & qui cũ eo erant, venerunt Pergen Pamphyliæ *vrbem*. Iohannes verò abscedens ab eis reuersus est Hierosolymam.

14 At ipsi quum perrexissent Perga, venerunt Antiochiam *vrbem* Pisidiæ, & ingressi synagogam die Sabbathi, sederunt.

15 Post lectionem autem Legis & prophetarum miserunt præfecti synagogæ ad eos, dicentes, Viri fratres, siquis est in vobis sermo exhortationis ad populum, dicite.

16 Quum surrexisset igitur Paulus, manu silentio facto, ait, Viri Israelitæ, & qui timetis Deum, audite.

17 Deus populi huius Israel elegit patres nostros, & populum extulit, quum essent incolæ || in terra AEgypti, ||& ex ea eduxit eos elato brachio:

Exod.1.1. *Exod.13.14* *Exod.16.2.*

18 Et circiter ||quadraginta annorum tempus mores eorum pertulit in deserto.

19 Et

19 Et quum deleuisset septem Gentes in terra Chanaan, || sorte distribuit eis terram eorum. *Ios.14.1.*

20 Et postea annis circiter quadringentis quinquaginta || dedit iudices vsque ad Samuelem prophetam. *Iudic.3.9.*

21 Et exinde || petierunt regem, ||deditq; eis Deus Saul filium Cis, virum ex tribu Beniamin, annis quadraginta. *1.Sam.8.5. 1.Sam.9. 15, & 10.1.*

22 Et amoto illo, || excitauit eis Dauid regem: cui etiam testimonio dato dixit, ||Inueni Dauid *filium* Iesse, virum secundum cor meum, qui exequetur omnes voluntates meas. *1 Sam.16.15 Psal.89. 21*

23 Huius è semine Deus || secundum promissionem excitauit Israeli Seruatorem Iesum: *Esa.11.1.*

24 ||Quum antè prædicasset Iohannes coram eo iam aduentante, Baptismum resipiscentiæ Israeli. *Malac.3.1, mat.3.10, & 11.10,*

25 Quum autem expleret Iohannes cursum, dixit, || Quem me suspicamini esse? non *is* sum ego, sed ecce, venit post me, cuius pedum soleam non sum dignus qui soluam. *mar.1.2, luc.3.3. Matt. 3.11, mar.1.7,*

26 Viri fratres, filij generis Abrahæ, & qui inter vos timent Deum, vobis sermo salutis huius missus est. *ioh.1.20.*

27 Qui enim habitabant in Hierusalem, & primores eorum, quum ignorarent istum & *eo* condemnato, voces Prophetarũ quæ per omne Sabbathum leguntur, impleuerunt: *Mat.27.22,*

28 Et nulla causa mortis inuenta, || petierunt à Pilato vt necaretur. *mar.15.13, luc.22.23,*

29 Quum verò perfeciissent omnia quæ de eo scripta erant, detractum è ligno, posuerunt in monumento. *ioh.19.6. Mat.28.2, mar.16.6,*

30 || Deus autem excitauit eum à mortuis. *luc.24.6,*

31 Qui visus est per dies multos ijs qui si- *ioh.20.19.*

mul ascenderant cum eo à Galilæa in Hierusalem, suntque testes eius apud populum.

32 Nos quoque vobis euangelizamus, eam promissionem quæ Patribus facta est Deum expleuisse filijs illorum, *id est* nobis, excitato Iesu:

33 Vt etiam in Psalmo secundo scriptum est, || Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Psal. 2.7, heb. 1.5, & 5.5.

34 Quòd autem excitauerit eum à mortuis, non amplius reuersurum in sepulchrum: ita dixit, || Dabo vobis firmas illas Dauidis beneficentias.

Esa. 55.3.

35 Ideò & aliâs dicit, || Non sines sanctum tuum sentire corruptionem.

Psal. 16.10,

36 Nam Dauid quidem quum sua ætate inseruisset Dei consilio, || obdormiuit, & adiunctus est patribus suis, sensitque corruptionem:

1. Reg. 2.10, supra. 2. 29.

37 At is quem Deus excitauit, non sensit corruptionem.

38 Notum igitur sit vobis, fratres, annuntiari vobis remissionem peccatorum per istum.

39 Et ab omnibus è quibus per legem Mosis absolui non potuistis, per hunc, quemuis qui credat absolui.

40 Videte ergo ne vos inuadat quod dictũ est in Prophetis.

41 || Videte ô contemptores, & admiramini, & euanescite: quia opus operor ego diebus vestris, opus quod non credetis siquis enarrauerit vobis.

Heb. 1.5.

42 Egressis autem *eis* è synagoga Iudæorũ, rogarunt Gentes vt in proximè sequens Sabbathum loquerentur sibi hæc verba.

43 Soluto autem conuentu, sequuti sũt multi ex Iudæis & religiosis proselytis Paulum ac Barnabam: qui alloquentes eos, persuaserunt eis vt perseuerarent in gratia Dei.

44 Sc-

44 Sequente verò Sabbatho, vrbs propè tota coacta est ad audiendum sermonem Dei.

45 Visa autem turba, Iudæi repleti sunt inuidia, & contradicebant ijs quæ à Paulo dicebantur, contradicentes ac blasphemantes.

46 Tunc libertate vsi Paulus ac Barnabas dixerunt, Vobis necesse fuit primum exponi sermonem Dei: postquam autem repellitis illum, & indignos vos ipsos discernitis æterna vita, ecce, conuertimur ad Gentes.

47 Sic enim nobis mandauit Dominus, *dicens*, || Constitui te vt sis lux Gentium, vt sis saluti vsque ad vltimas terras. *Esa.49.6.*

48 Gentes autē hæc audientes, gauisæ sunt, & glorificabant sermonem Domini: & crediderunt quotquot erāt ordinati ad vitam æternam.

49 Perferebatur autem sermo Domini per totam illam regionem.

50 Iudęi verò extimularunt mulieres religiosas & honestas, & primos vrbis, & excitarūt persequutionem in Paulum ac Barnabam, & ieceruntque eos è finibus suis.

51 || At illi excusso puluere pedum suorum in eos, venerunt Iconium. *Infrà.18.6, mat.10.14, marc.6.11, luc.9.5.*

52 Discipuli verò replebantur gaudio & Spiritu sancto.

CAP. XIIII.

1 Paulus & Barnab. 5 Iconio eijciuntur. 6 Paulus Lystræ 10 Claudum sanat: 13 & sibi sacrificaturos 15 prohibet. 19 Ibidem Iudæis autoribus lapidatur: 23 Hinc multis Ecclesijs peragratis, 26 Antiochiam reuertuntur.

1 FActum est autem Iconij vt simul introirent synagogam Iudæorum, & loquerentur, ita vt crederet Iudæorum simul & Græcorum magna multitudo.

mul aſcenderant cum eo à Galilæa in Hieruſalem, ſuntque teſtes eius apud populum.

32 Nos quoque vobis euangelizamus, eam promiſsionem quæ Patribus facta eſt Deum expleuiſſe filijs illorum, *id eſt* nobis, excitato Ieſu:

33 Vt etiam in Pſalmo ſecundo ſcriptum eſt, || Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Pſal. 2.7, heb. 1.5, & 5.5.

34 Quòd autem excitauerit eum à mortuis, non amplius reuerſurum in ſepulchrum: ita dixit, || Dabo vobis firmas illas Dauidis beneficentias.

Eſa. 55.3.

35 Ideò & aliâs dicit, || Non ſines ſanctum tuum ſentire corruptionem.

Pſal. 16.10.

36 Nam Dauid quidem quum ſua ætate inſeruiſſet Dei conſilio, || obdormiuit, & adiunctus eſt patribus ſuis, ſenſitque corruptionem:

1. Reg. 2.10, ſupra. 2. 29.

37 At is quem Deus excitauit, non ſenſit corruptionem.

38 Notum igitur ſit vobis, fratres, annuntiari vobis remiſſionem peccatorum per iſtum.

39 Et ab omnibus è quibus per legem Moſis abſolui non potuiſtis, per hunc, quemuis qui credat abſolui.

40 Videte ergo ne vos inuadat quod dictũ eſt in Prophetis.

41 || Videte ô contemptores, & admirami-

Hab. 1.5.

ni, & euaneſcite: quia opus operor ego diebus veſtris, opus quod non credetis ſiquis enarrauerit vobis.

42 Egreſſis autem *eis* è ſynagoga Iudæorũ, rogarunt Gentes vt in proximè ſequens Sabbathum loquerentur ſibi hæc verba.

43 Soluto autem conuentu, ſequuti ſũt multi ex Iudæis & religioſis proſelytis Paulum ac Barnabam: qui alloquentes eos, perſuaſerunt eis vt perſeuerarent in gratia Dei.

44 Sa-

44 Sequente verò Sabbatho, vrbs propè tota coacta eſt ad audiendum ſermonem Dei.

45 Viſa autem turba, Iudæi repleti ſunt inuidia, & contradicebant ijs quæ à Paulo dicebantur, contradicentes ac blaſphemantes.

46 Tunc libertate vſi Paulus ac Barnabas dixerunt, Vobis neceſſe fuit primum exponi ſermonem Dei: poſtquam autem repellitis illum, & indignos vos ipſos diſcernitis æterna vita, ecce, conuertimur ad Gentes.

47 Sic enim nobis mandauit Dominus, *dicens*, ‖ Conſtitui te vt ſis lux Gentium, vt ſis ſaluti vſque ad vltimas terras. *Eſa.49.6.*

48 Gentes autē hæc audientes, gauiſæ ſunt, & glorificabant ſermonem Domini: & crediderunt quotquot erāt ordinati ad vitam æternam.

49 Perferebatur autem ſermo Domini per totam illam regionem.

50 Iudęi verò extimularunt mulieres religioſas & honeſtas, & primos vrbis, & excitarūt perſequutionem in Paulum ac Barnabam, & eiecerunt́que eos è finibus ſuis.

51 ‖ At illi excuſſo puluere pedum ſuorum in eos, venerunt Iconium. *Infrà.18.6, mat.10.14, marc.6.11, luc.9.5.*

52 Diſcipuli verò replebantur gaudio & Spiritu ſancto.

CAP. XIIII.

1 Paulus & Barnab. ſ Iconio eijciuntur. 6 Paulus Lyſtræ 10 claudum ſanat: 13 & ſibi ſacrificaturos 15 prohibet. 19 Ibidem Iudæis autoritus lapidatur: 23 Hinc multis Eccleſijs peragratis, 26 Antiochiam reuertuntur.

1 FActum eſt autem Iconij vt ſimul introirent ſynagogam Iudæorum, & loquerentur, ita vt crederet Iudæorum ſimul & Græcorum magna multitudo.

2 Qui verò increduli fuerunt Iudæi, incitarunt & malè affectos reddiderunt animos Gentium aduersus fratres.

3 Multum igitur tempus *ibi* egerunt liberè loquentes freti Domino, qui testimonium dabat sermoni gratiæ suæ, dabatq; vt signa & miracula ederentur per manus eorum.

4 Diuisa est autem multitudo vrbis: & alij quidem erant à Iudæis, alii verò ab Apostolis.

5 Quum autem factus esset impetus Gentium ac Iudæorum vnà cum suis primoribus, vt contumelijs afficerent & lapidarent eos.

6 Re considerata, perfugerunt in ciuitates Lycaoniæ, Lystram & Derben, & circumiacentem regionem:

7 Et illic prædicabant Euangelium.

8 Quidam autem vir Lystris impotens pedibus sedebat, claudus ab vtero matris suæ, qui nunquam ambulauerat.

9 Hic audiuit Paulũ loquentem: qui quum intendisset in eum oculos, & vidisset quòd fidem haberet *se* seruatum iri,

10 Dixit voce magna, Surge in pedes tuos rectus. Tum *ille* quum exiliisset, ambulauit.

11 Turbæ verò quum vidissent quod fecerat Paulus sustulerunt vocem suam, Lycaonicè dicentes, Dij assimilati hominibus descenderunt ad nos.

12 Vocabantq; Barnabam, Iouem: Paulum verò, Mercurium: quoniã is erat dux sermonis.

13 Sacerdos autem Iouis collocati ante illorum vrbem, quum tauros vittatos ad vestibula adduxissent, volebat cum turba sacrificare.

14 Quod quum audissent Apostoli Barnabas & Paulus, diruptis palliis suis insilierunt in turbam, clamantes,

15 Ac

15 Ac dicentes, Viri, cur ista facitis? nos quoque sumus homines iisdem quibus vos affectionibus obnoxii annuntiantes vt à vanis istis rebus conuertamini ad Deum illum viuum, || qui fecit cœlum & terram & mare, & omnia quæ in eis sunt. *Gen.1.1, psal.146.6, apoc.14.7.*

16 Quique præteritis ætatibus ||siuit omnes Gentes suis ipsarum viis incedere. *Psal.81.13.*

17 Quanquam non passus est se *esse* expertem testimonii, *nobis* bene faciendo, dans nobis cœlitus pluuias ac tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda nostra.

18 Et hæc dicentes, vix compescuerunt turbam ne ipsis sacrificaret.

19 Superuenerunt autem quidam Iudæi Antiochia & Iconio, qui illecta turba, || Paulum lapidatum traxerunt extra vrbem existimantes eum mortuum esse. *2.Cor.11.25.*

20 Sed quum cinxissent eũ discipuli, surrexit, & ingressus est vrbem: & postridie abiit Derben cum Barnaba.

21 Quumque euangelizassent vrbi illi, & docuissent multos, reuersi sunt Lystram & Iconium & Antiochiam:

22 Confirmantes animos discipulorũ, hortantes vt permanerent in fide, & *dicentes* oportere per multas oppressiones nos ingredi in regnum Dei.

23 Quumque ipsis per suffragia creassent per singulas Ecclesias Presbyteros, precatique essent cum ieiuniis, commendarunt eos Domino in quem crediderant.

24 Peragratáque Pisidia, venerunt in Pamphiliam.

25 Ac Pergæ loquuti *Dei*, sermonẽ descenderunt Attaliam.

Suprà. 13. 26 || Et illinc abnauigarunt Antiochiam vnde fuerant cõmendati gratiæ Dei ad opus quod expleuerant.

27 Quum autem veniſſent & coegiſſent Eccleſiam, retulerunt quanta Deus per ipſos feciſſet, eumque aperuiſſe Gentibus oſtium fidei.

28 Et egerunt illic multum tempus cum diſcipulis.

CAP. XV.

2 Antiochinis quidam iugum Legis obtrudere conantur. 6 Conſultant de hac re Apoſtolos: 19 & quid facto opus eſt 23 per literas indicant. 36 Inter Paulum & Barnabam 39 acris contentio oboritur.

1 PORRÒ quidam qui deſcenderant à Iudæa, docebant fratres, *& dicebant*, Niſi circuncidamini ritu Moſis, non poteſtis ſeruari.

2 Orta igitur ſeditione ac diſceptatione non exigua Paulo ac Barnabæ aduerſus illos, ſtatuerunt vt aſcẽderent Paulus & Barnabas & quidam ex illis ad Apoſtolos ac presbyteros Hieroſolymam, *per contaturi* de hac quæſtione.

3 Illi ergo deducti ab Eccleſia, peragrarunt Phœnicem & Samariam, narrantes conuerſionem Gentium. & adferebant gaudium magnum omnibus fratribus.

4 Quum autem aduenissent in Hieruſalem, excepti ſunt ab Eccleſia & ab Apoſtolis ac presbyteris, & annuntiarunt quæcunque Deus per ipſos effecerat.

5 Sed (*aiebant*) quidam ſurrexerunt è ſecta phariſæorum qui crediderunt, dicentes oportere circuncidere eos, & præcipere vt obſeruent Legem Moſis.

6 Con-

6 Congregati sunt igitur Apostoli & presbyteri, vt dispicerent de hoc negotio.

7 Quum autem multa disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit eis, || Viri fratres, vos scitis Deum iampridem inter nos elegisse *me*, vt per os meum audirent Gentes verbum Euangelij, & crederent. *Suprà.10.30 & 11.13.*

8 Et Deus qui nouit corda, dedit eis testimoniũ, dato ipsis Spiritu sancto, sicut & nobis.

9 || Nihilq; discreuit inter nos & illos, fide purgatis cordibus eorum. *Suprà.10.43*

10 Nunc ergo quid tentatis Deum, || imposito iugo ceruici discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus? *1.cor.1.2. Mat.23.4.*

11 Imò per gratiã Domini Iesu Christi credimus nos seruatum iri, quẽadmodum & illos.

12 Tacuit autem tota multitudo, & audiebant Barnabam & Paulum exponentes quanta Deus ediditsset signa & miracula per ipsos inter Gentes.

13 Postquam autem conticuissent, respondit Iacobus, dicens, Viri fratres, audite me:

14 Symeon expositit quomodo primùm Deus respexerit *Gentes*, vt sumeret ex ipsis populum nomini suo.

15 Et huic *rei* consonant verba prophetarum: sicut scriptum est, *Amos. 9. 11.*

16 || Post hæc reuertar, & restaurabo tabernaculum Dauid collapsum, & ruinas eius restaurabo, & rursus erigam illud:

17 Vt requirant reliqui homines Dominum, & omnes Gentes super quas inuocatum est nomen meum dicit Dominus qui facit hæc omnia.

18 Nota sunt Deo ab *omni* æuo omnia opera sua.

19 Quamobrem ego censeo non esse obturbandos eos ex gentibus qui ad Deum conuertuntur:

20 Sed ad eos scribendum vt ſabſtineant à pollutionibus idolorũ,& ſcortatione, & ſuffocato,& ſanguiné.

21 Moſes enim ab ætatibus antiquis in ſingulis ciuitatibus habet qui ipſum prædicẽt,quũ in ſynagogis per ſingula ſabbatha legatur.

22 Tunc viſum eſt Apoſtolis & Senioribus cum tota Eccleſia,delectos ex ſeſe viros mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba *nempe* Iudam qui cognominabatur Barſabas, & Silã, viros primarios inter fratres:

23 Et iſta per manus eorum *mittenda* ſcribere: Apoſtoli & presbyteri & fratres,ijs qui ſunt Antiochiæ & in Syria & in Cilicia fratribus qui ſunt ex Gentibus, ſalutem.

24 Quoniam quoſdam è nobis egreſſos audiuimus vos turbaſſe verbis,labefactantes animas veſtras, iubentes *vos* circuncidi,& ſeruare Legem quibus *hoc* non præceperamus:

25 Viſum eſt nobis concorditer coactis electos viros mittere ad vos cum dilectis noſtris Barnaba & Paulo.

26 Hominibus qui expoſuerũt animas ſuas pro nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti.

27 Miſimus ergo Iudam & Silam, qui & ipſi vobis eadem verbis renuntiabunt.

28 Viſum eſt enim Spiritui ſancto ac nobis, nequid amplius imponeremus vobis oneris quàm hæc neceſſaria:

29 *Videlicet* vt abſtineatis ab iis quæ ſunt immolata ſimulacris,& ſanguine, & ſuffocato, & ſcortatione : à quibus ſi conſeruaueritis voſipſos,benè agetis.Valete.

30 Illi

30 Illi igitur dimissi venerunt Antiochiam: & coacta multitudine reddiderunt epistolam.

31 Quam quum legissent, gauisi sunt super exhortatione.

32 Iudas quoq; & Silas, quum essent & ipsi prophetæ, multo sermoni adhortati sunt fratres, & confirmarunt.

33 Et quum egissent *illic* aliquandiu, dimissi sunt cum pace à fratribus ad Apostolos.

34 Sed Silæ visum est ibi manere.

35 Paulus autem & Barnabas quoque egerunt Antiochiæ, docentes & euangelizantes cum aliis etiam multis sermonem Domini.

36 Post aliquot autem dies dixit Barnabæ Paulus. Reuersi inuisamus fratres nostros per omnes ciuitates in quibus annuntiauimus sermonem Domini, *cognituri* quomodo habeant.

37 Barnabas autem consuluit vt assumerēt secum Iohannem, qui vocabatur Marcus:

38 Paulus autem æquum censebat, eum nō assumere, qui abscedisset ab ipsis ex Pamphylia, nec eorum comes in illo opere fuisset.

39 Sic igitur sunt exacerbati, vt alter ab altero discederet, & Barnabas assumpto Marco nauigaret Cyprum.

40 Paulus verò allecto Sila abiit, commendatus gratia Dei à fratribus.

41 Peragrauitque Syriam ac Ciliciam, confirmans Ecclesias.

CAP. XVI.

3 *Paulus circumciso Timotheo,* 12 *Philippis agens,* 14 *Lydiam in fide instituit:* 16 *Pythonis spiritum* 18 *expellit.* 20 *Propterea* 22 *virgis cæsi,* 24 *in carcerem conjiciuntur.* 26 *Terræmotu* 27 *carceris ianua aperitur.*

tur. 31. 32. *& eiusdem custos Christi fidem recipit.*

1 PEruenit autem Derben & Lystram & ecce, discipulus quidam erat illic nomine
Rom.16. 21, philip. 2.19, 1. thess. 3.2. || Timotheus filius mulieris cuiusdam Iudææ fidelis, cæterùm patre Græco.

2 Huic dabant testimonium fratres qui Lystris erant & Iconij.

3 Eum *itaque* voluit Paulus secum proficisci: & assumptum eum circuncidit, propter Iudæos qui in illis locis erant: sciebant enim omnes patrem eius Græcum esse.

4 Prout autem pertransibant vrbes, tradebant eis seruanda instituta quæ decreta fuerant ab Apostolis & presbyteris qui Hierosolymis erant.

5 Itaque ecclesiæ cõfirmabantur fide, & augebantur numero quotidie.

6 Phrygia autẽ peragrata & Galatica regione, prohibiti à Spiritu sancto loqui sermonem in Asia,

7 Quum venissent in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam: sed non siuit eos *ire* Spiritus.

8 Præterita autem Mysia, descenderunt Troada.

9 Et visum per noctem apparuit Paulo: Vir Macedo quidam aderat stans & rogans eũ, & dicens, Traiice in Macedoniam, & succurre nobis.

10 Vt autem visum vidit, statim studuimus abire in Macedoniam: collatis argumentis colligentes vocasse nos Dominum vt eis euangelizaremus.

11 Prouecti igitur Troade, rectum cursum tenuimus Samothracen, & sequenti die Neapolin.

21 Et

12 Et illinc Philippos, quæ est prima partis Macedoniæ vrbs, colonia. Egimus autem in ea vrbe aliquot dies.

13 Et die Sabbathi egressi sumus ex vrbe ad flumen, vbi solebat esse precatio: vbi quum cõsedissemus, alloquuti sumus mulieres quæ conuenerant.

14 Quædam autem mulier nomine Lydia, quæ purpuram vendebat in vrbe Thyatirorum, Deum colens, *nos* audiuit: cuius Dominus adaperuit cor vt attenderet ea quæ dicebantur à Paulo.

15 Quum verò baptizata esset, & domus eius, rogauit *nos* dicens, Si iudicastis me fidelem esse Domino, ingressi domum meam, manete. Et adegit nos.

16 Factum est autem proficiscentibus nobis ad precationem, vt ancillula quædam habẽs spiritum Pythonis occurreret nobis, quæ quæstum magnum præbebat dominis suis, vaticinando.

17 Hæc subsequuta Paulum ac nos, clamabat dicens, Isti homines, serui sunt Dei illius summi qui annuntiant vobis viam salutis.

18 Hoc autem fecit ad multos dies: sed molestè ferens Paulus, & conuersus, spiritui dixit, Præcipio tibi per nomen Iesu Christi vt exeas ab ea. Exijt igitur eodem illo momento.

19 Videntes autem domini abijsse spẽ quæstus sui, prehensum Paulum & Silam traxerunt in forum ad magistratus.

20 Et offerentes eos præfectis, dixerunt, Homines isti conturbant ciuitatem nostram, quum sint Iudæi:

21 Et annuntiant ritus quos non licet nobis susciperc, neq; vsurpare, quum simus Romani.

22 Vnà autẽ insurrexit turba aduersus eos & præfecti diruptis eorum vestibus iusserunt *eos* virgis cædi.

23 Quumque multas plagas eis imposuissent, coniecerunt *eos* in carcerem, additis mandatis commentariensi, vt tutò eos asseruaret.

24 Qui quum tale mandatum accepisset, cõiecit eos in intimum carcerem, & pedes eorum adstrinxit numella.

25 Media autem nocte precantes Paulus & Sylas hymnos canebãt: & qui vincti erant, exaudiebant eos.

26 Repentè verò terræmotus magnus extitit, ita vt concuterentur fundamenta carceris: & illico apertæ sunt omnes fores, & omnium vincula laxata.

27 Expergefactus autem commentariensis, quum viderit fores carceris apertas, educto gladio erat seipsum interempturus, existimans vinctos effugisse.

28 Clamauit autem Paulus voce magna, dicens, Nequid feceris tibi ipsi mali. omnes enim hic sumus.

29 Is verò petito lumine irrupit: & tremefactus accidit Paulo & Silæ *ad pedes*.

30 Et productis ipsis foras, ait Domini, quid me oportet facere vt seruer?

31 At illi dixerunt, Crede in Dominum Iesum Christum, & seruaberis tu ac domus tua.

32 Et loquuti sunt ei sermonem Domini, & omnibus qui erant domi ipsius.

33 *Ipse* verò illis assumptis ea ipsa hora noctis, lauit *eorum* plagas & baptizatus est ipse & omnes *domestici* illius illico.

34 Quumque perduxisset eos domum suam, apposuit eis mensam, & exultauit quòd cum vniuer-

vniuersa domo sua credidisset Deo.

35 Die autem exorto præfecti miserunt viatores qui dicerent, Dimitte homines illos.

36 Annuntiauit autem cõmentariensis hos sermones Paulo, Miserunt, *inquit*, prefecti vt dimittamini, nunc igitur egressi, ite in pace.

37 Paulus autem dixit eis, Cęsos nos publicè indicta causa, quum simus Romani, coniecerunt in carcerem, & nunc clam nos eijciunt? Non profectò: sed veniant ipsi, & nos educant.

38 Renunciarunt autem præfectis viatores verba ista: timueruntque audito eos Romanos esse.

39 Et veniẽtes precati sunt eos, & eductos rogarunt vt egrederentur ex vrbe.

40 Egressi autem è carcere introierunt ad Lydiam: & visis fratribus, consolati sunt eos, & egressi sunt.

CAP. XVII.

1 *Paulus Thessalonicæ* 3 *Christum annuntiãs* 6. 7 *à Iasone exceptus,* 10 *Beræam emittitur.* 15 *Inde Athenas profectus,* 19 *in Areopago* 23 *Deum illis ignotum annunciat,* 34 *nonnullis ad Christum conuersis.*

1 QVum autem iter fecissent per Amphipolin & Apolloniam, venerunt Thessalonicam, vbi erat synagoga Iudæorum.

2 Paulus autem sicut consueuerat introiuit ad eos, & per Sabbatha tria disseruit *cum* eis ex Scripturis.

3 Adaperiens & proponens oportuisse Christum pati, & resurgere à mortuis: & hunc esse Christum Iesum, Quem ego *inquit* annuntio vobis.

4 Nonnulli igitur eorũ assensi sunt, & consociati sunt Paulo & Silæ, & religiosorum Græcorum multitudo magna, mulieresq; primariæ non paucæ.

5 Sed inuidia commoti Iudæi qui increduli erant, assumptis quibusdam circunforaneis viris sceleratis, ac turba coacta, perturbarũt vrbem: & adorti domum Iasonis, studebant eos adducere ad populum.

6 Et quum non inuenissent eos, traxerunt Iasonem & quosdam fratres ad præfectos vrbis clamando, Hi sunt qui orbis terrarum statum subuerterunt, & hic adsunt.

7 Quos excepit Iason: qui omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse Iesum.

8 Concitarunt autem turbam & præfectos vrbis hæc audientes.

9 *Qui* tamẽ quum satis accepissent ab Iasone & cæteris, dimiserunt eos.

10 Fratres verò statim per noctem emiserunt Paulum simul & Silam Beroeam: qui quum aduenissent, ierunt in synagogam Iudæorum.

11 Fuerũt autem isti generosiores ijs *Iudæis* qui erant Thessalonicæ, vt qui receperint sermonem cum omni alacritate, quotidie scrutantes Scripturas, an hæc ita se haberent.

12 Multi igitur crediderunt ex eis, & Græcæ mulieres honestæ, & viri non pauci.

13 Vt autem cognouerunt Thessalonicenses Iudæi, Beroeæ quoque annuntiatum esse à Paulo sermonem Dei, venerunt etiam illuc, concitantes turbam.

14 Sed statim Paulum emiserunt fratres, vt iret velut ad mare: Silas autem & Timotheus substiterunt illic.

15 Qui

15 Qui verò Paulum susceperant tuto loco constituendum, deduxerunt eum Athenas vsque: & accepto mandato ad Silam ac Timotheum, vt quàm citissimè ad ipsum venirent, abierunt.

16 Paulo autem Athenis illos expectante, irritabatur spiritus eius in ipso, quum conspiceret vrbem idolis deditam.

17 Disserebat igitur in synagoga cum Iudæis & religiosis, & in foro quotidie cum quibusuis obuiis.

18 Quidam autem ex Epicureis & Stoicis philosophis conflictabantur cum eo & quidam dicebant, Quid vult nugator iste dicere? Alij verò, Perigrinorum deorum videtur annuntiator esse: quia Iesum & resurrectionem annũtiabat eis.

19 Et prehensum eum duxerunt in Areopagum, dicentes, Possumús ne scire quæ sit ista noua, quæ à te dicitur, doctrina?

20 Peregrina enim quædam ingeris auribus nostris. volumus ergo scire quidnam ista sibi velint.

21 (Ceterum Athenienses & aduenę hospites nulli alij rei vacabant, nisi ad dicendum aut audiendum aliquid noui)

22 Stans autem Paulus in medio Areopago, dixit, Viri Athenienses, omnino conspicio vos quasi religiosiores.

23 Præteriens enim & contemplans sacra vestra, inueni etiam aram cui inscriptum erat, Ignoto Deo. Quem ergo ignorantes colitis, hunc ego vobis annuntio.

24 Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo sunt, quum sit cœli & terræ Dominus, || in manufactis templis non habitat: *Suprà. 7. 48*

Psal.50.8. 25 ‖ Nec manibus hominum colitur, alicuius rei egens, quum ipse det omnibus vitam & halitum, & omnia.

26 Condiditque ex vno sanguine omne genus hominum, vt habitarent per vniuersam superficiem terræ, definitis tẽpestiuitatibus quas præstituit, & positis terminis habitationis eorum.

27 Vt quærerent Deum, si fortè palpando eum inuenirent: quanquam profectò non longè abest ab vnoquoque nostrum.

28 Per ipsum enim viuimus, & mouemur, & sumus: sicut & quidam vestratium poetarum dixerunt, Nam huius progenies etiam sumus.

Esa.40.23. 29 ‖ Progenies ergo Dei quum simus, non debemus existimare auro, aut argento, aut lapidi, sculptili artificij, aut commentationis hominum, numen esse simile.

30 Temporibus igitur istius ignorantiæ dissimulatis, Deus nunc denuntiat omnibus vbiq; hominibus vt resipiscant.

31 Eo quòd statuit diem quo iustè iudicaturus est orbem terrarum, per eum virum quem definijt, fide palàm facta omnibus, illo à mortuis excitato.

32 Quum audissent autem resurrectionem mortuorum, alij quidem cauillabantur: alij verò dicebant, Audiemus te rursus de hac re.

33 Et ita Paulus exiuit è medio eorum.

34 Quidam verò ei adiuncti crediderunt, in quibus Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij cum eis.

CAP. XVIII.

1 *Paulus Corinthi 6 Gentes docentem 9 solatur Dominus. 12 Coram Gallione accusatur, 16*

sed

Sed frustrà. 8 Hinc in Syriam, 19 deinde Ephesum profectus, 23 Galatiæ & Phrygiæ Ecclesias confirmat. 24 Apollos ab Aquila exquisitus instituitur, 28 Christum magno cum fructu prædicat.

1 POstea Paulus discedens Athenis, venit, Corinthum:

2 Et reperto quodam Iudæo nomine || Aquila, Pontico natione, qui nuper venerat ex Italia, & Priscilla vxore eius (eo quòd edixisset Claudius vt omnes Iudæi Roma excederẽt) venit ad eos: *Rom.16.3.*

3 Et quia eiusdem erat artificij, mãsit apud eos, & operabatur: erat enim ars illorũ, conficere tabernacula.

4 Disserebat autem in synagoga omnibus Sabbathis, & alliciebat tum Iudæos, tum Græcos.

5 Vt venerunt autem è Macedonia Silas & Timotheus, constringebatur Spiritu Paulus, testificans Iudæis Christum Iesum.

6 Illis autẽ sese opponentibus, ac blasphemantibus, || excussis vestibus dixit eis, Sanguis vester super caput vestrum: purus ego, ab hoc tempore ad Gentes proficiscar. *Sup.13.51, mat.10.14.*

7 Et digressus illinc, intrauit domum cuiusdam nomine Iusti, colentis Deum, cuius domus erat confinis synagogæ.

8 ||Crispus autem præfectus synagogæ credidit Domino cum tota domo sua: multique Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur. *1.Cor.1.14.*

9 Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo, Ne time, sed loquere, & ne tacueris.

10 Nam ego sum tecum, & nemo te inuadet vt tibi malefaciat, quoniam populus est mihi multus in hac vrbe.

11 Commoratus est itaque *illic* annum & sex menses, docens eos sermonem Dei.

12 Quum autem Gallio esset Proconsul Achaię, insurrexerunt concorditer Iudęi in Paulum, & adduxerunt eum ad Tribunal.

13 Dicentes, Iste persuadet hominibus colere Deum contra Legem.

14 Paulo verò iam os aperturo, dixit Gallio Iudæis, Si qua iniuria esset, aut facinus malum, ô Iudæi, quatenus æquum esset vos tolerarem.

15 Sin verò quæstio est de sermone & nominibus & Lege vestrate, ipsi videritis: iudex enim ego istarum rerum esse nolo.

16 Et abegit eos à tribunali.

17 Omnes autem Græci Sosthenem præfectum synagogæ apprehensum verberabant ante tribunal: neque quicquam eorum Gallioni curæ erat.

18 Paulus verò quum adhuc *illic* permansisset dies multos, vale dicto fratribus, enauigauit in Syriam: & cum eo Prisćilla & Aquila, quum || totondisset caput Cenchreis: habebat enim votum.

Num.6.18, infrà, 21.24.

19 Peruenit autem Ephesum, & eos ibi reliquit: ipse verò ingressus synagogam, disseruit cum Iudæis.

20 Rogantibus autem ipsis vt diutius apud ipsos maneret, non annuit.

21 Sed vale dixit eis, dicens, Oportet omnino me festum quod instat agere Hierosolymis: sed iterum reuertar ad vos, || Deo volente. Et proiectus est Epheso.

1.Cor.4 19. iac.4.15.

22 Quum-

22 Quumque descendisset Cæsaream, & descendisset atque *Hierosolymam*, ac salutasset Ecclesiam, descendit Antiochiam.

23 Et quum peregisset *illic* aliquantum temporis, abiit, peragrans ordine Galaticam regionem & Phrygiam, confirmans omnes discipulos.

24 Iudæus autem quidam || Apollos nomine, Alexandrinus natione, vir eloquens, pervenit Ephesum, potens in Scripturis. 1.*Cor*.1.12.

25 Hic erat initiatus via Domini: & feruens spiritu, loquebatur & docebat diligenter ea quæ sunt Domini, sciens tantùm Baptisma Iohannis.

26 Cœpitq; liberè loqui in synagoga: Quẽ quum audissent || Aquila & Priscilla, assumpserunt eum, & exquisitius ei exposuerunt viam Dei. *Rom*.16.3.

27 Quum autem vellet transire in Achaiam, fratres *eum* adhortati scripserunt discipulis vt acciperent eum. qui quum aduenisset, multum contulit iis qui crediderant per gratiam.

28 Magna enim contentione Iudæos magis ac magis redarguebat publicè, ostendens per Scripturas Iesum esse Christum illum.

CAP. XIX.

1 *Discipuli quidam Ephesi* 3 *Iohannis doctrina imbuti* 2 *ignorantes Spiritus sancti visibiles illas gratias quibus Deus regnum Filij sui ornauerat,* 5 *baptizantur in nomine Iesu.* 13 *Exorcistæ Iudæi* 16 *à diabolo cæduntur.* 19 *Libri exuruntur magici.* 24 *Demetrius* 29 *magnam in Paulum seditionem concitat.*

1 FActum est autem interim dum Apollos esset Corinthi, vt Paulus peragratis supe-

rionibus partibus veniret Ephesum: vbi quum discipulos inuenisset,

2 Dixit eis, Num Spiritum sanctum accepistis posteaquam credidistis? At illi dixerunt ei, Imò ne *hoc* quidem audiuimus, an sit Spiritus sanctus.

3 Tunc dixit eis, in quid ergo baptizati estis? At illi dixerunt, In Ioannis baptisma.

Sup. 1.5, & 2.1, & 11.16 *mat.* 3.11. *mar.* 1.8. *luc.* 3.16. *ioan.* 1.26.

4 Dixit autem Paulus, || Ioannes quidem baptizauit baptismo resipiscentiæ, dicens populo, vt in eum qui venturus erat post ipsum, crederent, hoc est in Christum Iesum. Qui verò audierunt baptizati sunt in nomen Domini Iesu.

5 Et quum imposuisset ei manus Paulus, venit Spiritus sanctus in eos, & loquebãtur linguis, & prophetabant.

6 Erant autem omnes isti viri circiter duodecim.

7 *Ipse* porrò ingressus synagogam, liberè loquebatur, ad tres menses disserens & suadẽs quæ ad regnum Dei *pertinent*.

8 Quum autem quidam indurarentur, & parere nollent, malè loquẽtes de via *Domini* apud multitudinem, abscedens ab illis, separauit discipulos, quotidie disserens in schola tyranni cuiusdam.

9 Hoc autem factum est per biennium: *ita* vt omnes qui habitant in Asia, tum Iudæi tum Græci, audirent sermonem Domini Iesu.

10 Virtutes autem nõ vulgares edebat Deus per manus Pauli.

11 *Ita* vt etiam ad ægrõtos deferrentur à corpore eius sudaria seu semicincta, & discederent ab eis morbi, & spiritus mali ab eis exirent.

12 Ag-

12 Aggressi sunt verò quidam ex circulatoribus Iudæis exorcistis nominare super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Iesu, dicentes, Adiuramus vos per Iesum quem Paulus prædicat.

13 Erant autem quidam filij Sceuæ Iudæi principis Sacerdotum septem, qui hoc faciebant.

14 Respondens verò spiritus malus, dixit, Iesum noui, & Paulum scio: vos autem qui estis?

15 Et insilijt in eos homo in quo erat spiritus malus, & superatis illis, inualuit contra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent ex domo illa.

16 Id verò innotuit omnibus tum Iudæis tum Græcis qui habitabant Ephesi: & incidit timor in eos omnes, & magnificabatur nomen Domini Iesu.

17 Et multi eorum qui, crediderant, veniebant confitentes & indicantes facta sua.

18 Multi verò ex ijs qui curiosas artes exercuerant, comportatos libros exusserunt in omnium conspectu: quorum supputatis pretijs, repererunt denariorum quinquaginta millia.

19 Ita fortiter crescebat sermo Domini, & inualescebat.

20 His autem expletis, proposuit Paulus per Spiritum, peragrata Macedonia & Achaia, proficisci in Hierusalem, dicens, Postquam fuero illic, oportet me etiam Romam videre.

21 Missis autem in Macedoniã duobus ex ijs qui ipsi ministrabant, *videlicet* Timotheo & Erasto, ipse substitit ad tempus in Asia.

22 Ortus est autem illo tempore tumultus non paruus ob viam *Domini*.

23 Nam quidam nomine Demetrius, fignator argenti, qui faciebat templa Dianæ argentea præbebat artificibus non paruum quæſtum.

24 Quibus congregatis, & iis qui ſimilium rerum *erant* opifices, dixit, Viri, ſcitis ex hoc opificio noſtras eſſe facultates:

25 Et ſpectatis & auditis Paulum non ſolùm Epheſinam, ſed propè totius Aſiæ multam turbam perſuadendo auertiſſe, quòd dicat deos illos non eſſe qui manibus fiant,

26 Periculum eſt autem non ſolùm ne pars iſta nobis per ipſum confutata pereat, ſed etiam ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo putetur, futurumq; ſit vt etiam deſtruatur maieſtas eius, quam tota Aſia & orbis colit.

27 *His* autem auditis, pleni excandeſcentia, clamauerunt dicentes, Magna Diana Epheſiorum.

28 Et impleta eſt ciuitas tota confuſione & irruerunt concorditer in theatrum, correpto Caio & Ariſtarcho Macedonibus, ſociis peregrinationis Pauli.

29 Paulo verò volente prodire ad populum, non ſiuerunt eum *prodire* diſcipuli.

30 Sed & quidam ex Aſiæ primoribus quũ eſſent ei amici, *nuntijs* ad eum miſſis, rogarunt ne ſe daret in theatrum.

31 Alij igitur aliud clamabãt. erat enim cõcio confuſa, & pleriq; neſciebant cuius *rei* cauſa conueniſſent.

32 Ex turba verò *quidam* produxerunt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander igitur quum manu ſilentium feciſſet, volebat cauſam dicere apud populum.

33 Quem vt cognouerunt Iudæum eſſe, vox extitit vna omnium, quaſi ad horas duas clamãn-

mantium, Magna Diana Ephesiorum.

34 Tum Scriba quum repressisset turbam, dixit, Viri Ephesij, quis enim est hominum qui nesciat Ephesiorum vrbem ædituam esse magnæ deæ Dianæ, & à Ioue delapsi simulachri?

35 Quum igitur istis non possit contradici, oportet vos sedatos esse, nec quicquam præceps facere.

36 Adduxistis enim homines istos, neq; sacrilegos, neq; contumelioſos in deam vestram.

37 Quòd si Demetrius & qui cum eo sunt artifices, negotium habent cum aliquo, agitur forũ, & Proconsules sunt, alij alios in ius vocẽt.

38 Siquid autem de rebus alijs requiritis, in legitima concione explicabitur.

39 Nam periculum est ne postulemur seditionis propter *diem* hodiernum, quum nulla subsit causa ob quam possimus reddere rationẽ concursus istius. Et quum hæc dixisset, dimisit concionem.

CAP. XX.

1 *Paulus iter in Macedoniam instituit.* 7 *Troade in mediam noctem sermonem protendens,* 9 *Eutychum per fenestram delapsum.* 10 *resuscitat.* 15 *Miletum* 17 *vocatis Ephesinis presbyteris,* 23 *quid sẽ* 28 *& alios maneat, exponit.*

1 POstquam autem cessauit tumultus, quum aduocasset Paulus discipulos, & complexus esset, abijt profecturus in Macedoniam.

2 Quum autem illas partes peragrasset: & hortatus illos fuisset multo sermone, venit in Græciam.

3 Et ibi peractis mensibus tribus, quum ei

in Syriam prouehendo factæ fuissent à Iudæis insidiæ, censuit reuertendum per Macedoniã.

4 Comitabatur autem eum vsque in Asiam Sopater Beræensis: Thessalonicenses verò, Aristarchus, & Secundus, & Gaius Derbæus, & Timotheus: Asiani verò, Tychicus & Trophimus.

5 Qui quum præluissent, expectarunt nos Troade:

6 Nos verò enauigauimus Philippis post dies Azymorum, & venimus ad eos Troadem intra dies quinque, vbi egimus dies septem.

7 Primo autem die hebdomadis, coactis discipulis ad frangendum panem, Paulus disserebat, abiturus postridie: produxitque sermonem vsque in mediam noctem.

8 Erant porrò lucernæ multæ in cœnaculo vbi erant congregati.

9 Et sedens quidam adolescens nomine Eutychus in fenestra, deijciẽte *eum* somno profundo, quum diutius disseret Paulus, præsomno ruens, decidit ex tertia contignatione deorsum: & sublatus est mortuus.

10 Quum descendisset autem Paulus, ruit in eum: & complexus dixit, Ne tumultuamini anima enim eius in ipso est.

11 Quum igitur ascendisset, fregisset*que* panem ac gustasset, diu colloquutus, vsque ad diluculum, ita *demum* profectus est.

12 Adduxerunt autem puerum viuum, & recreati sunt non mediocriter.

13 Nos autem progressi ad nauem, prouecti sumus Asson, illinc recepturi Paulũ: sic enim constituerat, pedibus ipse iter facturus.

14 Vt autem congressus est nobiscũ ad Asson, recepto eo venimus Mitylenen.

15 Et

15 Et quum illinc abnauigaſſemus, ſequenti die peruenimus contra Chium: poſtridie verò appulimus Samum: & quum diuerſati eſſemus Trogylii, ſequenti die venimus Miletum.

16 Decreuerat enim Paulus prętернauigare Epheſum, ne ei contingeret tempus terere in Aſia. Feſtinabat enim ſi fieri poſſet, vt die Pentecoſtes eſſemus Hieroſolymis.

17 Miſſis autem Mileto *nuntijs* Epheſum, accerſiuit Presbyteros Eccleſię.

18 Qui quum ad ipſum veniſſent, dixit eis, Vos ſcitis, à primo die quo ingreſſus ſum Aſiã, quomodo vobiſcum per omne tempus fuerim:

19 Seruiens Domino cum omni modeſtia: & multis lacrymis ac tentationibus, quæ mihi euenerunt in Iudæorum inſidiis.

20 Vt nihil ſubterfugerim eorum quę vobis conducerent, quominus *ea* vobis annuntiarem, & docerem vos publicè & per ſingulas domos.

21 Teſtificans Iudæis ſimul & Græcis conuerſionem ad Deum, & fidem in Dominum noſtrum Ieſum.

22 Et nunc ecce, ego vinctus Spiritu, proficiſcor in Hieruſalem, ignorans quæ in ea mihi occurrent:

23 Niſi quòd Spiritus ſanctus per ſingulas vrbes teſtificatur, dicens, vincula & afflictiones me manere.

24 Sed nullius rei habeo rationem, neque vita meã mihi ipſi chara eſt, vt peragam curſum meum cum gaudio, & miniſterium quod accepi à Domino Ieſu, ad teſtificandum Euangelium gratiæ Dei.

25 Et nunc, ecce, ego ſcio non amplius viſuros faciem meam vllos ex vobis omnibus, per

quos transiui prædicans regnum Dei.

26 Ideò testor vobis hodierno die, me purũ esse à sanguine omnium.

27 Non enim subterfugi quominus annuntiarem vobis omne Dei consilium.

28 Attendite igitur vosipsos, & totum gregem in quo vos Spiritus sanctus constituit Episcopos ad pascendam Ecclesiam Dei, quam proprio illo sanguine acquisiuit.

29 Ego enim hoc noui, post discessum meum lupos graues, non parcentes gregi, ingressuros esse in vos.

30 Et ex vobisipsis exorituros qui loquantur peruersa, vt discipulos post se abstrahant.

31 Ideò vigilate, memores me per triennium nocte & die non cessasse cum lacrymis monere vnumquemque.

32 Et nunc quoque, fratres, commendo vos Deo & sermoni gratiæ ipsius: qui *quidem Deus* potest superstruere, & dare vobis quod hæreditatis iure possideatis cum sanctificatis omnibus.

33 Argentum & aurum aut vestem nullius
1.Cor.4.12, concupiui:
1.thess.2.9, 34 Imò ipsi nostis, || vsibus meis & iis qui
2.thess.3.9. mecum sunt, manus istas ministrasse.

35 In omnibus ostendi vobis oportere sic laborando suscipere infirmos, & meminisse verborum Iesu, ipsum *videlicet* dixisse, Beatum est dare, potius quam accipere.

36 Et quum hęc dixisset, positis genibus suis orauit cum illis omnibus.

37 Magnus autem fletus omnium ortus est: & ruentes in collum Pauli, deosculabantur eum.

38 Cruciati maximè ob sermonem quem dixerat

xerat, ipsos non esse amplius faciem eius conspecturos: & deduxerunt eum ad nauim.

CAP. XXI.

2 *Paulus Hierosolymam tendens,* 8 *Cæsaream Philippum Euangelistam conuenit,* 10 *cuius etiam vincula prædicit Agabus.* 17 *Hierosolymam quum aduenisset,* 26 *templum ingressus* 27 *comprehenditur à Iudæis,* 32 *Per Lysiam tribunum ijsdem eripitur.*

1 VT autem prouecti sumus, auulsi abeis, recto cursu venimus Coum, & sequenti die Rhodum, & illinc Patara.

2 Et inuenta naui quæ traijciebat in Phœnicem, *ea* conscensa, prouecti sumus.

3 Quum autem cœpisset nobis apparere Cyprus, ea ad siniſtram relicta, nauigauimus in Syriam, & deuecti sumus Tyrum. illic enim nauis erat suum onus expositura.

4 Permansimus autem ibidem dies septem, inuentis discipulis: qui Paulo dicebant per Spiritum, ne ascenderet in Hierusalem.

5 Sed peractis illis diebus abijmus, omnibus deducentibus nos cum vxoribus & liberis, donec vrbem exiuissemus: & positis genibus in littore, precati sumus:

6 Et alij alios complexi, conscendimus nauim: illi autem reuersi sunt ad suos.

7 Nos verò nauigatione perfecta, peruenimus Tyro Ptolemaida: & salutatis fratribus, mansimus diem vnum apud eos.

8 Postridie verò egressi Paulus & nos qui cum eo eramus, venimus Cæsaream: & ingressi domum || Philippi Euangelistæ, (qui erat vnus ex illis septem) mansimus apud eum. *Supr. 6.5.*

9 Huic autem erant quatuor filiæ virgines prophetantes.

10 Et quum *illic* permansissemus dies complures, descendit ex Iudæa quidam Propheta nomine Agabus:

11 Qui quum venisset ad nos, sumpsit zonam Pauli, & vinctis sibi pedibus ac manibus, dixit, Hæc dicit spiritus sanctus, Virum cuius est hęc zona, ita vincient in Hierusalem Iudæi, tradentq; in manus Gentium.

12 Vt verò ista audiuimus, rogabamus & nos & qui in eo loco erant, ne ascenderet in Hierusalem.

13 Tunc respõdit Paulus, Quid facitis flentes & comminuentes cor meum? Nam egõ non solùm vinciri, sed & mori paratus sum in Hierusalem pro nomine Domini Iesu.

14 Quum igitur non assentiretur, acquieuimus, dicentes, Fiat Domini voluntas.

15 Postrò post dies istos collectis sarcinis ascendimus in Hierusalem.

16 Venerunt autem simul etiam *quidam* ex discipulis Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur, Mnasonẽ quendam Cyprium, antiquum discipulum,

17 Quum igitur peruenissemus Hierosolymam, libenter exceperunt nos fratres.

18 Sequenti autem die introiit Paulus nobiscum ad Iacobum: & omnes Presbyteri adfuerunt.

19 Quos cõplexus, exposuit sigillatim quæ Deus fecisset inter Gẽtes per ipsius ministeriũ.

20 At illi *his* auditis, glorificauerunt Dominum: & dixerunt ei, Conspicis frater, quot sint millia Iudæorum qui crediderunt: suntque omnes accensi zelo Legis.

21 Au-

21 Audierunt autem de te ex aliorum ſermone, te defectionem à Moſe docere omnes qui inter Gentes ſunt Iudæos, & dicere eos non debere circumcidere filios, neque *ſecundum* ritus ambulare.

22 Quid eſt ergo? omnino oportet conuenire multitudinem. audient enim te veniſſe.

23 Hoc igitur fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor voto obnoxij.

24 His aſſumptis ſanctificator cum eis, & adde ad eorum ſumptus, vt || radant capita: & norint omnes nihil eſſe eorum quæ de te fama acceperunt, ſed te quoque ita incedere vt Legem obſerues. *Suprà.18.18 num.6.18.*

25 De iis autem qui crediderunt ex Gentibus, nos ſcripſimus, & decreuimus nequid huiuſmodi obſeruent, niſi vt caueant ab iis quæ ſunt immolata ſimulacris, & à ſanguine, & ſuffocatis, & ſcortatione.

26 Tum Paulus aſſumptis viris illis, ſequenti die cum eis ſanctificatus ingreſſus eſt in templum, denuntians expletionem dierum ſanctificationis, vſquedum oblata fuit pro vnoquoque eorum oblatio.

27 Quum autem ſeptem illi dies iam eſſent explendi, quidam Iudæi ex Aſia, cum conſpicati in templo, conturbarunt totam turbam, & iniecerunt manus in eum:

28 Clamantes, Viri Iſraelitæ ſuccurrite: hic eſt homo ille qui aduerſus populum & Legem & locum hunc omnes vbique docet: atque adeò Græcos introduxit in templum, & polluit ſanctum locum iſtum.

29 (Viderant enim antea Trophimum Epheſium in vrbe cum eo, quem exiſtimabant fuiſſe à Paulo introductum in templum.)

30 Commota est igitur vrbs tota, & factus est concursus populi: & prehẽsum Paulum trahebant è templo: statimque clausæ sunt fores.

31 Studentibus autem ipsis eum trucidare, peruenit fama ad Tribunum cohortis, totam Hierusalem conturbatam esse.

32 Qui eo ipso *momento* acceptis militibus ac Cẽturionibus, decurrit ad illos. At illi quum vidissent tribunum & milites, cessarunt verberare Paulum.

33 Tunc appropinquans Tribunus prehendit eum, & iussit vinciri catenis duabus: & percontatus est quisnam esset, & quid fecisset.

34 Alij autem aliud clamabant in turba: & quum non posset certi *quicquam* cognoscere propter tumultum, iussit duci in castra.

35 Quum igitur peruenisset ad gradus, euenit vt portaretur à militibus propter violentiã turbæ.

36 Sequebatur enim multitudo populi clamans, Tolle eum.

37 Et quum iam introducendus esset in castra Paulus, dicit Tribuno, Licétne mihi aliquid tibi dicere? Qui dixit, Græcè nosti?

38 Nónne tu es Aegyptius ille qui ante hos dies ad seditionem concitasti, & eduxisti in desertum quatuor millia sicariorum?

39 Dixit autem Paulus, Ego quidem sum Iudæus Tarsensis, non obscuræ Cilicum vrbis ciuis: cæterùm rogo te, permitte mihi vt alloquar populum.

40 Quum igitur ille permisisset, Paulus stãs in gradibus, manu silentium postulauit à plebe: & magno silentio facto, loquutus est lingua Hebræa, dicens,

CAP.

CAP. XXII.

1 *Paulum rationem fidei suæ reddentem* 22 *aliquandiu Iudæi audiunt.* 23 *Illis verò clamantibus,* 24 *virgis examinari iussus* 27 *Romanum se ciuem esse declarat.*

1 VIri fratres & patres audite meam, quæ nunc apud vos vtor, defensionem.

2 (Quum audissent autem ea Hebræa lingua ipsos alloqui, magis præbuerunt silentium, & dixit,)

3 Ego quidem sum Iudæus, natus Tarsi, *vrbe* Ciliciæ, nutritus verò in hac ipsa vrbe ad pedes Gamalielis, institutus ad exquisitam formam patriæ Legis, zelo Dei accensus, sicut & vos omnes estis hodie.

4 Qui hoc vitæ genus persequutus sum vsque ad mortem, vinciens ac tradens in carceres tum viros tum mulieres.

5 Vt & Pontifex maximus mihi testis, est, & totus seniorum ordo: à quibus etiam epistolis ad fratres acceptis, Damascum proficiscebar, adducturus etiam eos qui illic essent, vinctos in Hierusalem, vt punirentur.

6 Euenit autem mihi iter facienti, & appropinquanti Damasco circiter meridiem, vt repente è cœlo circumfulserit me lux multa.

7 Cecidiq; in solum, & audiui vocem dicẽtem mihi, Saul, Saul, quid me persequeris?

8 Ego verò respondi, Quis es Domine? Dixitq; mihi, Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris.

9 Porrò qui mecum erant, lucem quidem conspexerunt & expauefacti sunt: vocem autem non audierunt eius qui loquebatur mecum.

10 Dixi verò, Quid faciam Domine? Dominus autem dixit mihi, Surge ac proficiscere Damascum: & illic tibi dicetur de omnibus quæ constituta sunt tibi vt facias.

11 Quum verò non viderem præ gloria lucis illius, manu deductus ab ijs qui mecum erant, veni Damascum,

12 Ananias autem quidam, vir pius secundum Legem, testimonio ornatus omnium *illic* habitantium Iudæorum,

13 Veniens ad me, & adstãs dixit mihi, Saul frater recipe visum. Et ego eodem illo momẽto sum eum intuitus.

14 Ipse autem dixit, Deus Patrum nostrorum delegit te qui cognosceres ipsius voluntatem, & videres Iustum illum, & audires vocem ex ore ipsius.

15 Nam eris ei testis apud omnes homines, *eorum* quæ vidisti & audisti.

16 Nunc igitur quid cunctaris? exurge, & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine Domini.

17 Euenit autẽ mihi reuerso in Hierusalem, quum precarer in templo, vt raperer extrà me:

18 Et viderem eum dicentem mihi, Festina, & exi citò ex Hierusalem: quoniam non accipient testimonium tuum de me.

19 Et ego dixi, Domine, ipsi sciunt me pertraxisse in carcerem, & cecidisse per singulas synagogas eos qui credebant in te.

20 Et quum funderetur sanguis Stephani martyris tui, ego quoque adstabam, & assentiebar cædi illius, & custodiebam pallia eorum qui interficiebant eum.

21 Tum *a* dixit mihi, Proficiscere: nam ego te procul ad Gentes mittam.

22 Au-

22 Audiebant autem eum ad hunc vsq; sermonem: tum verò sustulerunt vocem suam, dicentes, Tolle è terra *hominem* istiusmodi: non enim conuenit eum viuere.

23 Clamantibus autem eis, & proiicientibus pallia, & puluerem iactantibus in aërem.

24 Iussit tribunus eum duci in castra, dixitq; vt in eum verberibus inquireretur: vt resciret quam ob causam sic clamarent aduersus eum.

25 Quum autem adstrinxissent eum loris, dixit astanti Centurioni Paulus, Num hominem Romanum & indemnatum licet vobis flagellare?

26 *Hoc* verò quum audisset Centurio, adijt Tribunum, & annuntiauit ei, dicens, Vide quid facturus sis: homo enim iste, Romanus est.

27 Accedens autem Tribunus dixit ei, Dic mihi, num tu Romanus es? At ille dixit, etiam.

28 Et respondit Tribunus, Ego multa summa ciuitatem istam acquisiui. Paulus autem ait, Ego verò etiam natus sum *ciuis*.

29 Statim igitur abscesserunt ab eo qui fuerant in eum inquisituri: sed & Tribunus quoq; timuit, cognito eum Romanum esse, quoniam eum vinxerat.

30 Postero autem die volens pro certo scire cuius *rei* accusaretur à Iudæis, soluit eum è vinculis, & iussit principes Sacerdotum venire, totúmque ipsorum consessum: ac deductum Paulum statuit coram eis.

CAP. XXIII.

1 *Paulum causam dicentem* 2 *Ananias percuti iubet.* 7 *Dissensio inter ipsius accusatores ori-*

tur, 11 *Consolatur Deus Paulum.* 14 *De Iudeorum insidijs* 20 *Tribunus certior factus*, 27 *Paulum Felici præsidi mittendum curat.*

1 INtentis autem in consessum oculis Paulus ait, Viri fratres, ego omni conscientia bona seruiui Deo ad hunc vsque diem.

2 Ananias autem Pontifex maximus imperauit ijs qui ipsi adstabant, vt os eius cæderent.

3 Tum Paulus dixit ei, Futurum est vt percutiat te Deus, paries dealbate: & tu sedes iudicans me secundum Legem, & Legem transgrediens iubes me cædi?

4 Tum qui adstabant dixerunt, Pontifici maximo Dei conuitiaris?

5 Dixit autem Paulus, nesciebam, fratres, pontificem esse maximum, scriptum est enim,
Exo.22.28. || Principi populi tui non maledices.

6 Quum verò nosset Paulus vnam quidem partem esse Sadducæorum, alteram verò Pharisæorum, clamauit in consessu, Viri fratres,
Infrà.24.21, philip.3.5. || ego Pharisæus sum, filius Pharisæi: de spe & resurrectione mortuorum ego in iudicium vocor.

7 Quum autem hæc esset loquutus, orta est seditio inter Pharisæos ac Sadducæos: & diuisa est multitudo.

8 Nam Sadducæi quidem dicunt non esse resurrectionem, neque angelum, neq; spiritum: Pharisæi autem vtrunque confitentur.

9 Ortus est igitur clamor magnus: & quum surrexissent Scribæ ex partibus Pharisæorum, depugnabant, dicentes, Nihil mali inuenimus in homine isto: quòd si Spiritus loquutus est ei, seu Angelus, ne repugnemus Deo.

10 Et

10 Et quum magna seditio esset, veritus Tribunus ne Paulus ab ipsis discerperetur, iussit militum manum descendere, & eum rapere de medio eorum, ac ducere in castra.

11 Sequente verò nocte adstans ei Dominus, dixit, Confide Paule, vt enim testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet etiam Romæ testificari.

12 Orto autem die, quidam ex Iudæis facta coitione deuouerunt sese, dicentes, neque esuros, se neque bibituros vsquequo trucidassent Paulum.

13 Erant autem plures quàm quadraginta *viri* qui hanc coniurationem fecerant.

14 Qui audierunt principes Sacerdotum & seniores, & dixerunt, Deuotione deuouimus nosipsos, nihil gustaturos vsquequo trucidauerimus Paulum.

15 Nunc ergo vos indicate Tribuno ex consessus voluntate vt eum cras ad vos deducat, veluti exquisitius percognituros de iis quæ ad eum *spectant*: nos verò, priusquam appropinquet, parati sumus ipsum interimere.

16 Quum autem filius sororis Pauli audisset insidias, venit: & ingressus in castra annuntiauit Paulo.

17 Paulus autẽ aduocato quodam ex Centurionibus, ait, Adolescentem hunc abduc ad Tribunum: habet enim quod annuntiet ei.

18 Ille igitur acceptum eum duxit ad Tribunum, & dixit, Vinctus Paulus aduocatum me rogauit vt hunc adolescentem ducerem ad te, qui aliquid habeat quod tibi loquatur.

19 Tribunus verò prehensa eius manu, quum secessisset seorsum, percontatus est, Quid est quod habes mihi annuntiandum?

20 *Ille* autem dixit, Iudæi constituerunt te rogare vt cras Paulum deducas in consessum, quasi aliquid exquisitius percontaturi sint de eo.

21 Tu verò ne ipsis assentitor, insidiantur enim ei ex istis viri plures quadraginta, qui seipsos deuoverunt neque esuros neque bibituros vsquequo interemerint eum & nūc parati sunt, expectantes quid à te renuntietur.

22 Tribunus igitur dimisit adolescentem, quū ei præcepisset *vt* nulli effutiret se hæc ipsi indicasse.

23 Et aduocatis duobus quibusdam ex Cēturionibus, iussit vt pararent milites ducentos qui proficiscerentur Cæsaream vsque, & equites septuaginta, & stipatores ducentos, à tertia hora noctis:

24 Et vt iumenta prçberent, vt impositum Paulum saluum perducerent ad Felicem præsidem:

25 Scripta epistola quæ hanc summam cōtineret,

26 Claudius Lysias præstantissimo præsidi Felici salutem.

27 Virum hunc comprehensum à Iudæis, quum iam esset ab eis interimendus, superueniens cū militum manu erui, quum cognouissem Romanum esse.

28 Et volens scire causam cur eum criminarentur, deduxi eum in ipsorum consessum.

29 Quem comperi accusari de quæstionibus Legis ipsorum, nullius criminis reum quod sit dignum morte aut vinculis.

30 Quum autem mihi indicatum esset insidias huic viro factum iri à Iudęis, eo ipso momento misi *eum* ad te: & denuntiaui quoque accusa-

accusatoribus vt quæ habent aduersus eum, dicant apud te. Vale.

31 Milites igitur sicut ipsis præceptum erat, acceptum Paulum duxerunt nocte Antipatrida.

32 Postero autem die relictis equitibus qui eum eo irent, reuersi sunt in castra.

33 Qui quum venissent Cæsaream, & reddidissent epistolam Præsidi, sisterunt coram eo etiam Paulum.

34 Quum legisset autem *literas* Præses & interrogasset ex qua prouincia esset, ac cognouisset esse ex Cilicia:

35 Audiam te inquit, quum accusatores quoque tui adfuerint. Iussitque in prætorio Herodis ipsum custodiri.

CAP. XXIIII.

2 *Tertullo accusante* 10 *Paulus pro se causam dicit.* 25 *Præsidi & eius uxori Christum annuntiat. Speratam pecuniam cùm frustra Felix exspectasset.* 28 *prouincia decedens, uinctum Paulum relinquit.*

1 QVinque autem pòst diebus descendit Pontifex maximus Ananias cum senioribus, & Tertullo quodam oratore: qui comparuerunt coram Præside contra Paulum,

2 Citato igitur eo, cœpit accusare Tertullus, dicens,

3 Nos per te tuæq; prudentiæ egregia in hac gente facinora multam pacem consequutos, & prorsus & vbique agnoscimus, præstantissime Felix, cum omni gratiarum actione.

4 Ne verò te diutius interpellem, rogo te vt audias nos paucis pro tua æquitate.

5 Comperimus enim virum hunc esse pestilentem, & qui moueat seditionem omnibus Iudæis per vniuersum orbem, & principem sectæ Nazarenorum.

6 Qui templum quoque tentauit profanare: quem etiam prehensum voluimus secundum Legem nostram iudicare:

7 Sed interueniens tribunus Lysias, cum magna vi abduxit eum è manibus nostris,

8 Iussis ipsius accusatoribus ad te venire: ex quo poteris, ipse, inquisitione habita, de omnibus istis cognoscere de quibus nos eum accusamus.

9 Consenserunt autem etiam Iudæi, dicentes, hæc ita se habere.

10 Respondit autem Paulus, quum innuisset ei Præses vt loqueretur, Quia te à multis annis isti genti præfuisse scio, meliore animo in rebus meis defensione vtar.

11 Quum tu possis nosse non plures *exactos* esse dies quàm duodecim ex quo ascendi adoraturus in Hierusalem.

12 Neque verò me in templo inuenerunt eum aliquo disserentem, aut coitionem turbæ facientem, neque in synagogis, neque in vrbe:

13 Neq; probare possunt ea de quibus nũc me accusant.

14 Hoc verò tibi confiteor, me secundum viam illam quam sectam dicunt, ita seruire patrio Deo, vt qui credam omnibus quæ in Lege & in Prophetis scripta sunt:

15 Et spem habeam in Deum, fore quam etiam ij ipsi expectant resurrectionem mortuorum tum iustorum tum iniustorum.

16 In hoc igitur ipse *me* exerceo, vt conscientiam

sciẽtiam habeam sine offendiculo apud Deum & apud homines semper.

17 Pluribus autem annis interiectis, veni eleemosynas exhibiturus genti meæ & oblationes.

18 Quo tempore inuenerunt me sanctificatum in templo, non *tamen* cum turba, neq; cum tumultu, quidam ex Asia Iudæi:

19 Quos oportuit apud te adesse, & accusare siquid haberent aduersum me.

20 Aut hi ipsi dicant si quod inuenerint in me iniustè factum, quum ego starem in consessu:

21 Nisi de hac vna voce qua clamaui quum inter eos starem, De resurrectione mortuorum ego in iudicium vocor hodie à vobis.

22 Auditis autem his, Felix distulit eos, Postquã exquisitius pernouero quę ad sectam istam pertinent, inquiens, Quum tribunus Lysias descenderit, pernoscam vestrum negotium.

23 Et præcepit Centurioni *vt* seruaretur Paulus ac laxaretur, & nequem prohiberet ex ipsius familiaribus ei ministrare, aut eum adire.

24 Aliquot autem pòst diebus quum adesset Felix cum Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa, accersiuit Paulum, & audiuit eum de fide quæ est in Christum.

25 Disserente autem ipso de iustitia, & cõtinentia, & iudicio futuro, expauefactus Felix respondit, Nunc quidem abi, cæterum oportunitatem nactus accersam te.

26 Simul & illud sperans, fore vt pecunia ipsi daretur à Paulo, vt eum *vinculis* exolueret: quamobrem etiam frequentius eum accersens, colloquebatur cum eo.

27 Biennio autem expleto accepit successorem Felix Porcium Festum & volēs gratiā inire à Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

CAP. XXV.

1 Festus succedens 6 iubet Paulum adduci. 11 Paulus Cæsarem appellat. 14 Festus Agrippæ regi negotium Pauli exponit, 23 eundemq; illi sistit, 27 vt causam cognoscat.

1 FEstus ergo ingressus prouinciam triduo pòst ascēdit Hierosolymam ab *vrbe* Cæsarea:

2 Indicarunt autem ei Pontifex maximus & primarij ex Iudæis de Paulo, & eum rogarunt,

3 Petentes gratiam aduersus eum, vt accerseret eum in Hierusalem: factis insidiis vt eū in via interimerent.

4 Festus autem respondit seruari Paulum Cæsareæ, se verò citò *illuc* profecturum.

5 Qui ergo inter vos, inquit, possunt, vnà descendant: & si qua est in hoc viro improbitas, accusent eum.

6 Et actis inter eos diebus non pluribus quàm decem, quum descendisset Cæsaream, postero die sedit pro tribunali, iussitq; Paulum adduci.

7 Qui quum venisset, circunsteterunt *eum* qui Hierosolymis descenderant Iudæi, multas & graues criminationes adferentes aduersus Paulum, quas non poterant demonstrare:

8 Quum ipse excuperet, *se* neque in Legem Iudæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quicquam peccasse.

9 Sed Festus volēs gratiam inire à Iudæis, respondens Paulo dixit, Vis Hierosolymam ascendere,

ſcendere, & illic de his iudicari apud me?

10 Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæſaris ſto, vbi me oportet iudicari, Iudæis nulla in re iniuriam feci, ſicut & tu pulchrè noſti.

11 Nam ſiquam iniuriam ac dignum morte aliquid feci, non recuſo mori: ſin verò nihil eſt *eorum* quorũ iſti me accuſant, nemo poteſt me illis condonare. Cæſarem appello.

12 Tunc Feſtus cum concilio colloquutus, reſpondit, Cęſarem appellaſti? ad Cæſarem proficiſceris.

13 Diebus autem aliquot exactis, Agrippa rex & Bernice venerunt Cęſaream, ſalutaturi Feſtum.

14 Et quum dies complures illic verſati eſſent, Feſtus regi expoſuit quæ ad Paulum *ſpectabant*, dicens, Vir quidam eſt relictus à Felice vinctus:

15 De quo, quum peruenissem Hieroſolymam, indicarunt mihi principes ſacerdotum & ſeniores Iudæorum, petentes damnationem aduerſus eum.

16 Quibus reſpondi, non eſſe Romanis morem, quempiam perdendum dare, priuſquam is qui accuſatur in conſpectu habeat accuſatores, & locum defenſionis accipiat ſuper crimine.

17 Quum ergo huc conueniſſent, abſq; vlla dilatione conſequenti die quum ſediſſem pro tribunali, iuſſi adduci hominem.

18 Cuius accuſatores quum adſtarent, nullum crimen obijciebant eorum quæ ego ſuſpicatus eram:

19 Sed quęſtiones quaſdam de ſua ſuperſtitione habebant aduerſus eum, & de quodam Ieſu defuncto, quem affirmabat Paulus viuere.

20 Dubitans autem ego in eiusmodi quæstione, dixi, num vellet proficisci in Ierusalem, & illic iudicari super istis.

21 Quum verò Paulus appellasset vt seruaretur Augusti cognitioni, iussi eum seruari quousque mitterem eum ad Cæsarem.

22 Agrippa verò dixit Festo, velim & ipse hominem audire. At ille, Cras, inquit, eum audies.

23 Postero igitur die quum venisset Agrippa & Bernice, cum multa ostentatione, & introisset in auditorium cum Tribunis & eminētibus eius vrbis ciuibus, iubēte Festo adductus est Paulus.

24 Tum Festus. Agrippa rex inquit, & omnes qui simul adestis nobiscum, cōspicitis istum de quo omnis multitudo Iudæorum compellauit me & Hierosolymis & hic, vociferātes non oportere eum viuere amplius.

25 Ego verò quū comperissem nihil dignū morte eum fecisse, & is ipse appellasset Augustum, decreui eum mittere.

26 De quo quid certi scribam Domino, non habeo. quapropter produxi eum ad vos, & maxime ad te Rex Agrippa, vt inquisitione habita, habeam quod scribam.

27 Nam præter rationem mihi videtur, mittere vinctum, & crimina in eum *collata* non significare.

CAP. XXVI.

3 *Paulus coram Agrippa* 4 *vitam actam à iuuentute* 16 *vocationemq; suam* 22 *tanta autoritate exponit*, 28 *vt etiam Regis animum nonnihil flecteret:* 30 *sed re infecta discedunt proceres.*

1 Agrip-

1 AGrippa verò Paulo dixit, Permittitur tibi pro teipso dicere, Tunc Paulus extenta manu, hac defensione vsus est.

2 Super omnibus de quibus postulor à Iudæis, rex Agrippa, beatum me duco quòd sim hodie causam apud te dicturus:

3 Maximè quòd te gnarum esse sciam omnium quæ apud Iudæos sunt & rituum & quæstionum, ideò rogo te vt patienter me audias:

4 Itaque vitam quidem meam actam à iuuentute, quæque à principio fuit in gente mea Hierosolymis, sciunt omnes Iudæi:

5 Vt qui antea nouerint me, iam inde à maioribus (si velint testari) secundum exquisitissimam illam sectã nostræ religionis vixisse Pharisæum:

6 Nunc verò ob spem promissionis factæ patribus nostris à Deo, sto in iudicium vocatus.

7 Ad quam duodecim tribus nostræ, *Deo* nocte & die perpetuò seruientes, sperant se peruenturas, de qua spe postulor, rex Agrippa, à Iudæis.

8 Quid? incredibile iudicatur apud vos, quòd Deus mortuos excitet?

9 Equidem statueram mihi aduersus nomẽ Iesu Nazareni multa contraria facienda.

10 ||Quod etiam feci Hierosolymis: & multos sanctorum ego carceribus inclusi, à principibus Sacerdotum potestate accepta: & quum *ab eis* interimerentur, tuli suffragium. *Suprà*, 8.5.

11 Ac per omnes synagogas sæpe ipsos puniens, coegi ad blasphemandum: & supra modũ furens aduersus eos, persequutus sum in exteras vsque ciuitates.

12 Quo tempore etiam ||proficiscens Da- *Suprà*, 9.2.

mascum cum potestate & procuratione principum Sacerdotum,

13 Die medio, Rex, in via vidi cœlitus lucẽ, quæ splendorem solis superabat, circumfulsisse me & eos qui mecum iter faciebant.

14 Quum autem omnes nos decidissemus in terram, audiui vocem alloquentem me, ac dicentem Hebraica lingua, Saul, Saul, quid me persequeris? durum *est* tibi contra stimulos calcitrare.

15 Ego autem dixi, Quis es Domine? At ille dixit, ego sum Iesus quem tu persequeris.

16 Sed exurge, & sta in pedes tuos. idcirco enim apparui tibi vt designarem te ministrum ac testem tum eorum quæ vidisti, tum eorum in quibus apparebo tibi.

17 Eruens te ex hoc populo, & Gentibus ad quos nunc te mitto,

18 Vt aperias oculos eorum, vt se conuertant à tenebris ad lucem, & *à* potestate Satanæ ad Deum, vt remissionem peccatorum & sortem iner sanctificatos accipiant, per fidẽ quæ est in me.

19 Vnde Rex Agrippa, non fui rebellis cælesti visioni:

Supra.12, & 14. 20 ‖ Sed ijs qui sunt Damasci primùm, & Hierosolymis, & per omnem regionem Iudeæ, deinde & Gentibus annuntiaui vt resipiscerent & conuerterẽt se ad Deum, opera facientes digna ijs qui resipuissent.

Supra.21.30. 21 Horum causa Iudæi ‖ me in templo comprehensum tentarunt interficere.

22 Sed auxilium à Deo nactus perstiti in hunc vsque diem, testificans *ista* tum paruis tũ magnis, nec quicquam dicẽs extra ea quæ Prophetæ ac Moses futura prædixerunt.

23 *Nem-*

23 *Nempe* Christum esse passurum, ac primùm ex resurrectione mortuorum, lucem annuntiaturum huic populo & Gentibus.

24 Hæc autem ipso pro se excipiente, Festus magna voce ait, Insanis Paule: multæ literæ te ad insaniam adigunt.

25 Tunc ille, non insanio, inquit, præstantissime Feste, sed vera ac sobria verba eloquor.

26 Scit enim ista Rex, apud quem etiam liberè loquor: nam latere eum quicquam horum non arbitror. neque enim id in angulo gestum est.

26 Credis Rex Agrippa prophetis? scio te credere.

28 Agrippa autem dixit Paulo. Propemodum persuades mihi vt fiam Christianus.

29 Tum Paulus dixit, Optarim à Deo vt & propemodum & admodum non tu modò, sed omnes etiam qui me audiunt hodie, facti essetis tales qualis ego sum exceptis istis vinculis.

30 Quum autem hæc dixisset, surrexit Rex ac Præses & Bernice, & qui confederant cum eis.

31 Et quum secessissent, loquebantur alij ad alios, dicentes, Nihil morte aut vinculis dignum facit homo iste.

32 Agrippa verò Festo dixit, Dimitti poterat homo iste, nisi appellasset Cæsarem.

CAP. XXVII.

1 *Paulo* 7 9 *periculosam nauigationem prænonenti* 11 *non creditur* 14 *Diu ventis vndique iactati* 31 41 *naufragium faciunt:* 34 *omnes tamen salui* 44 *in terram euadunt.*

1 VT autem decretum est nos nauigaturos in Italiam, tradiderunt tum Paulũ, tum quosdam alios vinctos Centurioni nomine Iulio, cohortis Augustæ.

2 Cor. 11. 23. 2 || Conscenso igitur nauigio Adramyttено, nauigaturi secundum Asiæ regiones, proiecti sumus, & nobiscum erat Aristarchus Macedo Thessalonicensis.

3 Altera autem die deuecti sumus Sidonem, & Iulius humaniter tractato Paulo, permisit vt ad amicos profectus, ab illis curaretur.

4 Illinc verò prouecti sublegimus Cyprũ, quod venti essent aduersi.

5 Et pelagus quod est secundum Ciliciam & Pamphyliam emensi, deuenimus Mira *urbem* Lyciæ.

6 Et illic nactus Centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, imposuit nos in eam.

7 Quúmque multis diebus tardè nauigaremus, vixque peruenissemus secundum Cnidum, non permittente nobis vento, sublegimus Cretam secundum Salmonem:

8 Et illam vix præterlegentes, peruenimus in locum quendam quem vocãt Pulchros portus, cui propinqua erat ciuitas Lasæa.

9 Multo autem tempore peracto, & quum iam esset periculosa nauigatio, quòd iam etiam ieiunium præterijsset, admonebat *eos* Paulus:

10 Dicens eis, Viri, video cum iniuria multoque damno non solùm oneris & nauis, sed etiam capitum nostrorum futuram nauigationem.

11 Centurio autem gubernatori & naucleꝛo potius assentiebatur quàm ijs quæ à Paulo dice

dicebantur.

12 Et quum appositus portus non esset ad hybernandum, plerique ceperunt consilium soluendi etiam illinc, *experturi* si quo modo possent Phœnica peruenire: & illic hybernare: qui portus est Cretæ, spectans ad Africum & Chorum.

13 Quum autem aspirasset Notus, visi sibi propositi compotes, quum soluissent, propius præterlegebant Cretam.

14 Verùm haud multo pòst impegit in eam ventus turbulentus qui vocatur Euroclydon.

15 Quumque abreptum esset nauigium, nec posset obniti vento, dato *nauigio flatibus* ferebamur.

16 Et quum infra paruam quandam insulam quæ Clauda vocatur, curiu delati essemus, vix potuimus schaphæ compotes fieri.

17 Qua subducta, adiumẽtis vtebantur, succincta naui: timenteq; ne in Syrtin inciderent, summissis velis, ita ferebantur.

18 Quum autem vehementi tempestate iactaremur, sequenti *die* iacturam fecerunt:

19 Ac tertio die ipsi nostris manibus armamenta nauis abiecimus.

20 Quum autem neque sol neque sidera apparuissent ad complures dies, & tempestas non parua incumberet, iam ablata erat spes omnis salutis nostræ.

21 Et quum multa iam fuisset inedia, tunc stans Paulus in medio eorum dixit, Oportebat quidem ô viri, mihi obediendo non prouehi à Creta, & vitare iniuriam hanc & damnum.

22 Sed nunc admoneo vt bono animo sitis: iactura enim nulla erit cuiusquam ex vobis, sed tantùm nauis.

23 Adstitit enim mihi hac nocte Angelus Dei, cuius sum ego, quem etiam colo.

24 Dicens, ne metue Paule, oportet te Cæsari sisti: & ecce condonauit tibi Deus omnes qui tecum nauigant.

25 Propterea bono animo estote viri: credo enim Deo, ita fore quemadmodum loquutus est mihi.

26 In insulam autem quandam incidere nos oportet.

27 Cæterum quum quartadecima nox aduenisset, & ferremur in Andria, nautę circa medium noctis suspicati sunt appropinquare sibi aliquam regionem.

28 Et demissa bolide inuenerunt passus viginti: & paululum inde progressi, rursum demissa bolide inuenerunt passus quindecim.

29 Timentésque ne quo modo in aspera loca inciderent, iactis è puppi anchoris quatuor, optabant diem oriri.

30 Nautis verò studentibus fugere è naui, demissa scapha in mare, sub obtętu velut è prora anchoras extensuri.

13 Dixit Paulus Centurioni & militibus, Nisi isti in naui manserint, vos seruari non potestis.

31 Tunc abscinderunt milites funes scaphæ, & siuerunt eam excidere.

33 Interim autem dum oriretur dies, hortabatur Paulus omnes vt caperent cibum, dicens, Dies hic est decimusquartus ex quo expectantes ieiuni permanetis, nihil cibi sumentes:

34 Ideò vos hortor vt sumatis cibum: hoc enim ad salutem vestram spectat nullius enim vestrum capillus ex capite cadet.

35 Et quum hæc dixisset, accepto pane gratias

tias egit Deo in conſpectu omnium: & quum fregiſſet, cœpit edere.

36 Omnes verò quum iam bono animo facti eſſent, ſumpſerunt & ipſi cibum.

37 Eramus autem vniuerſa capita in nauigio, ducenta ſeptuaginta ſex.

38 Cæterùm ſatiati cibo alleuabant nauim, proijcientes frumentum in mare.

39 Quum autem dies ortus eſſet, terram nō agnoſcebant: ſinum verò quendam animaduerterunt habentem littus, in quem conſilium ceperant, ſi poſſent, expellere nauim.

40 *Igitur* anchoris ſublatis, permiſerūt *eum* mari, ſimul laxatis vinculis gubernaculorum, & ſublato artemone ad auræ flatum, tendebant ad littus.

41 Sed quum incidiſſent in locum bimarem illiſerunt nauem: ac prora quidem infixa manebat immobilis, puppis verò ſoluebatur præ vndarum violentia.

42 Militum autem conſilium erat vt vinctos trucidarent, nequis quum enataſſet, effugeret.

43 At Centurio volēs ſeruare Paulum, prohibuit eos ab hoc conſilio: iuſſitque vt qui poſſent natare, abijcerent *ſe* primos, & in terram euaderent.

44 Reliqui verò partim in tabulis, partim quibuſdam nauis *fragmentis*. & ita factum eſt vt omnes ſalui euaderent in terram.

CAP. XXVIII.

2 *Barbarorum humanitas erga naufragos.* 3 *Paulus viperam manu tollit* 6 *illæſus.* 8 *Publiū* 9 *& alios ſanat.* 11 *Melita ſoluentes* 16 *Romam peruenium:* 17 *Paulus Iudæis* 20 *cauſam ſuam exponit:* 23 *Ieſum Docet* 30 *Biennio.*

1 ET quum salui euasissent, tunc agnouerunt insulam vocari Miletam.

2 Barbari verò præstabant nobis non vulgarem humanitatem: accensa enim pyra acceperunt nos omnes, propter imbrem qui vrgebat, & propter frigus.

3 Quum igitur congregasset Paulus nonnihil sarmentorum, & imposuisset in pyram, vipera è calore prorepens innasit eius manum.

4 Vt verò barbari viderunt pendentem bestiam ex ipsius manu, alij alijs dicebant, Omnino homicida est homo iste, quem seruatum è mari vltio non sinit viuere.

5 At ille excussa bestia in ignem, nihil mali passus est.

6 Illi verò expectabant dum intumesceret, aut concideret repentè mortuus: sed quum multum tempus expectassent, & viderent nihil incommodi illi contingere, mutati dicebant eum esse Deum.

7 Cæterum circa locum illum erant prædia *cuidam* primario insulæ, nomine Publio, qui nos exceptos, triduò peramicè in hospitio habuit.

8 Factum est autem vt pater Publij febribus ac dysenteria detentus, decumberet: ad quē Paulus ingressus, quum precatus esset, impositis ei manibus, sanauit eum.

9 Hoc igitur facto, reliqui etiam qui morbis tenebantur in insula, accedebant & sanabantur.

10 Qui etiam multis honoribus nos honorarunt: & quum proueheremur, imposuerunt quæ vsui *nobis* erant.

11 Tribus itaque pòst mensibus discessimus

mus in naui Alexandrina, quæ in insula hyemauerat, cui erat insigne Castor & Pollux.

12 Et deuecti Syracusas, *illic* mansimus triduum.

13 Vnde circumlegentes deuenimus Rhegium: & altero pòst die quum superuenisset Auster, secundo die venimus Puteolos.

14 Vbi repertis fratribus, rogati sumus manere apud eos dies septem: & ita contendimus Romam.

15 Vnde quum audissent fratres de rebus nostris, prodierunt nobis in occursum vsque ad Appij forum & Tres tabernas: quos quum vidisset Paulus, gratijs actis Deo, sumpsit fiduciam.

16 Quum autem venissemus Romam, Centurio tradidit vinctos præfecto exercituum: sed permissum est Paulo vt habitaret seorsim cum milite qui ipsum custodiret.

17 Factum est autem vt tertio pòst die conuocaret Paulus Iudæorum primos: qui vbi cōuenissent, dixit eis, Ego, viri fratres, quum nihil fecerim aduersus populum aut ritus patrios, vinctus traditus sum Hierosolymis in manus Romanorum.

18 Qui quæstione de me habita, volebant me dimittere, quòd nullum sit in me crimen capitale.

19 Sed contradicentibus Iudæis coactus sum appellare Cæsarem: non *tamen* quasi habuam de quo gentem meam accusem.

20 Ob hanc igitur causam vos aduocaui, quos viderem & alloquerer, nam propter spem Israelis circundatus sum hac catena.

21 Illi verò dixerunt ei, Nos neque literas accepimus de te ex Iudæa; neque aduenies

quisquam Fratrum annuntiauit aut loquutus est aliquid de te mali.

22 Velimus autem ex te audire quæ sentias nam de secta ista notum est nobis vbique ei contradici.

23 Quum igitur constituissent ei diem, venerunt ad eum in hospitium complures quibus cum testificatione exponebat regnum Dei, studens eis persuadere quæ de Iesu Christo sunt, ex Lege Mosis & prophetis, à mane vsq; ad vesperam.

24 Et alij quidem assentiebantur iis quæ dicebantur, quidam verò non credebant.

25 Quum autem inter se discordes essent, discesserunt, quum Paulus hoc verbum dixisset, Rectè sanè Spiritus sanctus loquutus est per Esaiam Prophetam Patribus nostris.

Esa.6.9, mat.13.14, mar.4.12, luc.8.10, ioh.12.40, rom.11.8.

26 Dicens, || Vade ad populum istum, & dic, Auditu audietis & non intelligetis: & videntes videbitis, & non cernetis.

27 Pinguefactum enim est cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculis suis conniuerunt: ne cernant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur & sanem eos.

28 Notum ergo sit vobis, missam esse Gentibus hanc Dei salutem, & ipsos audituros.

29 Quum ergo hæc dixisset, exierũt Iudæi multam habentes inter se disceptationem.

30 Mansit autem Paulus biennium totum in proprio conducto: & excipiebat omnes qui ad ipsum ingrediebantur.

31 Prædicans regnum Dei, ac docens quæ sunt de Domino Iesu Christo cum omni libertate, nemine prohibente.

EPI-

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS.

CAP. I.

1 *Ab Apostolatus sui approbatione exorsus,* 15 *Euangelij commendationem subnectit:* 16 *per quod Deus virtutem suam exerit seruandis* 17 *Fide hominibus* 21 *impiæ ingratitudinis reis:* 26 *in quo ira Dei meritò effusa colligitur.* 27 *quod laxatis habenis in omne scelus passim ferantur.*

1 PAVLVS seruus Iesu Christi, ex *Dei* vocatione Apostolus, || separatus ad *prædicandum* Euangelium Dei. *Act.13.1.*

2 (Quod antè promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis.)

3 De Filio suo, (facto ex semine Dauidis, secundum carnem:

4 Declarato Filio Dei potenter secundum Spiritum sanctificationis, per resurrectionem à mortuis) *nempe* Iesu Christo Domino nostro.

5 (Per quem accepimus gratiam & Apostolatum ad obedientiam fidei, inter omnes Gentes, pro ipsius nomine:

6 Inter quas estis etiam vos, vocati à Iesu Christo)

7 Omnibus qui Romæ estis, dilectis Dei vo-

catis sanctis: Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo.

8 In primis quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christũ, super omnibus vobis, quòd fides vestra annuntiatur in toto mundo.

9 Testis enim mihi est Deus, cui seruio spiritu meo in Euangelio Filij ipsius, quòd indesinenter meminerim vestri:

10 Semper in precibus meis rogans vt si quo modo tandem aliquando prosperum iter mihi detur ex voluntate Dei, veniam ad vos.

11 Expeto enim videre vos, vt aliquod impertiar vobis donum spirituale, vt vos stabiliamini.

12 Hoc est, ad communem exhortationem percipiendam apud vos, per mutuam fidem, vestram simul & meam.

13 Nolim autem vos ignorare, fratres, me sæpe proposuisse venire ad vos, (sed prohibitum fuisse vsq; adhuc) vt fructum aliquem haberem inter vos quoque, sicut & inter reliquas Gentes:

14 Et Græcis & barbaris, tum sapientibus tum insipientibus debitor sum.

15 Itaque prompta est mea facultas vobis quoque qui Romæ estis euangelizare.

16 Non enim me pudet Euangelij Christi, potentia siquidem est Dei ad salutem cuiuis credenti, Iudæo in primis, tum etiam Græco:

17 Iustitia enim Dei per illud retegitur ex fide in fidem: || sicut scriptum est, Iustus autem ex fide viuet: *Abac. 2. 4.*

18 Palàm enim est ira Dei è cœlo aduersus omnem impietatem & iniustitiam hominum, vt qui veritatem iniustè detineant:

19 Quoniam id quod de Deo cognosci potest,

teſt, manifeſtum eſt in ipſis: Deus enim eis manifeſtum fecit.

20 Ipſius enim inuiſibilia, dum ex rebus conditis intelliguntur, ex creatione mũdi perſpiciuntur, æterna *videlicet* eius tum potentia tum diuinitas: ad hoc vt ſint ipſi inexcuſabiles.

21 Propterea quòd quum Deum cognouerint, *tamen* vt Deum non glorificauerunt, neq; gratias ei egerunt: ſed vani facti ſunt in ratiocinationibus ſuis, & obtenebratum eſt deſipiens cor eorum.

22 Quum ſe profiterentur eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt.

23 Mutarunt enim gloriam incorruptibilis Dei in efformatam imaginem mortalis hominis, & volucrium, & quadrupedum, & reptilium.

24 Quamobrem etiam tradidit eos Deus cupiditatibus cordium ipſorum ad impuritatẽ, vt fœdarent corpora ſua inter ſe:

25 Vt qui Dei veritatem mutarint in mendacium, & coluerint ac ſeruierint rebus creatis, præterito Creatore, qui eſt benedictus in ſecula. Amen.

26 Propterea, *inquam*, tradidit eos Deus fœdis affectibus, nam & fœminæ illorum mutarunt naturalem vſum in eum qui eſt præter naturam:

27 Similiterque etiam maſculi, relicto naturali vſu fœminæ, exarſerunt ſua libidine alius in alium, maſculi in maſculos, fœda perpetrantes, & compenſationem quam oportuit erroris ſui in ſeſe recipientes:

28 Et ſicut non viſum eſt eis Deum in notitia retinere: *ita* tradidit eos Deus in mentem omnis iudicij expertem, vt facerent quæ mini-

mè conueniebat:

29 Oppleti omni iniustitia, fœrtatione, improbitate, auaritia, malitia: pleni inuidia, cæde, contentione, dolo, malignitate:

30 Susurrones, obtrectatores, Dei osores, contumelioſi, ſuperbi, glorioſi, inuentores malorum, parentibus immorigeri,

31 Deſipientes, fœdifragi, charitatis expertes, implacabiles, immiſericordes.

32 Qui poſt Dei iura cognita (*nempe* eos qui talia faciunt, dignos eſſe morte) non ſolùm ea faciunt, ſed etiam facientibus patrocinantur.

CAP. II.

1 *Omnes ad tribunal Dei ſiſtit,* 12 *Gentibus excuſationem* 14 *ab ignorantia præcidit.* 17 *Virget Iudæos à Lege ſcripta* 23 *in qua gloriabantur.* 27 *æquatq; eos inter ſe.*

1 QVapropter inexcuſabilis es, ô homo quiſquis *alios* damnas. nam hoc ipſo quòd damnas alterum, teipſum condemnas: eadem enim facis tu qui *alios* damnas.

2 Scimus verò iudicium Dei eſſe ſecundum veritatem aduerſus eos qui talia agunt.

3 Putas autem hoc, ô homo qui damnas eos qui talia faciunt, & facis ea, fore vt tu effugias iudicium Dei?

4 An copiam benignitatis eius & tolerantiæ ac lenitatis contemnis, ignorans te benignitate Dei ad reſipiſcentiam deduci.

5 Sed pro duritia tua & corde quod reſipiſcere neſcit, || theſaurizas tibiipſi iram in diem iræ & patefactionis iuſti iudicij Dei.

Iſa. 5. 3. *Pſal.* 61. 13. *mat.* 16. 27. *apoc.* 22 12.

6 || Qui reddet vnicuique ſecundum opera ipſius:

7 Iis

7 Iis quidem qui perſtant, boni operis gloriam & honorem & immortalitatem: *id eſt* iis qui quærunt vitam æternam.

8 Iis verò qui ſunt contentioſi, & qui veritati quidem non obtemperant, ſed obtemperant iniuſtitiæ, *reddetur* excandeſcentia & ira.

9 Oppreſſio & anguſtia aduerſus omnem animam hominis perpetrantis malum, tum Iudæi in primis, tum etiam Græci.

10 Gloria verò & honor & pax cuiuis operanti bonſi, tum Iudæo in primis, tum & Græco.

11 Non enim eſt perſonarum acceptio apud Deum.

12 Quicunque enim ſine Lege peccauerũt, ſine Lege quoque peribunt: & quicunque in Lege peccauerunt, per Legem damnabuntur.

13 (Non enim qui audiũt Legem, iuſti ſunt apud Deum, ſed qui Legem præſtant, iuſtificabuntur.

14 Nam quum Gentes quæ Legem non habent, natura quæ Legis ſunt faciant, iſti Legem non habentes, ſibiipſis ſunt Lex:

15 Vt qui oſtendant opus Legis ſcriptum in cordibus ſuis, vnà teſtimonium reddente ipſorum conſcientia, & cogitationibus ſeſe mutuò accuſantibus, aut etiam excuſantibus)

16 In die quo iudicabit Dominus de occultis hominum, ex Euangelio meo, per Ieſum Chriſtum.

17 Ecce, tu cognominaris Iudæus, & acquieſcis in Lege, & gloriaris in Deo,

18 Et noſti *eius* voluntatem, & exploras quæ diſcrepant, inſtitutus ex Lege.

19 Confidiſq; te ducem eſſe cæcorum, lucem eorum qui *ſunt* in tenebris.

20 Eruditorem insipientium, magistrum infantium, quòd habeas informationem cognitionis ac veritatis in Lege.

21 Qui igitur doces alium, teipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris?

22 Qui dicis non mœchandum, mœcharis? qui abominaris idola, sacrilegium admittis?

23 Qui de Lege gloriaris, per Legis transgressionem Deum dedecoras?

Esa. 52.5, *ezech.* 36.20. 24 Nam ||Dei nomen propter vos blasphematur inter Gentes, sicut scriptum est.

25 Nam circumcisio quidem prodest si Legem seruaris: quòd si transgressor Legis fueris, circumcisio tua facta est præputium.

26 Itaque si præputium iura Legis seruauerit, nónne præputium illius pro circumcisione reputabitur?

27 Et quod est ex natura præputium, si Legem seruet, damnabit te qui per literam & circumcisionem transgressor es Legis?

28 Non enim qui in propatulo *Iudæus*, Iudæus *est*: nec ea quæ est in propatulo *circumcisio*, *id est* in carne, circumcisio *est*:

29 Sed qui in occulto Iudæus *est*, & circumcisio cordis, *id est* in spiritu, non litera cuius *Iudei* laus non *est* ex hominibus, sed ex Deo.

CAP. III.

1 Concedit Iudæis aliquam 2 ex fœdere prærogatiuam, 4 sed quæ penitus in Dei misericordia sita sit. 9 Iudæos ac Gentes æquè esse peccatores 11 autoritate Scripturæ confirmat: 19 vsumq; Legis monstrans, 28 Fide nos iustificari colligit.

1 QVæ est igitur præstantia Iudæi: aut quæ est vtilitas circumcisionis?

2 Multa per omnem modum. Primarium enim *illud est* quòd eis credita sunt eloquia Dei.

3 Quid tum enim si quidam fuerunt increduli? Tum incredulitas eorum, fidem Dei inanem reddet?

4 Absit: imò esto Deus verax, omnis autem homo mendax: sicut scriptum est, Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas quando tu iudicas.

5 Quod si iniustitia nostra Dei iustitiã commendet, quid dicemus? Num iniustus Deus, qui inferat pœnam? (humano more loquor)

6 Absit: alioquin quomodo iudex erit Deus mundi?

7 Etenim si veritas Dei per meum mendacium redundauit in gloriam ipsius, cur amplius ego vt peccator condemnor?

8 Ac non *potius dicitur* (sicut de nobis malè loquuntur, & sicut quidam aiunt nos dicere) faciamus mala vt veniant bona? quorum damnatio iusta est.

9 Quid igitur? præcellimus? Nullo modo: nam antè criminati sumus Iudæos & Græcos omnes esse sub peccato.

10 Sicut scriptum est, || Non est iustus ne vnus quidem: *Psal.* 14. 3. & 53. 3.

11 Non est qui intelligat, non est qui exquirat Deum.

12 Omnes deflexerũt, simul inutiles facti sũt: non est qui faciat quod bonum est, non est vsq; ad vnum.

13 || Sepulchrum apertum, guttur eorum. *Psal.* 5. 10.
linguis suis ad dolum vsi sunt: || venenum aspidũ *Psal.* 140. 3.
sub labijs eorum.

14 || Quorum os diris & amarulentia ple- *Psal.* 10. 7.
num est:

Esa.59.7. 15 ||Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.

16 Contritio & calamitas in vijs eorum:

17 Et viam pacis non cognouerunt.

Psal.36.2. 18 || Non est timor Dei coram oculis eorum.

19 Scimus autem, quæcunque Lex dicit, ijs qui in Lege sunt dicere: vt omne os obturetur, & obnoxius fiat totus mundus condemnationi Dei.

20 Propterea ex operibus Legis nulla caro iustificabitur in cōspectu eius. per Legem enim agnitio peccati.

21 Nunc verò absque Lege iustitia Dei patefacta est, comprobata testimonio Legis ac prophetarum:

22 Iustitia, inquā, Dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes qui credunt: non enim est distinctio.

23 Omnes enim peccauerunt, ac deficiuntur gloria Dei.

24 Iustificantur autem gratis, *id est*, eius gratia, per redemptionem factam in Iesu Christo:

25 Quem proposuit Deus *vt esset* placamētum per fidem, in sanguine ipsius, ad declarandam iustitiam suam, per remissionem præcedētium peccatorum,

26 Ex Dei tolerantia, ad declarandam iustitiam suam præsenti tempore: vt sit ipse iustus, & iustificans eum qui *est* ex fide Iesu.

27 Vbi igitur gloriatio? exclusa est. Per quam Legem? operum? non: imò per Legem fidei.

28 Colligimus igitur fide iustificari hominem absque operibus Legis.

29 An

29 An Iudæorum Deus solùm? ánnon & Gentium? certè & Gentium.

30 Siquidem vnus Deus *est* qui iustificabit circumcisionem ex fide, & præputium per fidem.

31 Legem igitur inanem reddimus per fidem? Absit: imò legem stabilimus.

CAP. IIII.

1 Quod antè dixit de fide, exemplo Abrahæ, 3 6 ac Scripturæ testimonio probat: & decies imputationis vocem inculcat hoc capite.

1 QVid igitur dicemus Abraham patrem nostrum adeptum esse secundum carnem?

2 Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quod glorietur, at non apud Deum.

3 Quid enim Scriptura dicit? ‖ Credidit autem Abraham Deo, & imputatum est ei pro iustitia. *Gen.15.3.*

4 Atqui ei qui operatur, merces non imputatur ex gratia, sed ex debito:

5 Ei verò qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides sua pro iustitia.

6 Sicut etiam Dauid pronuntiat beatum eum hominem, cui Deus imputat iustitiam absque operibus, *dicens*,

7 ‖ Beati quorum remissæ sunt iniquitates: & quorum obtecta sunt peccata: *Psal.32.1.*

8 Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum.

9 Ista igitur beatitatis prædicatio, in circumcisionem *solùm*, an & in præputium *cadit*? Dicimus enim imputatam fuisse Abrahę fidem pro iustitia,

10 Quomodo ergo imputata est? quum esset in circuncisione, an *quum esset* in præputio? non in circunsione, sed in præputio.

11 Et signum accepit circuncisionis, quod obsignaret iustitiam fidei quæ fuerat in præputio, vt esset pater omnium credentium in præputio, vt imputetur etiam ipsis iustitia:

12 Et pater circuncisionis, ijs *videlicet* qui non solùm sunt ex circuncisione, sed qui etiam incedunt vestigijs fidei patris nostri Abrahami, quę fuit in præputio.

13 Non enim per Legem promissio *cessit* Abrahæ, aut semini eius, vt hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei.

14 Etenim si ij qui ex Lege *sunt*, hæredes sunt, inanis facta est fides, & vana reddita est promissio.

15 Nam Lex iram efficit: siquidem vbi non est Lex, ibi nec transgressio est.

16 Propterea ex fide *est hæreditas*, vt *sit* per gratiam, vt firma sit promissio toti semini *id est* non solùm ei quod *est* ex Lege, verumetiam ei quod *est* ex fide Abraham, qui est pater omnium nostrûm.

17 (Sicut scriptum est Patrem multarum gentium constitui te) coram eo cui credidit: Deo *videlicet* viuificante mortuos, & vocante quæ non sunt, tanquam sint.

18 Qui *Abraham* contra spem sub spe credidit, vt fieret pater multarum gentiũ secundũ id quod *ei* dictum fuerat, Ita erit semen tuum.

19 Ac minimè imbecillis fide, non considerauit suum ipsius corpus iam emortuum, quum centum circiter natus esset annos, nec emortuam vuluam Saræ.

20 Aduersus promissionem autem Dei non disce-

disceptauit infidelitate: sed robustus factus est fide, tributa glória Deo:

21 Ac plenè persuasum habens, *eum* quod promiserat, posse etiam facere.

22 Quapropter etiam *hoc* imputatum est ei pro iustitia.

23 Non scriptum est autem propter eum solùm, quòd *hoc* imputatum fuerit ei:

24 Sed etiam propter nos, quibus futurum est vt imputetur: ijs nimirum qui credunt in eum qui excitauit Iesum Dominum nostrum à mortuis.

25 Traditum *in mortem* propter offensas nostras, & excitatum propter iustificationem nostri.

CAP. V.

1 *Amplificationibus illustrat* 2 *Iustitiam Christi quæ fide apprehenditur,* 5 *quæ datus est pro infirmis* 8 *& peccatoribus,* 14 *Inde comparationem facit Christi cum Adam:* 17 *mortis cum vita:* 20 *Legis cum gratia.*

1 IVstificati igitur ex fide, pacem habemus erga Deum per Dominum nostrum Iesum Christum:

2 || Per quem etiam fide habuimus hunc aditum in gratiam hanc per quam stamus, & gloriamur sub spe gloriæ Dei. *Ephes.2.18.*

3 Neque *id* solùm, sed etiam || gloriamur in oppressionibus, scientes quòd oppressio patientiam efficiat: *Iac.1.2.*

4 Patientia verò experientiam, experientia autem spem:

5 Porrò spes non pudefacit, quòd charitas Dei effusa sit in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

6 Christus enim, quum adhuc nullis viribus essemus, suo tempore pro impijs mortuus est.

7 Enimuerò vix pro iusto quisquam moriatur: nam pro eo qui sit *ipsi* vtilis, forsitan aliquis etiam mori sustineat.

8 Commendat autem suam charitatem erga nos Deus, quòd quum adhuc essemus peccatores, Christus || pro nobis mortuus sit.

Heb.9.15, 1.pet.3.18.

9 Iustificati igitur eius sanguine, seruabimur nunc multo magis per eum ab ira.

10 Nam si quum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortem Filij eius, multo magis reconciliati seruabimur per vitam ipsius.

11 Neque id solùm, verumetiam gloriamur in Deo per Dominum nostrũ Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem assequuti sumus.

12 Propterea sicut per vnum hominẽ peccatum in mundum introiit, ac per peccatum mors: & ita in omnes homines mors transijt, in quo omnes peccarunt.

13 Nam vsque ad legem peccatum erat in mundo: peccatum verò non imputatur quum nulla est lex.

14 Regnauit autem mors ab Adam vsque ad Mosen, in eos quoque qui non peccauerant ad similitudinem transgressionis Adam, qui est typus illius qui erat futurus.

15 At nõ vt offensa, ita etiam *est* quod *Deus* gratificatur: nam si illius vnius offensa multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donum per gratiam quæ *est* vnius hominis Iesu Christi, in multos redundauit.

16 Neque vt *illud quod introiit* per vnum qui peccauit, *ita est* beneficium: nam reatus quidem ex vna *offensa introijt* ad condemnationem:

quod

quod autem gratificatur *Deus*, *datur* ex multis offensis ad iustificationem.

17 Etenim si per vnam offensam mors regnauit per vnum, multo magis *ij* qui redundantem illam gratiam & donum iustitiæ accipiunt, in vita regnabunt per vnum Iesum Christum.

18 Nempe igitur sicut per vnam offensam *reatus venit* in omnes homines ad condemnationem: ita per vnam iustificationem *beneficium redundauit* in omnes homines ad iustificationē vitę.

19 Sicut enim per inobedientiam vnius hominis, peccatores constituti sunt multi, ita per vnius obedientiam, iusti constituentur multi.

20 Lex verò præterea introiit vt augeretur offensa: sed vbi auctum est peccatum, *ibi* superabundauit gratia:

21 Vt quemadmodum regnauerat peccatum in mortem, ita etiam gratia regnaret per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christū Dominum nostrum.

CAP. VI.

1 *Descendit ad sanctificationem. sine qua neminem induere Christi iustitiam docet,* 4 *argumento à Baptismo sumpto.* 12 *Inde exhortationes ad vitæ puritatem deducit:* 16 *breuemq; mentionem interserit Legis abrogatæ.*

1 QVid igitur dicemus? permanebimus in peccato, vt gratia auctior fiat?

2 Absit: qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo?

3 An ignoratis, ‖ nos quotquot baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius esse baptizatos? *Gal. 3.17.*

4 ‖Sepulti igitur sumus vnà cum eo per Ba- *Colos. 2.12.*

ptiſmum in mortem, vt ſicut excitatus eſt Chriſtus ex mortuis in gloriam Patris, ita & nos || noua vita ambulemus.

1.*Cor.*6.14, *epheſ.*4.23, *coloſ.*3.8, 2.*tim.* 2.12, *heb.*12.1, 1.*pet.*2.1.

5 Nam ſi cum eo plantati coaluimus conformatione mortis eius: nimirum etiam reſurrectionis *conformatione* coaleſcemus?

6 Illud ſcientes, veterem illum noſtrum hominem cum eo crucifixum eſſe, vt eneruetur corpus peccati, ne poſthac nos ſeruiamus peccato.

7 Etenim qui mortuus eſt, liber eſt à peccato.

8 Quòd ſi mortui ſumus cum Chriſto, credimus fore vt etiam viuamus cum eo.

9 Vt qui ſciamus Chriſtum excitatum ex mortuis, non amplius mori: mortem *inquam* ei non amplius dominari.

10 Nam quod mortuus eſt peccato, mortuus eſt ſemel: quod autem viuit, viuit Deo.

11 Ita etiã vos colligite, voſipſos tum mortuos eſſe peccato, tum verò viuere Deo per Chriſtum Ieſum Dominum noſtrum.

12 Ne regnet igitur peccatum in mortali veſtro corpore, vt obediatis peccato in cupiditatibus corporis.

13 Neque ſiſtite membra veſtra arma iniuſtitiæ peccato: ſed ſiſtite vos Deo, vt ex mortuis viuos, & membra veſtra, arma iuſtitiæ Deo.

14 Peccatum enim vobis non dominabitur: non enim eſtis ſub Lege, ſed ſub gratia.

15 Quid igitur? peccabimus, quòd non ſimus ſub Lege ſed ſub gratia? abſit.

Iohan. 8.34, 2.*pet.*2.19.

16 || An neſcitis quòd cui ſiſtitis voſipſos ſeruos ad obediendum, eius ſerui eſtis cui obeditis: vel peccati ad mortem, vel obedientiæ ad iuſtitiam?

17 Gra-

17 Gratia autem *sit* Deo quod fuistis *quidē* serui peccati, sed ex corde obedistis ei formæ doctrinæ in quam estis traditi:

18 Et liberati à peccato, mancipati estis iustitiæ.

19 Hominum more loquor, propter infirmitatem carnis vestræ. Itaq; sicut sististis membra vestra serua impuritati & iniquitati, ad *patrandam* iniquitatem: ita nunc sistite membra vestra serua iustitiæ ad sanctimoniam.

20 Quum enim serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ.

21 Quem igitur fructum habebatis tunc *ex ijs* de quibus nunc erubescitis? nam finis illorum mors *est*.

22 Nunc verò liberati à peccato, mancipati autem Deo, habetis fructum vestrum in sanctimoniam: finem autem, vitam æternam.

23 Nam stipēdia peccati mors: donum autem Dei *est* vita æterna in Christo Iesu Domino nostro.

CAP. VII.

1 *Explicat quid sit nō esse amplius sub Lege,* 2 *sumpto ex coniugij lege exemplo.* 7. 12 *Idq; in Legis contumeliam ne vrgeat,* 14 *nostra culpa factum esse docet,* 15 *vt in mortis materiam cederet.* 17 *quæ ad vitam data erat.* 21 *Exin transit ad describēdā lapsi spiritus & carnis luctam.*

1 AN ignoratis fratres (peritos enim Legis alloquor) legem *tantisper* dominari homini quoad *ipse* vixerit?

2 || Nam viro subiecta mulier, viuenti viro deuincta est per legem: quod si mortuus fuerit vir, liberata est à lege viri. 1.*Cor.*7.39.

3 Proinde, viuente viro mœcha vocabitur,

si fiat alterius viri: sin autem mortuus fuerit vir, libera est à lege illa: vt non sit mœcha si fiat alterius viri.

4 Itaque, fratres mei, vos quoque mortificati estis Legi in corpore Christi: vt essetis alterius, eius *videlicet* qui ex mortuis excitatus est, vt fructum feramus Deo.

5 Quum enim essemus in carne, affectiones peccatorum per Legem *existentes* vigebant in membris nostris, ad fructum ferendum morti:

6 Nunc autem liberi sumus à Lege, mortuo *eo* in quo detinebamur, vt seruiamus in nouitate spiritus, ac non *in* vetustate literæ.

7 Quid ergo dicemus? Lex peccatum *est*? Absit. imò peccatum non cognoui nisi per Legem. nam etiam cupiditatem non nossem nisi Lex dixisset, || Non concupisces.

Exo. 20. 17, *deut.* 5. 11.

8 Sed peccatum occasione sumpta genuit in me omnem cupiditatem per illud mandatū. Nam absque Lege, peccatum *est* mortuum.

9 Ego enim viuus eram sine Lege quondam: mandati autem illius aduentu peccatum reuixit:

10 At ego mortuus sum: & repertum est illud mandatum quod *institutum* erat ad vitam, mihi *cedere* ad mortem.

11 Nam peccatum occasione accepta, seduxit me per illud mandatum, & per illud occidit.

1. *Tim.* 1. 8.

12 || Itaq; Lex ipsa quidem, sancta: & mandatum illud, sanctum, ac iustum & bonum.

13 Ergo quod bonum *est*, mihi factum est mortiferum? Absit: imò peccatum *mihi factum est mortiferum* quum vt proderetur *esse* peccatum, mihi per id quod bonum est, gigneret mortem,

mortem, *id est* vt ipsum fieret summè peccans per illud mandatum:

14 Scimus enim Legem esse spiritualem: at ego carnalis sum, venditus vt subijcerer peccato.

15 Quod enim perpetro, non agnosco, non enim quod volo, hoc ago. sed quod odi, hoc facio.

16 Si verò quod nolo, hoc facio, consentio Legi quod bona *sit*.

17 Nunc itaque non amplius ego id perpetro, sed peccatum quod in me habitat, *id perpetrat*.

18 Noui enim non habitare in me (id est in carne mea) bonum. nam velle adest mihi, sed vt quod bonum est, perficiam, non assequor.

19 Non enim facio bonum quod volo: sed malum quod nolo, hoc ago.

20 Quòd si id facio quod ego nolo, nõ amplius ego id perpetro, sed peccatũ quod in me habitat, *id perpetrat*.

21 Comperio igitur volẽti mihi facere bonum, hanc legem *impositam esse*, quòd mihi malum adiaceat.

22 Delector enim Lege Dei quòd ad interiorem hominem:

23 Sed video aliam legem in mẽbris meis rebellantem Legi mentis meæ, & captiuum reddentem me legi peccati, quæ est in membris meis.

24 Miser ego homo: quis me eripiet ex isto corpore mortis?

25 Gratias ago Deo per Iesum Christum Dominum nostrum. Nempe igitur ipse ego mente quidem seruio Legi Dei: carne verò legi peccati.

CAP. VIII.

1 *Cõcludit nihil damnationis esse ijs qui sunt Christo inserti per eius spiritum* 3 *Vtcunque onerati sint adhuc peccatis.* 9 *Illo enim spiritu viuunt:* 14 *cuius testimonium* 15 *dubitationem omnem arcet,* 28 *& miserias præsentes subleuat.*

1 NVlla igitur nunc *est* cõdemnatio ijs qui *sunt* in Christo Iesu, *id est* qui non secundum carnem incedunt, sed secundum Spiritum.

2 Nam Lex Spiritus vitæ *qui est* in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis.

3 Quum enim Legis impotentia nihil posset in carne, Deus suo ipsius Filio misso, confirmato carni peccato obnoxiæ, idque pro peccato, condemnauit peccatum in carne.

4 Vt illud ius Legis compleatur in nobis, qui non secundum carnem incedimus, sed secundum spiritum.

5 Nam qui secundum carnẽ sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui verò *sunt* secundum spiritum, quæ spiritus sunt.

6 Nam intelligentia carnis, mors est: intelligentia verò spiritus, vita & pax.

7 Propterea quòd intelligentia carnis inimicitia *est* aduersus Deum. Legi enim Dei non subijcitur: nam ne potest quidem.

8 Ergo qui in carne sunt, Deo placere non possunt.

9 Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. quòd si quis Spiritum Christi non habet, is non est eius.

10 Porrò si Christus in vobis est, corpus quidem

quidem mortuum *est* propter peccatum: spiritus autem vita *est* propter iustitiam.

11 Sed si Spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, is qui excitauit Christum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia corpora vestra per inhabitantem eius Spiritum in vobis.

12 Nempe igitur, fratres, debitores sumus non carni, vt secundum carnẽ viuamus, *sed Spiritui.*

13 Nam si secundum carnem vixeritis, futurum est vt moriamini: sed si Spiritu actiones corporis mortificetis, viuetis.

14 Quotquot enim Spiritu Dei ducuntur, ij sunt filij Dei:

15 Non enim accepistis Spiritum seruitutis rursus ad metum, sed accepistis Spiritum adoptionis, per quem clamamus Abba *id est* Pater.

16 Qui ipse Spiritus testatur vnà cum spiritu nostro, nos esse filios Dei.

17 Quòd si filij, etiam hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi: si modò simul *cum eo* patimur, vt simul *cum eo* glorificemur.

18 Nam statuo minimè *esse* paria quæ præsenti tempore perpetimur, futuræ gloriæ in nobis retegendę.

19 Etenim res creatæ *quasi* exerto capite obseruantes, expectant reuelationem filiorum Dei.

20 Nam vanitati res creatæ subiectæ sunt, non sua sponte, sed propter eum qui subiecit *eas isti vanitati.*

21 Sub spe quòd & ipsæ vindicabuntur ex seruitute interitus in libertatem gloriæ filiorum Dei.

22 Scimus enim omnes res creatas vnà suspirare,& vnà parturire ad hoc vsque *tempus:*

23 Neq; verò *ille* solùm, sed & ipsi qui primitias Spiritus habemus,nosipsi,inquam, apud nosipsos suspiramus,adoptionem expectantes, *Luc.*11.32. *id est* || redemptionem corporis nostri.

24 Nam spe seruati sumus. Spes autem si cernatur, non est spes. quod enim quis cernit, cur speret?

25 Si verò quod non videmus speramus, *nempe* per patientiam expectamus.

26 Itidem autem & Spiritus vnà subleuat infirmitates nostras, quid enim præcemur vt oportet, non nouimus: sed ipse Spiritus interpellat pro nobis suspirijs inenarrabilibus.

27 Qui verò scrutatur corda, nouit quis sit sensus Spiritus : quia secundum Deum interpellat pro sanctis.

28 Nouimus autem, ijs qui diligunt Deum omnia simul conferre ad bonum, ijs *videlicet* qui ex proposito *ipsius* vocati sunt.

29 Nam quos præsciuit, *eosdem* & prædestinauit, *vt* conforme *fiant* imagini Filij sui: vt is sit primogenitus inter multos fratres.

30 Quos verò prædestinauit, eos etiam vocauit: & quos vocauit, eos etiam iustificauit: quos autem iustificauit, eos etiam glorificauit.

31 Quid igitur dicemus ad hæc? si Deus pro nobis, quis contra nos?

32 Is quidem qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, qui non etiam cum eo omnia nobis gratificabitur?

33 Quis intentabit crimina aduersus electos Dei? Deus, *is est* qui iustificat.

34 Quis est qui condemnet? Christus *is est* qui mortuus est: imò verò qui etiam excitatus est

est, qui etiam est ad dextram Dei, qui etiam postulat pro nobis.

35 Qui nos separabit à charitate Christi? *num* oppressio, num angustia, num persequutio, num fames, num nuditas, num periculum, num gladius?

36 (Sicut scriptum est, || Causa tua occidimur totum diem habiti sumus velut oues destinatæ mactationi.) *Psal.* 41.24.

37 Imò in his omnibus plusquam victores sumus per eum qui dilexit nos.

38 Nam mihi persuasum est neq; mortem, neque vitam, neque Angelos, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura.

39 Neque sublimitatem, neque profunditatem, neque vllam rem aliam creatam posse nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

CAP. IX.

1 *Iudæis occurrit,* 7 *ac duplex filiorum Abrahæ genus dicit,* 15 *cunctaq; in hoc negotio peragi ex dei voluntate,* 20 *instar figuli.* 24.30 *De vocationem Gentium,* 31 *tum Iudæorum reprobationem* 25. 27 *Prophetarum testimoniis testatam ostendit.*

1 VEritatem dico per Christum, non mentior (attestante mihi simul conscientia mea per spiritum sanctum.)

2 Magnam mihi tristitiam esse, & perpetuum cruciatum cordi meo.

3 Oprarim enim ego ipse anathema esse *separatum* à Christo pro fratribus meis, cognatis *inquam* meis secundum carnem:

4 Qui sunt Israelitæ: quorum *est* adoptio,

*Sup.*3 17. *Epheſ.*2.12. || & gloria, || & fœdera, & Legis conſtitutio, & cultus, & promiſſiones:

5 Quorũ *ſunt* Patres, & *ij* ex quibus Chriſtus, quod ad carnem attinet, qui eſt ſupra omnes Deus laudandus in ſecula. Amen.

*Suprà.*2. 28. 6 || Fieri tamen non poteſt, vt exciderit ſermo Dei: non enim omnes qui *ſunt* ex *patre* Iſraele, *ſunt* Iſrael:

7 Neq; quia *ſunt* ſemen Abrahæ, *ideo* omnes *ſunt* filij: ſed || in Iſaac vocabitur tibi ſemẽ:

*Gen.*21.12, *heb.*11.15. 8 Hoc eſt, non qui filij carnis, ij filij Dei: ſed qui *ſunt* || filij promiſſionis, cenſentur in ſemine.

*Gal.*4 28.

*Gen.*18.10. 9 Promiſſionis enim ſermo hic eſt, || Hoc ipſo tempore veniam, & erit Saræ filius.

*Gen.*25.21. 10 Neque *hic* ſolùm, || ſed Rebecca, quum ex vno concepiſſet, *nempe* ex Iſaac patre noſtro, *hæc experta eſt.*

11 Nondum enim natis *pueris*, quum nihil feciſſent boni vel mali, vt propoſitũ Dei quod *eſt* ſecundum *ipſius* electionem: *id eſt* non ex operibus, ſed ex vocante, *firmum* maneret.

*Gen.*25.23. 12 Dictum eſt ei, || Maior ſeruiet minori.

*Malac.*1.2. 13 Sicut ſcriptum eſt, || Iacob dilexi, Eſau verò odio habui

14 Quid igitur dicemus? Num iniuſtitia *eſt* apud Deum? Abſit.

*Exod.*33. 10. 15 Nam Moſi dicit, || Miſerebor cuius miſertus fuero, & commiſerabor quem commiſeratus fuero.

16 Nempe igitur *electio* non eſt eius qui velit, neque eius qui currat, ſed miſerentis Dei.

*Exod.*9.16. 17 Dicit enim Scriptura Pharaoni, || Ad hoc ipſum excitaui te, vt oſtendam in te poteſtatem meam, & vt annuntietur nomen meum in tota terra.

18 Itaque

18 Itaque cuius vult miſeretur, quem autē vult indurat.

19 Dices ergo mihi, Quid adhuc ſuccenſet? nam voluntati illius quis reſtitit?

20 Imò verò, ô homo, tu quis es qui ex aduerſo reſponſas Deo? || num dicet figmentum fictori, Cur me talem feciſti? *Eſa.45.9.*

21 ||Annon habet poteſtatem figulus in lutum, vt ex eadem maſſa faciat aliud quidem vas ad decus, aliud verò ad dedecus? *Sap.15.7. ieremi.18.6.*

22 *Quid* ſi verò volens oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, pertulit multa lenitate vaſa iræ coagmentata ad interitum:

23 Et vt notas faceret diuitias gloriæ ſuæ erga vaſa miſericordiæ, quæ præparauit ad gloriam?

24 Quos etiam vocauit, *nimirum* nos, non ſolùm ex Iudæis, verumetiam ex Gentibus.

25 Vt etiam in Oſea dicit, || Vocabo populum qui meus non *erat*, populum meum: & eam quæ dilecta non *erat*, dilectam. *Oſeæ.2.23. 1 pet.2.3.*

26 Et erit, in loco vbi dictum fuerat eis, ||Non populus meus vos, illic vocabuntur filij viuentis Dei. *Oſeæ.1.10.*

27 Eſaias autē clamat ſuper Iſrael, || *Etiam* ſi fuerit numerus filiorum Iſrael vt arena maris, reliquiæ ſeruabuntur. *Eſa.10.22.*

28 Rem enim conficiet & concidet cum iuſtitia: quoniam rem cōciſam peraget Dominus in terra.

29 Et ſicut prius dixit Eſaias, || niſi Dominus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen, facti fuiſſemus vt Sodoma, & Gomorrhæ ſimiles facti fuiſſemus. *Eſa.1.9.*

30 Quid igitur dicemus? Gentes quæ non ſectabantur iuſtitiam, apprehendiſſe iuſtitiam,

iustitiam autem eam quæ *est* ex fide:

31 Israelem verò qui sectabatur Legem iustitiæ, ad Legem iustitiæ non peruenisse.

32 Quare? Quia non ex fide, sed velut ex operibus Legis. offenderunt enim ad lapidem offendiculi.

*Psal.*118.22 33 Quemadmodum scriptum est, ‖ Ecce, po-
*esa.*8.14, & no in Sion lapidem offendicu'i & petram offen-
28.16, sionis: & quisquis credit in eum, non pudefiet.
*1.pet.*2.6.

CAP. X.

1 Pertractat effecta electionis, 3 quod alij respuãt, alij amplectantur 4 Christum finem Legis. 15 Gentium vocationem à Mose, 20 Iudæorum verò indurationem ab Esaia prædictã recenset.

1 FRatres, propensa quidem voluntas cordis mei & deprecatio ad Deum super Israel est ad salutem.

2 Testor enim *de* ipsis, eos zelum Dei habere, sed non ex notitia,

3 Nam ignorantes Dei iustitiam, & propriam iustitiam studentes constituere, iustitiæ Dei non fuerunt subiecti.

4 Nam finis Legis *est* Christus, ad iustitiam cuiuis credenti.

*Leuit.*18.5, 5 Moses enim describit iustitiam quæ est
*ezech.*20.11 ex Lege, *his verbis*, ‖ Quòd qui præstiterit ea,
*galat.*3.12. viuet per illa.

*Deut.*30.12. 6 At quæ ex fide est iustitia, ita dicit, ‖ Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœlum? hoc est Christum ex alto deducere.

7 Aut, Quis descendet in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reducere.

*Deut.*30.14. 8 Sed quid dicit? ‖ Prope te verbum est in ore tuo & in corde tuo. Hoc est verbum illud fidei

fidei quod prædicamus.

9 *Nempe* quòd si confessus fueris ore tuo Dominum Iesũ,& credideris in corde tuo quòd Deus eum excitauit à mortuis,seruaberis.

10 Corde enim creditur ad iustitiam,ore autem confessio fit ad salutem.

11 Dicit enim Scriptura,‖quisquis credit in eum,non pudefiet. *Esa.28.16.*

12 Non enim est distinctio vel Iudæi vel Græci.nam idem Dominus omnium, est diues in quosuis à quibus inuocatur.

13 ‖Quisquis enim inuocaverit nomen Domini seruabitur. *Ioel.1.31.*

14 Quomodo igitur inuocabunt eum in quem non crediderint? quomodo autem credent *ei* de quo non audierint? quomodo autem audient absque prædicante?

15 Quomodo autem prædicabunt nisi missi fuerint? sicut scriptum est,‖ Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona! *Esa.52.7, nahum.1.15.*

16 Sed non omnes auscultarunt Euangelio, Esaias enim dicit,‖ Domine, quis credidit sermoni nostro. *Esa.53.1, iohan.12.38.*

17 Ergo fides ex auditu est: auditus autem per verbum Dei.

18 Sed (inquam *ego*)annon audierint?‖Imò verò in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarum, verba eorum. *Psal.19.5*

19 Sed (inquam *ego*) nunquid Israel non cognouit *Deum*? Primus Moses dicit,‖Ego ad æmulationem prouocabo vos per gentem quæ non est gens: per gentem intelligentię expertem, ad iram vos prouocabo. *Deut.32.21.*

20 Esaias autem vtitur audacia, dicitque ‖Inuentus sum ab ijs qui me non quærebant, *Esa.65.1.*

conſpicuus factus ſum ijs qui de me interrogabant.

Eſa.62.2. 21 Aduerſus Iſraelem autem dicit, || Toto die expandi manus meas ad populum rebellem & contradicentem.

CAP. XI.

1 *Ne Iudæorum reiectio ad oculi aſpectum limitetur,* 4 *deceptum olim Eliam fuiſſe ait:* 16 *& quum radicem ſanctam habeant,* 23 *plures quoq; ex ijs fore ſanctos.* 18.24 *Gentes verò admonet humilitatis:* 33 *& exclamat profunda Dei eſſe iudicia.*

1 NVm igitur (inquam *ego*) abiecit Deus populum ſuum? Abſit. nam & ego Iſraelita ſum, ex ſemine Abrahæ, tribus Beniamin.

2 Non abiecit Deus populum ſuum quem præcognouit. An neſcitis de Elia quid dicat Scriptura? quomodo colloquatur *cum* Deo dicens aduerſus Iſraelem,

3.Reg.19.18. 3 ||Domine, Prophetas tuos occiderunt: & altaria tua ſuffoderunt, & ego relictus ſum ſolus, & quærunt animam meam.

3.Reg.19.18. 4 Sed quid dicit ei diuinum reſponſum? || Feci vt remanſerint mihi ſeptem millia virorum qui non flexerunt genu *imagini* Baal.

5 *Ita* igitur & hoc tempore reſeruatio ſecundum electionem gratuitam facta eſt.

6 Quòd ſi per gratiam, non iam ex operibus: alioquin gratia iam non eſt gratia. Sin ex operibus, iam non eſt gratia: alioquin opus iam non eſt opus.

7 Quid igitur? Quod requirit Iſrael, hoc non eſt aſſequutus: ſed electi aſſequuti ſunt, reliqui verò occalluerunt,

8 (Si

8 (Sicut ſcriptum eſt,‖ Dedit eis Deus ſpiritum ſoporis, oculos vt non videant, & aures vt non audiant) vſque ad hodiernum diem. *Eſa.29.10,& 6.9, mat.13 14, ioha.12 40, act.28.26. Pſal.69.12.*

9 Et Dauid dicit, ‖Fiat ipſis menſa eorum pro laqueo, & tendicula, & offendiculo, & talione.

10 Obtenebrentur oculi eorum, vt non cernant: & tergum ipſorum ſemper incurua.

11 *Num* igitur, inquam *ego*, ideo impegerũt vt concíderent? Abſit. ſed per eorum ruinam ſalus *obtigit* Gentibus, vt eos ad æmulationem prouocaret.

12 Quòd ſi eorum ruina eſt opulentia mundi, & diminutio eorum opulentia Gentium: quanto magis plenitudo ipſorum?

13 Nam (quod vobis dico Gentibus, quatenus ego quidem ſum Apoſtolus Gentium) miniſterium meum illuſtro:

14 *Vt experiar* ſi quo modo ad æmulationẽ prouocem conſanguineos meos, & ſeruem aliquos ex ipſis.

15 Nam ſi abiectio eorum, eſt reconciliatio mundi, quę *erit* aſſumptio, niſi vita ex mortuis?

16 Quòd ſi primitię ſanctæ, *ſancta* etiã maſſa: & ſi radix ſancta *eſt*, etiam rami.

17 ‖Quod ſi nonnulli rami defracti ſunt, tu verò quum eſſes oleaſter, inſitus es pro ipſis, & particeps radicis ac pinguedinis oleę factus es, *Ierem.11.6*

18 Ne gloriare aduerſus ramos, quòd ſi gloriaris, non tu radicem portas, ſed radix te.

19 Dices igitur, Defracti ſunt rami vt ego inſererer.

20 Rectè per infidelitatem defracti ſunt, tu verò per fidẽ ſtas, ne effertor animo, ſed time.

21 Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit, *vide* ne tibi quoque non parcat.

22 Vide igitur benignitatem ac seueritatẽ Dei: in eos quidem qui ceciderunt seueritatem: in te verò benignitatem, si permanseris in benignitate, alioquin & tu excidêris.

23 Sed & illi, si non permanserint in infidelitate, inserentur: potest enim Deus rursum eos inserere.

24 Etenim si tu ex naturali exectus es oleastro, & præter naturam insitus es in veram oleam: quanto magis ij qui naturales sunt, inserentur propriæ oleæ?

25 Velim enim vos non ignorare, fratres, mysterium hoc, (vt ne sitis apud vosmetipsos arrogantes) obdurationem *istã* quę est ex parte Israeli, euenisse tantisper dum plenitudo Gentium introierit.

Esa.50.20. 26 Et ita totus Israel seruabitur: ||sicut scriptum est, Venit ex Sion ille liberator, & euertet impietates à Iacob.

Esa.27 9. 27 Et hoc illis à me fœdus, ||Quum abstulero peccata ipsorum.

28 Itaque quod ad Euangelium *attinet, sunt* inimici propter vos: quod ad electionem autẽ, diliguntur propter Patres.

29 Nam dona & vocatio Dei eiusmodi sunt, vt eorum ipsum pœnitere non possit.

30 Sicut enim & vos quondam non paruistis Deo, nunc autem estis misericordiam consequuti per istorum contumaciam:

31 Sic & illi nũc nõ paruerunt, vt per vestrã misericordiam & ipsi misericordiam consequantur.

32 Conclusit enim Deus omnes in contumacia vt omnium misereretur.

33 O

33 O profundas diuitias tum ſapientiæ tũ cognitionis Dei! quã inſcrutabilia ſunt eius iudicia, & eius viæ imperueſtigabiles!

34 ‖ Quis enim cognouit mentem Domini? aut quis ei fuit à conſilio? *Eſa.40.13. iob.41.2.*

35 Aut quis prior dedit ei, & reddetur ei? *1.cor.2.16.*

36 Nam ex eo, & per eum & in ipſum *ſunt* omnia. Ipſi *ſit* gloria in ſecula. Amen.

CAP. XII.

1 *parænetica tractat,* 2 *ad cultum Deo gratum:* 9 *ad dilectionem non ſimulatam:* 14 20 *etiam inimicorum.*

1 PRecor igitur vos fratres, , per miſerationes Dei, vt ſiſtatis corpora veſtra hoſtiã viuam, ſanctam, acceptam Deo, rationalem illum cultum veſtrum:

2 Et ne configuremini ſeculo iſti, ſed transformemini per renouationem mentis veſtræ ad hoc ‖ vt probetis quæ ſit voluntas Dei, bona illa, accepta ac perfecta. *Epheſ.5.17. 1.theſ.4.1.*

3 Enimuero per gratiam quæ mihi data eſt, edico cuiuis verſanti inter vos, ne ſapiat ſupra quàm oportet ſapere: ſed ſapiat ad ſobrietatem, ‖ prout cuique Deus partitus eſt menſuram fidei. *1.Cor.12.11 ephe.4.7.*

4 Quemadmodum enim in vno corpore membra multa habemus, membra verò omnia eandem non habent actionem:

4 Ita multi vnum corpus ſumus in Chriſto: ſingulatim autem, alij aliorum membra,

6 ‖ Habentes autẽ diuerſa dona pro gratia quę nobis data eſt ſine prophetiam: *prophetemus* pro proportione fidei. *1.Pet.4.10.*

7 Siue ministerium, *versemur* in ministrando: tum is qui docet, in docendo:

Mat.6.2. 8 Tũ qui exhortatur, in exhortatione: ‖qui distribuit, cum simplicitate: qui præest, cum diligentia: qui miseretur, cum hilaritate.

Amos.5.15. 9 Dilectio *esto* minimè simulata. *Estote* ‖abhorrentes à malo, agglutinati bono.

Ephes.4.2. 10 ‖ Fraterna charitate alij ad alios amandos propensi. Honore alij alijs præeuntes.

1.pet.2.17. *1.Pet.5.8.* 11 ‖ Studio minimè pigri. Spiritu feruentes. Domino seruientes.

12 Spe gaudentes. In afflictione tolerantes. ‖ In oratione perdurantes.

Luc.18.1. *2.cor.16.1.* *Heb.13.2.* *1.pet.4.13.* *Mat.5.44.* 13 ‖ Vsibus sanctorum cõmunicantes, Hospitalitatem sectantes:

14 ‖ Benedicite ijs qui vos insectantur: benedicite, *inquam*, & ne imprecamini.

15 Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus.

16 Eodem animo inter vos mutuò affecti. ‖Non elatè *de vobisipsis* sentientes, sed humilibus obsecundantes. Ne estote prudentes apud vosmetipsos.

Prou.3.7. *esa.5.11.* *Prou.20.22.* *matt.5.39.* *2.cor.8.11.* *1.pet.3.9.* *Heb.12.14.* *Eccles.2.18.* *mat.5.39.* *Deut.32.35.* *heb.10.30.* *Prou.25.22.* 17 ‖Nemini malum pro malo viciſſim reddentes, Procurantes honesta coram omnibus hominibus.

18 ‖ Si fieri potest, quantum in vobis est, cũ omnibus hominibus in pace viuentes.

19 ‖ Non vosmetipsos vlciscentes, dilecti: sed date locum iræ. scriptum est enim, ‖ Mihi est vltio ego reddam, dicit Dominus.

20 ‖ Itaque si esurit inimicus tuus, ciba eũ: si sitit, da ei potum, hoc enim si feceris carbones ignis coaceruabis in caput eius.

21 Ne vincitor ab eo quod malum est, sed vince bonitate malitiam.

CAP.

CAP. XIII.

1 *Vult vt subdamur magistratibus:* 8 *proximos diligamus:* 12 *viuamus iustè:* 14 *& Christum induamus.*

1 OMnis || anima potestatibus superemi- *Sap.6.1,*
nentibus subiecta esto, non enim est *tit.3.1,*
potestas nisi à Deo: & quæ sunt pote- *1.pet.2.13.*
states sunt à Deo ordinatæ.

2 Itaque quisquis *se* opponit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi condemnationem adferent:

3 Nam magistratus non sunt terrori bonis operibus, sed malis. Vis autem non metuere potestatem? quod bonum est facito, & laudem ab ipsa obtinebis.

4 Dei enim minister est tuo bono. Quòd si feceris quod malum est, metue: non enim temerè gladium gestat. nam Dei minister est, vltor ad iram ei qui quod malum est, fecerit.

5 Quapropter necesse est subiici, non solùm propter iram, sed etiam propter conscientiam.

6 Propter hoc enim etiam tributa soluitis: siquidem ministri Dei sunt in hoc ipsum incũbentes.

7 || Reddite igitur omnibus quod debetis: *Mat.22.11,*
cui tributum *debetur*, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

8 Nemini quicquam debete, nisi *hoc* vt alij alios diligatis. nam qui diligit alterum, Legem impleuit.

9 Siquidem illud, || Non mœchaberis, Nõ *Exod.20,14,*
occides, non furaberis, Non falsum testimo- *deut.5.18.*
nium dices, non concupisces, & siquod aliud *est*

mandatum, in hoc sermone summatim comprehenditur, nempe || Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Leuit. 19. 18, *matth.* 22. 39 *mar.* 12. 31, *galat.* 5. 14, *iacob.* 2. 8. 1. *Tim.* 1. 1.

10 Charitas proximum non afficit malo. Itaque || expletio Legis, est charitas.

11 Idque perspecta opportunitate, quòd *videlicet* tempestiuum iam *sit* nos à somno expergisci. Nunc enim propius nos est salus quàm quum credidimus.

12 Nox processit, dies autem propinquat. Abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamur habitu qui luci conueniat.

Luc. 21. 14.

13 Vt interdiu, compositè ambulemus: || nõ *in* comessationibus & ebrietatibus: non cubilibus ac proteruiis, non lite & inuidia.

Gal. 5. 16, 1. *pet.* 2. 11.

14 || Sed induimini Domino Iesu Christo, & carnis curam ne habete ad *explendas* cupiditates.

CAP. XIIII.

1 *Commendat eos qui fide sunt infirma,* 15 *ne vitio nostro scandalizentur,* 10 *Et illis è diuerso imperat vt non temerè firmiores iudicent.* 19 *vt intra ædificationis* 20 *& charitatis terminos* 22 *Christiana libertas constitat.*

1 EVm verò qui fide est infirmus, assumite, non *tamen* ad certamina disputationum

2 Alius quidem credit vescendum esse quibusuis: alius autem *fide* infirmus edit olera.

3 Qui edit, non edentem ne pro nihilo habeto: & qui non edit, edentem ne condemnato. Deus enim eum assumpsit.

Iac. 4. 12.

4 || Tu quis es qui condemnas alienum famulum? proprio domino stat aut cadit, stabilietur autem: potest enim Deus eum stabilire.

5 A-

5 Alius quidem æstimat diem præ die, alius autem *perq;* æstimat quemuis diem. Vnusquisque in animo suo plenè certus esto.

6 Qui curat diem, Domino curat: & qui non curat diem, Domino non curat. Qui edit, Domino edit: gratias enim agit Deo. & qui nõ edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.

7 Nullus enim nostrûm sibiipsi viuit, & nullus sibiipsi moritur.

8 Nam siue viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue igitur viuamus, siue moriamur, Domini sumus.

9 Ad hoc enim Christus & mortuus est & resurrexit & reuixit, vt & mortuis ac viuentibus dominetur.

10 || Tu verò cur condemnas fratrem tuum? aut etiam tu cur pro nihilo habes fratrem tuum? Omnes enim sistemur apud tribunal Christi. 2.*Cor.*1.10.

11 Scriptum est enim, || *V*iuo ego, dicit Dominus: quoniam mihi *sese* flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. *Esa.*45.23, *phil.*2.10.

12 Nempe ergo vnusquisque nostrûm de seipso rationem reddet Deo.

13 Ne amplius igitur alius de alio iudicemus: sed hic potius adhibete iudicium, vt ne offendiculum ponatis fratri, aut scandalum.

14 Noui, & persuasum habeo per Dominum Iesum, nihil esse impurum per se: sed ei qui existimat aliquid esse impurum, *id ei* impurum *esse*,

15 Verùm si propter escam frater tuus tristitia afficitur, non iam secundum charitatem ambulas. || Ne esca tua illum perdito pro quo Christus mortuus est. 1.*Cor.*8.11.

16 Ne vestrum igitur bonum blasphema-

tor.

17 Non est enim regnum Dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium per Spiritum sanctum.

18 Nam qui per hæc seruit Christo, gratus est Deo, & probatus hominibus.

19 Nempe igitur quæ ad pacem faciunt, sectemur, & quæ ad mutuam ædificationem.

Tit. 1. 15. 20 Ne cibi causa destrue opus Dei. ‖ Omnia quidem pura, sed malum *est* homini qui edit cũ offendiculo.

1. *Cor.* 8. 13. 21 ‖ Bonum est non vesci carnibus, neque bibere vinum, neq; *quicquam* in quo frater tuus impingit, aut offenditur, aut infirmus est.

22 Tu fidem habes, apud temetipsum habe coram Deo, Beatus qui non condemnat seipsum in *eo* quod approbat.

23 Qui verò ambigit si ederit, condemnatus est, quoniam non *edit* ex fide. quicquid verò ex fide non est, peccatum est.

CAP. XV.

1 *Fortiores robur suum conferant ad confirmandos infirmos* 3 *Christi exemplo,* 7 *qui se communicauit* 8 *non modo Iudæis,* 10 *sed etiam Gentibus.* 15 *Scriptionis huius Epistolæ ratio redditur.*

1 DEbemus autem nos qui firmi *sumus*, imbecillitates infirmorum portare, ac non iudulgere nobisipsis.

2 *Itaque* vnusquisq; nostrũm proximo indulgeat in bonum, *id est* ad *eius* ędificationem.

3 Etenim Christus non indulsit sibiipsi,

Psal. 69. 10. sed sicut scriptũ est, ‖ Conuitia eorum qui conuitiantur tibi inciderunt in me.

4 Nam quæ antè scripta sunt, ad nostram doctri-

doctrinam scripta sunt: vt per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus.

5 Deus autem patientiæ & consolationis *autor*, || det vobis vt eodem animo inter vos mutuò affecti sitis, secundum Christum Iesum. *1.Cor.1.10.*

6 Vt concorditer vno ore glorificetis Deum ac Patrem Domini nostri Iesu Christi.

7 Propterea assumitè alij alios, sicut & Christus assumpsit nos in gloriam Dei.

8 *Illud* autem dico, Iesum Christum ministrum fuisse circuncisionis, pro Dei veritate, vt confirmaret promissiones Patrum:

9 Et vt Gentes pro misericordia glorificẽt Deum: sicut scriptum est, || Propterea confitebor tibi inter Gentes, & nomini tuo psallam. *Psal.18 50.*

10 Et rursum dicit, || Gaudete Gentes cum populo eius. *Deut.32.45.*

11 Et rursum, || Laudate Dominum omnes Gentes, & collaudate eum omnes populi. *Psal.117.1.*

12 Et rursum Esaias dicit, || Erit radix Iesse, & qui exurgat ad imperandum Gentibus: in ipso Gentes sperabunt. *Esa.11.10.*

13 Vtinam verò Deus spei impleat vos omni gaudio & pace credendo, vt spe abundetis per virtutem Spiritus sancti.

14 Persuasum autem habeo & ipse ego de vobis, fratres mei, quòd ipsi per vos pleni sitis bonitate, impleti omni cognitione, & qui possitis etiam vos mutuò monere.

15 Audacius verò scripsi vobis, fratres, aliqua ex parte veluti commonefaciens vos, propter gratiam quæ data est mihi à Deo.

16 Ad hoc vt sim minister Iesu Christi apud Gentes, operans Euangelio Dei: vt oblatio Gentium fiat accepta, sanctificata per Spiritum sanctum.

17 Habeo igitur quod glorier per Christum Iesum, in ijs quæ in Deum *pertinent*.

18 Non enim sustinuerim quicquam loqui quod non effecerit Christus per me, *adducendas* ad obedientiam Gentibus, verbis & factis.

19 Virtute signorum ac prodigiorum, virtute Spiritus Dei: adeò vt ab Hierusalem & circumiacentibus *regionibus* vsque ad Illyricum, impleuerim prædicandi Euangelij Christi munus.

20 Ita porrò ambiens prædicare Euangelium, non vbi nominatus esset Christus, vt ne super alienum fundamentum ædificarem:

*Esa.*52.15. 21 Sed sicut scriptum est, ‖ Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent.

Suprà. 1.11. 22 ‖ Quapropter etiam impeditus sum sæpe *ne* venirem ad vos.

23 Nunc verò quum non amplius habeam locum in his regionibus, ‖ desiderium autem

Suprà. 1.13, habeam veniendi ad vos à multis annis:

1.*thess.*1.17. 24 Quandocunque proficiscar in Hispaniam, veniã ad vos. Spero enim fore vt *istac* præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc: si tamen vestra consuetudine prius ex parte expletus fuero.

25 Nunc autem proficiscor Hyerosolymam, ministrans sanctis.

26 Placuit enim Macedoniæ & Achaiæ cõferre aliquid in pauperes sanctos qui sunt Hierosolymis,

1.*Cor.*6.11. 27 ‖ Placuit enim *inquam*, & debitores illorum sunt. nam si spiritualia ipsorum *bona* Gẽtes participarunt, debent etiam *ipsæ* in carnalibus eis ministrare.

28 Hoc igitur vbi perfecero, & eis consignauero

nauero hunc fructum, abibo iſtac in Hiſpaniam.

29 Scio verò me, quum veniam ad vos, cum plena benedictione Euangelij Chriſti venturum.

30 Precor autem vos, fratres, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & per charitatem Spiritus, vt mecum certetis *veſtris* pro me apud Deum precibus:

31 Vt liberer ab ijs qui rebelles ſunt in Iudæa: vtq́ue miniſterium hoc meum erga Hieruſalem, acceptum ſit ſanctis.

32 Vt cum gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei, vnâque vobiſcum refociller.

33 Deus autem pacis *princeps*, ſit cum omnibus vobis. Amen.

CAPVT XVI.

1 *Commendat Phœben.* 3 *ſalutat officioſè complures,* 17 *admonetq́; vt eos caueant qui diſſidiorum autores ſunt.*

1 COmmendo autem vobis Phœben ſororem noſtram, quę eſt miniſtra Eccleſiæ Cenchreenſis:

2 Vt eam excipiatis in Domino ſicut dignum eſt ſanctis, & adſitis ei quacunque in re *ipſi* vſus fuerit vobis, nam hæc tum multis hoſpitium præbuit, tum mihi etiam ipſi.

3 Salutate ‖ Priſcillam & Aquilam, adiutores meos in Chriſto Ieſu: *Act.* 18.3.26

4 (Qui pro anima mea ſuam ipſorum ceruicem ſuppoſuerunt: quibus non ego ſolus gratias ago, ſed etiam omnes Eccleſiæ Gentium.)

5 Item Eccleſiam quæ in domo eorum eſt. Salutate Epænetum mihi dilectum: primitias Achaię in Chriſto.

6 Salutate Mariam quæ multum laborauit erga nos.

7 Salutate Andronicum & Iuniam cognatos meos, & concaptiuos meos, qui sunt insignes inter Apostolos, qui etiam ante me fuerunt in Christo.

8 Salutate Ampliam dilectum mihi in Domino.

9 Salutate Vrbanum, adiutorem nostrum in Christo, & Stachyn mihi dilectum.

10 Salutate Appellen, probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli *familiaribus*.

11 Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui *sunt* ex Narcissi *familiaribus*, eos *inquam* qui *sunt* in Domino.

12 Salutate Tryphænã & Tryphosiam quę laborant in Domino. Salutate Persida dilectã, quæ multum laborauit in Domino.

13 Salutate Rufum selectum in Domino, & matrem eius ac meam.

14 Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cum eis sunt fratres.

15 Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & sororem eius, & Olympam, & qui cum eis sunt, omnes sanctos.

2.*Cor.*16. 20, & 13.12, 1.*pet.*5.14. 16 ‖ Salutate alij alios osculo sancto. Salutant vos Ecclesiæ Christi.

2.*Iohan.*10. 17 Precor autem vos, fratres, vt speculemini dissidiorum & scandalorum autores præter doctrinam quam vos didicistis: ‖ & declinetis ab eis.

18 Nam qui eiusmodi *sunt*, Domino nostro Iesu Christo non seruiunt, sed suo ventri: & per blandiloquentiam & assentationem corda

hominum

hominum minimè malorum ſeducunt.

19 Veſtra enim obedientia ad omnes peruenit. Gaudeo igitur quod ad vos *attinet*: ſed volo vos ſapientes quidem eſſe in rebus bonis, innocentes verò in malis.

20 Porrò Deus pacis *princeps* conteret Satanam ſub pedes veſtros citò. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti *ſit vobiſcum*. Amen.

21 Salutant vos || Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iaſon, & Soſipater cognati mei. *Act.16.1, phil.2.19.*

22 Saluto vos in Domino ego Tertius, qui deſcripſi epiſtolam.

23 Salutat vos Gaius hoſpes meus & Eccleſiæ totius. Salutat vos Eraſtus procurator vrbis, & Quartus frater.

24 Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti *ſit* cũ omnibus vobis. Amen.

25 || Ei verò qui poteſt vos ſtabilire, ſecundum Euangelium meum & præconium Ieſu Chriſti, || ex reuelatione myſterii quòd à temporibus æternis tacitum fuit: *Epheſ.3.20.* *Epheſ.3.9, coloſſ.1.26, 1.tim.1.7, tit.1.1,*

26 Nunc verò factum eſt manifeſtum, & per Scripturas propheticas, ex imperio æterni Dei, ad obedientiam fidei omnibus Gentibus declaratum:

27 Soli, *inquam*, ſapienti Deo gloria per Ieſum Chriſtum in ſecula. Amen.

Ad Romanos ſcripta fuit Corintho, per Phœben miniſtram Cenchreenſis Eccleſiæ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD Corinthios prior.

CAP. I.

1 *Post gratulationem* 10 *quæ vim habet exhortandi,* 12 *taxat dissidia Corinthiorũ.* 17 *eosq́; à fastu ad humilitatem reuocat:* 20 *Nam euertens omnem mundi sapientiam,* 23 25 *solam crucis prædicationem erigit.*

1 PAVLVS vocatione Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Sosthenes frater.

2 Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, || sanctificatis in Christo Iesu, || vocatis sanctis, cum omnibus || qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in quouis loco, *Domini, inquam,* tum ipsorum tum nostri.

Act.5.9. 2.thess.4.7. Rom.1.7. ephes.1.1, coloss.1.22, 2.tim.1.9, tit.2.1. 2.Tim.1.22.

3 Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

4 Gratias ago Deo meo semper de vobis, ob gratiam Dei quæ data est vobis in Christo Iesu:

5 Quòd in omnibus ditati sitis in ipso, omni loquendi facultate, omniq; cognitione:

6 Prout testimonium Christi confirmatum fuit in vobis.

Tit.1.11, phil.3.20.

7 Adeò vt nullo dono deficiamini, || expectantes dum reueletur Dominus noster Iesus Christus.

8 ||Qui

8 ‖ Qui Deus etiam confirmabit vos vsque ad finem inculpatos, in diem Domini nostri Iesu Christi. *1. Thess. 3. 18, & 5. 25. 1. Thess. 5. 34.*

9 ‖ Fidelis Deus, per quem vocati estis in communionem Filij ipsius Iesu Christi Domini nostri.

10 Precor autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt idem loquamini omnes, & non sint inter vos dissidia, sed sitis coagmentati eadem mente & sententia.

11 Declaratum est enim mihi de vobis, fratres mei, à domesticis Chloes, quòd lites sint inter vos.

12 Hoc autem dico, vnumquemq; vestrûm dicere, ‖ Ego quidem sum Pauli, ego verò Apollo, ego verò Cephæ, ego verò Christi. *Act. 18. 24.*

13 *Num* dispertitus est Christus? num Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomen Pauli baptizati fuistis?

14 Gratias ago Deo meo quòd neminem vestrûm baptizauerim, nisi ‖ Crispũ & Gaium: *Act. 18. 14.*

15 Vt nequis dicat me in meum nomen baptizasse.

16 Baptizaui autem etiam Stephanæ familiam: cæterùm haud scio num quem alium baptizauerim.

17 Non enim misit me Christus vt baptizarem, sed vt euangelizarem: ‖ non *tamen* cum dicendi peritia, ne inanis reddatur crux Christi. *Infrà. 2. 14.*

18 Nam sermo ille de cruce, ijs quidem qui pereunt stultitia est: nobis autem qui seruamur, ‖ potentia Dei est, *Galat. 5. 1,*

19 Scriptum est enim, ‖ Abolebo sapientiam sapientium, & intelligentiam intelligentium tollam è medio. *2. pet. 1. 16. Rom. 2. 16.*

20 Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquisi-

tor ſeculi iſtius? nónne infatuauit Deus ſapientiam mundi huius?

21 Nam poſtquam in Dei ſapientia mundus non cognouit Deum ex *eius* ſapientia, placuit Deo per ſtultam prædicationem ſeruare credentes.

*Mat.*12.38. 22 || Quandoquidem & Iudæi ſignum petunt, & Græci ſapientiam quærunt.

23 Nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudeis quidem offendiculum, Græcis verò ſtultitiam:

24 Ipſis autem vocatis, tum Iudæis tum Græcis, Chriſtum Dei potentiam ac Dei ſapientiam.

25 Nam ſtultitia Dei ſapientior eſt quàm homines: & infirmitas Dei validior eſt quàm homines.

26 Videtis enim vocationem veſtram, fratres, vos *videlicet* non eſſe multos ſapientes ſecundum carnem, non multos potentes, non multos nobiles.

27 Verùm quę ſtulta *ſunt* in mundo, elegit Deus vt pudefaciat ſapientes: & quæ *ſunt* infirma in mundo, elegit Deus vt pudefaciat robuſta.

28 Et quæ ignobilia ſunt in mundo, & pro nihilo habita, elegit Deus, & ea quæ non ſunt, vt ea quæ ſunt aboleat.

29 Vt ne glorietur vlla caro coram eo.

30 Sed ex ipſo vos eſtis in Chriſto Ieſu, qui factus eſt nobis ſapientia à Deo iuſtitiáque, & ſanctificatio, & redemptio:

*Ierem.*9.23. 31 Vt, ſicut ſcriptum eſt, || Qui gloriatur, in Domino glorietur.

CAP. II.

1 *Prædicationem ſuam in exemplum adducit,*

4 *hu-*

4 *humanitus quidem abiectam* 13 *spirituali tamen virtute insignem,* 14 *Tandem concludit carnis iudicio non posse æstimari.*

1 EGo igitur quum venirem ad vos fratres, || non veni cum eminentia facundiæ aut sapientiæ, annuntians vobis testimoniũ Dei. *Sapien.1.17.*

2 Non enim decreueram quicquam scire inter vos nisi Iesum Christum, eumque crucifixum.

3 || Et fui ego cum infirmitate & timore ac tremore multo apud vos. *Act.18.1.*

4 Neque oratio mea & prædicatio mea *versata est* || in persuasorijs humanæ sapientiæ verbis, sed in demonstratione spiritualis potentiæ. *Supra,1.17. 2.pet.1.16.*

5 Ne fides vestra consistat in sapientia hominum, sed in potentia Dei.

6 Sapientiam verò loquimur inter perfectos: sapientiam autem non seculi huius, neq; principum seculi huius qui abolentur.

7 Sed loquimur sapientiam Dei *latentem* in mysterio: *id est* occultam illam quam præfinierat Deus ante secula in gloriam nostram.

8 Quam nemo principum seculi huius cognouit: nam si cognouissent, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent.

9 Sed *prædicamus*, sicut scriptum est, || quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in mentem hominis venerunt, quæ parauit Deus ijs qui ipsum diligunt. *Esa.64.4.*

10 Nobis autem Deus *ea* reuelauit per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiã profunditates Dei.

11 Quis enim hominum nouit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in eo?

ita etiam ea quæ sunt Dei nemo nouit nisi Spiritus Dei.

12 Nos verò non spiritum mundi accepimus, sed spiritum qui *est* ex Deo, vt sciamus quæ Deus est nobis gratificatus:

Supra. 1. 17, 2. *pet.* 1. 16. 13 ‖Quæ etiam loquimur, non sermonibus quos docet humana sapientia, sed quos docet Spiritus sanctus, spiritualia cum ijs quæ spiritualia sunt coniungentes.

14 Animalis autem homo non est capax eorum quæ sunt spiritus Dei, sunt enim ei stultitia, nec potest *ea* cognoscere, quia spiritualiter dijudicantur.

Pro. 27. 19. *Esa.* 40. 13, *sap.* 9. 13, *rom.* 11. 34. 15 ‖ At spiritualis diiudicat quidem omnia, ipse verò à nemine dijudicatur.

16 ‖Quis enim nouit mentem Domini, qui instructurus sit eum? nos autem mentem Christi habemus.

CAP. III.

1 Ratione reddita doctrinæ suæ humilis, 4 docet quo loco habendi sint Ministri. 6 quod munus. 10 quæ vera ædificandi ratio. 16 monet Corinthios ne patiantur animas suas profanari. 18 superbæ carnis sapientia.

1 EGo porrò, fratres non potui loqui vobis vt spiritualibus, sed loquutus sum vt carnalibus, *id est*, vt infantibus in Christo.

2 Lactis potu vos alui, & non esca: nondum enim poteratis *id ferre*: imò ne nunc quidem adhuc potestis.

3 Nam adhuc carnales estis, quum enim in vobis *sint* liuor & contentio, & dissidia, nónne carnales estis, & secundum hominem inceditis?

4 Etc-

4 Etenim quum dicit quidam, Ego quidem sum Pauli, alter verò, Ego *sum* Apollo, nónne carnales estis?

5 Quis igitur est Paulus, quis autem Apollos, nisi ministri per quos credidistis, & vt cuique Dominus dedit?

6 Ego plantaui, Apollos rigauit: sed Deus dedit incrementum.

7 Itaque neque is qui plantat, est aliquid, neque qui rigat: sed Deus, qui dat incrementum.

8 Is verò qui plantat & is qui rigat, vnum sunt. ‖vnusquisque verò suam mercedem accipiet secundum suum laborem. *Psal. 62.13, galat.6.5.*

9 Etenim Dei sumus administri: Dei aruũ, Dei ædificatio estis.

10 Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, vt peritus architectus fundamentum posui: alius autem superædificat. porrò quisq; videat quomodo superædificet.

11 Nam fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est quod est Iesus Christus,

12 Quod siquis superædificet super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam:

13 Cuiusque opus manifestum fiet: dies enim declarabit: nam per ignem retegetur: & cuiusque opus quale sit ignis probabit.

14 Si cuius opus manebit quod superædificauerit, mercedem accipiet:

15 Sicuius opus exustum fuerit, damnum faciet: ipse verò seruabitur, ita tamen vt per ignem.

16 ‖ An nescitis vos esse templum Dei, & Spiritum Dei habitare in vobis? *Infrà,6.19, 2.cor.6 18.*

17 Si quis templum Dei violat, hunc perdet Deus: nam templum Dei sanctum est, quod estis vos.

18 Nullus seipsum seducat, siquis *sibi* videtur esse sapiens inter vos in hoc seculo, stultus fiat, vt fiat sapiens.

19 Sapientia enim mundi huius, stultitia est apud Deum, scriptum est enim, ||Carpit sapientes cum versutia ipsorum.

Iob.5.13.

Psal.94.11.

20 Et rursum, || Dominus nouit cogitationes sapientum esse vanas.

21 Itaque nullus glorietur in hominibus: omnia namque vestra sunt:

22 Siue Paulus, siue Apollos, siue Cephas, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura: omnia, *inquam*, vestra sunt

23 Vos autem Christi: Christus verò Dei.

CAP. IIII.

1 *Definitione veri Apostoli adducta* 7 *humilitatis speciem honori sibi magu esse debere quàm probro docet.* 9 *Signa profert vnde reipsa appareat* 10 *ne: gloriæ,* 11 *nec ventri ipsum studuisse.* 17 *Ad finem Timotheum commendat,*

1 Sic de nobis reputet homo vt de ministris Christi, & dispensatoribus mysteriorum Dei.

2 Quod superest autem *illud* requiritur in dispensatoribus, vt fidus quisque inueniatur.

3 Mihi verò pro minimo est quòd à vobis dijudicer, aut ab humano iudicio: imò nec meipsum diiudico.

4 Nullius enim rei mihi conscius sum: sed non per hoc iustificatus sum: sed Dominus is est qui me dijudicat.

5 ||Pro-

5 || Proinde ne ante tempus quicquam iudicare, vsq; dum venerit Dominus, qui & illustraturus est occulta tenebrarum, & manifesta faciet consilia cordium: ac tunc laus erit vnicuique à Deo. *Mat.7.1, rom.2.1.*

6 Hęc autem, fratres, figura quadam transtuli ad meipsum & Apollo, propter vos: vt in nobis discatis, supra id quod scriptum est non sapere: vt ne alius pro alio inflemini aduersus alium.

7 Quis enim te discernit? quid autem habes quod non acceperis? quod si etiam accepisti, quid gloriaris vt qui non acceperis?

8 Iam saturati estis, iam ditati estis, absque nobis regnum adepti estis: atque vtinam sanè regnetis, vt & nos simul vobiscum regnemus.

9 Deus enim, puto, nos vltimos Apostolos spectandos proposuit, tãquam morti addictos. Nam spectaculum facti sumus mundo & Angelis & hominibus.

10 Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem validi: vos glorioſi, nos ignominioſi.

11 Ad hoc vsque tempus & esurimus & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & incertis sedibus erramus:

12 || Et laboramus, operantes propriis manibus: conuitijs affecti, bene precamur: persequutionem patientes, sustinemus: *Act.20.34, 1.thes.2.9, 2.thes.3.8.*

13 || Infamati precamur: purgamenta mũdi facti sumus, *vtq;* omnium sordes vsque adhuc. *Matt.5.44. luc.23.34. act.7.60.*

14 Non vt vos pudore suffundam, hæc scribo, sed vt filios meos dilectos admoneo.

15 Nam etsi decem millia pædagogorum

habueritis in Christo, at non multos patres *habetis*. in Christo enim Iesu per Euangelium ego vos genui.

16 Precor vos igitur, imitatores mei estote.

17 Propterea misi vobis Timotheum, qui est filius meus dilectus & fidelis in Domino, qui vobis in memoriã reducet quæ sint viæ meę in Christo, sicut vbique in omnibus Ecclesijs doceo.

18 Cæterùm perinde quasi ego non sim vẽturus ad vos, inflati sunt quidam.

Act. 19. 21, *luc.* 4. 15.

19 Sed veniam breui ad vos ‖ si Dominus voluerit, & cognoscam non verba istorum qui inflati sunt, sed *spiritualem* virtutem.

20 Non enim in verbis *situm est* regnũ Dei, sed in *Spiritus* virtute.

21 Quid vultis? cum virga veniam ad vos, an cum charitate & spiritu lenitatis.

CAP. V.

1 *Quod incestuosum priuigni cum nouerca coniugium taciti ferrent.* 2. 6 *satis causæ esse admonet cur pudore deijciantur potius quàm superbiant.* 10 *Eiusmodi scelera excommunicatione vindicanda esse.* 12 *ne contagio latius serpat.*

1 OMnino auditur *esse* inter vos scortatio, & eiusmodi scortatio quę ne inter Gentes quidem nominatur, adeò vt quis vxorem patris habeat.

2 Et vos inflati estis, ac non potius luxistis, vt tolleretur è medio vestri qui facinus hoc patrauit.

3 Enimuerò ego vt absens corpore, præsens autem spiritu, iam vt præsens iudicaui, vt is qui hoc ita perpetrauit.

4 Vobis

4 Vobis & meo ſpiritu in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti congregatis, cum poteſtate Domini noſtri Ieſu Chriſti,

5 Eiuſmodi *inquam homo* tradatur Sathanæ ad interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit die illo Domini Ieſu.

6 Non eſt bona gloriatio veſtra. ‖An neſcitis paululo fermenti totam maſſam fermentari? *Gal.5.9.*

7 Expurgate igitur vetus fermentum, vt ſitis noua maſſa, ſicut eſtis fermenti expertes. Etenim Paſcha noſtrum pro nobis ſacrificatũ eſt, *nempe* Chriſtus.

8 Itaque feſtum agitemus non fermento veteri, nec fermento malitiæ & nequitiæ: ſed non fermẽtatis *panibus* ſinceritatis & veritatis.

9 Scripſi vobis in epiſtola, ne commiſceamini cum ſcortatoribus.

10 At non omnino cum ſcortatoribus mũdi huius, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut idololatris: alioquin debetis ſcilicet è mundo exire.

11 Nũc autẽ ſcripſi vobis ne commiſceamini, *id eſt* ſi quis cum frater nominetur, ſit ſcortator, aut auarus, aut idololatra, aut conuitiator, aut ebrioſus, aut rapax: cum eiuſmodi, *inquam*, ne edatis quidem.

12 Quid enim mea *intereſt* etiam de extraneis iudicare? nónne de ijs qui intus ſunt, vos iudicatis?

13 De extraneis verò Deus iudicat: Tollite igitur iſtum ſceleratum ex vobiſipſis.

CAP. VI.

1 *Inuehitur in forenſes contentiones,* 6 *quibus ſe mutuò vexabant ſub infidelibus, cum magno*

habueritis in Christo, at non multos patres *habetis*. in Christo enim Iesu per Euangelium ego vos genui.

16 Precor vos igitur, imitatores mei estote.

17 Propterea misi vobis Timotheum, qui est filius meus dilectus & fidelis in Domino, qui vobis in memoriã reducet quæ sint viæ meę in Christo, sicut vbique in omnibus Ecclesijs doceo.

18 Cæterùm perinde quasi ego non sim vẽturus ad vos, inflati sunt quidam.

Act.19.21, luc.4.15.

19 Sed veniam breui ad vos ‖ si Dominus voluerit, & cognoscam non verba istorum qui inflati sunt, sed *spiritualem* virtutem.

20 Non enim in verbis *situm est* regnũ Dei, sed in *Spiritus* virtute.

21 Quid vultis? cum virga veniam ad vos, an cum charitate & spiritu lenitatis.

CAP. V.

1 *Quod incestuosum priuigni cum nouerca conitugium tacitè ferrent.* 2. 6 *satis causæ esse admonet cur pudore deijciantur potius quàm superbiant.* 10 *Eiusmodi scelera excommunicatione vindicanda esse.* 12 *ne contagio latius serpat.*

1 OMnino auditur esse inter vos scortatio, & eiusmodi scortatio quę ne inter Gentes quidem nominatur, adeò vt quis vxorem patris habeat.

2 Et vos inflati estis, ac non potius luxistis, vt tolleretur è medio vestri qui facinus hoc patrauit.

3 Enimuerò ego vt absens corpore, præsens autem spiritu, iam vt præsens iudicaui, vt is qui hoc ita perpetrauit.

4 Vobis

4 Vobis & meo ſpiritu in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti congregatis, cum poteſtate Domini noſtri Ieſu Chriſti,

5 Eiuſmodi *inquam homo* tradatur Satanæ ad interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit die illo Domini Ieſu.

6 Non eſt bona gloriatio veſtra. ||An neſcitis paululo fermenti totam maſſam fermentari? *Gal.5.9.*

7 Expurgate igitur vetus fermentum, vt ſitis noua maſſa, ſicut eſtis fermenti expertes. Etenim Paſcha noſtrum pro nobis ſacrificatũ eſt, *nempe* Chriſtus.

8 Itaque feſtum agitemus non fermento veteri, nec fermento malitiæ & nequitiæ: ſed non fermẽtatis *panibus* ſinceritatis & veritatis.

9 Scripſi vobis in epiſtola, ne commiſceamini cum ſcortatoribus.

10 At non omnino cum ſcortatoribus mũdi huius, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut idololatris: alioquin debetis ſcilicet è mundo exire.

11 Nũc autẽ ſcripſi vobis ne commiſceamini, *id eſt* ſi quis cum frater nominetur, ſit ſcortator, aut auarus, aut idololatra, aut conuitiator, aut ebriоſus, aut rapax: cum eiuſmodi, *inquam*, ne edatis quidem.

12 Quid enim mea *intereſt* etiam de extraneis iudicare? nónne de ijs qui intus ſunt, vos iudicatis?

13 De extraneis verò Deus iudicat: Tollite igitur iſtum ſceleratum ex vobiſipſis.

CAP. VI.

1 *Inuehitur in forenſes contentiones,* 6 *quibus ſe mutuò vexabant ſub infidelibus, cum magno*

Euangelij dedecore 9 deinde scortandi licẽtiam graui comminatione exagitat.

1 SVstinet aliquis vestrum negotium habẽs cum altero, iudicio experiri sub iniustis, ac non sub sanctis?

2 An ignoratis sanctos mundum iudicaturos? quòd si per vos iudicabitur mundus, indigni estis minimis iudicijs?

3 An ignoratis fore, vt Angelos iudicemus, nedum *vt* quæ ad huius vitæ vsum pertinent *non iudicemus*?

4 Itaq; si iudicia habeatis de ijs quę ad huius vitæ vsum pertinent, eos qui minimi fiunt in Ecclesia, eos, *inquam*, in subsellijs collocate.

5 Vt vos pudeat, vobis *hoc* dico. Itáne non est inter vos sapiens, ne vnus quidem, qui possit dijudicare inter fratres suos?

6 Sed frater cum fratre iudicio experitur, idq́ue sub infidelibus?

7 Iam igitur omnino impotentia in vobis est, quòd iudicia habetis inter vosmetipsos. || quare non potius iniuriam patimini: cur non potius damnum accipitis?

Mat. 5.39, *luc.* 6.29, *rom.* 12.19. 1. *Thess.* 4.6.

8 || At vos iniuriam facitis, & damno afficitis, idq́; fratres. An ignoratis iniustos non esse Dei hæreditatem possessuros?

9 Ne errate, neque scortatores, neq; idololatræ, neque mœchi, neque molles, neq; qui concumbunt cum masculis,

10 Neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque conuitiatores, neque rapaces, regni Dei hæreditatem possidebunt.

Tit. 3.3.

11 || Et hæc eratis nonnulli: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini Iesu, & per Spiritum Dei nostri.

12 || Omnia

12 ‖Omnia mihi licent,‖ at non omnia cõducunt: omnia mihi licent, at ego non rediger sub vllius rei potestatem. *Infrà.10.28. Eccle.37. 31.*

13 Escæ ventri *destinatæ sunt*, & venter escis: Deus autem & hũc & eas abolebit, corpus verò non scortationi, sed Domino, & Dominus corpori.

14 Deus autem & Dominum suscitauit, & ‖ nos suscitabit potentia sua. *Rom.6 5.*

15 An ignoratis corpora vestra esse membra Christi? Num igitur tollens membra Christi faciam *vt sint* scorti membra? Absit.

16 An ignoratis eum qui agglutinatur scorto, vnum esse corpus *cum scorto*? Fient enim, inquit, qui ‖ duo *erant*, caro vna. *Gen.2.24.*

17 Qui verò agglutinatur Domino, vnus spiritus est. *matth.19.5, marc.10.8,*

18 Fugite scortationem, omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus est: sed qui scortatur, in proprium corpus peccat. *ephes.5.31.*

19 An ignoratis ‖ corpus vestrum esse templum Spiritus sancti, *qui est* in vobis, quem habetis à Deo, neque esse vestri iuris? *Suprà. 1.37 2.cor.6.16.*

20 ‖ Nam empti estis pretio: glorificate igitur Deum in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei. *Infrà.7.23, 1.pet.1.18.*

CAP. VII.

2 *Differens hic de cõiugio,* 4 *quod est remedium vitandæ scortationis,* 10 *indissolubile* 18:20, *iubet vnumquemque sorte sua contentum viuere,* 25 *Quis virginitatis finis esse debeat ostendit.* 35 *& qui coniugium suscipere debeant.*

1 CAeterùm de quibus scripsistis ad me, bonum *fuerit* viro mulierem non attingere.

2 Sed propter fornicationes, ſuam quiſque vxorem habeat, & proprium quæque virum habeat.

1.*Pet.*3.7. 3 ||Vxori vir debitam beneuolentiam reddat: ſimiliter autem & vxor viro.

4 Vxor proprium corpus non habet in poteſtate, ſed vir: ſimiliter autem & vir proprium corpus non habet in poteſtate, ſed vxor.

5 Ne fraudate alius aliũ, niſi fiquid ex conſenſu ad tẽpus, vt vacetis ieiunio & precibus: & rurſum ſimul conuenite: ne tentet vos Satanas propter incontinentiam veſtram.

6 Hoc autem dico ex conceſſione, non ex imperio.

7 Nã velim omnes homines eſſe vt & ipſe *ſum*: ſed vnuſquiſq; proprium donum habet ex Deo: alius quidem ita, alius autem ita.

8 Dico autem cœlibibus & viduis, Bonum eis eſt ſi manſerint vt *manco* ego.

9 Quòd ſi ſe non continent, matrimonium contrahant: nam melius eſt matrimonium contrahere, quàm vri.

*Mat.*5.32, *&* 19.9, *mar.*10.11, *luc.*16.18. 10 Iis autem qui matrimonio iuncti ſunt, denuntio non ego, ſed Dominus, ||Vxor à viro ne diſcedito.

11 Quòd ſi etiã diſceſſerit, maneat innupta, aut viro reconciliator: & vir vxorem ne dimittito:

12 Reliquis autem ego dico, non Dominus, ſiquis frater vxorem habet infidelem, quæ conſentiat ad habitandum cum eo ne eam dimittito.

13 Et vxor quæ habet virum infidelem qui conſentiat ad habitandum cum ea, ne eum dimittito.

14 Maritus enim infidelis ſanctificatus eſt vxo-

vxori, & vxor infidelis ſanctificata eſt viro: alioqui certè liberi veſtri improbi eſſent: nunc autem ſancti ſunt.

15 At ſi incredulus diſcedit, diſcedat: non eſt ſeruituti ſubiectus frater aut ſoror huiuſmodi *rebus*: ſed ad pacem vocauit nos Deus.

16 Ecquid enim noſti vxor an virum ſis ſeruatura? aut ecquid noſti vir an vxorem ſis ſeruaturus?

17 Sed vt vnicuiq; *donum* partitus eſt Deus, vt vnumquemque vocauit Dominus, ita incedat: & ita in Eccleſiis omnibus conſtituo.

18 Circunciſus aliquis vocatus eſt? ne attrahat *præputium*: in præputio aliquis vocatus eſt? ne circuncidatur.

19 Circunciſio nihil eſt, & præputium nihil eſt, ſed obſeruatio mandatorum Dei.

20 ||Vnuſquiſque in qua vocatione vocatus fuit, in ea maneat. *Epheſ.4.1.*

21 Seruus vocatus es? ne ſit tibi curæ: ſed ſi potes etiam liber fieri, potius *eo* vtere.

22 Etenim qui in Domino vocatus eſt ſeruus, libertus Domini eſt: ſimiliter & qui liber vocatus eſt, ſeruus eſt Chriſti.

23 ||Pretio empti eſtis, ne eſtote ſerui hominum. *Sup.6.20. 1.pet.1.18.*

24 Vnuſquiſq; in quo vocatus fuit, fratres, in hoc maneat apud Deum.

25 De virginibus autem præceptum Domini non habeo: ſed do *vobis* quod ſentio, vt cui Dominus per miſericordiam dederit fidum eſſe.

26 Exiſtimo igitur hoc bonum eſſe propter inſtantem neceſſitatem, bonum hoc *inquam* eſſe homini ita eſſe.

27 Alligatus es vxori? ne quære diſſolutio-

nem: solutus es ab vxore? ne quære vxorem.

28 Quod si etiam duxeris vxorem, non peccasti: & si nupserit virgo, non peccauit: sed afflictionem in carne habituri sunt *qui sunt* huiusmodi. ego verò vobis parco.

29 Hoc autem aio, fratres, quoniam tempus contractum est in posterum: vt & qui habent vxores, sint vt non habentes:

30 Et qui flent, vt non flentes: & qui gaudent, vt non gaudentes: & qui emunt, vt non obtinentes:

31 Et qui vtuntur mundo hoc, vt non abutentes, præterit enim species huius mundi.

32 Velim autem vos absque sollicitudine esse. Qui cœlebs est, curat ea quæ *sunt* Domini, quomodo placiturus sit Domino.

33 At qui duxit vxorem, curat ea quæ sunt mundi, quomodo placiturus sit vxori.

34 Discretæ sunt ea quæ *est* vxor & ea quæ *est* virgo. quæ *est* innupta, curat ea quæ sunt Domini, vt sit sancta cùm corpore tum spiritu: quæ verò nupta est, curat ea quæ sunt mundi quomodo placitura sit viro.

35 Hoc autem dico vestro cõmodo non vt laqueum vobis iniiciam, sed vt decenter & aptè adhæreſcatis Domino absque vlla distractione.

36 Cæterùm si quis aliquid non decens à se in virginem suam cõmitti putat, si florem ætatis excedat: & ita debet fieri: quod vult faciat, non peccat: iungantur matrimonio.

37 Qui verò stat firmus in corde, nec adigitur necessitate, sed in potestate habet propriã voluntatem, & hoc decreuit in corde suo, vt seruet suam virginem, bene facit.

38 Itaque qui dat nuptum, bene facit: qui verò

verò non dat nuptum, melius facit.

39 ||Vxor alligata est lege quandiu viuit vir ipsius: quòd si obdormierit vir ipsius, libera est ad cui velit nubendum, tantùm in Domino. *Rom.7.2.*

40 Sed beatior est si ita maneat, secundum meam sententiam: || puto autem me quoque Spiritum Dei habere. *1.Thess.4.8.*

CAP. VIII.

1 Ab hoc loco vsque ad finem decimi cap. dehortatur vt ab impuris Gentilium epulis abstineant, 8 abusum Christianæ libertatis coercet, 11 & scientiam Charitate frænandam docet.

1 CAeterùm de ijs quæ idolis immolantur, scimus nos omnes scientia esse præditos. Scientia inflat, charitas verò ædificat.

2 Quòd si quis *sibi* videtur aliquid scire, nondum quicquam nouit, sicut oportet nosse.

3 Sed si quis diligit Deum, hic edoctus fuit ab eo.

4 De esu igitur eorum quæ idolis immolantur, scimus idolum nihil *esse* in mundo, & nullum *esse* Deum alium nisi vnum.

5 Nam etiamsi sint qui dicantur dij & in cælo & in terra: (sicut sunt dij multi & domini multi)

6 Nobis tamen vnus *est* Deus Pater ille, à quo omnia, & nos in ipso, & || vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum, *Iohan.13.13, infrà.12.3.*

7 Sed non in omnibus *est* ea scientia, nonnulli enim *cum* conscientia idoli vsque ad hoc tempus, vt idolis immolatũ edunt: & conscientia eorum, infirma quum sit, polluitur.

8 Cæterum esca nos non commendat Deo: neque enim si vescamur, abundantiores sumus: neque si non vescamur, pauperiores reddimur.

9 Sed videte ne quo modo potestas illa vestra offendiculo sit iis qui infirmi sunt.

10 Etenim siquis viderit te, qui scientia præditus es, in idoleio accumbere, nónne cõscientia ipsius qui infirmus est, instituetur ad edendũ ea quę sunt idolis mactata?

Rom. 14. 15. 11 || Et tua ista scientia frater qui infirmus est, propter quem Christus est mortuus peribit?

12 Ita autem peccantes in fratres: & vulnerantes ipsorum conscientiam infirmam in Christum peccatis.

Rom. 14. 21. 13 || Quapropter si esca facit, vt offendat frater meus, non vescar carnibus in æternum, nec faciam vt frater meus offendat.

CAP. IX.

1 Ostendit qualiter libertate à Domino sibi permissa 15 vltro abstinuerit, 18 22 ne quem in rebus medijs offenderet 24 Vitamq; nostram stadij instar esse dicit.

1 NOnne sum Apostolus? nónne sum liber? Nonne Iesum Christum Dominũ nostrum vidi? nónne opus meum vos estis in Domino?

2 Si aliis non sum Apostolus, ac certè vobis sum. nam sigillum Apostolatus mei vos estis in Domino.

3 Mea responsio apud eos qui in me inquirunt, hæc est.

4 An non habemus potestatem vescendi ac bibendi?

5 Annon

5 Annon habemus potestatem sororem vxorem circunducendi, vt & reliqui Apostoli, & fratres Domini, & Cephas?

6 An solus ego & Barnabas non habemus potestatem non operandi?

7 Quis militat propriis stipendijs vnquam? quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? aut quis pascit gregem, & de lacte gregis non edit?

8 Num secundum hominem hæc dico? nónne etiam Lex hæc dicit?

9 Nam in Mosis Lege Scriptum est, || Non obligabis os boui trituranti. Num boues curæ sunt Deo? *Deut.* 15.4. *1.tim.* 5.18.

10 An hoc propter nos omnino dicit? propter nos enim *hoc* scriptum est, quod sub spe, debeat is qui arat arare. & qui triturat sub spe, spei suæ particeps esse

11 || Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum *fuerit* si nos vestra carnalia messuerimus? *Rom.* 15.27.

12 Si alij *sui* in vos iuris participes sunt, *cur* non potius nos? atqui non vsi fuimus iure isto: sed omnia sustinemus, ne quid remoremur Euãgelium Christi.

13 An nescitis || eos qui sacris operantur, *ea quæ* ex sacrario *sunt* edere? & qui altari assidẽt, cum altari participare? *Deut.* 18.1.

14 Ita Dominus constituit ijs qui Euangelium annunciant, vt ex Euangelio viuant.

15 Ego tamen nullo istorum sum vsus. Neque verò hęc scripsi vt ita fiat in me. nam bonum est mihi mori potius quàm vt gloriationẽ meam aliquis inanem reddat.

16 Etenim si euangelizẽ, non est quod gloriẽr: necessitas enim mihi incumbit. Væ autem

mihi est nisi euangelizem.

17 Nam si volens hoc faciam, mercedē habeo: sin inuitus, dispensatio credita est mihi.

18 Quæ igitur mihi est merces? vt quū euangelizem gratuitū cōstituam Euangelium Christi, vt ne abutar iure meo in Euangelio.

19 Nam quum liber sim ab omnibus, omnibus meipsum seruum feci, vt plures lucrifaciam.

20 Et factus sum Iudæis vt Iudæus, vt Iudæos lucrifaciam: ijs qui sub lege sunt, vt si *essem* sub lege, vt eos qui sub lege sunt, lucrifaciam:

21 Exlegibus vt exlex *(ita tamen* vt non sim exlex Deo, sed sublex Christo) vt lucrifaciam exleges.

22 Factus sum infirmis vt infirmus, vt infirmos lucrifaciam. omnibus factus sum omnia, vt omnino aliquos seruem.

23 Hoc autem facio propter Euangelium, vt vnà particeps eius fiam.

24 An ignoratis, eos qui in stadio currunt, omnes quidem currere, sed vnum accipere præmium? sic currite vt comprehendatis.

25 Porrò quisquis certat, in omnibus est continens. Illi quidem igitur vt perituram coronam accipiant, *sunt continentes:* nos autem, vt incorruptam.

26 Ego igitur ita curro vt non in incertum: sic pugilem ago vt aërem non cædens.

27 Sed contundo corpus meum, & in seruitutem redigo. ne quo modo, quum alijs prædicarim, ipse reprobus fiam.

CAP. X.

a *Si Deus Iudæis non pepercit, neque ijs parcet quibus*

quibus ſors eſt æqualis, 3 4 *in teſſeris externis ſiue gratiæ.* 14 *Itaque abſurdum eſſe participes fieri menſæ dæmoniorum eos qui Cœnæ Domini communicant,* 24 *& qui in rebus mediis rationem proximi non habent.*

1 NOlim autem vos ignorare fratres, || Patres noſtros omnes ſub illa nube fuiſſe. || & omnes per mare tranſiuiſſe. *Exod.*13. 21, *num.*9.18. *Exod.*14.22.

2 Et || omnes in Moſen baptizatos eſſe nube & mari: *Exod.*16.18.

3 Et omnes eandem eſcam ſpiritualem ediſſe:

4 || Et omnes eundem potum ſpiritualem bibiſſe. Bibebant enim ex ſequente ſpirituali Petra: Petra verò erat Chriſtus. *Exod* 17.6, *num.*20.10, *&* 21.16.

5 Sed pleroſque illorum non approbauit Deus. proſtrati ſunt enim in deſerto. *Num.*26.65.

6 Hæc autem typi noſtri fuerunt, vt ne concupiſcamus res malas, || ſicut illi concupierunt. *Num.*11.4, *&* 26.64.

7 Ne igitur idololatræ eſtote, ſicut quidam eorum, vt ſcriptum eſt, || Sedit populus ad edendum ac bibendum, & ſurrexerũt ad ludendum. *Pſal.*106.14. *exod.*32.6.

8 Neque ſcortemur, || ſicut quidam eorum, ſcortati ſunt, & ceciderunt vno die viginti tria millia. *Num.*25.9.

9 Neque tentemus Chriſtum, || ſicut quidam eorum tentarunt, & à ſerpentibus perierunt. *Num.*21.6, *pſal.*106.14.

10 || Neque murmurate, ſicut quidam eorum murmurarunt, & perierunt ab Exterminatore. *Num.*14 37, *iudic.*8.24.

11 Hæc autem omnia typicè eueniebãt eis: ſcripta verò ſunt ad noſtram admonitionem: in quos fines ſeculorum occurrerunt.

12 Itaque qui *sibi* videtur stare, videat ne cadat.

13 Tentatio vos non cepit nisi humana. fidelis autem *est* Deus, qui non sinet vos tentari supra *id* quod potestis, sed præstabit vnà cum tentatione etiam euasionem, vt possitis sufferre.

14 Quapropter dilecti mei, fugite ab idololatria.

15 Vt peritis loquor: iudicate vos quod aio.

16 Poculum benedictionis cui benedicimus, nónne communio sanguinis Christi est? panis quem frangimus, nónne communio corporis Christi est?

17 Quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus: nam omnes vnius panis simus participes.

18 Videte Israëlem *qui est* secundum carnem. nónne qui edunt victimas, participes sunt altaris?

19 Quid ergo dico? idolum aliquid esse. aut quod idolis immolatum est, aliquid esse?

20 Imò *illud dico* quæ immolant Gentes, dæmonijs immolare, & non Deo. nolim autem vos participes dæmoniorum esse.

21 Non potestis poculum Domini bibere, & poculum dæmoniorum: non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum.

22 Nónne prouocamus ad iram Dominum? num validiores eo sumus?

23 || Omnia mihi licent, at non omnia conferunt: omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. *Sup. 6. 13. ecclesi. 37. 31.*

24 Nemo quod suum est quærat, sed quisque quod alterius *est*.

25 Quic-

25 Quicquid in macello venditur, edite, nihil interrogantes propter conſcientiam.

26 || Domini enim eſt terra & plenitudo eius. *Pſal.* 24. 1.

27 Quòd ſi quis infidelium vos vocat, & vultis ire, quicquid apponitur vobis, edite, nihil interrogantes propter conſcientiam.

28 At ſiquis vobis dixerit, Hoc idolis mactatum eſt, ne edite: propter illum qui indicauit, & propter conſcientiam. Domini enim eſt terra & plenitudo eius.

29 Conſcientiam autem dico non tuam, ſed illius alterius. cur enim libertas mea damnatur ab alia conſcientia.

30 Et ſi ego per gratiam *cibum* participo, cur *obid* impius iudicor pro quo ego gratias ago?

31 || Siue igitur editis, ſiue bibitis, ſiue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. *Coloſſ.* 1. 7.

32 Eſtote ſine offẽdiculo & Iudæis & Græcis, & Eccleſiæ Dei.

33 Sicut & ego per omnia omnibus placeo non quærens meam ipſius vtilitatem, ſed multorum, vt ſeruentur.

CAP. XI.

1 Notat Corinthios quod in ſacris cœtibus, 4 Viri orent velatis capitibus: & mulieres verò retectis. 17 In ſumma, quod in peius conuenirent: 21 & profana ſympoſia permiſcerent epulo ſacro Cœnæ Domini. 33 quam ad primam Chriſti inſtitutionem exigit.

1 IMitatores || mei eſtote, ſicut ego Chriſti. 2. *Theſſ.* 3. 9

2 Laudo verò vos, fratres, quòd omnia

mea meminiſtis, & ſicut tradidi vobis, traditiones retinetis.

Epheſ.5.23. 3 Velim autem vos noſſe || Chriſtum eſſe omnis viri caput: caput autem mulieris virum, caput verò Chriſti Deum.

4 Omnis vir orans aut prophetans operto capite, dedecorat caput ſuum

5 Omnis verò mulier orans aut prophetans non operto capite, dedecorat caput ſuum: nam *id* vnum ac idem eſt ac ſi raſa eſſet.

6 Nam ſi non velatur mulier, etiam tondeatur: quòd ſi turpe mulieri tonderi aut radi, veletur.

Gen.1.16.17 & 5.1.9 6, col 3.10. 7 Vir enim non debet velare caput, || quum *is* imago ſit & gloria Dei: at mulier gloria viri eſt.

8 Non enim eſt vir ex muliere, ſed mulier ex viro.

Gen.2.23. 9 || Neque enim conditus eſt vir propter mulierem, ſed mulier propter virum.

10 Propter hoc debet mulier poteſtatem habere in capite, propter Angelos.

11 Attamen neque vir abſque muliere, neq; mulier abſque viro, in Domino.

12 Sicut enim mulier ex viro *eſt*, ita & vir per mulierem: omnia verò ex Deo.

13 Apud voſipſos iudicate, *Num* decorum eſt mulierem non velatam Deum orare?

14 An ne natura quidem ipſa hoc vos docet, quod viro quidem comatum eſſe dedecori ſit:

15 Contrà, mulieri comatam eſſe, gloriæ ſit? Nam coma pro velamine data eſt ei.

16 Quod ſi quis videtur contentioſus eſſe, nos eiuſmodi conſuetudinem nō habemus, neque Eccleſiæ Dei.

17 Hoc verò *ita* denuntio vt vos non laudem, quòd *videlicet* non cum emolumento, sed cum detrimento conuenitis.

18 Primùm enim quum conuenitis in Ecclesia, audio dissidia inter vos esse: & aliquam partem credo.

19 Oportet enim etiam hæreses inter vos esse, vt qui probati sunt, manifesti fiant inter vos.

20 Itaque quum conuenitis in vnum, *hoc* non est Dominicam cœnam edere.

21 Nam vnusquisq; propriam cœnam præoccupat in vescendo: & hic quidem esurit, ille verò ebrius est.

22 Enimuerò num domos non habetis ad edendum & bibendum? aut Ecclesiam Dei cõtemnitis, & pudefacitis eos qui non habent? Quid vobis dicam: laudabo vos? in hoc non laudo.

23 Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis, Dominum Iesum *videlicet* ea nocte qua proditus est, accepisse panem:

24 ‖ Et gratiis actis fregisse, ac dixisse, Accipite, edite: hoc meum est corpus quod pro vobis frangitur: hoc facite ad mei recordationem. *Mat.26.26, mar.14.22, luc 22.17.*

25 Itidem & poculum, postquam cœnasset, dicendo, Hoc poculum, est Nouum illud testamentum per meum sanguinem: hoc facite quotiescunque biberitis, ad mei recordationem.

26 Quotiescunque enim ederitis panem hunc & poculum hoc biberitis, mortem Domini annuntiatis vsquequo venerit.

27 ‖ Itaque quisquis ederit panem hunc, aut biberit hoc poculum Domini indignè, reus *Iohan.6.55.*

tenebitur corporis & sanguinis Domini.

2.Cor.13 5. 28 ||Probet autem quisque seipsum, & ita de pane illo edat, & de poculo illo bibat.

29 Nam qui edit & bibit indignè, damnationem sibiipsi edit & bibit, non discernēs corpus Domini.

30 Propterea inter vos multi *sunt* debiles & inualidi, & dormiunt multi.

31 Etenim si nosipsos diiudicaremus, non puniremur.

32 Sed quum punimur, à Domino erudimur, ne cum mundo condemnemur.

33 Itaque, fratres mei, quum conuenitis ad vescendum, alius alium expectate.

34 Quòd siquis esurit, domi edat: ne ad condemnationem conueniatis. Reliqua verò quum venero, constituam.

CAP. XII.

1 Vt à contentione & superbia Corinthios auocet, dicit spiritualia dona ideò varia conferri. 7 vt mutuò collata 12 coalescamus ea symmetria in vnum Christi corpus, 20 quemadmodum membra Corporis humani in vnū coalescunt.

1 POrrò de spiritualibus *donis*, fratres nolim vos in ignorantia versari,

2 Scitis vos Gentes fuisse qui ad idola illa muta, prout rapi contigisset, abripiebamini.

Mar.9.39. 3 Quapropter notum vobis facio, ||nullum per Spiritum Dei loquentem, dicere Iesum anathema: || & neminem posse dicere Iesum Dominum, nisi per spiritum sanctum.

Suprà.8.6, iohan.13.13, philip.2.10. 4 Discrimina autem donorum sunt, sed idem Spiritus:

5 Et discrimina ministeriorum sunt, sed idem Dominus:

6 Et

6 Et diſcrimina facultatum ſunt, ſed idem eſt Deus, efficiens eas omnes in quibuſuis.

7 Vnicuique verò datur declaratio Spiritus ad vtilitatem.

8 Nam huic quidem per Spiritum datur ſermo ſapientiæ, alij verò ſermo cognitionis per eundem Spiritum:

9 Alij verò fides, per eundem Spiritum, alij verò dona ſanationum, per eundem Spiritum:

10 Alij verò facultates *edendarum* virtutũ, alij verò prophetia, alij verò diſcretiones ſpirituum, alij verò genera linguarum, alij verò interpretatio linguarum.

11 ‖ Sed omnia hæc efficit vnus ille & idem Spiritus, diſtribuens priuatim *illa* ſingulis ſicut vult. *Rom.12.3, ephes.4.8.*

12 Sicut enim corpus vnum eſt, & membra habet multa, omnia verò membra corporis vnius multa quum ſint, vnum ſunt corpus: ita & Chriſtus.

13 Etenim per vnum Spiritum nos omnes in vnum corpus baptizati ſumus: ſiue Iudæi, ſiue Græci, ſiue ſerui, ſiue liberi: & omnes vna potione potati ſumus in vnum Spiritum.

14 Etenim corpus non eſt vnum membrum, ſed multa.

15 Si dicat pes, Quia non ſum manus non ſum ex corpore: num ob id nõ eſt ex corpore?

16 Et ſi dicat auris, Quia non ſum oculus, non ſum ex corpore: num ob id non eſt ex corpore?

17 Si totum corpus oculus, vbi auditus? ſi totum auditus, vbi odoratus?

18 Nunc autem Deus collocauit membra, ſingula ſigillatim in corpore, ſicut voluit.

19 Quòd si essent omnia vnum membrum, vbi corpus?

20 Nũc verò multa quidem membra sunt, vnum verò corpus.

21 Non potest autem oculus dicere manui, Non est mihi opus te: aut rursum caput pedibus, Non est mihi vobis opus.

22 Imò multo potius, quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt:

23 Et quæ putamus *membra* corporis maximè esse inhonesta, iis honorem ampliorem circumponimus: & quæ sunt in nobis indecora, copiosiorem decorem habent.

24 Nam quæ sunt in nobis decora, *ijs decore* non est opus: sed Deus simul temperauit corpus, ei cui deerat, copiosiore tributo honore:

25 Vt ne sit dissidium in corpore, sed membra idem curent alia pro alijs.

26 Itaque siue patitur vnum membrum, simul dolent omnia membra: siue honore afficitur vnum membrum, simul gaudent omnia membra.

27 Vos autem estis corpus Christi, & membra ex parte.

Ephes. 4. 11. 28 ‖ Et alios quidem constituit Deus in Ecclesia, primùm Apostolos, deinde Prophetas, tertiò doctores, deinde *constituit* potestates, deinde dona sanationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum.

29 Num omnes Apostoli? num omnes Prophetæ? num omnes Doctores? num omnes *sunt* potestates?

30 Num omnes donum habent sanationũ? num omnes linguis loquuntur? num omnes interpretantur.

31 Sed ambite dona potiora. Et porrò iter

ter ad excellentiam vobis indicabo.

CAP. XIII.

1 *Monet nulla tam eximia esse dona, quæ non vitientur coram Deo, si absit charitas:* 4 *ideoq; in eius laudes digreditur.*

1 SI linguis hominum loquar & Angelorũ, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonans aut cymbalum tinniens.

2 Et si habeam prophetiam, & nouerim mysteria omnia, omnemq; scientiam: & si habeam totam fidem, adeò vt || montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. *Mat.17.20.*

3 Etsi insumam alendis egenis omnes facultates meas, & si tradam corpus meum vt cõburar, charitatem autem non habeam, *hoc* nihil *mihi* prodest.

4 Charitas patiens est, comis est: charitas non inuidet: charitas non agit perperam, non inflatur.

5 Non agit indecorè, non quærit quæ sua sunt, non iritatur, non cogitat malum,

6 Non gaudet iniustitia, gratulatur autem veritati:

7 Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

8 Charitas nunquam excidit: sed & prophetiæ abolebuntur, & linguę cessabunt, & cognitio abolebitur.

9 Ex parte enim cognoscimus & ex parte prophetamus:

10 Postquam autem aduenerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est abolebitur.

11 Quum essem infans, vt infans loquebar, vt infans cogitabam, vt infans sentiebam: postquam autem factus sum vir, aboleui quæ infantis erant.

12 Cernimus enim nunc per ſpeculum & per ænigma, tunc autem coram *cernemus*: nunc cognoſco ex parte, tunc verò cognoſcam prout edoctus fuero.

13 Nunc verò manet fides, ſpes, charitas, tria hæc: maxima autem harum charitas.

CAP. XIIII.

1 *Commendat donum prophetiæ: 7 & comparatione à muſicis inſtrumentis ſumpta, 12 verum interpretandi Scripturas uſum docet, 17 abuſum tollit: 34 ac vetat ne mulieres publicè doceant.*

1 SEctamini charitatem, ambite autem ſpiritualia, magis tamen vt prophetetis.

2 Nam qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, ſed Deo. nullus enim audit, ſpiritu verò loquitur myſteria.

3 Qui autem prophetat, hominibus loquitur ædificationem, & exhortationem, & conſolationem.

4 Qui loquitur lingua ſeipſum ædificat: qui verò prophetat, Eccleſiam ædificat.

5 Velim autem omnes vos loqui linguis, magis tamẽ vt prophetetis. maior enim *eſt* qui prophetat quàm qui loquitur linguis, niſi ſi interpretetur, vt Eccleſia ædificationem accipiat.

6 Nunc verò, fratres, ſi veniam ad vos linguis loquens, quid vos iuuabo, niſi vobis loquar, aut per reuelationem, aut per cognitionem, aut per prophetiam, aut per doctrinam?

7 Atqui in anima quæ ſonum edunt, ſiue tibia *ſit*, ſiue cithara, niſi diſtinctionem tonis dederint, quomodo cognoſcetur quod tibia canitur aut cithara?

8 Etc-

8 Etenim si incertum sonum tuba dederit, quis apparabitur ad bellum.

9 Ita & vos nisi per linguam benè significantem sermonem ediderit is, quomodo intelligetur quod dicitur? eritis enim in aerem loquentes.

10 Tot, prout inciderit, genera vocum sunt in mundo, & nihil est mutum.

11 Nisi igitur sciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus: & qui loquitur apud me, barbarus *fuerit*.

12 Ita & vos, quandoquidem spiritus ambitis, ad ædificationem Ecclesię quærite vt excellatis.

13 Quapropter qui loquitur lingua, precetur vt interpretetur.

14 Nam si precer lingua, spiritus meus precatur, sed intelligentia mea est infructuosa.

15 Quid est igitur? præcabor spiritu, sed precabor etiam intelligentia: psallam spiritu, sed psallam etiam intelligentia.

16 Quandoquidem si benedixeris spiritu, is qui implet locum idiotæ quomodo dicturus est Amen ad tuam gratiarum actionem? nam quid dicas nescit.

17 Nam tu quidem benè gratias agis, sed alius non ædificatur.

18 Gratias ago Deo meo quòd magis quàm vos omnes linguis loquar.

19 Sed in Ecclesia malim quinque verba ex intelligentia mea loqui, vt & alios instituam, quàm decem millia verborum lingua.

20 ‖ Fratres, ne estote pueri intelligentia: sed malitia pueri, intelligentia verò adulti estote. *Mat.* 18.3

21 In Lege scriptū est, ‖ Propterea perdi- *Esa.* 28.11

uersæ linguæ *homines* & alia labra loquar populo huic, & ita quoque me non audient, dicit Dominus.

22 Linguæ igitur sunt signum non ijs qui credunt, sed infidelibus: prophetia verò non infidelibus, sed credentibus.

23 Itaque si eôdem conuenerit tota Ecclesia, & omnes linguis loquãtur, ingrediantur autem idiotæ vel infideles, nónne dicent vos furere?

24 Sed si omnes prophetent, ingrediatur autem infidelis quispiam aut idiota, arguitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus:

25 Et ita occulta cordis eius manifesta fiunt: atque ita procidens in faciem, adorabit Deum, renuntians Deum verè in vobis esse.

26 Quid igitur est fratres? quoties conuenitis, quisque vestrûm canticum habet, doctrinam habet, linguam habet, reuelationẽ habet, interpretationem habet, omnia ad ædificationem fiant:

27 Siue lingua quis loquitur, *fiat* per binos, aut ad plurimum ternos, & vicissim; vnus autẽ interpretetur.

28 Quòd si non sit interpres, taceat in Ecclesia *qui loquitur lingua*: sibiipsi verò loquatur & Deo.

29 Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & alij diiudicent.

30 Quod si *quid* alij patefactum fuerit assidenti, prior taceat.

31 Potestis enim sigillatim omnes prophetare, vt omnes discant, & omnes consolationem accipiant.

32 Et spiritus Prophetarũ Prophetis subiiciuntur.

33 Non

33 Non enim est seditionis *author* Deus, sed pacis, vt in omnibus Ecclesiis sanctorum.

34 || Mulieres vestræ in conuentibus sileant: nec enim permissum est eis vt loquantur, sed *imperatur* vt subditæ sint, || sicut & Lex dicit. 1.*Tim*.2. 12. *Gen*.3.16.

35 Quòd siquid dicere volunt, domi suos viros interrogent, nam turpe est mulieribus in conuentu loqui.

36 An à vobis sermo Dei profectus est? an ad vos solos deuenit?

37 Siquis videtur Propheta esse, aut spiritualis, agnoscat, quæ scribo vobis, esse Domini mandata.

38 Qui verò ignarus est, ignarus esto.

39 Itaque fratres, hoc ambite vt prophetetis, & loqui linguis ne prohibete:

40 Omnia verò decenter & ordine fiant.

CAP. XV.

1 *Cùm essent apud Cor. qui corporum resurrectionem in dubium vocarent,* 13 *postquam eius necessitatem validis argumentis comprobauit* 23 *rationem etiam* 35 *& modum subiungit.*

1 *Ecce* || Porrò vobis declaro, fratres, Euãgelium quod euangelizaui vobis, quod & accepistis, in quo etiam statis, *Gal*,1.11.

2 Per quod etiam, si retinetis quo sermone vobis euangelizauerim, seruamini: nisi si frustra credidistis.

3 Tradidi enim vobis in primis quod & acceperam, Christum videlicet mortuum esse pro peccatis nostris, || secundum Scripturas. *Esa*.53.5. *Ion* 2.1.

4 || Et sepultum fuisse, & excitatum tertio die, secundum Scripturas:

Iohan.21.19

5 ‖Et visum fuisse Cephæ: deinde duodecim illis.

6 Postea visus est amplius quàm quingentis fratribus semel: ex quibus plerique manent vsque adhuc, quidam autem obdormierunt.

7 Postea visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus.

Act.9.5. rom 9.3, ephes.3.8. Ephes.3 7.

8 ‖Vltimo verò omnium, velut abortiuo, visus est etiam mihi.

9 ‖Ego enim sum minimus Apostolorum, qui nō sum dignus vocari Apostolus, propterea quòd persequutus sum Ecclesiam Dei.

10 Sed gratia Dei sum id quod sum: & gratia eius erga me non fuit inanis, sed amplius quàm illi omnes laboraui: non ego tamen, sed gratia Dei quæ mecum *est*.

11 Et ego igitur & illi ita prædicamus, & ita credidistis.

12 Quòd si Christus prædicatur ex mortuis excitatus esse, quomodo dicunt quidam inter vos, non esse resurrectionem mortuorum?

13 Nam si resurrectio mortuorum non est, Christus quoque non est excitatus.

14 Quòd si Christus non est excitatus, inanis videlicet *est* prædicatio nostra, inanis autem *est* etiam fides vestra

15 Reperimur autem etiam falsi testes Dei: quoniam de Deo testificati sumus, eum excitasse Christum, quem non excitauit, si videlicet mortui non excitantur.

16 Nam si mortui non excitantur, Christus quoque non est excitatus:

17 Quod si Christus non est excitatus, inanis *est* fides vestra: adhuc estis in peccatis vestris.

18 Nem-

18 Nempe & qui obdormierunt in Christo, perierunt.

19 Si in hac solùm vita speramus in Christum, miserrimi omnium hominum sumus.

20 Nunc autem Christus excitatus est ex mortuis: || & primitiæ eorum qui obdormierunt factus est. *Coloss.1.18, apoc.1.5.*

21 Quia enim per hominem mors, per hominem quoque resurrectio mortuorum.

22 Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.

23 || Vnusquisque autem suo ordine primitiæ Christus, postea qui sunt Christi, in aduentu ipsius. *1.Thes.4.15.*

24 Deinde *erit* finis, quum tradiderit regnũ Deo ac Patri: quum aboleuerit omne imperiũ, & omnem potentiam & virtutem.

25 Nam oportet eum regnare || vsquequo omnes inimicos subiecerit pedibus eius. *Psal.110.8, act.2.34.*

26 Vltimus autem hostis abolebitur mors. *heb.1.13.*

27 || Nam omnia subiecit sub pedes eius. Quum autem dicit omnia esse *ea* subiecta, palàm est *hoc dici* excepto eo qui subiecit ei omnia. *Psal.8.7, heb.2.8.*

28 Postquam verò subiecta fuerint ei omnia, tunc & ipse Filius subijcietur ei qui subiecit ipsi omnia, vt Deus sit omnia in omnibus.

29 Alioqui quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non excitantur? & cur baptizantur pro mortuis?

30 Et cur nos periclitamur omni momento?

31 In dies morior, per gloriationem vestram quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.

32 Si secundum hominem aduersus bestias pugnaui Ephesi, quæ mihi vtilitas si mortui

Esa.22.13, sap.2.6. non excitantur? || Edamus & bibamus: cras enim morimur.

33 Ne errate. Mores bonos commercia corrumpunt mala.

34 Euigilate iustè, & ne peccate: quidam enim Deum non norunt, ad pudorem vobis *incutiendum* loquor.

35 At dicit aliquis, Quomodo suscitantur mortui? quali autem corpore prodeunt?

36 Demens, quod tu seminas, non viuiscit, nisi mortuum fuerit.

37 Et quod seminas, non corpus oriturum seminas, sed nudum granum, prout inciderit, tritici aut alicuius ex reliquis *granis*.

38 Sed Deus ei dat corpus vt voluit, & singulis seminibus suum corpus.

39 Non omnis caro, eadem caro: sed alia quidem caro hominum, alia verò caro pecorum, alia verò piscium, alia verò volucrum.

40 Et *sunt* corpora cœlestia, & sunt corpora terrestria: sed alia quidem cœlestium gloria, alia verò terrestrium.

41 Alia gloria solis, & alia gloria lunæ, & alia gloria stellarum: stella enim à stella differt in gloria.

42 Ita & resurrectio mortuorum. seminatur *corpus* corruptioni obnoxium, excitatur incorruptum.

43 Seminatur ignominiosum, excitatur gloriosum: seminatur infirmum, excitatur potens.

44 Seminatur corpus animale, exitatur corpus spirituale. est corpus animale, & est corpus spirituale.

Gen.2.7. 45 || Ita etiam scriptum est, Factus est prior homo Adam animal viuens: posterior *autem* Adam *factus est* spiritus viuificus.

46 At

46 At ſpirituale non eſt prius, ſed animale: deinde ſpirituale.

47 Primus homo è terra, terrenus: ſecundus homo, ipſe Dominus è cœlo.

48 Qualis terrenus ille, talis & qui terreni ſunt: & qualis ille cœleſtis, tales & qui cœleſtes ſunt.

49 Et ſicut geſtauimus imaginem terreni: geſtabimus etiam imaginem cœleſtis.

50 Hoc autem dico, fratres, carnem & ſanguinem non poſſe regni Dei hæreditatem conſequi, neque corruptionem conſequi incorruptæ naturæ hæreditatem.

51 Ecce, myſterium vobis dico, Non omnes quidem obdormiemus, ſed omnes mutabimur.

52 Momento & ictu oculi, || ad vltimam tubam (canet enim tuba) & mortui ſuſcitabuntur incorrupti, & nos mutabimur. *Mat.24 31, 1.theſſ.4.16*

53 Oportet enim hoc corruptioni obnoxiũ induere incorruptam naturam, & mortale hoc induere immortalitatem.

54 Quum autem hoc corruptioni obnoxiũ induerit incorruptam naturam, & mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet illud quod ſcriptum eſt, || Abſorpta eſt mors ad victoriam: *Oſeæ.13.14,*

55 Vbi tua, ô mors, victoria? vbi tuus, ô ſepulchrum, ſtimulus? *heb.2.24.*

56 Stimulus verò mortis *eſt* peccatum: vis autem peccati, Lex.

57 | Sed Deo *ſit* gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum. *1.Iohan.5.5.*

58 Itaque fratres mei dilecti, firmi eſtote, immoti, abundantes in opere Domini ſemper, quum ſciatis laborem veſtrum non eſſe inanem in Domino.

CAP. XVI.

1 *Hortatur vt fratrum Hierosolymitanorum inopiæ succurrat* 10 *Deinde Timotheum commendat,* 13 *& amica exhortatione* 19 *deinde salutationibus Epistolam claudit.*

1 PORRO de collecta in sanctos, quemadmodum constitui Ecclesijs Galatiæ, ita & vos facite.

2 Primo quoque *die* hebdomadis vnusquisque vestrûm apud se reponat, recondens quod pro Dei benignitate licuerit: ne, quum venero, tunc collectæ fiant.

3 Postquam autem accessero. quoscunque probaueritis per epistolas, hos mittam vt perferant beneficentiam vestram in Hierusalem.

4 Quòd si res digna fuerit vt & ipse proficiscar, mecum proficiscentur.

5 Veniam autẽ ad vos quum Macedoniam transiero (Macedoniam enim pertransibo.)

6 Apud vos autem fortasse parmanebo, aut etiam hybernabo: vt vos me prosequamini quocunque proficiscar.

7 Nolo enim vos nunc in transcursu videre: sed spero temporis aliquantum mansurum *me* apud vos, si Dominus permiserit.

8 Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten.

9 Nam ostium mihi apertum est magnum & efficax, & aduersarij multi.

10 Quòd si venerit Timotheus, videte vt tuto sit apud vos, opus enim Domini operatur vt & ego.

11 Nequis igitur illum pro nihilo habeat: sed prosequimini eum cum pace, vt veniat ad me: expecto enim eum cum fratribus.

12 Porrò

12 Porrò de Apollo fratre, multum precatus sum eum vt iret ad vos cum fratribus : sed omnino non fuit *ei* voluntas nunc eundi: venturus est autem quum tempus opportunum habuerit.

13 Vigilate, state in fide, viriliter agite, estote fortes.

14 Omnia vestra cum charitate fiant.

15 Precor autem vos, fratres, nostis familiam Stephanæ esse primitias Achaiæ,& sese in ministerium sanctis addixisse.

16 Vt & vos subijciamini talibus, & omnibus operam suam conferentibus & laborantibus.

17 Gaudeo verò de aduentu Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniam absentiam vestram hi suppleuerunt.

18 Refecerunt enim spiritum meum ac vestrum. Agnoscite itaque qui sunt huiusmodi.

19 Salutant vos ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum Aquila & Priscilla, cum Ecclesia quæ est domi ipsorum.

20 Salutant vos fratres omnes. Salutate alij alios osculo sancto. *Rom. 16.16, 2.cor.13.12, 2.pet.5.14.*

21 Salutatio manu mea Pauli.

22 Siquis non amat Dominum Iesum Christum, sit anathema, maran atha.

23 Gratia Domini Iesu Christi *sit* vobiscum.

24 Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu. Amen.

Ad Corinthios prior missa fuit Philippis per Stephanam & Fortunatum, & Achaicum & Timotheum.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD Corinthios posterior.

CAP. I.

1 *A laude afflictionum auspicatur, 8 exponens quid in Asia pertulerit. 10 & quàm dexter affulserat Deus. 17 Addit nulla leuitate id factũ esse, quòd non venerit, vti fuerat pollicitus.*

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi per Dei voluntatem, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, vnà cum sanctis omnibus qui sunt in tota Achaia.

2 Gratia sit vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Ephes. 1. 3. 1. *pet.* 1. 3. 3 ‖ Benedictus Deus ac Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater *inquam* ille misericordiarum, & Deus omnis consolationis *autor*.

4 Consolans nos in omni oppressione nostra, vt possimus positos in quauis oppressione consolari, ea ipsa consolatione qua nos ipsos Deus consolatur.

5 Nam sicut abundant perpessiones Christi in nobis: ita per Christum abundat etiam consolatio nostra.

6 Siue autem premimur, *id fit* pro vestra cõsolatione ac salute, quæ efficitur in tolerantia earun-

earundem perpeſſionum quibus & nos afficimur: ſiue conſolationem accipimus, *id fit* pro veſtra conſolatione ac ſalute: & ſpes noſtra firma *eſt* de vobis.

7 Quòd ſciamus vos, ſicut ſocij eſtis perpeſſionum, ita etiam *ſocios fore* conſolationis.

8 Non enim volumus vos ignorare, fratres, de oppreſſione noſtra quæ nobis cuenit in Aſia, nos ſummè grauatos fuiſſe ſupra vires, adeò vt prorſus animi penderemus, etiam quod ad vitam.

9 Sed ipſi apud nos decretũ mortis habuimus, ne confideremus in nobiſipſis, ſed in Deo qui mortuos excitat:

10 *Quique* ex tanta morte liberauit, & liberat: in quo ſperamus nos adhuc etiam liberatum iri:

11 ‖Vobis etiam vnà pro nobis operam cõferentibus ad deprecandum, vt donum ex multis perſonis in nos *collatum*, per multos celebretur gratiarum actione pro nobis. *Rom.* 15.30.

12 Nam gloriatio noſtra hæc eſt, teſtimonium *videlicet* conſcientiæ noſtræ, quòd cum ſimplicitate & ſinceritate Dei, non cum ſapientia carnali, ſed cum gratia Dei verſati ſimus in mundo, potiſſimum autem apud vos.

13 Nõ enim alia ſcribimus vobis quàm quæ legitis aut etiam agnoſcitis. ſpero autem vos etiam ad extremum agnituros.

14 Sicut & aliquatenus agnouiſtis nos gloriationem veſtram eſſe, quemadmodum & vos noſtra *eſtis*, in diem Domini Ieſu.

15 Itaq; hac fiducia prius volui ad vos venire, vt ſecundam gratiam haberetis:

16 Et per vos tranſire in Macedoniam, &

ruisum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam.

17 Hoc igitur quum deliberarem, nunquid leuitate sum vsus? aut num quæ delibero, secũdum carnem delibero, vt sit apud me Etiam & Non?

18 Imò fidelis Deus *nouit* sermonem nostrũ apud vos non fuisse Etiam & Non.

19 Nam Dei Filius Iesus Christus, qui inter vos per nos prædicatus est, *id est* per me & Syluanum ac Timotheum, non fuit Etiam & Non, sed fuit Etiam in ipso:

20 (Quotquot enim *sunt* promissiones Dei, in ipso *sunt* Etiam: & in ipso *sunt* Amen) ad Dei gloriam per nos.

21 Porrò qui nos cõfirmat vobiscũ in Christum, & qui vnxit nos, Deus *est*.

22 Qui etiam obsignauit nos, deditque arrhabonem Spiritus in cordibus nostris.

23 Ego verò testem Deũ inuoco in animã meam, me *idcirco* nondum venisse Corinthum, vt vobis parcam.

24 Non quod dominemur vestræ fidei, sed *quod* administri sumus gaudij vestri. nam fide statis.

CAP. II.

1 *Excusans se quòd non venerit, 2 clam illos taxat, 4 & communem sympathiam ostendit. 5 vt nequeat nisi ipsis hilaribus gaudere. 6 Macho, quem Satanæ tradi præceperat, 7 resipiscenti veniam dari, 8 obsecrat. 31 & profectionis suæ in Macedoniam meminit.*

1 HOc autem mihi faciendum iudicaui, ne rursus ad vos cum tristitia veniam.

2 Nam si ego tristitia vos afficiam, qui

est

est qui exhilaret me, nisi ipse qui tristitia afficitur ex me?

3 Et hoc ipsum vobis scripsi, ne, quum venero, tristitiã capiã ex ijs de quibus oportebat me gaudere: confisus de vobis omnibus, meum gaudium, omnium vestrum *gaudium* esse.

4 Nã ex multa oppressione & ãxietate cordis scripsi vobis, per multas lacrymas: non vt tristitia afficiamini, sed vt cognoscatis charitatem quã habeo abundantissimã erga vos.

5 Quòd siquis tristitiam attulit, nõ mihi tristitiã attulit, sed quadamtenus (ne *illum* aggrauem) vobis omnibus.

6 Sufficit istiusmodi *homini* ista obiurgatio à pluribus *profectа*.

7 Vt è contrario potius vos *ei* condonetis, *eumq;* cõsolemini, ne quo modo redundãte tristitia absorbeatur *vir* huiusmodi.

8 Quapropter precor vos vt ratam faciatis in illum charitatem.

9 Nam in hunc finem etiam scripsi, vt cognoscerem probationẽ vestri, *id est* an ad omnia obedientes sitis.

10 Cui verò condonatis, & ego *condono*: nã & ego siquid condonaui, cui condonaui propter vos *id feci*, in conspectu Christi, vt ne occupemur à Satana.

11 Non enim illius machinationes ignoramus.

12 Porrò quum venissem Troadem ad *prædicandum* Euangelium Christi, etiam si ostium mihi apertum erat per Dominum, nõ habui relaxationem *in* spiritu meo, eo quòd non inuenissem Titum fratrem meum:

13 Sed quum illis valedixissem, abij in Macedoniam.

14 Deo autem gratia, qui facit vt ſemper triumphemus in Chriſto: & odorē notitię ſuæ manifeſtum facit per nos omni in loco.

15 Nam Chriſti bona fragrātia ſumus Deo in iis qui ſeruantur, & in iis qui pereunt:

16 His quidem, odor mortis ad mortem, illis verò, odor vitæ ad vitam, & ad hęc quis idoneus?

Infrà.4.2. 17 || Non enim, vt plerique cauponamur ſermonem Dei, ſed vt ex ſinceritate, ſed vt ex Deo in conſpectu Dei, de Chriſto loquimur.

CAP. III.

1 *Dicit ſe ſatis habiturum commendationis.* 4 *quandiu in fide permanſerint.* 6 *ſe miniſtrum non literæ, ſed Spiritus.* 8 *Diſcrimen Legis & Euangelij exponit,* 13 *quòd illius claritas magis perſtringat oculos quàm illuminet:* 18 *huius verò lux conſpicuam Dei faciem exhibeat.*

1 INcipimus rurſus noſipſos commendare? num egemus, vt nonnulli, commendatitijs epiſtolis apud vos, aut à vobis commendatitijs?

2 Epiſtola noſtra vos eſtis inſcripta, in cordibus noſtris, quæ intelligitur & legitur ab omnibus hominibus:

3 Dum palam fit vos eſſe epiſtolam Chriſti ſubminiſtratam à nobis inſcriptam non atramento, ſed Spiritu Dei viui: non in tabulis lapideis, ſed in carneis tabulis cordis.

4 Fiduciam autem huiuſmodi habemus per Chriſtum apud Deum.

5 Non quod idonei ſimus ex nobiſipſis ad cogitandum quicquam, velut ex nobiſipſis, ſed quod idonei ſumus *id* ex Deo eſt:

6 Qui

6 Qui etiam fecit vt idonei essemus ministri noui Testamenti, non literæ, sed Spiritus: nam litera occidit, Spiritus autem viuificat.

7 Quòd si mortis ministerium literis informatũ in saxis, fuit glorioſum, adeò vt non possent intueri filij Israel in faciem Mosis, propter gloriam vultus eius, quæ abolenda erat:

8 Quî non potius ministerium Spiritus erit glorioſum?

9 Nam si ministerium condemnationis *fuit* glorioſum, multo magis ministerium iustitiæ abundat gloria.

10 Etenim quod glorificatum fuit, ne glorificatum quidem fuit hac in parte, *ut est* quod ad superantem gloriam attinet.

11 Nam si quod aboletur, *fuit* glorioſum, multo magis est glorioſum id quod manet.

12 Itaque quum eiusmodi spém habeamus, multa in loquendo euidentia vtimur:

13 ||Nec *jumus* sicut Moses, *qui* imponebat velamen faciei suæ, ne intuerentur filij Israel in finem eius quod aboletur. *Exod.* 34. 34.

14 Itaq; occaluerunt mentes illorum. nam vsque ad *diem* hodiernum, in lectione Veteris testamenti manet non retectum velamen illud quod per Christum tollitur.

15 Sed ad hunc vsque diem quum legitur Moses, velamen cordi eorum impoſitum est.

16 Postquam autem conuersum fuerit ad Dominum, tolletur velamen.

17 ||Dominus verò, Spiritus ille est: vbi autem Spiritus ille Domini illic libertas: *Ioh.* 4. 14.

18 Nos autem omnes retecta facie gloriam Domini vt in speculo intuentes, *in* eandem imaginem transformamur ex gloria in gloriam, sicut à Domini spiritu.

CAP. IIII.

1 Recenſet ſe adeo laboraſſe in prædicando Euangelio, 7 vt à Satana excæcati ſint, qui illius ſplendorem non cernant, 7 profatum in teſtaceis vaſculis 10 tot ærumnijs obnoxijs. 16 itaque ſuo exemplo ad fortitudinem eos hortatur 17 ex contemptu præſentis vitæ.

1 PRopterea quũ miniſterium hoc habeamus prout miſericordiam cõſequuti ſumus, non ſegneſcimus.

2 Sed abdicauimus turpitudinis tegumenta, non incedentes cum calliditate, neque falſantes ſermonem Dei: ſed declaratione veritatis commendantes noſipſos apud omnẽ conſcientiam hominum, in conſpectu Dei.

3 Quod ſi tectum eſt Euangelium noſtrum, iis qui pereunt tectum eſt.

4 In quibus deus huius ſeculi excæcauit mentes, *id eſt* infidelibus, ne irradiet eos lumen Euãgelij gloriæ Chriſti, qui eſt imago Dei.

5 Non enim noſipſos prædicamus, ſed Chriſtum Ieſum Dominum: nos autem ſeruos veſtros propter Ieſum.

Gen.1.3. 6 Quoniam Deus || qui dixit vt è tenebris lux ſplendeſceret: *is eſt* qui ſp'ẽduit in cordibus noſtris, ad *prædendum* lumen cognitionis in facie Ieſu Chriſti.

7 Habemus autem theſaurum hunc in teſtaceis vaſculis, vt eius virtutis præſtantia ſit Dei, & non ex nobis:

8 Dum in omnibus premimur, at non coarctamur: hęſitamus, at non prorſus hęremus:

9 Perſequutionem patimur, ſed in ea non deſerimur: deijcimur, at non perimus:

10 Quolibet mortificationem Domini Ieſu in

in corpore circumferantes vt etiam vita illa Iesu in corpore nostro manifesta fiat.

11 Semper enim nos qui viuimus, morti tradimur propter Iesum, vt etiam vita Iesu manifesta fiat in mortali carne nostra.

12 Itaque mors quidem in nobis agit, vita verò in vobis.

13 Et quia habemus eundem Spiritum fidei, secundum illud quod scriptum est, || Credidi, & ideo loquutus sum: nos quoque credimus, quamobrem etiam loquimur. *Psal. 115.10.*

14 Scientes fore vt qui excitauit Dominum Iesum, nos quoque per Iesum exciter, & sistat vobiscum.

15 Nam hæc omnia propter vos, vt gratia illa copiosissima, pluribus gratias agentibus, redundet in gloriam Dei.

16 Propterea non segnescimus: sed etiamsi externus homo noster corrumpitur, internus tamen renouatur quotidie.

17 Momentanea enim leuitas oppressionis nostræ excellenter æternum pondus gloriæ cõficit nobis:

18 Dum non spectamus ea quæ cernuntur, sed ea quæ non cernuntur, nam quæ cernuntur, temporaria sunt: at quæ non cernuntur æterna.

CAPVT V.

1 *Perstat in eodem argumento, 6 de certa spe salutis 8 per fidem. 12 Non vt se iactet, 14 quum Deum & ipsius Ecclesiam præ oculis habeat, 17 & nihili æstimet omnia, præter vitæ nouitatem in Christo.*

1 SCimus enim nos, si terrestris huius domus nostræ tabernaculum dissolutum fuerit, ædificium ex Deo habituros, do-

micilium *videlicet* non manufactum, æternum in cœlis.

Apoc.16.15. 2 In hoc enim ſuſpiramus, ‖expetentes domicilio noſtro, quòd è cœlo eſt, ſuperindui.

3 Siquidem etiam induti non nudi reperiemur.

4 Etenim qui ſumus in hoc tabernaculo, ſuſpiramus onerati: in quo non cupimus exui, ſed ſuperindui, vt abſorbeatur mortalitas à vita.

5 Porrò Deus *is eſt* qui nos ad hoc ipſum condidit, qui etiam dedit nobis arrhabonem Spiritus.

6 Confidentes igitur ſemper, & ſcientes nos aduenas eſſe in corpore, peregrè abſumus à Domino.

7 (Per fidem enim incedimus, non per aſpectum)

8 Confidimus autem, & probamus potius migrare è corpore, & ad Dominum ire habitatum.

9 Quapropter etiam ambimus, & incolentes & migrantes, ei eſſe accepti.

Rom.14.10. 10 ‖Omnes enim nos comparere oportet coram tribunali Chriſti, vt vnuſquiſque reportet quæ in corpore *fecerit*, congruenter ad id quod fecerit, vel bonum vel malum.

11 Scientes igitur terrorem illum Domini, homines ad fidem adducimus, Deo autem manifeſti ſumus: & ſpero *nos* etiam conſcientijs veſtris manifeſtos eſſe.

12 Enimuerò non iterum noſipſos commendamus vobis, ſed vobis occaſionem præbemus gloriandi de nobis: vt habeatis *quod dicatis* aduerſus eos qui ex facie gloriam captãt, at non ex corde.

13 Nam

13 Nam siue insanimus, Deo *insanimus*: siue sana mente sumus, vobis *sana mente sumus*.

14 Charitas enim illa Christi constringit nos:

15 Vt qui hoc statuerimus, si vnus pro omnibus mortuus fuit, nempe omnes fuisse mortuos: & *illum* pro omnibus mortuum esse, vt qui viuunt, posthac non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.

16 Itaque nos posthac neminem nouimus secundũ carnem. quòd si etiam nouimus Christum secundum carnem, nunc tamen non amplius nouimus.

17 Siquis igitur *est* in Christo, noua creatura *est*, || vetera præterierunt, ecce noua facta sunt omnia. *Esa.43.19, apoc.21.5.*

18 Hæc autem omnia sunt ex Deo, qui reconciliauit nos sibi per Iesum Christum, deditque ministerium reconciliationis:

19 Nempe quia Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non imputando eis peccata ipsorum: posuitque in nobis sermonem hunc reconciliationis:

20 Itaque nomine Christi legatione fungimur: velut Deo *vos* precante per nos: oramus Christi nomine, reconciliamini Deo.

21 Fecit enim *vt* qui non nouit peccatum, pro nobis peccatum *esset*, vt nos efficeremur iustitia Dei in eo.

CAP. VI.

1 *Vt vitam Christo dignam viuant, hortatur*, 5 *ne afflictionibus deficiantur*, 9 *nec gloria insolescant*: 14 *pollutiones fugiant*, 16 *quum sint viua viuentis Dei templa.*

1 SEd & *vt* operam noſtram ei accommodantes, hortamur ne fruſtra gratiam Dei vos receperitis.

Eſa.49.8. 2 Dicit enim *Deus*, || Tempore accepto exaudiui te, & in die ſalutis ſuccurri tibi. ecce nũc tempus acceptum, ecce nunc dies ſalutis.

3 Nullam vlla in re præbentes offenſionem, ne vituperetur miniſterium:

1.Cor.4.7. 4 Sed & in omnibus nos approbantes, || vt Dei miniſtri, tolerantia multa in oppreſſionibus, in neceſſitatibus, in anguſtijs,

5 In plagis, in carceribus, in tumultuationibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiuniis,

6 Puritate, ſcientia, lenitate, bonitate, Spiritu ſancto, charitate non ſimulata,

7 Sermone veritatis, virtute Dei, armis iuſtitiæ dexteris ac ſiniſtris,

8 Per gloriam & ignominiam, per conuitia & laudes. vt ſeductores, & *tamen* veraces:

9 Vt ignoti, & *tamen* noti: vt morientes, & ecce viuimus: vt qui caſtigamur, nec *tamen* occidimur:

10 Vt dolentes, ſemper tamen gaudentes: vt pauperes, ſed multos ditantes: vt nihil habentes, ſed omnia obtinentes.

11 Os noſtrum apertum eſt erga vos Corinthij, cor noſtrum dilatatum eſt.

12 Non habitatis anguſtè in nobis, ſed anguſti eſtis in viſceribus veſtris.

13 Loquor autem vt filiis de pari compenſatione. dilatamini & vos:

14 Ne impari iugo copulemini cum infidelibus || quod enim conſortium iuſtitiæ cum iniuſtitia? & quæ communio luci cum tenebris?

Eccleſ.13.22

15 Et quæ concordia Chriſto cum Belial? aut quę pars fideli cum infideli?

16 Et

16 Et quæ consensio templo Dei cum simulacris? nam vos templum estis Dei viuentis sicut dixit Deus, || Habitabo in eis & inambulabo: & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. *1. Cor. 3. 17, & 6. 19. Leuit. 26. 12*

17 Quapropter exite è medio eorũ, & separamini, dicit Dominus: & impurum ne attingite: tum ego accipiam vos: *Esa. 52. 11.*

18 || Et ero vobis Pater, & vos eritis mihi filij ac filiæ, dicit Dominus omnipotens. *Iere. 31. 2.*

CAP. VII.

1 Ne nimium teneros animos vrgendo prosternat, 2 probabile reddit quòd omnia dixerit 4 ex ingenti erga illos dilectione. 8 itaque sibi non displicere quòd mœrore eos affecerit. 10 & adduxerit ad pœnitentiam non pœnitendam.

1 HAs igitur promissiones quum habeamus, dilecti purgemus nosipsos ab omni inquinamento carnis ac spiritꝰ, perficientes sanctificationem cum timore Dei.

2 Accipite nos: nemini iniuriam fecimus, neminem corrupimus, neminem expilauimus.

3 Ad condemnationem *vestri* non loquor: nam ante dixi vos in cordibus nostris esse ad simul moriendum & simul viuendum.

4 Multa mihi loquendi libertas apud vos, multa mihi gloriatio de vobis: impletus sum consolatione, vehementer exundo gaudio in omni afflictione nostra.

5 Etenim quum venissemus in Macedoniã, nullam habuit relaxationem caro nostra, sed in omnibus fuimus oppressi, foris pugnę, intus terrores:

6 Sed qui consolatur abiectos, consolatus est nos Deus, aduentu Titi.

7 Non ſolùm autem aduentu illius, ſed etiã conſolatione quam ille accepit ex vobis, quum renuntiaret nobis veſtrum vehemens deſiderium, veſtrum eiulatum, veſtrum pro me zelum adeò vt magis gauiſus fuerim.

8 Nam etiamſi triſtitia vos affeci per epiſtolam, non me pœnitet, etiamſi pœnituerit. video enim epiſtolam illam, tametſi ad tempus triſtitia vos affeciſſe:

9 Nunc gaudeo, non quòd triſtitia affecti fueritis, ſed quod triſtitia affecti fueritis ad reſipiſcentiam: nam triſtitia affecti fuiſtis ſecundum Deum, vt nulla in re detrimento ſitis affecti per nos.

10 Nam qui ſecundum Deum eſt dolor, is reſipiſcentiam efficit ad ſalutem, cuius nunquã pœniteat: at mundi dolor mortem efficit.

11 Ecce enim iſtuc ipſum, quòd ſecundum Deum triſtitia affecti fuiſtis, quantum in vobis effecit ſtudium? imò defenſionem, imò indignationem, imò timorem, imò vehemens deſiderium, imò zelum, imò vindicationem? per omnia teſtatum feciſtis vos eſſe puros in hoc negotio.

12 Nempe etiam ſi ſcripſi vobis, non *ſcripſi vobis* eius cauſa qui iniuriam fecerat, nec eius cauſa qui iniuria affectus fuerat, ſed vt apud vos manifeſtum fieret ſtudium illud noſtrum pro vobis, in conſpectu Dei.

13 Propterea conſolationem accepimus ex conſolatione veſtri: ſed longè plurimum gauiſi ſumus ob gaudium Titi, quòd refocillatus ſit ſpiritus eius ab omnibus vobis:

14 Et ſi quid apud eum de vobis gloriatus ſum, non fui pudefactus: ſed vt omnia verè locuti ſumus vobis, ita & gloriatio noſtra *qua v-*

ſu

fuerant apud Titum, vera comperta sit.

15 Et viscera eius amplius erga vos *affecta* sint, dum reminiscitur obedientiæ omnium vestrum, vtque cum timore ac tremore ipsum exceperitis.

16 Gaudeo igitur quòd penitus confidam de vobis.

CAP. VIII.

1 *Macedonum* 9 *atque adeò ipsius Christi exemplo* 14 *vt liberales sint in Sanctos hortatur,* 16 *Titum,* 18 *& alium fratrem hac de causa ad ipsos profectos dicit.*

1 PORrò notam facimus vbi fratres, gratiam Dei præstitam Ecclesijs Macedonum.

2 Nam in multa probatione abundans gaudium ipsorum, & profunda eorum paupertas redundauit in copiosam benignitatem ipsorum.

3 Nam pro viribus (testor) vt supra vires voluntarij *fuerunt*:

4 Multis cum precibus nos rogantes vt gratiam & societatem subministrationis quæ in sanctos *impenditur*, susciperemus.

5 Ac non sicut sperabamus *ita fecerunt*, sed semetipsos dediderunt primùm Domino, *deinde* & nobis, per Dei voluntatem.

6 Vt adhortaremur Titum, vt sicut antè cœpit, ita etiam absoluat apud vos hanc quoque gratiam.

7 Itaque sicut in omnibus abundatis, fide, & sermone, & cognitione, & omni studio, & vestra in nos charitate, *videte* vt in hac quoque gratia abundetis

8 Non ex imperio loquor, sed aliorum stu-

dio, vestræ quoque dilectionis sinceritatẽ red dens exploratam.

9 Nostis enim beneficentiam Domini nostri Iesu Christi, eum *videlicet* propter vos pauperem factum esse, quum esset dives: vt vos illius, paupertate ditesceretis.

10 Et sententiam in ea re *meam* edo, nã hoc vobis conducit, qui non solùm facere, sed etiã velle antè cœpistis anno superiore.

11 At nunc etiam illud ipsum facere absoluite. vt sicut adfuit promptũ illud velle, ita etiã adsit ipsum perficere ex eo quod habetis.

12 Etenim si prius adsit promptus animus, aliquis acceptus est pro eo quod habet, nõ pro eo quod non habet.

13 Non enim vt aliis relaxatio sit, vobis autem oppressio: sed pari conditione hoc tempore vestra abundantia *supplet* illorum defectum.

14 Vt & illorum abundantia vestrum defectum suppleat: vt fiat æquabilitas.

Exod.16.18. 15 Sicut scriptum est, || qui multum *collegit* non habuit amplius: & qui paulum, non habuit minus.

16 Gratia autem sit Deo qui cordi Titi indidit idem studium pro vobis.

17 Quòd tum exhortationem illam gratam habuit, tum verò maiore studio vltro ad vos abiit.

18 Misimus autem vnà cum eo fratrem illum cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias.

19 (Nec *id* solùm, sed etiam suffragijs delectus est ab Ecclesijs socius peregrinationis nostræ, cum hac beneficentia quæ administratur à nobis ad ipsius domini gloriam, & *comprobandum*

bandum promptum animum veſtrum)

20 Vitantes hoc, nequis nos vituperet in hac exuberantia quæ adminiſtratur à nobis:

21 ‖ Vt qui procuremus honeſta non ſolùm coram Domino, ſed etiam coram hominibus. *Rom.*12.17.

22 Miſimus autem cum eis fratrem noſtrum, quem ſæpe in multis probauimus ſtudioſum: nunc autem multo ſtudioſiorem, ob multam fiduciam quam *habeo* in vobis.

23 Siue de Tito *quæritur*, ſocius meus *eſt*, & apud vos adiutor, ſiue de fratribus noſtris, legati *ſunt* Eccleſiarum & gloria Chriſti.

24 Itaque demonſtrationem charitatis veſtræ, & noſtræ de vobis gloriationis editæ in eos, in conſpectu Eccleſiarum.

CAP. IX.

1 *Cur de eorum voluntate bene ſentiens* 3 *illis tamen adhortandus ſidulo incumbat* 4 *rationem adducit.* 6 *& ſementi eleemoſynas comparat,* 10 *quam Deus rependit magno fœnore.*

1 NAm de ſubminiſtratione quidem quæ ſit in ſanctos, ſuperuacaneum eſt mihi ſcribere vobis.

2 Noui enim promptum animum veſtrum quē de vobis iacto apud Macedones, Achaiam videlicet paratam eſſe ab anno ſuperiore: & ex vobis *ortus* zelus prouocauit complures.

3 Miſi autem hos fratres, ne gloriatio noſtra de vobis inanis fiat hac in parte: vt (ſicut dicebam) parati ſitis.

4 Nequo modo, ſi mecum venerint Macedones, & offenderint vos imparatos, pudefiamus (vt ne vos dicam) in prǫfidente iſta gloriatione.

dio, vestræ quoque dilectionis sinceritatē red dens exploratam.

9 Nostis enim beneficentiam Domini nostri Iesu Christi, eum *videlicet* propter vos pauperem factum esse, quum esset dives: vt vos illius, paupertate ditescęretis.

10 Et sententiam in ea re *meam* edo, nā hoc vobis conducit, qui non solùm facere, sed etiā velle antè cœpistis anno superiore.

11 At nunc etiam illud ipsum facere absoluite. vt sicut adfuit promptū illud velle, ita etiā adsit ipsum perficere ex eo quod habetis.

12 Erenim si prius adsit promptus animus, aliquis acceptus est pro eo quod habet, nō pro eo quod non habet.

13 Non enim vt aliis relaxatio sit, vobis autem oppressio: sed pari conditione hoc tempore vestra abundantia *supplet* illorum defectum.

14 Vt & illorum abundantia vestrum defectum suppleat: vt fiat æquabilitas.

Exod.16.18. 15 Sicut scriptum est, || qui multum *collegit* non habuit amplius: & qui paulum, non habuit minus.

16 Gratia autem sit Deo qui cordi Titi indidit idem studium pro vobis.

17 Quòd tum exhortationem illam gratam habuit, tum verò maiore studio vltro ad vos abiit.

18 Misimus autem vnà cum eo fratrem illum cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias.

19 (Nec *id* solùm, sed etiam suffragijs delectus est ab Ecclesijs socius peregrinationis nostræ, cum hac beneficentia quæ administratur à nobis ad ipsius domini gloriam, & *comprobandum*

bandum promptum animum vestrum)

20 Vitantes hoc, nequis nos vituperet in hac exuberantia quæ administratur à nobis:

21 ‖ Vt qui procuremus honesta non solùm coram Domino, sed etiam coram hominibus. *Rom.*12.17.

22 Misimus autem cum eis fratrem nostrum, quem sæpe in multis probauimus studiosum: nunc autem multo studiosiorem, ob multam fiduciam quam *habeo* in vobis.

23 Siue de Tito *quæritur*, socius meus *est*, & apud vos adiutor, siue de fratribus nostris, legati *sunt* Ecclesiarum & gloria Christi.

24 Itaque demonstrationem charitatis vestræ, & nostræ de vobis gloriationis editæ in eos, in conspectu Ecclesiarum.

CAP. IX.

1 *Cur de eorum voluntate bene sentiens* 3 *illis tamen adhortandis sedulo incumbat* 4 *rationem adducit.* 6 *& sementi eleemosynas comparat,* 10 *quam Deus rependit magno fœnore.*

1 NAm de subministratione quidem quæ fit in sanctos, superuacaneum est mihi scribere vobis.

2 Noui enim promptum animum vestrum quē de vobis iacto apud Macedones, Achaiam videlicet paratam esse ab anno superiore: & ex vobis *ortus* zelus prouocauit complures.

3 Misi autem hos fratres, ne gloriatio nostra de vobis inanis fiat hac in parte: vt (sicut dicebam) parati sitis.

4 Nequo modo, si mecum venerint Macedones, & offenderint vos imparatos, pudefiamus (vt ne vos dicam) in præfidente ista gloriatione.

5 Itaque necessarium putaui adhortari fratres, vt prius eant ad vos, & prius absoluant antea indictam beneficentiam vestram, vt ea sit parata, ita vt beneficentia, & non vt extortum aliquid.

6 Illud autem *dico*, Qui serit parcè, parcè etiam metet: & qui serit benignè, benignè etiã metet.

7 Quisque sicut præoptat corde *ita* agat: *Rom.12.8.* || non ex tristitia aut necessitate. || nam hilarem *Eccles.35.11.* datorem diligit Deus.

8 Potens est autem Deus efficere vt omnis gratia in vos redundet, vt in omnibus semper omnino quantum sufficiat penes vos habentes, abundetis ad omne opus bonum:

Psal.112.9. 9 (Sicut scriptum est, ||Dispersit, dedit pauperibus: beneficentia eius manet in seculum.

10 Porrò qui suppeditat semen serenti, *is* quoque panem *vobis* ad escam suppeditet & multiplicet sementem vestram, & augeat fructus beneficentiæ vestræ)

11 Vt *inquam abundetis*, in omnibus ditati ad omnem benignitatem, quæ per nos efficit, vt gratiæ agantur Deo.

12 Nam subministratio oblationis istius non solùm supplet sanctorum inopiam, sed etiã redundat in multas gratiarum actiones apud Deum.

13 (Dum per hanc istius subministrationis experientiam Deum glorificant de consentiente vestra subiectione in Euangelium Christi, déque benigna in se & omnes communicatione)

14 Et in illorum preces pro vobis, expetentium vos propter gratiam Dei in vobis exuberantem.

15 Gra-

15 Gratia autem *sit* Deo super inenarrabili suo munere.

CAP. X.

1 Qua fiducia, 4 quibus armis, 6 qua vindicta sit instructus aduersus improborum calumnias, ostendit. 7 Sed, præsentem non minus virtutis habere in operibus, 11 quàm absens grauitatis in verbis.

1 CAeterum precor vos per clementiam & æquitatem Christi. ego ipse Paulus qui coram quidem humilis sum inter vos, absens verò, sum erga vos confidens:

2 *Hoc* autem rogo, ne quum præsens adero, sim confidens ea fiducia qua cogito audax esse in quosdam, qui nos æstimant, vt si secundum carnem incederemus.

3 Nam in carne incedentes, secundum carnem bellum non gerimus:

4 (Arma enim malitiæ nostræ non carnalia sunt, sed diuinitus valida, & ad subuersionem munitionum)

5 Dum ratiocinationes euertimus, omnemque sublimitatem quæ extollitur aduersus cognitionem Dei: & captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo.

6 Et paratum habemus quo vindicemus omnem contumaciam, postquam impleta fuerit vestra obedientia.

7 Quæ ob oculos sunt aspicitis? si quis apud se confidit se Christi esse, hoc vicissim cogitet ex sese, quemadmodum ipse Christi *est*, ita & nos Christi *esse*.

8 Nam si amplius etiam quippiam glorier de potestate nostra, quam dedit Dominus nobis ad ædificationem, ac non ad subuersio-

nem vestri, non pudeſiam.

9 Ne videar ſeu perterrefacere vos per epiſtolas.

10 Nam epiſtolæ quidem (inquit) graues ſunt & validæ: ſed præſentia corporis infirma *eſt*, & ſermo nihili.

11 Hoc cogitet *qui* iſtiuſmodi *eſt*, quales ſumus verbo per epiſtolas quum abſumus, tales etiam *fore* re ipſa quum aderimus.

12 Non enim audemus nos inſerere aut conferre cum quibuſdam qui ſeipſos commendant: ſed non intelligunt quòd ipſi ſeſe ſeipſis metiuntur, & ſeſe ſibiipſis comparant.

Ephe.4.7. 13 At nos non gloriabimur de iis quæ mẽſuræ *noſtræ* non ſunt, || ſed ſecundum dimenſionem regularem eius menſuræ quam Deus nobis diſpertitus eſt, *gloriabimur* nos peruenisſe ad vos etiam vſque.

14 Non enim vt ſi non peruenirẽus vſque ad vos, extendimus noſipſos ſupra modum. nã vſque ad vos etiam peruenimus in Euangelio Chriſti.

15 Non de iis quæ menſuræ *noſtræ* non ſunt gloriantes, *id eſt* de alienis laboribus, ſed ſperantes, *nos*, augeſcente fide veſtra, per vos admodum amplificatum iri in aſſignata noſtra menſura:

16 Vt in ijs *regionibus* quę vltra vos *ſint*, euangelizem: non vt in alteri aſſignata menſura, de præparatis gloriemur.

Ierem.9.24, 1.cor.1.31. 17 || Cæterùm qui gloriatur, in Domino glorietur.

18 Non enim qui ſeipſum commendat, is probatus eſt, ſed is quem Dominus commendat.

CAP.

CAPVT XI.

2 Ingenti se erga Corinthios amore cogi testatur 5 vt laudes suas deprædicet 9 Gratuitam illis suam operam impendisse, 13 ne qua in re superiores essent pseudoapostoli: 22 quos longe antecellere recenset in ijs quæ veræ sunt laudis.

1 VTinam toleraretis paulisper insipientiam *meam*: imò etiam tolerate me.

2 Ambio enim vos Dei zelotypia. Præparaui enim vos *quos* vni viro (*vt* virginem puram) sistam, *nempe* Christo:

3 Sed metuo ne quo modo, sicut || serpens ille Euam seduxit calliditate sua, ita corruptæ mentes vestræ *degenerent* à simplicitate quæ est in Christo. *Gen.* 3. 4.

4 Enimuerò si veniat qui alium Iesum prædicet quem non prædicauimus, aut *si* Spiritum alium accipiatis quem non accepistis, aut Euangelium aliud quod non accepistis, rectè *eum* toleraueritis.

5 Puto enim me nihilo inferiorem fuisse summis Apostolis.

6 Quòd si rudis *sum* sermone, non tamen *sum rudis* cognitione: sed omnino manifesti facti sumus in omnibus apud vos.

7 Num peccaui quum me ipsum demitterem vt vos attolleremini? quodque gratuitò Euangelium Dei euangelizauerim vobis?

8 Alias Ecclesias spoliaui, accepto ab eis stipendio, vt vobis inseruirem: & quum apud vos essem & egerem, || non obtorpui cum cuiusquam incommodo. *Infrà* 12. 13.

9 Inopiam enim meam suppleuerunt fratres qui venerant è Macedonia: & in omnibus me præstiti vobis minimè onerosum, & præstabo.

10 Est veritas Christi in me, quòd hæc gloriatio non obstruetur contra me in regionibus Achaiæ.

11 Quapropter? *an* quòd non diligam vos? Deus nouit.

12 Sed quod facio, etiam faciam: vt amputem occasionem iis qui optant occasionem, vt in *eo* de quo gloriantur, reperiantur quales & nos.

13 Nam istiusmodi pseudoapostoli, operarij dolosi sunt, transformati in Apostolos Christi.

14 Neq; id mirum, ipse enim Satanas transformatur in Angelum lucis.

15 Non magnum est igitur, si transformentur vt ministri iustitiæ, etiam eius ministri: quorum finis erit secundum opera eorum.

16 Rursum dico nequis me putet insipientem esse: alioquin etiam vt insipientem accipite me vt paululum quiddam & ego glorier.

17 Quod dico, non dico secundum Dominum, sed vt insipienter, in præsidente ista gloriatione.

18 Quandoquidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.

19 Libenter enim toleratis insipientes quũ sitis sapientes.

20 Toleratis enim siquis vos in seruitutem adigit, siquis exedit, siquis accipit, siquis attollit sese, siquis vos in faciem cædit.

21 Quantum ad contumeliam dico, nempe quia nos infirmi fuimus: imò in quocunq; audacia vti velit aliquis, (insipienter loquor) audacia velim vti & ego.

Phil.3.5. 22 ||Hebræi sunt? *sum* & ego: Israelitę sunt? *sum* & ego: semen Abrahæ sunt? *sum* & ego:

23 Mi-

23 Miniſtri Chriſti ſunt? (deſipiens loquor) ſupero ego: in fatigationibus amplius, in vulneribus ſupra illos, in carceribus amplius, in mortibus ſæpe.

24 A Iudæis quinquies accepi quadragenas *plagas*, vna minus.

25 ‖ Ter vergis cæſus fui, ‖ ſemel fui lapidatus, ‖ ter naufragium feci, noctem ac diem in profundo egi. *Act.16.25. Act.14.19. Act.27.1.*

26 *In* itineribus ſæpe *fui*, in periculis fluminum, periculis latronum, periculis à *meis* gentilibus, periculis in Gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deſerto, periculis in mari, periculis inter falſos fratres:

27 In fatigatione & ærumna, in vigiliis ſæpe, in fame & ſiti, in ieiuniis ſæpe, in frigore & nuditate.

28 Abſq; ijs quę extrinſecus *eueniunt*, *vrget* agmen illud in me quotidie conſurgens, *id eſt* ſolicitudo de omnibus Eccleſijs.

29 Quis affligitur quin ego affligar? quis offenditur quin ego vrar?

30 Si gloriari oporteat, de ijs quæ infirmitatis meæ *ſunt* gloriabor.

31 Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, laudandus in ſecula, nouit me non mentiri.

32 ‖ In vrbe Damaſci, gentis præfectus nomine Aretæ regis, præſidio tenebat Damaſcenorum vrbem cupiens me prehendere. *Act.9.24.*

33 Sed per feneſtram in ſporta demiſſus fui per mœnia, & eius manus effugi.

CAP. XII.

1 *Inuitus recenſet* 3 *reuelationes diuinitus* 4 *ſibi factas*, 6 *ob quas quum verè gloriari poſſit, non velit* 10 *infirmitatum ſuarum conſcius*, 11 *ſed hanc ſibi neceſſitatem ineptien-*

di ipſos inijcere, 20 *dum ſe addicunt ambitioſis hominibus per quos à Chriſto alienantur.*

1 GLoriari ſanè non expedit mihi, veniam enim ad viſiones & reuelationes Domini.

2 Noui hominem in Chriſto ante annos quatuordecim, (an in corpore, neſcio: an extra corpus, neſcio: Deus nouit) raptum in tertium vſque cælum.

3 Et noui huiuſmodi hominem (an in corpore, an extra corpus, neſcio: Deus nouit.)

4 Raptum fuiſſe in Paradiſum, & audiſſe ineffabilia verba, quæ non liceat homini loqui.

5 De eiuſmodi *re* gloriabor, de meipſo verò non gloriabor, niſi ex infirmitatibus meis.

6 Nam ſi voluero de ijs gloriari, non ero inſipiens: veritatem enim dicam, ſed parcè loquor, nequis me cogitet ſupra *id* quod videt *eſſe* me, aut *quod* audit ex me.

7 Et ne excellentia reuelationum ſupra modum efferrer, datus eſt mihi ſurculus infixus carni, & angelus Satan, vt me colaphis cædat, ne ſupra modum efferar.

8 Super hoc ter Dominum rogaui, vt abſcederet à me.

9 Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: nam potentia mea per infirmitatem perficitur. Libentiſſimè igitur gloriabor potius de infirmitatibus meis, vt inhabitet in me potentia Chriſti.

10 Propterea oblector in infirmitatibus, in contumelijs, in neceſſitatibus, in perſecutionibus, in anguſtiis pro Chriſto: quum enim impotens ſum, tunc potens ſum.

11 Fui inſipiens in gloriando: vos me coegiſtis: nam ego debueram à vobis commendari.

dari. nulla enim in re inferior fui summis Apostolis, tametsi nihil sum.

12 Indicia quidem Apostoli edita sunt apud vos per omnem tolerantiam, & signa, & prodigia, & virtutes.

13 Nam quid est in quo fueritis inferiores cæteris Ecclesiis, nisi quòd ego ipse || non obtorpui cum vestro incommodo? condonate mihi hanc iniuriam. *Suprà. 11 9.*

14 Ecce, tertiò paratus sum venire ad vos, nec cum vestro incommodo obtorpescam. nō enim quæ vestra sunt quæro, sed vos. non enim debent filij parentibus thesauros congerere, sed parentes filiis.

15 Ego verò libentissimè impendam & expendar pro animabus vestris, etiamsi, abundè vos diligens, minus diligar.

16 Sed esto, ego vos non grauaui: sed quum sim callidus, dolo vos cepi.

17 Num per quenquam eorum quos misi ad vos, expilaui vos?

18 Precatus sum Titum, & cum eo misi fratrem. nunquid vos expilauit Titus? nónne eodem spiritu incessimus? nónne ijsdem vestigiis?

19 Rursum putatis quòd nos vobis excusemus? in conspectu Dei, in Christo loquimur: omnia tamen hæc, charissimi, pro vestri ædificatione.

20 Nam metuo ne quo modo, quum venero non quales velim reperiam vos, & ego reperiar vobis qualem nolitis: ne quo modo sint lites, æmulationes, iræ, contentiones, obtrectationes, susurri, rumores, tumultuationes:

21 Ne iterum, vbi venero, me deprimat Deus meus apud vos, & lugeam multos eorum

qui antè peccarunt, nec resipuerunt super impuritate, & scortatione & protervia quam patrarunt.

CAP. XIII.

1 Tertiò adueniens, 2 seueriorem vindictam illis denuntiat 5 qui reipsa experti sunt virtutem Christi in suo Apostolatu. 10 Optat tandem vt resipiscant, 11 & fausta illis precatur.

Deut.19.15, mat.18.16, iohan.8.17, hebr.10.28.

1 TErtia hac vice venio ad vos. || Ex ore duorum testium aut trium, firmum erit omne verbum.

2 Prædixi & secundò prædico vt præsens, & absens nunc scribo ijs qui antè peccarunt, & reliquis omnibus, fore vt, si denuò venero, non parcam:

3 Quandoquidem experimentum quæritis in me loquentis Christi, qui erga vos non est infirmus, sed potens est in vobis.

4 Nam etsi crucifixus fuit ex infirmitate, viuit tamen ex potentia Dei. nam & nos infirmi sumus cum eo, sed viuimus cum eo ex virtute Dei apud vos.

2.Cor.II.20. 5 || Vosipsos tentate annon sitis in fide, vosipsos probate: annon agnoscitis vosmetipsos, *videlicet* Iesum Christum in vobis esse? nisi reprobi estis.

6 At spero fore vt cognoscatis nos non esse reprobos.

7 Opto verò à Deo, nequid mali faciatis: non vt nos probati comperiamur, sed vt quod honestum est faciatis: nos verò velut reprobi simus.

8 Non enim possumus quicquam aduersus veritatem, sed pro veritate.

9 Gaudemus enim quum nos infirmi fuerimus,

rimus, vos autem validi fueritis: hoc autem etiam optamus, vestram *videlicet* instaurationem.

10 Propterea hæc absens scribo, ne præsens severitate vtar, ex potestate quam dedit mihi Dominus ad ædificationem, ac non ad destructionem.

11 Quod superest, fratres, valete, instauramini, consolationem habete, idem sentite, in pace agite, & Deus charitatis ac pacis *auctor* erit vobiscum.

12 Salutate alij alios sancto osculo. Salutant vos sancti omnes.

13 Gratia Domini Iesu Christi, & charitas Dei & communicatio Spiritus sancti *sit* cum omnibus vobis. Amen.

Ad Corinthios secunda fuit scripta Philippis vrbe Macedoniæ, per Titum & Lucam.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD GALATAS.

CAP. I.

1 Post inscriptionem 6 subiungit obiurgationem, Galatas accusans defectionis 9 à suo Euãgelio 15 quod à Deo accepit 17 antequam cum vllo Apostolorum contulisset.

1 PAVLVS Apostolus (non ab hominibus, neque per hominem, || sed per Iesum Christum, ac Deum Patrẽ qui suscitauit eum ex mortuis.) *Tit.1.3.*

2 Quique mecum sunt omnes fratres, Ecclesijs Galatiæ:

3 Gratia vobis & pax à Deo Patre & Domino nostro Iesu Christo:

4 Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ||vt eximeret nos ex præsenti seculo malo, secundum voluntatem Dei & Patris nostri: *Luc.1.74.*

5 Cui *sit* gloria in secula seculorum. Amẽ.

6 Miror vos ita citò, deserto eo qui vocarat vos in gratiam Christi, transferri in aliud Euangelium.

7 Quod non est aliud: sed nonnulli vos turbant, & volunt euertere Euangelium Christi.

8 Sed etiam si nos, aut Angelus è cœlo euangelizet vobis præter *id* quod vobis euangelizauimus, anathema esto.

9 Vt

9 Vt antè diximus, etiam nũc iterum dico: Siquis vobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema esto.

10 Nunc enim *virum* homines an Deum suadeo? aut quæro hominibus placere? Enimuero si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.

11 ‖Notum autem vobis facio, fratres, Euangelium prædicatum à me, non esse secundum hominem. 1.*Cor.* 15.1.

12 Neque enim ego ab homine id accepi, neque edoctus sum, sed patefaciente *mihi* Iesu Christo.

13 ‖Audistis enim quomodo versatus sim olim in Iudaismo, me *videlicet* summè persequutum esse Ecclesiam Dei, & eam vastasse. *Act.* 9.1.

14 Et profeciſse in Iudaismo super multos æquales meos in genere meo, cum vehementiore studio tenerer traditionum quas à patribus meis acceperam.

15 Sed quando placuit Deo, qui separauit me ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam,

16 Retegere Filium suum in me, ‖vt euangelizarem ipsum inter Gentes, non statim contuli cum carne & sanguine. *Ephes.* 3.8.

17 Neque redij Hierosolymam ad eos qui ante me *fuerant* Apostoli, sed abij in Arabiam, ac denuò reuersus sum Damascum.

18 Deinde tribus pòst annis redij Hierosolymam, vt viserem Petrum: & mansi apud eum dies quindecim.

19 Alium autem ex Apostolis nõ vidi quenquam, nisi Iacobum fratrem Domini.

20 In ijs porrò quæ scribo vobis, ecce coram Deo, non mentior,

21 Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.

22 Eram autem ignotus facie Ecclesijs Iudææ quæ *erant* in Christo:

23 Sed solùm audierant *qui dicerent*, Qui persequebatur nos aliquando, nunc annuntiat fidem quam olim vastabat.

24 Et glorificabant Deum de me.

CAP. II.

1 Nihil à suo Euangelio diuersum sensisse Apostolos 3 incircuncisi Titi exemplo ostendit 11 & quod asseruerit illud aduersus Petri simulationem. 17 Inde transitum facit ad causæ tractationem, gratuitò nos iustificari per Christum, &c.

1 DEinde interiectis annis quatuordecim, rursum ascēdi Hierosolymam vnà cum Barnaba, assumpto simul & Tito.

2 Ascendi autem ex reuelatione, & exposui eis Euangelium quod prędico inter Gētes: sed priuatim cum eis qui sunt in pretio, ne quo modo frustra currerem aut cucurrissem.

3 Sed neque Titus qui mecum erat, quum esset Græcus, coactus fuit circuncidi.

4 Nempe propter emissarios falsos fratres, qui irrepserant ad explorādam libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem adigerent.

Deut.10.17, 2.chron.19.7, iob.34.15, sapient.6.8, eccle.35.16, act.10.34, rom.1.11, ephes.6.9, coloss.3.26, 1.pet.1.17,

5 Quibus ne ad momentum quidem cessimus per subiectionem, vt veritas Euangelij permaneret apud vos.

6 Ab ijs autē qui putantur esse aliquid, qualescunque fuerint, nihil mihi differebat. || personam hominis Deus non accipit. Nam qui sunt in pretio, nihil mecum prætereā contulerunt.

7 Imò

7 Imò è contrario, quum vidissent mihi cõcreditum fuisse Euangelium præputij, sicut Petro circuncisionis :

8 (Nam qui efficax fuit per Petrum ad Apostolatum circuncisionis, efficax fuit etiã per me erga Gentes.)

9 Quumque cognouissent gratiam mihi datam Iacobus & Cephas & Iohannes, qui putantur esse columnæ, dextras dederunt mihi ac Barnabæ societatis : vt nos inter Gentes, ipsi verò inter circuncisos, *Apostolatu fungeremur.*

10 Solùm *monuerunt* vt pauperum meminissemus: quod & ipsum studui facere.

11 Quum autem venisset Petrus Antiochiã, in os ei restiti, eo quod condemnandus esset.

12 Nam antequam venissent quidam à Iacobo, vnà cum Gentibus edebat: quum autem venissent, subduxit sese ac separauit ab eis, metuens eos qui erant ex circuncisione.

13 Ac simulabant vnà cum eo reliqui etiam Iudæi : itaque etiam Barnabas simul abreptus fuit in illorum simulationem.

14 Sed quum vidissem eos non recto pede incedere, vt veritati Euangelij congruebat, dixi Petro coram omnibus, Si tu, quum sis Iudæus, Gentiliter viuis, ac non Iudaicè, cur gentes cogis iudaizare?

15 Nos natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores.

16 Scientes non iustificari hominem ex operibus Legis, sed per fidẽ Iesu Christi : & iam nos *inquam* in Christum Iesum credidimus, vt iustificaremur ex fide Christi, & non ex operibus Legis : propterea quod non iustificabitur ex operibus Legis vlla caro.

Rom.3.19. 17 ‖ Quod si, dum quærimus iustificari per Christum, reperimur & ipsi peccatores, num Christus peccati minister est? Absit.

18 Nam si quæ destruxi, ea rursum ædifico, transgressorem meipsum constituo.

19 Ego enim per Legem Legi mortuus sum, vt Deo viuerem.

20 Vnà cum Christo crucifixus sum. Viuo autem, non amplius ego, sed viuit in me Christus. & vitam quam nunc viuo in carne, viuo per fidem Filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.

21 Non abrogo gratiam Dei, nam si per Legem est iustitia, igitur Christus sine causa mortuus est.

CAPVT III.

1 Exprobrat quod se abduci passi sint ab illo ad vitam expressa in Christo iustificationis gratia. 6 Abrahæ exemplum adducit, 10 effectum 21 & causas Legis Legis exponens.

1 AMentes Galatæ, quis vos fascinauit ne obsequeremini veritati: quibus ob oculos Iesus Christus prius fuerat depictus, inter vos crucifixus?

2 Hoc solum cupio discere ex vobis, Ex operibus Legis Spiritum accepistis, an ex fide per auditum percepta?

3 Adeo amentes estis? quum Spiritu inceperitis, nunc carne perficimini?

4 Tam multa passi estis frustra? si modò etiam frustra.

5 Qui igitur subministrat vobis Spiritum, & efficit virtutes in vobis, ex operibus Legis, an ex fide per auditum percepta *subministrat*?

6 Sicut

6 Sicut || Abraham credidit Deo, & imputatum est ad iustitiam: *Gen.15.16, rom.4.3, iac.2.23.*

7 *Ita* nostis nempe, eos qui ex fide sunt, esse filios Abrahæ.

8 Prouidens autem scriptura Deum ex fide iustificaturum Gentes, ante euangelizauit Abrahæ, || Benedicentur, *inquiens*, in te omnes Gentes. *Gen.12.3, eccle.44.20, act.3.25.*

9 Itaque qui ex fide *sunt*, benedicũtur cum fideli illo Abraham.

10 Nam quotquot ex operibus legis sunt, sub execratione sunt. Scriptum *est* enim, || Execrabilis quisquis non manserit in omnibus quæ Scripta sunt in libro Legis, vt faciat ea. *Deut.27.26.*

11 Nullum autem per legem iustificari apud Deum manifestum *est*: siquidem || iustus ex fide viuet. *Abac.2.4, rom.1.17,*

12 Lex autem non est ex fide, sed || Qui fecerit ea homo, viuet in ipsis. *heb.10.8. Leuit.18.5.*

13 At Christus nos redemit ab execratione Legis, dum pro nobis factus est execratio: scriptum est enim, || Execrabilis quisquis pendet in ligno. *Deut.21.23.*

14 Vt in Gentibus benedictio Abrahæ extet in Christo Iesu, & vt promissum illum Spiritum accipiamus per fidem.

15 Fratres, humano more loquor, || Hominis licet pactionem, autoritate cõfirmatam nemo abrogat, aut *aliquid ei* superaddit. *Heb.9.17.*

16 Abrahæ verò dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit, Et seminibus, vt de multis: sed vt de vno, Et semini tuo, qui est Christus.

17 Hoc autem dico, pactionem antè confirmatam à Deo respectu Christi, Lex quæ post annos quadringentos & triginta cœpit, non

facit irritam, vt aboleat promissionem.

18 Nam si ex Lege est hęreditas, non iam ex promissione: Abrahæ verò per promissionem gratificatus est Deus *hæreditatem*.

19 Quid igitur Lex? Transgressionũ gratia addita est, vsquequo veniſſet semen illud cui facta est promissio: *Lex inquam*, ordinata per Angelos, per manum internuntij.

20 Internuntius autem, vnius non est: Deus verò vnus est.

21 *Num* igitur Lex *addita est* aduersus promissiones Dei? Absit. nam si data fuisset Lex quæ posset viuificare, verè ex Lege esset iustitia.

Rom. 3. 9. 22 Sed ||conclusit Scriptura omnia sub peccatum, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

23 Antequam autem veniſſet fides, sub Legis præsidio tenebamur, concluſi in eam fidem quę erat reuelanda.

24 Itaq; Lex pedagogus noster fuit in Christum *respiciens*, vt ex fide iustificaremur.

25 At postquam venit fides, non amplius sub pædagogo sumus:

26 Omnes enim Filij Dei estis, per fidem in Christo Iesu.

27 Nam quicunque in Christo baptizati estis, Christum induistis.

28 Non est Iudæus neque Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus ac fœmina, omnes enim vos vnus estis in Christo Iesu.

29 Quod si vos *estis* Christi, nempe Abrahæ semen estis, & secundum promissionem hæredes.

CAP. IIII.

1 *A tutela Legis emancipatos.* 4 *Christi aduen-*

tu

tu qui eius est finis, 9 *absurdum est ad egenas superstitiones relabi.* 13 *Reuocat ergo eos ad puritatem doctrinæ Euang.* 21 *Et pulchra allegoria suam disputationem exornat.*

1 HOc autem dico: Quandiu hæres est infans, nihil differt à seruo, quãuis sit dominus omnium:

2 Sed sub tutoribus & curatoribus est, vsque ad tempus quòd pater præfinierit.

3 Ita & nos, quum essemus infantes, sub elementis mundi eramus in seruitutem redacti:

4 At postquam venit plenum tempus, emisit Deus filium suum factum ex muliere, factum Legi obnoxium:

5 Vt eos qui Legi erãt obnoxij, redimeret ‖ vt adoptionem acciperemus. *Rom. 8. 15.*

6 Quoniam autem estis filij, emisit Deus Spiritum filij sui in corda vestra, clamantem, Abba, *id est* Pater.

7 Itaque non amplius es seruus, sed filius: quòd si filius, etiam hæres Dei per Christum.

8 Imò tum quidem ignorantes Deum, seruiebatis ijs qui natura non sunt dij:

9 At nunc quum cognoscatis Deum, imò potius edocti sitis à Deo, quomodo conuertimini retrorsum ad impotentia & egena elementa, quibus retrorsus ab initio seruire vultis?

10 Dies obseruatis & menses, & tempora, & annos.

11 Metuo de vobis ne frustra fatigatus sim apud vos.

12 Estote quasi ego: nam ego *sum* quasi vos: fratres rogo vos. nihil mihi feciſtis iniuriæ.

13 Nostis autem me per infirmitatem carnis vobis prius euangelizasse:

14 Et experimẽtum mei quod *fiebat* in carne mea, non pro nihilo habuistis, neque respuistis: sed me vt Angelum Dei, vt Christum Iesum, excepistis.

15 Quæ igitur erat beatitatis vestræ prædicatio? testimonium enim reddo vobis, vos, si fieri potuisset, oculos vestros effossos daturos mihi fuisse.

16 Itaque *num* inimicus factus sum vobis, dum vobis vera loquor.

17 Depereunt vos non bene, imò excludere vos volunt, vt se depereatis

18 Sed præclarum est vehementer amare in re bona semper, & nõ solùm dum præsens sum apud vos.

19 Filioli mei, quos iterum parturio, vsque quo formetur Christus in vobis.

20 Velim autem nunc adesse apud vos, & mutare vocem meam: quoniam hæsito in vobis.

21 Dicite mihi qui sub Lege vultis esse, Legem non auditis?

22 Scriptum est enim, Abrahamum duos filios habuisse: vnum ex ancilla, & vnum ex libera.

Gen. 16. 15. Gen. 21. 2. 23 Sed is qui ex ancilla natus est, secundum carnem natus est: ‖qui verò ex libera, per promissionem.

24 Per quæ aliud figuratur. Nã hæ sunt duæ illæ pactiones, vna quidem quæ est Agar, ex monte Sina, generans *ad* seruitutem.

25 Sina enim mons est in Arabia pari autem serie respondet ei Hierusalem quæ nunc est seruitque cum filiis suis.

26 Sublimis verò illa Hierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrũm.

27 Scriptum

27 Scriptum est enim, || Lætare sterilis quæ non paris: erumpe & clama quæ non parturis. quoniam plures sunt liberi desertæ, quàm eius quæ habet virum. *Esa.54.1.*

28 || Nos igitur, fratres, secundum Isaac, promissionis filij sumus. *Rom.9.8.*

29 Sed quemadmodum tunc is qui secundum carnem genitus fuerat, persequebatur eum qui natus erat secundum Spiritum: ita & nunc.

30 Sed quid dicit Scriptura? || Eijce ancillam & filium eius: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. *Gen.31.10.*

31 Nempe, fratres, non sumus ancillæ filij, sed liberæ.

CAP. V.

1 Quia ex libera ortos esse dixit, admonet quantũ sit pretium tantæ libertatis. 13 qualiter ea sit vtendum. 16 vt spiritus obediant. 19 & resistant carni.

1 IN libertate igitur qua Christus nos liberauit, perstate, & ne è contrario implicamini seruitutis iugo.

2 || Ecce, ego Paulus dico vobis, si circuncidamini, Christum nihil vobis profuturum: *Act.15.2.*

3 Testor enim rursum omni homini qui circunciditur, eum esse debitorem totius Legis seruandæ.

4 Facti estis inanes Christi || quicunq; per Legem iustificamini, & à gratia excidistis. *1.Cor.1.17.*

5 Nos enim Spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.

6 Nam in Christo Iesu neque circuncisio quicquam valet, neque præputium: sed fides per charitatem agens.

7 Currebatis pulchrè, quis vos interpellauit, vt non obsequeremini veritati?

8 Hæc persuasio non *est* ex eo qui vocat vos.

1.Cor.5.6. 9 || Paulum fermenti totam massam fermentat.

10 Ego confido de vobis in Domino, vos nihil aliud esse censuros: sed qui turbat vos, auferet condemnationem, quisquis fuerit.

11 Ego autem fratres, si circuncisionem etiam prædico, quid adhuc persequutionem patior? nempe abolitum est offendiculum crucis.

12 Vtinam etiam abscindantur qui vos inquietant.

13 Vos enim ad libertatem vocati estis, fratres: tãtùm ne libertatem *arripite vt datam* carni occasionem, sed ex charitate seruite alij alijs.

14 Nam tota Lex vno verbo cõpletur, isto *Leuit.*19.18, *videlicet*, || Diliges proximum tuum vt teipsum.

*mat.*22.39, *mar.*12.31, *rom.*13.9. *iac.*1.8. 15 Quòd si alij alios mordetis & deuoratis, videte ne vicissim alij ab alijs consumamini.

16 *Hoc* autem dico, || Spiritu incedite, & quod concupiscit caro ne perficite.

*Rom.*13.14, *1.pet.*2.11. 17 Nam caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem: hæc autem inter se opposita sunt, vt non quæcunque volueritis, eadem faciatis.

18 Quòd si spiritu ducimini, non estis sub Lege.

19 Porrò manifesta sunt opera carnis, quæ sunt, adulterium, scortatio, impuritas, protcruia.

20 Idololatria, veneficiũ, inimicitiæ, lis, æmulationes, iræ, contentiones, dissidia, hæreses

21 In-

21 Inuidiæ, cædes, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi: eos *videlicet* qui talia agunt regni Dei non fore hæredes.

22 At fructus spiritus, est charitas, gaudiũ, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia.

23 Aduersus eos qui sunt eiusmodi, non est lex.

24 Qui enim *sunt* Christi, carnem crucifixerunt cum affectibus & concupiscentijs.

25 Si viuimus spiritu, spiritu etiam incedamus.

26 Ne simus inanis gloriæ cupidi, alij alios prouocantes, alij alijs inuidentes.

CAPVT VI.

1 *Agit iam in specie de charitate erga delinquentes & lapsos 6 erga ministros Verbi,* 10 *erga domesticos fidei:* 12 *non quemadmodum falsi Legis relatores,* 13 *qui in carne mutilata gloriantur:* 14 *non autem in cruce Christi.*

1 FRatres, etiamsi præoccupatus fuerit homo in aliqua offensa, vos spirituales instaurate huiusmodi hominem cum spiritu mansuetudinis: considerans temetipsum, ne & tu tenteris.

2 Alij aliorum onera portate: & ita complete Legem Christi.

3 Nam si quis sibi videtur aliquid, quum nihil sit, hunc suus ipsius animus fallit.

4 Opus autem suum probet vnusquisque & tunc in semetipso gloriationem habebit, & non in alio.

5 ‖ Nam vnusquisque suum onus portabit. 1. Cor. 3. 8.

1.Cor.9.7. 6 ‖ Communicet autem qui instituitur in sermone, ei qui se instituit, omnia bona

7 Ne fallimini: Deus non irridetur, quicquid enim seminauerit homo, hoc & metet.

8 Nã qui seminat carni suę, ex carne metet interitum, qui verò seminat spiritui, ex spiritu metet vitam æternam.

1.Thess.3.13. 9 ‖ Porrò ne benefaciendo segnescamus. tẽpore enim suo metemus, si non elãguerimus.

10 Nempe igitur dum tempus habemus, simus benefici erga omnes, maximè verò erga domesticos fidei.

11 Videtis quãm longis literis vobis scripserim mea manu.

12 Quicunque volunt specioſi apparere in carne, ij coguntvos circuncidi, tantùm ne ob crucem Christi persequutionem patiantur.

13 Nam ne ipsi quidem qui circunciduntur, Legem seruant: sed volunt vos circuncidi, vt de vestra carne glorientur.

14 A me verò absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: per quem mundus mihi crucifixus est, & ego mundo.

15 Nam in Christo Iesu neque circuncisio quicquam valet, neque præputium, sed noua creatio.

16 Et quicunque secundum hanc regulam incedent, pax *erit* super eos, & misericordia, & super Israelem Dei.

17 De cætero nequis mihi molestias exhibeto: ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto.

18 Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cũ spiritu vestro, fratres. Amen.

Ad Galatas scripta fuit Roma.

EPIST.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS.

CAPVT. I.

1 Post *salutationem*, 4 *de gratuita Dei electione* 5 *& adoptione disserit:* 7.13 *à qua salus hominum tanquam ex vero & nativo fonte manat. Et quia tam sublime arcanum capi non potest.* 16 *precatur, vt ad plenum* 20 *Christi cognitionem Ephesios Deus adducat.*

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, ‖ sanctis qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu. 1.Cor.1.1.

2 Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3 ‖ Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nobis omni benedictione spirituali, in cœlis in Christo. 1.Cor.1.3, 2.pet.1.2.

4 Sicut elegit nos in ipso, antequam iacerentur fundamenta mundi, vt simus sancti & inculpati coram eo per charitatem.

5 Qui prædestinauit nos quos adoptaret in filios per Iesum Christum in seipsum, pro beneuolo affectu voluntatis suæ,

6 Ad laudem gloriosæ suæ gratiæ, qua nos gratis effecit sibi gratos in illo dilecto.

7 In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionē, *inquam*, peccatorum ex diuite ipsius gratia:

8 Qua redundauit in nos omni sapientia & intelligentia.

9 Patefacto nobis mysterio voluntatis suæ, secundū gratuitam suam beneuolentiam quam proposuerat in sese.

10 *Nempe* vt in pleni temporis dispensatione recolligeret omnia in Christo, tum quæ in cœlis sunt, tum quæ in terra:

11 In ipso, *inquam*, in quo etiam lecti sumus, quum essemus prædestinati secundum propositum eius qui omnia efficit ex consilio voluntatis suę.

12 Vt nos simus laudi gloriæ ipsius, qui priores sperauimus in Christo.

13 In quo *speraſtis* & vos, audito sermone veritatis, *id est* Euangelio salutis vestræ: in quo etiam posteaquam credidistis, obsignati estis Spiritu illo promissionis sancto.

14 Qui est arrhabo hæreditatis nostræ, dum in libertatem vindicemur, ad laudem gloriæ ipsius.

15 Propterea etiam ego, quū audissem eam quæ in vobis est fidem in Domino Iesu, & charitatem in omnes sanctos.

16 Non desino gratias agere pro vobis, mentionem vestri faciens in precibus meis.

17 Vt Deus Domini nostri Iesu Christi, Pater ille gloriæ, det vobis spiritum sapientię & reuelationis, per agnitionem ipsius:

18 Illuminatis oculis mentis vestræ: vt sciatis quæ sit spes illa vocationis ipsius, & quæ opes gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis:

19 Et quæ sit excellens illa magnitudo potentię

tentiæ ipſius in nobis qui credimus, ‖ pro effi- *Coloſſ.2.19, infra.3.7.*
cacitate fortis roboris ipſius.

20 Quam exeruit in Chriſto quũ excitauit eum ex mortuis, & collocauit ad dexteram ſuam in cœlis,

21 Longè ſupra omne imperium ac poteſtatem, & potentiam & dominium, & omne nomẽ quod nominatur non ſolùm in hoc ſeculo verum etiam in futuro.

22 Et omnia ſubiecit eius pedibus, eumq́ue conſtituit caput ſuper omnia ipſi eccleſiæ.

23 Quę eſt corpus ipſius, & complementũ eius qui omnia implet in omnibus.

CAP. II.

Vt gratiæ magnitudinem ex comparatione amplificet, 1 *reducit illis in memoriam* 5 *quòd exitio prorſus addicti,* 8 *gratia ſint ſeruati,* 13 *& propinqui facti* 16 *reconciliatione per Chriſtum facta* 17 *& per Euangelium publicata.*

1 ET ‖ vos *vnà viuificauit*, quum eſſetis mortui in offenſis & peccatis: *Coloſſ.3.13.*

2 In quibus olim verſati eſtis, vt eſt vita mundi huius, ſecundum principem cui poteſtas eſt aëris, *&* ſpiritus nunc agentis in hominibus contumacibus.

3 Inter quos & nos omnes conuerſati ſumus olim in cupiditatibus carnis noſtræ, facientes quæ carni ac cogitationibus libebant, eramú́que natura filij irę, vt etiam reliqui.

4 Sed Deus, qui diues eſt miſericordia, propter multam charitatem ſuam qua dilexit nos,

5 Etiam quũ per offenſas mortui eſſemus, vnà viuificauit nos per Chriſtum, *cuius* gratia eſtis ſeruati.

6 Vnáque excitauit, vnáque collocauit in cælis in Christo Iesu.

7 Vt ostenderet seculis succedentibus summas opes suæ gratiæ, *suæ* erga nos benignitate in Christo Iesu.

8 Gratia enim estis seruati per fidem, idq; non ex vobis: Dei donum *est*,

9 Non ex operibus, nequis glorietur.

10 Nam ipsius sumus opus, conditi in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit Deus vt in eis versaremur.

11 Propterea mementote vos quondam Gentes in carne, qui dicebamini Preputium ab ea quæ vocatur Circũcisio in carne, & quæ manibus fit:

12 Vos, *inquam*, illo tempore fuisse absque Christo, alienos à republica Israelis, & || extraneos à pactis promissionis, spem non habentes, & Dei expertes in mundo. *Rom. 9. 4.*

13 At nunc in Christo Iesu, vos qui olim eratis procul, propinqui facti estis per sanguinẽ, *inquam*, Christi.

14 Ipse enim est pax nostra, qui vtraque fecit vnum, & intergerini parietis septum soluit:

15 || Inimicitijs, *id est* lege mandatorum *quæ* in ritibus *posita est*, per carnem suam abolitis: vt ex duobus illis conderet in semetipso vnũ nouum hominem, faciens pacem, *Coloss. 2. 14.*

16 Et vtrosque in vno corpore reconciliaret Deo per crucem, peremptis inimicitijs per eam.

17 Et veniens euangelizauit pacem vobis qui procul *eratis*, & ijs qui propè *erant*.

18 Quoniam vtrique per ipsum habemus aditum per vnum Spiritum ad Patrem.

19 Nempe igitur non amplius estis hospites

tes & inquilini, sed conciues sanctorum, ac domestici Dei:

20 Superstructi super fundamentum Apostolorum ac Prophetarum, cuius imus angularis *lapis* est ipse Iesus Christus.

21 In quo totum ædificium congruenter coagmentatum, crescit, vt sit templum sanctum Domino.

22 In quo & vos vnà ædificamini, vt sitis habitaculum Dei per Spiritum.

CAP. III.

1 *Ideo se dicit à Iudæis multa passum* 3 *quod mysterium de gentibus seruandis* 8 *Dei iussu prædicauerit.* 13 *Deinde rogat Ephesios ne ob afflictiones quas patitur deficiant,* 14 *Ac propterea orat Dominum* 18 *vt percipiant quanta sit Christi dilectio.*

1 HVius rei gratia ego Paulus *sum* captiuus ille Christi Iesu pro vobis Gentibus.

2 Si quidem audistis dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi apud vos.

3 *Deum videlicet* per reuelationem notum mihi fecisse mysterium illud, (sicut antè scripsi paucis:

4 Ex quo perlecto potestis intelligere quæ sit mea intell. gentia in mysterio Christi)

5 Quòd aliis ætatibus nō innotuit filijs hominum, vt nunc retectum est sanctis eius Apostolis & Prophetis per Spiritum:

6 Gentes *videlicet* esse cohæredes & concorpores, cōsortes; promissionis eius in Christo per Euangelium.

7 Cuius factus sum minister ex dono gra-

tiæ Dei, quod datum est mihi secundum efficacitatem potentiæ ipsius.

8 Mihi, *inquã*, longè minimo omnium sanctorum, data est hęc gratia, euangelizandi inter gentes imperuestigabiles opes Christi.

9 Et in lucem proferendi omnibus quæ *sit* communio mysterij quod erat abscondit um à seculis in Deo, qui omnia condidit per Iesum Christum:

10 Vt nota nunc fiat per Ecclesiam imperijs ac potestatibus *quæ* in cœlis *sunt*, multiformis illa sapientia Dei.

11 Secundum propositum æternum quod constituit in Christo Iesu Domino nostro,

Rom. 5, 2 12 || In quo habemus libertatem & aditum cum fiducia per fidem ipsius.

13 Quapropter peto ne segnescatis ob afflictiones meas pro vobis, quæ est gloria vestra.

14 Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi.

15 (Ex quo tota familia in cœlis & in terra nominatur.)

16 Vt det vobis pro diuite sua gloria, vt fortiter corroboremini per Spiritum suum in interiore homine.

17 Vt inhabitet Christus per fidem in cordibus vestris.

18 Vt in charitate radicati & fundati, valeatis assequi cum omnibus sanctis quæ *sit* illa latitudo & longitudo, & profunditas & sublimitas.

19 Et cognoscere charitatem illam Christi *omni* cognitione superiorem: vt impleamini ad omnem vsque plenitudinem illam Dei.

20 Ei verò qui infinita cum redundantia potest

test omnia facere supra ea quæ petimus, aut mente concipimus, pro vi illa agente in nobis.

21 *Sit* gloria in Ecclesia per Christũ Iesum, in omnes ætates seculi seculorum. Amen.

CAP. IIII.

Tria vltim. cap. præceptiones de moribus continent.

1 *hortatur ad mutuam coniunctionem.* 7 *propterea varia dona à Deo conferri* 16 *vt ædificetur Ecclesia.* 18 *Reuocat ergo eos ab infidelitũ vanitate,* 25 *à mendacio,* 29 *& spurcitie sermonis.*

1 PRecor itaq; vos ego captiuus in Domino, vt ambuletis ita vt dignum est vocatione qua vocati estis,

2 Cum omni modestia ac mansuetudine, cum animi lenitate, tolerãtes alii alios per charitatem:

3 Studentes seruare vnitatem Spiritus per vinculum pacis.

4 Vnum *est* corpus & vnus spiritus, sicut & vocati estis in vnam spem vocationis vestræ:

5 Vnus Dominus, vna fides, vnum Baptisma:

6 Vnus Deus & Pater omnium, qui est super omnia, & per omnia, & in omnibus vobis.

7 Sed vnicuique nostrum data est gratia pro mensura doni Christi.

8 Quapropter dicit, || Quum ascendisset in sublime, captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus. *Psal.* 68. 19.

9 Cæterum illud Ascendit, quid est nisi quod etiam descenderat prius in infimas partes ter-

10 Qui descendit, ipse est qui etiam ascendit longè supra cælos, vt impleret omnia.

11 Dedit igitur ipse alios quidem Apostolos: alios verò, Prophetas: alios autem, Euangelistas: alios autem, Pastores & doctores.

12 Ad coagmentationem sanctorum, ad opus ministerij, ad ædificationem, *inquam*, corporis Christi:

13 Donec euadamus omnes in vnitatem fidei, & agnitionis Filij Dei, in virum perfectum, ad mensuram staturæ adulti Christi.

14 Vt ne simus amplius pueri, qui fluctuemus & circumferamur quovis vento doctrinæ, in hominum alea, veteratoria ad insidiosè fallendum versutia:

15 Sed veritatem sectantes cum charitate, prorsus adolescamus in eum *per* omnia qui est caput, *nempe* Christus:

16 Ex quo totum corpus congruenter coagmentatum, & compactum per omnes suppeditatas cōmissuras, ex vi intus agente pro mensura vniuscuiusque membri, incrementum capit corpori conueniens, ad suiipsius extructionem per charitatem.

17 Hoc itaque dico, & obtestor per Dominum, ne amplius versemini ‖ sicut reliquæ Gentes versantur in vanitate mentis suæ. *Rom.2.21.*

18 Cogitationem habentes obscuratam, & abalienatam à vita Dei propter ignorantiā quę est in ipsis, ex obduratione cordis eorum.

19 Qui posteaquam dedoluerunt, semetipsos dediderunt proteruiæ ad cercatim patrandam impuritatem omnem.

20 Vos autem non ita didicistis Christum:

21 Si modò eum audistis, & per eum edocti fuistis, sicut est veritas in Iesu.

22

22 || *Nempe* deponere quod ad priſtinam conuerſationem attinet, veterem illum hominem qui deceptricibus cupiditatibus corrumpitur. *Coloſſ.3.8.*

23 Renouari verò ſpiritu mentis veſtræ,

24 Et induere nouum illum hominem, qui ſecundum Deum conditus eſt ad iuſtitiam & ſanctimoniam veram.

25 Quapropter depoſito mendacio loquimini veritatem quiſque proximo ſuo. nam ſumus alii aliorum membra.

26 Iraſcimini, & ne peccate: ſol ne occidat ſuper iracundiam veſtram:

27 Neque date locum diabolo.

28 Qui furabatur non amplius furetur: ſed potius laboret operando manibus quod bonũ ſit, vt poſſit impertiri cui opus fuerit.

29 Nullus ſermo corruptus ex ore veſtro egreditor, ſed ſiquis eſt commodus ad ædificationis vſum, vt gratiam auditoribus adferat.

30 Et ne triſtitia afficite Spiritum illum ſanctum Dei, per quem obſignati eſtis in diem redemptionis.

31 Omnis amaritudo, & excandeſcentia, & ira, clamor, & maledicentia, tollatur ex vobis, cum omni malitia.

32 Sed eſtote alij in alios benigni, miſericordes, condonantes vobis mutuò *offenſas*, ſicut & Deus in Chriſto condonauit vobis.

CAP. V.

3 *Et ne in vitijs quæ reprehẽdit, oſcitanter ſuas admonitiones excipiant,* 5 *ſcuera denuntiatione eos terret.* 8 *ſtimulos etiam adhibet,* 15 *& à generali eorum paræneſi* 22 *ad ſpecialem vxorum* 25 *& maritorum deſcendit.*

*Iohan.*13.24, & 15.12, 1. *ioha.*3.23.

1 ESTote ‖ igitur imitatores Dei, vt filij dilecti.

2 Et verſamini cum charitate, ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem ac victimam Deo, in odorē bonæ fragrantiæ.

*Suprà.*4.19, *coloſſ.*3.5, 1.*theſſ.*2.17.

3 ‖ Scortatio verò & omnis impuritas, aut auaritia, ne nominator quidem inter vos ſicut decet ſanctos:

4 Et obſcœnitas, & & ſtultiloquium, & dicacitas, quæ non conueniunt: ſed potius gratiarum actio.

5 Nam hoc noſtis, nullum ſcortatorem, aut impurum, aut auarum, qui eſt idololatra, habere hæreditatem in regno Chriſti & Dei.

*Matth.*24.4, *mar.*13.5, *luc.*11.8, 2.*theſſ.*2.3.

6 ‖ Ne quiſquam vos ſeducat inanibus ſermonibus. propter hæc enim venit ira Dei in homines contumaces.

7 Ne igitur eſtote conſortes eorum.

8 Eratis enim olim tenebræ, nunc autem lux in Domino: vt filij lucis incedite:

9 (Nam fructus Spiritus *ſitus eſt* in omni bonitate & iuſtitia & veritate.)

10 Probantes quid ſit acceptum Domino.

11 Et non commercium habete cum operibus illis infrugiferis tenebrarum, ſed potius etiam arguite.

12 Nam quæ occultè fiunt ab iſtis, turpe eſt vel dicere.

13 Sed omnia dum arguuntur, à luce manifeſta fiunt, lux enim illud eſt quod omnia facit manifeſta.

14 Quapropter dicit, Excitare qui dormis, & ſurge à mortuis, & illuceſcet tibi Chriſtus.

*Coloſſ.*4.5.

15 ‖ Videte igitur quomodo accuratè incedatis,

cedatis, non vt insipientes, sed vt sapientes:
16 Redimentes occasionem, quoniam dies mali sunt.
17 ‖ Propterea ne estote imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini. *Rom.12.2, 1.thess.4.3.*
18 Et ne inebriamini vino, in quo luxus est, sed implemini Spiritu:
19 Loquentes inter vos mutuò per psalmos & hymnos & cantiones spirituales: canentes & psallentes in corde vestro, Domino.
20 Gratias agentes semper de omnibus, in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & Patri.
21 Subiecti alii aliis, cum timore Dei.
22 ‖ Vxores propriis viris subiectæ estote, vt Domino: *Coloss.3.18, tit.2.5,*
23 ‖ Quoniam vir est caput vxoris, vt & Christus est caput Ecclesiæ: & is est qui salutem dat corpori: *1.pet.3.1. 1.Cor.11.3.*
24 Itaque sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & vxores suis viris *subiectæ sunto* in omnibus.
25 ‖ Viri, diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum exposuit pro ea, *Col.3.19.*
26 Vt eam sanctificaret, postquam eam purgasset lauacro aquæ per Verbum:
27 Vt sisteret eam sibi gloriosam, *id est*, Ecclesiam non habentem maculam, aut rugam, aut quicquam eiusmodi, sed vt esset sancta & inculpata.
28 Ita debent viri diligere suas vxores vt sua ipsorum corpora. qui diligit suam vxorem, seipsum diligit.
29 Nullus enim vnquam suam ipsius carnem odio habuit, imò enutrit ac fouet eam, si-

cut & Dominus Ecclesiam:

30 Quoniam membra sumus corporis eius, ex carne eius, & ex ossibus eius.

*Gen.*2.24, *mat.*19.5, *mar.*10.7, *1.cor.*6.16. 31 || Propterea derelinquet homo patrem ac matrem, & agglutinabitur vxori suę: & qui duo *erant*, fient vna caro.

32 Mysterium hoc magnum est: loquor autem de Christo & de Ecclesia.

33 Itaque & vos singuli *ita facite*, suam quisque vxorem ita diligat vt seipsum: vxor autem *videat* vt reuereatur virum.

CAP. VI.

1 *Subiicit præcepta de liberorum* 5 *seruorum* 9 *dominorum officijs.* 10 *Deinde proponit quam acris pugna fidelibus sit proposita:* 12 *quibus armis in ea vtendum.* 21 *postremò Tychicum commendat.*

*Col.*3.20. 1 Liberi || auscultate in Domino parentibus vestris: id enim est iustum.

Exod. 20.12, *deut.*5.16, *eccle.*3.10, *mat.*15.4, *mar.*7.10. 2 || Honora patrem tuum & matrem tuam: (quod est præceptum primum cum promissione)

3 Vt benè tibi sit, & sis longæuus super terram.

4 Et *vos* patres, ne prouocate ad iram liberos vestros: sed enutrite eos in doctrina & monitis Domini.

*Col.*3.22, *tit.*2.9, *1.pet.*2.18. 5 || Serui auscultate iis qui *vestri* domini sunt secundum carnem, cum timore ac tremore, cum simplicitate cordis vestri, vt Christo,

6 Non ad oculum seruientes, vt qui hominibus placere student: sed vt serui Christi, facientes ex animo quæ vult Deus:

7 Cum beneuolentia seruientes Domino, & non hominibus.

8 Vt

8 Vt qui illud sciatis, singulos, quicquid fecerint boni, hoc reportaturos à Domino, siue seruus fuerit, siue liber.

9 Et vos domini eadem facite erga illos, remissis minis: scientes vestrum etiam ipsorum Dominum esse in cœlis, ||nec personæ respectum esse apud eum.

10 Quod superest, fratres mei, corroboremini per Dominum, & forte ipsius robur:

11 Induite vniuersam illam armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli.

12 Quoniam non est nobis lucta || aduersus sanguinem & carnem sed aduersus imperia, aduersus potestates, aduersus mundi dominos, *rectores* tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales malitias *quæ sunt* in sublimi.

13 Propterea assumite vniuersam illam armaturam Dei, vt possitis resistere tempore aduerso, & omnibus confectis stare.

14 State igitur lumbis circumcinctis veritate, & induti thorace iustitiæ.

15 Calceatis pedibus præparatione Euangelii pacis.

16 Insuper assumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula mali illius ignita extinguere.

17 Galeam etiam salutarem accipite, & gladium spiritualem, hoc est verbum Dei:

18 Omni prece & supplicatione, precantes omni tempore per Spiritum, & illi ipsi rei inuigilantes cum omni perseuerantia & supplicatione pro omnibus sanctis:

19 Et pro me, vt mihi detur sermo ad apertionem oris mei cum libertate, vt notum faciam mysterium Euangelii.

20 Cuius causa legatione fungor in catena, vt *inquam*, de eo liberè loquar sicut opor-

Deut.10.17, 2.par.19.7, iob.34.19, sap.6.8, eccle.35.16, act.10.34, rom.2.11, gal.2.6, col.3.25, 1.pet.1.17. Sup.2.1.

tet me loqui.

21 Vt autem sciatis & vos res meas & quid agam, omnia vobis nota faciet Tychichus, charus frater & fidus minister in Domino:

22 Quem misi ad vos ob idipsum vt cognoscatis res nostras, & consoletur corda vestra.

23 Pax *sit vobis* fratribus, & charitas cum fide à Deo Patre & Domino Iesu Christo.

24 Gratia *sit* cum omnibus diligentibus Dominum nostrum Iesum Christum ad immortalitatem. Amen.

Missa fuit Roma ad Ephesios per Tychicum.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

CAP. I.

3 *De pio animi sui erga Philippenses affectu testatus,* 12 *de se & de suis vinculis tractat.* 23 *& eos suo exemplo incitat,* 27 *hortaturq; ad vnitatem* 28 *& patientiam.*

1 PAVLVS & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu qui sunt Philippis, vnà cum episcopis ac diaconis:

2 Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3 Gra-

3 Gratias ago Deo meo cum ſumma memoria veſtri.

4 (Semper in omni precatione mea pro omnibus vobis cum gaudio preces faciens)

5 Super veſtri in Euangelio participatione, à primo die vſque ad hoc tempus:

6 Perſuaſum habens hoc ipſum, fore vt qui cœpit in vobis opus bonum, perficiat vſque ad diem Ieſu Chriſti.

7 Sicut iuſtum eſt vt ego id ſentiam de omnibus vobis, propterea quòd animo teneam vos, & in vinculis meis, & in defenſione & confirmatione Euangelij, vos, *inquam*, omnes vnà mecum fuiſſe gratiæ meæ participes.

8 Teſtis enim mihi eſt Deus quàm propenſè amem vos omnes in viſceribus Ieſu Chriſti:

9 Et hoc precor, vt charitas veſtra adhuc magis ac magis redundet in cognitione & omni ſenſu:

10 Vt dignoſcatis quæ diſcrepant, vt ſitis ſinceri, & inoffenſo curſu pergatis ad diem vſque Chriſti.

11 Pleni fructibus iuſtitiæ, qui *inſunt vobis* per Ieſum Chriſtum, ad gloriam & laudem Dei.

12 Velim autem vos ſcire, fratres, quæ mihi *acciderunt*, magis ad profectum Euangelij euenisſe.

13 *Adeò* vt vincula mea in Chriſto celebria ſint in toto prætorio, ac reliquis omnibus *locis*.

14 Et plerique ex fratribus in Domino, freti vinculis meis, magis audeant impauidè Sermonem loqui.

15 Ac nonnulli verò etiam propenſa voluntate Chriſtum prædicant:

16 Alij quidem, *inquam*, per contentionem

Christum annũtiant non purè, existimantes se-se afflictionem addere vinculis meis:

17 Alij rursus ex charitate, scientes me ad defensionem Euangelij constitutum esse.

18 Quid igitur? attamen quouis modo, siue in speciem, siue sincerè, Christus annuntiatur, de hoc quoq; gaudeo, atq; etiam gaudebo.

19 Noui enim fore vt hoc mihi cedat saluti per vestras preces, & subministrationẽ Spiritus Iesu Christi,

20 Secundum intentam expectationem & spem meam, quòd nulla in re pudefiã, sed cum omni libertate, vt semper, *ita* nunc quoque magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem.

21 Mihi enim *est* Christus & *in* vita & *in* morte lucrum.

22 Vtrum verò viuere in carne mihi operæpretium *sit*, & quid eligam, ignoro.

23 Coarctor enim vtrinque, desiderans migrare, & esse cum Christo: nam *id* longè optimum est:

24 Sed permanere in carne, magis necessarium *est* propter vos.

25 Et hoc confisus noui me mansurum esse, & vnà permansurum cum vobis omnibus ad vestrum profectum & gaudium fidei.

26 Vt abundet gloriatio vestra in Christo Iesu de me, mea rursus apud vos præsentia.

27 Tantum vt dignum est Euangelio Christi vos gerite, vt siue venero & videro vos, siue absens fuero, audiam de rebus vestris vos perstare in vno Spiritu, vno pariter animo decertantes per fidem Euangelij.

28 Nec vlla in re territos ab iis qui se opponunt: quod illis quidem est exitij indicium, vobis

vobis autem salutis: idque à Deo.

29 Quia vobis datum est in Christi negotio, non solùm in eum credere, sed etiam pro eo affligi:

30 Idem certamen sustinendo quale vidistis in me, & nunc auditis de me.

CAP. II.

1 Obtestatur eos vt nihil prius habeant 3 humilitate: 6 idq; exemplo Christi 19 Timotheum se illis breui missurum promittit, 26 & moram Epaphroditi excusat.

1 SI qua igitur consolatio *est* in Christo, si quod solatium charitatis, siqua cõmunio spiritus, si quæ viscera ac miserationes,

2 Explete meum gaudium, vt itidem sitis affecti, eandem charitatem habentes, vnanimes, & sententijs vni.

3 Nihil *gerite* per contentionem aut per inanem gloriam, sed ex modestia alium quisq; se præstantiorem existimet

4 Ne sua quisque spectetis, sed vnusquisque etiam quæ sunt aliorum.

5 Itaque is sit affectus in vobis qui fuit & in Christo Iesu.

6 Qui quum esset in forma Dei, non duxit rapinam, parem esse cum Deo.

7 Sed ipse se exinaniuit, forma serui accepta, similis hominibus factus:

8 Et habitu compertus vt homo, ipse se summisit, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis.

9 Quapropter etiam Deus ipsum in summam extulit sublimitatem, ac donauit ei nomẽ quod est supra omne nomen:

10 Vt ad nomen Iesu omne genu *se* flectat cœlestium ac terrestrium & subterraneorum:

11 Omníſq; lingua confiteatur Dominum eſſe Ieſum Chriſtum, ad gloriam Dei Patris.

12 Proinde dilecti mei, ſicut ſemper obediſtis, non vt in præſentia mea ſolùm, ſed nunc multo magis in abſentia mea, cum timore ac tremore veſtram ipſorum ſalutem conficite.

13 Deus enim is eſt qui efficit in vobis & vt velitis & vt efficiatis, pro gratuita *ſua* benenolentia.

14 Omnia facite abſque murmurationibus ac diſceptationibus:

Mat.5.14, 1.pet.4.9. 15 ‖ Vt ſitis irreprehenſi & ſinceri, filij *inquam*, Dei inculpati, in medio nationis prauæ ac peruerſæ, inter quos *homines* ſplendetis vt luminaria in mundo,

16 Sermonem vitæ prętendentia: vt gloriari poſſim in die Chriſti me non fruſtra cucurriſſe, nec in vanum laboraſſe.

17 Quin etiamſi pro libamento offerar ſuper hoſtia ſacrificioque fidei veſtræ, gaudeo & gratulor omnibus vobis.

18 Itidem autem & vos gaudete, & gratulamini mihi.

Act.16.1. 19 Spero autem in Domino Ieſu, me ‖ Timotheum breui miſſurum vobis, vt & ego bono ſim animo, cognito ſtatu veſtro.

20 Neminem enim habeo pari animo præditum, qui germanè res veſtras curaturus ſit.

1.Cor.10.24. 21 ‖ Nam omnes quæ ſua ipſorum ſunt quærunt, non quæ Chriſti Ieſu.

22 Porrò probationem eius noſtis, quòd veluti cum patre filius, mecum ſeruierit in Euangelio.

23 Hunc igitur ſpero me miſſurum, ſimulatque videro rerum mearum ſtatum.

24 Confido autem in Domino, me quo-

que

que citò venturum ad vos.

25 Sed necessarium duxi, Epaphroditum fratrem & collegam ac commilitonem meum, vestrum autem ligatum, quiq; mihi subministrauit quibus mihi opus erat, ad vos mittere.

26 Quoniam expetebat omnes vos, & grauissimè angebatur propterea quòd audissetis eum ægrotasse.

27 Et certè ægrotauit proximè mortē, sed Deus misertus est eius, nec eius solùm, sed & mei, ne dolorem haberem super dolorem.

28 Eo studiosius itaque eum misi, vt quum videritis eum rursus, gaudeatis, & ego magis vacem dolore.

29 Excipite igitur eum in Domino cum omni gaudio: & tales in pretio habete.

30 Nam propter opus Christi accessit ad mortem vsque: non habita vitæ ratione, vt suppleret defectum vestri erga me officij.

CAP. III.

2 Refellit inanes pseudoapostolorum iactantias 7 & illis vnum Christum opponit, 10 vim & naturam fidei describit, 15 vt posthabitis omnibus, aspirent ad communicationem crucis Christi: 18 cuius inimicos notat.

1 QVod superest, fratres mei, gaudete in Domino. Eadem scribere vobis, me quidem haud piget, vobis autem tutum est.

2 Cauete canes, cauete malos operarios, cauete concisionem,

3 Nos enim sumus Circumcisio, qui spiritu seruimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu, nec confidimus in carne:

4 Quanquam ego habeo de quo confidam etiam in carne. Si quisquam alius videtur fiduciam habere in carne, ego maximè *habeo*.

5 Circuncisus octauo die, ex gente Israelis, tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, || religione Pharisæus :

2.Cor.11.22.

Act.13.6.

6 || Quod ad zelum *attinet*, persequens Ecclesiam : quod ad iustitiam quæ est in Lege, irreprehensus.

7 Sed quę mihi erant lucra, ea duxi propter Christum damnum *esse*.

8 Quinetiam certè duco omnia damnum esse propter eminẽtiam cognitionis Christi Iesu Domini mei : propter quem omnibus istis meipsum multaui, eaque duco pro stercoribus, vt Christũ lucrifaciam.

9 Et comperiar in eo, non habens meam iustitiam, *nempe* quæ est ex Lege, sed eam quæ per fidem est Christi, *id est* iustitiam *quæ est* ex Deo per fidem.

10 Vt cognoscam eum, & vim resurrectionis ipsius, & communionem perpessionum ipsius, dum conformis fio ipsius morti :

11 *Experiens* ecquo modo perueniam ad resurrectionem mortuorum:

12 Nedum vt iam *metam* apprehenderim, aut iam perfectus sim : sed persequor *experiens* an quoque apprehendam, cuius etiam rei causa apprehensus sum à Christo Iesu.

13 Fratres, ego meipsum nondum arbitror *metam* apprehendisse.

14 Vnum autem *ago*, ea quidem quæ à tergo sunt obliuiscens, ad ea verò quæ à fronte sunt contendens, scopum versus feror ad palmam supernæ vocationis Dei, in Christo Iesu.

15 Quot-

15 Quot quot itaque perfecti sumus, hoc sentiamus: quòd si quid aliter sentitis, hoc quoque vobis Deus retiget.

16 Attamen in *eo* ad quod peruenimus, eadem incedamus regula, & itidem simus affecti.

17 Estote simul imitatores mei, fratres, & eos considerate qui ita incedunt sicut habetis nos pro exemplari.

18 Nam complures incedunt, quos sæpe dixi vobis, nunc autem & flens dico, ‖ hostes esse crucis Christi. *Rom.16.17.*

19 Quorum finis *est* exitium: quorum Deus est venter, & gloria cum confusione ipsorum: qui terrestria curant.

20 Nos enim vt municipes cœlorũ nos gerimus: vnde etiam Seruatorem expectamus Dominum Iesum Christum.

21 ‖ Qui transformabit corpus nostrum humile, vt conforme fiat corpori suo glorioso, pro efficacitate qua potest etiam subijcere sibi omnia. *1.Cor.1.3, iii.2.12.*

CAP. IIII.

1 *A particularibus monitis,* 4 *ad generalia descendit.* 10 *Eorum liberalitate ita quidem se fuisse exhilaratum dicit,* 12 *vt patienter defectum laturus fuerit.*

1 ITaque, fratres mei chari & exoptati, gaudium & corona mea, ita state in Domino, dilecti.

2 Euodiam precor & Syntichen precor vt sint itidem affecti in Domino.

3 Et rogo te quoque, socie germane, opitulare ipsis, vt quæ in Euãgelio vnà mecum certarunt, vnà cum Clemente quoque & reliquis adiutoribus meis, ‖ quorum nomina sunt in libro vitæ. *Apoc.3.5, & 10.8, & 21.27.*

4 Gaudete in Domino ſemper: rurſum inquam gaudete.

5 Moderatio veſtra nota ſit omnibus hominibus. Dominus propè eſt.

6 De nulla re ſoliciti eſtote: ſed omni in re precibus & ſupplicatione cum gratiarum actione petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum.

7 Et pax Dei quæ ſuperat omnem intellectum, præſidio erit cordibus veſtris, & mentibus veſtris in Chriſto Ieſu.

8 Quod reliquum eſt, fratres, quæcunque ſunt vera, quæcunque veneranda, quæcunque iuſta, quęcunque pura, quæcunque amabilia. quæcũque boni nominis, ſiqua virtus, & ſiqua laus eſt, hæc cogitate.

9 Quæ & didiciſtis, & accepiſtis, & audiſtis, & vidiſtis in me, hæc *inquam*, facite, & Deus pacis *autor* erit vobiſcum.

10 Gauiſus ſum autem in Domino magnopere quòd iam tandem reuiruiſtis in veſtra pro me cura: qua de re tamen ſoliciti eratis, ſed deſtituebamini opportunitate.

11 Non quod penurię *meæ* reſpectu loquar: nam ego didici, in quibus ſum, ijs ipſis contentus eſſe.

12 Noui autem deprimi, noui etiam abundare: vbique & in omnibus initiatus ſum, & ad ſaturitatem & ad eſuritionem, *ideſt* tum ad abundantiam, tum ad inopiam:

13 Omnia valeo per Chriſtum qui me corroborat.

14 Attamen rectè feciſtis quòd ſimul communicaſtis meæ oppreſſioni.

15 Noſtis autem & vos, Philippenſes, quum initio Euangelij proficiſcerer è Macedonia, nul-

nullam mihi Ecclesiam communicasse in ratione dati & accepti nisi vos solos.

16 Nam etiam Thessalonicam semel & iterum quod opus erat mihi misistis.

17 Non quòd requiram donum, sed requiro fructum exuberantem, *qui* in rationem vestram *inducatur*.

18 Accepi autem omnia, & abundo: expletus sum, *inquam*, acceptis ab Epaphrodito quæ à vobis *missa fuerunt*: odore bonę fragrantiæ, hostia Deo accepta *ac* grata.

19 Deus autem meus supplebit quicquid opus fuerit vobis, secundum diuitias suas, gloriosè, in Christo Iesu.

20 Deo autem & Patri nostro *sit* gloria in secula seculorum. Amen.

21 Salutate omnes sanctos in Christo Iesu. Salutant vos qui mecum sunt fratres.

22 Salutant vos omnes sancti, maximè verò qui sunt ex Cæsaris domo.

23 Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Ad Philippenses scripta est Roma per Epaphroditum.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

CAP. I.

1 Post inscriptionem 4 illos laudat vt attentos faciat ad se audiendum. 7 testimonium doctrinæ quã ab Epaphra audierant, reddit. 13 Diuinã ergà eos gratiam suis elogijs prædicat, 20 & omnes nostræ salutis partes in solo Christo omnino sitas esse, exponit.

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater,

2 Ijs qui sunt Colossis sanctis ac fidelibus fratribus in Christo: Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3 Gratias agimus Deo & Patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis precantes:

4 Audita fide vestra in Christo Iesu, & charitate in omnes sanctos.

5 Propter spem sepositam vobis in cœlis: quam prius audistis per sermonem veritatis, *id est* Euangelij,

6 Quod peruenit ad vos, sicut & in totum mundum, & fructum profert, sicut apud vos quoque, ex quo die verè audiuistis & cognouistis Dei gratiam.

7 Sicut

7 Sicut & didiciſtis ex Epaphra dilecto cõſeruo noſtro, qui eſt fidus pro vobis miniſter Chriſti.

8 Qui & declarauit nobis veſtram per Spiritum charitatem.

9 Propterea & nos ex quo die *id* audiuimus, non deſinimus pro vobis orare, & petere vt impleamini omni agnitione voluntatis eius, cum omni ſapientia & intelligentia ſpirituali.

10 Vt incedatis ſicut Domino dignum eſt, vt per omnia placeatis, omni opere bono fructum proferentes, & creſcentes in agnitionem Dei.

11 Omni robore corroborati, ſecundum glorioſam vim ipſius, ad omnem tolerantiam & animi lenitatem cum gaudio.

12 Gratias agentes Patri, qui idoneos nos fecit ad participandam ſortem ſanctorũ in luce:

13 ‖ Qui, *inquam*, liberauit nos à poteſtate tenebrarum, ac tranſtulit in regnum Filij Dei dilecti. *Mat.* 3.17, & 17.5, 2.*pet.*1.7.

14 In quo habemus redemptionem per ſanguinem ipſius, *id eſt*, remiſſionem peccatorum.

15 ‖Qui eſt imago Dei inconſpicui, primogenitus omnis rei creatæ: *Heb.*2.3.

16 ‖Nam per eum condita ſunt omnia quæ in cœlis ſunt & quæ in terra, viſibilia & inuiſibilia, ſiue throni, ſiue Dominia, ſiue imperia, ſiue poteſtates: omnia, *inquam*, per eum & eius reſpectu condita ſunt. *Iohan.*1.3.

17 Eſtque ipſe ante omnia, & omnia per eum conſiſtunt.

18 Eſtque caput corporis Eccleſiæ, principium ‖& primogenitus ex mortuis, vt in omnibus primas teneat. 1.*Cor.*15 21, *apoc.*1.5.

Iohan.1.14. infrà.2.9.

19 ‖ Quoniam in eo placuit *Patri*, vt omnis plenitudo inhabitaret:

20 Et pace per sanguinem crucis eius facta, per eum reconciliare omnia sibi, per eum, *inquam*, tum quæ in terra, tum quæ in cœlis.

21 Itaque vos quondam abalienatos & hostes, mente operibus malis *intenta*, nunc sanè reconciliauit.

22 In corpore illo carnis suæ, per mortem: vt sisteret vos sanctos & irreprehensos & inculpatos coram se.

23 Siquidem permanetis in fide fundati, & firmi, nec dimouemini à spe Euangelii quod audistis, *Euangelij, inquam* prædicati omni creaturæ quæ sub cœlo est: cuius factus sum ego Paulus minister:

24 Qui nunc gaudeo de iis quæ patior pro vobis, & reliquias afflictionum Christi vicissim expleo in carne mea, pro corpore ipsius, id est Ecclesia,

25 Cuius *Ecclesiæ* factus sum minster, ex dispensatione Dei quæ data est mihi erga vos, ad implendum Dei sermonem:

Rom.16.25, ephes.3.9, 2.tim.1.10, tit.1.2. 2.pet.1.20.

26 ‖ *Nempe* mysterium absconditum à seculis & ætatibus, nunc autem *illud* patefactum est sanctis eius,

27 Quibus voluit Deus notum facere quæ sint diuitiæ glorioſi huius mysterij inter Gentes, id est Christi inter vos, *qui* est spes illa gloriæ:

28 Quem̃ nos annuntiamus, admonentes quemuis, & quemuis erudientes omni sapientia: vt quemuis sistamus perfectum in Christo Iesu.

29 Ad quod etiam enitor, decertans secundum efficacitatē ipsius agentem in me potēter.

CAP.

CAP. II.

4 *Vanitatis damnat quicquid est extra Christum,* 11 *Nominativ de Circuncisione,* 16 *ciborum abstinentia,* 18 *Angelorũ cultu loquitur.* 20 *Vnde constituit à Decretis per Christum liberatos esse.*

1 VElim enim vos scire quãtum certamen sustineam pro vobis & iis qui *sunt* Laodiceæ, & quotquot non viderũt faciem meam in carne:

2 Vt consolationem accipiant corum corda, ipsis charitate compactis, & omni opulentia certo persuasæ intelligentiæ, ad cognitionem mysterij Dei & Patris, & Christi:

3 In quo sunt omnes thesauri sapientiæ ac cognitionis abscõditi.

4 Hoc autem dico, nequis vobis imponat probabilitate sermonis.

5 Etsi enim corpore absum, spiritu tamen sum vobiscum, gaudens ac cernens vestrum ordinem, & soliditatem vestræ in Christum fidei. 1.Co.5.3.

6 Sicut igitur accepistis Christum Iesum Dominum, *ita* in eo incedite:

7 Radicati & superstructi in eo, ac confirmati fide, sicut edocti estis, abundantes ea cum gratiarum actione:

8 Videte nequis sit qui vos deprædetur per philosophiam & inanem deceptionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum.

9 Nam in eo inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter:

10 Et estis in eo completi, qui est caput omnis imperij ac potestatis:

Rom.2.29. 11 In quo etiam circuncisi estis, ‖circuncisione quæ fit sine manibus, dum corpus carnis peccato obnoxiæ exuistis per circuncisionem Christi:

Rom.6.4, ephes.1.19. 12 ‖Consepulti cum eo per Baptismum per quem etiam cum eo resurrexistis, per fidem Dei efficaciter agentis, qui excitauit eum ex mortuis.

Ephes.2.1. 13 ‖Vosque mortuos in peccatis & præputio carnis vestræ, cum eo viuificauit, condonatis vobis omnibus peccatis.

Ephes.2.15. 14 ‖Ac deleto quod aduersus nos *erat* rituum chirographo: quod, *inquam*, erat nobis contrarium, *ipse* verò cruci affixum è medio sustulit.

15 *Et* expoliata imperia ac potestates traduxit, palàm triumphatis illis per eam.

16 Nequis igitur vos damnet ob cibum, vel potum, aut respectu diei festi, aut nouilunij, aut Sabbathorum.

17 Quæ sunt verba rerum futurarũ, at corpus *est* Christi.

18 Nullus voluntarius moderator de vobis statuat ex subiectione & cultu Angelorum: *se se* ingerens in ea quæ non vidit, & temerè turgens carnis suæ sensu.

19 Neque obtinens caput, ex quo totum corpus per commissuras & compages suppeditatum & compactũ, augescit Dei augmento.

20 Itaque si mortui cum Christo, *liberi* estis ab elementis mundi, quid vt viuentes in mundo, ritibus oneramini?

21 Ne attigeris, neque gustaris, neque contrectaris.

22 Quæ omnia ipso vsu pereunt, *præscripta* ex mandatis & doctrinis hominum.

23 Quæ

23 Quæ rationem quidem habent ſapientiæ in cultu voluntario & ſummiſſione animi, & in eo quod corpori non parcant: non *tamen* vllius ſunt pretij, *quum*, ad ea *ſpectent* quibus farcitur caro.

CAP. III.

1 Terrenis exercitijs quæ pſeudoapoſtoli vrgebant 2 cæleſtia opponit, 5 & à mortificatione carnis orditur: 8 vnde deducit particulares exhortationes 18 & particularia officia quæ ex ſingulorum vocatione pendent.

1 ITaque ſi reſurrexiſtis cum Chriſto, ſuperna quærite, vbi Chriſtus eſt ad dextrã Dei ſedens:

2 Superna curate non terreſtria.

3 Nam mortui eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo.

4 Quando Chriſtus vita *illa* noſtra, pateſactus fuerit, tum & vos cum eo pateſictis glorioſi.

5 Mortificate igitur membra veſtra terreſtria, || ſcortationem, impuritatem, molliciem, cupiditatem malam, & auaritiam, quæ eſt idololatria. *Epheſ.5.3.*

6 Ob quæ venit ira Dei in filios contumaces.

7 Quibus in *vitijs* & vos verſabamini quõdam, quum in ijs viueretis.

8 At nunc deponite etiã vos hæc omnia, iram, excandeſcentiam, malitiam, maledicentiam, verborum turpitudinem ab ore veſtro.

9 Ne mentimini alius aduerſus aliũ, quum exueritis veterem illum hominem cum factis ipſius.

10 Et indueritis nouũ illum, qui renouatur

in agnitionem congruentem imagini eius qui ipsum condidit.

11 Vbi non est Græcus & Iudæus, Circumcisio & Præputium, barbarus, Scytha, seruus, liber: sed omnia & in omnibus Christus.

12 Induimini igitur, vt electi Dei, sancti & dilecti, visceribus miserationum, benignitate, modestia, mansuetudine, lenitate.

13 Tolerantes alij alios, & condonantes vobis mutuò siquis aduersus aliquem habuerit querelam, sicut & Christus condonauit vobis, ita & vos.

14 Adhæc autem omnia *induimini* charitate, quæ est vinculum perfectionis.

15 Et pax Dei imperet in cordibus vestris, ad quam etiam vocati estis in vnum corpus: & gratiosi estote.

16 Sermo Christi inhabitet in vobis copiosè, cum omni sapientia docendo & commonefaciendo vos mutuò psalmis, hymnis & canticis spiritualibus, cum gratia canentes in corde vestro Domino.

1. Cor. 10. 31. 17 || Et quicquid egeritis sermone aut facto, in nomine Domini Iesu *facite*, gratias agentes Deo & Patri per eum.

Ephes. 5. 22. 18 || Vxores, subiectæ estote propriis viris, vt conuenit in Domino.

1. Pet. 3. 1. 19 || Viri, diligite vxores, & ne sitis aduersus eas amarulenti.

Ephes. 6. 1. 20 || Liberi, auscultate parentibus in omnibus: hoc enim gratum est Domino.

21 Patres, ne irritate liberos vestros: ne despondeant animum.

Ephes. 6. 5, tit. 2. 9, 1. pet. 2. 18. 22 || Serui auscultate per omnia iis qui domini sunt secundum carnem, non obsequiis ad oculum exhibitis, vt qui hominib⁹ placere student,

dent, sed cum simplicitate cordis, timentes Deum.

23 Et quicquid feceritis, ex animo facite, tanquam Domino, & non hominibus.

24 Scientes vos à Domino recepturos mercedem hæreditatis: nam Domino Christo seruitis.

25 Qui verò iniuriam intulerit, referet iniuriam quam intulerit: neque est personarum respectus.

CAP. IIII.

1 *Ad generales exhortationes redit,* 3 *& præcandi studium* 6 *ac sermonis suauitatem præcipit.* 7 *postremò commendationes & salutationes subiungit.*

1 VOs domini, æquitatem & æquabilitatem seruis exhibete, scientes vos quoque habere Dominum in cœlis:

2 || In precibus perdurate, inuigilantes ijs cum gratiarum actione. *Luc.*18.1, 1.*thess.*5.17.

3 || Precantes simul etiam pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis, vt loquamur mysteriũ Christi propter quod etiam sum vinctus. *Ephes.*6.18, 1.*thess.*3.10

4 Vt, *inquam* illud patefaciam sicut oportet me loqui.

5 || Sapienter vos gerite erga extraneos, opportunitatem redimentes. *Ephes.*5.15.

6 Sermo vester semper cum gratia *sit* sale conditus, vt sciatis quo modo oporteat vos vnicuique respondere.

7 Res meas omnes vobis notas faciet Tychichus dilectus frater, & fidus minister, ac conseruus in Domino.

8 Quem misi ad vos ob hoc ipsum vt co-

gnoſcat res veſtras,& corda veſtra conſoletur.

9 Cum Oneſimo fido & dilecto fratre, qui eſt ex vobis. Omnia *igitur* vobis exponent, quæ hîc aguntur.

10 Salutat vos Ariſtarchus meus in captiuitate ſocius,& Marcus conſobrinus Barnabæ, de quo accepiſtis mandata: ſi venerit ad vos, excipite eum.

11 Et Ieſus qui vocatur Iuſtus, qui ſunt ex circuncisione: hi ſoli adiutores in regno Dei, fuere mihi ſolatio.

12 Salutat vos Epaphras, qui ex vobis eſt ſeruus Chriſti, ſemper decertans pro vobis in precibus, vt ſtetis perfecti & completi in omni voluntate Dei.

13 Hoc enim de eo teſtor,eum multo veſtri ſtudio ardere, & eorum qui ſunt Laodiceæ, & eorum qui Hierapoli.

14 Salutat vos Lucas medicus ille dilectus, & Demas.

2.*Tim.* 4. 11. 15 ||Salutate fratres qui ſunt Laodiceæ, & Nymphan,& Eccleſiam quæ in domo illius eſt.

16 Et quum perlecta fuerit apud vos epiſtola,facite, vt etiam in Laodicenſium Eccleſia recitetur: & eam quę ſcripta eſt ex Laodicea, vt vos quoque legatis.

17 Et dicite Archippo, Vide vt miniſterium quod accepiſti à Domino impleas.

18 Salutatio mea manu Pauli. Memores eſtote vinculorum meorum. Gratia *ſit* vobiſcum. Amen.

Scripta eſt ad Coloſſenſes Roma, per Tychicum & Oneſimum.

EPIST.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD Thessalonicenses prior.

CAP. I.

1 *Gratiarum actionem ideo præponit* 4 *vt Dei beneficium esse admoneat quicquid prædicat in ipsis laude dignum* 8 *& quod reliquis exemplum facti sint.*

1 PAVLVS & Syluanus & Timotheus Ecclesiæ Thessalonicēsium, *quæ est* in Deo Patre & Domino Iesu Christo. Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

2 Gratias agimus Deo semper de omnibus vobis, mentionem vestri facientes in precibus nostris.

3 Indesinenter memoria repetentes efficacem vestram fidem, & laboriosam charitatem, & tolerantem illam spem in Domino nostro Iesu coram Deo patre nostro.

4 Vt qui sciamus, fratres dilecti, vos *esse* à Deo electos.

5 Quoniam Euangelium nostrum constitit apud vos non loquutione dūtaxat, sed etiam virtute, cum in spiritu sancto, tum in certa persuasione multa: sicut nostis quales fuerimus inter vos vestra causa.

6 Et vos imitatores nostri facti fuistis &

Domini recepto sermone cũ oppressione multa, cum gaudio Spiritus sancti:

7 Adeò vt fueritis ex aria omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia.

8 A vobis enim non solùm personuit sermo Domini in Macedonia & in Achaia, verumetiam in omni loco fides vestra quæ est in Deũ dimanauit, vt necesse non habeamus quicquam loqui:

9 Siquidem ipsi de nobis annuntiant qualem ingressum habuerimus ad vos, & quomodo conuersi fueritis ad Deum, relictis idolis, vt seruiretis Deo viuo & vero.

10 Et expectaretis Filiũ è cœlis, quem excitauit à mortuis, *nempe* Iesum, qui liberat nos ab ira illa ventura.

CAP. II.

1 *Declarat quanta fide ipsis Euangelium præduxerit* 5 *neque lucrum* 6 *aut gloriam quæsierit.* 10 *idq; eorum testimonio probat:* 14 *& quod ipsi infracto animo persequutiones à suis tulerint.* 17 *Addit se magno illos visendi desiderio teneri.*

1 NAm ipsi nostis, fratres, ingressum nostrum ad vos non fuisse vanum:

Act.16.22. 2 || Imò etiam quum ante afflicti fuissemus, & contumelijs affecti Philippis, sicut nostis, libertate vsi sumus in Deo nostro, ad annuntiandum apud vos Euangelium Dei cum multo certamine.

3 Exhortatio enim nostra non fuit ex impostura, neque ex impuritate, neque cum dolo:

4 Sed sicut placuimus Deo *quibus* crederetur Euangelium, ita loquimur, non vt hominibus placentes, sed Deo qui approbat corda nostra.

5 Neque

5 Neque enim vnquam sermone assentatorio vsi sumus, sicut nostis, nec auaritiæ causa quicquam prætexuimus. Deus testis est.

6 Neque ex hominibus quærentes gloriam nec a vobis, nec ab alijs, quum possemus oneri esse vt Apostoli Christi:

7 Sed fuimus placidi in medio vestri, vt si nutrix foueat suos fœtus.

8 Ita cupidi vestri, auebamus impertiri vobis non solùm Euangelium Dei, sed etiam nostras ipsorum animas, quòd chari nobis essetis.

9 Meministis enim fratres, || laboris nostri ac ærumnæ: nocte enim ac die operando, ne quem vestrũ grauaremus, prædicauimus apud vos Euangelium Dei. *Act.20.34. 1.cor.4.12, 2.thess.3.8.*

10 Vos testes *estis* & Deus, quomodo sanctè & iustè & inculpatè vobis qui creditis vixerimus.

11 Sicut nostis quomodo vnumquẽque vestrum, tanquam pater liberos suos, hortabamur & consolabamur.

12 || Et obtestabamur vt ambularetis sicut dignum est, Deo vocante vos ad suum regnum ac gloriam. *Ephes.4.1, philip.1.27, coloss.1.10.*

13 Propterea etiam nos gratias agimus Deo indesinenter, quòd acceptum de Deo sermonem quem audistis ex nobis, exceperitis non vt sermonem hominum, sed (sicut est verè) vt Dei sermonem, qui etiam agit in vobis qui creditis.

14 Vos enim, fratres, imitatores facti estis Ecclesiarum Dei quæ sunt in Iudæa, in Christo Iesu, vt qui eadem passi sitis & vos à propriis contribulibus, sicut & ipsi à Iudæis:

15 Qui etiam Dominum Iesum occiderunt & proprios Prophetas, & nos exegerunt: ne-

que Deo placent, & omnibus hominibus aduersantur.

16 Prohibentes nos Gentibus loqui vt seruentur, vt semper compleant peccata sua: occupauit enim eos ira ad extremum vsque.

17 Nos verò, fratres, orbati vobis ad temporis momentum, cõspectu, non animo, eo vehementius studuimus videre faciem vestrã cum multo desiderio.

18 Ideo voluimus venire ad vos (ego quidem Paulus) semel atque iterum, sed impediuit nos Satanas:

19 Nam quæ est nostra spes aut gaudium, aut corona de qua glorier? annon & vos in conspectu Domini nostri Iesu Christi in eius aduentu?

20 Itaq; vos estis gloria nostra & gaudium.

CAP. III.

1 *Desiderij erga illos sui fidem facit, quod Timotheum ad eos miserit, 6 quòd prosperi eorum status nuntio ita sit affectus, 9 vt gratias agere satis non possit. 11 itaque in precationem erumpit.*

1 QVamobrem *hoc desiderium* non amplius ferentes, optimum duximus soli Athenis relinqui.

Act. 16. 1. 2 || Misimúsque Timotheum fratrem nostrum, ac ministrum Dei, & adiutorem nostrum in Euangelio Christi, ad vos stabiliendos & exhortandos super fide vestra,

3 Vt nemo commoueatur in oppressionibus istis: ipsi enim nostis nos ad id esse constitutos.

4 Etenim quum apud vos essemus, prædicebamus

cebamus vobis fore vt affligeremur: quod & euenit, & nostis.

5 Quamobrem etiam ego non amplius ferens *vestri desiderium*, misi *eum* vt cognoscerem fidem vestram: ne quo modo tentasset vos tentator ille, & inanis redditus esset labor noster.

6 Nuper autem quum venisset Timotheus ad nos à vobis, & annuntiasset nobis fidem ac charitatem vestram, vosque bonam nostri memoriam retinere, semper cupientes nos videre, sicut nos quoque vos:

7 Propterea consolationem accepimus fratres, ex vobis, in omni afflictione & necessitate nostra per vestram fidem.

8 Nunc enim viuimus, si vos perstatis in Domino.

9 Quam enim gratiarum actionem possimus Deo rependere de vobis, super omni gaudio quo gaudemus propter vos coram Deo nostro,

10 ‖Nocte ac die quàm vehementissimè precantes vt videamus vestram faciem, & quæ desunt fidei vestræ compleamus. *Rom.1.10, & 15.23.*

11 Ipse verò Deus & Pater noster, & Dominus noster Iesus Christus dirigat viam nostrā ad vos.

12 Faxit autem Dominus vt abundetis & exuberetis mutua inter vos charitate, & in omnes, quemadmodum & nos in vos:

13 Vt corda vestra inculpata stabiliat ‖ in sanctimonia coram Deo & Patre nostro, in aduentum Domini nostri Iesu Christi, cum omnibus sanctis eius. *2.Cor.1.8, infra.3.23.*

CAP. IIII.

1 *Hortatur* 3 *ad vitæ sanctitatem:* 9 *& charit-*

tatem mutuam, 13 More infidelium eos tristari vetat: 15 & historiam resurrectionis nostræ graphicè depingit.

1 QVod superest igitur, fratres, rogamus vos & precamur per Dominum Iesum vt sicut accepistis à nobis quomodo oporteat vos incedere, & placere Deo, magis excellatis.

2 Nostis enim quæ mãdata dederimus vobis per Dominum Iesum.

3 Nam hæc est voluntas Dei, *nempe* sanctificatio vestra, *id est* || vt abstineatis à fornicatione:

Rom.12.1. ephes.5.27.

4 *Et* sciat vestrum vnusquisque suum vas possidere cum sanctificatione & honore:

5 Non cum morbo cupiditatis, sicut Gentes quæ non nouerunt Deum.

6 || Ne quis opprimat aut circumueniat in negotio fratrem suum, nam vltor est Dominus omnium istorum, sicut & antè diximus vobis, ac testificati sumus.

1.Cor.6.8.

7 || Non enim vocauit nos Deus ad immunditiem, sed ad sanctificationem.

2.Cor.1.3.

8 Proinde qui *hæc* reijcit, non reijcit hominem, sed Deum, qui etiam dedit nobis Spiritum suum sanctum.

9 || Cæterùm de fraterna charitate non necesse habetis vt scribam vobis: ipsi namque diuinitus docti estis vt diligatis alij alios.

Iob.13.34. & 15.12. 1.Iohan.1.8. & 4.21.

10 Nam & facitis hoc erga cunctos fratres qui sunt in tota Macedonia; obsecramus autem vos fratres, vt magis excellatis.

11 Et contendatis quieti esse, & res vestras agere, ac operari proprijs manibus vestris, sicut vobis denuntiauimus:

12 Et

12 Vt vos geratis honestè erga extraneos, & nulla re vobis sit opus.

13 Nolim autem vos in ignorantia versari fratres, quod ad eos attinet qui obdormierunt, vt ne doleatis, sicut & cæteri qui spem non habent.

14 Nam si credimus Iesum mortuum esse & resurrexisse, ita etiam Deus eos qui obdormierint in Iesu, adducet cum eo.

15 Hoc enim vobis dicimus verbis Domini, fore vt nos viui qui reliqui erimus in aduentu Domini, non preueniamus eos qui obdormierint.

16 || Nam ipse Dominus cum hortationis clamore, & voce Archangeli, ac Dei tuba descendet è cœlo: & qui mortui fuerint in Christo, resurgent primum: 1. Cor. 15. 51

17 Deinde nos viui, qui reliqui erimus, rapiemur simul cum eis in nubes, in occursum Domini in aëra, & ita semper cum Domino erimus.

18 Itaque consolamini alij alios istis sermonibus.

CAP. V.

1 Curiosam temporum aduentus Christi inquisitionem damnans, 6 admonet vt assidue aduentum excipiendum simus parati. 11 Hinc descendit ad varias admonitiones.

1 PORRÒ de temporibus & opportunitatibus, fratres, non est opus vt vobis scribam.

2 Ipsi enim penitus scitis diem illum Domini vt furem in nocte; ita venturum esse.

3 Quum enim dicent, Pax & tuta omnia: tunc repentinum eis imminet exitium, sicuti

dolor partus mulieri vterum, ſerenti nec effugient.

4 At vos, fratres, non eſtis in tenebris, vt dies ille vos tanquam fur deprehendat.

5 Omnes vos filii lucis eſtis, ac filii diei: non ſumus noctis, neque tenebrarum.

6 Nempe igitur ne dormiamus vt reliqui, ſed vigilemus & ſobrii ſimus.

7 Nam qui dormiunt, nocte dormiunt: & qui inebriantur, nocte ſunt ebrii.

Eſa.19.17, ephe.6.17. 8 At nos qui ſumus diei, ſobrii ſimus, || induti thorace fidei & charitatis, & pro galea, ſpe ſalutis

9 Nam non conſtituit nos Deus ad iram, ſed ad ſalutem obtinendam per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum,

10 Qui mortuus eſt pro nobis: vt ſiue vigilemus, ſiue dormiamus, ſimul cum eo viuamus.

11 Quapropter adhortamini alii alios, & ædificate ſinguli ſingulos ſicut & facitis.

12 Rogamus autem vos, fratres, vt agnoſcatis eos qui laborant inter vos, & præſunt vobis in Domino, & admonent vos:

13 Et quam maxime charos ducatis, propter opus ipſorum, pacem colite inter vos mutuò.

14 Precamur autem vos, fratres, monete inordinatos, conſolamini qui puſillo animo ſunt, ſubleuate infirmos, patientes eſtote erga omnes.

Prou.17.15, & 20.20, mat.5.44, rom.12.17, 1.petri.1.9. Eccleſ.18.21, luc.18.1. 15 || Videte nequis malũ pro malo cuipiam reddat: ſed beneficentiam ſemper ſectamini tũ inter vos mutuò, tum erga omnes.

16 Semper gaudete.

17 || Indeſinenter orate.

18 In omnibus gratias agite: hæc enim eſt volun-

voluntas Dei per Iesum Christum erga vos.

19 Spiritum ne extinguite.

20 Prophetias ne pro nihilo habete.

21 Omnia explorate: quod bonum fuerit retinete:

22 Ab omni specie mali abstinete:

23 Ipse autem Deus pacis *autor* sanctificet vos totos: & integer vester spiritus, & anima & corpus inculpatè in aduentum Domini nostri Iesu Christi seruentur.

24 || Fidelis est qui vocauit vos, qui etiam *id* efficiet. 1. *Cor.* 1. 9.

25 Fratres, orate pro nobis.

26 Salutate fratres omnes cum osculo sancto:

27 Adiuro vos per Dominum, vt recitetur hæc epistola omnibus sanctis fratribus.

28 Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* vobiscum. Amen.

Ad Thessalonicenses prior scripta fuit Athenis.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD Thessalonicenses posterior.

CAP. I.

3 *Laudat incrementa Fidei, Charitatis* 4 *& tolerantiæ Thessalonicensium.* 6 *Et Dei vltionem aduersus piorum oppressores describens,* 10 *fideles docet recumbere in expectationem extremi iudicij.*

1 PAVLVS & Siluanus & Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensium *quæ est* in Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo.

2 Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

1.*Thess.* 1. 2. 3 || Gratias agere debemus Deo semper de vobis, fratres, vt dignum est, quod vehementer augescat fides vestra, & abundet mutua vniuscuiusque omnium vestrum charitas:

4 Adeò vt nosipsi de vobis glorietur apud Ecclesias Dei, *id est* de tolerãtia vestra & fide in omnibus persequutionibus vestris & oppressionibus quas toleratis.

Iud.6. 5 *Quæ res* manifesto est indicio iusti ||iudicii Dei, vt digni censeamini regno Dei pro quo etiam *ista* patimini:

6 Si

6 Si quidem iustum est apud Deum vicissim reddere iis qui affligunt vos afflictionem:

7 Vobis verò qui affligimini, relaxationem nobiscum, || quum patefiet Dominus Iesus de cælo cum Angelis potentiæ suæ, 1. Thess. 4. 16.

8 Cum flammeo incendio, infligens vltionem iis qui Deum non nouerunt neq; auscultant Euangelio Domini nostri Iesu Christi:

9 Qui pœnam pendent æterni exitij, *damnati* à præsente Domino & potente ipsius gloria:

10 Quum venerit vt glorificetur in sanctis suis, & admirandus fiat in fidelibus omnibus (quod fides habita sit testimonio nostro apud vos) in die illo.

11 Cuius etiam rei gratia precamur semper pro vobis, vt vos dignetur ista vocatione Deus noster, & compleat omnem suæ bonitatis gratuitam benenolentiam, & opus fidei potenter.

12 Vt glorificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in eo, ex gratia Dei nostri, & Domini Iesu Christi.

CAP. II.

2 *Negat venturum Christi diem donec in apostasiam prolapsus fuerit mundus.* 3 *& reuelatus fuerit Antichristus,* 8 *cuius interitum describit,* 15 *Infertque inde exhortationem ad constantiam.*

1 ROgamus autem vos, fratres, per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostri in eam aggregationem,

2 Ne citò à mente dimoueamini, neq; turbemini, neque per Spiritum, neque per sermonem, neq; per epistolam tanquam per nos scri-

quasi instet dies ille Christi.

3 Nequis vos seducat vllo modo. *non* enim *aduenier dies Christi*, quin venerit defectio prius, & retectus fuerit homo ille sceleratus, filius, *inquam* ille perditionis,

4 Sese opponens & efferens aduersus quicquid dicitur Deus, aut numen: adeò vt in templo Dei tanquam Deus sedeat, præ se ferens se esse Deum.

5 Annon meministis me, quum adhuc essem apud vos, hoc dixisse vobis?

6 Nunc verò quid obstet nostis, vt is suo tempore retegatur.

7 Iam enim peragitur mysterium iniquitatis: tantum qui nunc obstat *obstabit* vsquedum è medio sublatus fuerit.

8 Et tunc retegetur impius ille, quem Dominus || conficiet Spiritu oris sui, & illustri aduentu suo abolebit. *Esa.11.4.*

9 *Illum, inquam*, cuius aduentus est ex efficacia Satanæ, cum omni potentia & signis ac prodigijs mendacibus:

10 Et cum omni fraude iniustitię in ijs qui pereunt, pro eo quòd amorem veritatis non receperunt vt salui fierent.

11 Propterea igitur mittet illis Deus efficaciam deceptionis, vt credant mendacio:

12 Vt damnentur omnes qui non crediderunt veritati, sed acquieuerunt in iniustitia.

13 Nos autem debemus gratias agere Deo semper de vobis fratres dilecti à Domino, quòd elegerit vos Deus ab initio ad salutem per sanctificationem Spiritus, & fidem habitam veritati:

14 Quo vocauit vos per Euangelium nostrum, ad obtinendam gloriam Domini nostri

Iesu

Iesu Christi,

15 Nempe igitur, fratres perstate & tenete traditam doctrinam quam edocti estis siue per sermonem, siue per epistolam nostram.

16 Ipse verò Dominus noster Iesus Christus, & Deus ac Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam & spem bonam per gratiam,

17 Consoletur vestra corda, & stabiliat vos in omni sermone & opere bono.

CAP. III.

1 *Monet vt pijs precibus Euangelij predicationem promoueant,* 6 *& se subducant ab ijs qui otio* 11 *& curiositate turbant ordinem publicum:* 14 *quos etiam à communi fidelium cœtu excludit.*

1 QVod ‖ superest, precamini fratres, pro nobis, vt sermo domini currat, & glorificetur sicut & apud vos: *Ephes.6.19. col.4.3.*

2 Et vt eripiamur à proteruis ac sceleratis hominibus: non enim omnium est fides.

3 Sed fidelis est Dominus, qui stabiliet vos & tuebitur à malo.

4 Confidimus autem per Dominum de vobis, vos, quæ denuntiamus vobis, & facere & facturos esse:

5 Porrò Dominus dirigat vestra corda ad Dei charitatem, & Christi expectationem.

6 Denuntiamus autem vobis fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt subducatis vos ab omni fratre qui inordinatè se gerit, & non ex tradita doctrina quam accepit à nobis.

7 Nam ipsi scitis ‖ quomodo oporteat nos imitari: ‖ quoniam non inordinatè nos gessi- *1.Cor.11.1. 1.Thess.4.11*

mus inter vos:

8 Neque gratis panem edimus *acceptum* à quoquam: sed cum labore & ærumna nocte dieque operantes, ne quem vestrûm grauaremus.

9 Non quòd nobis *id* non liceat: sed vt nosmetipsos pro exemplari exhibeamus vobis ad nos imitandos.

10 Etenim quum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quòd siquis nolit operari, etiam non edito.

11 Audimus enim quosdam versari inter vos inordinatè, nihil operis facientes, sed curiosè agentes.

12 Iis autem qui sunt istiusmodi, denuntiamus & eos obsecramus per Dominum nostrum Iesum Christum, vt cum quiete operantes, suo pane vescantur.

13 Vos autem fratres, ne segnescite in benefaciendo.

14 Quod siquis non auscultat nostro per epistolam sermoni, hunc notate: & ne commercium habete cum eo, vt eum pudeat.

15 Neque vt inimicum ducite, sed admonete vt fratrem.

16 Ipse autem Dominus pacis *autor* semper det vobis pacem omni modo. Dominus sit cum omnibus vobis.

17 Salutatio, mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola: ita scribo.

18 Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cũ omnibus vobis. Amen.

Ad Thessalonicenses posterior missa fuit Athenis.

EPI.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM PRIOR.

CAP. I.

Absolutum veri pastoris exemplar proponens, cuius præcipua eius functio sit in docendo 4 monet vt reiectis vanis quæstionibus ea tradat 5 quæ charitatem & fidem spirent. 12 Ac ne contemptui sit sua authoritas, 14 qualis factus sit per Dei gratiam honorificè prædicat.

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi ex ordinatione Dei seruatoris nostri, & Domini Iesu Christi, spei nostræ.

2 Timotheo germano filio in fide. Gratia *sit tibi*, misericordia & pax a Deo Patre nostro, & Christo Iesu Domino nostro.

3 Quemadmodum te sum precatus vt permaneres Ephesi, quum proficiscerer in Macedoniam, *permaneto*, vt denuncies quibusdam ne diuersam doctrinam doceant:

4 Nec attendant fabulis & genealogiis infinitis, quæ potius quæstiones præbent, quàm ædificationem Dei, quæ est per fidem.

5 || Porrò finis mandati, est charitas ex puro corde, & conscientia bona, & fide non simulata. *Infrà, 4.7, & 6.4. tit. 2.4.*

6 A quibus quum quidam vt à scopo aber-

rarint, deflexerunt ad vaniloquentiam:

7 Quùm velint esse Legis doctores, nec intelligant quæ loquuntur, neque de quibus asseuerant.

8 Scimus autem bonam esse Legem, si quis ea legitimè vtatur.

9 *Nempe* sciens Legem iusto positam non esse, sed Legis contemptoribus, & iis qui subiici nesciunt, impijs & peccatoribus, nefarijs & profanis, patricidis & matricidis homicidis.

10 Scortatoribus, masculorum concubitoribus, plagiarijs, & mendacibus, periuris, & siquid aliud est quod sanæ doctrinæ sit oppositum:

11 *Quæ est* secundum glorioſum Euangelium beati Dei, quod concreditum est mihi.

12 Gratiam igitur ei habeo qui me robustum effecit, *id est* Christo Iesu Domino nostro: quòd me fidelem duxerit, vt qui *me* in ministerio constituerit:

13 Qui prius eram blasphemus & persecutor & iniurioſus: sed mei misertus est, nam ignorans id faciebam, fidei expers.

14 Super abundauit autem gratia Domini nostri cum fide & dilectione in Christo Iesu.

15 Fidus *est hic* sermo, & modis omnibus dignus quem amplectamur, || Christum Iesum venisse in mundum vt peccatores seruaret, quorum primus sum ego. *Mat. 9. 3. mar. 2. 17.*

16 Verùm ideò misertus est mei, vt in me primo ostenderet Iesus Christus omnem clementiam, vt essem exemplo credituris ipsis in vitam æternam.

17 Regi autem æterno, immortali, inuisibili, soli sapienti Deo honor *sit* & gloria in secula seculorum. Amen.

18 Hoc mandatum commendo tibi, fili Timothee, *nempe* vt secundum prægressas de te prophetias, milites per eas bonam illam militiam:

19 Retinens fidem & bonam conscientiam: qua repulsa, nonnulli fidei naufragium fecerunt.

20 Ex quibus Hymenæus & Alexander: ‖ quos tradidi Satanæ, vt discant non blasphemare. 1.Cor. 5.5.

CAPVT II.

1 *In precibus publicis vult omnes commendari Deo,* 4 5 *idq; duplici ratione:* 8 *Inde omnes cuiuscunque loci sint, ad orationem inuitat:* 9 *& quo vestitu,* 11 *quaq; modestia mulieres in sacro cœtu se gerere debeant, disserit.*

1 ADhortor igitur ante omnia vt fiant deprecationes, preces, postulationes, gratiarum actiones pro quibusuis hominibus,

2 Pro regibus & quibusuis in eminentia constitutis: vt tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate & honestate.

3 Nam hoc bonum est & acceptum coram seruatore nostro Deo,

4 Qui quosuis homines vult seruari, & ad agnitionem veritatis venire.

5 Vnus enim Deus, vnus etiam mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus:

6 Qui semetipsum dedit redemptionis pretium pro quibusuis *Christus inquam*, testimonium illud suis temporibus *destinatum.*

7 ‖ Cuius constitutus sum ego præco & Apostolus, (veritatem dico per Christum, non mentior) doctor *inquam* Gentium cum fide ac 2.Tim.1.11.

veritate.

8 Velim igitur viros precari in quouis loco, puras manus attollentes absque ira & disceptatione.

9 ‖ Itidem & mulieres amictu honesto, cũ
2.*Pet.*3.1. verecundia & modestia ornare sese, non cincinnis, vel auro, vel margaritis, vel pretioso vestitu:

10 Sed (quod decet mulieres pietatem spõdentes) operibus bonis.

11 Mulier cum silentio discito cum omni subiectione.

12 ‖ Mulieri enim docere non permitto, neque
1.*Cor.*14.24. auctoritatẽ vsurpare in virum, sed esse in silentio.

*Gen.*1.27. 13 ‖ Adam enim prior formatus est, deinde Eua.

*Gen.*3.6. 14 Et Adam non fuit seductus: sed mulier seducta, causa transgressionis fuit.

15 Seruabitur tamen liberos gignendo, si manserit in fide ac charitate, & sanctificatione cum modestia.

CAP. III.

1 Episcopos, 8 & Diaconos Christianos depingit cum eorum vxoribus, 12 liberis & familia, 15 Et Ecclesiam domum Dei nominat.

1 FIdus *est hic* sermo, Siquis episcopatum appetit, præclarum opus desiderat,

2 ‖ Oportet igitur episcopum irreprehen-
*Tit.*1.6. sum esse, vnius vxoris virum, vigilantem, sobrium, compositum, hospitalem, aptum ad docendum.

3 Non vinosum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum, sed moderatum, alienum à pugnis, alienum ab auaritia.

4 Qui

4 *Qui* suæ domui bene præsit, qui liberos contineat in subiectione cum omni honestate.

5 (Nam siquis propriæ domui præesse nescit, quomodo Ecclesiam Dei curabit?)

6 Non nouitium: ne inflatus in criminationem incidat diaboli.

7 Oportet autem eum etiam bonum habere testimonium ab extraneis: ne in probrum incidat & laqueum diaboli.

8 Diaconos itidem honestos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpiter lucri cupidos.

9 Tenentes mysterium fidei || cum pura conscientia. *Suprà. 1. 19.*

10 Atque hi etiam probentur prius, deinde ministrent, si sint inculpati.

11 Vxores itidem honestas, non calumniosas, sobrias, fidas in omnibus.

12 Diaconi sint vnius vxoris mariti, qui liberis rectè præsint, & propriis domibus.

13 Nam qui bene ministrauerint, gradum sibi bonum acquirunt, & multam libertatem per fidem quæ *est* in Christo Iesu.

14 Hæc tibi scribo, sperans fore vt celerius ad te veniam.

15 Quòd si tardius venero, vt noris quomodo oporteat in domo Dei versari, quæ est Ecclesia Dei viui, columna & stabilimentum veritatis.

16 Et sine controuersia magnum est pietatis mysterium: Deus conspicuus factus est in carne, iustificatus est in Spiritu, conspectus est ab Angelis, prædicatus est gentibus, fides illi habita est in mundo, sursum receptus est in gloriam.

CAP. IIII.

1 Falsas doctrinas, 3 tam de coniugij & ciborum discrimine, 7 quam profanas damnat: 8 commendat autem pietatis studium 13 & assiduam Scripturæ lectionem.

1 SPiritus autem diserte dicit fore, vt posterioribus temporibus, desciscant quidam à fide, spiritibus deceptoribus attendentes ac doctrinis dæmoniorum.

2 Per hypocrisin falsiloquorum, quorum conscientia cauterio resecta est.

3 Prohibentium contrahere matrimonium, *iubentium* abstinere à cibis, quos Deus creauit ad participandum cum gratiarum actione, fidelibus, & iis qui cognouerunt veritatem.

4 Nam quicquid creauit Deus, bonum *est*: nec quicquam reijciendum *est*, si cum gratiarum actione sumatur.

5 Sanctificatur enim per verbum Dei, & preces.

6 Hæc si subieceris fratribus, bonus eris minister Iesu Christi, innutritus in sermonibus fidei, bonæq; doctrinæ quam assectatus es.

7 Cæterùm profanas & aniles fabulas reijce: sed exerce teipsum ad pietatem.

8 Nam corporalis exercitatio paululum habet vtilitatis: at pietas ad omnia vtilis est, vt quæ promissionem habeat vitæ præsentis ac futuræ.

9 Fidus *est* hic sermo, & dignus qui omnibus modis recipiatur.

10 Nam idcirco etiam fatigamur & probris afficimur, quòd speremus in Deo viuo, qui est conseruator omnium hominum, maximè verò fidelium

11 Hæc

11 Hæc denuntia & doce.

12 Nemo tuam iuuentutem despiciat, sed esto exemplar fidelium in sermone, in conuersatione, in charitate, in spiritu, in fide, in puritate:

13 Interim dum venio, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ.

14 Ne negligito donum quod in te est, quod datum est tibi ad prophetandum, cum impositione manuum presbyterii.

15 Hec exerce, in his esto: vt tuus profectus manifestus sit inter omnes.

16 Attende tibiipsi & doctrinæ: persiste in istis. id enim si feceris, & teipsum seruabis, & eos qui te audierint.

CAP. V.

1 *Postquam modum monendi singulos præscripsit,* 5 *de viduis agit quæ tunc in Ecclesiæ ministerium cooptabantur,* 17 *inde ad presbyteros transit,* 23 *& quædam corporis valetudini seruientia admiscet.*

1 SEniorem ne increpato, sed hortare vt patrem, iuniores, vt fratres:

2 Mulieres natu grandiores vt matres, iuniores, vt sorores, cum omni puritate.

3 Viduas honora quæ verè viduæ sunt.

4 Quod si qua vidua liberos aut nepotes habet, discant in primis *in* propriam domum pietatem exercere, & vicem rependere parentibus, hoc enim est honestum & acceptum coram Deo.

5 Porrò quę verè vidua est ac sola, sperat in Deo, & permanet in supplicationibus & precibus nocte ac die.

6 At quæ in luxu viuit, *ea* viuens mortua est.

7 Hęc igitur denuntiato, vt sint irreprehensæ.

8 Quòd siqua suis & maximè domesticis non prouidet, fidem abnegauit, & est infideli deterior.

9 Vidua allegatur non minor annis sexaginta, quæ fuerit vnius viri vxor:

10 In operibus bonis idoneo testimonio ornata: si liberos educauit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lauit, si afflictis subuenit, si omne bonum opus est assiduè sectata.

11 Porrò iuniores viduas recusa: postquam enim lasciuire ceperint aduersus Christum, nubere volunt:

12 *Exeo* damnandæ, quòd primam fidem reiecerint.

13 Simul autem etiam otiosę discunt circumire domos: imò non solùm otiosæ, sed etiam nugaces & curiosæ, garrientes quæ non oportet.

14 Velim igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum administrare, nullam occasionem dare aduersario ad maledicendum.

15 Iam enim nonnullæ deflexerunt, sequutæ satanam:

16 Quòd siquis fidelis aut siqua fidelis habet viduas, eis subuenito, & nō onerator Ecclesia, vt iis quæ verè viduæ sunt, subueniat.

17 Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habentor, maxime qui laborant in sermone & doctrina.

Deut. 25.4, 1.*cor.*9.9. *Mat.*10.10, *luc.*10.7.

18 Dicit enim Scriptura, || Boui trituranti non obligabis os. Et, ‖ Dignus est operarius mercede sua.

Ad

19 Aduersus presbyterum accusationem ne admittito, nisi sub duobus aut tribus testibus.

20 Eos qui peccant, coram omnibus argue, vt & reliqui timeant.

21 || Obtestor in conspectu Dei, & Domini Iesu Christi, & electorum Angelorum vt hæc serues, absque eo vt vnum alteri præferas, nihil faciens in alteram partem declinando. *Infrà.6.13.*

22 Manus citò necui imponito, neque communicato peccatis alienis: temetipsum purum serua.

23 Ne amplius esto abstemius: sed vino pauculo vtere, propter stomachum tuum & crebras tuas infirmitates.

24 Quorundam hominum peccata antè manifesta sunt, præeuntia damnationi: quosdam verò subsequuntur.

25 Itidem & bona opera antè manifesta sunt: & ea quæ secus habent, occultari non possunt.

CAP. VI.

1 *Docet quid seruos deceat.* 10 *Quam exitiosa pestis sit auaritia.* 13 *Et postquam obiter de diuitibus meminit, iterum prohibet Timot. ne se inanibus doctrinis impediat.*

1 QVicunque sub iugo sunt serui, suos dominos omni honore dignos ducunto ne nomen Dei & doctrina blasphemetur.

2 Qui verò fideles habent dominos, ne *eos* despiciant quòd fratres sint: sed potius inseruiant quòd fideles sint ac dilecti, vt qui sint beneficij *Dei* participes. Hæc doce & exhortare.

3 Siquis diuersam docet doctrinam, ne-

que accedit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ.

4 *Is* turget, nihil sciens, sed insaniens circa quæstiones ac verborum pugnas : ex quibus nascitur inuidia, lis, maledicentia, suspiciones malæ,

5 Peruersæ exercitationes hominum mente corruptorum, & qui priuati sunt veritate, & quæstui habent pietatem. secede ab ijs qui ejusmodi sunt.

6 Est autem quæstus magnus pietas cum animo sua sorte contento.

7 Nihil enim intulimus in mundum, videlicet nec efferre quicquam possumus.

8 Sed habentes alimenta & quibus tegamur, his contenti erimus.

9 Qui autem volunt ditescere, incidunt in tentationem & laqueum, & cupiditates multas amentes & damnosas, quæ demergunt homines in exitium & interitum.

10 Siquidem radix omnium malorum est amor pecuniæ: quam quidam dum appetunt, aberrarunt à fide, & seipsos transfixerunt doloribus multis.

11 Tu verò, homo Dei, ista fuge: sectare autem iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, tolerantiam, lenitatem.

12 Decerta præclarum certamen fidei: apprehende vitam æternam, cuius causa & vocatus es, & professus præclaram professionem coram multis testibus.

13 ‖ Denuntio tibi coram Deo qui viuificat omnia, & Iesu Christo, qui ‖ testatam fecit coram Pontio Pilato bonam illam professionem.

Supra 5. 31. *Matt.* 27. 11, *Iohan.* 18. 37.

14 Vt

14 Vt serues hæc mandata, maculæ & culpæ omnis expers, vsque ad illustrem illum aduentum Domini nostri Iesu Christi.

15 Quem temporibus suis ostendet ille || beatus & solus Princeps, Rex regum & Dominus dominorum. *Suprà.1.11, apoc.17.14, & 19.16.*

16 Qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessam, || quem vidit nemo hominum, neque videre potest: cui honor & robur æternum. Amen. *Iohan.1.18.*

17 Iis qui diuites sunt in hoc seculo, denuntia ne efferantur animo, || neque spem ponant in diuitijs incertis, sed in Deo viuo, qui præbet nobis omnia copiosè ad fruendum: *Mar.4.19, luc.12.15.*

18 Vt aliis benefaciant, vt diuites sint operibus bonis, faciles ad impartiendum, facilis conuictus:

19 Recondentes sibiipsis || fundamentum bonum in posterum, vt apprehendant æternam vitam. *Mat.4.7, & 6.20.*

20 Timothee, depositum serua, & auersare profanos de rebus inanibus clamores, & oppositiones falsò nominatæ scientiæ,

21 Quam nonnulli præ se ferentes, circa fidem aberrarunt à scopo. Gratia sit tecum, Amen.

Ad Timotheum prior, missa fuit Laodicea quæ est metropolis Phrygiæ Pacatianæ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD Timotheum posterior.

CAPVT I.

5 Laudata fide Timothei. 6 vt in munere sibi commisso fideliter pergat, eumhortatur. 8 Et ne propter sua vincula 15 aut aliorum defectiones abiscat, 11 de suo Apostolatu gloriatur. 14 & depositi custodiam illi commendat. 16 Laudat etiam Onesimum.

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, secundum promissionem vitę quæ est in Christo Iesu,

2 Timotheo dilecto filio, gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & Christo Iesu Domino nostro.

Act. 22. 3. 3 Gratiam habeo Deo, ‖ cui seruio à maioribus cum pura conscientia, vt assiduam tui memoriã teneo in precibus meis nocte ac die.

4 Desiderans te videre, memor tuarum lacrymarum, vt gaudio replear.

5 Reuocans in memoriam eam quæ in te est non simulatam fidem, quæ habitauit prius in auia tua Loide, & matre tua Eunica: persuasus sum autem quòd in te quoque.

6 Quam ob causam suggero tibi vt exuscites donum Dei quod est in te per impositionem manuum mearum.

7 Non

7 Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timiditatis, ſed roboris & charitatis, & ſanitatis animi.

8 Ne igitur te pudeat teſtimonij Domini noſtri, neque te pudeat mei, qui ſum captiuus ipſius, ſed eſto particeps afflictionum Euangelij, ex potentia Dei:

9 Qui ſeruauit nos, & vocauit || vocatione ſancta: non ex operibus noſtris, ſed ex ſuo propoſito, & gratia, quæ data quidem eſt nobis in Chriſto Ieſu || ante tempora ſecularia. 1.*Cor.*1.1. *Rom.*6.25, *epheſ.*1.4,

10 Sed patefacta nunc eſt per illuſtrem illum aduentum ſeruatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui & mortem aboleuit, & vitam in lucem produxit ac immortalitatem per Euangelium. *coloſſ.*1.26, *tit.*1.2.

11 || Cuius conſtitutus ſum ego præco & Apoſtolus, ac doctor Gentium. 1.*Tim.*1.7.

12 Quam ob cauſam & hæc patior, neque erubeſco: noui enim cui crediderim, & mihi perſuaſum eſt eum poſſe depoſitum meum in illum diem ſeruare.

13 Exemplar teneto ſanorum ſermonum, quos à me audiſti cum fide & charitate quæ eſt in Chriſto Ieſu.

14 Præclarum depoſitum ſerua per Spiritum ſanctum qui inhabitat in nobis.

15 Noſti hoc, auerſatos me fuiſſe omnes qui ſunt in Aſia: ex quibus eſt Phygellus & Hermogenes.

16 Præſtet miſericordiam Dominus Oneſiphori familiæ: quoniam ſæpe me recreauit, & catenam meam non erubuit.

17 Imò quum eſſet Romæ, ſtudioſiſſimè quæſiuit me, & inuenit.

18 Det ei Dominus vt inueniat miſericor-

diam apud Dominum in die illo. quàm multa etiam Ephesi subministrarit, tu optimè nosti.

CAP. II.

2 Vt perseueràtiam in militia Christiana commẽdet, 3 simultudines sumit 4 à militibus: 6 & ab agricolis. 10 Vincula sua sanctis usui esse declarat. 15 Inde monet Timoth. vt sermonem veritatis recte dispertiat 17 & reproborum exempla fugiens, 22 modestè omnia agat.

1 TV igitur, fili mi, corroborare per gratiam quæ est in Christo Iesu.

2 Et quæ audisti à me inter multos testes, hæc committe fidelibus hominibus, qui sint idonei ad alios quoque docendos.

3 Tu igitur feras laborem vt bonus miles Iesu Christi.

4 Nemo qui militat implicatur vitæ negotiis, vt ei placeat à quo delectus est miles.

5 Quod si certet etiam aliquis, non coronatur nisi legitimè certauerit.

6 Agricolam oportet prius laborãdo fructus percipere.

7 Considera quæ dico: Det igitur tibi Dominus intelligentiam in omnibus.

8 Memento Iesum Christum resurrexisse ex mortuis, *factum* ex semine Dauid, secundum Euangelium meum:

9 In quo, velut facinorosus, affligor vsque ad vincula: sed sermo Dei non est vinctus.

10 Ideò omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur quę est in Christo Iesu, cum gloria æterna.

Rom. 6. 5. 11 Fidus *est hic* sermo. Nam si cum eo mortui sumus, cum eo etiam viuemus:

12 Si

12 Si toleramus, etiam cum *eo* regnabimus: ‖si abnegamus, & ille abnegabit nos: *Matt.10.33.*

13 Si infidi ſumus, ‖ille *tamen* fidus manet: *mar.8.38.*
negare ſeipſum non poteſt. *Rom.3.3,*

14 Hæc ſuggere, obteſtans coram Domino *& 9.6.*
ne verborum pugnas ſequantur: quod nullam
adfert vtilitatem, *imò* auditores ſubuertit.

15 Stude teipſum probatum ſiſtere Deo, o-
perarium qui non erubeſcat, & qui rectè ſer-
monem veritatis ſecet.

16 Profanos autem de rebus inanibus cla-
mores cohibe: ad maiorem enim procedent
impietatem.

17 Et ſermo eorum depaſcet vt gangræna:
ex quibus eſt Hymenæus & Philetus:

18 Qui circa veritatem aberrarunt à ſcopo
dicentes reſurrectionē iam eſſe factam: & ſub-
uertunt quorundam fidem.

19 Solidum tamen fundamentum Dei ſtat,
habens ſigillum hoc, Nouit Dominus qui ſint
ſui: &, Diſcedat ab iniuſtitia omnis qui nomi-
nat nomen Chriſti.

20 Cæterùm in magna domo non tantùm
ſunt vaſa aurea & argentea, ſed etiam lignea ac
teſtacea: ‖& alia quidem ad decus, alia verò *Rom.9.21.*
ad dedecus.

21 Siquis igitur ſeipſum ab his expurgarit,
erit vas ad decus ſanctificatum, & accommo-
dum vſibus Domini, & ad omne opus bonum
comparatum.

22 Iuueniles autem cupiditates fuge: ſed
ſectare iuſtitiam, fidem, charitatem, pacem ‖cū *1.Cor.1.2.*
iis qui inuocant Dominum ex puro corde. *1.Tim.1.4?*

23 ‖Stultas autem & ineruditas quæſtiones *& 4.7,*
reiice, ſciens eas gignere pugnas. *tit.3.9.*

24 Seruum autem Domini non oportet pu-

gnare, sed placidum esse erga omnes, aptum ad docendum, tolerantem malos.

25 Cum lenitate erudientem eos qui contrario animo sunt affecti: ecquãdo det eis Deus vt resipiscentes agnoscant veritatem.

26 Et *elapsi* ex diaboli laqueo, à quo captiui tenentur, mentis sanitatem recipiant ad *præstandam* illius voluntatem:

CAP. III.

1 Prædicit quàm infesta pijs tempora immineant: 9 sed fiducia victoriæ 10 animat eum ad certamen: 14 exercitationem sanæ doctrinæ in primis commendans.

1.*Tim.*4.1, 2 *pet* 1.3, *iud.*18.

1 ILlud autem scito, ||fore vt extremis diebus instent tempora molesta.

2 Erunt enim homines sui amantes, auari, glorioſi, superbi, maledici, parentibus immorigeri, ingrati, impuri,

3 Charitatis expertes, nescij fœderis, calumniatores, intemperantes, immites, minimè amantes bonorum,

4 Proditores, præcipites, inflati, voluptatum amantes potius quam amantes Dei.

5 Habentes formam pietatis, sed qui vim eius abnegarint. istos igitur auersare:

6 Ex his enim sunt isti qui irrepunt in familias, & captiuas ducunt mulierculas onustas peccatis, actas cupiditatibus varijs.

7 Semper discentes, sed nunquam quæ ad cognitionem veritatis venire possint.

*Exod.*7.11. 8 ||Quemadmodum autem Iannes & Iambres restiterunt Mosi, ita & hi resistunt veritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem.

9 Sed non procedent amplius: nam amentia

tia istorum euidens erit omnibus, vt & illorum fuit.

10 Tu verò assequutus es doctrinam meã, vitæ meæ rationem, propositum, fidem, lenitatem, charitatem, tolerantiam:

11 Persequutiones, afflictiones quæ mihi acciderunt, Antiochiæ, Iconii, Lystris: quas persequutiones sustinuerim: sed ex omnibus eripuit me Dominus.

12 Sed & omnes qui volunt piè viuere in Christo Iesu, persequutionem patientur.

13 Improbi autem homines, & impostores procedent in peius, tum seducentes *alios*, tum seducti *ipsi*.

14 At tu permane in iis quæ didicisti, & quę tibi concredita sunt, sciens, à quo didiceris:

15 Teq; à puero sacras literas nouisse, quæ te possunt sapientẽ reddere in salute, per fidem quæ est in Christo Iesu.

16 || Tota Scriptura diuinitus *est* inspirata, & vtilis ad doctrinam, ad redargutionẽ, ad correctionem, ad institutionem quæ *est* in iustitia. 2. *Pet.* 1. 20.

17 Vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum perfectè instructus.

CAP. IIII.

1 *Obtestatur eum vt maximè Euangelium prædicet* 3 *in tam deplorato tempore:* 6 *Sibi in propinquo esse mortem:* 8 *sed ita vt quasi victor ad gloriosum triumphum properet.* 10 *Tãdem accersendi Timoth. necessitatem* 11 *ex præsenti sub statu ostendit.*

1 OBtestor igitur ego coram Deo & Domino Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos in illustri illo suo aduentu & regno suo:

2 Prædica sermonem, insta tempestiuè, intempestiuè: argue, obiurga, exhortare cum omni lenitate & doctrina.

3 Nam erit tempus quum sanam doctrinam non tolerabunt: sed auribus prurientes, ipsi sibi pro suis cupiditatibus coaceruabunt doctores:

4 Et à veritate quidem aures auertent: ad fabulas verò conuertentur.

5 At tu vigila in omnibus, perfer, opus perage euãgelistę, ministerii tui plenam fidem facito.

6 Nam ego iam libor, & tempus meæ resolutionis instat.

7 Certamen illud præclarum decertaui, cursum consummaui, fidem seruaui.

8 Quod supereſt, repositа est mihi iustitiæ corona, quã reddet mihi Dominus in illo die, iustus ille iudex non solùm autem mihi, sed & omnibus qui expetiuerint illustrem illum ipsius aduentum.

9 Stude venire ad me citò,

10 Nam Demas me reliquit, amplexus præsens seculum, & profectus est Thessalonicam: Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam.

Coloſſ.4.9. 11 ||Lucas mecum est solus. Marcum assumptum adduc tecum: est enim mihi perutilis ad ministerium,

12 Porrò Tychicum misi Ephesum:

13 Penulã quam reliqui Troade apud Carpum, adfer quum venies, & libros, maximè membranas.

14 Alexander faber ærarius multa mala mihi exhibuit: reddat ei Dominus secundum facta ipsius.

15 Quem & tu caue: vehementer enim restitit sermonibus nostris.

16 In

16 In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me deseruerunt: (ne illis imputetur,)

17 Sed Dominus mihi adfuit, & corroborauit me, vt per me fieret fides præconij quod audierint omnes Gentes: & ereptus fui ex ore leonis.

18 Et eripiet me Dominus ab omni opere malo, seruabitque regno suo cœlesti: cui gloria in secula seculorum. Amen.

19 Saluta Priscam & Aquillam, & ||Onesiphori familiam. *Suprà 1. 16.*

20 Erastus mansit Corinthi: Trophimum autem reliqui Mileti ægrotantem.

21 Stude venire ante hyemem: Salutat te Eubulus & Pudens & Linus & Claudia & fratres omnes.

22 Dominus Iesus Christus *sit* cum spiritu tuo. Gratia *eius sit* vobiscum. Amen.

Scripta est Roma posterior ad Timotheum, qui primus Ephesi ordinatus fuit Episcopus, quum Paulus iterum sisteretur Cæsari Neroni.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TITVM.

CAPVT I.

3 *Docens quales oporteat ministros eligere* 10 *simul ostendit quomodo vaniloquis os obturare oporteat.* 12 *Hac occasione perstringit Cretensium mores,* 14 *ac Iudæos qui in rebus externis sanctitatem locabant.*

1 PAVLVS seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi secundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis quæ est secundum pietatem,

2 Ad spem vitę æternæ, quã promisit Deus ille mentiri nescius || ante tempora secularia, patefecit autem temporibus suis:

Rom. 16.25, *ephes.* 3.9, *coloss.* 1.26, 2.*tim.* 1.9, 1.*pet.* 1.20. *Galat.* 1.1.

3 *Videlicet* sermonem illum suum, per prędicationem || quæ concredita est mihi ex mandato seruatoris nostri Dei: Tito germano filio, in communi fide.

4 Gratia *sit tibi*, misericordia, & pax à Deo Patre, & Domino Iesu Christo, seruatore nostro:

5 Huius rei gratia reliqui te in Creta, vt quæ reliqua sunt pergas corrigere, & constituas oppidatim presbyteros, sicut ego tibi mãdaui:

6 || Si-

6 ‖ Siquis est inculpatus, vnius vxoris vir, liberos habens fideles, non obnoxios crimini luxus, vel qui non sint refractarij. 2.*Tim.*3.2.

7 Oportet enim episcopum inculpatũ esse tanquam Dei dispensatorem, non sibi pertinaciter placentem, non iracundum, non vinosum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum.

8 Sed hospitalem, bonorum amantem, temperantem, iustum, pium, continentem,

9 Tenacem fidelis illius sermonis qui ad doctrinam facit, vt possit etiam exhortari per doctrinam sanam, & contradicentes cõuincere.

10 Sunt enim multi refractarij, & vaniloqui & mentium deceptores, maximè ij qui sunt ex Circuncisione.

11 Quibus oportet os obturare: qui totas domos subuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia.

12 Dixit quidam ex ipsis proprius ipsorum propheta, Cretenses semper mendaces, malæ feræ, ventres pigri.

13 Testimonium hoc est verũ. quam ob causam eos redarguito præcisè, vt sani sint in fide:

14 ‖ Non attendendo Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium veritatem. 2.*Tim.*1.4.

15 ‖ Omnia quidem pura puris: pollutis autem & infidelibus nihil est purum, sed polluta est eorum mens & conscientia. *Rom.*14.20.

16 Deum profitentur se scire, sed factis negant, quum sint abominandi, & rebelles, & ad omne opus bonum reprobi.

CAP. II.

2 Personarum & ætatum præscribens officia, 6 iubet vt de moribus doceat Ecclesiam: 11 *& à fine redemptionis argumentatur,* 12 *quem dicit esse studium piè & rectè viuendi.*

1 AT tu loquere quæ decẽt ſanã doctrinã
2 Vt ſenes ſobrij ſint, venerandi, temperantes, ſani fide, charitate, tolerantia:
3 Anus itidem vt *ſint* habitu qui ſanctimoniam deceat, nõ calumniatrices, non vino multo ſeruientes, honeſtatis magiſtræ:
4 Vt ad ſapientiam inſtruant adoleſcentulas, vt maritos ſuos diligant, vt liberos ament,
Epheſ.5.23. 5 Vt temperantes ſint, puræ, domi manentes, bonæ, ‖ſubiectæ ſuis viris: ne ſermo Dei blaſphemetur.
6 Adoleſcentes itidem adhortare vt ſint temperantes.
7 Per omnia teipſum prębẽs exẽplar bonorũ operũ, in doctrina integritatẽ, grauitatẽ,
8 Sermonem ſanum, qui damnari non poſſit: vt qui *ſe* ex aduerſo *opponit*, erubeſcat nihil habens quod de vobis dicat mali.
Epheſ.6.3, coloſſ.3.22, 1.pet.2.18. 9 ‖Seruos *hortare* vt ſuis dominis ſubijciant ſeſe, vt in omnibus ſint *eis* accepti non reſponſatores,
10 Nihil interuertentes, ſed omnem bonam fidem oſtendentes, vt doctrinam Seruatoris noſtri Dei ornent in omnibus.
1.Cor.1.1, col.1.22. 11 ‖Illuxit enim gratia illa Dei ſalutifera omnibus hominibus:
12 Erudiens nos vt abnegata impietate & mundanis cupiditatibus, temperanter & iuſtè & piè viuamus in præſenti ſeculo:
13 Expectantes beatam illam ſpem & illuſtrem illum aduentum gloriæ magni illius Dei ac Seruatoris noſtri, *nempe* Ieſu Chriſti,
14 Qui dedit ſemetipſum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret ſibiipſi populum peculiarem, ſtudioſum bonorum operum.

15 Hæc

15 Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio, nemo te despiciat.

CAP. III.

1 *Generaliter nunc vult omnes moneri vt placidè colant ordinem politicum.* 3 *& memores sint vitæ priſtinæ:* 7 *vt iuſtificationem communem ex gratia eſſe exiſtiment.* 9 *Quod ſi quis contentioſus his reclamet,* 10 *illum iubet omitti.*

1 ‖ SVggere ipſis vt ſeſe ſubijciant principatibus ac poteſtatibus, vt obtemperent, vt ad omne opus bonum ſint parati: *Rom.13.1.*

2 Ne cuius famam lædant, vt ſint à pugnis alieni, moderati, omnem exhibentes lenitatem erga quoſuis homines.

3 Nam ‖ eramus quondam & nos amentes, rebelles, errantes, ſeruientes cupiditatibus ac voluptatibus varijs, in malitia & inuidia degentes, odioſi, alij alios odio proſequentes. *1.Cor.6.11.*

4 Sed poſtquam bonitas & erga homines amor apparuit ſeruatoris noſtri Dei,

5 ‖ Non ex operibus iuſtis quæ fecerimus nos, ſed ex ſua miſericordia ſeruauit nos per lauacrum regenerationis, & renouationem Spiritus ſancti. *2.Tim.1.9.*

6 Quem effudit in nos copiosè per Ieſum Chriſtum ſeruatorem noſtrum:

7 Vt iuſtificati ipſius gratia, hæredes efficeremur ſecundum ſpem vitæ æternæ.

8 Fidus *eſt* hic ſermo, & hęc volo te affirmare vt ſtudeãt bona opera tueri qui crediderunt Deo. id eſt quę *ſunt* honeſta & hominibus vtilia

9 ‖ Stultas autem quæſtiones & genealogias, & contentiones ac pugnas legales cohibe. ſunt enim inutiles & vanæ. *1.Tim.1.4, & 4.7. 2.Tim.2.23.*

10 Hæreticum hominem poſt vnam & alteram admonitionem reijce.

11 Vt qui noris euersum esse eum qui sit eiusmodi & peccare, vt qui suo preiudicio sit cõdemnatus.

12 Quum misero Artemam ad te, aut Tychicum, stude venire ad me Nicopolin: nam illic decreui hybernare.

13 Zenam legisperitum & Apollo sedulò deducito, nequid illis desit.

14 Discant autem & nostri bona opera tueri ad necessarios vsus, vt non sint infrugiferi.

15 Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui diligunt nos in fide, Gratia *Dei sit* cum omnibus vobis. Amen.

Ad Titum, qui primus Cretensium Ecclesiæ ordinatus fuit Episcopus, scripta ex Nicopoli Macedoniæ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD PHILEMONEM.

CAP. I.

1 *Paulus argumentum humile hic tractans, suo tamen more sublimis ad Deum euehitur.* 8 *Fugitiuum seruũ & furem Philemoni remittens, pro illo deprecatur veniam: & grauiter de æquitate Christiana concionatur.*

1 PAVLVS captiuus Christi Iesu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto & adiutori nostro,

2 Et Apphiæ dilectæ, & Archippo commilitoni nostro, &

& quæ domi tuæ est Ecclesiæ:

3 Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro,& Domino Iesu Christo.

4 ‖Gratias ago Deo meo, semper mentionem tui faciens in precibus meis, 1.*Thess* 1.2, 2.*thess*.1.3.

5 Quòd audiam tuam charitatem,ac fidem quam habes erga Dominum Iesum & erga omnes sanctos:

6 Vt communicatio fidei tuæ efficax fiat,vt agnoscatur quicquid boni est in vobis per Christum Iesum.

7 Gaudium enim habemus multum, & consolationem super dilectione tua, quòd viscera sanctorum refocillata sunt per te,frater.

8 Quapropter quamuis multam in Christo libertatem habeam mandandi tibi quod officij tui est.

9 *Tamẽ* propter charitatem potius precor, quum talis sim,nempe Paulus senex,nunc autẽ etiam captiuus Iesu Christi:

10 ‖Precor autem pro filio meo quem genui in vinculis meis,Onesimo: *Colos*.4.9.

11 Quondam tibi inutili, nunc verò tibi & mihi perutili: quem remisi:

12 Tu autem eum, id est viscera mea excipe.

13 Quem ego cupiebam apud me retinere, vt pro te ministraret mihi in vinculis Euangelij.

14 Sed absque tua sententia nihil volui facere,ne velut ex necessitate sit beneficium tuũ, sed spontaneum.

15 Nam mirum ni secessit ad tẽpus, vt perpetuum eum reciperes:

16 Non iam vt seruum, sed amplius quàm seruum, fratrem dilectum,maximè mihi,quanto autem magis tibi & in carne & in Domino?

17 Itaque si putas nostra esse communia, excipe eum tanquam me.

18 Quòd siquid læsit te, aut debet, hoc mihi imputato.

19 Ego Paulus scripsi mea manu, ego dependam: vt ne dicam tibi, te etiam teipsum mihi insuper debere.

20 Etiam, frater, *hunc* ego fructum abs te consequar in Domino: recocilla mea viscera in Domino.

21 Scripsi tibi, confisus fore vt auscultes, vt qui norim te etiam amplius quàm dico facturum esse.

22 Simul autem etiam para mihi hospitium: spero enim me per preces vestras donandum vobis.

23 Salutant te, Epaphras, (meus in captiuitate propter Iesum Christum socius)

24 Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.

25 Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cum spiritu vestro. Amen.

Ad Philemonem missa fuit Roma per Onesimum seruum.

AD

AD HEBRÆOS EPISTOLA.

CAP. I.

1 *Vt ostendat doctrinam à Christo allatam primas tenere, quia sit omnium prophetiarum clausula: 4 nominatim illum supra Angelos effert: 10 & variis Script. testimoniis longè omnibus præcellere probat.*

1 DEVS multis vicibus multisq; modis olim loquutus Patribus per prophetas, vltimis diebus hisce loquutus est nobis per Filium,

2 Quem constituit hæredem omnium: per quem etiam mundum condidit.

3 || Qui quum sit splendor gloriæ, & character personæ ill.us, sustineatque omnia verbo illo suo potente, purgatione peccatorum nostrorum per seipsum facta, sedit ad dextrã maiestatis illius excelsissimæ. *Sap.7.26, col.1.15.*

4 Tanto præstantior factus Angelis, quanto excellentius pre illis sortitus est nomen.

5 Nam cui dixit vnquam Angelorum, || Filius meus es tu, ego hodie genui te? Ac rursum, || Ego ero ei pater, & ipse erit mihi filius? *Psal.2.7, infrà 5.5. 2.Sam.7.14, 1.par.22.12,*

6 Rursum autem quum inducit primogenitum in orbem terrarum, dicit, || Et adorent eũ omnes Angeli Dei. *5.6.7.8.& 9. Psal.97.7.*

Psal. 104. 5. 7 Et de Angelis quidem dicit, || Qui Angelos suos facit spiritus, & ministros suos, ignis flammam:

Psal. 45. 7. 8 Ad Filium autem, || Thronus tuus, Deus, in seculum seculi: virga recta, virga regni tui.

9 Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem: propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis vltra consortes tuos.

Psal. 102. 26 10 Et, || Tu in initio Domine terram fundasti & opera manuum tuarum sunt cœli:

11 Ipsi peribunt, tu autem permanes: & omnes vt vestimentum veterascent:

12 Ac velut amictum circunuolues eos, & mutabuntur: tu autem idem es, & anni tui non deficient.

Psal. 110. 1. *1. cor.* 15. 15, *infra.* 10. 13. 13 Ad quem autem Angelorum dixit vnquam, || Sede ad dexteram meam, vsquedum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

14 Nónne omnes sunt ministratores spiritus, qui ministerij causa mittuntur propter eos qui hæredes erunt salutis?

CAP. II.

1 *Inde inferi, Christi doctrinæ solidam audientiam deberi, 9 & eum nobis fratris loco in carne nostra proponit, vt libentius nos totos illi tradamus.*

1 PRopterea oportet nos eo magis attendere ijs quæ audiuimus, nequando perfluamus.

2 Etenim si per Angelos dictus sermo fuit firmus, omnísque transgressio & contumacia iustam mercedis retributionem retulit,

3 Quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem? || quæ quum primùm enarrari cœperit per ipsum Dominũ ab ijs qui ipsũ audie-

Mar. 16. 29.

audierant, fuit nobis confirmata:

4 Teſtimonium illi præbente Deo & ſignis & prodigiis, variiſq; virtutibus, & Spiritus ſancti diſtributionibus, pro ſua voluntate.

5 Non enim Angelis ſubiecit mundum illum futurum, de quo loquimur,

6 Teſtatus eſt autem quidam alicubi, dicens, || Quid eſt homo vt memor ſis eius: aut filius hominis, vt eum reſpicias? *Pſal.8.5.*

7 Feciſti eum pauliſper inferiorem Angelis: gloria & honore coronaſti eum, & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum.

8 ||Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius. Enimuerò per hoc quod ei ſubiecit omnia, nihil omiſit quod non ſit ei ſubiectum, at nunc nondum videmus ei omnia eſſe ſubiecta. *1.Cor.15.27*

9 Sed Ieſum illum cernimus gloria & honore coronatum, qui|| pauliſper fuit inferior Angelis factus, propter mortis perpeſſionem: vt beneficio Dei pro omnibus mortem guſtaret. *Philip.2.8.*

10 Decebat enim vt ipſe propter quem *ſunt* hæc omnia, & per quem *ſunt* hæc omnia, multos filios in gloriam adducendo, principem ſalutis ipſorum per afflictiones conſecraret.

11 Nam & qui ſanctificat & qui ſanctificantur, ex vno *ſunt* omnes: quam ob cauſam non erubeſcit Fratres ipſos vocare:

12 Dicens, ||Annuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Eccleſiæ tibi hymnos canam. *Pſal.22.23.*

13 Et rurſum, ||Ego fretus ero ipſo. Et iterum || Ecce ego & pueri quos mihi dedit Deus. *Pſal.18.3.* *Eſa.8.18.*

14 Quoniam igitur pueri participes ſunt carnis & ſanguinis, ipſe quoque conſimiliter

*Oseæ.*13.14, 1.*Cor.*15.54. particeps factus est eorundem, || vt per mortem aboleret eum qui mortis imperium habet, hoc est diabolum.

15 Et liberos redderet quotquot metu mortis, per omnem vitam obnoxii erant seruituti.

16 Non enim videlicet Angelos assumpsit, sed semen Abrahæ assumpsit.

17 Vnde debuit per omnia fratribus similis fieri, vt misericors esset & fidelis Pontifex in iis quæ apud Deum *agenda forent*, ad expiandum peccata populi.

18 Nam ex eo quod perpessus fuit quum tentatus est, potest & ijs qui tentantur succurrere.

CAP. III.

1 *Nunc ostendit quanto inferior sit Moses Christo:* 5 6 *nempe quantum distat seruus à domino.* 7 *Inde exhortationes munúsque admiscet ex Dauidis testimonio,* 8 *si quis vel contumaciter repugnet:* 12 *vel ad obsequendum sit tarditor.*

1 VNde, fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate Apostolum & Pontificem professionis nostræ Christum Iesum:

*Num.*12.7. 2 || Fidelem ei qui ipsum constituit: vt & Moses *fidelis fuit* in tota domo ipsius.

3 *Tanto* namque ampliore gloria præ Mose hic dignus est habitus, quanto maiorem habet honorem is qui construxit domum quàm domus ipsa.

4 Omnis enim domus construitur ab aliquo: porrò qui condidit omnia hæc, Deus *est*.

5 Et Moses quidem fidelis fuit in tota domo ipsius, vt famulus, ad testificanda quæ post dicenda

dicenda erant:

6 At Christus, vt filius, domui suæ præest: cuius domus sumus nos, si fiduciam & spem illam de qua gloriamur, ad finem vsque firmam tenuerimus.

7 Quapropter sicut dicit Spiritus ille sanctus, || Hodie si vocem eius audieritis. *Psal.* 94.8,

8 Ne obdurate corda vestra, sicut in exacerbatione, in die tentationis illius, in deserto: *infrà.* 4.7.

9 Vbi tentauerunt me patres vestri, probauerunt me, & viderunt opera mea quadraginta annis.

10 Quapropter infensus fui nationi isti: & dixi, semper errant corde, neque cognouerunt vias meas.

11 Itaque iuraui in ira mea, Si introibunt in requiem meam.

12 Videte fratres, nequando sit in vllo vestrûm cor malum & infidele, deficiendo à Deo viuo:

13 Sed exhortamini alij alios quotidie, quoad appellatur dies hodiernus: nequis ex vobis induretur fraude peccati.

14 Christi enim participes facti sumus, si modò principium illud quo sustentamur, firmũ tenuerimus ad finem vsque:

15 *Interim* dum dicitur, Hodie si vocem eius audieritis, ne obdurate corda vestra, vt in exacerbatione.

16 Nam quidam quum audissent, exacerbarunt *Dominum*: non omnes tamen ij qui exierant ex Aegypto per Mosen.

17 Quibus autem infensus fuit quadraginta annis? nónne iis qui peccauerant, quorum corpora conciderunt in deserto?

18 Quibus autem iurauit non ingressuros

in requiem suam, nisi ijs qui non obedierant?
19 Et videmus non potuisse ingredi propter incredulitatem.

CAP. IIII.

1 Adhortationem comminationi admiscet, ne quemadmodum patres, requie sibi oblata priuentur:
11 Sed in eam ingredi studeant. 14 Inde initium facit tractandi de sacerdotio Christi.

1 METuamus igitur nequando derelicta promissione introeundi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis fuisse frustratus.
2 Etenim nobis euangelizatum est sicut & illis: at non profuit illis auditus sermo, vt qui fidei mixtus non fuerit ipsis qui audierant.
3 Introimus enim in requiem nos qui credidimus sicut dixit, ‖ itaque iuraui in ira mea, si ingressuri sint in requiem meam: licet operibus à iactis fundamentis mundi perfectis.
Psal.95.11.
4 Ita enim dixit quodam in loco de septimo die, ‖ Et requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis.
Gen.2.2. deut.5.14.
5 Et hic rursum, Si introibunt in requiem meam.
6 Quia igitur reliquum est vt aliqui introeant in eam, & quibus prius annuntiatum fuit, non introierunt propter incredulitatem:
7 Rursum quendam præfinit diem, Hodie, apud Dauidem dicens, tanto post tẽpore (prout dictum est) ‖ Hodie si vocem eius audieritis, ne obdurate corda vestra.
Supra 3.7.
8 Nam si eos Iesus in requie collocasset, nequaquã de alio posthac die loquutus fuisset.
9 Itaque reliquus est aliquis sabbatismus populo Dei.

10 Nam

10 Nam qui ingreſſus eſt in requiem ipſius, requieuit & ipſe ab operibus ſuis quemadmodum à ſuis Deus.

11 Studeamus igitur ingredi in illam requiem, nequis in idem incidat contumaciæ exemplum.

12 Vnus *eſt* enim ſermo Dei & efficax & penetrantior quouis gladio ancipiti: ac pertingit vſque ad diuiſionem animę ſimul ac ſpiritus, compagumque & medullarum & diiudicat cogitationes & conceptiones cordis.

13 Nec eſt vlla res creata quæ non manifeſta ſit in conſpectu ipſius: imò omnia *ſunt* nuda & patentia oculis eius quicum nobis eſt negotium

13 Habentes igitur Pontificem magnum qui penetrauit cœlos, Ieſum Filium Dei teneamus *hanc* profeſſionem.

15 Non enim habemus Pontificem qui non poſſit affici ſenſu infirmitatum noſtrarum: ſed tentatum in omnibus ſimiliter, abſque peccato.

16 Accedamus igitur cum fiducia ad thronum gratiæ, vt conſequamur miſericordiam, & gratiam inueniamus ad oportunum auxilium.

CAPVT V.

1 *Primo docet quódnam ſit ſummi pontificis officium:* 5 *Secundo, Chriſtum à Deo noſtrum pontificem conſtitutum eſſe:* 7 *& verè præſtitiſſe quæ ſummi pontificis erant.*

1 NAm omnis Pontifex ex hominibus aſſumitur, & pro hominibus conſtituitur in ijs quæ apud Deum *agenda ſunt*, vt offerat donaria & victimas pro peccatis.

2 Qui quantum ſatis eſt poſſit miſerari vi-

cem ignorantium & aberrantium: quòd & ipse circundatus sit infirmitate:

3 Et propter hanc debeat, sicut pro populo, ita & pro seipso offerre *victimam* pro peccatis.

4 Neque sibiipsi quisquam sumit hunc ho-
1.Par.13.13. norem, sed qui vocatur à Deo, ‖sicut & Aaron.

5 Ita & Christus, non sibi hunc honorem tribuit vt fieret Pontifex, sed is qui dixerat ei,
Psal.2.7, sup.1.5. ‖Filius meus tu es, ego hodie genui te.
Psal.110.4, infrà.7.17. 6 Sicut & alibi dicit, ‖ Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.

7 Qui in diebus carnis suæ, quum deprecationes & supplicationes apud eum qui poterat ipsum seruare à morte, cum clamore valido & lacrymis obtulisset, & exauditus esset ex metu,

8 Quamuis Filius esset, tamen ex ijs quæ passus est didicit obedientiam.

9 Et consecratus, factus est autor salutis æternæ omnibus qui ipsi auscultant:

10 Cognominatus à Deo Pontifex secundum ordinem Melchisedec.

11 De quo nobis multa sunt dicenda, eaque difficilia explicatu: quandoquidem segnes facti estis auribus.

12 Vos enim quos oportuit pro temporis ratione doctores esse, rursum opus est doceri quæ sint elementa initij eloquiorum Dei: factique estis ij quibus lacte sit opus, & non solido cibo.

13 Enimuerò cui cum lacte res est, is rudis est sermonis iustitiæ: (infans enim est)

14 Sed adultorum est solidus cibus, eorum *videlicet* qui propter habitum, sensus habent exercitatos ad discretionem boni ac mali.

CAP.

CAP. VI.

1 *Hebræorum puerilem ignauiam perſtringens,* 4 *ſouera denuntiatione eos terret:* 7 *& maturè proficiendi ſtudium excitat* 9 *meliora de ipſis ſperans.* 13 *Abrahæ exemplum citat:* 17 *Fidemq́ verbo innixam* 19 *anchoræ comparat.*

1 QVapropter omiſſo qui in Chriſto rudes inchoat ſermone, ad perfectionem feramur: non iacientes rurſum fundamentum reſipiſcentiæ ab operibus mortuis, & fidei in Deum:

2 Baptiſmatum doctrinæ, ac manuum impoſitionis, & reſurrectionis mortuorum, & iudicij æterni.

3 Atque id faciemus, ſiquidem permiſerit Deus.

4 ‖ Nam fieri non poteſt vt qui ſemel fuerint illuſtrati, guſtauerintq́ue donum cœleſte, & participes facti fuerint Spiritus Sancti, *Infrà.10. 26, mat.12.45, 2.pet.2.20.*

5 Guſtauerintq́ue bonum Dei verbum, ac virtutes futuri ſeculi:

6 Si prolabantur, vt denuò renouentur per reſipiſcentiam, vt qui rurſum crucifigant ſibimetipſis Filium Dei, & adignominiam exponant.

7 Nam terra quæ imbrem ſæpius in ſe venientem combiberit, & progenuerit herbam accommodam eis per quos excolitur, recipit benedictionem à Deo.

8 At quę profert ſpinas & tribulos, reproba *eſt*, & maledictioni affinis: cuius exitus *tendit* ad exuſtionem.

9 Sed perſuaſimus nobis de vobis, dilecti, iſtis meliora, & cum ſalute coniuncta, etiamſi ita loquamur.

10 Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri, & laborioſę charitatis quã exhibuistis ipsius nomini, *vt* qui ministraueritis sanctis, & ministretis.

11 Cupimus autem vt vnusquisque vestrûm idem ostendat studium ad plenam spei persuasionem ad finem vsque.

12 Vt ne sitis segnes, sed imitatores eorum qui per fidem ac patientiam obtinent promissam hæreditatem.

13 Deus enim pollicitus Abrahæ, quum nõ posset per quenquam maiorem iurare, iurauit per seipsum.

Gen.12.2,& 17.4,& 22. 17.

14 Dicens, || Certè benedicens benedicam tibi, & multiplicans multiplicabo te.

15 Atque ita quum patienter expectasset, assequutus est promissum.

16 Nam homines quidem per eum iurant qui sit maior, atque iisdem omnis controuersiæ finis, est iusiurandum ad confirmationem *adhibitum*.

17 Qua in re Deus volens ex abundanti hæredibus promissionis ostendere immutabilitatem consilij sui, fideiussit iureiurando.

18 Vt per duas res immutabiles, in quibus fieri non potest vt mentitus sit Deus, validam cõsolationem habeamus *nos*, qui cursum *eò* corripuimus vt spem propositam obtineamus:

19 Quam velut animæ anchoram habemus tutam ac firmam, & ingredientem vsque in ea quæ sunt intra velum.

20 Quò præcursor pro nobis ingressus est Iesus, secundum ordinem Melchisedec, Pontifex factus in æternum.

CAP. VII.

1 *Hactenus ipsos stimulauit vt attente expenderẽt*

quæ

que in Melchisedec consideranda sunt, 15 *In quibus similis sit Christus:* 20 *in summa cur cedere Lex Euangelio debeat.*

1 NAm hic || Melchisedec rex *erat* Salem: Pontifex Dei altissimi, qui occurrit Abrahæ reuertenti à cæde regum, & benedixit ei: *Gen.14.18.*

2 Cui & decimas ex omnibus impartitus est Abraham: qui primùm quidem ex interpretatione dicitur rex iustitiæ, deinde verò etiam rex Salem: quod est rex pacis.

3 Sine patre, sine matre, sine genere: nec initium dierum, neque vitæ finem habens: sed assimilatus Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum.

4 Spectate verò quantus hic *fuerit*, cui etiam decimas spoliorum dederit Abraham patriarcha.

5 Et ij quidem qui sunt ex filiis Leui, sacerdotio fungentes, || præceptum habent decimarum accipiẽdarum à populo secundum Legem, hoc est à fratribus suis, licet egressis ex lumbis Abrahæ. *Num.18. 21.*

6 Is verò cuius genus ad illos non refertur, decimas accepit ab Abraham, & habenti promissiones benedixit.

7 Porrò sine vlla controuersia, id quod minus est ab eo quod maius est benedicitur.

8 Atque hęc quidem homines qui moriuntur, decimas accipiunt: illic autem is de quo testarum est quod viuat.

9 Et (vt ita loquar) in Abraham decimatus est etiam ipse Leui, qui decimas solet accipere.

10 Nam is adhuc in lumbis patris erat, quũ

occurreret Abrahæ Melchisedec.

11 Porrò si consummatio per Leuiticum Sacerdotium erat (Nam sub hoc sancita Lex est populo) quid amplius erat opus alium exoriri Sacerdotem secundum ordinem Melchisedec, nec secundum ordinem Aaronis dici?

12 Mutato igitur Sacerdotio, necesse est vt Legis quoque mutatio fiat.

13 Nam *is* de quo hæc dicuntur, ad aliam tribum pertinet, de quo nullus attendit altari.

14 Palàm est enim è tribu Iuda exortum esse Dominum nostrum: cuius tribus respectu nihil de sacerdotio loquutus est Moses.

15 *Idque* etiam magis patet ex eo quod ad instar Melchisedec, exoritur Sacerdos alius.

16 Qui non ex Lege, cuius mandatum sit carnale, factus est *sacerdos*, sed ex vi indissolubilis vitæ.

*Psal.*110.4, *suprà.*5.6. 17 Testificatur enim ad hunc modum.|| Tu *es* Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.

18 Nam mandatum præcedens abrogatur, quod nullis viribus sit præditum, & inutile.

19 Nihil enim sanctificauit Lex: sed adscita spes melior, per quam appropinquamus Deo.

20 Et quatenus non absque iureiurando.

21 Nam illi quidem citra iusiurandum Sacerdotes facti sunt: hic verò cum iureiurando, *Psal.*110.4. per eum qui dixit ei, ||Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, Tu *es* Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.

22 Tanto potioris fœderis sponsor factus est Iesus.

23 Et illi quidem plures facti sunt sacerdotes, quòd mors prohiberet eos permanere:

24 At

24 At iſte propterea quòd in æternum manet, perpetuum habet Sacerdotium.

25 Vnde & ſeruare prorſus poteſt eos qui per ipſum accedunt ad Deum, ſemper viuens, vt interpellet pro eis.

26 Talis enim nos decebat Pontifex, pius, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus, & ſublimior cœlis factus:

27 Cui non ſit quotidie neceſſe, quemadmodum illis pontificibus, || prius pro peccatis propriis victimas offerre, deinde *pro peccatis* populi: id enim fecit ſemel quum ſemetipſum obtulit. *Leuit.16.11.*

28 Lex enim hominis conſtituit pontifices infirmos: at ſermo iuriſiurandi poſt Legem *conceptu* Filium *conſtituit* qui in æternum eſt ſanctificatus.

CAP. VIII.

1 *Quòd certius probet abrogatas eſſe Legis cæremonias,* 5 *ideo inſtitutas eſſe commemorat, vt cœleſti prototypo ſeruirent.* 8 *Ieremiæ locum adducit.* 15 *vt Veteris teſtamenti correctionem probet.*

1 CAeterùm eorum quæ dicimus *hæc* ſumma *eſt*, Talem *nos* habere Pontificem, qui conſedit ad dextram throni maieſtatis illius cœleſtis.

2 Sanctuarii miniſter, ac veri illius tabernaculi quod fixit Dominus, & non homo.

3 Omnis enim Pontifex ad offerenda dona & victimas conſtituitur: vide neceſſe fuit hunc quoque habere quod offerret,

4 Nam ſi eſſet in terra, ne Sacerdos quidem eſſet, manentibus illis ſacerdotibus qui ſecundum legem offerunt dona.

5 Vt qui exemplari & vmbræ deseruiunt rerum cœlestium, sicut diuinitus dictum est Mosi quum esset absoluturus tabernaculum, Exod.25.40, act.7.44. ‖ Vide enim inquit, *vt* facias omnia ad exemplar quod ostensum est tibi in monte.

6 At nunc *noster ille Pontifex eo* excellentius ministerium sortitus est, quò præstantioris est fœderis intercessor quod præstantioribus promissis sancitum est.

7 Nam si prius illud tale fuisset vt nihil in eo possit requiri, haudquaquam fuisset secundo quæsitus locus.

Ierem.3.31. 32.33.34, rom.11.27, infrà.10.16. 8 Nam incusans eos, inquit, ‖ Ecce dies venient, dicit Dominus, quum pangam cum domo Israel & cum domo Iuda fœdus nouum.

9 Non secundum fœdus quod feci cum patribus ipsorum, quo die prehendi manum ipsorum vt educerem eos ex Aegypto: nam ipsi nō perstiterunt in illo meo fœdere, & ego despexi eos, dicit Dominus.

10 Quamobrem hoc est fœdus quod paciscar domui Israel post dies illos dicit Dominus: indam Leges meas menti eorum, & cordi eorum inscribam: & ero ipsis Deus, & ipsi erunt mihi populus.

11 Neque docebunt singuli proximum suū, & singuli fratrem suum, dicentes, Cognosce Dominum, nam omnes cognoscent me, ab eo qui pusillus fuerit inter eos, ad eum vsque qui magnus fuerit inter eos.

12 Ero enim propitius iniquitatibus eorum & peccatis eorum: & iniquitatum ipsorum non recordabor amplius.

13 Dum nouum dicit antiquauit prius, porrò quod antiquatur ac senescit prope est vt euanescat.

CAP.

CAPVT IX.

3 *Tabernaculi dispositionem,* 10 *& ritus Legales* 11 *ad veritatem in Christo exhibitam conferens,* 15 *cõcludit non iam amplius alio Sacerdote opus esse:* 24 *quia ipse Christus sub nouo Testamento has partes impleat.*

1 IGitur habebat quidem etiam prius *fœdus* constitutos religionis ritus, & sanctuarium mundanum.

2 Tabernaculum enim constructum fuit: prius *quidem* in quo *erant* lucernæ & mensa, & propositi panes, quod Sancta vocant.

3 Post medium autem velum *erat* Tabernaculum quod vocant Sancta sanctorum.

4 Aureum habens thuribulum, & Arcam fœderis vndique circunte&am auro: in qua vrna aurea habens manna, || & virga Aaron quæ germinauit: || & Tabulæ fœderis.

Num. 17. 10. 3. *Reg.* 8. 9. 2. *par.* 5. 10. *Exod.* 15. 12.

5 ||Supra hanc autem Cherubim glorioſi, obumbrantes propitiatorium: de quibus non est nunc dicendum singulatim.

6 His autem ita ordinatis, in prius quidem Tabernaculum quouis *tempore* ingrediũtur Sacerdotes qui ritus obeunt.

7 In secundum autem, semel quotannis solus Pontifex, non sine sanguine, quem offert pro se ipso & *pro* populi erratis.

8 Hoc declarante Spiritu sancto, nondum patefactam fuisse viam ad Sacrarium, priore Tabernaculo adhuc consistente:

9 Quod *erat* exemplar pro tempore illo præsenti, quo dona sacrificiaq; offeruntur, quæ non possunt conscientia sanctificare cultorem,

10 In cibis duntaxat & potionibus, & diuersis ablutionibus ac ritibus carnalibus, vs-

que ad tempus correctionis impoſita:

11 Adueniens autem Chriſtus Pontifex futurorum bonorum, per maius & perfectius Tabernaculum non manufactum, id eſt non huius ſtructuræ,

12 Neque per ſanguinem hircorum & vitulorum, ſed per proprium ſanguinem ingreſſus eſt ſemel in ſacrarium, æternam redemptionem nactus,

Leuit.16.14, num.19.4. 13 || Nam ſi ſanguis taurorum & hircorum, & cinis iuuencæ aſpergens inquinatos, ſanctificat ad carnis puritatem.

1.Pet.2.14, 1.iohan.1.7, apocal.1.6. Luc.1.75. Luc.5.74. Rom.5.6, 1.pet.3.18. 14 quanto magis || ſanguis Chriſti, qui per Spiritum æternum ſeipſum obtulit inculpatum Deo, || purgabit conſcientiam veſtram amortuis operibus, || ad ſeruiendum Deo viuo?

15 Itaque ob id noui Fœderis Mediator eſt, || vt morte intercedente, ad redemptionem earum prævaricationum quæ fuerunt ſub priore Teſtamento, vocati, promiſſionem accipiant æternæ hæreditatis.

16 Nam vbi teſtamentum eſt, mors intercedat neceſſe eſt teſtatoris.

Galat.3.15. 17 || Teſtamentum enim in mortuis ratum eſt: quandoquidem nondum valet quum vivit teſtator.

18 Vnde ne prius quidem illud abſque ſanguine dedicatum fuit.

19 Quum enim Moſes omnia mandata ſecundum Legem recitaſſet toti populo, ſumpto ſanguine vitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccina & hyſſopo, ſimul & ipſum librum & totum populum aſperſit:

Exod.24.8. 20 Dicens, ||Hic eſt ſanguis teſtamẽti quod mandauit vobis Deus.

21 Inſuper autem & Tabernaculum, & omnia

omnia vasa sacrorum, sanguine similiter aspersit.

22 Et omnia ferè secundum Legem sanguine purificantur: & absque sanguinis effusione non fit remissio.

23 Itaque necesse fuit exemplaria quidem eorum quæ sunt in cœlis, hisce rebus purificari, ipsa verò cœlestia potioribus quàm hæ sint victimis.

24 Non enim in manufactum sacrarium ingressus est Christus, quod sit exemplar vero *sacrario* respondens: sed in ipsum cœlum, vt appareat nunc in conspectu Dei pro nobis.

25 Neque vt sæpe offerat semetipsum, sicut Pontifex ingreditur in sacrarium quotannis cum sanguine alieno.

26 (Alioquin oportuisset eum sæpe passum fuisse à condito mundo) sed nunc semel in consummatione seculorum, ad abolendū peccatum, per immolationem sui ipsius patefactus est.

27 Et sicut illud statutum est hominibus vt semel moriantur, postea verò iudicium:

28 Ita & Christus semel oblatus vt multorum peccata tolleret, altera vice absque peccato conspicietur ijs qui ipsum expectant ad salutem. *Rom.5.8. 2.pet.3.18.*

CAP. X.

1 *Legis sacrificia inde colligit infirma fuisse, 2 quia quotannis repetebantur: 5 Christi verò hostiam vnicam esse, & perpetuam 6 Dauidis testimonio probat. 19 Hinc exhortationem subijciens, 29 seuerè iis minatur qui Christi gratiam abiecerint: 36 postremò tolerantiam, 38 quæ ex fide nascitur, commendat.*

1 LEx enim vmbram obtinens futurorum bonorum, non expreſſam formam rerum, ijs hoſtijs quas ſingulis annis eaſdem aſſiduè offerunt, nunquam poteſt accedentes ſanctificare.

2 Alioqui non deſijſſent offerri, propterea quòd qui ſacrificaſſent, ac ſemel purgati eſſent, nullorum peccatorum amplius eſſent ſibi conſcij.

3 Atqui in iſtis repetita *ſit* mentio peccatorum quotannis.

4 Non enim poteſt ſanguis taurorum & hircorum auferre peccata.

5 Quapropter ingrediens mundum, dicit, *Pſal.40.7.* ||Sacrificium & oblationem noluiſti, corpus autem aptaſti mihi.

6 Holocautomata & hoſtiam pro peccato non approbaſti.

7 Tunc dixi, Ecce adſum (in capite libri ſcriptum eſt de me) vt faciam, Deus, voluntatem tuam:

8 Quum ſuperius dixiſſet, Sacrificium & oblationem & holocautomata & hoſtiam pro peccato noluiſti, neque approbaſti (quæ iuxta Legem offeruntur)

9 Tunc dixit, Ecce adſum vt faciam, Deus, voluntatem tuam. Tollit prius vt poſterius ſtatuat.

10 Qua voluntate ſanctificati ſumus, per oblationem corporis Ieſu Chriſti ſemel *factam.*

11 Omnis igitur Sacerdos adſtat quotidie operans, & eaſdem ſæpius offerens hoſtias, quæ nunquam poſſint auferre peccata.

12 Hic verò vna pro peccatis oblata victi- *Supra.1.13.* ma, in perpetuum || ſedet ad dextram Dei:

13 Id

13 Id quod supereſt expectans, || donec ini- *Psal.*110.2,
mici ipſius, ſcabellum pedum eius fiant. *1.cor.*15.25,

14 Vnica enim oblatione cõſecrauit in per- *suprà.*1.13.
petuum eos qui ſanctificantur.

15 Teſtificatur autem nobis & ipſe Spiritus
ſanctus: nam poſteaquam prædixit,

16 || Hoc eſt fœdus quod paciſcar cum iis *Iere.*31.33,
poſt dies illos, dicit Dominus, Indam leges *rom.*11.27,
meas cordibus eorum, & eorum mentibus eas *sup.*8.8.
inſcribam:

17 Et peccatorum atque iniquitatum ipſo-
rum non recordabor amplius.

18 Porrò vbi eſt horum remiſſio, non *eſt* am-
plius oblatio pro peccato.

19 Quum igitur, fratres, habeamus liber-
tatem ingrediendi Sacrarium per ſanguinem
Ieſu.

20 Ea via quam dedicauit nobis recentem
& vivam per velum, hoc eſt per carnem ſuam:

21 *Quumque habeamus* Sacerdotem magnũ,
præfectum domui Dei:

22 Accedamus cum vero corde, & certa
perſuaſione fidei, puris cordibus à conſcientia
mala.

23 Et abluto corpore aqua pura, teneamus
confeſſionem ſpei non vacillantem: (fidelis e-
nim *eſt* qui promiſit)

24 Et obſeruemus alij alios, vt nos acua-
mus ad charitatem & bona opera:

25 Non deſerentes aggregationem noſtri
mutuam, ſicuti mos *eſt* quibuſdam, ſed adhor-
tantes *alij alios:* idque eo magis quòd videtis il-
lum diem appropinquare.

26 || Nam ſi vltrò peccauerimus poſt acce- *Sup.*6.6.
ptam cognitionem veritatis, nõ adhuc pro pec-
catis reliqua eſt hoſtia.

27 Sed horrenda quædam expectatio iudicij, & ignis feruor, qui deuoraturus est aduersarios.

28 Qui contempserit Mosis Legem absque
Deut. 19.15, misericordia ex || duorum aut trium testimonio
mat. 18.16, moritur:
iohan. 8.17,
2.*cor.* 13.1. 29 Quanto (putatis) acerbiore supplicio dignus censebitur qui Filium Dei conculcarit, & sanguinem Fœderis, per quem fuerat sanctificatus, profanum duxerit, & Spiritum gratiæ contumelia affecerit?

Deut. 32.35. 30 Nouimus enim eum qui dixit, || Meum
rom. 12.19. est vlcisci, ego rependam, dicit Dominus. Et rursum, Dominus iudicabit populum suum.

31 Horrendum est incidere in manus Dei viui.

32 Reuocate verò in memoriam superiores dies, quibus postquam illustrati fuistis, ingens certamen afflictionum sustinuistis.

33 Partim quidem, dum & cum probris & cum oppressionibus in theatrum estis producti: partim verò, dum socij facti estis eorum qui in eo statu versantur.

34 Nam & de vinculis meis mecum doluistis, & direptionem facultatum vestrarum cum gaudio accepistis: vt qui sciretis *vos* habere apud vos potiorem substantiam in cœlis, & quæ permaneat.

35 Ne igitur abijcite fiduciam vestram, quæ magnam habet præmij retributionem.

36 Nam patientia vobis est opus, vt vbi voluntatem Dei præstiteritis, reportetis promissionem.

37 Adhuc enim tantillum, tantillum, *inquam*, & qui venturus est, veniet, neque tardabit.

38 || Iu-

38 ‖ Iustus autem ex fide viuet: at si *quis* se subduxerit, non probat eum animus meus. *Abac.2.4, rom.1.17, galat.3.11.*

39 At nos non ij sumus qui nos subducamus ad exitium, sed qui credamus ad animæ salutem.

CAP. XI.

1 Tractat vsque ad finem capitis non aliunde salutem adeptos esse patres, quicunq; ab initio mundi Deo probati fuerunt quàm ex fide: vt sciant Iudei hac sola se collegari patribus in sanctam vnitatem.

1 EST autem fides, illud quod facit vt extent quæ sperantur, & quod demonstrat quæ non videntur.

2 Ob eam enim testimonio sunt ornati maiores.

3 ‖ Per fidem intelligimus constructum fuisse mundum verbo Dei, vt quæ cernimus non sint ex apparentibus facta. *Gen.1.1, iohan.1.10.*

4 ‖ Abel per fidem, maioris pretij sacrificium obtulit Deo quàm Cain: per quam testimonium obtinuit quòd esset iustus, testimoniũ perhibẽte Deo de donis eius: & per hanc mortuus adhuc loquitur. *Gen.4.4, mat.23.35.*

5 ‖ Per fidem Enoch fuit translatus, ne videret mortem: nec fuit inuentus, propterea quod transtulerat eum Deus priusquam enim transferretur, testimonium obtinuerat quòd placuisset Deo. *Gen.5.24, eccle.44.17, & 49.16.*

6 Atqui sieri non potest vt sine fide quisquam *ei* placeat nam qui accedit ad Deum, hũc credere oportet esse *Deum*, & præmia largiri ijs qui ipsum requirunt.

7 Per fidem diuinitus admonitus ‖ Noe de ijs quę nondum videbantur, veritus, apparauit *Gen.6.13, eccles.44.17.*

arcam ad seruandã domum suam: per quam arcam condemnauit mundum,& eius quæ ex fide est iustitiæ factus est hæres.

Gen.12.4. 8 ||Per fidem vocatus Abraham auscultauit *Deo*, vt abiret in locum quem accepturus erat in hæreditatem : & exiuit , nescíens quò esset venturus.

9 Per fidem commoratus est in terra promissa vt aliena,commoratus est in tabernaculis cum Isaac & Iacob cohæredibus eiusdem promissionis.

10 Expectabat enim vrbem habentem fundamenta,cuius artifex & conditor est Deus.

Gen.17.19, & 25.5. 11 Per fidem || & ipsa Sara vim ad concipiendum semen accepit , ac præter ætatis rationem peperit: quòd fidelem iudicarit eum qui promiserat.

12 Quapropter & ex vno eoque iam emortuo , nati sunt *posteri* , quanta est astrorum cœli multitudo , & quasi arena illa innumerabilis quæ est ad oram maris.

13 Secundum fidem mortui sunt isti omnes, non adepti promissa, sed eminus ea conspicati,postquam credidissent,& amplexi essent, ac professi fuissent se hospites & aduenas esse in terra.

14 Nam qui hæc dicunt , palàm ostendunt se patriam quærere.

15 Quod si illius memores fuissent ex qua exierant,habuissent tempus ad reuertendum:

16 Nunc autem meliorẽ expetunt , hoc est cœlestem,quapropter non erubescit ipse Deus, vocari Deus eorum,parauerat enim eis vrbem.

Gen.12.10, eccles.44.15. 17 || Abraham quum tentaretur , obtulit Isaac per fidem, vnigenitum, *inquam*,illum obtulit is qui promissiones exceperat.

18 Ad

18 Ad quem dictum fuerat, || in Isaac vocabitur tibi semen: *Gen.21.12, rom.9.7.*

19 Quum illud secum perpendisset, Deum vel à mortuis excitare posse: vnde etiam illum similitudine *quadam* recepit.

20 Per fidem || de futuris benedixit Isaac *filio* Iacob & Esau, *Gen.27.27. & 39.*

21 ||Per fidem, Iacob moriens singulis filijs Ioseph benedixit, ||& adorauit baculo innixus. *Gen.41.13. Gen.47.31.*

22 || Per fidem, Ioseph moriens de egressione filiorum Israel meminit, deque ossibus suis mandauit. *Gen.50.24.*

23 || Per fidem, Moses quum natus esset, occultatus est menses tres à parentibus suis quod viderent venustum esse puerulum: & non timuerunt || edictum regis. *Exod.2.2, act.7.21. Exod.1.16.*

24 Per fidem, || Moses iam grandis renuit vocari filius filiæ Pharaonis. *Exod.2.11.*

25 Potius eligēs simul malis affici cum populo Dei, quam temporarijs commodis peccati frui:

26 Maiores arbitratus diuitias probrum Christi, quam AEgyptiorum thesauros. Intuebatur enim in præmij largitionem.

27 Per fidem reliquit AEgyptum, nihil timens iram regis: nam vt qui videret eum qui est inuisibilis *sta* forti animo fuit.

28 Per fidem||peregit pascha & effusionē illam sanguinis, ne qui perimebat primogenita, ipsos tangeret. *Exod.12.22.*

29 Per fidem || transierunt rubrum mare veluti per siccam *terram*: cuius facto periculo AEgiptii absorpti sunt. *Exod.14.11.*

30 Per fidem ||mœnia Iericho cōciderunt, quum ea circuiuissent ad dies septem. *Iosue.6.20.*

31 || Per fidem, Rahab meretrix illa nō pe- *Iosue.6.23.*

Iosue.3.1. *Iudic.6.11.* *Iudic.4.6.* *Iudic.13.14.* *Iudic.11.1,* *& 12.7.* *1.Sam.1.18,* *& 13.14.*

riit vnà cum iis qui non obedierãt, || quum pacificè excepissẽt hospitio exploratores.

32 Et quid præterea loquor? deficiet enim me tempus commemorantem de || Gedeone, || de Barac, & || Sãpsone, || Iepthe, || Dauide & Samuele, ac Prophetis:

33 Qui per fidem debellarunt regna, exercuerunt iustitiam, assequuti sunt promissiones, occluserunt ora leonum:

34 Extinxerunt vim ignis, effugerunt acies gladii, vilidi facti sunt ex imbecillis, effecti sunt robusti in bello, exercitus exterorum in fugam verterunt:

35 Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos: alii verò distenti sunt, neglecta liberatione, vt potiorem resurrectionem nanciscerentur.

36 Alii rursus ludibria & flagella sunt experti, insuper & vincula & carcerem.

37 Lapidati sunt, dissecti sunt, tentati sunt, gladio cæsi occubuerunt: oberrauerunt cum ouillis & caprinis pellibus: destituti, oppressi, malè habiti.

38 Quibus indignus erat mundus: in desertis errantes, & montibus ac speluncis & cauernes terræ,

39 Atq; omnes hi testimonium adepti per fidem, non obtinuerunt promissum.

40 Quòd Deus de nobis melius quiddam prouiderat, ne absque nobis consecrarentur.

CAPVT XII.

1 *Non modo ab eorum patrum quos recitauit exemplis hortatur ad patientiam & constantiam,* 3 *sed etiam ab exemplo Christi:* 11 *Non rectè æstimatum iri castigationes Dei, ex præsenti carnis nostræ sensu.*

1 Proin

1 PRoinde || nos quoque, quum tanta nos circunſtet teſtium nubes, abiecto omni pondere, & peccato ad nos circuncin- gendos procliui, conſtanter propoſitum nobis ſtadium decurramus. *Rom.6.4, coloſſ.3.8, epheſ.4.24, 1.pet.2.1.*

2 Intuentes in fidei ducem ac perfectorem Ieſum, qui vice ſibi propoſiti gaudii pertulit crucem, ignominia contempta, & ad dextram throni Dei conſedit.

3 Reputate igitur quis ille ſit qui talem ſuſtinuit à peccatoribus aduerſus ſeſe contradictionem, ne animis deficientes, fatiſcatis.

4 Nondum ad ſanguinem vſque reſtitiſtis, aduerſus peccatum decertantes:

5 Et obliti eſtis exhortationis, quæ vobis tanquam filiis loquitur, || Fili mi, ne negligito caſtigationem Domini, neque deficias animo quum ab eo argueris. *Prou.3.11.*

6 Quem enim diligit Dominus caſtigat, & flagellat quemcunque filium recipit.

7 Si caſtigationem ſuſtinetis, Deus ſeſe vobis offert vt filiis (quis enim eſt filius quem non caſtiget pater?)

8 Quòd ſi eſtis abſque caſtigatione, cuius participes ſunt omnes, nempe ſpurij eſtis, & non filii.

9 Deinde corporũ noſtrorum patres habuimus caſtigatores, & *eos* reueriti ſumus: an non multo magis ſubiiciemur patri ſpirituum, & viuemus?

10 Nam illi ad paucos dies prout ipſis videbatur, nos caſtigabant: hic autem ad commodum noſtrum, vt participes ſimus ſanctimoniæ ipſius.

11 Omnis autem caſtigatio in præſens quidem non videtur eſſe gaudii, ſed triſtitiæ: at

Postea fructum tranquillum iustitiæ reddit iis qui per eam fuerint exercitati:

12 Quapropter manus remissas & genua soluta surrigite:

13 Et rectas orbitas facite pedibus vestris, ne quod claudum *est* abducatur à via, sed vt sanetur potius.

Rom.12.18. 14 ‖ Pacem sectamini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Dominum.

15 Prospiciens nequis deficiat a gratia Dei: ne qua radix amara suppullulans obturbet, & per hanc inquinentur multi.

16 Nequis sit scortator, aut profanus, velut *Gen.25.33.* ‖ Esau, qui vnico edulio vendidit suum ius primogeniti.

Gen.27.38. 17 ‖ Scitis enim eum etiam postea, quum vellet hereditario iure benedictionem assequi, reprobatum fuisse. non enim reperit pœnitentiæ locum, quamuis cum lachrymis *benedictioni* illam exquisisset.

18 Non enim accessistis ad contrectabilem *Exod.19.16.* ‖ montem, & incensum ignem, ac turbinem & caliginem, & procellam:

Exod.20.19. 19 Tubæque sonitum & vocem verborum: quam qui audierant, ‖ deprecati sunt ne amplius sibi fieret sermo.

20 (Non enim ferebant quod imperabatur, *Exod.19.12.* ‖ Si vel bestia tetigerit montem, lapidabitur, aut iaculo configetur.

21 Et Moses (adeò terribile erat visum quod apparebat) dixit, Expauefactus sum ac tremebundus)

22 Sed accessistis ad montem Sion, & ciuitatem Dei viui, Hierusalem cœlestem, & myriadas Angelorum.

23 Conuentum & concionem primogenitorum

ſtorum qui conſcripti ſunt in cælis: & iudicem vniuerſorum Deum, & ſpiritus iuſtorum conſecratorum,

24 Et ad noui Teſtamenti mediatorem Ieſum, & ſanguinem aſperſionis, præſtantiora loquentem quam *loqueretur ſanguis* Abel.

25 Videte ne aſpernemini eum qui loquitur, nam ſi illi non effugerunt qui auerſabantur eum qui loquebatur Dei nomine in terra, multo magis nos, ſi eum qui de cælis eſt auerſemur.

26 Cuius vox tunc concuſſit terram: nunc autem denuntiauit, dicens, || Adhuc ſemel ego concutiam non ſolùm terram ſed etiam cælum. *Agg.2.7.*

29 Porrò illud, Adhuc ſemel, declarat inſtabilium rerum, vt puta factitiarum, amotionem: vt maneant quæ ſunt ſtabilia.

28 Quapropter regnum aſſumentes quod concuti non poteſt, teneamus gratiam per quã ita ſeruiamus Deo vt ei placeamus cum reuerentia & religione.

29 Etenim || Deus noſter, conſumens ignis eſt. *Deut.4.24.*

CAP. XIII.

1 *Præceptiones addit non tantùm quæ ad mores ſed etiam quæ ad doctrinam pertinent,* 7

1 FRaterna charitas maneat.

2 || Hoſpitalitatis ne ſitis immemores || per hanc enim quidam inſcii exceperunt Angelos hoſpitio. *Rom.12.10, 1.pet.4.6. Gen.18.3, & 19.3.*

3 Memores eſtote vinctorum tanquam vnà cum illis vincti: eorum qui malis premuntur, ac ſi ipſi quoque corpore *afflicti* eſſetis.

4 Honorabile eſt inter quoſuis coniugium & cubile impollutum: ſcortatores autẽ & adulteros damnabit Deus.

5 Sint mores alieni ab auaritia: *sitis* contenti
præsentibus, dixit enim ipse, ‖Non te deseram,
Iosue.1.5. neque te derelinquam.

6 Adeò vt cõfidenti animo dicamus, ‖Do-
Psal.118.6. minus mihi auxiliator: nec timebo quid faciat
mihi homo.

7 Memores estote ducum vestrorum, qui
loquuti sunt vobis sermonem Dei: quorum imi-
tamini fidem, considerantes qui fuerit exitus
conuersationis ipsorum.

8 Iesus Christus heri & hodie idem *est*, &
in secula.

9 Doctrinis varijs & peregrinis ne circun-
ferimini. bonum enim est gratia constabiliri
cor, non cibis, *quibus* non sunt adiuti qui in ipsis
versati sunt.

10 Habemus altare ex quo non habent ius
edendi qui tabernaculo deseruiunt.

Leuit.4.11, & 6.30, & 16.27. 11 ‖ Quorum enim animalium sanguis in-
fertur pro peccato in sacrarium per Põtificem,
horum corpora exuruntur extra castra.

12 Quapropter & Iesus, vt sanctificaret po-
pulum per proprium sanguinẽ, passus est extra
portam.

13 Exeamus igitur ad eum extra castra, op-
probrium eius portantes.

Mich.2.10. 14 ‖ Non enim habemus hic sitam ciuita-
tem, sed futuram inquirimus,

Osee.14.3. 15 Per ipsum igitur assiduè offeramus Deo
sacrificium laudis, ‖ id est fructũ labiorum cõ-
fitentium nomini eius.

16 Beneficentiæ verò & communicationis
ne obliuiscimini: talibus enim victimis dele-
ctatur Deus.

17 Obedite ducibus vestris, & obsecundate,
vigilant enim ipsi pro animabus vestris, tanquã
ratio-

rationem reddituri: vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes: id enim est vobis inutile.

18 Orate pro nobis: confidimus enim nos bonam conscientiam habere, vt qui in omnibus cupiamus honestè conuersari.

19 Amplius autem obsecro vos vt id faciatis, vt celerius restituar vobis.

20 Deus verò pacis *autor*, qui magnum illum ouium per sanguinem fœderis æterni pastorem, Dominum nostrum Iesum, à mortuis, reduxit,

21 Perficiat vos in omni opere bono, ad præstandam ipsius voluntatem, efficiens in vobis quod acceptum sit in conspectu suo per Iesum Christum: cui *sit* gloria in secula seculorum. Amen.

22 Precor autem vos, fratres, sufferte sermonem consolationis: etenim breuibus scripsi vobis.

23 Scitote fratrem *nostrum* Timotheum solutum esse, cum quo (si celerius venerit) visam vos.

24 Salutate omnes duces vestros, & omnes sanctos. Salutant vos Itali.

25 Gratia sit cum omnibus vobis. Amen.

Ad Hebræos scripta est ex Italia per Timotheum.

EPISTOLA CATHOLICA IACOBI APOSTOLI.

CAP. I.

4 *Differt de patientia, 6 de fide, 10 de animi modestia ad diuites. 13 Deinde ostendit tentationes ad malum, non ex Deo esse, 17 quum omnis boni author sit. 21 Qualiter recipiendus sit sermo vitæ.*

1 IACOBVS Dei ac Domini Iesu Christi seruus, duodecim tribubus dispersis, salutem.

2 Pro summo gaudio ducite, fratres mei, quoties in tentationes varias incideritis:

3 *Illud* || scientes, probationem fidei vestræ parere patientiam. *Rom.5.3.*

4 Cæterùm patientia opus perfectum habeat vt sitis perfecti & integri, ita vt nihil desit.

5 Quòd si cui vestrum deest sapientia, postulet à Deo qui dat *eam* omnibus benignè, nec exprobrat & dabitur ei.

6 ||Sed postulet cùm fide nihil disceptans: nam qui disceptat, similis est fluctui maris qui ventis agitatur & iactatur. *Matt.7.7, mar.11.14, luc.11.9, iohan.14.13, & 16.23.*

7 Ne igitur existimet homo ille se quicquã accepturum à Domino:

8 Vir animo duplici, inconstans *est* in omnibus vijs suis.

Por-

9 Porrò frater qui est abiectus, glorietur in sublimitate sua:

10 Contrà qui diues *est*, in abiectione sui: || quoniam veluti flos herbæ præteribit. *Eccles.14.28*

11 Nam *velut* exorto sole cum æstu, exaruit herba, & flos illius decidit, & spectabilis decor ipsius perit: ita & diues in vijs suis marcescet. *Esa.40.6, 1.pet.1.14.*

12 || Beatus vir qui tolerat tentationem: quoniam quum probatus erit, accipiet coronã vitæ, quam promisit Dominus ijs à quibus diligitur. *Iob.2.17.*

13 Nemo quum tentatur, dicat se à Deo tẽtari: nam Deus tentari malis non potest, nec quenquam tentat.

14 Sed vnusquisque tentatur, dum à propria cupiditate abstrahitur & inescatur.

15 Deinde cupiditas, posteaquam concepit, parit peccatum: peccatum verò peractum, gignit mortem.

16 Ne errate, fratres mei dilecti.

17 Omne munus bonum & omne donum est perfectum supernè, descendens à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, aut conuersionis obumbratio.

18 Is quia voluit, progenuit nos sermone veritatis vt essemus primitiæ quædam suarum creaturarum.

19 Itaque, fratres mei dilecti, || sit omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum, tardus ad iram. *Prou. 17.27.*

20 Nam ira viri iustitiam Dei non exequitur.

21 Quapropter abiectis omnibus sordibus & excremento malitiæ, cum lenitate recipite insitum sermonem, qui possit seruare animas

vestras.

*Mat.*7.22, *rom.*2.13. 22 ‖ Reipsa verò præstate sermonem: nec sitis auditores solùm, fallentes vosmetipsos.

23 Nam si quis audit sermonem, & eum nō præstat, is similis est viro consideranti faciem suam natiuam in speculo.

24 Considerauit enim seipsum, & abijt, & statim oblitus est qualis esset:

25 At qui introspexerit in perfectam illam Legem libertatis, & *in ea* permanserit, quia non fuerit auditor obliuiosus, sed effector operis, beatus erit in opere suo.

26 Si quis videtur religiosus esse inter vos, non frenans linguam suam, sed suum ipsius cor seducens, huius vana est religio.

27 Religio pura & immaculata apud Deū & Patrem, hæc est, inuisere orphanos & viduas in afflictione ipsorum: & immaculatum seipsum seruare à mundo.

CAP. II.

1 Personarum acceptiones discrepare dicit â Christi fide: 14 quam non satis est verbis profiteri, nisi 15 & operibus misericordiæ & charitatis præstemus eandem, 21 Abrahæ exemplo.

*Leuit.*19.15, *deut.*1.17, & 16.19, *prou.*24.24, *eccles.*42.2. 1 FRatres ‖ mei, ne cum respectu personarum habete fidem Domini nostri Iesu Christi gloriosi.

2 Nam si quis in cœtum vestrum ingrediatur aureum gestans annulum, veste splendida, ingrediatur autem & pauper cum sordida veste,

3 Et respexeritis ad eum qui vestem gestat splendidam, & dixeritis ei, Tu sede hic pulchrè: & pauperi dicatis, Tu sta illic aut sede hic subter scabellum meum:

4 Nón-

4 Nónne diſcrimen feciſtis apud vos, & facti eſtis iudices peruersè deliberantes?

5 Audite fratres mei dilecti, nónne Deus elegit pauperes mundi huius *vt fierent* diuites fide, & hæredes regni quod promiſit ijs à quibus diligitur?

6 At vos contumelia affeciſtis pauperem. Nonne diuites per tyrannidem opprimunt vos, & trahunt vos ad tribunalia?

7 Nónne blaſphemant præclarum illud nomen à quo eſtis cognominati?

8 Si quidem Legem regiam præſtatis ſecundum Scripturam, Diliges proximum tuum vt teipſum, benefacitis:

9 Sin verò perſonam reſpicitis, peccatum cõmittitis, & redarguimini à Lege veluti tranſgreſſores.

10 Quiſquis enim totam Legem ſeruauerit, offenderit autem in vno, omnibus tenetur.

11 Nam qui dixit, Ne mœcheris, dixit etiã, Ne occidas. Quod ſi non fueris mœchatus, occideris autem, factus es tranſgreſſor Legis.

12 Ita loquimini, & ita facite, & per legem libertatis iudicandi.

13 Nam damnatio abſque miſericordia *erit* ei qui non præſtiterit miſericordiam, & gloriatur miſericordia aduerſus damnationem.

14 Quę vtilitas, fratres mei, ſi fidem dicat aliquis habere ſe, opera verò non habeat? num poteſt fides illa eum ſeruare?

15 Quòd ſi frater aut ſoror nudi fuerint, & egentes quotidiano victu:

16 Dicat autem eis aliquis veſtrum, Abite cum pace, caleſcite & ſaturamini: non tamen dederitis eis quæ ſunt apta corpori, quæ *erit* vtilitas?

17 Ita quoque fides, si opera non habeat mortua est per se.

18 Quinimo dicet aliquis, Tu fidem habes, & ego opera habeo: ostende mihi fidem tuam ex operibus tuis, & ego ostendã tibi ex operibus meis fidem meam.

19 Tu credis Deum vnum esse: rectè facis: & dæmonia credunt, & horrescunt.

20 Vis verò nosse, homo vane, fidem illam *quæ est* absque operibus, mortuam esse?

21 Abraham pater ille noster nónne ex operibus iustificatus est, || quum obtulisset Isaac filium suum super altare?

Gen.22.10.

22 Vides fidem administram fuisse operum ipsius, & ex operibus fidem perfectam fuisse?

23 Itaque impleta est Scriptura quæ dicit, ||Credidit autem Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam, & amicus Dei vocatus est.

Gen.15.6, rom.4 3, gal 3 6.

24 Videtis igitur ex operibus iustificari hominem, & non ex fide tantùm?

Iosue.2.1.

25 Similter autem etiam || Rahab illa meretrix, annon ex operibus iustificata est, quum excepisset nuncios, & alia via emisisset?

26 Nam sicut corpus absque spiritu mortuum est, ita & fides illa *quæ est* absque operibus mortua est.

CAP. III.

3 *Vt doceat linguam homini Christiano esse coercendam fidei & charitatis sanctæ repugnis.* 9 *commoda & incommoda quæ ab ea proueniunt ostendit:* 15 *& quid humana sapientia* 17 *a cælesti distet.*

1 NE sitis multi Magistri, fratres mei, scientes fore vt grauius iudicium auferamus.

2 In

2 In multis enim labimur omnes, ‖ Siquis in sermone non labitur, hic perfectus *est* vir, vt qui possit freno moderari totum etiam corpus. *Eccle.* 14.1, & 19.17. & 25.11.

3 Ecce, equis fræna in ora immittimus vt obediant nobis, & totum corpus eorum circũagimus:

4 Ecce, naues quoque, quum tantæ sint, & à ventis fœuis agantur, circumaguntur à minimo gubernaculo quocunque libido gubernatoris voluerit:

5 Ita & lingua pusillum membrum est, & magna iactat. Ecce exiguus ignis quantam materiam incendit.

6 Lingua etiam flamma *est*, & mundus iniquitatis: ita *inquam* lingua constituta est inter membra nostra maculans totum corpus, inflãmans orbem conditum, & inflammata à gehenna.

7 Omnis enim natura & ferarum & volucrum, serpentiumque & marinorum, domatur, & domita est à natura humana:

8 Linguam autem nullus hominum domare potest: malum *est* quod coercere non possis: plena *est* veneno mortifero.

9 Per ipsam benedicimus Deo & Patri, & per ipsam maledicimus hominibus qui ad similitudinem Dei conditi sunt.

10 Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio. Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri.

11 Nunquid fons ex eodẽ foramine manat dulcem & amaram *aquam*?

12 Nunquid potest, fratres mei, ficus oleas edere, aut vitis ficus? ita nullus fons salsam & dulcem aquam *potest* edere.

13 Quis sapiens & scientia præditus *est* inter

vos? demonſtret ex bona conuerſatione opera ſua, cum manſuetudine ſapientiæ.

14 Quòd ſi inuidiam amaram habetis, & irritationem in corde veſtro, ne gloriamini & ne mendaces eſtote aduerſus veritatem.

15 Non eſt *enim* iſta ſapientia ſupernè deſcendens: ſed terrena, animalis dæmoniaca.

16 Vbi enim inuidia eſt & irritatio: ibi tumultuatio & omne opus prauum:

17 Quæ autem ſupernè *eſt* ſapientia, primùm quidem pura *eſt*, deinde pacifica, moderata, tractabilis, plena miſericordię & fructuum bonorum, abſq; diiudicatione, ſine ſimulatione.

18 Fructus autem iuſtitiæ cum pace ſeritur pacificis.

CAP. IIII.

1 *Enumerat incommoda quæ ex carnis operibus prouenium.* 7 *Animi ſub miſſionem* 8 *ſubiungit & repurgationem,* 9 *à ſuperbia* 10 *detractatione,* 14 *& ab obliuione propriæ infirmitatis.*

1 VNde bella & lites inter vos? nónne hinc, *nimirum* ex voluptatibus veſtris, quæ militant in membris veſtris?

2 Concupiſcitis, & non habetis: inuidetis, & ſtudioſè affectatis, non poteſtis aſſequi: pugnatis & bellatis, non tamen obtinetis, propterea quòd non petitis.

3 Petitis & non accipitis, eo quòd malè petatis, vt in voluptates veſtras inſumatis.

4 Adulteri & adulteræ, neſcitis amicitiam mundi, inimicitiam eſſe cum Deo. Qui cunque ergo voluerit amicus eſſe mundi, inimicus Dei conſtituitur.

5 An putatis Scripturam inaniter dicere, Ad

Ad inuidiam fertur spiritus qui habitat in nob:?

6 Sed maiorem offert gratiam, quia dicit, ‖ Deus superbis resistit, modestis autem dat gratiam. *Prou.3.34. 1.pet.5.5.*

7 ‖ Subijcite igitur vos Deo, resistite diabolo, & fugiet à vobis. *Ephes.4.27.*

8 Appropinquate Deo & appropinquabit vobis: emundate manus, *vos* peccatores: & purificate corda, *vos* duplices animo,

9 Affligimini & lugete, & flete, risus vester in luctum conuertatur, & gaudium in mœrorē.

10 ‖ Summittite vos in conspectu Domini, & extollet vos. *1.Pet.5.6.*

11 Ne alij aduersus alios loquimini fratres: qui loquitur contra fratrem: quique damnat fratrem suum, loquitur contra Legem, & damnat Legem, quod si damnas Legem, non es obseruator Legis, sed iudex.

12 Vnus est Legislator qui potest seruare & perdere: ‖ tu quis es qui iudicas alium? *Rom.14.4.*

13 Age nunc, qui dicitis, Hodie vel cras ibimus in illam vrbem, & agemus ibi annum vnum, & mercabimur, & lucrabimur:

14 Qui ignoratis quid *futurum* sit postero die. quæ est enim vita vestra? vapor enim est qui ad exiguum *tempus* apparet, & deinde euanescit.

15 Pro eo quod dicere debuistis, ‖ Si Dominus voluerit, & viuamus, faciemus hoc aut illud. *1.Cor.4.19.*

16 Nunc autem gloriamini de arrogantia vestra: omnis eiusmodi gloriatio mala est.

17 Igitur qui nouerit rectè facere, nec facit, hic peccato tenetur.

CAPVT V.

1 *Diuini iudicij seueritatem diuitibus denuncia*

vos? demonstret ex bona conuersatione opera sua, cum mansuetudine sapientiæ.

14 Quòd si inuidiam amaram habetis, & irritationem in corde vestro, ne gloriamini & ne mendaces estote aduersus veritatem.

15 Non est *enim* ista sapientia superne descendens: sed terrena, animalis dæmoniaca.

16 Vbi enim inuidia est & irritatio: ibi tumultuatio & omne opus prauum.

17 Quæ autem supernè *est* sapientia, primùm quidem pura *est*, deinde pacifica, moderata, tractabilis, plena misericordiæ & fructuum bonorum, absq; diiudicatione, sine simulatione.

18 Fructus autem iustitiæ cum pace seritur pacificis.

CAP. IIII.

1 Enumerat incommoda quæ ex carnis operibus proueniunt. 7 Animi submissionem & subiungit & repurgationem, 9 à superbia 10 detractatione, 14 & ab obliuione propriæ infirmitatis.

1 VNde bella & lites inter vos? nónne hinc, *nimirum* ex voluptatibus vestris, quæ militant in membris vestris?

2 Concupiscitis, & non habetis: inuidetis, & studiosè affectatis, non potestis assequi: pugnatis & bellatis, non tamen obtinetis, propterea quòd non petitis.

3 Petitis & non accipitis, eo quòd malè petatis, vt in voluptates vestras insumatis.

4 Adulteri & adulteræ, nescitis amicitiam mundi, inimicitiam esse cum Deo. Qui cunque ergo voluerit amicus esse mundi, inimicus Dei constituitur.

5 An putatis Scripturam inaniter dicere,

Ad

Ad inuidiam fertur spiritus qui habitat in nob?

6 Sed maiorem offert gratiam, quia dicit, ‖ Deus superbis resistit, modestis autem dat gratiam. *Prou.3.34. 1.pet.5.5.*

7 ‖ Subijcite igitur vos Deo, resistite diabolo, & fugiet à vobis. *Ephes.4.27.*

8 Appropinquate Deo & appropinquabit vobis: emundate manus, *vos* peccatores: & purificate corda, *vos* duplices animo,

9 Affligimini & lugete, & flete, risus vester in luctum conuertatur, & gaudium in mœrorē.

10 ‖ Summittite vos in conspectu Domini, & extollet vos. *1.Pet.5.6.*

11 Ne alij aduersus alios loquimini fratres: qui loquitur contra fratrem: quique damnat fratrem suum, loquitur contra Legem, & damnat Legem, quod si damnas Legem, non es obseruator Legis, sed iudex.

12 Vnus est Legislator qui potest seruare & perdere: ‖ tu quis es qui iudicas alium? *Rom.14.4.*

13 Age nunc, qui dicitis, Hodie vel cras ibimus in illam vrbem, & agemus ibi annum vnum, & mercabimur, & lucrabimur:

14 Qui ignoratis quid *futurum* sit postero die. quæ est enim vita vestra? vapor enim est qui ad exiguum *tempus* apparet, & deinde euanescit.

15 Pro eo quod dicere debuistis, ‖ Si Dominus voluerit, & viuamus, faciemus hoc aut illud. *1.Cor.4.19.*

16 Nunc autem gloriamini de arrogantia vestra: omnis eiusmodi gloriatio mala est.

17 Igitur qui nouerit rectè facere, nec facit, hic peccato tenetur.

CAPVT V.

1 *Diuini iudicij seueritatem diuitibus denuncia*

enumerata eorum superbia, 7 vt pauperes audientes diuitum infœlicem exitum. 8 æquo animo afflictiones, 11 vt Iob, 14 etiam quum infirmantur, ferant.

1 AGite nunc diuites, flete, vlulantes super miseriis vestris superuenturis.

2 Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt, vestimenta vestra obnoxia tineis facta sunt:

3 Aurum & argentum vestrum ærugine vitiatum est. & ærugo eorum testabitur aduersum vos, & exedet carnes vestras velut ignis. thesaurum congessistis in vltimos dies.

4 Ecce, merces operariorum qui messuerunt regiones vestras, à vobis intercepta, clamat: & clamores eorum qui messuerunt, in aures domini Sabbaoth introierunt.

5 In deliciis vixistis super terram, & lasciuistis: enutristis corda vestra vt in die mactationis.

6 Condemnastis, occidistis iustum: non resistit vobis.

7 Patientes igitur estote, fratres, vsque ad Domini aduentum. Ecce, agricola expectat pretiosum fructum terræ, patienter eum expectans, dum accipiat pluuiam matutinam & serotinam.

8 Patientes estote & vos, & stabilite corda vestra, quoniam aduentus Domini appropinquat.

9 Ne ingemiscite alius aduersum alium, fratres, vt ne condemnemini: ecce, iudex ante ianuam adstat.

10 Sumite, fratres mei, pro exemplari afflictionis ac patiētiæ, Prophetas qui loquuti sunt *in* nomine Domini.

11 Ecce, beatos pronuntiamus eos qui *afflictionem*

fictionem sustinent. tolerantiam Iob audistis, & finem Domini vidistis, nam valdè misericors est Dominus ac commiserans.

12 ||Ante omnia autem, fratres mei, ne iurate neque per cœlum, neque per terram, neq; aliud vllum iusiurandum: sit autem vestrum est, est, & non, non, ne in condemnationem incidatis. *Matt.5.34.*

13 Affligitur aliquis inter vos? oret. æquo animo est aliquis? psallat.

14 Infirmatur quis inter vos? accersat presbyteros Ecclesiæ, & orent pro eo,|| vnguentes eum oleo in nomine Domini: *Mat.6.13.*

15 Et oratio fidei seruabit laborantem, erigetque eum Dominus, quòd si peccata commiserit, remittentur ei.

16 Confitemini alij alijs offensas, & orate alij pro alijs, vt sanemini. multum *enim* valet deprecatio iusti efficax.

17 ||Elias homo erat iisdem quibus nos obnoxius, & precibus precatus est ne plueret: & non pluit super terram annos tres & sex menses. *1.Reg.17.1, & 18.45. luc.4.25.*

18 Et rursum precatus est, & cœlum dedit pluuiam, & terra protulit fructum suum.

19 Fratres, || siquis inter vos aberrarit à veritate, & conuerteret eum quispiam, *Mat.18.15.*

20 Sciat eum qui conuerterit peccatorem ab errore viæ suæ, seruaturum animam à morte, & obtecturum multitudinem peccatorum.

EPISTOLA CATHOLICA PETRI APOSTOLI PRIOR.

ETHICA CHRISTIANA.

CAP. I.

1 *Magnificè extollit Dei gratiam in Christo,* 7 *quæ fide recipitur, & ſpe poſſidetur:* 10 *de qua vaticinati ſunt Prophetæ. Inde deducit exhortationem,* 15 *vt renuntiantes mundo* 23 *& priori vitæ, ſe Deo conforment.*

1 PETRVS Apoſtolus Ieſu Chriſti, aduenis diſperſis per Pontum, Galatiam, Cappadociam, Aſiam & Bithyniam.

2 Dilectis ex prænotione Dei Patris ad ſanctificationē Spiritus, per obedientiam & aſperſionem ſanguinis Ieſu Chriſti: gratia vobis & pax multiplicetur.

3 Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui ex multa ſua miſericordia regenuit nos in ſpem viuam per reſurrectionē Ieſu Chriſti ex mortuis,

4 In hæreditatem quæ nec perire poteſt, nec contaminari, nec marceſcere, nobis in cælis ſeruatam.

5 Qui virtute Dei cuſtodimur per fidem, ad ſalutem quæ parata eſt patefieri tēpore vltimo.

6 Qua in re exultatis, triſtitia paululum nūc (ſi opus eſt) in variis tentationibus affecti:

7 Vt

7 Vt exploratio fidei vestræ multo pretiosior *exploratione* auri, quod perit, & tamen per ignem exploratur, comperiatur *vobis esse* laudi & gloriæ & honori, quum patefiet Iesus Christus.

8 Quem quum non videritis, diligitis, quē quum nunc non cernatis, *et* tamen credentes, exultatis gaudio ineffabili & glorioso:

9 Reportantes mercedem fidei vestræ, salutem animarum.

10 De qua salute inquisierunt, & *quam* scrutati sunt Prophetæ, qui *venturam* in vos gratiam prædixerunt.

11 Scrutantes in quem aut cuiusmodi temporis articulum prænuntius ille qui in ipsis *erat* Spiritus Christi, declararet *eunturas* Christo perpessiones, & gloriam illas consequuturam.

12 Quibus patefactum est eos non sibi sed nobis ea administrare quæ nūc annuntiata sunt vobis per eos qui vobis prædicarunt Euangelium per emissum è cœlo Spiritum sanctum, in quæ desiderant Angeli introspicere:

13 Quapropter succincti lumbis mentis vestræ, sobrii, integrè sperate eam quæ ad vos defertur gratiam in patefactione Iesu Christi,

16 Vt filii obedientes, qui vos non conformetis pristinis quæ in ignorantia vestra *viguerunt* cupiditatibus,

15 ‖Sed sicut is qui vos vocauit sanctus est, ipsi quoque sancti in omni conuersatione reddamini. *Leu.* 1.75. *Leuit.* 11.44, & 9.2. & 20. 7.

16 Propterea scriptum est, ‖ Sancti estote: nam ego sanctus sum. *Deut.* 10.17,

17 Itaq́, si patrem cognominatis eum‖ qui citra personarum respectum iudicat ex cuius- *rom.* 2.11, *gal.* 2.6.

que opere, cum timore versamini commorationis vestræ tempore.

18 Vt qui sciatis vos non caducis *rebus* argento, vel auro, fuisse redemptos ex vana vestra conuersatione, ex patrum traditionibus accepta.

1.Cor. 6.20, & 7.23, heb.9.14 19 || Sed pretioso sanguine, vtpote agni immaculati & incontaminati, *nempe* Christi.

1.ioh.an.1.7, apoc.1.5. 20 || Prædordinati quidem ante iacta mundi fundamenta, patefacti verò vltimis temporibus propter vos,

Rom.16.25, ephes.3.9, colos.2.26, 2.tim.1.19, tit.1.2. 21 Qui per eum creditis Deo, qui excitauit eum à mortuis, & gloriam ei dedit, vt fides ac spes vestra in Deo esset.

Infra.2.17, rom.13.10, eph.4.3. 22 Animabus vestris purificatis, auscultando veritati per Spiritum, || cum charitate fraterna simulationis experte, ex puro corde alij alios diligite impense:

23 Renati non ex semine mortali, sed ex immortali, per sermonem Dei viui & manentis in æternum.

Esa.40.6, eccle.14.18, iac.1.10. 24 || Nam omnis caro *est* vt gramen, & omnis gloria hominis vt flos graminis: exaruit gramen, & flos eius decidit.

25 Sed verbum Domini manet in æternum: hoc autem est verbum illud quod euangelizatum est vobis.

CAPVT II.

1 Fideles verbo Dei renatos, hortatur ad ducendam vitam quæ genituræ respondeat. 6 Ac ne titubet eorum fides, allegat quid de Christo prædictum fuit. 11 Hortatur deinde vt obedientiam præstent magistratibus, 21 & patienter aduersa ferant Christi exemplo.

1 Pro

1 PRoinde ‖ depositâ omni malitia & omni dolo & simulationibus & inuidentiis, & omnibus obtrectationibus, *Rom.6.4, ephes.4.22, colos.3.8,*

2 Vt modò nati infantes, lac illud sermonis sincerum expetite, vt per illud adolescatis: *heb.12.1.*

3 Si quidem gustatis quòd benignus sit Dominus.

4 Ad quem accedentes, qui est lapis viuus, ab hominibus quidem reprobatus: apud Deum verò electus *ac* pretiosus:

5 Ipsi quoque, veluti viui lapides, ædificemini, domus spiritualis, ‖ sacerdotium sanctũ, ad offerẽdum spirituales hostias, acceptas Deo per Iesum Christum. *Apoc.1.6.*

6 Quapropter etiam continetur in Scriptura, ‖ Ecce pono in Sion lapidem in imo angulo, electum, pretiosum: cui qui credit, non pudefiet. *Esa.28.16, rom.9.33.*

7 Vobis igitur est honori qui creditis: immorigeris verò, ‖ lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est caput anguli, & lapis offendiculi, & petra offensionis: *Psal.118.22, matt.21.42, act.4.12.*

8 *Nempe* iis qui offendunt ad sermonem ‖ immorigeri, ad quod etiam conditi fuerunt. *Esa.8.14, rom.9.33.*

9 ‖ Vos autem, genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus quem *sibi Deus* vt proprium vendicat: vt virtutes prædicetis illius qui vos vocauit è tenebris in admirabilem suam lucem. *Exod.19.6.*

10 ‖ Qui quondam eratis non populus, nũc *estis* populus Dei: qui non consequuti misericordiam, nunc estis misericordiam consequuti. *Ose.2.23. rom.2.25.*

11 Dilecti, precor vt tanquam aduenæ ac peregrini, abstineatis ‖ à carnis cupiditatibus, quæ militant aduersus animam: *Rom.13.14, gal.5.16.*

12 ‖ Et conuersationem vestram habeatis *Infrà.3.16.*

honeſtam inter Gentes, vt pro eo quòd loquũ-
Matth.5.16. tur aduerſus vos velut maleficos, || ex bonis operibus *quæ* ſpectarint, glorificent Deum die viſitationis.

Rom.13.1. 13 Proinde || ſubiecti eſtote cuiuis humanæ ordinationi propter Dominum: ſiue regi, vt qui ſupereminet.

14 Siue præſidibus, vt qui per eum mittantur tum ad vltionem maleficorum, tum ad laudem rectè agentium.

15 Quoniam ita eſt voluntas Dei, vt bene agendo, capiſtro frænetis amentium hominum ignorantiam.

16 Vt liberi, ac non veluti malitiæ velamen habentes libertatem, ſed vt ſerui Dei.

Suprà.1.21, 17 Omnes honorate. || fraternitatem diligi-
rom.12.10. te: Deum timete: Regem honorate.

Epheſ.5.6, 18 || Famuli, ſubditi eſtote cum omni ti-
coloſſ.3 22. more dominis, non ſolùm bonis & æquis, ſed etiam prauis.

1.Cor.7.10. 19 || Hoc enim gratum eſt, ſiquis propter conſcientiam Dei, ſuffert moleſtias iniuſtè afflictus.

20 Quæ enim eſt laus, ſi quum peccantes colaphis cædimini, toleratis? ſed ſi quum bene facitis, tamen afflicti toleratis, hoc eſt gratum apud Deum.

21 Nam ad hoc vocati eſtis: quoniã & Chriſtus paſſus eſt pro vobis, relinquens vobis exemplar, vt inſequeremini veſtigia ipſius.

Eſa.53.9, 22 || Qui peccatum non fecerat, nec inuen-
1.Iohan.3.6. tus eſt dolus in ore ipſius.

23 Qui conuitiis affectus, non viciſſim cõuitiabatur: quum malis afficeretur, non minabatur, ſed committebat *vindictam* ei qui iuſtè iudicat.

24 Qui

24 Qui peccata noſtra pertulit in corpore ſuo ſuper lignum: vt peccatis mortui, iuſtitiæ viueremus: cuius vibicibus ſanati eſtis.

25 Nam eratis velut oues errantes: ſed conuerſi nunc eſtis ad paſtorem & curatorem animarum veſtrarum.

CAP. III.

1 *Ne mulieres Chriſtianæ viros ſuos licet Ethnicos contemnant,* 5 *piarum mulierum exemplum proponit.* 8 *Addit generales præceptiones,* 14 *vt æquis animis ſuſtineant perſecutiones,* 15 *& intrepidè reſpondeant de ſua fide,* 18 *idq; auſpicijs Chriſti.*

1 SImiliter || vxores ſubiectæ *ſint* ſuis viris, vt etiam ſiqui non obediunt Sermoni, per vxorum conuerſationem abſque Sermone lucrifiant. *Coloſſ.* 3.18, *ephes.* 5.22.

2 Vbi ſpectarint cum reuerentia *coniunctam* caſtam conuerſationem veſtram.

3 || Quarum ornatus non ſit externus ille in nodis capillorum, & circumpoſito auro, vel palliorum amictu: 2 *Tim.* 2.9.

4 Sed occultus ille cordis homo, ſitus in incorruptione lenis ac quieti ſpiritus, qui eſt coram Deo pretioſus.

5 Ita enim olim & ſanctæ illæ mulieres ſperantes in Deo, ornabant ſeſe, ſubiectæ ſuis viris:

6 Sicut || Sara obediuit Abrahæ, dominum eum vocans: cuius factæ eſtis filiæ dum benefacitis, etiam quum non terremini vllo pauore. *Gen.* 18.12,

7 || Viri ſimiliter, vnà verſentur vt ſcientes decet, vaſi muliebri, vt infirmiori, tribuentes honorem, vtpote quum vnà etiam hære- 1 *Cor.* 7.30.

des *sitis* gratiæ vitæ, ne interrumpantur preces vestræ.

8 Denique omnes *estote* concordes, mutuò molestiarum sensu àffecti, fraterna prædíti charitate, misericordes, comes.

Prou.17.11, & 20.22, matth.5.39, rom.12.17, 1 thess.5.15. 9 || Non reddentes malum pro malo, aut conuitium pro conuitio, sed contrà benedicentes: vt qui sciatis vos ad hoc vocatos esse vt benedictionis hæreditatem possideatis.

Psal.34.13. 10 || Itaque qui vult vitam diligere, & videre dies bonos, coerceat linguam suam à malo, & labia sua ne loquantur dolum.

Esa.1.16. 11 || Declnet à malo, & faciat bonum: quærat pacem, & persequatur eam.

12 Nam oculi Domini *sunt intenti* in iustos, & aures eius in deprecationem eorum: vultus verò Domini aduersum eos qui faciunt mala.

13 Et quis est qui affligat vos, si bonitatis æmulatores fueritis?

Matt.5.10. Esa.1.12, & 13.14. 14 || Sed & si *quid* perpetiamini propter iustitiam, beati *tamen estis*: Cæterùm || timorem eorum ne timete, neque turbamini:

15 Sed Dominum Deũ sanctificate in cordibus vestris. *Estote* autem semper parati ad respondendum cuilibet petenti rationem eius spei quæ in vobis est; cum lenitate & reuerentia:

16 Conscientiam bonam habentes, vt pro eo quod loquuntur aduersum vos tanquam maleficos, pudefiant qui incessunt vestram bonam in Christo conuersationem.

17 Melius enim *est* vt bene agentes, si ita velit Dei voluntas, malis afficiamini, quàm malè agentes:

Rom.5.6, heb.6.13. 18 || Nam & Christus semel pro peccatis passus fuit, iustus pro iniustis vt nos ad Deum adu-

adduceret, mortificatus quidem carne, viuificatus autem Spiritu.

19 Per quem etiam ſpiritibus qui *ſunt* in carcere profectus prædicauit.

20 Olim immorigeris, || quum ſemel expectabat Dei patientia in diebus Noe, quum appararetur arca: in qua paucæ (id eſt octo) animæ ſeruatæ ſunt in aqua. *Gen.6.14, matt.24.38, luc.17.26.*

21 Cui nunc correſpondens exemplar Baptiſmi, nos quoque ſeruat: non quo carnis ſordes abijciuntur, ſed quo fit vt bona conſcientia Deum interroget, per reſurrectionem Ieſu Chriſti.

22 Qui eſt ad dextram Dei, profectus in cœlum, ſubiectis ipſi Angelis & poteſtatibus ac virtutibus.

CAP. IIII.

1 *Longius profert Chriſti exemplum,* 6 *nempe ad carnis mortificationem:* 8 *Charitatem in primis commendans.* 13 *Redit inde ad patientiæ doctrinam.* 17 *Neceſſe enim eſſe vt initiũ correctionis ab Eccleſia fiat.*

1 QVum igitur Chriſtus paſſus ſit pro nobis carne, vos quoque eadem cogitatione armamini, *nempe* quod qui paſſus eſt in carne, deſtitit à peccato.

2 Vt non amplius cupiditatibus hominum, ſed voluntate Dei, quod reliquum eſt temporis in carne viuat.

3 || Satis enim eſt nobis quòd anteacto vitæ tempore libidinem Gentium patrauerimus, quum incederemus in proteruijs, cupiditatibus, vinolentijs, comeſſationibus, compotationibus, & nefarijs ſimulachrorum cultibus. *Epheſ.4.23*

4 Quamobrem *illi*, non concurrentibus vobis ad eandem luxus profusionem, peregrinari sibi videntur, blasphemantes:

5 Qui reddituri sunt rationem ei qui paratus est ad iudicandum viuos & mortuos.

6 Nam idcirco mortuis quoque prædicatum est Euangelium, vt damnarentur quidem secundum homines, *id est* carne, viuerent autem secundum Deum, *id est* Spiritu.

7 Omnium autem finis imminet. Estote igitur sobrij & vigilantes ad orandum.

8 Ante omnia verò charitatem alii in alios
*Prou.*10.12. propensam habentes, nam ‖ charitas operiet multitudinem peccatorum.

Rom 12.13, *heb.*13.2. 9 ‖ Hospitales estote alii erga alios, sine murmurationibus.

Rom. 12.6, *pfal.* 2.14. 10 Vt ‖ quisque accepit donum, *ita* alius in alium illud subministrantes, vt boni dispensatores variæ Dei gratiæ.

11 Siquis loquitur, *loquatur* vt eloquia Dei: siquis ministrat, *ministret* tanquam ex viribus quas suppeditat Deus, vt in omnibus glorificetur Deus per Iesum Christum, cui est gloria & imperium in secula seculorum Amen.

12 Charissimi, ne tanquam hospites exploratione illa per ignem quæ fit in vobis ad vestri experimentum, percellimini, vt si peregrinum aliquid vobis accideret:

13 Imò in eo quòd consortes estis afflictionum Christi gaudete: vt & quum patefiet eius gloria, gaudeatis exultantes.

*Mat.*5.10. 14 ‖ Si probris afficimini in nomine Christi, beati *estis*: quoniam & gloriæ & Dei Spiritus super vos requiescit: *qui* quod ad illos quidem attinet, blasphematur, quod ad vos autem, glorificatur.

15 Ne-

15 Nequis igitur vestrûm affligatur vt homicida, aut fur, aut maleficus, aut alienarum rerum inspector:

16 Sed si vt Christianus, ne pudefiat, imò glorificet Deum hac in parte.

17 Nam tempus *est* quo incipiat iudicium à domo Dei: quòd si primùm *incipit* à nobis, quis erit finis eorum qui non parent Dei Euangelio?

18 ‖ Et, si iustus vix seruatur, impius & peccator vbi comparebit? *Prou. 2.31.*

19 Itaque qui affliguntur ex voluntate Dei, tanquam fideli conditori commendent animas suas benefaciendo.

CAP. V.

1 *Seniores admonet ne imperium vsurpent in Ecclesiam.* 5 *Iuuenibus docilitatem & modestiam commendat:* 8 *Sobrietatem quoque & excubias aduersus hostem truculentum.*

1 PResbyteros qui inter vos sunt, precor ego vnà presbyter, ac testis afflictionũ Christi, atque idem gloriæ patefaciendæ consors.

2 Pascite Dei gregem qui penes vos est, curam illius agentes non coactè, sed libenter: non turpiter affectantes lucrum, sed prompto animo.

3 Neque vt dominantes cleris, sed vt qui sitis exemplaria gregis.

4 Et quum apparuerit ille Pastorum princeps, reportabitis immarcescibilem illam gloriæ coronam.

5 Similiter iuniores subiecti estote senioribus, & omnes vicissim subijcimini. Mode-

stia estote intus ornati. nam Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

*Rom.*12.18, *iacob.*4.6. *Iac.*4.10.

6 ‖ Submittite igitur vos ipsos potenti manui Dei, vt vos in tempore extollat:

7 ‖ Omni cura vestra in eum conjecta: nam illi cura est de vobis.

*Psal.*53.23, *sap.*12.13, *matt.*6.25, *luc.*12.22.

8 ‖ Sobrij estote: vigilate. nam aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiens, obambulat, quærens quem deuoret.

9 Cui resistite firmi per fidem: scientes easdem afflictiones à vestra quę in mundo est fraternitate impleri.

10 Cæterùm Deus omnis gratię *autor* qui vocauit nos ad æternam suam gloriam in Christo Iesu, paulisper afflictos, is *inquam*, absolutos vos reddat, stabiliat, roboret, fundet.

11 Ipsi gloria & robur in secula seculorum. Amen.

12 Per Syluanum vobis (vt opinor) fidelem fratrem paucis scripsi, adhortans *vos*, & testificans hanc esse veram gratiam Dei in qua statis,

13 Salutat vos ea quæ est Babylone vobiscum electa *Ecclesia*, & Marcus filius meus.

*Rom.*16. 16, 1.*cor.*16. 20, 2.*cor.*13.12, 1.*pet.*5.14.

14 ‖ Salutate alij alios charitatis osculo. Pax vobis omnibus qui estis in Christo Iesu. Amen.

EPI-

EPISTOLA CATHOLICA PETRI Apostoli posterior.

CAP. I.

3 *Postquam Dei bonitatem, 5 & fidei bona cõmemorauit, 6 sanctitatem vitæ illis commendat. 12 Et quo plus ponderis habeat monitio, 14 se iam morti vicinum indicat: 16 Insuper etiam oculatum testem se esse asserit.*

1 SIMEON Petrus seruus & Apostolus Iesu Christi, ijs qui æquè pretiosam fidem nobiscum sortiti sunt per iustitiam Dei nostri & seruatoris Iesu Christi.

2 Gratia vobis & pax multiplicetur per agnitionem Dei, & Iesu Domini nostri.

3 Vtpote quum diuina vis ipsius omnia nobis donarit quæ ad vitam & pietatem *pertinent*, per agnitionem illius qui vocauit nos ad gloriam ac virtutem:

4 Ex eo quod maxima nobis ac pretiosa promissa donata sint, vt per hæc efficeremini diuinæ consortes naturæ, elapsi ex corruptione quæ est in mundo per cupiditatem.

5 Ad hoc ipsum verò *vos* omni præterea collato studio, adiicite fidei vestræ virtutem, virtuti verò scientiam,

6 Scientiæ verò temperantiam, temperantiæ verò, tolerantiam, tolerantiæ verò pietatem.

7 Pietati verò animum in fratres propensum, animo verò in fratres propenso charitatem.

8 Hæc enim si vobis adsint, & exuberant, non inertes nec infructuosos vos efficient ad Domini nostri Iesu Christi cognitionem.

9 Nam cui hæc non adsunt, is cæcus est, nihil procul cernens, oblitus sese à veteribus peccatis suis fuisse purgatum.

10 Quapropter, fratres, potius studete vocationem & electionem vestram firmam efficere: hæc enim si feceritis nunquam impingetis.

11 Ita enim copiosè subministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & seruatoris Iesu Christi.

12 Quapropter non negligam vos de istis semper commonefacere, tametsi periti & confirmati sitis in præsenti veritate.

13 Iustum enim arbitror, quandiu sum in hoc tabernaculo excitare vos per commonefactionem:

14 Quum sciam breui futurum, vt deponam
Iohan.21.17. hoc tabernaculum meum: || sicut Dominus noster Iesus Christus declarauit mihi.

15 Sed & studebo vt vos subinde post exitum meum possitis horum mentionem facere.

1.Cor.1.17, & 2.cor.1.13 16 || Non enim arte compositas fabulas sequuti, notam vobis fecimus Domini nostri Iesu Christi potentiam & aduentum: sed vt qui oculis nostris aspeximus illius maiestatem.

17 Acceperat enim à Deo Patre honorem & gloriã voce ad eum delata huiusmodi à magnifica

gnifica gloria, || Hic est ille filius meus dilectus, in quo acquiesco. *Matth.17.5.*

18 Et hãc vocem nos audiuimus è cælo delatam, quum essemus vnà cum eo in mõte sancto.

19 Et habemus firmissimum sermonẽ propheticum: cui rectè facitis quòd attendatis, velut lucernæ splẽdenti in obscuro loco vsquedum dies illucescat, & lucifer exoriatur in cordibus vestris.

20 || Si illud primùm noueritis, nullam prophetiam Scripturæ esse propriæ explicationis. *2.Tim.3.1.*

21 Non enim libidine hominis allata est olim prophetia, sed acti à Spiritu sancto loquuti sunt sancti Dei homines.

CAPVT II.

1 Exponit cur hæc nouerit superius, nimirum propter falsos doctores, 3 quorum nefandas artes ac interitum describit. 12 Brutis animalibus, 17 & fontibus sine aqua eos cõparat, 20 quòd homines Deo consecratos, ad pristinam immunditiem retrahant.

1 FVerunt autem & pseudoprophetæ in populo: vt etiam inter vos erunt falsi doctores, qui subintroducẽt hæreses exitiales, etiam dominum qui illos mercatus est abnegantes, accersentes sibiipsis velox exitium.

2 Et multi sequentur eorum exitia: per quos via veritatis blasphemabitur.

3 Et per auaritiam fictis sermonibus vos negotiabuntur: quibus damnatio iam olim non otiatur, & quorum exitium non dormitat.

4 Nam si || Deus Angelis qui peccauerant non pepercit, sed in tartarum detrusos cate- *Ioh.4.18, iud.6.*

nis caliginis tradidit, damnationi seruates.

5 Et prisco mundo non pepercit, sed octauum || Noe iustitiæ præconem seruauit, diluuio in mundum impiorum inducto:

Gen.7.2.

6 Et ciuitates Sodomorum ac Gomorrhæ in cinerem redactas || subuersione damnauit, fecitque vt essent exemplar impiè victuris:

Gen.19.13.

7 Et iustum Lot libidinosa nefariorum cõuersatione fatigatum eripuit.

8 (Iustus enim ille cũ habitaret inter eos, in dies animam iustam iniquis *illorum* factis, & videndo & audiendo excruciabat.)

9 Nouit Dominus pios è tentatione eripere, iniustos autem in diem iudicij puniendos seruare:

10 Maximè verò eos qui carnem sequẽtes, in impura cupiditate incedunt, & dominatum despiciunt: *qui, inquam, vt sunt* audaces & sibi placentes, non horrent dignitates conuitijs incessere.

11 Quum ipsi Angeli qui sunt robore ac potestate maiores, non ferant aduersus eas apud Dominum iudicium maledicum.

12 At isti, veluti animantia rationis expertia quæ naturali impetu feruntur, facta ad eum finem vt capta intereant, ea vituperantes quæ ignorant, sua ipsorum corruptela interibunt:

13 Reportaturi mercedem iniustitiæ, vt qui pro voluptate ducant quotidianas delicias: labes ac maculæ, qui fraudibus suis se oblectant, vobiscum epulando.

14 Oculos habẽtes plenos adulterij, & qui à peccando cessare nesciant, inescantes animas instabiles, cor habentes ad auaritiam exercitatum, execrandi homines.

15 Qui

15 Qui relicta recta via aberrarunt, sequuti viam || Balam *filij* Bosor, qui mercedem iniquitatis amauit: *Num.22.23, iud.11.*

16 Sed redargutionem suæ transgressionis sustinuit: nam sub iugis asina muta, humana voce loquuta, prohibuit prohetæ dementiam.

17 || Isti sunt fontes aqua carentes, nebulæ à turbine agitatæ: quibus caligo tenebrarum in æternum seruata est. *Iud.22.*

18 Nam prætumidam vanitatem loquendo per carnis cupiditates lasciuas, eos inescant qui verè effugerant eos qui in errore versantur:

19 || Libertatem eis pollicendo, quum ipsi serui sint corruptionis: siquidem à quo quis superatus est, huic etiam in seruitutem est addictus. *Ioha.8.34, rom.6.20.*

20 || Itaq; si postquam inquinamenta mundi, per agnitionem Domini & Seruatoris Iesu Christi effugerint, his rursum implicati superentur, facta est vltima eorum cõditio deterior priore. *Matt.12.43, heb.6.4.*

21 Satius enim fuisset eis non cognouisse viam iustitiæ, quàm cognita *illa*, regredi à sancta doctrina ipsis tradita.

22 Sed accidit eis quod vero prouerbio dici solet, || Canis reuersus est ad suum ipsius vomitum: &, Sus lota, ad volutabrum cœni. *Prou.26.12.*

CAP. III.

1 *Ostendit non frustra hæc repeti.* 2 *quia sapius excitandi sint,* 4 *ob periculum quod ab illusoribus illis impendet.* 8 *Itaque pios monet ne ex carnis sensu* 12 *diem Domini, metiantur,* 14 *sed quasi presentem sibi statuant.* 15 *In qua doctrina Paulum facit sibi socium & suffragatorem.*

1 HAsce iam alteras vobis literas scribo, dilecti, quibus sinceram mentem vestrã per commonefactionem excito.

2 Vt memores sitis verborum quæ prædicta sunt a sanctis Prophetis, & doctrinæ nostræ qui sumus Apostoli Domini & Seruatoris.

1.*Tim.*4.1, 2 *tim* 2.1, *iud.* 18.

3 ‖ Illud primùm scientes, venturos extremis diebus irrisores, vt qui in suis ipsorum cupiditatibus incedant:

4 Et dicant, Vbi est pollicitatio aduentus eius? nã ex quo *die* Patres obdormierũt, omnia ita permanent ab initio creationis.

5 Illud enim sponte ipsos latet, cælos iam olim extitisse per Dei sermonem, & terram ex aqua & in aqua consistentem,

6 Quamobrem is qui tum erat mundus, aqua inundatus periit.

7 Qui verò nunc sunt cœli ac terra, eodem sermone repositi, seruantur igni in diem damnationis & exitii impiorum hominum.

8 Vnum autem hoc ne vos lateat, dilecti, ‖ Vnum diem apud Dominũ *perinde esse* vt mille annos, & mille annos vt diem vnum.

*Psal.*90.4.

9 Non tardat Dominus qui promisit, (vt nonnulli tarditatem *hanc esse* ducunt) sed patiẽs est erga nos, ‖ nolens vllos perire, sed omnes ad resipiscentiam tendere.

*Ezech.*18.32 *&*.33.11, 1.*tim.*2.4.

10 ‖ Venit autem, sicut fur in nocte, dies ille Domini, quo cœli cum stridore præteribunt, elementa verò æstuantia soluentur, terraque, & quæ in ea sunt opera exurentur.

*Mat.*24.44, 1.*thess.*5.2, *apoc.*3.3. *&* 16.15.

11 Quum igitur hæc omnia soluantur, quales oportet esse vos in sanctis cõuersationibus & pietatis officiis:

12 Expectantes & properantes *ad* aduentum diei Dei, in quo cœli conflagrantes, soluentur,

uentur, & elementa æstuantia liqueſcent?

13 ‖ Sed cœlos nouos ac terram nouam ſecundum promiſſum expectamus, in quibus iuſtitia inhabitat. *Eſa 65.17, & 66.22, apoc. 21.1.*

14 Quapropter, dilecti, hæc expectantes, ſtudete vt immaculati & incontaminati ab eo reperiamini cum pace:

15 ‖ Dominiq; noſtri patientiam, ſalutem arbitramini: ſicut & charus frater noſter Paulus, pro ſibi data ſapientia ſcripſit vobis: *Rom. 2.4.*

16 Vt qui in omnibus ferè epiſtolis loquatur de iſtis: inter quæ ſunt nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parúmque ſtabiles detorquent, vt & reliquas Scripturas, ſuo ipſorum exitio.

17 Vos igitur dilecti qui *hæc* præſcitis, cauete ne illorum nefariorum errore abducti, excidatis à propria ſtabilitate.

18 Sed creſcite in gratia & agnitione Domini noſtri & Seruatoris Ieſu Chriſti: cui gloria & nunc & ad tempus ſempiternum. Amen.

EPISTOLA CATHOLICA IOHANnis Apostoli prima.

CAP. I.

1 *Sermonem illum æternum in quo est Vita,* 5 *& Lux* 7 *annũtiare se testatur:* 9 *& propitium fidelibus Deum fore, si gementes sub vitiorum onere, confugere discant ad ipsius misericordiam.*

1 QVOD erat à principio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod spectauimus, & manus nostræ contrectarunt de sermone vitæ,

2 (Nam vita patefacta est, & vidimus, & testamur, & annuntiamus vobis vitam illam æternam, quæ erat apud Patrem, & patefacta est nobis.)

3 Quod, *inquam*, vidimus & audiuimus, id annuntiamus vobis, vt & vos communionem habeatis nobiscum: & communio nostra *sit* cum Patre & cum Filio eius Iesu Christo.

4 Et hæc scribimus vobis, vt gaudium vestrum sit plenum.

Iohan. 8. 12. 5 || Hoc est igitur nuntium quod audiuimus ex ipso, & renuntiamus vobis, Deum lucem esse, nec tenebras in eo esse vllas.

6 Si dixerimus nos societatẽ habere cum eo

eo, & in tenebris incedimus, mentimur, nec sincerè agimus.

7 Quòd si in luce incedimus, ficut ipse est in luce, communionem habemus cum eo mutuam, || & sanguis Iesu Christi Filij eius purgat nos ab omni peccato. *Heb.9.28, 1.pet.1.19, apoc.2.5.*

8 || Si dixerimus nos peccatum non habere, nosipsos fallimus, & veritas in nobis non est. *1.Reg.8.46 2.par.6.36, prou.20.9.*

9 Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata nostra, & purget nos ab omni iniquitate.

10 Si dixerimus nos non peccasse, mendacem facimus eum, & sermo eius non est in nobis.

CAPVT II.

1 *Proposito Christo mediatore & aduocato,* 3 *docet in vitæ sanctimonia sitam esse Dei cognitionẽ* 12 *quam cuiusuis etatu & conditionis hominibus communem facit,* 14 *modò vni Christo adhæreant* 15 *Tandem vbi ad contemptum mundi hortatus est,* 18 *suadet Antichristos fugiendos, esse:* 24 *inhærendum autem agnitæ veritati.*

1 FIlioli mei, hæc scribo vobis, ne peccetis, Quòd si quis peccarit, aduocatum apud Patrem habemus Iesum Christum Iustũ.

2 Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris: nec pro nostris solùm, sed etiam pro totius mundi *peccatis.*

3 Et per hoc scimus nos eum nosse, si mandata ipsius obseruamus.

4 Qui dicit, noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est, & in eo veritas non est:

5 Qui autem seruat sermonem eius, verè in hoc charitas Dei expleta est: per hoc scimus nos in ipso esse,

6 Qui dicit se in eo habitare, debet, sicut ille ambulauit, ita & ipse ambulare.

7 Fratres nouam doctrinam non scribo vobis, sed doctrinam veterem, quam *videlicet* habuistis *iam inde* à principio. Vetus hæc doctrina sermo ille est quē audistis *iam inde* à principio.

8 E contrario doctrinam nouam scribo vobis, quod verum est in ipso, & in vobis, quia tenebræ prætereunt, & vera illa lux iam lucet.

9 Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est vsque adhuc.

Infra.3.14. 10 ‖ Qui diligit fratrem suum, in luce manet, & offendiculum in eo non est:

11 Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat: & nescit quo eat, quia tenebræ oculos ipsius obcæcarunt.

12 Scribo vobis filioli, quoniam remissa sunt vobis peccata propter nomen eius.

13 Scribo vobis patres, quoniam nostis eū qui a principio est. Scribo vobis, adolescentes, quoniam Malum illum vicistis. Scribo vobis pueruli, quoniam nostis Patrem.

14 Scripsi vobis patres, quoniam nostis eū qui *est* à principio. Scripsi vobis adolescentes, quia fortes estis, & verbum Dei habitat in vobis, & illum Malum vicistis.

15 Ne diligite mundum, neque ea quæ in mundo sunt. si quis diligit mūdum, non est charitas Patris in eo.

16 Quoniam quicquid est in mundo, cupiditas carnis & libido oculorum, & fastus vitæ, non est ex Patre: sed ex mundo est.

17 Porrò mundus præterit, & cupiditas ipsius: qui verò præstat voluntatem Dei, manet in æternum.

18 Pueruli, vltimum tempus adest: & sicut audi-

audistis antichristum venturum, etiam nunc antichristi multi cœperunt esse: vnde scimus vltimum tempus adesse.

19 E nobis egressi sunt, sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent vtiq; nobiscum, sed *hoc factum est* vt patefieret non omnes esse ex nobis.

20 At vos vnctionem habetis à Sancto illo *profectam* & nostis omnia.

21 Non scripsi vobis *idcirco* quòd veritatem ignoretis: sed quia eam nostis, & nullum mendacium ex veritate esse.

22 Quis est mendax nisi qui negat Iesum esse Christum? hic est antichristus, negans Patrem & Filium.

23 Quisquis negat Filium, is ne Patrē quidem habet.

24 Quod igitur audistis à principio, in vobis maneat. si in vobis manserit quod audistis à principio, vos quoque in Filio & Patre manebitis:

25 Hæc autem illa est promissio quam ipse pollicitus est nobis, *nempe* vita illa æterna.

26 Hęc scripsi vobis de ijs qui seducunt vos.

27 Sed vnctio quā vos accepistis ab eo manet in vobis, nec necesse habetis vt quisquam doceat vos: verùm sicut eadem vnctio docet vos de omnibus, *quæ* & verax est, & non mendax & sicut docuit vos, manebitis in eo.

28 Nunc igitur filioli, manete in eo: vt quū patefactus fuerit, habeamus fiduciam, neq; pudefiamus coram eo in ipsius aduentu.

29 Si scitis eum iustum esse, nostis quicunque exercet iustitiam, ex ipso natum esse.

CAP. III.

1 *Inæstimabilem diuinæ adoptionis honorem commendans, & testandam esse bonis operibus, vitæ nouitatem docet.* 14 *Cuius certum symbolum est charitas.* 19 *Deinde fiduciam,* 22 *& Dei inuocationem subnectit.*

1 VIdete qualem charitatem dedit nobis Pater, *nempe* vt filij Dei vocemur, propterea mundus non nouit nos, quia non nouit eum.

2 Charissimi, nunc filij Dei sumus: sed nõdum patefactum est quod erimus. scimus autẽ fore vt quum *ipse* patefactus fuerit, similes ei simus: quoniam videbimus eum sicuti est.

3 Et quisquis habet hanc spem in eo *sitam*, purificat se, sicut & ille purus est.

4 Quisquis committit peccatum, etiam Legem transgreditur. nam peccatum est Legis transgressio:

Esa.53.6. & 9.11, 1.pet.2.22. 24.

5 Et scitis illum patefactum esse || vt peccata nostra tolleret, & peccatum in eo non esse.

6 Quisquis in eo manet, non peccat: quisquis peccat non vidit eum, neque nouit eum.

7 Filioli, nemo vos seducat. qui exercet iustitiam iustus est, sicut ille iustus est.

Iohan.8.44.

8 || Qui committit peccatum, ex diabolo est: quoniam à principio diabolus peccat: ad hoc patefactus est Filius Dei, vt dissoluat opera diaboli.

9 Quisquis natus est ex Deo, peccatum nõ committit: quoniam semen ipsius in eo manet: nec potest peccare, eo quòd ex Deo natus est.

10 Per hoc manifesti sunt filij Dei & filij diaboli. quisquis non exercet iustitiam non est ex Deo, & qui non diligit fratrem suum,

11 ||

11 ‖Quoniam hoc est nuncium quod audistis à principio, vt diligamus alii alios. *Iohan.13.34 & 15.12.*

12 Non sicut ‖ Cain, *qui* ex illo malo erat, & occidit fratrem suum. Cuius autem rei gratia occidit eum? quia opera eius mala erant, fratris autem eius iusta. *Gen.4.8.*

13 Ne miremini, fratres mei, si odit vos mundus.

14 Nos scimus nos translatos esse ex morte ad vitam, quia diligimus fratres: qui non diligit fratrem, manet in morte,

15 ‖ Quisquis odit fratrem suum homicida est: & nostis nullum homicidam habere vitam æternam in se manentem. *Supr.2.19, Leuit.19.17.*

16 ‖ Per hoc cognouimus charitatẽ, quòd ille animam suam pro nobis posuit: nos igitur debemus pro fratribus animas ponere. *Iohan.15.13 ephes.5.2*

17 ‖ Qui verò habuerit mundanas facultates, & viderit fratrem suum egentem, & clauserit viscera sua coram eo, quomodo charitas Dei manet in eo? *Luc.3.11.*

18 Filioli mei, ne diligamus verbo neque lingua *solum*, sed opere & veritate.

19 Et per hoc cognoscimus nos ex veritate esse, & coram ipso secura reddemus corda nostra,

20 Nam si nos condemnet cor nostrum, potentior est Deus corde nostro, & nouit omnia.

21 Charissimi, si cor nostrum nos non condemnet, fiduciam habemus apud Deum.

22 ‖ Et quicquid petierimus: accipimus ab eo: quoniam præcepta eius custodimus, & ea quæ ipsi placent facimus. *Matt.21.22, iohan.15.7, & 16.23, infra.5.14.*

23 ‖ Hæc est igitur eius doctrina, vt credamus nomini Filii eius Iesu Christi, & diligamus alii alios, sicut mandauit nobis. *Iohan 6.29. & 17.3.*

*Ioh.*13.24, & 15.10.

24 ‖ Nam qui seruat eius mandata, in eo habitat, & ipse in eo: & per hoc nouimus eum habitare in nobis, nempe ex Spiritu quem nobis dedit.

CAP. IIII.

1 *Vbi quædam inseruit de probandis spiritibus:* 4 *quia alij ex mundo,* 5 *alij ex Deo loquuntur,* 7 *ad Charitatem redit,* 11, 19 & *Dei exemplo ad fraternum amorem hortatur.*

1 Dilecti, ne cuiuis spiritui credite: sed probate spiritus an ex Deo sint: nam multi pseudoprophetæ venerunt in mundum.

2 Ex hoc cognoscite Dei spiritum, quicunque spiritus confitetur Iesum Christum in carnem veniſſe, ex Deo est.

3 At quicunque spiritus non confitetur Iesum Christum in carnem veniſſe, ex Deo non est: sed hic est ille *spiritus* Antichristi, de quo audistis eum venturum fuisse, & iam nunc in mundo esse.

4 Vos ex Deo estis, filioli, & vicistis eos, quoniam potētior est qui *est* in vobis quàm qui in mundo est.

5 Ipsi è mundo sunt, ideo mūdana loquuntur, & mundus eos audit.

*Iohan.*8.47. 6 ‖ Nos ex Deo sumus, qui nouit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos: ex hoc cognoscimus spiritum veritatis & spiritum erroris,

7 Dilecti diligamus alii alios: nam charitas ex Deo est: quisquis diligit, ex Deo natus est, & nouit Deum.

8 Qui non diligit, non nouit Deum: nam Deus est charitas.

9 ‖ Per

9 ‖ Per hoc patefacta est charitas Dei in nobis, quòd Filium illum suum vnigenitum misit Deus in mundum, vt viuamus per eum. *Iohan. 3. 16.*

10 In hoc est charitas, non quòd nos dilexerimus Deum, sed quòd ipse dilexerit nos, & miserit Filiũ suum vt esset propitiatio pro peccatis nostris.

11 Dilecti, si Deus nos ita dilexit, debemus & nos alii alios diligere.

12 ‖ Deum nemo spectauit vnquam, si diligamus alij alios, Deus in nobis habitat, & charitas eius expleta est in nobis. *Iohan. 1. 12, 1. Iun. 6. 16.*

13 Per hoc cognoscimus nos in eo habitare, & ipsum in nobis, quòd de Spiritu suo dedit nobis.

14 Nos verò spectauimus & testamur Patrem misisse Filium qui esset Seruator mundi.

15 Quisquis confessus fuerit Iesum esse Filium Dei, Deus in eo habitat, & ipse in Deo.

16 Et nos cognouimus & credidimus charitatem quam habet Deus in nobis. Deus charitas est: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

17 Per hoc expleta est charitas in nobis, vt fiduciam habeamus in die iudicii, quòd qualis ille est, *tales* & nos sumus in hoc mundo.

18 Metus non est in charitate: expleta charitas foras eiicit metum, quoniam metus cruciatum habet, qui autem metuit, non est perfectus in charitate.

19 Nos diligimus eum quoniam ipse prior dilexit nos.

20 Si quis dixerit, Diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est, qui enim non diligit fratrem suum quem vidit, Deum quem non vidit, quomodo potest diligere?

*Iob.*13.34.& 15.12. 21 Et hoc mandatum habemus ab eo, ‖ vt qui diligit Deum, diligat & fratrem suum.

CAP. V.

1 *Ostendit fraternum amorem & fidem esse res coniunctas* 10 *Nullam autem haberi posse fidem Deo nisi credendo in Christum.* 14 *Hinc certa est inuocatio:* 16 *vt pro fratribus etiam valeant preces nostræ.*

1 QVisquis credit Iesum esse Christum, ex Deo natus est: & quisquis diligit genitorem, diligit etiam eum qui ex eo genitus est.

2 Per hoc cognoscimus nos diligere filios Dei, quum nos Deum diligimus & mandata eius seruamus,

*Matt.*12.30. 3 ‖ Hæc est enim charitas Dei, vt mandata eius seruemus: & mandata eius grauia non sunt.

4 Quoniam quicquid natum est ex Deo, vincit mundum, & hæc est victoria quæ vicit mundum, *nempe* fides nostra.

*1.Cor.*15.57. 5 Quis est qui‖ vincit mũdum, nisi qui credit Iesum Filium esse Dei?

6 Hic ille est qui venit per aquam & sanguinem *nempe* Iesus Christus: non per aquam solùm, sed per aquam & sanguinem: & spiritus is est qui testificatur spiritum veritatem esse.

7 Nam tres sunt qui testificantur in cœlo, Pater, Sermo, & Spiritus sanctus: & hi tres vnum sunt.

*Ioh.*3.16. 8 ‖ Et tres sunt qui testificantur in terra, Spiritus, & aqua, & sanguis: & hi tres in vnum consentiunt.

9 Si testimonium hominum accipimus, testi-

testimonium Dei maius est: nam hoc est testimonium Dei, quod testificatus est de Filio suo.

10 Qui credit in Filium Dei, habet testimonium in seipso: qui non credit Deo, mendacem eum fecit, quia non credidit testimonio quod testificatus est Deus de Filio suo.

11 Est autem hoc testimonium, *nempe* quod vitam æternam dedit nobis Deus: & hec vita in Filio eius est.

12 Qui habet Filium, habet vitam: qui non habet Filium Dei, vitam non habet.

13 Hæc scripsi vobis qui creditis in nomen Filii Dei: vt sciatis vos vitam æternam habere, & vt credatis in nomen Filii Dei.

14 Et hæc est fiducia quam apud Deum habemus, ‖ ipsum si quid petierimus secundum voluntatem eius, nos audire. *Supra.* 3.22.

15 Quòd si scimus eum audire nos, quicquid petierimus, scimus nos habere petitiones quas ab eo petijmus.

16 Siquis viderit fratrē suum peccare peccato *quod* non *est* ad mortem, petet, & dabit ei vitam, peccantibus *dico* non ad mortem. Est peccatum ad mortē: non pro illo dico vt roget.

17 ‖Omnis iniquitas peccatum est, sed est peccatum *quod* non *est* ad mortem. *Mat.* 12 31, *mar.* 3.29.

18 Scimus quòd quisquis natus est ex Deo, non peccat: sed qui genitus est ex Deo, conseruat seipsum, & Malus ille non tangit eum.

19 Scimus nos ex Deo esse, & mundum totum in malo iacere.

20 Sed scimus Filium Dei venisse, & ‖ dedisse nobis mentem vt cognoscamus illum qui verax est: & sumus in verace illo, in Filio eius Iesu Christo, hec est verus Deus, & vita æterna. *Luc.* 24.45.

21 Filioli, cauete vobis ab idolis. Amen.

EPISTOLA IOHANNIS SECVNDA.

1 *Inscribitur hæc Epistola eximiæ ac præstanti dignitate Fœminæ,* 4 *quæ filios in Dei timore rectè educatos habebat.* 6 *Hanc orat vt in charitate Christiana perseueret* 7 *ne in Antichristos incidat:* 10 *quin potius eos omnino vitet.*

1 PRESBYTER electæ dominæ, & liberis eius, quos ego verè diligo, nec ego solus, sed & omnes qui norunt veritatem.

2 Propter veritatem quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum.

3 Sit vobiscum gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & à Domino Iesu Christo Filio Patris, cum veritate & charitate.

4 Gauisus sum valdè quòd invenerim ex filijs tuis qui integrè incedant, sicut mandatum accepimus à Patre.

5 Et nunc rogo te, domina, non vt mandatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus à principio, vt diligamus alij alios.

Ioh.15.12.

6 Hæc autem est charitas, vt incedamus secundum doctrinam eius. Hæc est doctrina, vt sicut audistis à principio, ita in eo ambuletis.

7 Nam multi impostores ingressi sunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum venisse in carne. Qui est eiusmodi, impostor est & antichristus.

8 Attendite vobismetipsis, ne perdamus quæ operati

operati sumus: sed vt mercedem plenam recipiamus.

9 Quisquis transgreditur, nec manet in doctrina Christi, Deum non habet: qui manet in doctrina Christi, hic & Patrem & Filiũ habet.

10 Siquis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, || ne recipite eum domum, nec Aue ei dicite: *Rom.16.17.*

11 Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malis.

12 Quum multa haberem vobis scribenda, nolui charta & atramento: sed spero *me* venturum ad vos, & præsentem præsentibus loquuturum, vt gaudium nostrum sit completum.

13 Salutant te filii sororis tuæ electæ. Amen.

EPISTOLA IOHANNIS TERTIA.

1 *Hospitalitatem Gai laudat* 9 *& Diotrephis petulantiam accusans:* 10 *Gaium monet vt benefaciendo perseueret.* 12 *Postremò Demetrium commendat.*

1 SENIOR Gaio dilecto, quem ego verè diligo.

2 Dilecte, in primis opto vt prosperè agas & valeas, sicut prosperè agit anima tua.

3 Gauisus sum enim valdè quũ veniissent fratres, & testimonio suo commẽdassent integritatem tuã, prout tu integrè incedis:

4 Maius istis gaudium non habeo, quum *videlicet* audio filios meos integrè incedere.

5 Dilecte, fideliter agis quicquid facis erga fratres & erga peregrinos,

6 Qui testimonio suo commendarunt charitatem tuam in conspectu Ecclesiæ: quos recte facies si prosequutus fueris vt Deo dignum est.

7 Nam pro nomine eius profecti sunt, nihil accipientes à Gentibus.

8 Nos ergo debemus recipere huiusmodi, vt administri simus veritati.

9 Scripsi Ecclesiæ: sed qui primatum inter eos ambit Diotrephes, non recipit nos.

10 Propterea, si venero suggeram ipsius facinora quæ facit, verbis improbis garriens in nos: quique etiam his non contentus, neque ipse recipit fratres, & qui volunt *recipere* prohibet, & ex Ecclesia eijcit.

11 Dilecte, ne imitare quod malum est, sed quod bonum est. qui benefacit, ex Deo est, qui autem malefacit, Deum non vidit.

12 Demetrio testimonium redditum est ab omnibus, & ab ipsa veritate: sed & nos testimonium perhibemus, & nostis testimonium nostrum verum esse.

13 Multa possem scribere, sed nolo atramento & calamo tibi scribere.

14 Spero autem fore, vt statim te videam, & vt coram loquamur.

15 Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

EPI-

EPISTOLA CATHOLICA IVDAE APOSTOLI.

3 *Admonet pios vt sibi cauẽant ab eo hominum genere* 4 *qui ex Christi gratia lasciuiendi prætextum captant,* 5 *quos non impunè laturos eius gratiæ contemptum,* 6 7 *tribus exemplis demonstrat:* 14 *& vaticinium Enoch profert.* 20 *Modum denique pijs ostendit, quo omnes eorum machinas dissicere queant.*

1 IVDAS Iesu Christi seruus, frater autem Iacobi, vocatis à Deo Patre, sanctificatis, & Iesu Christo seruatis.

2 Misericordia vobis & pax & charitas multiplicetur.

3 Dilecti, quum omne studium adhibeam vt scribam ad vos de communi salute, necesse habui vobis scribere, ad vos hortandos vt decertetis pro fide quæ semel tradita est sanctis,

4 Num subrepserunt quidam homines prius iam olim descripti ad hanc damnationem impij, qui Dei nostri gratiã transferunt ad lasciuiam, & solum illum herum Deum ac Dominum nostrum Iesum Christum negant.

5 Volo autem vos *istorum* commonefacere, vt qui semel hoc sciatis, Dominum, quum populum ex Aegypto liberasset, rursus ‖ eos *Num.14.17.*

qui non credebant perdidisse.

2.Pet.2.4. 6 ‖ Et Angelos qui non seruata sua origine reliquerunt suum domicilium, iudicio magni illius diei vinculis æternis sub caligine reseruasse.

Gen.19.24. 7 ‖ Sicut Sodoma & Gomorrha, & his finitimæ ciuitates, simili modo atque illæ scortatæ, & carnem alienam sectatæ, propositæ sunt exemplo, ignis æterni pœnam sustinentes.

8 Similiter tamen & isti sopiti, carnem quidem polluunt: dominatum verò reiiciunt, & dignitates conuitijs incessunt.

9 At Michael Archangelus, quum aduersus diabolum certans disceptaret de corpore Mosis, non ausus est illi impingere notam maledicti, sed dixit, Increpetre Dominus.

10 At isti, quæ non nouerunt, ea conuitijs incessunt: quæ verò naturaliter, vt animantia rationis expertia, sciunt, in iis corrumpuntur.

Gen.4.8. Num.22.31, 1.pet.1.15. Num.16.1. 11 Væ ipsis: nam viam ‖ Cain ingressi sunt, & deceptione mercedis, qua deceptus fuit ‖ Balaam, effusi sunt, & ‖ contradictione Core perierunt.

12 Hi sunt macularum instar in agapis vestris, dum vobiscum conuiuantur, absque vllius metu seipsos pascentes, ‖ nubes aqua carentes, ventis circumactæ: arbores emarcidæ, infrugiferæ, bis emortuæ, eradicatæ.

1.Pet.2.17. 13 Vndæ maris efferatæ, despumantes suas ipsorum dedecora: stellæ erraticæ, quibus caligo tenebrarum in æternũ seruata est.

14 Prophetauit autem etiam de istis septimus ab Adam, Enoch dicens, Ecce venit Dominus cum sanctis millibus suis.

15 Vt ferat iudicium aduersus omnes, & redarguat quicunque ex ipsis sunt impij, de factis omnibus

omnibus quæ impiè patrarint, déque omnibus durís, quæ loquuti fuerint aduersus ipsum peccatores impij

16 Hi sunt murmuratores, queruli, in cupiditatibus suis incedentes: & ‖ quorum os loquitur prætumida, admirantes personas vtilitatis gratia. *Psal.17.10.*

17 Vos autem dilecti, memores estote verborum quæ prædicta fuerunt ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi:

18 Quòd *videlicet* dixerunt vobis, ‖ in extremo tempore futuros irrisores, qui in impijs suis cupiditatibus incedant. *1 Tim.4.1, 2.tim.3.1, 2.pet.3.3.*

19 Hi sunt qui seipsos segregant, animales, Spiritum non habentes.

20 Vos autem dilecti, sanctissimæ vestræ fidei superstruentes vos ipsos, per Spiritum sanctum orantes,

21 Alij alios in charitate Dei conseruate, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam.

22 Et alios quidem habito delectu commiseramini:

23 Alios verò terrore seruate, ex flamma rapientes, odio habentes vel eam tunicam quæ à carnis contactu sit maculata.

24 Cæterùm ei qui potest vos seruare à peccato immunes, & statuere in cōspectu gloriæ suæ inculpatos cum exultatione:

25 *Id est* soli sapienti Deo seruatori nostro, gloria & magnificentia & robur & potestas, nunc & in omnia secula. Amen.

APOCALYPSIS IOHANNIS THEOLOGI.

CAP. I.

1 *Indicat doctrinæ genus quod hic tractatur:* 8 *nempe illius qui est principium & finis:* 12 *Deinde septem candelabrorum & stellarum,* 20 *mysterium explicat.*

1 APOCALYPSIS Iesu Christi, quam dedit ipsi Deus, vt indicaret seruis suis quæ oporteat fieri citò: *et* verò misſam per Angelum suum, seruo suo Iohanni significauit.

2 Qui testificatus est sermonem Dei, & testimonium Iesu Christi, & quæcunque vidit.

3 Beatus qui legit, & *beati* qui audiunt verba prophetæ huius: & seruant ea quæ in ea scripta sunt: tempus enim prope est.

4 Iohannes septem Ecclesiis quæ sunt in Asia: Gratia *sit* vobis & pax || à Qui est, & Qui erat, & Qui venturus est: & à septem Spiritubus qui in conspectu thoni eius sunt,

5 Et à Iesu Christo, || *qui est* fidus ille testis, || primogenitus ille ex mortuis, ac princeps regum terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris || per sanguinem suum:

6 Et fecit nos || reges & sacerdotes Deo & Patri suo, ei, *inquam*, gloria & robur in secula

Exod. 3. 14.

Psal. 89. 38.
1. *Cor.* 11. 21,
Coloss. 1. 18.
Heb. 9. 14,
1. *pet.* 1. 19,
1. *Ioham.* 1. 9.
1. *Pet.* 2. 5.

la seculorum. Amen.

7 || Ecce, venit cum nubibus, & videbit eũ omnis oculus, etiam qui eum transfixerunt & plangent coram eo omnes tribus terræ, etiam, amen. *Esa.3.14, matt:24.10, iudic.1.4.*

8 || Ego sum A & Ω, *id est* principium & finis: dicit Dominus, Qui est, & Qui erat, & Qui venturus est, ille, *inquam*, omnipotens. *Infrà.21.9. 13.*

6 Ego Iohannes, *qui* & frater vester *sum*, & socius in afflictione & regno & tolerantia Christi Iesu, eram in insula quæ vocatur Patmos, propter sermonem Dei & testimonium Iesu Christi.

10 Fui *autem* Spiritu correptus die Dominico, & audiui à tergo vocem magnam tanquam tubæ,

11 Dicentis, Ego sum A & Ω, primus ille & vltimus: &, Quod vides scribe in libro, & mitte septem Ecclesiis quæ sunt in Asia: Ephesi, & Smyrnæ, & Pergami, & Thyatiræ, & Sardibus, & Philadelphiæ, & Laodiceæ.

12 Conuersus sum igitur vt viderem vocem quę loquuta erat mecum. Conuersus autem vidi septem candelabra aurea.

13 Et in medio septem candelabrorũ *quendam* similem Filio hominis indutum talari *veste*, & præcinctum ad mammillas zona aurea.

14 Caput autem eius & capilli *erant* candidi vt lana alba, tanquam nix: & oculi eius vt flamma ignis.

15 Pedes autem eius similes chalcolibano, veluti in fornace ardentes: & vox illius tãquam vox aquarum multarum.

16 Habebat autem in dextera sua stellas septem: & ex ore eius anceps gladius prodibat: & facies eius qualis sol in suo vigore lucet.

17 Quum autem vidissem eum, cecidi ad pedes eius veluti mortuus: tum imposuit mihi dextram suam, dicens mihi, Ne metue || ego sum primus & vltimus.

Esa. 41. 4, & 44. 6.

18 Et qui viuo, sed fui mortuus, & ecce viuo in secula seculorum, amen, & habeo claues inferorum & mortis.

19 Scribe quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ posthac sunt futura.

20 Mysterium septem stellarum quas vidisti in dextra mea, & septem candelabra aurea. Septem stellę Angeli sunt septem Ecclesiarum: & candelabra septem quæ vidisti, septem Ecclesiæ sunt.

CAP. II.

Iubetur Iohannes scribere quæ Dominus necessaria nouerat Ecclesiæ 1 *Ephesiorum*, 8 *Smyrnensium*, 12 *Pergamenorum*, 18 *Thyatirensium:* 25 *vt quæ ab Apostolis acceperunt, teneant vsq*

1 ANgelo Ephesinæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextra sua, qui ambulat inter septem candelabra aurea.

2 Noui opera tua, & laborem, & tolerantiam tuam, & quod non possis ferre malos, & exploraris eos qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt: & comperisti eos *esse* mendaces.

3 Et onere pressus fuisti, & sustines: & propter nomen meum laborasti, & non es defatigatus.

4 Sed habeo *aliquid* aduersum te, quòd charitatem tuam primam omiseris.

5 Memor esto itaque vnde excideris, & resipisce, & priora opera facito: sin minus, veniam aduer-

aduersum te citò, & mouebo cãdelabrum tuum è loco suo, nisi resipueris.

6 Sed hoc hábes, quod odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi.

7 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs, Victori dabo edere ex arbore vitæ, quæ est in medio paradisi Dei.

8 Angelo verò Smyrnæorum Ecclesiæ scribe, Hæc dicit primus ille & vltimus, qui fuit mortuus & viuit:

9 Noui opera tua & afflictionem & paupertatem (sed dines es) & blasphemiam eorum qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed synagoga Satanæ.

10 Nihil metue eorum quæ passurus es: ecce, futurum est vt mittat diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt exploremini: & habebitis afflictionem dierum decem. Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.

11 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs, Victor non lædetur à morte secunda.

12 Angelo verò Pergamensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui habet romphæam illam vtrinque acutam,

13 Noui opera tua: & vbi habites, *nempe* vbi thronus est Satanæ: & *quòd* teneas nomen meum, neque negasti fidem meam, etiam ijs diebus quibus Antipas martyr ille meus fidelis trucidatus est apud vos, vbi Satanas habitat.

14 Sed habeo aduersum te pauca, quòd habeas istic qui teneant doctrinam ‖Balaam, qui docuit Balac obijcere offendiculum coram filijs Israel, vt ederent ex ijs quę simulachris immolantur, & scortarentur. *Num. 24. 14. & 25. 1.*

15 Ita habes etiam qui teneant doctrinam Nicolaitarum: quod odi.

16 Resipisce: sin minus, veniam aduersum te citò, & pugnabo cum illis gladio oris mei.

17 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs, Victori dabo edere ex Manna illo abscondito, & dabo illi calculum album, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo nouit, nisi qui accipit.

18 Angelo verò Thyatirensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Filius Dei qui habet oculos tanquam flammam ignis, & cuius pedes *sunt* similes chalcolibano:

19 Noui opera tua & charitatem, & subministrationem, & fidem, & tolerantiam tuam, & opera tua, & vltima plura prioribus.

20 Sed habeo aduersus te pauca, quòd permittis mulierem Iezabel, quę se dicit prophetissam, docere & seducere seruos meos, vt scortentur, & edant ex iis quæ simulachris immolantur.

21 Et dedi illi tempus vt resipisceret à scortatione sua: & non resipuit.

22 Ecce, ego abijciam eam in lectum: & eos qui adulterium committunt cum ea, in afflictionem maximam, nisi resipuerint ab operibus suis.

23 Et filios eius interficiam morte, scientq; omnes Ecclesiæ me esse || scrutatorem renum & cordium. & dabo vnicuique vestrûm secundum opera sua.

1. *Sam.* 16. 7, *psal.* 7. 10, *iere.* 11. 20, & 17. 10.

24 Vobis autem dico reliquis Thyatirensibus, Quicunque non habent doctrinam hanc, neque cognouerunt profunditates Satanæ, vt aiunt: non imponam vobis aliud onus.

25 Ta-

25 Tamen id quod habetis, tenete quousq; veniam.

26 Nam si quis vicerit, & custodierit ad finem vsque opera mea, dabo ei potestatem in Gentes:

27 || Et reget eas virga ferrea: & tanquam vasa fictilia conterentur, sicut & ego accepi à Patre meo. *Psal.2.9.*

28 Et dabo ei stellam matutinam.

29 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

CAP. III.

1 *Sequitur Epistola quinta ad pastores Ecclesiæ Sardinensium, 6 Philadelphensium, 14 & Laodicensium, 16 Ne tepidi sint, 20 sed gloriæ Dei promouendæ operam dent.*

1 ANgelo autem Ecclesiæ quæ est Sardibus scribe, Hæc dicit qui habet septem spiritus Dei, & septem stellas, Noui opera tua, *nempe* quòd dicaris viuere, sed mortuus sis.

2 Esto vigilans, & confirma reliqua moribunda: non enim inueni opera tua plena coram Deo.

3 Memento igitur quæ acceperis & audieris: serua igitur & recipisce. Quod si non vigilaueris, veniam ad te || tanquam fur, neque intelliges qua hora veniam ad te. *Infrà. 16.15, 1.thess.5.2, 2.pet.3.20.*

4 Habes *tamen* aliquot capita etiam Sardibus quæ non inquinarunt vestimẽta sua, Ideôq; incedent mecum albati: digni enim sunt.

5 Qui vicerit, amicietur vestimentis albis: neque delebo nomen eius ex || libro vitæ, sed profitebor nomen eius coram Patre meo, & coram Angelis eius. *Infra 20.12, & 21.28, philip.4.4.*

6 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

7 Angelo verò Philadelphiensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Sanctus & Verax ille, qui habet clauem Dauidis: qui aperit, & nemo claudit: qui claudit, & nemo aperit:

8 Noui opera tua: ecce, proposui tibi ostium apertum, nec quisquam potest claudere illud: quia nonnullam habes virtutem, & seruasti sermonem meum, neque abnegasti nomen meum.

9 Ecce prębebo eos qui sunt ex synagoga Satanæ, *id est* eorum qui dicunt se Iudæos esse, nec sunt, sed mentiuntur, ecce *inquam*, faciam vt veniant & adorent ante pedes tuos, & sciant quòd ego dilexi te:

10 Quoniam seruasti sermonem tolerantiæ meæ, ego quoque te liberabo ex tempore tentationis, quod venturum est in orbem vniuersum, ad explorandos incolas terræ.

11 Ecce venio citò, tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.

12 Siquis vicerit, faciam vt sit columna in templo Dei mei, nec foras egredietur amplius: & inscribam ei nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei, *id est* nouæ Hierusalem: quæ descendit è cœlo à Deo meo, & nomen meum nouum.

13 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

14 Angelo verò Laodicensium Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Amen, testis ille fidelis & verax, principium opificii Dei:

15 Noui opera tua, *nempe* te, neque frigidum esse, neque feruidum: vtinam frigidus esses aut feruidus.

16 Ita-

16 Itaque quoniam tepidus es, nec frigidus nec feruidus, futurum est vt te euomam ex ore meo.

17 Nam dicis, Diues sum, & ditatus sum, & nullius egeo. Neque nosti te esse ærumnosum, & miserabilem, & pauperem, & cæcum, & nudum.

18 Consulo tibi vt emas à me aurum igni exploratum, vt diues fias: & vestimenta alba, vt induaris, nec appareat dedecus nuditatis tuæ, & collyrio inungas oculos tuos, vt videas.

19 ‖ Ego quoscunque amo, arguo & castigo: æmulare igitur ac resipisce. *Prou 3.12, heb.12.5.*

20 Ecce, sto ad ostium, & pulso: si quis audierit vocem meam, & aperuerit ostium, ingrediar ad eum, & cœnabo cum eo, & ipse quoque mecum.

21 Si quis vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, vt & ego vici, & sedeo cum Patre meo in throno eius.

22 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

CAP. IIII.

1 Alia narratur visio 3 diuinæ maiestatis gloriam continens: 8 quæ a quatuor animalibus 10 & viginti quatuor Senioribus celebratur.

1 POst hæc vidi, & ecce, ostium apertum in cœlo: & vox prima quam audiui tanquam tubæ loquentis mecum, dicebat, Ascende huc, & ostendam tibi quæ oporteat fieri postea.

2 Statim igitur fui correptus à spiritu: & ecce, thronus positus erat in cælo: & *quidam* throno insidebat.

3 Porrò qui ſedebat, aſpectu ſimilis erat lapidi Iaſpidi & Sardio: & in circuitu throni erat iris aſpectu ſimilis ſmaragdo.

4 Et in circuitu ſedis, ſedilia viginti quatuor: & ſuper ſedilia vidi viginti quatuor Senes ſedentes, amictos veſtibus albis: & habentes ſuper capita ſua coronas aureas.

5 Prodibant autem è throno fulgura & tonitrua & voces: & ſeptem lampades igneæ ardentes ante thronum, quę ſunt ſeptem ſpiritus Dei.

6 Erat etiam ante thronum mare vitreum ſimile cryſtallo: & in medio throni & in circuitu throni quatuor animalia plena oculis antè & retrò.

7 Animal autem primum erat ſimile leoni, & ſecundum animal ſimile vitulo, & tertium animal habens faciem velut homo, & quartum animal ſimile aquilæ volanti.

8 Et quatuor animalia ſingula per ſe habebant alas ſenas in circuitu, & intus plena erant oculis, die ac nocte ſine intermiſſione dicentia, Sanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Deus omnipotens, Erat, & Eſt, & venturus eſt.

9 Et quum tribuebant illa animalia gloriam & honorem & gratiarum actionem ei qui throno inſidebat, illi, *inquam*, viuenti in ſecula ſeculorum,

10 Procidebant viginti quatuor Senes ante illum inſidentem throno, & adorabant illum viuentem in ſecula ſeculorum, & abijciebant coronas ſuas ante thronum, dicentes,

Infrà.5.12. 11 || Dignus es Domine; qui accipias gloriam & honorem & virtutem: quia tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuam ſunt, & creata ſunt.

CAP.

CAP. V.

1 Librum septem sigillis obsignatum 3 quem nemo aperire potcrat, 6 Agnus ille Dei 9 dignus qui aperiat, 12 omnium cœlestium voce decantatur.

1 DEinde vidi ad dexteram eius qui insidebat throno, librum scriptum intus & à tergo, obsignatum sigillis septem.

2 Et vidi Angelum fortem prædicantem voce magna, Quis est dignus qui aperiat librũ, & soluat eius sigilla?

3 Nemo autem poterat, neq; in cœlo, neque in terra, neq; subter terram, aperire librũ, neque eum inspicere.

4 Flebam igitur ego multum, quòd nemo dignus inuentus esset qui aperiret & legeret librum, nec qui eum inspiceret.

5 Tum vnus ex Senibus dicit mihi, Ne fleto: ecce, vicit Leo ille ex tribu Iuda, stirps Dauidis, vt aperiat librum, & soluat septem eius sigilla.

6 Aspexi igitur, & ecce inter thronum & quatuor animalia, inter senes, Agnus stans tanquam mactatus, habens cornua septem, & oculos septem qui sunt septem Spiritus Dei missi in omnem teram.

7 Is venit & accepit librum ex dextra eius qui throno insidet.

8 Quumque accepisset librum, quatuor illa animalia, & vigintiquatuor illi Senes ceciderunt coram Agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas, plenas suffituum: quæ sunt preces sanctorum.

9 Et cecinerunt canticum nouum, dicentes, Dignus es qui accipias librum, & aperias

eius sigilla quoniam mactatus es, & redemisti nos Deo per sanguinem tuum, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione.

Sup.1.6, 1.pet.2.9.

10 || Et fecisti nos Deo nostro reges & sacerdotes: & regnabimus super terram.

11 Tum aspexi, & audiui in circuitu throni & animalium & Senum, vocem Angelorũ multorum, || numero millies centies mille, & decies centies mille:

Dan.7.10.

12 Dicẽtes voce magna, Dignus est Agnus ille mactatus qui accipiat virtutem & diuitias, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem:

13 Sed & omnem creaturam quę in cœlo est, & quæ super terram & sub terra, & in mari, & quæ in eis sunt omnia, audiui dicẽtia. Sessori throni & Agno benedictio, & honor, & gloria, & robur, in secula seculorum.

14 Quatuor autem animalia dicebant, Amen, & viginti quatuor Senes ceciderunt in facies suas, & adorarunt eum qui viuit in secula seculorum.

CAP. VI.

1 Aperit Agnus primum Libri sigillum, 3 secundum, 5 tertium, 7 quartum, 9 quintum, 12 & sextum: Quibus apertis, cædes, fames, pestis, sanctorum quærela, terræmotus, & varia cœli prodigia oriuntur.

1 POstea aspexi, quũ aperuisset Agnus primum ex sigillis, & audiui vnum ex quatuor animalibus dicens, tanquam vocẽ tonitrui, Veni & vide.

2 Aspexi igitur, & ecce *aderat* equus albus: & qui insidebat ei habebat arcum, & data est

est ei corona, & prodiit vincens, & vt vinceret.

3 Quumq; aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens, Veni, & vide.

4 Et prodiit alius equus rufus: & ei qui insidebat super eum, datum est vt tollat pacem è terra, vt alii alios mactent: datusque est ei gladius magnus.

5 Et quum aperuisset sigillum tertium, audiui tertium animal dicens, Veni & vide. Aspexi igitur, & ecce equus niger *aderat*: & qui insidebat ei, habebat statheram in manu sua.

6 Et audiui vocem in medio quatuor animalium dicentem Chœnix tritici denario, & tres chœnices hordei denario: & vinum & oleum ne læseris.

7 Quumque aperuisset sigillum quartum, audiui vocem quarti animalis dicentem, Veni & vide.

8 Tum aspexi, & ecce *aderat* equus pallidus, & eius quæ insidebat ei, nomen erat Mors: & infernus sequebatur eam, datæque est eis in quadrantem terræ potestas trucidandi gladio & fame, & morte, perque terrestres feras.

9 Quum verò aperuisset sigillum quintum, vidi sub altari animas eorum qui mactati fuerãt propter verbum Dei: & propter testimonium quod tuebantur.

10 Clamabant autem voce magna, dicẽtes, vsquequo Domine, qui sanctus es & verax, non iudicas ac vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant in terra?

11 Tum datæ sunt singulis stolæ albæ, & dictum est eis vt requiescerent adhuc paululum

temporis, vsquequo compleantur etiam conserui eorum, & fratres eorũ qui trucidandi sunt sicut & ipsi,

12 Deinde aspexi quum aperuisset sigillum sextum, & ecce terræmotus magnus factus est: & sol factus est niger vt saccus cilicinus, & luna tota facta est vt sanguis:

13 Et stellæ è cœlo ceciderunt in terram, sicut ficus abijcit grossos suos quũ vento magno concutitur.

14 Et cœlum abscessit sicut liber qui cõuoluitur: & omnes mõtes & insulæ è suis locis motæ sunt.

15 Et reges terræ, proceres, & diuites, & tribuni, & potentes, omnesque tum serui tum ingenui absconderunt se in speluncis & in petris montium:

Esa.2.19, ose.10.2, luc.23.30.

16 Et dixerunt montibus & petris, || Cadite super nos, abscondite nos à conspectu eius qui insidet throno, & ab ira Agni.

17 Nam venit dies ille magnus iræ illius, & quis poterit stare?

CAP. VII.

1 Grassantes in orbe Angeli, 3 inhibentur donec electi Domini 5 ex omnibus tribubus signẽtur. 13 deinde eorum qui Christi causa persequutionem sustinuerant 16 felicitas 17 & gaudium describitur.

1 POstea vidi quatuor Angelos insistentes quatuor angulis terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flaret ventus super terram, neque super mare, neque in vllam arborem.

2 Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habẽtem sigillũ Dei viui: qui clamauit

mauit voce magna quatuor Angelis quibus datum eſt nocere terræ & mari,

3 Dicens, Ne nocete terræ, neque mari, neque arboribus, quoadvſque obſignemus ſeruos Dei noſtri in frontibus ſuis.

4 Et audiui numerum obſignatorũ: centum quadraginta quatuor millia *erant* obſignata ex omnibus tribubus filiorum Iſrael.

5 Ex tribu Iuda, duodecies mille obſignata: ex tribu Ruben, duodecies mille obſignata: ex tribu Gad, duodecies mille obſignata.

6 Ex tribu Aſer, duodecies mille obſignata: ex tribu Nephtali, duodecies mille obſignata: ex tribu Manaſſe, duodecies mille obſignata:

7 Ex tribu Simeon, duodecies mille obſignata: ex tribu Leui, duodecies mille obſignata: ex tribu Iſſachar, duodecies mille obſignata.

8 Ex tribu Zabulon, duodecies mille obſignata: ex tribu Ioſeph, duodecies mille obſignata: ex tribu Beniamin, duodecies mille obſignata.

9 Poſtea aſpexi, & *ecce, aderat* turba multa, quam numerare nemo poſſit, ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis: ſtabantque ante thronum & in conſpectu Agni, amicti ſtolis albis: & palmæ in manibus eorum.

10 Et clamabant voce magna, dicentes, Salus à Deo noſtro *eſt*, ſedente ſuper thronum, & *ab* Agno.

11 Omnes autem Angeli ſtabant in circuitu throni & Senum & quatuor animalium: & procubuerunt in conſpectu throni in facies ſuas, & adorarunt Deum,

12 Dicentes, Amen: benedictio, & gloria,

& ſapientia, & gratiarum actio, & honor, & virtus, & robur Deo noſtro in ſecula ſeculorũ. Amen.

13 Tum me compellauit vnus ex Senibus, dicẽs mihi, Iſti qui amicti ſunt ſtolis albis, quinam ſunt, & vnde venerunt?

14 Et dixi ei, Domine, tu noſti. Et dixit mihi, Hi ſunt qui venerunt ex afflictione magna, & lauerunt ſtolas ſuas, ac dealbarunt in ſanguine agni.

15 Ideò ſunt ante thronum Dei, & ſeruiunt ei die ac nocte in templo eius: & qui inſidet throno, habitabit cum eis.

Eſa.49.10. 16 || Non eſurient amplius, neq; ſitient amplius: nec in eos incidet ſol, neque vllus æſtus.

17 Quoniam Agnus qui in medio throni eſt, paſcet eos, & deducet ad viuos fontes aquarũ: *Eſa.25 8. infrà.21.4* || & abſterſurus eſt Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

CAP. VIII.

1 Septimo ſigillo aperto, 3 offeruntur Sanctorum preces per ſuffitus 6 procedunt ſeptem Angeli cum tubis: 7 & quatuor primis clangentibus ignis decidit, 8 mare turbatur, 10 11 aquæ amareſcunt. 12 & ſtellæ obtenebrantur.

1 PORRÒ quum aperuiſſet ſigillum ſeptimũ, factum eſt ſilentium in cœlo, media ferme hora.

2 Et vidi ſeptem illos Angelos qui aſtant coram Deo, quibus datæ ſunt ſeptem tubæ.

3 Tum alius Angelus venit, & ſtetit ante aram habens thuribulum aureum: & dati ſunt ei ſuffitus multi, vt offerret cum precibus Sanctorum

ctorum omnium, ſuper altare aureum quod eſt ante thronum.

4 Aſcendit autem fumus ſuffituũ *cum* precibus Sanctorum, è manu Angeli ad conſpectũ Dei.

5 Deinde accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud igne altaris, abiecitque in terram: & facta ſunt tonitrua & voces & fulgura & terræmotus.

6 Et ſeptem Angeli qui habebant ſeptem tubas, præparauerunt ſe vt clangerent.

7 Primus igitur Angelus clanxit, & facta eſt grando & ignis miſta ſanguine, proiectaque ſunt in terram: & tertia pars arborum exuſta eſt, & omne fœnum viride exuſtum.

8 Deinde ſecundus Angelus clanxit, & quaſi mons magnus igne ardẽs proiectus eſt in mare: factaque eſt tertia pars maris, ſanguis.

9 Et mortua eſt tertia pars creaturarum quæ erant in mari, animantia *duo*: & tertia pars nauium perierunt.

10 Tum Angelus tertius clanxit, & cecidit è cœlo ſtella magna, ardens velut fax, cecidit-que in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum.

11 Nomen autem ſtellæ dicitur Abſinthiũ: verſa eſt igitur tertia pars aquarũ in abſinthiũ: & multi homines mortui ſunt ex aquis, quòd amarę factæ eſſent.

12 Deinde quartus Angelus clanxit, & percuſſa eſt tertia pars ſolis, & tertia pars lunæ, & tertia pars ſtellarum, ita vt obſcuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret pars tertia, & noctis ſimiliter.

13 Et vidi, & audiui vnum Angelum volantem per medium cœli, dicentem voce magna,

Væ, væ, væ, incolis terræ, à reliquis sonis tubæ trium illorum Angelorum qui clangent.

CAP. IX.

Quinto Angelo clangente, 3 locustæ vastatrices prodeunt. 13 Sextus autem clangens 16 equites educit. 20 humanum genus devastantes.

1 TVm quintus Angelus clanxit, & vidi stellam è cœlo cecidisse in terram, cui data est clauis putei abyssi.

2 Aperuit igitur puteum abyssi: & ascendit fumus putei vt fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol & aer à fumo putei.

3 E fumo autem exierunt locustæ in terram: datæque est illis potestas qualem habent potestatem terrestres scorpij.

4 Et ipsis est dictum ne lederent gramen terræ, neq; viride quicquam, neq; vllam arborem: sed tantùm homines qui non habent signum Dei in frontibus suis.

5 Datum autem est eis non vt occidant eos, sed vt crucientur *illi* menses quinque, *sit*que cruciatus eorum vt cruciatus scorpij quũ percusserit hominem.

Suprà. 6. 16, esa. 2. 19, osee. 10. 8. Sap. 26. 9.

6 || Itaque per eos dies homines quærent mortem, sed non inuenient eam: & desiderabunt mori, sed fugiet mors ab eis.

7 || Figuræ autem locustarum similes *erant* equis paratis ad prælium, *erant*que super capita earum tanquam coronæ similes auro, & facies earum vt facies hominum.

8 Et habebant capillos, vt capillos mulierum: & dentes earum vt leonum erant.

9 Habebant etiam loricas, vt loricas ferreas: & sonitus alarum ipsarum vt sonitus curruũ, equis

equis multis currentibus ad bellum.

10 Sed & habebant caudas similes scorpionum, erantq; aculei in caudis earum: & *earū* potestas erat nocere hominibus mensēs quinque.

11 Habent autem sibi impositum regē, Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè autem Apollyon, *id est perdens.*

12 Væ vnum abijt, & ecce veniunt adhuc duo væ postea.

13 Tunc sextus Angelus clanxit, & audiui vocem quandam ex quatuor cornibus altaris aurei quod est ante oculos Dei,

14 Dicentem sexto Angelo qui habebat tubam, Solue quatuor illos Angelos vinctos ad magnum Euphratis flumen.

15 Soluti sunt igitur quatuor illi Angeli, parati ad horam & diem & mensem & annum, vt occidant tertiam partem hominum.

16 Eratque numerus equestris exercitus bis millies centena millia: nam audiui numerum eorum.

17 Itemque vidi equos per visionem: & ipsorū sessores habentes thoraces igneos & hyacinthinos & sulphureos: erant autem capita equorum vt capita leonum: & ex ore ipsorū prodibat ignis, & fumus & sulphur.

18 Ab his tribus occisa est tertia pars hominum, *nempe* ab igne, & fumo, & sulphure, quæ prodibant ex ore ipsorum.

19 Potestas enim eorum in ore eorū est, & in caudis eorum: nam caudę eorum similes sunt serpentibus, habentes capita per quæ nocent.

20 Porrò reliqui homines qui non sunt occisi his plagis, non resipuerunt ab operibus manuum suarum, vt ne adorarent dæmonia || & *Psal.* 115. 4. & 133. 15.
simulacra aurea & argētea & ærea & lapidea &

lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare:

21 Neque resipuerunt ab homicidijs suis, neque à veneficijs suis, neque à scortatione sua, neque à furtis suis.

CAP. X.

1 Alius apparet Angelus amictus nube, 2 libellum apertum tenens, 3 inclamat: 9 & Iohannes, 8 eraculi iussu, deuorandum tradit.

1 TVm vidi alium Angelum fortem descendentem de cœlo amictum nube: in cuius capite erat iris: facies autem eius *erat* vt sol, & pedes eius vt columnæ igneæ.

2 Habebatque in manu sua libellum apertum: & posuit pedem suum dexterum super mare, sinistrum autem super terram.

3 Clamauitque voce magna, sicut leo rugit: & quum clamasset, loquuta sunt septem tonitrua voces suas.

4 Et quum loquuta fuissent septem tonitrua voces suas, ego scripturus eram, sed audiui vocem de cœlo dicentem mihi, Obsigna quæ loquuta sunt septem tonitrua, & ne ea scribas.

5 Et Angelus quem vidi stãtem super mare & super terram, sustulit manum suam ad cœlum.

6 Et iurauit per eum qui viuit in secula seculorum, qui creauit cœlum & ea quæ sunt in eo, & terram, & ea quæ in ea sunt, & mare, & ea quæ in eo sunt, tempus non fore amplius.

7 Sed in diebus vocis septimi Angeli, quum cœperit clangere, consummandum esse myste-

mysterium Dei, sicut annuntiauit seruis suis Prophetis.

8 Et vox quam audieram è cœlo, rursum loquuta est mecum, & dixit, Abi, & accipe libellum illum apertum *qui est* in manu Angeli stantis super mare & super terram.

9 Abij igitur ad Angelum, dicens ei vt daret mihi libellum. Et dixit mihi, Accipe & deuora eum: & amaritudinem adferet ventri tuo, sed in ore tuo erit dulcis tanquam mel.

10 Accepi igitur libellum è manu Angeli, & deuoraui eum, erátq; in ore meo dulcis tanquam mel: sed quum deuorassem eum, amaruit venter meus.

11 Tum dixit mihi, Oportet te iterum prophetare coram populis, gentibus, linguis, & regibus multis.

CAP. XI.

1 *Templum metiri iubetur.* 3 *Dominus testes duos excitat:* 7 *quos à bestia laniatos* 9 *nemo terræ mandat,* 11 *Deus autem in vitam reuocatos,* 12 *ad cœlum euocat.* 13 *Terrentur impij.* 15 *Et septimi Angeli tuba, resurrectionis* 18 *& iudicij nuntia describitur.*

1 DAtus est autem mihi calamus similis virgæ: adstititq; Angelus, dicens, surge & metire templum Dei & altare, & eos qui adorant in eo.

2 Sed atrium quod extra templum est, exclude, & ne metiaris illud. nam datum est Gentibus: & vrbem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus.

3 Sed dabo *illam* duobus testibus meis, qui prophetabunt diebus mille ducentis sexagin-

ta, amicti saccis.

4 Hi sunt duæ illę oleæ & duo candelabra in conspectu Domini terræ posita.

5 Quòd siquis velit eis nocere, ignis prodit ex ore ipsorum qui deuoret inimicos eorum: nam si quis velit eis nocere, ita oportet eũ occidi.

6 Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas, cõuertendi eas in sanguinem: & percutiendi terram omni plaga quotiescunque voluerint.

7 Porrò quum finierint suum testimoniũ, bestia ascendens ex abysso, geret aduersus eos bellum, & vincet & occidet eos.

8 Et cadauera eorum iacebunt in plateis vrbis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma & Aegyptus, vbi & Dominus noster crucifixus est.

9 Et videbunt *homines* ex tribubus & populis & linguis & gentibus cadauera eorum per tres dies & dimidium, & cadauera eorum non sinent poni in monumentis.

10 Et incolæ terræ gaudebunt super illis, & lætabuntur: & munera mittent alij aliis, quòd hi duo Prophetæ cruciarint terræ incolas.

11 Sed post dies tres & dimidium spiritus vitæ à Deo *prodiens* ingredietur in illos: stabúntque *erecti* in pedes suos, & timor magnus cadet super eos qui ipsos spectarunt.

12 Deinde audierunt vocem magnam de cælo, dicentem ipsis. Ascendite huc: Ascenderuntque in cælum per nubem: & viderunt illos inimici eorum.

13 Factusque est in illa hora terræmotus magnus, & decima pars Vrbis cecidit, & occisa sunt

in terræ motu capita hominum septies mille: & reliqui territi sunt,& dederunt gloriam Deo cœli.

14 Væ secundum abijt, & ecce væ tertium veniet citò

15 Septimus igitur Angelus clanxit, & factæ sunt voces magnæ in cœlo, dicentes,Facta sunt regna mundi,*regna* Domini nostri,& Christi eius,qui regnabit in secula seculorum.

16 Tum viginti quatuor illi Senes qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderũt in facies suas,& adorarunt Deum,

17 Dicentes, Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens,qui es,& qui eras,& Qui vẽturus es:quia adeptus es potestatem tuam magnam,& regnum inuisti:

18 Et iratæ sunt Gentes, & aduenit ira tua: & tempus mortuorum,vt iudicẽtur,& des præmium seruis tuis prophetis,& sanctis,& timentibus nomen tuum, paruis & magnis:& perdas eos qui perdunt terram.

19 Tunc apertum est templum Dei in cælo, & visa est Arca fœderis eius in templo eius: & facta sunt fulgura & voces & tonitrua, & terræ motus,& grando magna.

CAP. XII.

1 *Mulieris 2 parturientis signum apparet, 4 cuius filio insidiatur Draco, 7 qui à Michaele deuictus 9 deijcitur. 13 Et quo magis vincendus excluditur,eò acrius suas non desinit multiplicare versutias.*

1 VIsum est autem signum magnum in cælo: Mulier amicta sole, sub cuius pedibus erat luna:& in capite corona stellarum

rum duodecim:

2 Vterum ferens, clamabat parturiens, & eruciabatur vt pareret.

3 Visum est autem aliud signum in cælo, & ecce, *adfuit* draco magnus rufus, habens capita septem & cornua decem: & in capitibus suis diademata septem.

4 Cuius cauda trahebat tertiam partem stellarum cæli, quas obiecit in terram: stetit autem is draco ante mulierem parituram, vt quum peperisset, filium eius deuoraret.

5 Peperit autem filium masculum, recturum omnes Gentes virga ferrea: & raptus est filius eius ad eum & ad thronum eius.

6 Mulier verò fugit in solitudinem, vbi habet locum paratum à Deo, vt illic pascant eam diebus mille ducentis sexaginta.

7 Et factum est prælium in cælo. Michael & Angeli eius præliabantur cum dracone: & draco pugnabat & Angeli eius:

8 Sed non obtinuerunt, neque locus eorum amplius inuentus est in cælo.

9 Et proiectus est draco ille magnus, serpens ille antiquus qui vocatur diabolus & Satanas, qui seducit totum terrarum orbem proiectus *inquam* est in terram, & Angeli eius cum eo proiecti sunt.

10 Et audiui vocem magnam dicentem in cælo, Nunc facta est salus & virtus. & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia deiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabant eos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.

11 Sed ipsi vicerunt eum propter sanguinẽ Agni, propter sermonem testimonii sui: & animæ suæ prodigi fuerunt vsque ad mortem.

12 Pro-

12 Propterea lætamini cœli, & qui habitatis in eis. Væ incolis terræ & maris: nam descendit diabolus ad vos, iræ magnæ plenus, vt qui sciat se paululum temporis habere.

13 Quum igitur vidisset draco se proiectum esse in terram, persequutus est mulierem quæ pepererat masculum.

14 Sed datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volet à conspectu serpentis in desertum, in locum suum, vt alatur ibi per tempus & tempora, & dimidium temporis.

15 Eiecit autem serpens ex ore suo post mulierem, aquam tanquam flumen, vt eam faceret rapi à flumine:

16 Sed succurrit terra mulieri, aperuitque terra os suum, & absorbuit flumen quòd eiecerat draco ex ore suo.

17 Iratus est igitur draco aduersus mulierē, & abijt vt gereret bellum cum reliquis ex semine eius, custodientibus mandata Dei, & habentibus testimonium Iesu Christi.

18 Stetitque super arenam maris.

CAP. XIII.

1 Describitur Bestia illa multiceps, 8 quæ maximam mundi partem in idololatriam seducit 11 quæ ab alia bestia ascendente 15 confirmatur.

1 TVm vidi bestiam è mari ascendentem quæ habebat capita septem, & cornua decem: & super cornua eius *erant* decem diademata, & super capita eius nomen blasphemiæ.

2 Eratque hęc bestia quam vidi, similis pardo, & pedes eius vt pedes vrsi, & os eius vt os leonis: dedit autem ei draco virtutem

suam, & thronum suum, & potestatem magnam.

3 Et vidi vnum ex capitibus eius quasi lęthaliter cæsum. sed ipsius plaga lethalis curata est: & admirans vniuersa terra, sequuta est bestiam.

4 Et adorarunt draconem qui dedit potestatem bestiæ: & adorarunt bestiam, dicentes, Quis similis bestiæ? quis poterit pugnare cum ea?

5 Datumque est ei os loquens magna & blasphemias. & data est ei potestas agendi mẽses quadraginta duos:

6 Aperuit igitur os suum ad blasphemiam aduersus Deum, vt conuitijs afficeret nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in cælo habitant.

7 Sed & datum est ei bellum gerere cum sanctis, & eos vincere: & data est ei potestas in omnem tribum, & linguam, & gentem.

8 Itaque adorabunt eam omnes incolæ terræ quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni illius mactati, *iam inde* à iactis mundi fundamentis.

9 Si quis habet aurem audiat.

10 Si quis in captiuitatem ducit, in captiuitatem abibit: ||siquis gladio occiderit, oportet eum gladio occidi: hic est patientia, & fides sanctorum. *Gen. 9. 6, matth. 26. 32*

11 Deinde vidi aliam bestiam ascendentem è terra, habentem cornua duo similia Agni: sed loquebatur vt draco.

12 Ea verò potestatem prioris bestiæ omnẽ exercet in conspectu eius: & facit vt terra & ipsius incolę adorent bestiam illam primam, cuius curata fuerat plaga lethalis.

13 Edit

13 Editque signa magna, adeo vt etiam ignem faciat è cælo descendere in terram, in conspectu hominum.

14 Et seducit incolas terræ, propter signa quę datum est ei vt faciat in conspectu bestiæ: dicens incolis terræ vt faciant imaginem bestiæ quæ gladio vulnerata fuit, sed reuixit.

15 Datumque est ei vt animaret imaginem bestiæ, vt etiam loquatur imago bestiæ, & faciat vt quicunque non adorarint imaginem bestiæ, occidantur.

16 Sed & facit vt omnes, parui & magni, diuites & pauperes, liberi & serui accipiant characterem in manu sua dextera, aut in frontibus suis:

17 Et nequis possit emere aut vendere, nisi qui habeat characterem aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius.

18 Hic sapientia est. Qui intelligentia præditus est, computet numerum bestię, numerus enim hominis est: & numerus eius, sexcenta sexagintasex.

CAP. XIIII.

1 *Agno stante super montem Sion,* 4 *vnà cum castis suis cultoribus,* 6 *Angelus vnus Euangelium nuntiat.* 8 *Alius Babylonis casum prædicit.* 9 *Tertius Bestiam vitari monet.* 13 *Vox è cælo beatos illos pronuntiat qui Domini causa moriuntur.* 16 *Mittitur postea falx Domini in messem,* 18 *& in vindemiam.*

1 TVm aspexi, & ecce, *aderat* Agnus stans super montem Sion, *&* cum eo centum quadragintaquatuor millia, habentia nomen Patris eius scriptum in frontibus suis.

2 Et audiui vocem è cœlo tanquam vocem

aquarum multarum, & tanquam ſonum tonitrui magni: & vocem audiui citharœdorum pulſantium citharas ſuas.

3 Et canentium quaſi canticum nouum ante thronum, & ante quatuor animalia, & Senes: neq; quiſquam poterat diſcere canticum illud, niſi illa centum quadraginta quatuor millia, ij *videlicet* qui empti ſunt è terra.

4 Hi ſunt qui cum mulieribus non ſunt inquinati: virgines enim ſunt. hi ſequuntur Agnum quocunque ierit: hi empti ſunt ex hominibus, primitiæ Deo & Agno *ſacræ:*

5 Et in quorum ore non eſt inuentus dolus: ſunt enim inculpati ante thronum Dei.

6 Deinde vidi alium Angelum volantem per medium cæli, habentem Euangelium æternum, vt Euangelizaret incolis terræ, & omni genti, & tribui, & linguæ, & populo.

Pſa.145.6. 7 Dicentem magna voce, || Timete Deum, & ei tribuite gloriam: nam venit hora iudicij
Act.14.15. eius: & adorate eum || qui fecit cœlum & terram & mare & fontes aquarum.

Eſa.21.9, ierem.51.8, infrà.18.2. 8 Et alius Angelus ſequutus eſt, dicens, || Cecidit, cecidit Babylon, vrbs illa magna, quia vinum iræ ſcortationis ſuę potandum præbuit omnibus gentibus.

9 Et tertius Angelus ſequutus eſt illos, dicens voce magna, ſiquis adorauerit beſtiam & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte ſua aut in manu ſua:

10 Bibet hic quoque ex vino iræ Dei, ex mero, *inquam*, infuſo in poculum iræ ipſius: & cruciabitur igne & ſulphure in conſpectu Angelorum ſanctorum, & ante conſpectum Agni.

11 Et fumus cruciatus eorum aſcendet in ſecula ſeculorum: nec habebunt requiem die nec

nec nocte qui adorant bestiam & imaginem eius, & siquis acceperit characterem nominis eius.

12 Hic tolerantia sanctorum est : hîc qui obseruant mandata Dei & fidem Iesu.

13 Tunc audiui vocem è cœlo, dicentem mihi, Scribe, Beati posthac mortui, ij *inquam* qui Domini causa moriuntur. Etiam dicit Spiritus: quoniam requiescunt a laboribus suis, & opera eorum sequuntur eos.

14 Aspexi autem, & ecce, *aderat* nubes candida, & super nubem sedebat *quidam* similis, homini, habens in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam.

15 Et alius Angelus prodit è templo, clamans voce magna ad eum qui insidebat nubi, ‖Mitte falcem tuam, & mete : quia venit tibi hora vt metas: nam aruit ‖messis terrę. *Ioel.* 3. 3. *Matt.* 3. 7.

16 Misit igitur is qui insidebat nubi, falcem suam in terram: & demessa est terra.

17 Tum alius Angelus prodiit è templo quod est in cœlo, habēs & ipse falcem acutam.

18 Et alius Angelus prodijt ab altari, habens potestatem in ignem : & clamauit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam, dicens, Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terrę: nam maturæ sunt eius vuæ.

19 Misit igitur Angelus falcem suam acutam in terram, & vindemiauit vineam terræ, & misit in magnum illum lacum iræ Dei.

20 Et calcatus est lacus extra ciuitatem: exiuitque sanguis è lacu vsque ad frenos equorum, per stadia mille sexcenta.

CAP. XV.

1 *Apparent septem Angeli habentes plagas sep-*

tem vltimas, 3 Victores Bestiæ Deum laudant. 6 Angelis septem, septem dantur diuini furoris phiala.

1 DEinde vidi aliud signum in cœlo magnum & admirabile, Angelos septem, habentes plagas septem vltimas, quoniam per illas expleta est ira Dei.

2 Et vidi tanquam mare vitreum mixtum igni: & eos qui victoriam reportant ex bestia, & imagine eius, & charactere eius, ex numero nominis eius, stãtes apud mare vitreum, & habentes citharas Dei:

3 Qui etiam cantabant canticum Mosis serui Dei, & canticum Agni, dicentes, Magna & mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens: || iustæ & veræ sunt viæ tuæ, Rex sanctorum.

Psal. 146.6.

Ierem. 10.7.

4 || Quis non timebit te Domine, & glorificabit nomen tuum? nam solus sanctus es. Nam omnes gentes venient & adorabunt coram te: nam iudicia tua patefacta sunt.

5 Et post hæc aspexi, & ecce, apertum est templum Tabernaculi testimonij in cœlo.

6 Et prodierunt è templo septem Angeli, habentes septem plagas, induti lino puro & cãdido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

7 Et vnum ex quatuor animalibus dedit septem Angelis phialas aureas, plenas iræ Dei viuentis in secula seculorum.

8 Et impletum est templum fumo *procedente* à maiestate Dei, & à virtute eius: nec quisquam poterat ingredi in templum donec explerentur septem plagæ septem Angelorum.

CAPVT XVI.

1 & 17 *Effundunt Angeli septem commissas sibi furoris*

furoris diuini phialas: quibus effusis variæ plagæ in orbe terrarum exoriuntur, 18 ad terrendos improbos, 19 & magnæ vrbis incolas.

1 TVnc audiui vocem magnam è templo, dicentem ſeptem Angelis, Ite, effundite ſeptem phialas iræ Dei in terram.

2 Abiit igitur primus *Angelus*, & effudit phialam ſuam in terram: factumque eſt vulnus malum ac noxium aduerſus homines, qui habebant characterem beſtiæ, & eos qui adorabant imaginem eius.

3 Deinde ſecundus Angelus effudit phialam ſuam in mare, factumque eſt quaſi ſanguis cadaueris: & quodcunque animal viuebat in mari, mortuum eſt.

4 Tum tertius Angelus effudit phialam ſuam in flumina & in fontes aquarum: & factæ ſunt ſanguis.

5 Et audiui Angelum aquarum dicentem, Iuſtus es, Domine, Qui es, & qui eras, & Sanctus, quia hæc iudicaſti.

6 Quia, *inquam*, ſanguinem ſanctorum & Prophetarum effuderunt, & ſanguinem eis dediſti ad bibendum: digni enim ſunt.

7 Et audiui alium è ſanctuario dicentem, Etiam Domine Deus omnipotens, vera & iuſta iudicia tua.

8 Poſtea quartus Angelus effudit phialam ſuam in ſolem, & datum eſt ei æſtu affligere homines per ignem.

9 Et æſtuauerunt homines æſtu magno, & blaſphemarunt nomen Dei habentis poteſtatem in has plagas: neque reſipuerunt vt darent ei gloriam.

10 Tum quintus Angelus effudit phialam

ſuam ſuper thronum beſtiæ: & factum eſt regnum eius tenebroſum: & mandebant linguas ſuas præ dolore.

11 Et blaſphemarunt Deum cœli præ doloribus ſuis & vlceribus ſuis: nec reſipuerunt ab operibus ſuis.

12 Tum ſextus Angelus effudit phialam ſuam in flumen illud magnum, *nempe* Euphratem: & ſiccata eſt aqua eius, vt pararetur via regum ab ortu ſolis *aduentantium*.

13 Et vidi ex ore draconis, & ex ore beſtiæ, & ex ore pſeudoprophetæ illius, tres impuros ſpiritus ſimiles ranis *prodeuntes*.

14 Sunt enim ſpiritus dæmoniorum edentes ſigna, qui*que* abeunt ad reges terræ & totius mundi, vt congregent eos ad prælium magni illius diei Dei omnipotentis.

Suprà.3.3. mat.14.44. luc.12.39.

15 Ecce, venio ‖ vt fur. Beatus qui vigilat & cuſtodit veſtimenta ſua, ne nudus ambulet & videantur verenda ipſius.

16 Congregarunt igitur eos in locum qui vocatur Hebraicè Arma-geddon.

17 Tum ſeptimus Angelus effudit phialam ſuam in aerem: & prodiit vox magna è templo cæli, à throno, dicens, Factum eſt.

18 Factiq*ue* ſunt ſonitus, & fulgura, & tonitrua: & terræmotus factus eſt magnus, qualis nunquam fuit ex quo homines fuerunt ſuper terram, terræmotus *inquam* adeò magnus.

19 Et dirupta eſt vrbs illa magna in tres partes, & ciuitates Gentium ceciderunt, & Babylon magna venit in memoriam ante Deum,

Ierem.25.15.

‖ vt præberet ei poculum indignationis iræ ſuæ.

20 Et omnis inſula fugit, & montes non ſunt inuenti.

21 Et grando magna, quaſi talentaria, deſcendit

eendit è cœlo in homines : & blasphemarunt Deũ homines propter plagam grandinis : quoniam magna fuit plaga eius vehementer.

CAP. XVII.

1 Describitur Meretrix illa magna, 2 cum qua reges terræ scortantur: 6 ebria piorum sanguine: 7 & Bestia quæ portat illam. mysterium vtriusque, 11 & exitium. 14 Postremò Agni victoria.

1 TVm venit vnus ex septem Angelis qui habebant septem Phialas, & loquutus est mecum, dicens mihi, Heus, tu, ostendam tibi damnationem meretricis magnæ, sedentis super aquas multas:

2 Cum qua scortati sunt reges terræ, & cuius scortationis vino inebriati sunt incolæ terræ.

3 Quumque me per spiritum in desertum transtulisset, vidi mulierem insidentem bestiæ coccinæ, plenæ nominibus blasphemiæ, habenti capita septem, & cornua decem.

4 Erat autem mulier illa amicta purpura & cocco, & inaurata auro & lapidibus pretiosis & margaritis: habens poculum aureum in manu sua, plenum abominationibus & immunditia scortationis suæ.

5 Et in fronte suo nomen scriptum, Mysterium, Babylon magna, mater scortationum & abominationum terræ.

6 Et vidi mulierem illam ebriam sanguine sanctorum & sanguine martyrum Iesu: & miratus sum, quum viderem illam, admiratione magna.

7 Tunc dixit mihi Angelus, Quare miraris? ego dicam tibi mysterium mulieris, & bestiæ quæ portat eam, quæ habet capita septem & cornua decem.

8 Bestia quam vidisti, fuit, & non est: & ascensura est ex abysso, & in exitium abitura: & mirabuntur incolæ terræ, (quorũ nomina scripta non sunt in libro vitæ à iactis mundi fundamentis) videntes bestiam quæ erat, & non est, & tamen est.

9 Hic est mens quæ habet sapientiam, Septem capita, septem montes sunt super quos mulier sedet.

10 Et reges septem sunt: quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit: & quum venerit, oportet illum breue *tempus* manere.

11 Bestia autem quæ erat, & non est, is octauus est, & è septem est, & in exitium abit.

12 Decem autem cornua quæ vidisti, decem reges sunt qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tanquam reges vna hora accipient cum bestia.

13 Hi vnum consilium habent, & vires ac potestatem suam bestiæ tradent.

14 Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet eos: || quoniam Dominus dominorum est, & Rex regum: & qui cum eo sunt, vocati & electi & fideles.

Infrà.9.16, 2.tim.6.15.

15 Deinde dixit mihi, Aquæ quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & turbæ, & gentes, & linguę.

16 Et decem cornua quæ vidisti in bestia, hi odio persequẽtur meretricem & solam reddent illam & nudam, & carnes eius comedent, & ipsam igne exurent.

17 Deus enim dedit in corda eorum vt faciant quod placitum est ei, & vt consentiant, dentque regnum suum bestiæ donec compleantur verba Dei.

18 Et mulier quam vidisti, est vrbs illa magna

gna quæ habet regnum super reges terræ.

CAP. XVIII.

Horrendum Babylonis excidium proponitur: 11 16 18 lugent negotiatores terræ, qui ex pompa & luxu ipsius ditati sunt. 20 Exultant verò omnes Electi ex tam iusta Dei vltione.

1 ET posthæc vidi alium Angelum descendentem è cœlo, habentem potestatem magnam: adeò vt terra resplenduerit gloria eius.

2 Exclamauit autem vehementer voce magna, dicens, || Cecidit cecidit Babylon illa magna, & facta est domicilium dæmoniorum, & custodia omnis spiritus impuri, & custodia omnis volucris immundæ & inuisæ: *Suprà. 14. 8. esa. 21. 9. ierem. 51. 8.*

3 Quia ex vino iræ scortationis eius biberunt omnes gentes: & reges terræ cum ea scortati sunt, & mercatores terræ opibus deliciarum eius diuites facti sunt.

4 Et audiui aliam vocem è cœlo dicentem, Exite ex ea populo mi, ne participes sitis peccatorum eius, & ex plagis eius accipiatis.

5 Nam accumulata peccata eius pertigerunt vsque in cœlum: & recordatus est Deus scelerum eius.

6 Reddite ei sicut & ipsa reddidit vobis: & duplicate ei duplum secundum opera eius: in poculo quod propinauit, propinate ei duplum.

7 Quantum extulit sese & luxuriata est, tantum date ei cruciatum & luctum, quia in corde suo dicit, Sedeo regina, nec sum vidua, nec luctum videbo.

8 Ideo vna die venient plagæ eius, mors, & luctus, & fames: & igne exuretur, quia vali-

dus est Dominus Deus, qui damnabit eam.

9 Tum flebunt eam, & plangent super ea reges terræ, qui cum illa scortati & luxuriati sunt, quum viderint fumum incendij eius.

10 Procul stantes propter timorem cruciatus eius, & dicentes, Vah, vah, magna illa vrbs, Babylon, vrbs illa valida, cuius vna hora venit iudicium.

11 Sed & mercatores terræ flebunt & lugebunt super ea: quoniam merces eorum nemo emit amplius.

12 Merces auri & argenti & lapidis pretiosi, margaritarum, byssi, purpuræ, serici, & cocci, & omne lignum thyinum, & omne vas eburneum, & omne vas ex ligno preciosissimo, & ære, & ferro, & marmore,

13 Et cinamomum, & suffitus, & vnguentum, & thus, & vinum, & oleum, & similam, & triticum, & iumenta, & oues, & equorum *merces*, & rhedarum, & mancipiorum, & animas hominum.

14 Et fructus desiderij animæ tuæ abierunt à te, & omnia pinguia & præclara abierunt à te, nec amplius ea inuenies.

15 Harum, *inquam*, rerum mercatores diuites facti, procul ab ea stabunt propter timorem cruciatus eius: flentes ac lugentes.

16 Et dicentes, Vah, vah, ciuitas illa magna, quæ amicta erat byssо & purpura, & cocco, & deaurata erat auro & lapidibus pretiosis, & margaritis: quinam vna hora destitutæ sunt tantę diuitiæ.

17 Sed & omnes gubernatores, & omnis in nauibus versantium turba, & nautæ, & quotquot ex mari quæstum faciunt, longè stabunt,

18 Et clamabunt, videntes fumum incendij

dij eius, & dicent, Quæ similis *erat* vrbi isti magnæ?

19 Et iniecto capitibus puluere, clamabunt flentes ac lugentes, & dicentes, Vah, vah, vrbs illa magna, in qua diuites facti sunt omnes qui habebant naues in mari, pretijs eius, quæ vna hora desolata est.

20 Exulta super eam cœlum, & sancti Apostoli & Prophetæ, quoniã sumpsit pœnas Deus vestræ vltionis causa de illa.

21 Tum sustulit quidam Angelus fortis lapidem instar molæ magnæ, & proiecit in mare, dicens, Ita cum impetu proijcietur Babylon vrbs illa magna, nec amplius inuenietur.

22 Et vox citharædorum & musicorum & tibia ac tuba canentium non audietur in te amplius: nec vllus artifex cuiuscunque artis inuenietur in te amplius: & sonitus molæ non audietur in te amplius.

23 Et lux lucernæ non lucebit in te amplius: & vox sponsi & sponsæ non audietur amplius in te: cuius mercatores erant proceres terræ, & cuius veneficijs seductæ sunt omnes gentes.

24 Sed in ea sanguis Prophetarum & sanctorum inuentus est, & omnium qui mactati sunt in terra.

CAPVT XIX.

1 *Laudent Cœlestes Deum quòd vindicauit sanguinem suorum è manu Meretricis.* 9 *Beati scribuntur qui ad cœnam nuptiarũ Agni vocati sunt.* 10 *Angelus adorari se prohibet.* 11 *E cœlo summus ille Rex regum apparet.* 19 *Bellum oritur,* 20 *in quo apprehenditur Bestia,* 21 *& in stagnum ardens deijcitur.*

1 POsthæc audiui vocem magnam turbarum multæ in cœlo dicentis: Halleluia: salus, & honor, & gloria, & virtus Domino Deo nostro *est*:

2 Quia vera & iusta iudicia eius: & meretricem illam magnam quæ corrupit terrã scortatione sua, damnauit, & vindicauit sanguinem seruorum suorum ex manu eius.

3 Deinde secundò dixerunt: Halleluia: & fumus eius ascendit in secula seculorum.

4 Et procederunt vigintiquatuor Senes & quatuor animalia, & adorauerunt Deum insidentem throno dicentes, Amen, Halleluia.

5 Tum vox è throno prodiit dicens, Laudate Deum nostrum omnes serui eius, & qui timetis eum parui & magni.

6 Et audiui tanquam sonitum turbæ multæ, & tanquam sonitum aquarum multarum, & tãquam sonitum tonitruorum magnorum dicentium, Halleluia: quoniam regnauit Dominus Deus ille noster omnipotens.

7 Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei: quia venerunt nuptiæ Agni, & vxor eius parauit se.

8 Et datum est ei vt amiciatur byssо puro & splendido. byssus enim iustificationes sunt Sanctorum.

Matt. 22.2. 9 Tum dixit mihi, Scribe, || Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt. Et dixit mihi, Hæc verba Dei vera sunt.

10 Et cecidi ante pedes eius vt adorarem eum, sed dixit mihi, Vide ne *feceris*: conseruus tuus sum, *vnus* ex fratribus tuis qui habent testimonium Iesu. Deum adora: testimonium enim Iesu est spiritus prophetiæ.

11 Deinde Vidi cœlum apertum, & ecce *af-*

fuit

fuit equus albus: & qui sedebat super eum, vocabatur fidelis & verax, & *qui* iuste iudicat & pugnat.

12 Oculi autem eius *erant* tanquam flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habebatque nomen scriptum quod nemo nouit nisi ipse:

13 Et amictus erat veste tincta sanguine: vocaturque nomen eius Sermo Dei.

14 Exercitus autem qui sunt in cœlo, sequebantur eum equis albis, vestiti byssо albo & puro.

15 Ex ore eius prodibat gladius acutus, vt eo percutiat gentes. || ipse enim reget eas virga ferrea. ipse enim est qui calcat lacum vini furoris & iræ Dei omnipotentis. *Psal.2.15.*

16 Habebatque in vestimento & in femore suo nomen scriptum, || Rex regum, & Dominus dominantium. *Suprà.17.14 1.tim.6.15.*

17 Tunc vidi *quendam* Angelum stantem in sole, qui clamauit voce magna, dicens omnibus auibus quæ volabant per medium cæli, Adeste, & congreganini ad cœnam magni Dei,

18 Vt edatis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & eorum qui ipsis insident, & carnes omnium liberorum ac seruorum, paruorum ac magnorum.

19 Deinde vidi bestiam illam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad gerendum bellum cum eo qui insidebat equo, & cum exercitu eius.

20 Sed apprehensa est bestia, & cum ea pseudopropheta ille qui ediderat signa coram ea, quibus seduxit eos qui acceperunt chara-

cterem bestiæ,& qui adorarunt imaginem eius: viui coniecti sunt hi duo in stagnum ignis ardens sulphure:

21 Et reliqui occisi sunt gladio eius qui insidet equo, prodeunte ex ore ipsius: & omnes aues saturatæ sunt carnibus eorum.

CAPVT XX.

1 *Angelus* 2 *Satanam vinculis constringit ad mille annos*: 8 *quibus solutus, Gog & Magog, id est, occultos & apertos hostes, in Sanctos concitat*. 11 *Sed Domini vindicta coercet illorum insolentiam*. 12 *Aperiuntur libri, ex quibus iudicantur mortui*.

1 DEinde vidi Angelum descendentem è cælo, qui habebat clauem abyssi,& catenam magnam in manu sua.

2 Et apprehendit draconem: serpentem *inquam* illum antiquum, qui est diabolus & Satanas:& vinxit eum *ad* annos mille:

3 Coniecitque eum in abyssum, & clausit eum, & obsignauit super eum, vt non seducat amplius gentes, donec compleantur anni mille, nam postea oportet eum solui *ad* exiguum tempus.

4 Deinde vidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est eis: & animas eorum qui securi percussi sunt propter testimonium Iesu, & propter sermonem Dei: quique non adorarunt bestiam, neque imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus suis, aut in manibus suis: viuentque & regnabunt cum Christo mille annis,

5 Reliqui verò ex mortuis non reuiui scent donec expleti fuerint mille anni. Hæc est resurrectio prima.

6 Bea-

6 Beatus & sanctus qui habet partem in resurrectione prima, in hos *enim* secunda mors non habet potestatem : sed erunt sacerdotes Dei & Christi , & regnabunt cum eo mille annis.

7 Quum verò expleti fuerint mille anni, soluetur Satanas è carcere suo,

8 Et exibit vt seducat gentes quæ sunt in quatuor angulis terræ,‖ Gog & Magog, vt congreget eos in prælium : quorum numerus est sicut arena maris. *Ezech.39.2.*

9 Ascenderunt igitur super latitudinẽ terræ,& circumierunt castra sanctorum,& vrbem dilectam : sed descendit ignis à Deo è cælo, qui deuorauit eos.

10 Et diabolus qui seducebat eos , coniectus est in stagnum ignis & sulphuris, vbi & bestia & pseudopropheta: & cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum.

11 Tum vidi thronum magnum candidum, & quendam ei insidentem , à cuius conspectu fugit terra & cælum , quorum locus non est inuentus.

12 Et vidi mortuos magnos & pusillos stantes in conspectu Dei,& libri aperti sunt:& alius ‖liber apertus est,qui est *liber* vitæ: iudicatique sunt mortui ex iis quæ scripta erant in libris,secundum opera ipsorum. *Suprà.3.5. infrà.21.27. phil.4.3.*

13 Et reddidit mare mortuos quos habebat: Mors quoque & infernus reddiderũt mortuos quos habebant:& iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum.

14 Infernus autem ac mors coniecti sunt in stagnum ignis: quæ est mors secunda.

15 Et qui non inuẽtus est in libro vitæ scriptus,coniectus est in stagnum ignis.

CAPVT XXI.

2 Nouã Hierusalem descendentem è cælo, 9 Sponsam vxorem Agni, 12 ac illius structuram describit, 19 pretiosis lapidibus ornatam: 22 cuius Templum est Agnus.

Esa.65.17. & 66.22. 2.Pet.3.13.

1 DEinde || vidi cœlum nouum & terram nouam: ||primum enim cœlum & prima terra abierat: & mare non amplius extabat.

2 Et ego Iohannes vidi sanctam vrbẽ Hierusalem nouam descendentem è cælo, à Deo, paratam vt sponsam ornatam viro suo.

3 Et audiui vocem magnam è cælo, dicentem, Ecce, tabernaculum Dei *est* cum hominibus, & habitabit cũ eis, & ipsi populi eius erũt, & ipse Deus cum eis erit, Deus ipsorum.

Suprà.7.17. esa.25.8.

4 ||Et absterſurus est Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors amplius nõ extabit, neque luctus, neque clamor, neque dolor extabit amplius: quia prima abierunt.

Esa.45.19,

5 Et dixit is qui insidebat throno, || Ecce, noua facio omnia. Et dicit mihi, Scribe: nam hæc verba fidelia sunt & vera.

Suprà.1 8, infrà.22.13.

6 Et dixit mihi, Actum est: || ego sum A & Ω, initium & finis. Ego sitienti dabo ex fonte aquę viuæ, gratis.

7 Qui vicerit, possidebit omnia: & ero ei Deus, & ipse erit mihi filius.

8 Timidis autem, & incredulis, & execrabilibus, & homicidis, & scortatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars *assignata* est in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.

9 Tum venit ad me vnus ex septem illis Angelis qui habuerant septem illas phialas plenas

septem

ſeptem plagis nouiſſimis: & loquutus eſt mecum, dicens, Veni, oſtendam tibi ſponſam vxorem Agni.

10 Et ſuſtulit me per Spiritum in montem magnum & ſublimem, & oſtendit mihi vrbem magnam, ſanctam *ieruſalē*, deſcendentem è cœlo à Deo.

11 Habentem gloriam Dei, & cuius lumen *erat* ſimile lapidi pretioſiſſimo, tanquam lapidi iaſpidi inſtar cryſtalli ſplendenti.

12 Habebat autem murum magnum & ſublimem habentem portas duodecim, & in portis Angelos duodecim, & nomina inſcripta, quæ ſunt nomina duodecim tribuum filiorum Iſrael.

13 Ab oriente *erant* portę tres: ab aquilone, portæ tres: ab auſtro, portæ tres: ab occaſu, portæ tres.

14 Et murus vrbis habebat fundamenta duodecim, in quibus *erant* duodecim nomina Apoſtolorum Agni.

15 Porrò is qui loquebatur mecum, habebat calamum aureum, vt metiretur vrbem, & portas eius, & murum eius.

16 Vrbs ipſa verò quadrangularis eſt: cuius longitudo tanta eſt quanta & latitudo, menſuſque eſt vrbem calamo, ad ſtadiorum duodecim millia: ſuntque longitudo & latitudo & altitudo eius æqualis.

17 Et menſus eſt murum eius centum quadraginta quatuor cubitorum, menſura hominis quæ eſt Angeli.

18 Erat autem ſtructura muri eius ex iaſpide: ipſa verò vrbs aurum purum *&* ſimilis vitro puro.

19 Et fundamenta muri vrbis omni lapide pretioſo ornata. fundamentum primum *erat* ia-

spis: secundum, sapphirus: tertium, chalcedonius: quartum, smaragdus:

20 Quintum, sardonix: sextum, sardius, septimum, chrysolythus: octauum, beryllus: nonum, topazius: decimum, chrysoprasus: undecimum, hyacinthus: duodecimum, amethystus.

21 Duodecim autē portæ, duodecim margaritæ *sunt*, & singulæ portæ ex singulis margaritis sunt: forum vrbis, aurum purum, tanquam vitrum perlucidum.

22 Nec templum vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotēs, tēplū illius est, id est Agnus.

Esa.60.19. 23 ‖ Neque vrbs ista eget sole vel luna, vt luceant in ea: nam gloria Dei illustrauit eam, & lucerna eius est Agnus.

Esa.60.3. 24 ‖ Et Gentes quæ seruatæ fuerunt, ambulabunt ad lucem eius: & reges terræ gloriam suam & honorem ad eam adferent.

Esa.60.11. 25 ‖ Nec portæ eius claudentur interdiu: nox enim non erit illic.

26 Et adferetur gloria & honor Gentium ad eam.

27 Non intrabit in eam quicquam quod inquinat, aut abominandum quippiam patrat, vel mendacium *loquitur*: sed qui scripti sunt in ‖ libro vitæ Agni.

Suprà 1 5, & 20.11, psal.4.3.

CAPVT XXII.

1 *Ostenditur aquæ viuæ fluuius,* 2 *& arbor vitæ.* 6.7 *Sequitur prophetiæ huius conclusio* 8 *in qua Iohan. ostendit verissima esse quæ hic continentur.* 13 *Et iam tertiò repetit dicta hæc omnia ab eo esse qui est* A *&* Ω.

1 DEinde ostendit mihi purum fluuium aquę viuę splendidum tanquam crystallū, procedentē ex throno Dei & Agni.

2 In

2 In medio *autem* foro eius, & ex vtraque parte fluminis, *erat* arbor vitæ adferens fructus duodecim per menses singulos edens fructum suum, & folia sua ad sanitatem Gentium.

3 Nec vllum maledictum erit amplius: sed sedes Dei & Agni in ea erit: & serui eius seruient ei.

4 Et videbunt faciem eius: & nomen eius in frontibus ipsorum *erit*.

5 || Et nox illic non erit, neque opus est eis lumine lucernæ, neque lumine solis: quoniam Dominus Deus illustrat eos, & regnabũt in secula seculorum. *Esa.6.19.*

6 Tum dixit mihi, Hæc verba fida *sunt* & vera: & Dominus Deus sanctorum Prophetarum misit Angelum suum, vt indicet seruis suis quæ oporteat fieri cito.

7 Ecce, venio citò: beatus qui obseruat verba Prophetiæ libri huius.

8 Ego verò Iohannes, *is sum* qui hæc audiui & vidi. Et quum audissem & vidissem, || cecidi vt adorarem ante pedes Angeli qui mihi hæc ostendebat. *Suprà.19.*

9 *Is* verò dixit mihi, Vide nè *feceris*: conseruus enim tuus sum, & *vnus* fratrum tuorum prophetarum, & eorum qui seruant verba libri huius. Deum adora.

10 Deinde dixit mihi, Ne obsignes verba prophetiæ libri huius: tempus enim propè est.

11 Qui nocet, noceat adhuc: & qui sordidus est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc: & sanctus, sanctificetur adhuc. *Rom.2.6. Suprà.1.8, & 21.6, esa.41.6, & 44.6.*

12 Ecce venio citò: & merces mea mecum est, || vt reddam vnicuiq; prout opus ipsius erit.

13 || Ego sum A & Ω, principiũ & finis, primus & vltimus:

14 Beati qui seruant eius mandata vt sit eis ius in arborem vitę, & per portas ingrediantur in vrbem.

15 Foris autem *erunt* canes, & venefici, & scortatores, & homicidæ, & idololatræ, & quisquis amat ac committit mendacium.

16 Ego Iesus misi Angelum meum, vt hæc vobis testificaretur in Ecclesiis. Ego sum stirps & progenies illa Dauidis, stella splendida & matutina.

17 Et Spiritus & sponsa dicunt, Veni, Et qui audit, dicat, Veni. || & qui sitit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis. Esa. 55. 8.

18 Enimuerò contestor cuiuis audienti verba prophetiæ libri huius, siquis adiecerit ad hæc, imponet ei Deus plagas scriptas in libro isto.

19 Et siquis abstulerit *aliquid* ex verbis libri Prophetię huius, auferet deus partem eius è libro vitę, & ex vrbe sancta, & ex iis quæ scripta sunt in libro isto.

20 Dicit qui testatur ista: Etiam venio citò. Amen Etiam veni Domine Iesu.

21 Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

5 NO 58

FINIS NOVI TESTAMENTI.

T. V.

5 NO-58